

**MÜLTECİ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN YOKSULLUK DENEYİMLERİ:
ESKİŞEHİR'DE BİR SAHA ÇALIŞMASI**

Doktora Tezi

Mehmet AKSOY

Eskişehir 2022

**MÜLTECİ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN YOKSULLUK DENEYİMLERİ:
ESKİŞEHİR’DE BİR SAHA ÇALIŞMASI**

Mehmet AKSOY

DOKTORA TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kasım 2022

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 2005E065 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Mehmet AKSOY'un “Mülteci Lise Öğrencilerinin Yoksulluk Deneyimleri: Eskişehir’de Bir Saha Çalışması” başlıklı tezi 25/11/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği”nin ilgili maddeleri uyarınca, **Sosyoloji** Anabilim dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR	
Üye	: Prof. Dr. Saniye DEDEOĞLU	
Üye	: Doç. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Çisel EKİZ GÖKMEN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Sinan ACAR	

.....
Enstitü Müdürü

ÖZET

MÜLTECİ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN YOKSULLUK DENEYİMLERİ: ESKİŞEHİR’DE BİR SAHA ÇALIŞMASI

Mehmet AKSOY

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 2022

Danışman: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

Bu çalışmanın amacı zorunlu göçle Türkiye’ye gelip Eskişehir’e yerleşmiş ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu yoksulluk deneyimlerini, yoksulluk nedeniyle yaşadıkları sorunları ve yoksullukla baş etmek için ne tür stratejilere başvurdıklarını ortaya koymaktır. Karma yöntemin açıklayıcı sıralı deseni ile hazırlanan bu çalışmada Afganistan, Suriye, Irak, İran gibi ülkelerden gelmiş ve Eskişehir il merkezindeki farklı türde liselerde öğrenim gören 976 mülteci öğrenci çalışma evrenini oluşturmaktadır. Örneklem gruplarının belirlenmesi için; nicel boyutta basit seçkisiz örnekleme yöntemi, nitel boyutta ise amaçlı örnekleme yönteminin ölçüt ve maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, 276 mülteci öğrenci nicel boyuttaki; 27 mülteci öğrenci ise nitel boyuttaki örnekleme oluşturmaktadır. Verileri toplamak için 87 sorudan oluşan bir anket; derinlemesine görüşmeler için 43 soruluk bir yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nicel veriler için SPSS veri analiz programıyla betimleyici istatistiki analizler; nitel boyutta betimsel analiz ve içerik analizi yapılmıştır.

Analizler sonucunda mülteci lise öğrencilerinin barınma, tüketim, eğitim, kişisel ihtiyaçların karşılanması, katılım, serbest zaman, teknoloji, sosyal ilişkiler, sağlık vb. gibi alanlarda çok boyutlu bir yoksulluğu deneyimledikleri tespit edilmiştir. Çoğunun kirada oturduğu, bir kısmının okul saatleri dışında garsonluk, karton toplayıcılığı, kuaför ve kasap çırağı, komilik ve pazarcılık gibi işlerde çalıştığı görülmüştür. Ayrıca, katılımcıların, okul saatleri dışında daha çok aileleriyle vakit geçirdiklerine; serbest zaman faaliyetlerine katılmayı pek tercih etmediklerine de ulaşılmıştır. Son olarak, katılımcılardan bazılarının ulusötesi göçmen ağıları üzerinden ulusötesi yoksullukla baş etme stratejilerine başvurdıkları ve çeşitli yardımlar alma yoluna gittikleri; bunun da köken ülkeleri aynı olan mülteciler arasındaki ulusötesi diğergamlığı ve ağıları canlı tuttuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Göç, Mülteci, Yoksulluk, Çok Boyutlu Yoksulluk, Mülteci Öğrenci, Eskişehir.

ABSTRACT

POVERTY EXPERIENCES OF HIGH SCHOOL REFUGEE STUDENTS: A CASE STUDY IN ESKİŞEHİR

Mehmet AKSOY

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, November 2022

Supervisor: Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

The aim of this study is to reveal the multidimensional poverty experiences of refugee high school students who came to Turkey with forced migration and settled in Eskişehir and studied in different types of high schools, the problems they experienced due to poverty and what kind of strategies they resorted to to cope with poverty. In this study, which was prepared with the explanatory sequential design of the mixed method, 976 refugee students who came from countries such as Afghanistan, Syria, Iraq, Iran and studied in different types of high schools in the city center of Eskişehir constitute the study universe. For the determination of sample groups; In the quantitative dimension, the simple random sampling method, and in the qualitative dimension, the criterion and maximum variation sampling methods of the purposive sampling method were used. In this context, 276 refugee students in quantitative dimensions; 27 refugee students constitute the qualitative sample. A questionnaire consisting of 87 questions to collect the data; A semi-structured interview form with 43 questions was used for in-depth interviews. Descriptive statistical analyzes with SPSS data analysis program for quantitative data; descriptive analysis and content analysis were carried out in the qualitative dimension.

As a result of the analyzes, refugee high school students' housing, consumption, education, meeting personal needs, participation, free time, technology, social relations, health, etc. It has been determined that they experience a multidimensional poverty in areas such as It has been seen that most of them are rented, and some of them work outside school hours such as waitresses, cardboard collectors, hairdressers and butcher's apprentices, busboys and marketing. In addition, it was stated that the participants spent more time with their families outside of school hours; It has also been reached that they do not prefer to participate in leisure time activities. Finally, some of the participants resorted to strategies to cope with transnational poverty through transnational migrant networks and sought various assistance; it has been determined that this keeps transnational altruism and networks alive among refugees with the same country of origin.

Keywords: Migration, Refugee, Poverty, Multidimensional Poverty, Refugee Student, Eskişehir.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada farklı nedenlerden dolayı ülkelerini terk etmiş, terk etmek zorunda bırakılmış, kısaca zorunlu göç ile Eskişehir’e yerleşmiş mülteci çocukların ‘yoksulluk’ deneyimleri, farklı liselerde öğrenim gören mülteci lise öğrencileri örneğinde ele alınmıştır. Yoksulluk kavramı genellikle asgari temel ihtiyaçların karşılanamaması halini hemen akla getirse de bu çalışma, yoksulluğun “çok boyutlu bir sorun” olduğu iddiası üzerine inşa edilmiştir. Ana dilleri, köken ülkeleri ve hikayeleri farklı olan lise öğrencileriyle çalışmak hem zordu hem keyif vericiydi. Bunun yanında, öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türkçeyi doğru ve güzel kullanmaları ve lise öğretmenini olmam, çalışma sürecini olumlu etkileyen faktörler oldu. Mülakatlar sürecinde çocuklardan dinlediklerim, “empati ve diğergâmlık” erdemlerinin ne kadar önemli olduğunu hatırlattı.

Uzun bir zaman sürecinde ortaya çıkan bu çalışmada tüm içtenlikleriyle katılım gösteren; anket uygulaması ve mülakatlar için takdir edilecek sabır gösteren öğrencilere içtenlikle teşekkür ederim. Onların çalışmaya olan ilgisi olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmazdı. Ayrıca, anket ve mülakat yapmama fırsat veren okul idarecilerine ve öğretmen arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç biliyorum.

Araştırma boyunca yaptığı yönlendirmeler ve öğretici yardımlarından dolayı değerli danışmanım ve hocam Prof. Dr. Fuat Güllüpınar’a sonsuz teşekkürler sunuyorum. Her zaman sabırla ve dostane bir şekilde çalışmanın tüm aşamalarına ışık tuttuğu için de kendisine minnettarım. Yine, tez izleme komitesinde bulunan, yol göstericilikleri ile tezimin şekillenmesinde ve sonuçlanmasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Saniye DEDEOĞLU ve Doç. Dr. Filiz GÖKTUNA YAYLACI’ya, tez savunmamda jüri üyeliği yapan Dr. Öğr. Üyesi Çisel EKİZ GÖKMEN’e ve Dr. Öğr. Üyesi Sinan ACAR’a çok teşekkür ederim.

Tez sürecinde bana sürekli destek olan ve sonsuz sabır gösteren kıymetli eşim Emel ve sevgili oğlum Berkay’a içten duygularıyla teşekkür ederim.

09/12/2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

imza

Mehmet AKSOY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiv
GÖRSELLER DİZİNİ	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xvi

BÖLÜM I

1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	9
1.3. Önem	12
1.4. Varsayımlar	14
1.5. Sınırlılıklar	15
1.6. Tanımlar	17
1.7. Tezin Genel Yapısı ve Planı	19

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE	22
2.1. Küresel Göçler Çağında Mülteci Çocuk Olmak	23
2.1.1. Göç Yazınında Çocukların Anlatımı	25
2.1.2. Kuramsal Temelleri Açısından Sığınma Hareketi ve Göç Kuramları	34
2.1.2.1. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı	35
2.1.2.2. Ağlar Kuramı	38
2.1.2.3. Dünya Sistemleri Kuramı	41
2.1.2.4. Kurumsal Kuram	44
2.2. Uluslararası Koruma Çeşitleri ve Türkiye Bağlamı	45
2.2.1. Göç Alan Bir Kent Olarak Eskişehir	51
2.3. Mülteci Çocukların Uluslararası Mevzuattaki Hakları	54
2.3.1. Türk Eğitim Sisteminin Bir Parçası Olarak Mülteci Çocuklar ve Eğitim Hizmetlerine Erişim Durumları	58
2.3.2. Mülteci Çocukların Eğitimiyle İlgili Başlıca Sorun Alanları	62
2.4. Yoksulluk Olgusu, Çocuk Yoksulluğu ve Mülteci Çocuklarda Yoksulluk	67
2.4.1. Yoksulluk Kavramı, Tanımı ve Yoksulluk Türleri	70
2.4.1.1. Mutlak Yoksulluk	78
2.4.1.2. Göreceli Yoksulluk	79
2.4.1.3. Öznel Yoksulluk	82
2.4.1.4. İnsani Yoksulluk	83
2.4.1.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk	86
2.4.1.6. Nöbetleşe Yoksulluk	88
2.4.1.7. Yeni Kentsel Yoksulluk	90
2.4.1.8. Kapasite Yoksunluğu Olarak Yoksulluk Veya Yapabilirlikten Yoksunluk.....	91
2.4.1.9. Kronik ve Geçici Yoksulluk	94

2.4.2. Yoksulluğun Nedenleri	95
2.4.3. Çocuk Yoksulluğu Kavramı, Tanımı ve İyi Olma Hali Perspektifinden Çocuk Yoksulluğu	97
2.4.4. Çocuk Yoksulluğu Literatüründeki Yaklaşımlar: Yapısal ve Fenomenolojik Yaklaşım	102
2.4.5. Yoksulluk ve Eğitim	104
2.5. Yoksulluk Kavramının Tanımlanmasında Yeni Bir Kuramsal Girişim Olan Çok Boyutlu Yoksulluk Perspektifinden Mülteci Çocuk Yoksulluğuna Bakış ..	107
2.5.1. Çok Boyutlu Yoksulluk Kavramı	108
2.5.1.1. Çok Boyutlu Yoksulluğun Ölçülmesi	112
2.5.2. Mülteci Çocuklarda Çok Boyutlu Yoksulluk ve Bu Yoksulluğun Ortaya Çıkardığı Sonuçların Değerlendirilmesi	117

BÖLÜM III

3. YÖNTEM	121
3.1. Giriş	121
3.2. Epistemolojik Duruş ve Araştırmayı Yönlendiren Felsefi Paradigma(lar)	121
3.3. Araştırma Modeli	125
3.4. Araştırmanın Çalışma Evreni ve Örneklem	134
3.4.1. Nicel Verilerin Toplandığı Evren ve Örneklem	136
3.4.2. Nitel Verilerin Toplandığı Katılımcıların Tespiti ve Örneklem	141
3.5. Veri Toplama Tekniği ve Verilerin Toplanması	146
3.5.1. Nicel Veri Toplama Aracı	147
3.5.2. Nitel Veri Toplama Aracı	148
3.6. Veri Analizi	150
3.6.1. Nicel Verilerin Analizi	150
3.6.2. Nitel Verilerin Analizi	150
3.6.2.1. Geçerlilik ve Güvenirlilik	153

3.7. Araştırmada Etik İlkeler	156
3.8. Mülteci Çocuklarla Çalışmanın Zorlukları	156

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUM	160
4.1. Giriş	160
4.2. Bulgular.....	161
4.2.1. Köken Ülkeden Göç Etme, Türkiye’yi ve Eskişehir’i Tercih Etme	
Sebepleri	161
4.2.1.1. Göç ettik çünkü: “Sebeplerimiz var”	161
4.2.1.2. Göç rotası: “Hedef ve transit ülke olarak Türkiye”	163
4.2.1.3. Niçin Eskişehir: “Cezbedici ve çok tavsiye edildi”	167
4.2.2. Eğitim Sürecine Katılım, Okuldaki Hakların Kullanımı ve Aile İçi	
Kararlara Katılım	173
4.2.2.1. Okul hayatı: “Temel bir hakkın kullanımı ve sorunlar”	174
4.2.2.2. Hanenin ve okulun bir parçası olarak mülteci çocuklar: “Benim de haklarım var”	204
4.2.3. Covid-19 Salgını ve Eğitim Süreci	216
4.2.3.1. Salgın, zor günler ve eğitim hayatı: “Ulusötesi dayanışma ağlarına tutunmak”	217
4.2.4. Günlük Yaşam, Tüketim, Çalışma ve Yoksulluk Durumu	225
4.2.4.1. Teknolojik araçlara sahiplik ve bir yaşam kiti olarak cep telefonu.....	225
4.2.4.2. Ev, evin özellikleri, ev içi yaşam ve aile.....	232
4.2.4.3. Okul dışı yaşam ve çalışma: “Hane bütçesine katkıda bulunma”	245
4.2.4.4. Düzenli bir gelirimiz yok.....	253
4.2.4.5. Hanehalkının çalışma hayatına eklenmesi: “İkiye bölünmüş emek piyasasında (mı) işgücü olmak”	259

4.2.4.6. <i>Haneyi zorlayan bir harcama kalemi: “Okul masrafları ve bunları karşılama yolları”</i>	267
4.2.4.7. <i>Para bulmak zor: “İhtiyaçlar için para biriktirmek ya da ihtiyaçları ertelemek”</i>	273
4.2.4.8. <i>Beslenme</i>	279
4.2.4.9. <i>Okul günlerinde kahvaltı</i>	281
4.2.5. <i>Yoksullukla İlgili Algı ve Yoksulluğu Betimleme Şekli</i>	282
4.2.5.1. <i>Yoksulluğun pençesinde yoksulluğu tanımlamak: “Yoksul insan, yoksul çocuk”</i>	282
4.2.5.2. <i>Kim daha yoksul: “Yoksulluk riski ve çocuklar”</i>	293
4.2.5.3. <i>Mülteci olmanın yakıcı bir sonucu: “Yoksulluk ve sonuçları”</i>	298
4.2.6. <i>Sağlık Durumu</i>	305
4.2.6.1. <i>Mültecilik, çocuk ve sağlık durumu</i>	306
4.2.7. <i>Sosyal Hayat</i>	316
4.2.7.1. <i>Ötekilik ve arkadaşlık ilişkileri: “Sosyal sermayenin inşası”</i>	317
4.2.7.2. <i>Mülteciyim ama: “Birlikte vakit geçirebilir miyiz?”</i>	322
4.2.7.3. <i>Eşitsizlikleri yeniden üreten bir kurum olan okul ve dışlanma durumu: “Yerli ve mülteci öğrenci dikotomisi (mi?)”</i>	324
4.2.7.4. <i>Sivil toplum pratikleri: “Kentın demokratik yaşamına eklemlen(eme)me”</i>	328
4.2.7.5. <i>Aktif vatandaşlık pratikleri: “Ekonomik sermayenin yokluğunda sosyal, kültürel ve sembolik sermayelerin inşası”</i>	333
4.2.7.6. <i>Yoksulluğun cenderesinde sosyalleşme pratikleri: “Serbest zaman yoksunluğu”</i>	336
4.2.8. <i>Alınan Yardımlar ve Yoksullukla Baş Etme Stratejileri</i>	345
4.2.8.1. <i>Yardımlara bağımlı bir yaşam: “Yardımlar yeterli mi?”</i>	345
4.2.8.2. <i>Yoksulluk kısılcısından kurtulmak: “Ama nasıl?”</i>	355

4.2.9. Geleceğe Bakış: Umutlar, Beklentiler ve Hedefler	360
4.2.9.1. Geleceği inşa etmek: “Lise sonrası yaşamın planlaması”.....	360
4.2.9.2. Mültecilik ve yoksulluğun izdüşümü: “Gelecek endişesi ve kayıp kuşak olma kaygısı”.....	364
4.2.9.3. Yarınlarla ilişkin planlar: “Köken ülke mi?, Türkiye mi? Üçüncü bir ülke mi?”.....	368
4.2.9.4. Yoksulluğun, mülteciliğin ve kültürel kodların gölgesinde hayali kurulan meslekler.....	373
4.2.9.5. Daha iyi bir yaşam için geliştirilen stratejiler.....	379
4.2.9.6. Mülteciliğin ve yoksulluğun girdabında iyi bir yaşam için sunulan çareler: “Daha iyi bir yaşam için neler yapılmalı?”.....	382
4.2.9.7. Katılımcıların son sözleri	387

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER	389
5.1. Sonuçlar	393
5.2. Öneriler	412
KAYNAKÇA	415
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1. Geçici koruma, mülteci ve uluslararası koruma altındaki sığınmacı sayılarının menşe ülkelerine ilişkin bilgiler (UNHCR)	3
Tablo 2.1. Göçmen çocukların eğitimi konusunda ortaya çıkan problemlerin gözlemlendiği alanlar	63
Tablo 2.2. 1,90- 3,20 ve 5,50 Dolarlık sınırlara göre küresel yoksulluk oranlar	74
Tablo 2.3. Uluslararası yoksulluk sınırına göre belirlenen yoksulluk oranları ile toplumsal yoksulluk oranları	84
Tablo 2.4. UNDP - insani gelişme / 2020 - insani gelişme endeksi (İGE)	85
Tablo 2.5. ÇBYE boyutları, göstergeleri ve ağırlıkları	114
Tablo 3.1. Açımlayıcı desen, veri toplamak için kararlar ve öneriler	131
Tablo 3.2. Açımlayıcı sıralı araştırma deseni	132
Tablo 3.3. Araştırmanın evrenini oluşturan öğrencilerin geldikleri ülkelere ilişkin bilgiler	136
Tablo 3.4. Araştırmanın evrenini oluşturan okullara ilişkin bilgiler	137
Tablo 3.5. Araştırmanın nicel boyutuna katılan öğrencilerin demografik bilgileri	139
Tablo 3.6. Araştırmanın nitel boyutuna katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler	144
Tablo 4.1. Köken ülkelerden göç etme sebepleri	161
Tablo 4.2. Türkiye’yi tercih etme sebepleri	163
Tablo 4.3. Eskişehir’i tercih etme sebepleri	167
Tablo 4.4. Göçmenlerin Türkiye’yi tercih sebepleri ve açıklama getiren teori	171
Tablo 4.5. Öğrenim gördükleri okulu tercih etme sebepleri	174
Tablo 4.6. Okuldaki en son akademik başarı durumları	183
Tablo 4.7. Mülteci lise öğrencilerinin okula nasıl gelip gittikleri	185

Tablo 4.8. Eğitim hayatlarını olumsuz etkileyen faktörler	188
Tablo 4.9. Okulda dışlanma yaşayıp yaşamadıkları	192
Tablo 4.10. Okuldaki imkânlardan (kantin, yemekhane, spor salonu, bilgisayar odası, kütüphane, laboratuvar vb.) yararlanma durumları	197
Tablo 4.11. Okul içinde sözlü veya fiziksel şiddete uğrama durumları	199
Tablo 4.12. Çocuğa karşı şiddeti oluşturan öğeler	200
Tablo 4.13. Okulda uğradıkları şiddet karşısında başvurdıkları yollar	202
Tablo 4.14. Aile içi karar mekanizmalarına ne düzeyde dahil edildikleri	204
Tablo 4.15. Okuldaki faaliyetlere katılma durumları	206
Tablo 4.16. Okul yönetiminin ve öğretmenlerin çeşitli konularda karar alırken mülteci lise öğrencilerinin görüşlerini alma durumu	209
Tablo 4.17. Çocuk katılımının boyutları	210
Tablo 4.18. İhtiyaçlarını ve sorunlarını öğretmenlere ve okul idaresine rahatlıkla söyleyebilme durumları	211
Tablo 4.19. Okulda yapılan görevler	213
Tablo 4.20. Kovid-19 salgını sürecinde ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları	217
Tablo 4.21. Sahip oldukları teknolojik araçlar	225
Tablo 4.22. Cep telefonu faturası veya kontör için yaptıkları harcamalar	229
Tablo 4.23. Oturdıkları evin durumu	232
Tablo 4.24. Oturdıkları evin oda sayısı	235
Tablo 4.25. Kendisine ait odasının olup olmadığı	236
Tablo 4.26. Ailelerindeki kişi sayısı	238
Tablo 4.27. Aynı evde yaşadıkları aile sayısı	239
Tablo 4.28. Aile biçimleri	241
Tablo 4.29. Oturdıkları evin en önemli sorunları	242
Tablo 4.30. Okul saatleri dışında herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları	245
Tablo 4.31. Ailelerinin düzenli bir gelirinin olup olmadığı	253

Tablo 4.32. Ailelerinin gelir durumu	256
Tablo 4.33. Anne ve babalarının çalışma durumu	259
Tablo 4.34. Ebeveynlerin dışında ailede başka kimlerin çalıştığı	263
Tablo 4.35. Okula günlük harçlıkla gelip gelmedikleri	267
Tablo 4.36. Okula getirilen günlük harçlık miktarı	267
Tablo 4.37. Okul masraflarını nasıl karşıladıkları	270
Tablo 4.38. İhtiyacı olduğunda kendine kıyafet, ayakkabı, kitap vs. almak için her zaman para bulup bulmadıkları	273
Tablo 4.39. Hangi ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektikleri	275
Tablo 4.40. Kırmızı ve/veya beyaz et yeme sıklıkları	279
Tablo 4.41. Okul günleri kahvaltı yapma durumları	281
Tablo 4.42. Yoksulluğu ifade etme biçimleri	282
Tablo 4.43. Yoksul insan kavramına ilişkin görüşleri	286
Tablo 4.44. Çocuk yoksulluğu kavramına ilişkin görüşleri	289
Tablo 4.45. Hangi çocukların yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunduğu ilişkin görüşleri	293
Tablo 4.46. Mülteci olmanın yoksulluğu nasıl etkilediğine ilişkin görüşleri	298
Tablo 4.47. Yoksulluğun hangi durumlara yol açtığına ilişkin görüşleri	301
Tablo 4.48. Sağlık sorunları	306
Tablo 4.49. Sağlık güvencelerinin olup olmadığı, hangi hastaneye / hastanelere gittikleri ve ilaç alırken ücret ödeyip ödemedikleri	309
Tablo 4.50. Herhangi bir zararlı alışkanlıklarının olup olmadığı	313
Tablo 4.51. Sahip oldukları arkadaş grubu	317
Tablo 4.52. Arkadaşlarıyla aktivitede bulunma, vakit geçirme, eğlenme ve oyun oynama sıklıkları	322
Tablo 4.53. Okuldaki arkadaşları tarafından dışlanıp dışlanmadıkları	324

Tablo 4.54. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna, derneğe, ya da siyasi partiye üye olup olmadıkları	328
Tablo 4.55. Yaşadıkları kentte (Eskişehir’de) katıldıkları toplumsal aktiviteler	333
Tablo 4.56. Serbest zaman faaliyetleri	336
Tablo 4.57. Aldıkları yardımlara, yardımların yeterliliğine ve Türkiye’nin mültecilere yardım etme uygulamalarını nasıl bulduklarına ilişkin görüşleri	345
Tablo 4.58. Yoksullukla baş edilmesi için neler yapılması gerektiği	355
Tablo 4.59. Lise öğreniminden sonra yükseköğrenime devam etme durumlarına ilişkin görüşleri	360
Tablo 4.60. Gelecekleriyle ilgili endişe duyup duymadıkları	364
Tablo 4.61. Bundan sonraki hayatlarıyla ilgili görüşleri	368
Tablo 4.62. Hayal ettikleri meslekler	373
Tablo 4.63. Yaşam koşullarını iyileştirmek için neler yapmayı düşündükleri	379
Tablo 4.64. İçinde bulundukları olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağı ile ilgili görüşleri	382

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1. Amaçlı-karma-olasılıklı örnekleme süreci	135

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1. Yıllara göre Türkiye’deki geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı	47
Görsel 2.2. Eskişehir ilinin; konumu, sınırları ve idari haritası	52

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ANGA	: Avrupa Nitel G Araştırmaları
BM	: Birleşmiş Milletler
BMKP	: BM Kalkınma Programı
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇBYE	: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
EASO	: Avrupa Sığınma Destek Ofisi
EFA	: Herkes İçin Eğitim Hareketi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GEM	: Geçici Eğitim Merkez
IOM	: Uluslararası G Örgütü
İGAM	: İltica ve Güç Araştırma Merkezi
İGE	: İnsani gelişme endeksi
JEMS	: Etnik alışmalar ve G alışmaları Dergisi
MÜLTECİ-DER	: Mültecilerle Dayanışma Derneği
MPI	: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPHI	: Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi
SAGP	: Satın alma gücü paritesi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNCHS	: Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı
UNECE	: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WB	: Dünya Bankası
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve operasyonel bazı kavramların tanımları yer almaktadır.

1.1. Problem

Bu tez, zorunlu göçle Eskişehir’e yerleşmiş olan “*mülteci*¹ lise öğrencilerinin” gerek günlük yaşamlarında gerekse öğrenim gördükleri okullarda deneyimledikleri yoksulluğu ve bu yoksulluğun yansımalarını çok boyutlu perspektiften incelemektedir. Farklı türde liselerde öğrenim gören Afganistanlı, Iraklı, İranlı, Suriyeli ve diğer mülteci öğrencilerin deneyimledikleri yoksulluğun ve bu yoksulluğun ortaya çıkardığı durumların, mülteci öğrencilerin kendi görüşlerinden yola çıkılarak irdelendiği bu çalışma, söz konusu öğrenciler üzerinde yapılan anket çalışmasının verilerine ve onlarla yapılan görüşmelerdeki anlatılara dayanmaktadır.

Bilindiği üzere Anadolu coğrafyası, jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle tarihin her döneminde gerek münferit gerekse kitlesel olarak gerçekleşen insan hareketliliklerine ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda “Türkiye, bulunduğu coğrafya gereği özellikle ‘köprü’ye benzetilmektedir. Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle doğu-batı şeklinde uzanan hattın en çok kullanılan güzergâhı durumundadır (Sağiroğlu, 2015: 9).” Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı insan gruplarının önemli bir bölümünü, farklı göç tipleriyle gelen insanlar oluşturmaktadır. Üç kıtanın kesişim noktasında yer alan ülkemiz, göç hareketleri için önemli bir kavşak noktası işlevi görmektedir. Dolayısıyla

¹Bu çalışmada “*Mülteci*” kavramı, hukuki boyutta mültecilik statüsüne kavuşamamış olsalar da hayat endişesi ve duydukları korku nedeniyle yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan kişileri ifade etmektedir. Dolayısıyla, “mülteci” kavramı ile bu kişilerin uluslararası politik gündemin dikkatine sunulması ve sahip oldukları haklara vurgu yapılması umut edilmiştir. Çalışmada politik bir duruşa vurgu yapan mülteci kavramı, hem uluslararası koruma başvuru yapmış kişileri hem geçici koruma altındaki insanları işaret etmektedir. Bu bağlamda, Afganistan, Irak, İran, Suriye ve diğer ülkelerden gelmiş insanları ve çalışmanın örneklemini oluşturan lise öğrencilerini “*mülteci*” olarak ifade etmekteyim. Kısaca bu tez çalışmasında ‘mülteci’ kavramının kullanımında hukuksal bağlam yerine sosyolojik bağlamın kullanılması tercih edilmiştir.

“tarihi derinliği itibarı ile Anadolu toprakları dünyanın farklı bölgelerinden gelerek sığınan insanlar için de bir ‘sığınak ülke’ olmuştur. Bu durumun yakın zamanlarda benzer biçimde devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Sağıroğlu, 2015: 9).” Siyasal boyutuyla gerek kolonileşmenin gerekse sömürgeciliğin zayıflamasıyla birlikte ve akabinde sağlanamayan siyasi, ekonomik ve sosyal bütünleşmeler nedeniyle özellikle Yakın Asya, Ortadoğu ve Sahra Altı Afrika ülkelerinden diğer ülkelere doğru nüfus hareketliliği başlamıştır. Tunca ve Karadağ’ın (2018: 48) yerinde tespitiyle “bilhassa modern devletlerin ortaya çıkmasından sonraki süreçte yaşanan birinci ve ikinci dünya savaşları imparatorlukların yıkılmasına yol açmış ve sömürge durumundaki ülkelerin bağımsız hale gelmeleri göç hareketlerine yol açmıştır. Bu göçlerin yöneldiği ülkelere biri de Türkiye olmuştur.” Sağıroğlu (2015: 9) da “küresel çapta görülen insan hareketliliklerinin güney-kuzey yönlü ilerleyen bir gerçek olduğunun sık sık dile getirildiğini; Türkiye’nin, güney ülkelerinden (gelişmekte olan veya az gelişmiş), ilerlemiş kuzey ülkelere yönelen münferit ve kitlesel göç hareketlerinden en hızlı etkilenen ülke olduğunu” ifade etmektedir. Barnett ise “Soğuk Savaş’ın bitmesiyle mülteci rejiminin doğu-batı ekseninden kuzey-güney eksenine kaydığını, hem siyasi sığınma talepleri hem çatışma ve savaşlar nedeniyle mülteci krizlerinin de arttığını (İhlamur Öner, 2018: 583)” belirtmekte; İhlamur Öner (2018: 583) de “Soğuk Savaş sürecinde ideolojik veya stratejik sebeplerle mültecileri kabul eden devletlerin, Avrupa dışı ülkelere mensup ve sayısı hızla artan mültecilerin ekonomik veya siyasal düzenlerini olumsuz etkileyeceği kaygısını dile getirmeye başladıklarını” vurgulamaktadır. Göçün hedefi olan ülkeler bu endişeyi güçlü bir şekilde taşıyalar da insan hareketliliklerinin hız kesmeden devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu insan hareketlilikleri hem transit hem hedef ülkelere doğru devam etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye hem transit hem hedef ülke konumunda olan bir ülkedir. Atasü Topçuoğlu (2018: 514) da “yakın coğrafyalardaki (Kuzey Afrika, Orta Doğu vs.) karışıklıklar devam ettiği sürece Türkiye’ye yönelen göç hareketlerinin artacağını” vurgulamaktadır. Özellikle, son 20-25 yıldır Irak, İran, Afganistan, Suriye vb. gibi ülkelere Türkiye’ye gelen bu insanların çoğu, ABD, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Avrupa ülkelerine gitme ve bu ülkelere ulaşma umuduyla Türkiye’ye sığınmakta ve yerleşmekte; söz konusu hedef ülkelere ulaşmanın

planlarını yapmaktadırlar. Dolayısıyla, Afganistan, Irak, İran, Suriye, Sahra Altı Afrika vb. ülkelerde görülen iç savaşlar, şiddet, baskılar, insan hakları ihlalleri, yoksulluk gibi etmenlerin etkisiyle Türkiye başta olmak üzere farklı ülkelere yönelen göç hareketleri hızlanmış ve bu insan hareketliliği devam etmektedir. Bu durumun en güncel halini Engelhardt şöyle anlatmaktadır:

“Günümüzde milyonlarca insanı vatanlarından kaçıratan bir krizden söz etmek elbette doğrudur; ancak Almanya, Avrupa ve dünyanın dört bir yanında yaşananlar bir sığınmacı krizi olarak değerlendirilemez. Bu bir sığınmacı devrimidir. 65 milyondan fazla insan eşini, dostunu, akrabasını, malını, mülkünü, işini, kültürünü, geleneğini, kısacası yurdunu terk etmek zorunda bırakılmıştır. Hepsi de savaş, şiddet, doğal afet, eşitsizlik, takibata uğrama ve vatanlarının batma korkusundan kaçıyor ya da çocuklarının geleceği için duydukları kaygıdan. Kaçanların küçük bir azınlığı da Avrupa’ya sığınıyor (Engelhardt, 2020: 21).”

1951 Cenevre Sözleşmesi’nin temel aldığı 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde “*zulüm altında bulunan herkesin başka ülkeye / ülkelere sığınma ve sığınma imkânlarından faydalanma hakkı bulunmaktadır (madde-14)*” denilmektedir. Köken ülkelerinde meydana gelen olaylar yüzünden can güvenliği endişesi taşıyan milyonlarca insan yer değiştirmek zorunda kalmakta ve başka ülkelere sığınmaktadır. Kendisine yönelen insan hareketleri bakımından transit ve hedef devlet konumunda bulunan Türkiye, farklı ülkelerden gelen milyonlarca insana sığınma ve uluslararası koruma hakkı veren ülkelerin başında gelmektedir. Nitekim BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Şubat 2022’ye ait verilerinde, Türkiye’deki en büyük sayıya sahip göçmenlerin menşe ülkelerine göre dağılımını şöyle vermektedir:

Tablo 1.1. Geçici koruma, mülteci ve uluslararası koruma altındaki sığınmacı sayılarının menşe ülkelerine ilişkin bilgiler (UNHCR)

	Mülteci	Sığınmacı
Suriye Arap Cumhuriyeti	3,685,839	
Irak	4,565	162,760
Afganistan	4,219	125,104
İran		24,300

Kaynak: UNHCR 2021 Mid-Year Statistical Report and UNHCR data finder platform; UNHCR, Türkiye Bilgi Formu, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites> Erişim tarihi: 09.05.2022

Uluslararası boyutta meydana göç hareketlerinde olduğu gibi Türkiye’ye sığınan mültecilerin önemli bir bölümünü “*çocuk mülteciler*” oluşturmaktadır. Castles ve Miller

(2008: 13) belirttiği “göçün küreselleşmesi, hızlanması, farklılaşması, kadınsallaşması ve siyasallaşması” şeklindeki beş eğilimine ek olarak çağdaş göç hareketlerinde dikkat çeken bir diğer eğilimin “*göçün çocuk yoğunluklu*” bir nitelik kazanmış olduğu söylenebilir. Nitekim, göç hareketlerine bakıldığında çocukların sayıca önemli bir grubu oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca, Türkiye’de geçici koruma statüsünde bulunan Suriyelilerin neredeyse yarısına yakını da ‘çocuklardan’ oluşmaktadır. Uluslararası koruma kapsamında Türkiye’ye başvuru yapan Afgan, Irak, İran ve diğer ülkelerden gelen kişiler de eklendiğinde, Türkiye’de yaşayan mülteci çocuk sayısının hızla artış gösterdiği görülmektedir. Öte yandan, göç kararının alınmasında belki de söz hakkı olmayan çocuklar, göç hareketlerinin özneleri olmakta; göç yolculuğunda, hedef ya da transit ülkeye ulaşma sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan sorunlardan en çok etkilenen grupların başında gelmektedir. Göç yolculuğunda hastalık, hayatını kaybetme, insan kaçakçılarının eline ve illegal örgütlerin tuzağına düşme, istismar edilme vs. gibi durumlar, göç hareketlerinde yer alan çocukları bekleyen potansiyel risklerdir. “Yabancı oldukları bir toplumda adeta korumasız durumda yaşamaya çalışan çocuk yaştaki göçmenler iskan, eğitim, sağlık konusunda karşılaştıkları problemlerin yanında; illegal grupların istismarına uğrama riskiyle de karşı karşıya kalmaktadırlar (Sever, 2020: 25).” Bunun yanında, münferit ya da kitlesel göç hareketlerine katılan çocukların bir kısmı, özellikle refakatsiz çocukların çoğu, vatansızlık statüsüyle karşı karşıya kalmaktadır. Nitekim “Avrupa Polis Örgütü Europol’ün bulgularına göre 2014-2018 yılları arasındaki süreçte 10 binin üzerinde mülteci çocuğun AB ülkelerine geldikten sonra kaybolduğunun altı çizilmekte; Europol’ün istihbarat biriminin ise bu kayıp çocukların çeteler tarafından köleliğe ve fuhuşa zorlanabileceği, organ mafyasının tuzaklarına düşebileceği uyarısını yaptığı”² görülmektedir. Sezgin’e (2019: 2) göre “ebeveynleri olmadan göç eden ve iltica girişiminde bulunan göçmen çocukların farklı sebeplere bağlı olarak risk aldıkları görülmektedir. Yoksulluk, şiddet olayları, toplumsal eşitsizlikler, güzel bir yaşama kavuşma isteği, zulüm, baskı, çatışmalar, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sonuçlar ve doğal afet gibi durumlar, çocukların refakatsiz şekilde göç etmelerine yol açmaktadır.” Bunun yanında, “gereksinimleri ve gelişim evreleri

²<https://umhd.org.tr/page/binlerce-multeci-cocuk-avrupa-8217-da-kayboldu/326> Erişim tarihi: 23.07.2022

bakımından önemli bir duruma işaret eden çocukluk, göç sürecinde ortaya çıkan sorunların, göçmen çocuklara doğrudan etkide bulunduğu bir gelişim dönemidir. Bu süreçte çocuklar, deneyimledikleri tehditlere ve travmalara karşı çaresiz kalmaktadırlar. Ayrıca göç hareketlerinde yer alan çocuklar, insan hakları noktasında istismar ve ihmallere karşı da savunmasız halde bulunmaktadır (Gencer, 2019: 9)”. Göçün öznelinden olan ‘çocuklarla’ ilgili olarak Çakırer Özservet ve Sirkeci ise şunları dile getirmektedirler:

“Çocuklar için, düzensiz göç süreci içinde yer almak, barınma, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel birçok olanaktan yararlanamamak anlamındadır. Zaten zayıf ve savunmasız olan çocuklar, göçmen olmakla birlikte daha fazla hak ihlallerine açık kalabilmektedirler. Göçmen çocuk, bazen bütün bir ailenin geçim derdini omuzlarına yüklenmekte, çoğu zaman eğitim olanaklarından mahrum olmakta, en temel çocuk haklarından olan serbestçe oyun oynama hakkında uzak bir yaşam sürebilmektedir (Çakırer Özservet ve Sirkeci, 2016: 1).”

Dolayısıyla, göç öncesinde, göç sürecinde ve sonrasında en dezavantajlı durumda olan grupların başında “*çocuklar*” gelmektedir. Savunmasız, bakıma muhtaç ve tüketici konumunda olan “*çocuklar*”, göç hareketlerinin potansiyel kaybedenleri arasında yer almakta ve göçün doğurduğu belirsizliklerden en çok etkilenen göçmen grubu olmaktadır. Diğer yandan, mülteci yetişkinler ve mülteci çocuklar için esas problemler hedef ülkeye veya transit ülkeye vardiktan sonra başlamaktadır. Ercan, Gürkan ve Akdemir’in (2019: 4787) de vurguladığı gibi “zorunlu göçe maruz kalan göçmenler yaşadıkları mekanı, sahip oldukları eşyalarını, evlerini, arkadaşlarını kaybetmektedirler. Bu insanlar kendilerini farklı bir toplumsal yapının içinde bulmaktadırlar. Bu süreçte özellikle çocuklar ve yaşlılar için göç daha büyük sıkıntılar doğurmakta, yaşlılar ve çocuklar çoğu zaman yeni bir sosyal çevreye uymanın ve yeni arkadaşlıklar edinmenin zorluğunu yaşamaktadırlar.” Ayrıca, mülteci yetişkinler ve çocuklar “dil sorunu, kültürel uyumsuzluk, sağlık hizmetlerine yeterince ulaşamama, barınma, eğitim hakkında mahrum kalma, katılım ve hakların kullanımında zorluk yaşama, insan hakları konusunda sıkıntılarla karşılaşma, sosyal hizmetlerin yetersizliği, dışlanma, ötekileştirilme, yalıtılma, kaliteli serbest zaman faaliyetlerini gerçekleştirememeye vb.” gibi önemli sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla göç, mülteci yetişkinler için olduğu gibi “mülteci çocuklar” için de gerek başlangıcında gerek sonucunda birçok sorunu barındıran bir olgu olmakta; bu sorunların deneyimlenmesi yetişkinler ve çocuklar bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. Bu akımdan, Al-Sharmani’ye atıf yapan Biner’in (2016: 25) dediği gibi “mülteci çalışmalarında da dile

getirildiği gibi, sığınmacıların yasal tanınma statüsü elde etmek için beklemek zorunda kaldıkları zaman zarfında tecrübe ettikleri yaşam şartları, onların hayatta kalma mücadeleleri üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır.” Yine, Porter ve Whitaker’den alıntılan Biner’e (2016: 25) göre “sığınmacılar yerleştikleri bölgenin yapısına ve sosyo-ekonomik şartlarına göre farklı yaşam tecrübeleriyle yüzleşmekte, bu yüzden karşılaşılan güçlüklerle mücadele etme deneyimleri farklılaşmaktadır.” Bu bağlamda, yer değiştiren ya da zorla yerinden edilen insanların ve de çocukların, hedef veya transit ülkeye ulaştıktan sonra yüzleşmek zorunda kaldıkları en önemli problemlerden biri de “yoksulluk” olmaktadır. Kimi zaman göçe yol açan bir faktör kimi zaman göçün doğurduğu bir sorun olan yoksulluk, en çok “çocukları” etkilemektedir. Özellikle “yoksulluğun dolaylı ve doğrudan etkilediği grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocuklar, beslenme, barınma, sağlık hizmetleri ve ulaşım konusunda doğrudan bir etkilenme yaşamaktadırlar (Yolcuoğlu, 2009; Sever, 2020: 41).” Bunun yanında, mülteci çocukların yeni bir toplum içinde yaşamaya başlamaları, o toplumun bir bireyi ve eğitim sisteminin bir parçası olmaya çalışmaları, çok boyutlu zorlu bir sosyolojik süreç olmaktadır. Dolayısıyla, Touraine’in (2017: 245) “göçmen bireylerin bir ekonomiye, bir topluma, kendi köken kültüründekinden çok farklı bir öğretim sistemine girmesiyle bireysel kimliği de şiddetli zorlamalara maruz kalır” şeklindeki sözlerinden hareketle, mülteci çocukların / öğrencilerin katıldıkları farklı öğretim sistemlerinde karşı karşıya kaldıkları önemli sorunlardan ya da baskı yaşadıkları konulardan birinin ‘yoksulluk’ olduğunu söylemek gerekir.

Bu çalışmada da, yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalmış ve farklı bir ülkede gerek aileleriyle gerekse tek başlarına yaşamaya çalışan mülteci çocukların, çok boyutlu bir yoksullukla karşı karşıya kaldıkları sorunsallaştırılmaktadır. “Çok boyutlu yoksulluk, yoksulluk probleminin yalnızca gelir konusunda yaşanan bir sıkıntı olmadığı, yoksulluğun birbirini tamamlayan farklı ana boyutlarının bulunduğu ve bunlardan biri dışarıda kaldığında yapılan tanımlamanın eksik olacağı (Todar, 2006; Hamed Jamshidi, 2020: 21)” sayılısını temel almaktadır. Bu sayılıdan hareketle, “çocuk yoksulluğunun, Türkiye’nin önemli bir sorunu olduğunu ve sayıları bir buçuk milyona varan mülteci çocukların büyük bölümünün yoksulluğu deneyimlediğini; beslenme, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim

gibi temel gereksinimlerini karşılamakta sıkıntı yaşadıklarını belirtmek gerekir. Ayrıca bu çocukların sosyal katılım ve çeşitli haklara ulaşma noktasında da zorluklar yaşadığını (Akıllı ve Dirikoç, 2017: 207)” söylemek gerekir. Dolayısıyla bu çalışmada, mülteci lise öğrencilerinin “temel ihtiyaçlarını karşılayabilme durumları, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişebilme; katılım haklarını kullanabilme, yoksullukla baş etme stratejileri, yaşadıkları hanenin sosyo-ekonomik yapısı, öznel iyi olma durumları, dışlanma yaşayıp yaşamadıkları, sosyal güvenlik durumları, sosyal ilişkileri, serbest zaman faaliyetleri, geleceğe yönelik hedefleri vb.” gibi alanlardaki deneyimleri sorunsallaştırılmakta ve sosyolojik paradigmadan irdelenmektedir.

Öte yandan, sosyolojik çalışmalara doğrudan konu edilmeleri ve sosyolojik bir kategori olarak kabul edilmeleri epey zaman almış olan çocukların deneyimledikleri yoksulluğun, çoğunlukla yetişkin bakış açısıyla ortaya konmaya çalışıldığı ya da çocuğun üyesi olduğu hanenin yaşadığı yoksulluğun incelenmesiyle ele alındığı görülmektedir. Bu yaklaşım tarzı ile yapılan çalışmalar, yoksulluk konusunda çocuğu doğrudan analiz birimi yapmamakta, yoksulluğu doğrudan deneyimleyen çocukların görüşlerine ulaşamamaktadır. Bradshaw ve Ridge’nin (akt. Dalfidan, 2020, s. 407) de dikkat çektiği gibi “yoksulluk konusunda çocuklara ait düşüncelerin ve algıların ne olduğu; çocukların deneyimledikleri yoksulluk problemini ne şekilde yorumladıkları ve bu deneyimlerinin yapısal ve toplumsal çevrelerin çeşitliliği içine nasıl yerleştirilebileceğine ilişkin elde edilen bilgi çok azdır.” Şüphesiz bu durumun birçok nedeni (metodolojik sorunlar, veriye ulaşımında zorluk, uygun olmayan örneklem ya da çocukların yerine ebeveynlere başvurulması vs. gibi) bulunmaktadır. Boot ve Rowntree’nin de (akt. Dalfidan, 2020: 408) vurguladığı gibi “çözümlemenin odağına çocukları koyan istatistiksel bulgular neredeyse tam olarak mevcut değildir; çocuklar istatistiksel ve toplumsal açıklamalardan çoğu kez dışlanmış ya da görmezden gelinmiştir. Çocuklar geleneksel istatistiksel kategorilerin kısıtlamaları içerisinde genellikle yetişkin verilerine eklenmiş şekilde ya da hane ekonomisine ve yetişkin hayatı üzerine etkileriyle ilişkili olarak dolaylı temsil edilmişlerdir.” Bu yüzden, evrensel bir problem haline gelen ‘çocuk yoksulluğuna’ ve buna eklenenen ‘mülteci çocuk yoksulluğuna’ bütüncül ve geniş bir paradigmadan bakılması büyük önem arz etmektedir.

Erkul'un (2021: 8) da vurguladığı gibi "yoksulluk problemiyle karşı karşıya kalan çocukların bakış açısını ve çocukların etkileşimde bulundukları bütün sistemleri dikkate alarak bu yoksulluk durumunun detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bunun yanında, çocukların deneyimlediği yoksulluğun, hanenin gelirini ve aile kurumunu merkeze alan çabalarla açıklanamayacağını görmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Tersine, çocukların yoksulluğu nasıl tecrübe ettiklerini ve açıkladıklarını anlama yoluna gidilmelidir. Söz konusu yoksulluğun, yoksunluklar, istismlar ve sosyal dışlanma bağlamında irdelenmesi doğru bir yaklaşım olacaktır." Benzer şekilde, Hatun'un da UNICEF'ten aktardığı gibi "yoksulluk olgusunu bir gösterge üzerinden ve kantitatif unsurlarla açıklamak zordur. Geliri merkeze alan bir tanım, yoksulluk olgusunun ortaya çıkardığı sosyal dışlanma, ayrımcılık ve prestij kaybı gibi faktörleri göz ardı edecektir."³

Çocuk mültecilerin temel asgari gereksinimlerini karşılayamamaları, sahip oldukları haklarla ilgili ihlaller yaşamaları ve çeşitli yapabilirlikler konusunda dezavantajlı konumda bulunmaları, deneyimledikleri çok boyutlu yoksulluğu daha da derinleştirmektedir. Bu bağlamda mülteci lise öğrencilerinin, deneyimledikleri yoksulluğun boyutunun ve bu yoksulluğun çeşitli alanlardaki yansımalarının kendi görüşlerinden hareketle ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu yüzden mülteci lise öğrencilerinin, yoksulluk gibi sosyal bir gerçekliği kendi dünyalarında nasıl inşa ettiklerinin belirlenmesi önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Onların gerek okul ortamındaki gerekse toplumsal yaşamdaki yoksulluk deneyimleri, bu gerçekliği nasıl inşa ettiklerinin temellerini oluşturmaktadır. Bu araştırmada da yoksulluk konusunda mülteci öğrenciler adına konuşmak yerine onların hane içinde, okul yaşamında, arkadaş gruplarında ve toplum içinde deneyimledikleri yoksulluğa ve bu yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan durumlara ilişkin görüşlerinin 'kendi anlatımları' doğrultusunda belirlenmesi ön planda tutulmuştur. Dolayısıyla, araştırmanın temel sorusu "*Eskişehir'deki liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin yoksulluk deneyimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?*" şeklinde ifade edilmiştir. Özetle bu çalışmada, Türk eğitim sisteminin birer paydaşı haline gelmiş mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimleri alınmaktadır. Bu bakımdan, çalışmanın odağında

³https://www.ttb.org.tr/eweb/yoksulluk_ve_cocuklar.pdf Erişim tarihi: 15.11.2020

özellikle İran, Irak, Suriye ve Afganistan'dan Türkiye'ye gelmiş, Eskişehir'e yerleşmiş ve Eskişehir il merkezinde bulunan liselerde öğrenim gören “mülteci öğrenciler” bulunmaktadır. Böylece mülteci öğrencilerin deneyimlediği yoksulluğun incelenmesi için “çocuklar” doğrudan analiz birimi yapılmakta; mülteci çocukların deneyimledikleri çok boyutlu yoksulluk, bu yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan durumlar ve yoksullukla baş etmek için ne tür stratejilere başvurdıkları kendi görüşlerinden hareketle ortaya konulmaktadır. Kısaca, Eskişehir örneğinde, mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluğu ve bu yoksulluğun yansımalarını ele alan araştırmaların çok az olması, bu alandaki boşluğa dikkat yöneltmekte ve bu çalışmanın sorununu teşkil etmektedir.

1.2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı farklı ülkelerden Türkiye'ye gelmiş ve Eskişehir'e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerinden hareketle; yoksullukla ilgili görüşlerini, yoksulluk nedeniyle yaşadıkları sorunları ve yoksullukla baş etmek için ne tür stratejilere başvurdıklarını ortaya koymaktır. Bu iki aşamalı açıklayıcı karma yöntem çalışmasında, bir örneklemden (Eskişehir'deki mülteci lise öğrencileri) istatistiksel nicel sonuçlara ulaşılması ve sonrasında belli sayıda mülteci öğrenciyle yapılacak görüşmelerle bu sonuçların daha detaylı şekilde incelenmesi de amaçlanmıştır. Açıklayıcı karma yöntem deseni kullanılacak ve süreç öncelikle nicel verinin toplanmasını, ardından da nicel sonuçların geniş kapsamlı nitel verilerle desteklenmesini içermektedir.

Araştırmanın amacına bağlı olarak çalışma boyunca aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Eskişehir'e yerleşmiş ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin köken ülkelerinden göç etmelerine yol açan faktörler ve Türkiye'yi ve Eskişehir'i tercih etme sebepleri nelerdir?
2. Eskişehir'e yerleşmiş ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci öğrenciler gündelik yaşamlarında ve okulda yoksulluğu nasıl deneyimlemektedirler?
3. Mülteci lise öğrencileri yoksulluk kaynaklı ne tür sorunlar yaşamaktadırlar?

4. Mülteci lise öğrencileri deneyimledikleri yoksullukla baş etmek ne tür stratejilere başvurumaktadırlar?

5. Mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluk hangi boyutlar altında kategorileştirilebilir?

Çocuklarla ilgili her türlü ulusal ve uluslararası nitelikli yasal mevzuat, “*çocuğun iyi olma halini*” merkeze alır. “Çocuğun iyi olma hali (child well-being), bir birey olarak çocuğun hayat şartlarını belirleyen faktörleri hem öznel hem de nesnel belirtileri eşliğinde holistik ve çok boyutlu bir perspektiften anlamayı amaçlar. Bu yaklaşım maddi durum, eğitim, sağlık, ev ve çevre şartları ve ilişkiler gibi değişik alanlarda çocukların ‘iyi’ olmasını amaçlayarak, çocukların gelişmesine ve mutluluğuna bütüncül bir tavırla yaklaşır. Söz konusu farklı alanlar bağlamında izlenmesi ve geliştirilmesi gereken belirtilerin tespit edilmesi yardımıyla çocukların yapabilirliklerini arttırmayı amaçlar (Uyan Semerci ve Erdoğan, 2014: 6).” Masum olan ve bakıma muhtaç çağlarında bulunan çocukların yaşadıkları yerleri tek etmeleri ya da terk etmeye zorlanmaları, kabul edilecek bir durum değildir. Göç kararının verilmesinde söz hakkı olmayan çocukların, refakatli-refakatsiz şekilde farklı coğrafyalara doğru atıkları her adım, onlar için söz konusu belirsizliği daha da artırmaktadır. Bunun yanında, küçük yaşta deneyimledikleri yoksulluk, varmak istedikleri ülkelerde daha da derinleşebilmektedir. Yoksulluğun sadece temel ihtiyaçların karşılanması için yeterli gelirden yoksun olarak tanımlanması, eksik bir anlatım olmaktadır. Dolayısıyla yukarıda verilen araştırma soruları “temel ihtiyaçların karşılanamamasının yanında ötekileştirilme, dışlanma, eğitimden ve vatandaşlık haklarından mahrum kalma, katılım konusunda ortaya çıkan eşitsizlikler, toplumsal hareketlilik kanallarına ulaşamama, vatansızlık statüsünde yaşama, kaliteli serbest zaman geçiremememe, bilmediği bir dile ve kültüre uyum sağlamakta zorlanma” gibi durumlardan kaynağını almaktadır.

Birinci soruda mülteci çocukların “köken ülke ve hedef ülke” çizgisinde yaşadıklarını nasıl anlamlandırdıklarına, yeni bir statü ve kimlikle katıldıkları toplumda karşılaştıkları sorunlara, sosyal çevreleriyle kurdukları etkileşimin bu sorunları nasıl etkilediğine; verili olan mültecilik kimliğinin karşılaşılan sorunları ne yönde etkilediğine dikkat çekilmektedir. Uluslararası toplum çocuklara önemli imkanlar sunan yasal

düzenlemelere imza atmışsa da gerçek yaşamda tam tersi durumlara da rastlanabilmektedir. Dolayısıyla mikro ve makro faktörlerin ilintisini kurmayı hedefleyen ilk soru, çalışma için önem arz etmektedir. *İkinci ve üçüncü* sorular, bu çalışmanın merkezinde yer almakta olan; farklı köken ülkelerden gelerek Eskişehir'e yerleşen mülteci çocukların, gerek günlük gerekse öğrenim gördükleri okul ortamında deneyimledikleri yoksulluğun izini sürmektedir. Bazen ucu açık bir kimliğe de evrilen mültecilik statüsü ile bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Afganistanlı, Iraklı, İranlı, Suriyeli ve diğer ülkelere mensup öğrenciler, metodolojik anlamda maksimum çeşitliliğin yakalanmasını sağlamıştır. Ayrıca bu durum, sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleriyle okul ortamında bir araya gelen mülteci öğrencilerin, yoksulluk deneyimlerinin etnik ilişkiler ve kültürel farklılıklar bağlamında analizinin yapılmasına da fırsat sunmuştur. Öte yandan, araştırma sürecinde farklı aidiyetlere sahip mülteci lise öğrencilerinin yoksullukla ilgili yaşantılarından hareketle “nöbetleşe yoksulluk, nöbetleşe dışlanma, göreceli yoksulluk” gibi durumların tespitine yönelik verilere ulaşmanın imkanı da yakalanmıştır. *Dördüncü* soru ile etnik köken itibarıyla farklılık gösteren ve aynı okul iklimini paylaşan mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksullukla baş etme stratejilerine odaklanılmıştır. Bununla, mülteci çocukların, yoksullukla baş etme noktasında hangi noktalarda benzerlikler ve farklılıklar gösterdiklerine dair ipuçlarına ulaşılması da hedeflenmiştir. Ayrıca, bu soru ile mülteci öğrencilerin görüşleri bağlamında “birey”den “haneye” giden holistik bir yoksulluk okumasının; köken ülke (Afganistan, Irak, İran, Suriye vd.) ve yaşanan ülke (Türkiye) bağlamında bir değerlendirmenin yapılması da amaçlanmıştır. Son olarak, bu soruyla mülteci çocukların ve hanehalkının yoksullukla baş etmek için ne tür ağlar kurduklarını, bu ağlar üzerinden ne tür yardımlar aldıklarını (araştırmada yer alan öğrencilerin bazıları, ABD, Avustralya, Kanada ve Avrupa ülkelerinde yaşayan akrabalarından bazen maddi yardım aldıklarını ifade etmişlerdir) anlamak ve “ulusötesi mekânlarla (Dahinden vd., 2012; Özgür, 2018: 2)” bağlarını görebilmek de amaçlanmıştır.

“Ulusötesi toplumsal alanlar, çoğu insanın gündelik hayatlarının vuku bulduğu ve sosyal anlamın üretilmiş olduğu sosyal ve mekânsal bağlam olarak görülmektedir. Bunun yanında ulusötesi alanların, toplumsal gruplar ve bireyler arasında meydana gelen günlük

ekonomik, sosyal ve kültürel alışverişler sayesinde dünya düzeyinde farklı mekânlar arasında görünmeyen köprüler inşa etme gücüne malik olduğu varsayılmaktadır (Dahinden vd., 2012; Özgür, 2018: 2)” Mülteci çocukların, köken ülkelerinin dışında yaşayan akrabalarından ya da tanıdıklarından maddi yardım alıp almadıklarının da ortaya çıkmasına hizmet eden bu soru, *ulusötesi göç* (Glick Schiller vd., 1995; Özgür, 2018: 2) bağlamında *ulusötesi göçmenler* (Glick Schiller vd., 1995; Özgür, 2018: 2) arasındaki göç ağlarının varlığına ilişkin yorum yapabilme fırsatı da sunmaktadır. *Beşinci* soru ile mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluğa dair bir sentez yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, deneyimlenen yoksullukla ilgili mülteci öğrencilerin dile getirdikleri görüşlerde gömülü halde bulunan anlamların, kodların, kategorilerin ve nihayetinde temaların keşfedilmesi; benzerlik ve farklılıklardan hareketle, deneyimlenen yoksullukla ilgili ifade edilen görüşlerin çeşitli boyutlar altında kategorileştirilmesi için çalışılmıştır. Böylece, varılmak istenilen nokta, gelir temelli yoksulluk tanımlamalarının ötesine geçerek, yoksulluğun çok boyutlu bir perspektiften okunmasının imkânını ortaya koymaktır.

1.3. Önem

Sosyal bilimlerin birçok disiplini tarafından ele alınan bir konu olan ‘çocuk yoksulluğunun’ sosyolojik çalışmalara konu olmasının tarihi çok eskilere gitmemektedir. Bu çalışmada da çocuklar toplumsal bir kategori olarak görülmüş ve Eskişehir’de lise öğrencisi olan mülteci çocukların deneyimledikleri yoksulluk, sosyolojik bir çalışmanın merkezine alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın önemini ortaya koyan noktaların başında, ele aldığı ‘konu’ başka bir deyişle ‘*problemi*’ gelmektedir.

Bu araştırma üç temel yön barındırmaktadır. *İlki*, “mülteci çocukların yoksulluk deneyimleri” örnekleminde “çocuk yoksulluğunu” sosyolojik paradigmadan irdelemektir. *İkincisi* ise bu araştırma, söz konusu yoksulluğu doğrudan deneyimleyen mülteci çocuklarla yapılan mülakatların ve onlara uygulanan anketlerle elde edilen verilerin analizine dayanmaktadır. *Son olarak* bu araştırma, yoksulluğu, temel ihtiyaçların karşılanamaması ve bu ihtiyaçları karşılayabilecek gelirden yoksun olmak olarak açıklayan perspektiflerin ötesine geçerek yoksulluğu çok boyutlu bir sorun olarak ele almaktadır.

Öncelikle bu araştırma, mülteci çocukları birer özne olarak değerlendirmekte, onların yabancısı oldukları toplumdaki deneyimlerini ve pratiklerini çalışmanın merkezine almaktadır. Bunun yanında, “mülteci çocuklarda / öğrencilerde yoksulluk” sorununu doğrudan ele alan araştırma sayısı az olduğu için bu çalışma, literatüre yapacağı katkı bakımından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Eskişehir'de önemli bir orana sahip olan ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin yoksulluk deneyimlerini, bu yoksulluktan kaynaklanan durumlarla nasıl baş etmeye çalıştıklarını anlamaya dönük güncel veriler ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle Eskişehir'de bulunan mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimleri ve bu yoksulluğun yol açtığı sorunlarla baş edebilmek için ne tür çözüm yollarına başvurdıkları ele alınmıştır.

Bu tez çalışması, Eskişehir'de sayıları her geçen artış gösteren, kentin eğitim sistemine entegre olmaya çalışan ve öğrenim gördükleri okullarda çok boyutlu bir yoksulluk ve yoksunluk içinde bulunan mülteci lise öğrencilerinin kendi deneyim ve anlatımlarından hareket ederek “mülteci öğrenci yoksulluğunu”, mültecilere kapılarını açan toplum şartlarında ortaya koyan bir araştırma olması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca çalışma, mülteci sorununa, öğrenci statüsünde bulunan mülteci çocukların deneyimledikleri yoksulluk üzerinden yaklaştığı için de önem arz etmektedir.

Mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk ve deneyimlerini ve bu deneyimlenen yoksulluğun yansımalarını Eskişehir örneğinde irdeleyen bu araştırma ile elde edilecek sonuçların, konuyla ilgili farklı paydaşlara veri sunacağı ve bu yönde çalışma yapacaklara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmanın, ulaşacağı sonuçları bakımından “T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, BM, AB, Uluslararası STK’lar, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü, Avrupa Sığınmacı Hukuk Ağı, Kızılhaç, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi, İnsan Hakları Derneği, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, Mültecilerle Dayanışma Derneği Sosyoloji Derneği, resmi kurumlar, yerel yönetimler, araştırmacılar, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları vb. gibi” kurum ve kuruluşlara veri sunması, temel beklentiler arasında görülmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın sonuçlarının sivil toplum kuruluşları ve

yerel kurumlar tarafından Eskişehir'deki mülteci çocuklarla ilgili olarak inşa edilebilecek uygulamalara, politikalara ve bu politikaların hayata geçirilmesinde işlevsel olabilecek stratejilerin geliştirilmesine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Araştırmada, Türkiye'ye farklı ülkelerden gelen ve bir kısmının Eskişehir'de yaşadığı mülteci öğrencilerin, içinde bulundukları yoksulluğa ve bu yoksulluğun okul içi ve okul dışı yansımalarını ne şekilde tecrübe ettikleri, katılımcı öğrencilerin kendi görüşleriyle aktarılmıştır. Dolayısıyla, bu araştırma, bundan sonraki süreçte Eskişehir'de ikamet eden mülteci çocuklarla / öğrencilerle ilgili olarak yapılacak düzenlemelerin ve uygulamaların hangi içeriğe sahip olması gerektiğine; yapılacak söz konusu düzenlemelerde ve uygulamalarda ne tür konulara daha çok yer verilebileceğine yönelik izler taşımaktadır.

Son olarak bu araştırma, metodolojik açıdan da önem taşımaktadır. Mülteci çocuk yoksulluğu karma yöntem ve bu yöntemin türlerinden biri olan açılımlayıcı sıralı desenle incelenmiştir. Nicel boyut için uygulanan anketlerle mülteci çocukların yoksulluğu ile ilgili önemli istatistiklere ulaşılmıştır. Nitel boyutta ise derinlemesine görüşmeler yapılmış, böylece sosyal gerçekliğin (yoksulluğun) özne (mülteci lise öğrencileri) tarafından 'nasıl inşa edildiğine' ilişkin verilere ulaşılmıştır. Nihayetinde, açılımlayıcı desenin 'tamamlayıcılık' ilkesi doğrultusunda nicel bulgular, nitel bulgularla desteklenmiş ve tamamlanmış; böylece bütüncül bir okuma ve analiz yapma fırsatı yakalanmıştır.

1.4. Varsayımlar

Aşağıda verilen durumlar bu çalışmanın varsayımlarını oluşturmaktadır. Buna göre;

- a.** Farklı köken ülkelerden gelen ve Eskişehir'deki liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin önemli bir bölümünün yoksul olduğu,
- b.** Araştırma örnekleminin evreni temsil etme yeterliliğine sahip olduğu,
- c.** Araştırmada kullanılan anket ve görüşme sorularının, nitelikleri bakımından araştırmanın problemini incelemede işlevsel olduğu ve kapsam geçerliliğine sahip olduğu,
- d.** Araştırmanın sonunda elde edilen sonuçların araştırmanın örneklemine genellenebileceği,

e. Araştırmanın sahaya dayalı olarak elde edilen bulguları ve sonuçları bakımından “*çocuk yoksulluğu, mülteci çocuklarda yoksulluk, göç ve yoksulluk, kırılğan gruplar ve yoksulluk, yoksul çocuk tipleri ve yeni çocukluk sosyolojisi*” gibi alanlar başta olmak üzere bu konudaki literatüre katkı yapacağı varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Mülteciler konusunda çalışma yapan araştırmacıların en büyük kaygısı, sağlıklı ve kapsamlı bir saha çalışmasının yapılabilmesidir. Farklı orijin ülkelere mensup insanların çalışmanın evrenini oluşturması bu durumun en önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tespitten hareketle, mültecilerin ele alındığı çalışmalarda dikkate alınması gereken çeşitli şartlar genel anlamda; “1. Dil sorunları, 2. Göç çalışmalarında kullanılacak ölçme materyallerinin tercümesinden kaynaklanan kavramsal sorunlar, 3. Teoriler sorunlar ve bunların ideolojik kökleri, 4. Örneklemi tespit etme zorlukları, 5. Göç edenlerle göç alan toplum arasındaki bağlamsal farklılıklar, 6. Göç edenlerin ahlaki değerlerinin göz önünde tutulup tutulmadığı, 7. Araştırmayı yapan kişilerin bireysel nitelikleri (Gün, 2006: 29; Kılınç, 2020: 100)” şeklinde ifade edilebilir. Bunun yanında, çalışma boyunca karşılaşılan sınırlılıkların yukarıda sıralanan yedi durumla benzerlik taşıdığının altını çizmekle birlikte, çalışma sürecinde önemli sınırlılıklarla karşılaşmıştır.

Öncelikle bu çalışmanın evreni, köken ülke olarak farklılık gösteren göçmen gruplardan biri olan mülteci çocuklar / öğrenciler olduğu için örneklem grubunun oluşturulmasında çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Öncelikle ana dilleri farklı olan mülteci lise öğrencilerinden homojen bir grubun oluşturulması doğal olarak zor olmuştur. Katılımcıların araştırmanın anketine ve görüşme sorularına cevap verebilecek kadar Türkçe bilmemeleri ve bazı katılımcıların kendi ana dilleriyle hazırlanmış anketi cevaplamak ve görüşme sorularına cevap vermek istemeleri, karşılaşılan sınırlılıklardan biri olmuştur. Ancak örnekleme yer alan mülteci lise öğrencilerinin önemli bir bölümünün Türkçeyi iyi düzeyde kullandıkları da tespit edilmiştir. Aslında bu durumun araştırma için bir avantaj sağladığını söylemek daha doğru olacaktır. Dolayısıyla görüşmeler Türkçeyi iyi kullanabilen mülteci öğrencilerle yürütülmüştür. Bunun yanında zaman ve kaynak kısıtlılığı

nedeniyle yaklaşık iki yıl gibi bir süre zarfında bitirilmesi planlandığından çalışma Eskişehir ile sınırlı tutulmuştur.

Araştırmanın katılımcı grubuna Eskişehir’de yaşayan ve lise öğrenimine devam eden mülteci çocuklar dahil edilmiştir. Böylece Afganistan, Irak, Suriye, Sahra Altı Afrika, Suriye ve diğer ülkelerden gelen mülteci öğrenciler katılımcı grubu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, Eskişehir’de okula devam eden hem geçici koruma statüsündeki hem uluslararası koruma başvurusu yapmış ve değerlendirmesi devam eden mülteci lise öğrencileri ile sınırlıdır.

Veri toplama süreci de araştırma için sınırlılıklar doğurmuştur. Katılımcı grubun öğrenci olması görüşmelerin ders saatleri dışında yapılmasını zorunlu kılmıştır. Ders bitiminde katılımcı öğrencilerin yorgun olması, fizyolojik ihtiyaçlarının (yeme-içme vb.) bulunması gibi durumlar uzun bir süreç gerektirmiştir. Yine katılımcı öğrencilerin hem köken ülkelerinde hem göç sürecinde hem de Türkiye’de yaşadıkları sorunlar, araştırmaya katılma konusundaki motivasyonlarını doğal olarak etkilemiştir.

Katılımcılardan bazılarının ve ailelerinin siyasal nedenlerden dolayı köken ülkeden göç etmeleri, hem mülteci öğrencilerin hem ebeveynlerinin görüşmelere katılma konusunda gönülsüz davranmalarına neden olmuştur. Ayrıca farklı bir toplumda ve sosyo-kültürel yapıda yaşamının verdiği tedirginlik, mülteci öğrencilerin söz konusu gönülsüzlüklerini pekiştirici yönde etki yapmıştır. Bu durumda sadece gönüllü ve ebeveynleri rıza gösteren öğrencilerle görüşmeler yapılmasına özen gösterilmiştir.

Çalışma genellikle okul saatleri içinde gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin her gün sekiz saat ders görmeleri ve sınavlar, çalışmada karşılaşılan sınırlılıklar arasında yer almıştır. Bu durum karşısında araştırmacı, uygun zaman dilimlerinde ve sınavların olmadığı günlerde saha çalışmasını gerçekleştirmeye gayret göstermiştir. Bazen de katılımcı öğrencilerin karar verdiği görüşme gün ve saatleri, bazı görüşmelerin aynı güne sığdırılarak yapılmasına yol açmıştır. Öte yandan, Türkçeyi doğru ve güzel kullanan mülteci öğrencilerle yapılan mülakatlardan daha iyi verim alındı. Sadece 1 katılımcıyla yapılan mülakat sırasında zorluk yaşandı, bu durum ise aynı sınıfta bulunan ve ana dili Farsça olan; Türkçeyi doğru ve güzel kullanan bir öğrenciden alınan tercüme yardımıyla aşıldı. Ayrıca,

tercüman olmaksızın yapılan mülakatlarda “araştırmacı-katılımcı” arasındaki yakınlığın daha iyi kurulduğu fark edildi.

Bu araştırmanın saha çalışması farklı türde olan resmi devlet liselerinde gerçekleştirilmiştir. Doğal olarak, birer resmi kurum olan liselerin kendi günlük rutin işleyişleri olduğundan; iş yükleri, iş akış şemaları, etkinlik planları, zaman çizelgeleri ve kimi yönetici tutumları da bu çalışmada birer sınırlılık olarak deneyimlenmiştir.

Bu araştırma karma yöntemin açımlayıcı sıralı deseniyle yürütüldüğü için doğal olarak bu desenin sahip olduğu sınırlılıklarla da karşılaşmıştır. Bunlardan biri, Clark ve Ivankova’nın (2018: 122) da belirttiği “çalışmanın uygulama süresinin uzunluğu ve takiben uygulanan ikinci aşamada katılımcılarla yeniden iletişim kurma güçlüğü ile ilişkilidir.” Bu çalışmada nicel boyutta hedeflenen verileri elde etmek için yapılan anket uygulamasından sonra ikinci kısım olan nitel boyutun verilerini toplamak amacıyla katılımcılarla yeniden iletişim kurabilmenin yolları aranmıştır. Katılımcıların çoğu 18 yaşın altında olduğundan yapılacak görüşmeler için veli onamının alınması gerekli olmuştur. Veli onam formları, ebeveynler tarafından okunup imzalanması için katılımcılara (mülteci lise öğrencilerine) verilmiş, bunların bazıları geri dönmemiştir. Görüşmeler, onam formu ebeveynleri tarafından imzalanan ve gönüllü olan öğrencilerle yapılmıştır. Bu süreç uzun zaman almış, çalışmada bir güçlük olarak ortaya çıkmıştır.

1.6. Tanımlar

Bu bölümde, tezin muhtevasını yansıttığı düşünülen bazı operasyonel kavramların tanımlarına yer verilmektedir. Buna göre;

Mülteci kavramı, hukuki boyutta mültecilik statüsüne kavuşamamış olsalar da hayat endişesi ve duydukları korku nedeniyle yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan kişileri ifade etmektedir. Dolayısıyla, “mülteci” kavramı ile bu kişilerin uluslararası politik gündemin dikkatine sunulması ve sahip oldukları haklara vurgu yapılması umut edilmiştir. Çalışmada politik bir duruşa vurgu yapan mülteci kavramı, hem uluslararası koruma başvuru yapmış kişileri hem geçici koruma altındaki insanları işaret etmektedir. Bu bağlamda, Afganistan, Irak, İran, Suriye ve diğer ülkelere gelmiş insanları ve çalışmanın örneklemini oluşturan lise öğrencilerini “mülteci” olarak ifade etmekteyim.

Zorunlu göç, siyasi, sosyal ve kültürel çatışmalar, afetler, iç savaşlar gibi faktörler nedeniyle uluslararası ya da ülke içinde meydana gelen istek dışı yer değiştirmeyi veya yerinden edilmeyi ifade etmektedir.

Transit göç, göç edilen ülke (köken ülke) ile gitmek istenilen (hedef ülke) ülke arasında köprü veya geçiş görevi gören ülkeye geçici niyetle yapılan göç olarak ifade edilebilir. Bu çalışma için transit göç, Afganistan, Irak, İran, Suriye vb. gibi ülkelerden ayrılan ve Batı ülkelerine ulaşmayı hedefleyen göçmenlerin gerçekleştirdikleri göçlerin Türkiye bölümüdür.

Transit ülke, “göç etmiş insanların geçici ikametlerini sağlayan ülkedir (De Tapia, 2004: 112; Ekmen ve Koçak, 2020: 175).” Göçmen insanlar Türkiye’yi aynı zamanda bir transit ülke olarak görmektedir. Asya, Afrika ve Ortadoğu’dan Batı ülkelerine geçmeye çalışan insanların önemli transit duraklarından biri de ülkemizdir. Dolayısıyla, bu çalışmada transit ülke kavramıyla Türkiye kastedilmektedir.

Kayıt dışı göç / kayıt dışı insan hareketliliği, gerek hedef gerekse transit olarak kullanılan ülkenin devleti tarafından hukuki anlamda izin verilmemiş olan ve denetlenemeyen göç tipidir. Bu çalışma için kayıt dışı göç, Türkiye tarafından hukuki anlamda izin verilmemiş olan göç tipidir.

Yoksulluk, üzerinde bir görüş birliği sağlanamamış ve çok boyutlu bir olguyu ifade eden kavramdır. “Sosyal ve kültürel yapının ve kişisel perspektiflerin tanımını şekillendirdiği yoksulluğun, özellikle ekonomik boyutlu bir durum olarak ortaya çıktığı (Yıldırım, 2019: 18)” söylenebilir. Kısaca “çoğunlukla maddi güçten, kimi zaman da kültürel kaynaklardan yoksun kalmayı dile getiren bir hal (Marshall, 2005: 825)” olan yoksulluk, farklı türleri açısından tanımlanmaya çalışılan bir kavramdır. Bu çalışmada, orijin ülkeleri farklı olan ve Eskişehir’de yaşayan mülteci lise öğrencilerinin yoksullukları söz konusu edilmiştir.

Çok boyutlu yoksulluk, Eskişehir’de yaşayan mülteci lise öğrencilerinin “sağlık, eğitim, çevre, hak, katılım, öznel iyi olma, dışlanma, soyutlanma, sosyal güvenlik, risk ve güvenlik, toplumsal yaşam, sosyal ilişkiler, serbest zaman faaliyetleri gibi” alanlarda ortaya çıkan yoksunluklarını ifade etmektedir.

Çocuk, 0-18 yaşlarındaki bireyleri ifade etmektedir. Ayrıca çocuk kavramı ile Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan “18 yaşına kadar her birey çocuk sayılır” ifadesi de kastedilmektedir.

Öğrenci, liselerde örgün eğitim gören (mülteci) kişileri ifade etmektedir.

Lise öğrencisi, ortaöğretim kurumlarında (liselerde) örgün eğitim gören kişidir.

Mülteci lise öğrencisi, farklı köken ülkelerden Türkiye’ye göç etmiş, uluslararası koruma veya geçici koruma statüsünde bulunan ve araştırmanın yapıldığı süreçte Eskişehir il merkezinde bulunan farklı türdeki liselerde öğrenimine devam eden Afganistan, Pakistan, İran, Irak, Sahra Altı Afrika, Suriye vb. gibi ülkelerden gelen çocukları ifade etmektedir.

Çocuk yoksulluğu, 0-18 yaş aralığındaki kişilerin asgari gereksinimlerini karşılamakta zorlanması ve standardın altında bir yaşam sürdürmesi halidir. Çocuk yoksulluğu “çocuğun içinde yaşadığı hanenin yoksulluğuyla, toplumsal yapıdaki üretim ve bölüşüm ilişkileriyle; aynı zamanda bu ilişkilerden temel alan toplumsal yoksullukla ilişkili bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Gün, 2010: 40-41)”. Birleşmiş Milletler bu kavramı “yeterli sayılabilecek bir hayat standardına ulaşma ve diğer kültürel, ekonomik, sivil, siyasal ve sosyal haklardan yararlanma konusunda lazım olan yapabilirliklerden, seçeneklerden, kaynaklardan, güvenlik ve güçten sürekli veya kronik olarak yoksun oluşla belirlenen bir insanlık hali” olarak tarif etmektedir (Kaya, 2018: 17). Bu çalışmada, çocuk yoksulluğu kavramı tüm çocukları kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

Mülteci çocuk yoksulluğu, 0-18 yaş aralığında bulunan sığınmacı çocuklar için söz konusu olan ve uluslararası göç hareketlerinin ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan biridir. Ailenin yoksulluğu doğal olarak çocuğun da yoksulluğu olmaktadır. Bu çalışmada ‘mülteci çocuk yoksulluğu’ kavramı ile Afganistan, Pakistan, İran, Irak, Sahra Altı Afrika, Suriye vb. gibi ülkelerden gelen ve Eskişehir il merkezinde bulunan farklı türdeki liselerde öğrenim gören mülteci çocukların deneyimlediği yoksulluk ifade edilmektedir.

1.7. Tezin Genel Yapısı ve Planı

Bu tez çalışmasının amacı, Irak, İran, Afganistan ve Suriye gibi ülkelerden gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini analiz etmektir. Bunu yaparken, mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu olarak deneyimledikleri

yoksulluk durumlarının tespit edilmesi de amaçlanmıştır. Bu amaç ışığında şekillenen tez, giriş bölümünü de kapsayan toplam beş ana bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde, giriş başlığı altında tezin problemine, amaçlarına, önem arz ettiği noktalara, literatürde hangi eksikliklere cevap verdiğine, temel varsayımlarına, sınırlılıklarına, bazı operasyonel kavramların tanımlarına yer verilmiştir. Ayrıca, bu bölümde, tezin ana hatlarıyla ilgili bir genel çerçeve çizilmiş, problem sorusu formüle edilmiş ve araştırma boyunca cevabı aranan diğer sorulara yer verilmiştir.

Kuramsal çerçeve başlığını taşıyan *ikinci bölümde*, tezin problemine, amacına ve araştırma sorularına ışık tutan kavramsal ve teorik tartışmalara yer verilmiştir. Bu bölümdeki tartışmalar beş farklı başlık altında yapılmıştır. “Küresel Göçler Çağında Mülteci Çocuk Olmak” başlığı altında, göç literatüründe çocukların nasıl anlatıldığı ele alınmış; sığınma hareketinin kuramsal temelleri ve bu durumun bazı göç kuramlarında nasıl anlatıldığı, ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı (ikili işgücü piyasası kuramı), ağlar kuramı, dünya sistemleri kuramı ve kuramsal kuramın varsayımları ışığında tartışılmıştır. Bu bölümde, “Uluslararası Koruma Çeşitleri ve Türkiye Bağlamına” değinilmiş; “Mülteci Çocukların Sahip Oldukları Haklar” uluslararası mevzuat bakımından tartışılmış ve mülteci çocukların temel haklarından biri olan eğitim hakkı ve bu konuda yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. Ayrıca bu durum, Türkiye bağlamında da irdelenmiştir. Yine bu bölümde, “Yoksulluk Olgusu, Çocuk Yoksulluğu ve Mülteci Çocuklarda Yoksulluk” başlığı altında, yoksulluk tanımları, türleri ve yoksulluk türlerinin literatürde nasıl ele alındıkları irdelenmiş; yoksulluğu doğuran sebepler, çocuk yoksulluğu kavramı, çocuk yoksulluğu literatüründeki yapısal ve fenomenolojik perspektifler tartışılmıştır. Ayrıca, bu bölümde yoksulluk ve eğitim ilişkisi de açıklanmıştır. Son olarak, yoksulluğun çok boyutlu bir sorun olduğu varsayımından hareketle çok boyutlu yoksulluk perspektifinden mülteci çocukların durumu ele alınmış; çok boyutlu yoksulluğun ortaya çıkardığı sonuçlar analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde araştırmanın metodolojik yapısı inşa edilmiştir. Bunun için araştırmacının epistemolojik duruşu ve araştırmayı yönlendiren felsefi paradigmlar açıklanmıştır. Araştırmanın, ‘karma yöntemle’ gerçekleştirildiği ifade edilmiş ve bu yöntemin bir türü olan ‘açımlayıcı sıralı desenin’ niçin kullanıldığına dair bir

temellendirme yapılmıştır. Nicel ve nitel desenin birlikte kullanıldığı karma yöntemin zengin verilere ulaşmayı sağladığı vurgulanmış; karma yöntemin bir türü olan açıklayıcı sıralı desende ise nicel verinin nitel veriyle desteklendiğine, tamamlandığına ve detaylandırıldığına ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Yine bu bölümde, araştırmanın nicel ve nitel boyutlarında yer alan örneklem gruplarının nasıl belirlendiği açıklanmış; nicel ve nitel boyutta kullanılan örneklem yöntemlerinin gerekçeleri ifade edilmiştir. Ayrıca bu kısımda, çalışmada kullanılan veri toplama tekniklerine, bu tekniklerin nasıl geliştirildiğine ve verilerin nasıl analiz edildiğine yer verilmiş; her iki veri grubunun nasıl sentezlendiğine ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur. Son olarak bu bölümde, araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğin nasıl sağlandığı anlatılmış; araştırmanın başlangıcında, yürütülmesi sürecinde ve sonrasında uyulması gereken etik ilkelere değinilmiş; mülteci çocuklarla çalışmanın zorluklarına yönelik açıklamalar yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise saha çalışmasında ulaşılan veriler çözümlenmiş ve literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir. Nicel ve nitel boyutta elde edilen bulgular “Köken Ülkeden Göç Etme, Türkiye’yi ve Eskişehir’i Tercih Etme Sebepleri; Eğitim Sürecine Katılım, Okuldaki Hakların Kullanımı ve Aile İçi Kararlara Katılım; Kovid-19 Salgını ve Eğitim Süreci; Günlük Yaşam, Tüketim, Çalışma ve Yoksulluk Durumu; Yoksullukla İlgili Algı ve Yoksulluğu Betimleme Şekli; Sağlık Durumu; Sosyal Hayat; Alınan Yardımlar ve Yoksullukla Baş Etme Stratejileri ve Geleceğe Bakış: Umutlar, Beklentiler ve Hedefler” başlıkları altında kategorileştirilmiştir. Sahaya ait bulgular bu başlıklar altında sunulmuş; literatürdeki kavramsal ve teorik tartışmalar ışığında çözümlenmiştir.

Nihai olarak, irdelenen bulgulardan hareketle mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerine ilişkin dokuz başlık altında ulaşılan sonuçlar açıklanmış; ulaşılan sonuçlardan hareketle çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmanın kuramsal çerçevesini, araştırmacının sahaya yönelik izlenimleri ve gözlemleri şekillendirmiştir. Lisede öğretmen olmam, mülteci öğrencilerin okul içi durumlarını gözlemeleme fırsatını vermiş; bu durumun hem araştırma probleminin ve sorularının hem kuramsal çerçevede tartışılacak kavramların belirlenmesinde önemli katkısı olmuştur. Böylece, sahaya ilgili yaptığım hazırlayıcı gözlemlerin sonucunda edindiğim enformasyon ve konu hakkında sahip olduğum ön sayıtlar, kuramsal çerçevede tartışacağım kavramların şekillenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu bölümde, araştırmanın dayandığı temel kavramlarla ilgili literatür bilgisine yer verilmektedir. Bu bağlamda, “Küresel Göçler Çağında Çocuk Olmak” başlığı altında, “Göç yazınında çocukların anlatımı” ve “Kuramsal temelleri açısından sığınma hareketi ve göç kuramları” anlatılmakta; “Göç kuramları” başlığı altında da “İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı (İkili işgücü piyasası kuramı)”, “Ağlar kuramı”, “Dünya sistemleri kuramı”, “Kurumsal kuram” tartışılmaktadır. Son olarak, “Uluslararası koruma çeşitleri ve Türkiye bağlamı” başlığı altında ise “Göç alan bir kent olarak Eskişehir” ele alınmaktadır. “Mülteci Çocukların Uluslararası Mevzuattaki Hakları” başlığı altında “Türk eğitim sisteminin bir parçası olarak mülteci çocuklar ve eğitim hizmetlerine erişim durumları” ve “Mülteci çocukların eğitimiyle ilgili başlıca sorun alanları” tartışılmaktadır.

“Yoksulluk Olgusu, Çocuk Yoksulluğu ve Mülteci Çocuklarda Yoksulluk” başlığı altında ise “Yoksulluk kavramı, tanımı ve yoksulluk türleri”, “Mutlak yoksulluk”, “Göreceli yoksulluk”, “Öznel yoksulluk”, “İnsani yoksulluk”, “Kırsal ve kentsel yoksulluk”, “Nöbetleşe yoksulluk”, “Yeni kentsel yoksulluk”, “Kapasite Yoksunluğu Olarak Yoksulluk veya Yapabilirlikten Yoksunluk” ve “Kronik ve geçici yoksulluk” ve “Yoksulluğun nedenleri” tartışılmaktadır. “Çocuk Yoksulluğu Kavramı, Tanımı ve İyi Olma Hali Perspektifinden Çocuk Yoksulluğu” başlığı altında ise “Çocuk yoksulluğu literatüründeki yaklaşımlar: Yapısal ve fenomenolojik yaklaşım” ve “Yoksulluk ve eğitim” tartışılmaktadır.

“Çok Boyutlu Yoksulluk Perspektifinden Mülteci Çocuk Yoksulluğuna Bakış” başlığı altında ise “Çok boyutlu yoksulluk”, “Çok boyutlu yoksulluğun ölçülmesi”, “Mülteci çocuklarda çok boyutlu yoksulluk ve bu yoksulluğun ortaya çıkardığı sonuçlar” ve “Yoksulluk ve sosyal dışlanma: Sosyal dışlanmanın mülteci öğrencilere etkisi” tartışılmaktadır.

2.1. Küresel Göçler Çağında Mülteci Çocuk Olmak

İnsanlık tarihinin her döneminde göç olarak adlandırılabilir ve gerek bireysel gerek kitlesel insan hareketlilikleri, günümüz dünyasında devam eden bir olgu olmaya devam etmektedir. İnsanlar yaşadıkları yerlerde ortaya çıkan birçok nedene bağlı olarak yer değiştirmektedirler. “Kitlesel göçün durması ve durması için gerçekleştirilen telkin ve girişimlerin azalması da zordur (Bauman, 2018: 12)”. Bu tez çalışmasında uluslararası göçün önemli öznelerinden biri olan “çocuklar” ele alınmaktadır. Bu bağlamda farklı saiklere ve amaçlara bağlı olarak ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan insan kitleleri içerisinde önemli yer tutan gruplardan biri olan çocuklar, bu çalışmanın odağında yer almaktadır. Castles ve Miller’in (2008) beş göç eğilimine bir ekleme yapmak gerekirse, göçler çağında meydana gelen uluslararası göç hareketlerinin öznelerinden biri de çocuklar olmakta ve çocuklar gerek bireysel gerekse aileleriyle birlikte doğup büyüdüğü yerleri terk etmek zorunda kalmaktadırlar. Uluslararası boyutta meydana gelen göç hareketlerinin büyük bölümü Avrupa coğrafyasının dışında meydana gelmektedir. Öte yandan söz konusu göç hareketlerinin önemli bir bölümünün rotasının Avrupa ülkelerine doğru olduğu da görülmektedir. Nitekim Bauman (2018: 12) da meydana gelen durumu, mülteci ve sığınmacıların eklenmesiyle Avrupa’nın kapılarını çalan göçmenlerin toplamında meydana gelen olağanüstü artış olarak değerlendirmektedir. Yine Bauman, bu önemli artışın sebebi olarak yıkılan veya yıkılmış olan devletleri, devletsiz ve hukuksuz kalmış toprakları; bitmek bilmeyen mezhep savaşlarını ve kitle katliamlarına sahne olan toprakları göstermektedir. Özellikle Afganistan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde ortaya çıkan iç çatışmalardan kaynaklanan göçlerin, Bauman’ın bu analizini desteklediği görülmektedir. Halihazırda söz konusu ülkelere Batıya doğru insan hareketliliği devam etmektedir. Dolayısıyla “şiddet düzeni yüzünden meskenlerini ve mülklerini bırakmaya zorlanan

göçmenlerin, sığınılacak yer arayışında olan insan kitlelerinin göçü, ekonomik göçmenlerin sabit akışını geçti (Bauman, 2018: 13)”. Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden yola çıkan mülteci veya sığınmacı kitlelerin hedef ülkelerinden biri konumundaki Fransa’da yaşayan Touraine (2017: 246) ise göçmenleri aykırı bir kategori olarak görmemek gerektiğini, herkesi ilgilendiren problemlerin merkezinde yer alan bir nüfus olarak algılanmalarının doğru olacağını vurgulamaktadır. Hal böyle iken insanların umut vaad etmeyen ve çoraklaştırılmış topraklardan fırsatlarla dolu olduğunu düşündükleri ülkelere yönelik mobilitesi devam etmektedir. Bu küresel göçlerin önemli parçalarından biri, *çocuklardır*. Büyük bir çocuk oranına sahip olan bu insan kitlelerinin -hedef ülkelere ulaşması her zaman mümkün olmasa da (tel örgülerle donatılmış sınırlar, yüksek güvenliktirli hudut kontrolleri, tamamen kapatılan sınırlar, denizlerde kaybedilen yaşamlar vs. gibi durumlara rağmen)- özellikle Batı ülkelerine yönelimi devam etmektedir.

Avrupa Kıtası’ndaki birçok ülkenin, Asya, Sahra Altı Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden yapılan göçlerin hedefini oluşturduğu gözlemlenmektedir. Hal böyle olunca, söz konusu coğrafyalardan göç yollarına düşen insan kitlelerinin önemli uğrak yerlerinden biri Türkiye olmaktadır. Türkiye, gerek kimi göçmenler için ulaşılacak istenen son hedef ülke olarak gerekse Avrupa’nın gelişmiş ülkelere ulaşmak ve mülteci statüsü elde etmek isteyen göçmen gruplarının önemli bir göç güzergahı durumundadır. Özellikle son yıllarda, hedef ülke ya da ülkelere ulaşmak isteyen bu insanların Türkiye’ye sığındıkları görülmektedir. Mültecilik statüsünü temel bir gaye olarak belirleyen bu insan grupları, Türkiye’nin Cenevre Sözleşmesi’ne (1951) koyduğu “*coğrafi sınırlama*” şerhi nedeniyle Türkiye’de mültecilik statüsü kazanamamaktadırlar. Sığınmacılık statüsü altında Türkiye’de ikamet etmeye başlayan bu insanların büyük bir kesimini “*çocuklar*” oluşturmaktadır. Köken ülkenin kültüründen farklı bir kültürde ve toplumda yaşamak zorunda kalan çocuklar, yerleştikleri ülkelerde karşı karşıya kaldıkları sorunların şekillendirdiği bir yaşam sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda uluslararası göç sürecinin öznelereinden biri olan çocukların göç kuramlarında nasıl anlatıldığı önem arz etmektedir.

2.1.1. Göç Yazınında Çocukların Anlatımı

Göç konusunda geliştirilen kuramlara bakıldığında, göçü doğuran faktörlere, göç sürecine ve göçün ortaya çıkardığı sonuçlara daha çok önem verildiği ve bu yönde anlatımların yapıldığı görülmektedir. Örneğin “dünya sistemleri, itme ve çekme, ikiye bölünmüş emek piyasası, neoklasik ekonomi ve yeni ekonomi” gibi kuramlar göçü başlatan faktörler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tür klasik göç kuramlarında, yaşadıkları yerde meydana gelen olumsuzluklardan etkilenerek göç etmeye karar veren, göç sürecinde ortaya çıkan olumsuzluklardan doğrudan etkilenen ve ulaştıkları ülkede birçok sorunla karşılaşan bireylerin veya geniş insan kitlelerinin yeterince anlatıldığı söylenemez. Akbaş’a (2018: 346) göre de “XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan göçle ilgili çalışmalarda, uzun bir süre göç olgusunun yapısal boyutlarına odaklanılmış, göçün asli öznesi olan ‘göçmen’ daha çok teorik çalışmaların dolaylı bir odağı haline getirilmiştir. 20. yüzyılın son dönemlerinde ise sosyal bilimlerde görülen paradigma değişikliğiyle birlikte göçün öznesi olan göçmene yönelinmiş, göçmenin yaşam alanı, ilişkileri ve özneliği daha fazla söz konusu edilmiştir.” Castles ve Miller (2008: 14) ise çeşitli alanlarda meydana gelen gelişmelerle paralel olarak dünyada meydana gelen göçlerin farklı biçimlerde varlığını devam ettireceğini söylemekte, günümüz dünyasında meydana gelen göçlerin karakteristiğini oluşturmada beş eğilimin önemli hale geldiğini dile getirmektedirler. Bu beş temel eğilimi “*göçün küreselleşmesi, hızlanması, farklılaşması, giderek siyasallaşması ve kadınsallaşması*” olarak ifade etmektedirler. Son on yılda meydana gelen göçlere -örneğin 2011 tarihinde Suriye’de başlayan iç savaş nedeniyle meydana gelen göçle birlikte Türkiye’ye milyonlarca insan sığınmış, bu insanların büyük bölümü çocuktur- bakıldığında ise göç eden grupların içinde “*çocukların*” önemli bir orana sahip oldukları görülmektedir. Başka bir deyişle göç hareketlerinin görünümünde çocuklar nicel anlamda daha belirgin hale gelmektedir.

Göç hareketlerinde çocukların önemli bir kitle olması, daha önce de değinildiği gibi Castles ve Miller’in beş eğilimine “*göçün çocuk yoğunluklu olması*” şeklinde bir eğilimin de eklenebileceğinin kapısını aralamaktadır. Nitekim Çakırer Özservet ve Sirkeci (2016: 1) “çocuk yaştaki göçmenlerin dünyadaki politik gündemin önemli bir parçası olduğunu; göçmen çocukların son dönem göç hareketlerinde önemli ve dikkate alınması gereken bir

kitle olarak karşımıza çıktığını vurgulamaktadırlar. Göçmen çocukların, 2000'lerden başlamak üzere göçle ilgili tartışmaların içerisine girdiğini belirten Çakırer Özservet ve Sirkeci, göçmen çocuk temasının ulusal çocuk ve göç politikalarının kesiştiği bir yerde bulunduğunu dile getirmektedirler. Dolayısıyla ivedilikle müdahale edilmesi ve mevcut problemlere çözüm üretilmesi gerektiğini söyleyen Çakırer Özservet ve Sirkeci, sayıca çok olmaları ve korunmaya muhtaç halde bulunmaları nedeniyle göç tartışmalarında çocukların önemli bir yerde bulunduklarını” belirtmektedirler. Benzer şekilde Kaçar Tunç'un (2020: 86) “sığınma arayışında olan refakatsiz çocuk oranında son dönemlerde ortaya çıkan artış, yakın bir zamanda göç olgusunun çocuklaşması gibi bir konuyu gündemimize sokabilir” vurgusuyla, göçün çocuksallaştığına işaret ettiği söylenebilir. “Bhabba da dünyadaki mülteci nüfusunun büyük çoğunluğunun kadınlardan ve çocuklardan oluştuğunu, bu iki grubun en savunmasız ve dezavantajlı grup olduğunu vurgulamaktadır (Akis, 2018: 390).” Ayrıca “Bhabba, ailelerinden ayrı düşmüş çocukların ve sayıca artış gösteren çocukların Batı ülkelerine gelmesiyle mülteci çocukların dikkat çekmeye başladığını ifade etmektedir (Akis, 2018: 391).” Çocuklar, bireysel şekilde göç hareketlerine katılabildikleri gibi kendileri adına ebeveynlerince karar verilmesi sonucunda da göçün birer katılımcısı olmaktadır. Ayrıca göç sürecinde ve hedef ülkeye varıldığında göçmenleri bekleyen sorunlardan en çok etkilenen grup da çocuklar olmaktadır. Aynı sorunlarla yüz yüze gelen göçmen çocukların farklı sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelere sahip olmaları, bu sorunlar karşısında aynı dayanıklılığa sahip oldukları söylenemez. Ancak tüm mülteci çocukların farklı bir toplumsal ve kültürel yapı içinde yaşamak için mücadele verdiklerini vurgulamak gerekir. Nitekim “çocukların toplumsal cinsiyet penceresinden konuya yaklaşan Mann, mülteci kız ve erkek çocuklarının deneyimlerine dair yapılacak çalışma ya da analizlerde toplumsal cinsiyet farklılıklarının önemsenmesi gerektiğini belirtmektedir (Akis, 2018: 391).” Dolayısıyla bu tez çalışmasında da, farklı köken ülkelerden gelmiş ve Türkiye’de (çalışmanın örnekleme bağlamında ise Eskişehir’de yaşayan mülteci lise öğrencileri olmak üzere) yaşayan mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerinin ortaya konulmasında ve analizinde toplumsal cinsiyet değişkeninin dikkate alınması önem kazanmaktadır. Akis’in (2018: 396) de vurguladığı gibi “toplumsal cinsiyet ilişkileri,

mülteci çocukların yaşadıkları ülkelere uyum sağlamalarında etkili olan önemli bir değişkendir.” Bu bakımdan, mülteci çocukların (öğrencilerin) yoksulluğu deneyimleme ve deneyimlenen yoksullukla baş etme stratejileri de cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir. Bu analizlerin, “*göçün çocuksallaşması*” şeklindeki sayıltımızı pekiştirir nitelikte olduğu savunulabilir. Dolayısıyla, tarihin her döneminde meydana gelen insan hareketliliklerinin en önemli özneleri arasında çocuklar da yer almaktadır. Refakatli veya refakatsiz olsun, çocuklar göç sürecinde karar alma sürecine etkisi en az olan ve en çok zarar gören grupların başında gelmektedir. Çocuklar, ailelerinin göç kararına boyun eğmek zorunda kalmakta, sorgulama yapmaksızın yeni bir yaşam için göç yollarına düşmekte ve farklı ülkelerde zor şartlarda yaşamaya çalışan ‘mülteci çocuk’ olmaktadırlar. “Mülteci çocuk oranındaki artışla birlikte göçmen çocukların korunaksız halleri, ülkelerin göçmen politikalarında göçmen çocuklara ayrı bir başlık açmalarını elzem kılmaktadır (Kahraman, 2018: 215-216)”. Bu bağlamda, Akbaş’ın (2018: 346) vurguladığı gibi “sosyal bilimlerde 20. yüzyılın son dönemlerinde ortaya çıkan paradigma değişikliği ile beraber göçmenlere ve onlarla ilgili durumlara ilgi gösterilmeye başlanmıştır.”

Küresel düzeyde meydana gelen göçlere katılan çocukların gerek uzun mesafeli gerekse kısa mesafeli düzensiz göç sürecinde ve sonrasında temel insani haklardan (beslenme, sağlık, eğitim, barınma, güvenlik vb.) yeterince yararlanamamaları söz konusu olmakta; hak ihlallerine daha açık hale gelmektedirler. Atasü Topçuoğlu (2012: 10) da “düzensiz göç sürecinde yer alma durumunun, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi vatandaş çocuklar için söz konusu olan imkanlardan faydalanamama ve hak ihlallerine uğrama noktasında açık hale gelmek anlamına geldiğini” vurgulamaktadır. Öte yandan, göç yazınında, ülkelerindeki şartlar nedeniyle başka ülkelere göç eden “refakatli ve ailesinden ayrı düşmüş refakatsiz çocukların” anlatıldığı görülmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde (1989) tanımlanan ve güvence verilen gruplardan biri de *refakatsiz çocuklardır*. Gürle’ye (2012: 23) göre kabul gören terim olan “Refakatsiz” yerine “Refakatçisi Olmayan Çocuk” teriminin kullanılması anlam yönünden daha tamamlayıcı olacaktır. Türkiye’de yürürlüğe giren yasada bu kavram “*sorumlu bir insanın etkin bakımına alınmadığı sürece, yasal veya örf ve âdet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati olmaksızın Türkiye’ye gelen*

ya da Türkiye’ye geldikten sonra refakatsiz duruma gelen çocuk”⁴ anlamına gelmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün 152065 sayılı ve 20/10/2015 tarihli Refakatsiz Çocuk Yönergesi’nde de “*refakatsiz çocuk*” kavramı, “sorumlu bir insanın etkin bakımına alınmadığı sürece, yasal veya örf ve âdet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın Türkiye’ye gelen ya da Türkiye’ye giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan çocuk”⁵ şeklinde açıklanmaktadır. “*Askiya Alınmış Çocukluk: Türkiye’de Sığınma Arayan Ailesinden Ayrı Düşmüş Mülteci Çocukların Durumu, Helsinki Yurttaşlar Derneği Mülteci Destek Programı (2010)*” raporunda da ‘refakatçisi olmayan çocuk’ profili “*farklı ülkelere mensup bu çocukların tamamına yakını travmatik durumlarla karşılaşmıştır. Büyük bölümü, zulüm, silahlı çatışma vb. durumlardan kaçmış ve ebeveynlerinden uzak düşmüş; kimileri de hane üyelerinden bazılarının yaşamını yitirmesine tanıklık etmiştir. Bir kısmı ise zorunlu evlenme veya asker olma gibi durumlarla karşılaştığı için yaşadıkları yerden zorunlu olarak ayrılmışlardır*”⁶ biçiminde anlatılmaktadır. “*Refakatsiz çocuk veya refakatçisi olmayan çocukların*” göçmen insanlar arasında öncelikli olarak özen gösterilmesi gereken, korunmaya ihtiyaç duyan ve kırılgan grupların başında geldiği söylenebilir. Kahraman’ın (2018: 218) da vurguladığı gibi ebeveynlerinden ayrı bir şekilde zorunlu olarak göç etmek zorunda olan bu çocukların geldikleri ülkelerde uyum sağlayabilmeleri çok boyutlu çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Başarısız uyum süreci, bu çocukların farklı istismarlarla karşı karşıya kalma risklerini artırmaktadır. Düzensiz göç sürecinin önemli mağdurlarından olan refakatsiz çocuklar, anne-baba veya herhangi bir akrabası olmadan farklı bir ülkeye giderek adeta çifte bir dezavantajlılığın kurbanı olmaktadır. Ayrıca çeşitli sorunları da beraberinde getiren bu durum, çocuklar için travmaya dönüşebilmektedir. Nitekim UNICEF ve IOM tarafından 2017’de yayınlanan “*Yürek Parçalayıcı Yolculuklar*”⁷ adlı raporda da yer aldığı gibi “Avrupa Kıtası’na varmak amacıyla Orta Akdeniz rotasını takip eden mülteci çocuk ve

⁴<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> Erişim tarihi: 05.04.2021

⁵<https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonergeler> Erişim tarihi: 05.04.2021

⁶<http://www.madde14.org/images/2/26/HydAskiyaAlinmisCocukluk.pdf> Erişim tarihi: 05.04.2021

⁷<https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-iom> Erişim tarihi: 19.04.2021

gençlerin yüzde 77'si doğrudan maruz kaldıkları istismar ve insan ticareti anlamına gelen durumların haberini vermektedir.” Yine aynı raporda, göç yollarında çocukların diğer göçmenlere göre nasıl bir dezavantajlılık içinde bulundukları “göç yollarına düşen mülteci çocukların ve gençlerin 25 yaşından büyük olan yetişkinlere göre sömürü ve insan ticaretine maruz kalma risklerinin daha fazla olduğuna vurgu yapılmaktadır: Doğu Akdeniz rotasında iki kat, Orta Akdeniz rotasında ise yüzde 13 daha fazla...” cümleleriyle ifade edilmektedir. Köken ülkede ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle yeni umutlarla yollara düşen çocukların karşılaştığı sorunlardan biri de ırkçılık ve ayrımcılık olmaktadır. Kendilerini taşıyan taşıtlara aynı umut ve hedeflerle binen bu çocukların göç yollarında yaşadıkları durum aynı raporda şöyle anlatılmaktadır:

“(...) yollara düşen tüm çocuklar yüksek risk altındayken, Sahra Güneyi Afrika'dan gelenlerin sömürüye ve insan ticaretine maruz kalma olasılıkları dünyanın başka yerlerinden gelenlere göre daha fazladır: Doğu Akdeniz yolunda yüzde 15'e karşı yüzde 65, Orta Akdeniz yolunda ise yüzde 56'ya karşı yüzde 83. Irkçılığın bu farkı açıklayan başlıca neden olması muhtemeldir.”⁸

Dolayısıyla zorunlu göç hareketlerine bağlı olarak sayıları hızla artan refakatsiz göçmen çocuklar, küresel bir sorun olmaya devam etmektedir. Kısaca günümüz dünyasında meydana gelen göç hareketlerinin en önemli öznelerinden biri olan çocuklar, göç kararının verilmesinde belki de söz sahibi olmayan grupların başında gelmektedir. Göç hareketlerinin başlangıcından hedef ülkeye varıncaya kadar geçen sürede ve sonrasında ortaya çıkan sorunlardan en çok etkilenenlerin başında çocuklar gelmektedir. Özellikle son yirmi yıllık süreçte önemli bir göç güzergahı (gerek transit ülke olma gerekse hedef ülke olma bakımından) olan Türkiye, çoğunluğu çocuk olmak üzere geniş göçmen gruplarına ev sahipliği yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Öte yandan, Afganistan, Irak, İran, Pakistan, Sahra Altı Afrika ülkeleri vb. gibi köken ülkelerden yola çıkan çocukların ulaşmak istedikleri devletler arasında Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada gibi gelişmiş devletler yer almaktadır. Coğrafi açıdan bakıldığında, Türkiye güzergahı üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşmanın daha çok tercih edildiği gözlemlenmektedir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkeleri orijinli olan bu çocukların gerek refakatli gerekse refakatsiz şekilde

⁸ <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-iom> Erişim tarihi: 19.04.2021

yöneldikleri kıtaların başında Avrupa gelmektedir. “Avrupa ülkelerine dönük gerçekleşen sığınma taleplerine bakıldığında, taleplerde görülen artış kendisini refakatsiz durumdaki çocuk başvurusunda da göstermektedir. Nitekim Eurostat (2020) istatistiklerine göre, geçen 11 yıl içinde refakatsiz durumdaki mülteci çocukların Avrupa ülkelerine başvuru sayılarında kritik bir artış görülmektedir (Kaçar Tunç, 2020: 86)”. Dolayısıyla “AB ülkelerinde de mülteci çocuklar günden güne gittikçe önem arz eden bir problemdir. Üye devletlerin yasaları sağlam bir koruma çerçevesi sağlamasına rağmen göçteki artış, hem ulusal sistemleri baskı altına almakta hem bu konudaki boşlukları ortaya çıkarmaktadır (EU, akt. Kahraman, 2018: 223)”. Diğer ülkelere oranla önemli göç mekanizmaları ve politikaları oluşturmuş olan Avrupa’nın da çocuk göçmenlerle ilgili kalıcı çözümlere ulaştığı söylenemez. Özellikle 11 Eylül 2001’den sonra ABD başta olmak üzere Batı toplumlarında “*göçün güvenlikleştirilmesi*” algısının güçlenmesiyle birlikte göçmen akınlarına karşı sınır güvenliğinin artırılması gündeme gelmiş, tel örgülerle desteklenmiş duvarlar inşa edilmiştir. Bauman’ın (2008) deyimiyle “kapımızdaki yabancılar” algısı adeta tüm Avrupa ülkelerinin paylaştığı bir his olmuştur. Söz konusu kitabında Bauman, eleştirel bir yaklaşımla şunları söylemektedir:

“(…) Kitlesele göç hiçbir şekilde yeni bir fenomen değil; modern yaşam şeklimiz gereksiz insanların (ekonomik ilerlemeye bağlı olarak, yerel anlamda lüzumsuz –fazladan ve istihdam edilemez- yani yerel anlamda hoş görülemez insanların) üretimini de içerdüğinden modern döneme başından bu yana eşlik ediyor. Bu da yetmezmiş gibi, şu anda, Batılı güçlerin yanlış hesaplanmış, ahmakça dar kafalı ve açıkça beyhude politikaları ve askeri girişimlerinin sonrasında, Ortadoğu bölgesinin derin ve görünüşe göre umutsuz istikrarsızlaşmasının sonuçlarına katlanıyoruz (Bauman, 2018: 10-11).”

Göç yazınında çocukların konu edildiğı kategorilerden veya statülerden biri diğeri “*vatansızlık*”tır. *Göç Terimleri Sözlüğü*’nde (2013: 95) ‘*vatansızlık*’ “hiçbir devletin yurttaşı olarak kabul edilmeyen kişinin statüsü” olarak tanımlanmaktadır. Yine aynı sözlükte *vatani olmayan birey* ise “hiçbir ülkenin yasalarına göre yurttaş kabul edilmeyen” şeklinde ifade edilmektedir. Aynı şekilde vatansızlık içinde bulunan kişilerin ise “herhangi bir devletle yurttaşlık ilişkisi olmayan ve yabancı kabul edilen kişi”⁹ olarak tarif edildiğı görülmektedir. Dünya üzerinde farklı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan vatansızlık “ülke topraklarının devredilmesi, kanunların çatışması, idari uygulamalar, evlilik kanunları,

⁹<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> Erişim tarihi: 23.04.2021

ayrımcılık, doğum kaydının olmaması, vatandaşlıktan çıkarma ile vatandaşlık hakkından feragat etme (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 95)” gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Erten (2015: 26) ise “vatandaşlık statüsünü belirleme konusunda devletlerin kullandığı münhasır / mahfuz yetki ve vatandaşlıkla ilgili tüm devletler için geçerli olan uluslararası bir yasal düzenleme olmaması sebebiyle vatansızlık durumunun doğum anında veya sonradan da ortaya çıkabildiğini” belirtmektedir.

Dünyada binlerce kişinin ve çocuğun karşıya karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri olan vatansızlık, kişilerin ve çocukların önemli haklardan mahrum kalmasına da yol açan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda vatansız kişilerin ve çocukların “vatandaş olmanın sağladığı haklar, Devlet tarafından sağlanan diplomatik koruma, yaşanılan ülkede kalabilme ve köken topluma geri dönme gibi konularda mahrumiyet yaşama (Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 95)” gibi durumlarla karşılaştıkları görülmektedir. “Herhangi bir devletle vatandaşlık bağı olmamak anlamına gelen vatansızlık, hukuk ve gerçek yaşam açısından –de jure veya de facto- farklılık gösterebilmektedir. Batır’a göre hiçbir devletin yurttaşlığına sahip olmamak ‘de jure’ vatansızlık iken, kişinin belli bir devletin vatandaşı olmasının yanında siyasi nedenler yüzünden vatandaşı bulunduğu devletin kendisine diplomatik koruma sağlamayı kabul etmemesi ise ‘de facto’ vatansızlık olmaktadır. Kişinin, vatandaşı olduğu ülkeden koruma sağlama konusunda istekli olmaması da de facto vatansızlığın farklı bir şekli olmaktadır. Bu kişilerin sığındıkları ve yaşamını sürdürmeye çalıştıkları ülkelerdeki hakları, sorumlulukları ve statüleriyle ilgili ortaya çıkan karışıklıkların bitirilmesi amacıyla BM gözetiminde Ekonomik ve Sosyal Konsey’in düzenlediği Tam Yetkili Temsilciler Konferansı’nda (1954) “*Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme*” kabul edilmiş ve ardından 1973 yılında “*Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*” kabul edilmiştir (Yeşil, 2020: 13).” Birçok devletin imza koyduğu 1954 tarihli Sözleşme, Türkiye tarafından 2014 yılında kabul edilmiş ve 6549 Kanun numarasıyla 10/07/2014 tarih ve 29056 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin (1948) 15. maddesinin iki fıkrasında “1. Herkesin bir vatandaşlığa hakkı bulunmaktadır. 2. Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından ya da vatandaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz”

denilmektedir. Hal böyle iken günümüzdeki göçler nedeniyle büyük bir bölümü çocuk olmak üzere çok sayıda insanın vatansızlık riskiyle karşı karşıya bulunduğu görülmektedir. Göç hareketlerinin önemli bir aşaması olan geri dönüş sürecinde vatansızlık riskinin daha belirgin bir şekilde ortaya çıkabileceğinin söylenmesi doğru bir varsayım olacaktır. Dolayısıyla, Suriye’de 2011 tarihinde başlayan savaş nedeniyle Türkiye’ye sığınan çocukların çoğu vatansızlık riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Türkiye’de doğan birçok çocuğun doğum kaydının yapılmaması, bu çocukların üyesi oldukları ailelerin ülkelerine dönmeleri halinde söz konusu riskle karşılaşabilecekleri görülmektedir. Nitekim ‘Bulanık Mekanlarda Gölgede Kalanlar: Suriyeli Mülteci Çocuklar ve Vatansızlık Riski Araştırma Raporu’nda (2016)’ “dünyaya gelen Suriyeli çocukların ülkelerine dönüş yapmaları halinde çeşitli problemlerle, vatansızlık riskiyle karşılaşabilecekleri; bunun yanında, düzensiz göçle Avrupa ülkelerine geçmeye çalışan ve belgeleri olmayan Suriyeli çocukların ve refakatsiz çocukların da benzer riskle karşılaşacağı” belirtilmektedir.

Refakatli veya refakatsiz olsun göç sürecinde görülen birçok riskin ve illegal olayın pençesine düşenlerin çoğu ‘çocuklar’ olmaktadır. İnsan kaçakçılığı, insan ticareti, istismar, dilencilik, zorla çalıştırma, çocuk işçiliği, çocuk yaşta evlilikler, eğitime erişememe vb. gibi durumlar, göç hareketlerinde çocukları bekleyen en önemli olumsuzluklardır. Ayrıca uluslararası göç hareketlerinde birçok çocuğun kaybolduğunu da görüyoruz. Kavak’a (2021: 2) göre de “göç sürecinde en büyük zararı kayıp ve kaybolmaya devam eden mülteci / göçmen çocuklar almaktadır. Göç yolunda geçen çocukluğun, ruh ve beden sağlığı üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu vurgulayan Kavak, gittikçe artış gösteren kayıp göçmen çocuk sayılarının ciddi bir problem haline geldiğini dile getirmektedir. Kavak, Europol tarafından hazırlanan bir rapora atıf yaparak 2016 yılında Avrupa’da 10.000 çocuğun kayıp olduğunu da” belirtmektedir. Konuyla ilgili olarak Deutsche Welle (DW)’nin resmi internet sitesinde yer alan bir haberde ise “Avrupa’ya gelen 18.292 göçmen çocuğun kayıp olduğu; istatistiklere bakıldığında 2018 ve 2020 yılları arasında devlet koruması altında bulunan 18.292 göçmen çocuğun kaybolduğu bildirilmektedir. Öte yandan, söz konusu göçmen çocukların çoğunun Eritreli, Cezayirli ve Faslı oldukları tespit

edildi”¹⁰ denilmektedir. Bu çocukların niçin kayboldukları ve bu çocukların nerede oldukları da sorulması gereken önemli bir soru olmaktadır. Yaşar (2020: 1), konuyla ilgili olarak, “korumasız bir grup olan çocukların göç sürecinde her türlü sömürüye ve insan tacirlerine veya kaçakçılarına karşı korunma ihtiyaçlarının bulunduğunu dile getirmektedir. Aynı şekilde, çocuklara yönelik ortaya çıkan bu şiddet şekillerinin göçmen çocukların gizli ağlarda yok olup ortadan kaybolmalarına yol açtığını da vurgulamaktadır. Ancak kaybolmanın sadece bu suç faaliyetleriyle açıklanamayacağını dile getiren Yaşar, standardın altında kabul koşullarının varlığını, göz altına alınma kaygısını, kitlesel geri dönüşleri ya da geri göndermenin yanında iyi bir vesayetin eksikliğini de” bu durumun nedenleri arasında saymaktadır. Yaşar (2020: 13), ayrıca “kayıt altına alınan mülteci çocukların koşullarının iyileştirilmesinin, onların kendi istekleriyle kaybolmalarının önüne geçeceğini vurgulamakta; söz konusu iyileştirmenin ise sağlık, koruma, barınma, okul, iş bulma ve aile üyelerine ulaşma gibi konularda olması gerektiğinin” altını çizmektedir.

Tüm bu anlatılanlar, küresel göç çağında ‘çocukların’ en önemli mağdur grubu oluşturduğunu ve “göçün asıl kaybedenlerinin çocuklar olduğunu” göstermektedir. Dolayısıyla, göç hareketleri konusunda yapılan ve yapılacak analizlerde *çocuklar*, merkezi bir konuma sahip olmalıdır. Çünkü, göç olaylarının kompozisyonunda çocuklar, nicel anlamda dikkate alınması gereken önemli bir grubu temsil etmektedirler. Nitekim, ülkemize sığınan Suriyelilerin önemli bir bölümünü *çocuklar* oluşturmaktadır. Şu da unutulmamalıdır ki, göç kararının alınmasında belki de söz hakkı olmayan tek grup da *çocuklardır*. Yine çocuklar, göç sürecinin potansiyel sorunlarından en çok etkilenen kitle durumundadır. Transit veya hedef ülkeye ulaşan mülteci çocuklar, yoksulluğun yanında çok sayıda probleme maruz kalmaktadırlar. Refakatli ya da refakatsiz şekilde farklı ülkelerde yaşamaya çalışan mülteci çocuklar, küresel göç hareketlerinin önemli özneleridir.

¹⁰<https://www.dw.com/tr/avrupada-en-az-18-bin> Erişim tarihi: 30.04.2021

2.1.2. Kuramsal Temelleri Açısından Sığınma Hareketi ve Göç Kuramları

Çalışmanın bu bölümünde, uluslararası göç hareketlerini açıklamak amacıyla geliştirilen kuramlar kısaca ele alınmış ve mülteci göçü açısından çözümlenmiştir. Böylece, aktörlerinden birini çocukların oluşturduğu “sığınmacı¹¹ hareketinin” ortaya çıkmasında etkili olan saiklere, mültecilerin (özellikle de mülteci çocukların olmak üzere) ikamet ettikleri ülkelerde karşılaştıkları sorunlara ve alanyazında yapılan tartışmaların analizlerine dayanarak çalışmanın kuramsal alt yapısı inşa edilmiştir. Bu bağlamda, göç hareketlerini açıklayan kuramlardan bazılarına değinilmiş; göç hareketlerini ortaya çıkaran etmenleri, ulaşılan ülkedeki faktörleri ve mültecilerin karşılaştıkları sorunları açıklayan kuramlar ışığında bir çerçeve çizilmiştir.

Bu tez çalışması mülteci lise öğrencilerine / çocuklarına odaklandığı için irdelenecek göç kuramları konusunda eklektik bir tavır benimsenmiştir. Böylece hem araştırmanın saha çalışmasına ait çerçevenin çizilmesinde hem de araştırma kapsamında ulaşılan bulguların irdelenmesinde, seçilen kuramların temel varsayımlarından yararlanılmıştır. Fakat kayıt dışı göçün kapsamında bulunan sığınmacı hareketinin farklı dinamiklerle ortaya çıktığı ve bu göç hareketine katılan insanların farklı niteliklere sahip oldukları unutulmamalıdır. Ayrıca bu kişilerin gerek göç öncesinde ve göç sürecinde gerekse ulaştıkları toplumda, birbirinden farklı deneyimler yaşadıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yüzden söz konusu edilen bazı kuramlara ait varsayımların, mültecilerin tümü için genelleyci bir içeriğe sahip olduğu söylenemez. Dolayısıyla, mültecilerin sosyal ve ekonomik şartlarını açıklayıcı varsayımlara sahip olduğu için *İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramının* ve *Ağlar Kuramının* ele alınması; köken ülkelerini terk etmeye yol açan faktörlerin teorik çerçevesini ortaya koyabileceği düşünüldüğünden *Dünya Sistemleri Göç Kuramının* ele alınması uygun görülmüştür. Yine göç sürecine ve sınır geçişlerindeki dinamiklere odaklandığı için *Kurumsal Kuramın* varsayımlarına değinilmesinin, çalışmanın kuramsal alt yapısının oluşturulmasında işlevsel olacağı düşünülmüştür.

¹¹Bu çalışmada “sığınmacı” kavramı ile “mülteci” kavramı aynı anlamda kullanılmıştır. Çalışma için yapılan alıntıların bazılarında “sığınmacı” kavramı kullanıldığından, ilgili alıntılarda yazarların kullanımına bağlı kalmıştır.

2.1.2.1. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Yerli ve göçmen işgücü arasında düalize olmuş bir işgücü piyasası esas alınarak açıklanan ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı M. Piore (1979) tarafından geliştirilmiştir. “Teori, dünya ölçeğinde meydana gelen göçlerin sanayileşmiş ülkelerin işgücüne olan ihtiyacından doğduğunu kabul etmektedir (Abadan Unat, 2006: 26)”. Bir ülkede “kötü koşulları olan, düşük ücret sağlayan, çoğu zaman güvencesiz, vasıfsız, itibarsız, esnek vb.” gibi niteliklerle anılan işlerin yerli işgücü tarafından tercih edilmediğini; alt tabakadaki işler olarak görülen bu işlerin göçmen emekçilerce yapıldığı” varsayımını temele alan kuramdır. Böylece ikiye bölünmüş bir işgücü ortaya çıkaran bu piyasada “yerli - göçmen” ikiliği ve doğal olarak beraberinde yeni bir emek ordusu ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda küresel boyutta artış gösteren kayıt dışı göçlerle birlikte özellikle hedef ülke konumundaki gelişmiş toplumlarda yerli işgücünün karşısına daha düşük bir ücretle ve çoğu özlük hakkından yoksun şekilde çalışmayı kabul eden bir işgücü kitlesinin varlığı karşımıza çıkmaktadır. Olejarova (akt. Develi, 2017: 1347) göre de “bu kuram bir taraftan aktörlerin göç kararı verirken akılcı bir tutum içinde olup olmadığını irdelerken, diğer yandan küresel göç hareketinin sanayileşmiş ülkelerin emek taleplerinden ortaya çıktığını ileri sürmektedir.” Böylece bu analizden, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş Avrupa ülkeleri, ABD ve Kanada gibi ülkelere doğru işgücü nitelikli tek yönlü göç hareketlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Meydana gelen göçler sonucunda bir ülkede yaşamaya başlayan insanların geçim sıkıntısı, gıda ihtiyacı, sağlık hizmetlerine kavuşma, eğitime erişme gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaları, onları hem yardım almaya hem de gelir getiren bir işte çalışmaya mecbur bırakmaktadır. İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı paradigmasından bakıldığında bu durum, göçmenleri yerli işgücü tarafından güvencesiz, esnek, sağlıksız olarak nitelendirilebilecek işlerde çalışmaya itmektedir.

Özellikle Türkiye açısından baktığımızda yukarıdaki savın reel durumla tam olarak örtüşmediğini görüyoruz. Türkiye, 2011 yılından bu yana Suriye başta olmak üzere Afganistan, Irak, İran, Sahra Altı Afrika’dan kaynaklanan önemli bir göç almıştır. Söz konusu ülkelere gelen göçün önemli bir oranının köken ülkelerde ortaya çıkan sorunlarla ilgili olduğu görülmektedir. Türkiye’nin bu ülkelere işgücü talebinde bulunduğunu

söylemek zordur. Gelişmiş Batı ülkelerine ulaşmak için yola çıkan bu insanların çoğunun Türkiye’yi transit ülke olarak kullandıklarını görüyoruz. Dolayısıyla Türkiye, hem hedef hem transit ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye’nin farklı kentlerinde yaşayan mültecilerin iş dünyasına eklemlenebilmek için çaba harcadıklarını gözlemliyoruz. Mültecilerin mevcut birçok iş için (özellikle geçici mevsimlik tarım işleri, tekstil vb.) yerli işgücü ile adeta rekabet içinde olduklarını da vurgulamak gerekir. Büyük bir bölümünün yoksullukla karşıya kaldığı mültecilerin, öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılamak için çaba harcadıkları görülmektedir. Böylece hem *yoksulluk nöbetinin* hem *yoksullukta rekabetin* bir parçası haline gelmektedirler. Yine kuramla ilgili olarak “Massey vd. gelişmiş sanayi toplumlarının sahip bazı özelliklerin işgücü gereksinimini doğurduğunu vurgulamaktadır. Bilhassa emek arzının demografik yapısı göz önüne alındığında, mesleki hiyerarşi bakımından altlarda bulunan çeşitli işlerde olumsuz şartlarda ve az ücretle çalışabilecek işgücü bakımından önemli ihtiyaç oluşturduğunu belirtmektedir. Önceki dönemlerde ortaya çıkan işgücü talebinin gençler ve kadınlar tarafından karşılandığını belirten Massey vd., sonrasında bu talebin göçmenler tarafından giderildiğini dile getirmektedir (Develi, 2017: 1348).” Kısaca, sermaye yoğun sektör ile emek yoğun sektör gibi ikili bir yapıdan hareketle göçü açıklayan bu kuramın, gelişmiş ülkelerdeki sermayenin talebini göçün merkezine aldığı görülmektedir. Piore de 1979 yılına ait *Birds of Passage* adlı çalışmasında bu kuramı tartışmakta ve analizini sermaye yoğun ve işgücü yoğun sektör düalizmi bağlamında yapmaktadır. Piore, göçün, köken toplumlardaki işsizlik ya da az olan ücretlerden dolayı ortaya çıkmamakta, tersine göç alan ülkelerde var olan ve süreklilik arz eden daha az ücretli emek gücü ihtiyacından doğduğunu belirtmektedir (Abadan Unat, 2006: 27). Ancak günümüz göç sürecine bakıldığında Piore’nin bu tezinin işlevsel bir okuma yaptığı söylenemez. Nitekim Karakuş Yetkin (2017: 29) de benzer noktanın altını çizmekte, “günümüzdeki sığınmacı hareketinin devletlerin denetim alanının ötesinde meydana geldiğini, bu durumun ise daha çok gelişmek için çaba harcayan toplumlar bağlamında yaşanan hareketliliklerden biri olduğunu belirtmektedir. Yetkin, ayrıca bu göçün, ilerlemiş ve sanayileşmiş toplumların emeğin yoğunluk gösterdiği alanlarda ortaya çıkan emek gücünü karşılamak amacıyla istediği yabancı emek göçünden farklı bir niteliğe sahip

olduğunu da” vurgulamaktadır. Ayrıca, Piore’nin emek yoğun ikinci sektör için ileri sürdüğü “güvencesiz, düşük ücretli, kötü çalışma koşulları, dikey mobiliteye imkan vermeyen vb.” gibi niteliklerin, mültecilerin yaptığı işler için kısmen geçerli bir durum arz ettiği savunulabilir.

Günümüzde çeşitli ülkelerde yaşayan mültecilerin, var olan mevcut işler için yerli halk tarafından adeta rakip olarak algılandıkları da gözlenmektedir. Her ne kadar ikinci sektör –güvencesiz, düşük ücretli, kötü çalışma koşulları ile açıklanan- işlerin göçmenler tarafından daha çok yapıldığı ifade edilse de; neoliberal politikalar, ülke ekonomilerinin zayıflaması, artan nüfus, yatırımların azalması nedeniyle istihdamda ortaya çıkan daralma, üniversite mezun sayısının gittikçe artması vb. gibi faktörlere bağlı olarak yerli işgücü ile göçmen işgücü arasında “*istihdamda rekabet*” veya “*nöbetleşe işsizlik*” gibi durumların ortaya çıkmaya başladığı da söylenebilir. Nitekim, mültecilerin “*işimize ortak oldular*”, “*işimizi elimizden alacaklar*”, “*mülteciler yüzünden düşük ücretler alıyoruz*” vb. gibi ithamlarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Karakuş Yetkin’in (2017: 30) çalışmasında ulaştığını söylediği “katılımcılar (sığınmacılar) mevcut hale itirazda ve çeşitli isteklerde bulunduklarında ‘ekmeğimizi elimizden aldınız’, ‘ne çok şey talep ediyorsunuz’ biçimindeki sözlerle muhatap olduklarını belirtmişlerdir” şeklindeki bulgu da bu bağlamda değerlendirilebilir. Özellikle Türkiye’de geçici tarım işlerinde çalışan önemli bir kesimin mülteciler olduğu, araştırmalarla ortaya konmaktadır. Geçici tarım işlerinde çalışan insanların büyük bölümünün yoksul olduğu dikkate alındığında, hem yerli vatandaşların hem mültecilerin “*yoksullukta rekabet*¹²” içinde oldukları söylenebilir. Günlük hayatta mülteci çocukların trafik ışıklarında araba camlarını yıkayarak, ayakkabı boyacılığı yaparak, su satarak para kazanmaya çalışmaları da bu bağlamda değerlendirilebilecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca köken ülkelerinde prestijli mesleklere sahip olan kimi mültecilerin, yaşamaya başladıkları ülkede, aldıkları eğitimle ve meslekleriyle uyuşmayan işlerde çalışarak hayatlarını sürdürmeye çalıştıkları da görülmektedir. Mühendislik, hemşirelik, öğretmenlik vb. mesleklerin eğitimini alan birçok mültecinin, geçici statülerinden ve ülkelerin yasal mevzuatlarından dolayı Piore’nin emek yoğun

¹²Kavram, Prof. Dr. Saniye Dedeoğlu’na aittir.

sektörde işaret ettiği işlerde çalıştıkları da bilinen bir gerçektir. Bu durumların Piore'ye referansla Karakuş Yetkin'in (2017: 31) belirttiği gibi *homo economicus* kavramına uymadığı söylenebilir. Homo economicus, göçmen işçilerin ev sahibi ülkede işgücü piyasasına katılma şekillerinin temelinde bulunan etmenin ekonomik motivasyon olduğudur. Eğitimli ve belli bir mesleği olan mültecilerin gerek çok farklı işlerde çalışmaları gerekse çalışmak istememeleri, Karakuş Yetkin'in (2017) de vurguladığı gibi Piore'nin *homo economicus* tarifindeki göçmenlerde görülen motivasyona sahip oldukları söylenemez. Yine kuramın “göçmen kitle modern, sanayi ötesi ekonomilerin önemli bir unsuru olarak kabul edilebilir. Göçmenlerle ilgili olarak ortaya çıkan talebin değişime uğraması, dünyanın ekonomik yapısındaki değişiklikleri de gerekli kılmaktadır (Abadan Unat, 2006: 30)” şeklindeki varsayımın, günümüz uluslararası göç hareketlerinin karakteristik özellikleri arasında sayılan “*göçün güvenlileştirilmesi*” eğilimiyle örtüştüğü söylenemez. Özellikle Afganistan, Irak, İran, Sahra Altı Afrika, Suriye gibi ülkelere Avrupa ülkelerine yönelen göçmenlerin karşılaştığı uygulamalar bunu kanıtlar niteliktedir. Söz konusu ülkelere yola çıkan göçmenlerin önemli bir kısmı, AB'nin doğu sınırı olan Yunanistan'a, güney sınırı olan İtalya'ya ulaşmadan, Ege ve Akdeniz'in serin sularında hayatlarını kaybetmektedirler. Hatta bazı devletlerin (örneğin Macaristan) göçü engellemek için sınırlarına tel örgüler çekmeleri, büyük beton duvarlar inşa etmeleri bu durumun önemli göstergeleri olarak ileri sürülebilir. Özetlemek gerekirse, göçmen işgücünün yerel sermaye sahipleri tarafından düşük ücretli ve kötü koşulları olan işlerde çalıştırıldıkları yapılan araştırmalarla da ortaya konulmaktadır. Karakuş Yetkin'in (2017: 31) de vurguladığı gibi “göç alan toplumlar bağlamında, kuramın ileri sürdüğü keskin düalitenin sektörel bazda irdelenmesi yerine aynı ya da benzer işkollarında farklı değişkenlere göre belirlenmiş çalışma şartlarına göre ele alınması daha doğru olabilir.”

2.1.2.2. Ağlar Kuramı

İnsanlar arası ilişkileri ve bağlantıları dile getiren ağlar kuramında dile getirilen ağlar, bireylerin içinde yaşadığı veya yaşamaya başladığı toplumda çeşitli konularda destek almasını sağlayan sosyal sermayeler olarak ifade edilebilir. Bu çalışmanın konusunu da oluşturan mültecilerin yaşamaya başladıkları ülkelere özellikle aynı orijin ülkeden

gelenlerle kurdukları ilişkiler, iletişim kanalları ve bu ilişkilerden sağladıkları çeşitli destekler, ağlar kuramı bağlamında ele alınması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. “Göçmenlerin inşa ettiği ağlar, göç olgusunun ayırt edici tecrübeleriyle şekillenen toplumsal ilişkileri içermektedir. Söz konusu sosyal ilişkiler beynelmilel sınırların ilerisinde devamlılık gösteren bir nitelik taşırlar (Bartram, Poros ve Monforte, 2019: 205).” Faist’e atıfla Sirkeci ve Göktuna Yaylacı (2019: 28) ise “göçmen ağlarının küresel göç yapılarının üç mühim unsurunu birbirine bağladığını belirtmekte ve bunları ‘orijin toplumdan hedeflenen topluma yönelmiş göç hareketi, hedeflenen toplumdaki göçmenlerin birikimi, hedeflenen toplumdan orijin topluma yönelim gösteren göç hareketleri’ olarak ifade etmektedirler. Buna ek olarak göçmenlerin köken toplumlardan hedeflenen toplumlara transfer edildikleri yollar niteliği taşıyan göçmen ağlarının, devamlı ikamet konusunda ya da köken ülkeye dönüş kararında göçün öznelarini cesaretlendirebilen bir fonsiyonu da gördüğünü” vurgulamaktadırlar.

Yaşamaya başladıkları ülkelerde hem kendi ülkelerinden gelen insanlarla hem de yerli halkla sosyal ilişkiler kuran göçmenler, geride kalan diğer insanlar için de bir tür göç kanalı olmaktadırlar. “Öncü göçmen” olma olarak nitelendirilebilecek bu durum, köken ülkede kalan insanların göç kararı vermeleri noktasında motivasyon kaynağı olmakta ve sosyal kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Başka bir ifadeyle söz konusu ağlar, göçü özendiren bir etkiye sahip olmaktadır. Buna karşılık ilişki ağlarının sağlıklı işlemediği zamanlarda göç yolculuğuna başlayan insanların çoğu zaman insan kaçakçılarının eline düştüğü görülmektedir. Transit veya hedef ülkelerde inşa edilen bu ilişkiler, göçmenlerin sosyal sermayelerini genişletmelerine katkı sunmakta ve onların içinde bulundukları çeşitli sorunların çözümü için söz konusu sermayeyi kullanmaya yöneltmektedir. Karakuş Yetkin’e (2017: 33) göre de “kurulan bu bağlar iş bulma, sosyal hizmetlere erişme, maddi ve manevi destek alma gibi konularda sosyal sermaye işlevi görmektedir.” Bu çalışma için ağlar kuramı, Karakuş Yetkin’in de vurguladığı üzere Türkiye’de (bu çalışma özelinde Eskişehir’de) yaşayan mülteci lise öğrencilerinin gerek okul yaşantılarında gerekse günlük yaşantılarında diğer mültecilerle, köken ülkede kalan yakınlarıyla ve içinde yaşamaya başladıkları toplumdaki (Eskişehir’deki) yerli halkla kurdukları ilişkilerle inşa ettikleri

stratejileri, sahip oldukları sosyal sermayelerinin işlevselliği bakımından açıklayıcı olduğu kabul edilmiştir.

Abadan Unat (2006: 34-35), yabancı bir ülkeye ilk defa giden göçmenlerin, ülkeye özellikle kayıt / yasa dışı yollardan giriş yaptıkları taktirde, yardım alabilecekleri bir ilişkiler ağının olmadığını belirtmektedir. Bu yüzden göçmenlerin yüksek masrafları göze almak zorunda kaldıklarını; buna karşılık onları izleyen yeni göçmenlerin dostluk ve soydaşlık temelinde destek görebilecekleri için masraflarının azaldığını vurgulamaktadır. Ayrıca Abadan Unat (2006), bu durumun göç hareketini sürekli hale getirdiğini vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere ağlar kuramı, yeryüzündeki insan hareketliliğinin bir süreklilik arz ettiğini dile getirmektedir. Nitekim Kurekova da ağ kuramının, göçü doğuran belirleyicilerden çok, göçün zaman ve mekândaki sürekliliğini ön planda tuttuğunu vurgulamaktadır (Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019: 28). Göç sürecinde hem transit ülke hem hedef ülke olan Türkiye'ye yapılan göçlerin ağlarla devam ettirildiği savunulabilir. Özellikle Afganistan, Pakistan, İran, Irak, Sahra Altı Afrika ve Suriye gibi ülkelere gelen göçmenlerin, kendilerinden önce Türkiye'ye gelen göçmenlerce kurulan ağları da kullandıkları söylenebilir. İleride bulgular kısmında da tartışılacağı gibi bu ağları kullanarak birçok göçmenin Türkiye'ye geldiği, tanıdıkları sayesinde geçiş sürecini en az sorunla atlatabildikleri görülmektedir. Yine yerel ve uluslararası kurumların / kuruluşların mültecilere verdiği yardımlara başvurma sürecinde de söz konusu ağlar kullanılmaktadır. Nitekim Bartram, Poros ve Monforte'nin (2019: 207) de vurguladığı gibi göçmenlerin sahip olduğu bağlar, göç deneyimine bağlı olduğu ve göçmenlerin tecrübe ettiği süreç sadece uluslararası hudutlarda arasındaki hareketlilik anlamına gelmemektedir. Bu durum, bir işe sahip olmak, yeni bir kentte, çevrede yaşamaya başlamak; yaşanılan muhitte gerekli ihtiyaçlarını karşılayabilmeyi de içeren bir süreçtir. Dolayısıyla göçmen sosyal bağlarının ayırıcı niteliği, iki veya daha fazla ülke arasında yer alıyor olmasıdır. Söz konusu bağlar, ikamet edilen ülkede işgücüne katılmaya ve yaşamını sürdürmeye başlama noktasında göçmen bireylerin yakaladıkları fırsatları kullanabilmesini sağlayan ve göç hareketlerini kolaylaştıran bir faktör olmaktadır. Bunun yanında, Bourdieu ve Portes'e yaptıkları atıfla Bartram, Poros ve Monforte (2019: 208), bu ilişkilere basit biçimde eklemenin genel

anlamda göç hareketlerini gerçek bir olgu haline getirmek için yetersiz olduğunu belirtmektedirler. Göçmen kişilerin söz konusu bağlarla ilişkili kaynaklara, yani toplumsal sermayeye sahip olmaları gerektiğinin altını çizmektedirler. Kısaca “toplumsal ağların, göçe ait süreci ve göçmen kişilerin hayatlarını önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedirler (Bartram, Poros ve Monforte, 2019: 208)”. Bu çalışmada da görüldüğü üzere aynı köken ülkeden gelen, aynı dili konuşan hatta birbirlerini tanıyan mültecilerin önemli bir bölümü, var olan ağlara sarılmakta ve ağlardaki “dost, soydaş, arkadaş” bildikleri insanlarla yardımlaşma ve dayanışma içine girmektedirler. Bu durum çalışmanın kapsamında yer alan mülteci lise öğrencilerinin söylemlerinde de kendini göstermekte, göçmen ağlarının canlılığını ve işlevselliğini ortaya koymaktadır.

2.1.2.3. Dünya Sistemleri Kuramı

Göç hareketlerinin dinamiklerini daha makro boyutta açıklamaya çalışan ve Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen Dünya Sistemleri Kuramı, “*merkez-çevre hiyerarşisi*” gibi bir varsayımdan hareket etmektedir. *Merkez*, dünya ekonomisine / ticaretine hakim ve politik olarak söz sahibi olan ülkeler iken; farklı konularda merkez ülkelere bağımlı olan ülkeler ise *çevre* olarak adlandırılmaktadır. *Yarı çevre* ise, merkez ülkelerde ortaya çıkan krizleri iktisadi ve politik olarak stabilize etme konusunda kritik bir konumda bulunan ülkeler olarak ifade edilebilir. Özellikle 16. yüzyıldan bu yana kapitalizmin ve buna paralel olarak dünya pazarlarının genişlemesiyle birlikte, ulusal ekonomilerdeki ikili pazar yapısının göçü doğuran faktör olduğu anlayışı iyice zayıflamıştır. Merkez konumundaki ülkelere küresel boyutta yayılmaya başlayan sermaye, çevre ve yarı çevre olarak adlandırılan ülkelere girmekte ve beraberinde önemli sosyal ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Karakuş Yetkin (2017: 23) sığınmacı hareketleri açısından bu kurama değinmenin önemi noktasında kayda değer bir analiz yapmakta ve “ekonomik anlamda meydana gelen global yeniden oluşumun, üretimde ortaya çıkan değişimlerin ve bunun bilhassa gelişen ülkelerde ortaya çıkardığı topraksızlaşmanın, kırsalın tasfiyesinin ve yerinden edilmiş insanların ucuz emek olarak işgücü piyasalarına eklemlenme çabalarının ve şekillerinin ele alınmasının önem taşıdığını” vurgulamaktadır.

Bu tez çalışmasında ele alınan ve farklı köken ülkelere mensup mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluk, şüphesiz hane halkının içinde bulunduğu yoksullukla ilintilidir. Yoksul olan hanelerin çeşitli kurumlardan aldıkları sosyal yardımlar, bu insanların içinde bulunduğu yoksulluğun olumsuz etkilerini azaltma noktasında kritik öneme sahiptir. Söz konusu yardımlara ek olarak haneler, yoksulluklarını azaltmak için çeşitli stratejilere başvurumaktadırlar. Bu bağlamda hane üyeleri, içinde yaşadıkları toplumda genellikle ucuz işgücü olarak emek piyasasına eklemlenmeye çalışmaktadırlar. Şüphesiz bu tez çalışmasının kapsamında bulunan ve Türkiye’de (tez özelinde ise Eskişehir’de) yaşayan mülteci çocukların göç etme nedenleri, merkezden çevre ve yarı çevre ülkelere nüfuz eden sermayenin doğurduğu sonuçlarla tam olarak açıklanamaz. Ancak merkez olarak ifade edilen ülkelerin çevre ve yarı çevre ülkelerde zamanla ekonomik ve politik hegemonya kurmaya çalışmaları farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Bu sonuçların en önemlilerinden biri, siyasi istikrarın bozulması ve bu bozulmanın kitlesel göç hareketlerini tetikleyebilmesidir. Nitekim, son 20 yıldır Orta Doğu coğrafyasında yaşananlar bu durumun en önemli göstergesidir. Petrol zengini olan bu ülkelerde, gelişmiş birçok Batı ülkesinin askeri güç bulundurduğunu gözlemliyoruz. Söz konusu durumu dolaylı olarak dünya sistemi kuramı ve merkez-çevre ilişkileri bağlamında okumak mümkündür. Dolayısıyla Karakuş Yetkin (2017: 23), “Wallerstein tarafından geliştirilen bu kuramın, göçmen mobilitesinin makro anlamda global ekonomik boyutu hakkında teorik bir perspektif ortaya koyduğunu” belirtmektedir. Avcıoğlu’na (2014: 98) göre de “Wallerstein dünya sistemi analizini ekonomik anlamda temellendirmekte, buna ek olarak sistemin ideolojik ve kültüre ait alt yapısını da inşa etmektedir. Bu bağlamda, Wallerstein’ın bütüncül şekilde siyasi, tarihi ve sosyolojik bir dünya sistemi teorisi inşa ettiğini” dile getirmektedir. Kuramın ileri sürdüğü şemayı analiz eden Abadan Unat (2006: 31), kuramın, uluslararası göç konusundaki savını, kapitalist gelişme süreciyle açıkladığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla uluslararası göç, bu gelişmenin yol açtığı kopma ve yer değiştirmelerin doğal bir sonucu olarak tanımlanmaktadır. Kurama göre kapitalist ekonomi şekli merkez ülkelerden çevre ülkelere yayılmayı sürdürdükçe dünya nüfusunun önemli bir bölümü de dünya pazar ekonomisine dahil olmaktadır. Böylece çevre ülkelerdeki

hammadde, toprak ve işgücü merkez ülkelerin denetiminde bulunan pazarların kontrolüne girmektedir. Abadan Unat'a (2006: 31) göre bu durum ise göç hareketlerini ortaya çıkarmakta, söz konusu göçlerin büyük bir kısmı dış ülkelere yönelik olmakta; böylece uluslararası göç hareketleri küresel piyasanın siyasal ve ekonomik kuruluşlarını izlemektedir.

Dünya Sistemleri Kuramı'na ait varsayımların günümüzde meydana gelen uluslararası göç akımlarını yeterince açıkladığı söylenemez. Göç akımlarının önemli bir kısmının kapitalist ekonomilere sahip ülkelere doğru gerçekleştiği bir gerçektir. Ancak söz konusu göçlerin daima küresel ekonominin işleyişini ve dinamiklerini takip ettiğini söylemek zordur. Çevre ve yarı çevre olarak nitelendirilen ülkelere ortaya çıkan göçlerin, merkez ülkelere ait piyasa yapısının bu ülkelere yaptığı nüfuzla açıklamak eksik olacaktır. Söz konusu ülkelere yaşanan olaylar (siyasi, dini, kültürel çatışmalar vb.) da göçü doğuran saikler olabilmektedir. Nitekim, Orta Doğu ve Asya'nın bazı ülkelerinde vuku bulan göçlerin büyük bölümünün iç dinamikler nedeniyle ortaya çıktığı görülmektedir. Bu göç akımlarına katılan insanların önemli bir kısmı ise gelişmiş ülkelere ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak göçün öznelere olan bu insanların büyük bir bölümü çevre olarak nitelendirilen ülkelere de sığınmaktadır. Bu bağlamda 2011 yılından bu yana Suriyeli göçmenlerin önemli bir kısmının Ürdün, Lübnan ve Türkiye gibi ülkelere sığınması, bu durumu desteklemektedir. Yine Afganistan menşeli göç akımlarının önemli rotalarından biri Türkiye'dir. Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayan neoliberal politikalar, düşük ücretli ve güvencesi olmayan çalışma biçimini de getirmiştir. Dolayısıyla hem yerli işgücünün hem Türkiye'nin farklı kentlerinde yaşayan mültecilerin kayıt dışı ve düşük ücretlerle, sermaye sahipleri tarafından genellikle sigortasız şekilde çalıştırıldıklarına rastlanmaktadır. Hatta bu durum göçmenlerin iş yaşamında dışlanmalarına, yerli işgücünün "düşük ücret almalarının veya işlerini kaybetmelerinin nedeni" olarak mültecileri suçlamalarına yol açabilmektedir. Yine önemli eleştirilerden birini dile getiren Karakuş Yetkin (2017: 25), "Wallerstein'ın özellikle kayıt dışı göçmenlerin, bulundukları ülkelerin yerlisi olan ve göçmen olan kırsal menşeli işgücüne farklı bir seçenek olarak fazla bir talebi olmayan, yüksek ücret istemeyen alternatif bir emekçi kitlesi haline geldiklerine ilişkin realiteyi

gözden kaçırdığını” vurgulamaktadır. Kocaman (2004: 325) ise “Dünya Sistemleri Kuramının, tarihsel irdelemesinin eksik ve hatalı olması, küresel ilişkileri sadece ekonomik faktörlerle açıklaması, çevre sömürüsüne ve eşitsiz değişime aşırı vurgu yapması, teleolojik argümanları sunamaması, sosyalizme bağlılığı, kültür konusunu ihmal etmesi gibi konularda eleştiriler aldığını” belirtmektedir. Günümüzde meydana gelen göçlerin uluslararası boyuta sahip olduğu ve küresel etkiler doğurduğu göz önüne alındığında, göç akımlarının sadece “küresel ekonominin işleyişini ve dinamiklerini takip ettiğini” söylemek eksik olacaktır.

2.1.2.4. Kurumsal Kuram

Yeryüzündeki insan hareketliliğinin sürekliliğini, faktörlerini, vetirelerini ve bu hareketliliğin ne şekilde devam ettiğini ortaya koymaya çalışan kurumsal kuram, kurumsal nitelikli bazı oluşumların göçün sürekliliğini sağladığını dile getirmektedir. Abadan Unat’a (2006: 36) göre “küresel göç hareketleri ortaya çıktıktan sonra gelişmiş toplumlara ulaşmak isteyen göçmenlerle, söz konusu toplumlara katılmayı kolaylaştıran çalışma müsaadesi gibi hukuki imkânlar arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır.” Söz konusu uyumsuzluğun bazı kişilerin gelir sağlamak için finanse ettiği özel kurumlar ve kazanç sağlama hedefi olmayan gönüllü kurumlarca giderilmeye çalışıldığını belirten Abadan Unat, bu kurumlardan birinin *karaborsalar* diğeri ise *insan hakları savunucuları* olduğunu dile getirmektedir. Massey ve diğerlerine (akt. Sirkeci ve Göktuna Yaylacı, 2019: 28) göre de bu kuram, “göç hareketlerinde ortaya çıkabilecek engellemelere ve çeşitli müdahaleci uygulamaların varlığına rağmen, göçün devamlılık göstereceğine odaklanmaktadır. Göçmen nüfus ihtiyacının yanında kimi devletler bu insanları kabul etmede gönülsüz davranabilmekte ve göç hareketlerini durdurmaya yönelik çeşitli işlemler yapma yoluna gitmektedirler. Fakat söz konusu hal küresel göç konusunda uğraş veren yapılar için girişimde bulunma olanağı yaratmakta, böylece düzenli olmayan göçler meydana gelmektedir. Kâr elde etme amacı olmayan çeşitli kuruluş veya özel yapılar, göçmenler tarafından karşılanan para karşılığında farklı alanlarda çeşitli işlemler gerçekleştirirler. Kaçakçılık, hedef ülkeye ulaşmada yardımcı olma, göçmen-işveren arasında kontrat yapma; resmi ve legal olmayan belge sağlama; sahte evlendirmeler, barınma yeri temin etme, borç

para veya kredi tedariği bu hizmetlerden bazılarıdır. Öte yandan çeşitli gruplar da danışmanlık yapma, sosyal hizmet sunma, barınma ihtiyacını giderme, resmi belgeleri tedarik etme gibi yollarla göçü teşvik etmektedirler.” Göçmenlere yasal veya yasa dışı yöntemlerle hedef ülkeye girişi sağlamak için uğraşan kurum, örgüt veya girişimcilere dair varsayımların mikro düzey modelden farklı olduğunu belirten Abadan Unat (2006: 37), kurumsal kuramın temel varsayımlarını şöyle sıralamaktadır: “a. Kurumsallaşma süreci, hükümetlerin göç hareketlerini kontrol etmesini engellemektedir. Hükümetlerce yapılan kontroller karaborsa ücretlerini artırmaktadır. Bunun yanında sıkı göç politikalarını izleyen hükümetler, insan hakları alanında faaliyet gösteren kurumların direnci ile karşı karşıya gelmektedir. b. Uluslararası göç hareketinin giderek daha fazla kurumsallaşmasının nedenlerinden biri ulus ötesi göçmen sayısının artmasıdır.”

Göç sürecinde ortaya çıkan çeşitli kurumların göç akımının sürekliliğinde önemli bir rol oynadığını iddia eden kurumsal kuramın paradigmasından günümüzdeki göç hareketlerine bakıldığında, ileri sürdüğü varsayımların realiteyle uyduğu söylenebilir. Son yıllarda Afganistan’dan Türkiye’ye yönelen düzensiz göç akımında mültecilerin, göçmen kaçakçılarına para vererek Türkiye sınırlarına geldikleri veya yasa dışı yollardan giriş yaptıkları görülmektedir. Karaborsa gibi bir tür kurum niteliği taşıyan göçmen kaçakçılığı da hem göçmen sayısının artmasına hem de ulus ötesi göç akımının kurumsallaşmasını pekiştirmektedir. Özetle bu kuramın, farklı ülkelerden Türkiye’ye giriş yapan ve Eskişehir’de yaşayan mültecilerin, gerek gelecekleri konusunda karşılaşılabilecekleri durumlar gerekse kendilerini bekleyen müphemlikler karşısında kullanabilecekleri yasa dışı yolları izah etmesi bakımından önemli bir çerçeve sunduğu düşünülmüştür.

2.2. Uluslararası Koruma Çeşitleri ve Türkiye Bağlamı

Farklı sebeplere bağlı olarak yaşadıkları ülkeyi zorla ya da kendi istekleriyle terk eden insanların sayısı her geçen artmakta, küresel boyutta meydana gelen göç hareketleri sonucunda milyonlarca insan yer değiştirmektedir. Castles ve Miller’in (2008: 13) deyimiyle göçün “*küreselleştiği, hızlandığı, farklılaştığı, kadınsallaştığı ve giderek siyasallaştığı*” dünyamızda, “2018 yılı sonunda ülkelerinde ortaya çıkan savaşlar, insan hakları konusunda yaşanan ihlaller, iç karışıklıklar ve zorlu hayat koşullarından nedeniyle

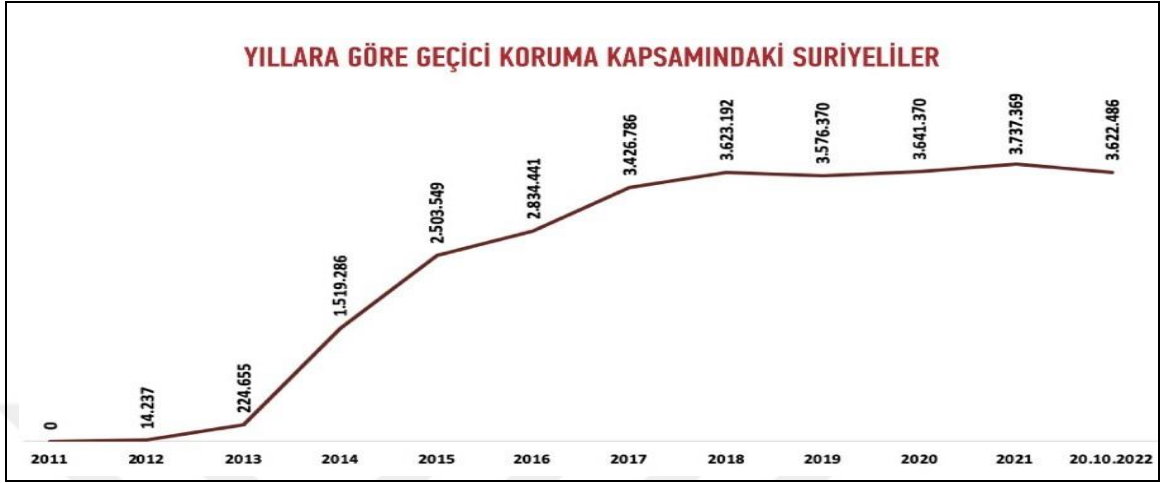
yaşadıkları yerden kaçmayı tercih eden insanların sayısı dünya genelinde 71 milyona ulaşırken”¹³, “2021 itibariyle bu sayı 90 milyona ulaşmıştır. Başka bir ifadeyle 2021 sonu itibariyle 90 milyona yakın insan zorla yerinden edilmiştir.”¹⁴ Yine 2019 yılında “BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından hazırlanan raporda yerinden edilen insanların yarısını ise çocuklar oluşturmaktadır. Bu insanlar içinde durumu en zor olanlar şüphesiz çocuklardır. 25,9 milyon mülteci insanın yüzde 50’den fazlası 18 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır. Öte yandan, büyük bölümü Afganistan ve Suriye uyruklu olan ve hanelerinden ayrı veya refakatsiz durumdaki 111 bin çocuk mülteci, 70 değişik ülkeye sığınabilmek için çaba harcamış; Afganistan, Suriye, Myanmar, Güney Sudan ve Somali gibi ülkeler en fazla mülteci veren ülkeler olarak karşımıza çıkmıştır. Suriye, 6,7 milyon göçmenle, sivil insanların en fazla yerinden edildiği ülke olmuş; Suriye’yi 2,7 milyon ile Afganistan izlemiştir.”¹⁵ Bu göçün önemli bir bölümünün Türkiye’ye gerçekleştiğini belirtmekte yarar bulunmaktadır. Nitekim, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin¹⁶ Şubat 2022 verilerine göre “3.7 milyon Suriyeli geçici koruma altında iken; mülteci ve uluslararası koruma altındaki sığınmacıların (koruma altına alınanlar ve başvurusu henüz sonuçlanmamış olanlar dahil) sayısı ise 322 bin” şeklindedir. Aşağıdaki görselde ülkemizde geçici koruma statüsünde bulunan Suriyelilerin yıllara göre sayısı verilmektedir.

¹³<https://tr.euronews.com/2019/06/20/dunya-genelinde-multeci-sayisi-70-milyonu> Erişim tarihi: 07.07.2022

¹⁴<https://acikradyo.com.tr/nereye-dogru/2021-itibariyle-dunya-genelinde-90-milyon> Erişim tarihi: 07.07.2022

¹⁵<https://tr.euronews.com/2019/06/20/dunya-genelinde-multeci-sayisi-70-milyonu> Erişim tarihi: 07.07.2022

¹⁶UNHCR 2021 Mid-Year Statistical Report and UNHCR data finder platform; UNHCR, Türkiye Bilgi Formu, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/UNHCR> Erişim tarihi: 09.05.2022

Görsel 2.1. Yıllara göre Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı (20.10.2022 itibariyle)

Kaynak: GİB, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim tarihi: 29.10.2022)

Tarihin her döneminde göçün öznelere olan insanlar için uluslararası ve yerel mevzuatlarda “göçmenlik, mültecilik, şartlı mültecilik, sığınmacılık, ikincil koruma” gibi çeşitli statüler altında bazı tanımlamalar yapılmıştır. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ndeki “zulüm altında bulunan her insanın başka ülkelere sığınma ve sığınma imkânlarından faydalanma hakkı vardır (madde-14)”¹⁷ şeklinde cümle, bu kavramların tanımlanmasında temel referans noktalarından biri durumundadır. Göç yazınında ve bilimsel çalışmalarda bu kavramların birbirinin yerine kullanıldığını da görüyoruz. Şüphesiz, yaşadığı yeri terk eden insanlar için ‘göçmen / göçmenler’ kavramlarının kullanılmasının, insanlar arasındaki genel kabullerden biri olduğu söylenebilir. Ancak burada “göçmenler” kavramıyla ilgili olarak bir noktanın altını çizmek gerekir. “Göçmenler, genellikle ekonomik sorunlar nedeniyle yaşadıkları terk etmekte ve mensubu oldukları ülkenin koruma hizmetlerinden da faydalanabilirler ve göç hareketlerine iradeleriyle katılırlar. Fakat, mülteci ve sığınmacı kitleler için böyle bir durumun varlığından bahsedilemez. Bunun yanında göçmen kişiler zulümle karşılaşabileceklerinden korktukları için yaşadıkları yerlerden kolayca ayrılamazlar (Beter, 2006; Barkın, 2014: 335).” Bu yüzden, mülteci, şartlı mülteci, sığınmacı ve ikincil koruma gibi kavramların sınırlarının çizilmesinde ve içeriklerinin netleştirilmesinde yarar bulunmaktadır.

¹⁷<https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari> Erişim tarihi: 07.07.2022

Kavramların ilki olan ‘mülteci (refugee)’, uluslararası mevzuatta hukuki bir statü olarak tanımlanmakta ve Rutter’e (2006: 16) göre “etimolojik bakımdan Fransızca *se refugier* (sığınmak) kavramından türemiş” bir kavramdır. Mülteci kavramı için en çok atıf yapılan ve mültecilik olgusunun adeta anayasal metni olarak kabul edilen 1951 tarihli *Cenevre Sözleşmesi*’nde mülteci,

“(…) ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen, her şahıstır.¹⁸”

Sözleşme’nin 1951 tarihli ilk halinde mülteci kavramında yer verilen “1 Ocak 1951 yılından önce ortaya çıkan olaylar sonucunda” şeklindeki zaman vurgusu, 1967 tarihli *Ek Protokol*le kaldırılmıştır. Öte yandan, dünyadaki mültecilerle ilgili işleri yürütmek amacıyla 1950 yılında geçici bir süreliğine kurulan ve kısa adı BMMYK olan Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği, 1967 *Ek Protokol*’ün kabul edilmesinden sonra mültecilerle ilgili işlemleri yürüten uluslararası sürekli bir kurum haline gelmiştir. Bunun yanında, Barkın (2014: 335) “*Avrupa Konseyi’nin Ülkesel Sığınma Bildirisi*’nde (1977) ise *Cenevre Sözleşmesi*’nin (1951) temel aldığı din, ırk, dil, milliyet, belli bir sosyal gruba üyelik ya da politik fikir, zulüm ve baskı altında kalma ölçütüne ek olarak, ‘insani’ sebeplerle de sığınma hakkı tanınmasının öngörüldüğünü” belirtmektedir. Kısaca, Yavuz’un (2015: 267) da belirttiği gibi “mülteci, sığınma isteği ve sığınma istediği ülkede kalması kabul edilen, bu yüzden çeşitli haklar kazanmış kişilerdir. Yurттаşı olduğu ülkeden farklı bir ülkeye iltica yapan kişinin iltica istediği ülkeden koruma alabilmesi için ilk etapta mülteci statüsünü elde etmesi gerekmektedir.” Son olarak mültecilik konusunda ifade edilen durumlardan biri de “*geri göndermeme*” kuralıdır. *Cenevre Sözleşmesi*’nin¹⁹ 33. maddesinde şöyle yazmaktadır:

“Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek ya da iade (“refouler”) etmeyecektir.”

¹⁸<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi> Erişim tarihi: 07.07.2022

¹⁹<https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi> Erişim tarihi: 07.07.2022

Barkın’a (2014: 346) göre “*geri göndermeme (non refoulement)*, 1951 Sözleşmesi’nde de yer almış, mültecilerle ilgili hukukun temel bir kriteri haline getirilmiş ve mülteci kişilerle ilintili tüm teminatların ön koşulunu, söz konusu özelliğiyle de beynelmilel koruma uygulamasının temelini oluşturmuş” bir kuraldır. Günlük hayatta mültecilik ile karıştırılan kavramlardan biri olan ‘sığınmacılık’, genel anlamda geçici bir duruma işaret etmektedir. Sığınmacı, “*zulüm ya da ciddi zarardan kendini korumak için köken ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışı içinde bulunan ve ulusal veya uluslararası belgeler çerçevesinde mülteci olmak için başvuru yapan ve bu başvurunun sonucunu bekleyen şahıs*”²⁰ olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre “sığınmacı; bir ülkeye ait sınırların içine giren fakat henüz söz konusu ülkede kalabilmek için kanuni bir başvuru yapmayan ya da başvuruda bulunduğu halde kendisiyle ilgili bir karar verilmemiş kişidir (Yavuz, 2015: 267).” Görüldüğü üzere sığınmacı, hukuki anlamda henüz mültecilik statüsü elde edememiş, “başka bir deyişle mülteci statüsünü elde edebilmek için lazım olan kriterlere haiz olan, ancak kendisine resmi kurumlarca henüz mültecilik konumu verilmemiş olan şahıstır (Beter, 2006; Barkın, 2014: 335).” Çeşitli ülkelerdeki sığınmacılarla yaptığı röportajlarla dramatik sığınmacı hikayelerini kitaplaştıran ve okuyuculara sunan Engelhardt (2020: 26) ise sığınmacı kavramını “yerinde kalmak istemesine rağmen gidendir. Çünkü koşullar onu orada alıkoyamıyor” şeklinde açıklamaktadır. Yine Engelhardt (2020: 326) “BM’nin sığınmacı tanımını bugünkü gerçeklere uyumlu olacak şekilde genişletmek istediğini ve başta ‘yaşam koşullarında bozulma’ gerekçesinin sığınmacı tanımının içine alınabileceğini” de belirtmektedir. Bartram, Poros ve Monforte (2019: 229) de “sığınmacıların doğaları gereği mülteci olarak kabul edilmediklerini, başka bir ülkeye gittikten sonra tekrar köken ülkeye dönme kararı verirlerse kendilerini bekleyen potansiyel tehditlerin farkında oldukları için ‘korunma’ ihtiyacı bir temelden hareketle, gittikleri ülkede kalma isteğinde bulunduklarını” belirtmektedirler. Uluslararası koruma kapsamında söz konusu edilen kavramlardan biri de ‘*şartlı mülteci*’ kavramıdır. Bunun yanında, 2013 yılında kabul edilen YUKK’ta ise ‘*şartlı mülteci*’ ile ilgili olarak şunlar anlatılmaktadır:

²⁰https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf Erişim tarihi: 07.07.2022

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir (YUKK, 62. madde).”

Yani, “YUKK’un 2013 yılında yayınladığı kanunun 62. maddesi gereğince Avrupa Kıtası dışında bulunan bir ülkeden gelmiş ve sığınma talebinde bulunan şahısların, üçüncü bir ülkeye yerleşmeleri sağlanıncaya kadar ülkemizde kalmasına *şartlı mülteci* olarak izin verilmekte ve sığınmacı kişiler şartlı mülteci olarak adlandırılmaktadır (Çiçekli, 2007: Keskin, 2019: 26).” Dolayısıyla “YUKK ile ‘Avrupa coğrafyası dışından gelenlere’ şartlı mülteci tanımlaması getirilmiştir (Ceylan, 2019: 30).” Öte yandan, “*ikincil koruma* ise şartlı mültecilik ya da mültecilik kriterlerine haiz olmayan; ancak buna rağmen köken topluma dönmesi halinde uygun olmayan davranışlara maruz kalabilecek veya yaşamını riske atabilecek bir durumla karşılaşabilecek kişi olarak tarif edilmektedir (YUKK, 2013; Ceylan, 2019: 30).” YUKK’un söz konusu maddesinde bu kavram hakkında şunlar anlatılmaktadır:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir (YUKK, 63. madde).”

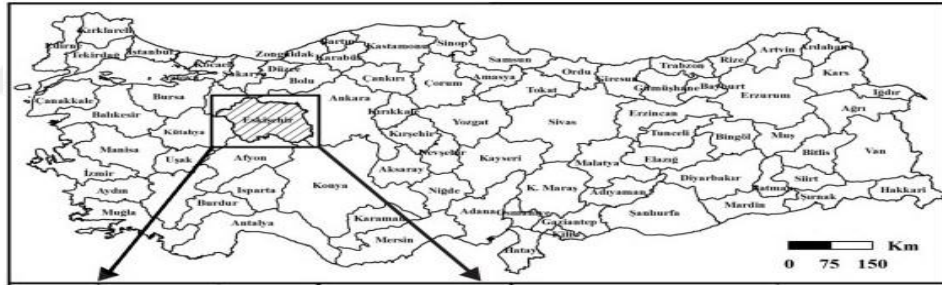
Türkiye, uluslararası koruma biçimleriyle ilgili önemli düzenlemeler yapmış bir ülkedir. YUKK’a göre “*ikincil koruma, mülteci ve şartlı mülteci*” statüleri uluslararası koruma biçimleri olarak tanımlanmıştır. Türkiye, *Cenevre Sözleşmesi*’ne (1951) taraf olduğunu ilan etmiş; bunun yanında Sözleşme’ye “*coğrafi sınırlama şerhi koymuş*” ve söz konusu şerhi günümüze kadar korumuştur. Köşer Akçapar’a (2018: 569) göre de Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne taraf bir ülke olmasına rağmen, Avrupa coğrafyasında yer almayan bir ülkeden ya da ülkelerden gelen göçmenlere mülteci statüsünü vermeyi engelleyen ‘*coğrafi sınırlama şerhini*’ koruyarak, bu çekinceyi Avrupa Birliği üyeliği yolunda bir koz olacak şekilde kullanma yoluna gitmiştir. Shaherhawasli ve Güvençer

(2021: 3) ise “bu şerhle Türkiye’nin, Avrupa dışı bir coğrafyadan gelen insanları iç hukukunda “şartlı mülteci statüsü” altında tanımladığını; bu insanların üçüncü bir güvenli devlete yerleştirilenceye kadar onlara “geçici koruma statüsü” sağladığını belirtmektedirler. Bu duruma en güncel örneklerden birini Suriyeli göçmenler oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Suriye’deki iç savaş nedeniyle kitlesel insan hareketlerinin en önemli bölümünün rotası Türkiye olmuştur. “Günümüzde sayıları dört milyona ulaşan Suriyeli mülteciler, güven ve barış ortamının tekrar kurulmasıyla ülkelerine geri döneceklerinden bahisle geçici koruma statüsü verilerek Türkiye’de ‘misafir’ olarak yaşamaktadırlar (Shaherhawasli ve Güvençer, 2021: 6)”. Hem hedef hem transit bir ülke olarak değerlendirilen Türkiye, Suriye’nin yanında birçok farklı ülkeden gelen insanların durağı olmaya devam etmektedir. Türkiye’ye yönelen söz konusu göçün dikkate değer bir bölümü “çocuklardan” oluşmaktadır. Milyonlarca çocuk, göçün masum özneleri olarak refakatli/refakatsiz şekilde belirsiz göç yolculuklarına devam etmektedir.

2.2.1. Göç Alan Bir Kent Olarak Eskişehir

Ritzer’den ödünç alarak söylemek gerekirse dünyanın birçok yerinde küresel akıntılar, küresel göç hareketleri yaşanmaktadır. Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında adeta köprü görevinde olan Türkiye, meydana gelen göçlerin hem hedef ülkesi hem transit ülkesi konumunda; aynı zamanda en fazla mülteciyi barındıran ülke durumundadır. Göçlerle gelen insanların büyük çoğunluğu Türkiye’nin farklı kentlerinde yaşamaktadırlar. Kentler, sadece fiziki, ekonomik, demografik vb. alanlarda büyümelerin ve değişimlerin yaşandığı yerler değil; aynı zamanda günlük yaşam deneyimlerinin, farklı köken ülkelerden gelen insan grupları arasında ilişkilerin yaşandığı, eşitsizliklerin, sosyo-kültürel uyumsuzlukların ve mekânsal farklılaşmaların yaşandığı canlı sistemlerdir. Kentler, farklılıklara ev sahipliği yapar, içerisinde yaşamını sürdüren insan gruplarıyla renklenir; içinde yaşayan insanların toplumsal ilişkilerini biçimlendirir ve onlardan etkilenir. Kentler, sahip olduğu mekanlar, meydanlar, tarihi ve kültürel varlıklar ve resmi binaları aracılığıyla insanlarla iletişime geçer; misafir ettiği mülteci ya da yabancı uyruklu insanlara kılavuzluk yapar. Kentlerin öne çıkan kimi özellikleri insanların göç tercihinde önemli etkiye sahiptir ve Eskişehir de bu illerden biridir.

Eskişehir; Ankara, İstanbul, İzmir ve Bursa illerini birbirine bağlayan güzergahın üzerinde bulunmaktadır. Üniversite, öğrenci, kültür, sanat ve sanayi kenti olarak anılan Eskişehir, göç alan bir kent konumundadır. Şahbaz’a (2020: 121) göre de “Eskişehir, sanayisi ve ticaret hayatıyla maddi sıkıntısı olan insanlar için iş umudu ve fırsatı; kültür, eğitim, sağlık ve sosyal faaliyet ortamlarıyla da hayat standartlarını yükseltmek isteyenler için bir çekim merkezi” olmaktadır. Bu özelliklerin, nitel boyutta görüşme yapılan katılımcılar tarafında da vurgulandığı tespit edilmiştir. Mülteci nüfusa ev sahipliği yapan kentlerimizden biri olan Eskişehir, “İç Anadolu Bölgemizin Yukarı Sakarya Bölümü’nde bulunmaktadır. Eskişehir, doğuda Ankara; güneyde Afyonkarahisar; kuzeyde Ankara ve Bolu; batıdan Kütahya; güneydoğuda Konya ve kuzeybatıda ise Bilecik illeriyle çevrili bir sahadır. Yüzölçümü ise 13.960 kilometre karedir (Şahbaz, 2020: 109).” Aşağıdaki görselde Eskişehir ilinin konumu, sınırları ve idari haritası verilmektedir.

Görsel 2.2. Eskişehir ilinin; konumu, sınırları ve idari haritası

Kaynak: Şahbaz, 2020: 108

“Cumhuriyet ilan edildikten sonra, mutasarrıflıklar ve sancakların il haline getirilmeleri üzerine, 1923 yılında Eskişehir de il yapılmıştır. Eskişehir 1926’da Sivrihisar, Mihallıçık ve Seyitgazi olmak üzere üç ilçeye sahipken; 1954’te Çifteler ve Mahmudiye’nin ve 1957’de Sarıcakaya’nın da ilçe olmasıyla ilçe sayısı altıya çıkmıştır. 1987’de Alpu, Beylikova ve İnönü; 1990’da Günyüzü, Han ve Mihalgazi de ilçe olmuş ve ilçe sayısı 12’ye ulaşmıştır.”²¹ 2022 yılı itibarıyla Eskişehir, Odunpazarı ve Tepebaşı adlı iki merkez ilçeye birlikte toplam 14 ilçeye sahiptir. Bunlardan Odunpazarı ve Tepebaşı, merkez ilçeleridir. TÜİK’in 31.12.2021 verileri itibarıyla Eskişehir’in nüfusu 898.369’dur.

²¹<http://www.eskisehir.gov.tr/tarihce> Erişim tarihi: 09.07.2022

Bunun 447.761'i erkek, 450.608'i kadındır.²² T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı'nın 27.10.2022 tarihli verilerine göre Eskişehir'de yaşayan Suriyeli sayısı ise 6.551'dir. Böylece kayıtlı Suriyeli sayısının ilde / Eskişehir'de yaşayan toplam kişi sayısına oranı %0,72'dir. Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerle birlikte Eskişehir'in nüfusu 904.920 olmaktadır.²³ Öte yandan, 27.10.2022 tarihi itibarıyla ikamet izni ile ülkemizde bulunan yabancıların sayısına bakıldığında ise Türkiye'de toplam 1.340.638 kişi bulunmakta ve bunun 6.895'i Eskişehir'dedir.²⁴ Dolayısıyla, bu rakamlardan da anlaşıldığı üzere Eskişehir, olanakları ölçüsünde önemli bir yabancı nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Bunların yanında Eskişehir bir göçmen kenti olarak da anılmaktadır. "Eskişehir, 16. yüzyıldan itibaren Kırım ve Kafkasya'da Rusların hakim olmasıyla birlikte, bu coğrafyalardan ve Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan yerlerden Anadolu'ya yapılan göçlerde de göçmenlerin yerleştirildiği önemli kentlerden biri olmuştur (Şahin, 2011: 220)." Tarihi, sahip olduğu üniversiteleri, sanayisi ve ulaşım ağları, Eskişehir'in dinamik bir demografik yapıya sahip olmasını etkilemiştir. "Eskişehir'de, Türkmenler, Yörükler, Manavlar, Tatarlar, Çerkezler, Abazalar ile Bulgaristan ve Romanya'dan göç etmiş muhacir gruplar olmak üzere kökenleri açısından farklı olan gruplar yaşamaktadır. Söz konusu grupların Eskişehir'e yerleşmeleri ve günümüzdeki köyleri oluşturmaları da farklı dönemlerde olmuştur (Şahin, 2011: 230)." Günümüzde Eskişehir, mültecilere ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Kente gelen göçmen grupları kendi hikayelerini, dillerini, yemeklerini, iletişim şekillerini, diyalog ve selamlaşma biçimlerini, kısaca kültürlerini de Eskişehir'e taşımaktadırlar. Şahin'e (2011: 240) göre ise "göçmenler, giyimleri, yemekleri, dilleri, beslenme şekilleri ve eğlence anlayışları gibi çeşitli gelenekleriyle kentin kültürel yapısına ciddi derecede etki etmişlerdir." Çuha'ya (1999: 88) göre de "Eskişehir ilinin ekonomik durumundan kaynaklanan göçler, kente yeni gelen insanların hoşgörüsüyle karşılanmasını sağlayan bir toplumsal ortam inşa etmiştir." Öte yandan, bir eğitim kenti

²²<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi> Erişim tarihi: 09.07.2022

²³<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim tarihi: 27.10.2022

²⁴<https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> Erişim tarihi: 27.10.2022

olan Eskişehir, sahip olduğu olanakları ve eğitim kurumlarıyla mülteci çocukların eğitim hayatlarını sürdürmelerine fırsat sunmaya devam etmektedir.

2.3. Mülteci Çocukların Uluslararası Mevzuattaki Hakları

Toplumsal yaşamın öznelinden ve paydaşlarından olan çocuklar, gerek köken ülkelerinde gerekse göç ettikleri ülkelerde çeşitli haklara sahiptirler. Başka bir deyişle çocuklar yerel ve evrensel boyutta çeşitli haklara sahiptirler. Bu bağlamda uluslararası bir niteliğe sahip olan *Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme* (1989), çocuk haklarını yasal güvenceye kavuşturan, sözleşmeye taraf devletler için çeşitli yükümlülükler getiren önemli bir metindir. *Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi*'nin (1924), 1959 tarihli *Çocuk Hakları Bildirisi*'nin ve *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin²⁵ ruhu ile içeriklerine vurgu yapılarak kabul edilen *Sözleşme*, “tüm ülkelerdeki, bilhassa gelişen ülkelerdeki çocukların hayat şartlarının daha iyi hale getirilmesi için uluslararası dayanışmanın taşıdığı önemin şuurlunda olunması”²⁶ gerektiğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla “*Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, Birleşmiş Milletler sistemi içinde en büyük katılımı sağlayan anlaşmadır. Sözleşme, çocukların korunması noktasında evrensel kriterleri belirlemekte, çocukların durumunu iyi hale getirmeyi amaçlayan programlar için bir yasal çerçeve ortaya koymaktadır.”²⁷ Türkiye 1994 yılında Sözleşmeye taraf olmuş, 4 Mayıs 1995 tarihinde ise Sözleşme’yi yürürlüğe koymuştur. Söz konusu Sözleşme’ye uygun olarak Türkiye’de “11 Ocak 1995 tarihinde Başbakanlık tarafından yayımlanan Genelge doğrultusunda, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de öngörülen hükümlerin hayata geçirilmesinin koordinatörlüğü ve sorumluluğu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir.”²⁸ Sözleşme’nin 2. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir:

²⁵<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6z> Erişim tarihi: 02.10.2021

²⁶<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6z> Erişim tarihi: 02.10.2021

²⁷<https://www.mfa.gov.tr/cocuk-haklari-konusunda-turkiye-de-yapilan-calismalar> Erişim tarihi: 02.10.2021

²⁸<https://www.mfa.gov.tr/cocuk-haklari-konusunda-turkiye-de-yapilan-calismalar> Erişim tarihi: 02.10.2021

“Taraş Devletler, bu Sözleşme’de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler”²⁹,

Sözleşme ile kabul edilen ilkelerin ve altına imza atılan yükümlölüklerin, farklı ölkelerde yaşayan mülteci çocuklar için de uygulanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Özellikle Sözleşme’nin 22. Maddesinin 1. ve 2. fıkrasında mülteci çocuklarla ilgili şu anlatımlar yer almaktadır:

“Taraş Devletler, ister tek başına olsun isterse ana–babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin ve söz konusu Devletlerin taraş oldukları diğer Uluslararası Sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alırlar (Madde 22, fıkra 1).”³⁰

“Taraş Devletler, uygun gördükleri ölçüde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana-babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar (Madde 22, fıkra 2).”³¹

Aynı Sözleşme’nin 28. maddesi çocukların *eğitim hakkını* anlatmaktadır. Eğitim hakkının taraş devletler tarafından tüm çocuklar için fırsat eşitliği gözetilerek yerine getirilmesini vurgulayan 1. fıkrada, bu tezin kapsamında yer alan lise öğrencileriyle ilgili olarak şöyle bir anlatım yer almaktadır:

“Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar (Madde 28, fıkra 1)”³²

UNICEF’e atıf yapan Ardiç Çobaner’e göre ise “*Çocuk Hakları Sözleşmesi* 54 maddeden oluşmakta ve her bir madde ayrı bir hakkı izah etmektedir. Bu haklar ise; *korunma, hayatta kalma, katılma ve gelişme hakkı* olarak dört temel hak grubunu ihtiva etmektedir (Ardiç Çobaner, 2015: 29).” Atılğan ve Atılğan’a (akt. Ardiç Çobaner, 2015, s.

²⁹<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zleşme> Erişim tarihi: 02.10.2021

³⁰<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zleşme> Erişim tarihi: 02.10.2021

³¹<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zleşme> Erişim tarihi: 02.10.2021

³²<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zleşme> Erişim tarihi: 02.10.2021

30) göre de *Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin maddi konulardaki haklar bölümünü düzenleyen maddeleri, Sözleşme'deki dört ana hak kümesine işaret etmekte; kimsesiz, göçmen / mülteci, özürlü ve çatışma ortamlarından etkilenen çocuklar gibi zorlu koşullarda yaşayan çocukların sahip oldukları hakların altını çizmekte; Ardıç Çobaner (2015: 30) ise söz konusu hakların etnik köken, ırk, dil, din gibi faktörleri dikkate almadan, bütün çocukların faydalanmasını temel olarak ayrımcılığı yasakladığını belirtmektedir. “Odman (akt. Ardıç Çobaner, 2015, s. 30) ise Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edildikten sonra ‘*Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi*’nin’ de Avrupa Konseyi’nde 1996 yılında kabul edildiğini belirtmektedir. Buna uygun olarak 1999 yılında Türkiye tarafından imza altına alınan ve 2002 yılında hayata geçirilen Sözleşmede de çocukların korunma, özel yardım ve bakıma gereksinimleri olduğu değerlendirilmiş; bu haklara ek olarak onların görüşlerinin de alınması gerekliliğinin ve bilgi edinme haklarının da özel olarak vurgulandığını” dile getirmektedir. Yine UNICEF’e atıf yapan Ardıç Çobaner’e (2015: 30) göre “2010 yılında Türkiye’de gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile “çocuk hakları” kavramı ilk defa Anayasa’ya girmiş; tüm çocukların bakım ve korunma hakkının olduğu, kendi faydasına ters düşmediği sürece aileleriyle iletişimde olup bu durumu sürdürebileceği ifade edilmiştir. Bunun yanında devletin ilgili kurumlarının çocukların karşılaşabileceği tüm istismar ve şiddet türlerinin karşısında durarak, bu çocukların desteklenmesi amacıyla önlemler alması da yasal zemine kavuşturulmuştur. Böylece zor durumdaki çocukların devlet tarafından desteklenmesine, çocukların toplumsal yaşama pozitif katkı sunacak şekilde gelişimlerini devam ettirme yükümlülüğüne de yer verilmiştir.” Bu bağlamda, farklı ülkelerden Türkiye’ye gelmiş ve Türkiye’de yaşamaya devam eden mülteci çocuklar, bahsi geçen Sözleşme kapsamındaki haklara sahip birer özne konumundadırlar.

UNICEF’e referansla Ardıç Çobaner’in (2015: 31) de vurguladığı gibi “Çocuk Hakları Sözleşmesi, 18 yaşından küçük olan tüm çocukların hak ve özgürlüklerini içermesi nedeniyle, çocuk mültecilerin de haklarını kapsayıcı bir niteliğe sahip olduğu kabul edilmektedir. Çünkü Sözleşme, taraf devletlere çocuklarla ilgili çeşitli yükümlülükler yüklemektedir.” Bu yüzden Odman’ın (akt. Ardıç Çobaner, 2015: 31) vurguladığı gibi “mülteci olan çocukların özel hakları Sözleşme’nin 22. maddesinde bulunmaktadır.

Bu Sözleşme, göçmen çocukların sahip oldukları haklara dair geliştirilecek yaklaşımlar için dikkate alınması gereken önemli haklar içermektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi bu haklar “şiddet, istismar, ihmal ve sömürüden korunma hakkı; çocuğun yüksek faydası ilkesi; hayatta kalma, güvenlik ve gelişme hakkı ve ayırım yapmama, çocuğun görüşlerini özgürce açıklama ve katılım hakkı” şeklindedir. Kaya, Polat ve Yiğit (2020: 81-82) ise “BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin mülteci çocuk haklarının korunması noktasında büyük önem taşıdığını belirtmektedirler. Hukuki yükümlülükler içeren 22. maddede mülteci çocukların haklarını koruyan yönergelerin bulunduğunu vurgulayan Kaya, Polat ve Yiğit, mülteci çocukların sahip olduğu hakları “*gelişimlerini destekleyecek sağlıklı ortamda yaşama hakkı, çocuğun sosyal yaşamdaki hakları, eğitim hakkı, sağlık hakkı, ayırımcılık ve eşit olmayan koşullar ve güvenlik*” başlıkları altında analiz etmektedirler. Bunun yanında, ilgili madde ile Sözleşme’nin taraf ülkelere uygun koruma ve uluslararası yardım sorumluluğunu, bu Sözleşmede ifade edilen haklara ek olarak uluslararası insan hakları ile ilgili sözleşmelerin, yasaların ve protokollerin desteklenmesi şeklinde bir sorumluluğu da yüklediğini” belirtmektedirler. Gordon, Nandy, Pantazis, Pemberton ve Townsend (2003: 20) ise “Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi normatif bir çerçevenin, yoksulluk konusunda siyasi hesap verebilirlik için bir araç olarak kullanılabileceğini” vurgulamaktadırlar. Bunun yanında, Türkiye’deki uygulamalar açısından bakıldığında da mülteci çocukların hakları konusunda önemli düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Yukarıda zikredilen Sözleşmeler’e taraf olan Türkiye’nin, ev sahipliği yaptığı mülteci çocuklara ilişkin geliştireceği hak ve özgürlükler konusunda söz konusu sözleşmelerin ruhuna uygun hareket etmesi gerekmektedir. Nitekim Kaya ve Eren’in (akt. Ardıç Çobaner, 2015: 31) de vurguladığı gibi Türkiye’nin imza koyduğu uluslararası sözleşmeler mülteci olanları da içeren sorumluluklar taşımaktadır. Bu durumda mülteci olanlar sadece iltica ve göçle ilişkili anlaşmalar tarafından öngörülen haklara değil, bunlara ek olarak çocuk ve kadın hakları gibi hak ve yasaklara dair ülkemizin imza attığı anlaşmalarda belirtilen haklara da sahip olmaktadır.” Bu çalışmanın kapsamında yer alan mülteci lise öğrencilerinin de gerek uluslararası sözleşmelerde kendilerine sağlanan haklar gerekse Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmeler ve kendi iç mevzuatına ait yasal düzenlemeler gereği *eğitim haklarını*

kullandıklarını söylemek gerekir. Ayrıca bu çalışmada mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerine *ihtiyaç ve hak odaklı* bir perspektiften de yaklaşıldığı için öğrencilerin saha çalışmasında dile getirecekleri görüşler, onların yukarıda değinilen haklarını ne oranda kullanabildiklerine de ışık tutacaktır.

2.3.1. Türk Eğitim Sisteminin Bir Parçası Olarak Mülteci Çocuklar ve Eğitim Hizmetlerine Erişim Durumları

Türkiye, göç hareketleri bakımından hem hedef hem transit ülke konumundadır. Bu bağlamda, farklı ülkelerden Türkiye'ye yönelen insan kitlelerinin önemli bir oranını okul çağında bulunan veya okullarını yarıda bırakmak zorunda kalmış '*çocuklar*' oluşturmaktadır. Tüm çocukların olduğu gibi Türkiye'ye gelen ve geçici koruma kapsamında bulunan mülteci çocukların eğitim süreçlerinin devam etmesi önem arz eden bir konudur. Bu yüzden, çocukların temel haklarından biri olan eğitim, mülteci statüsündeki çocukları da kapsayan bir şekilde hem uluslararası belgeler hem ülkelerin iç mevzuatları düzeyinde yasal güvence altına alınmış bir insani haktır. Günümüzde uluslararası göç hareketleri yüzünden vatanlarından ayrılmak zorunda kalan çok sayıda çocuk, çeşitli haklarının yanında eğitim haklarına da erişememektedirler. Konuyla ilgili olarak Emin³³, "sayıları 303 milyona yaklaşan çocuğun eğitime erişemediğini, şiddet ve savaş ortamı nedeniyle okullaşamamış olanların ise 104 milyona yaklaştığını, mülteci olan çocukların diğer çocuklara oranla eğitim hakkından uzak kalma olasılıklarının beş kat fazla olduğunu" belirtmektedir. Sığındıkları ülkelerde başta dil ve kültür alanında olmak üzere birçok sorunla karşılaşan çocuklar, eğitim sürecine katılım ve uyum konusunda da zorluklar yaşamaktadırlar. Nitekim UNICEF'in³⁴ 2018 raporunda da "mülteci ergenlerin eğitime katılımının sağlanması ve okuldan ayrılımlarının önlenmesi konusunda karşılaşılan en önemli güçlüklerden birinin dil engeli olduğu" vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Emin³⁵ de

³³Müberra Nur Emin, Mülteci Çocukların Eğitimi: Yaşanan Sorunlar ve Yapılan Çalışmalar, <https://www.setav.org/liberal-demokrasinin-gerilemesiyle-birlikte-sivil-toplum> Erişim tarihi: 20.10.2021

³⁴<https://www.unicef.org/turkey/media/7351/file/UNICEF%20T%C3%99CR> Erişim tarihi: 20.10.2021

³⁵Müberra Nur Emin, Mülteci Çocukların Eğitimi: Yaşanan Sorunlar ve Yapılan Çalışmalar, <https://www.setav.org/liberal-demokrasinin-gerilemesiyle-birlikte-sivil-toplum> Erişim tarihi: 20.10.2021

“mülteci çocukların eğitiminde dil ve iletişim sorununun en önemli problemler olduğunu, eğitime devam eden çocuklar arasında okul devamsızlığının yüksek bir orana sahip olduğunu bunun da özellikle iletişim ve dil sorunu nedeniyle ortaya çıktığını” belirtmektedir. Dolayısıyla bu durum mülteci çocukların eğitim ve sosyalleşme süreçlerinin sekteye uğramasını da beraberinde getirmektedir. Mülteci çocukların eğitim haklarına erişimlerini zorlaştıran faktörleri ortadan kaldırmak amacıyla hem uluslararası hem ülkeler düzeyinde düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim Savar ve Kedikli’nin (2019: 1128) de belirttiği gibi “uluslararası boyutta Cenevre Sözleşmesi’nin (1951) 22. maddesinde detaylı şekilde düzenlenen bu hak, Anayasamızın 42. maddesinde de yer bulmakta ve hiç kimsenin asli bir insan hakkı olan eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı anlatılmaktadır. Bu ise eğitim ve öğretim hakkında ayırım gözetilmemesi, söz konusu haktan mültecilerin de faydalanacağı anlamına gelmektedir. Fakat, konuyla ilgili devletin düzenleme yapma yetkisinin olduğu da hatırlanmalıdır.”

Türkiye’de 14.06.1973 yılında kabul edilen ve 1739 Kanun numaralı “*Milli Eğitim Temel Kanunu*”nun ikinci bölümünde on dört ilke sıralanmaktadır. Bunların ilki olan ‘genellik ve eşitlik ilkesi’ başlığı altında ‘eğitim hizmetinin herkese açık olduğunu ve bu konuda hiç kimseye ayrıcalık tanınamayacağı’³⁶ ifade edilmektedir. Bu maddeye kapsam açısından yaklaşıldığında, Türkiye’de yaşayan mültecilerin de eğitim hakkını düzenlediğini belirtmek gerekir. Güngör ve Pehlivan (2021: 52) da “Türkiye’nin, Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme’ye taraf olmasının ülkemizdeki yabancı çocukların yasal anlamda tüm haklara sahip olduğunu” ifade ettiğini vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla Savar ve Kedikli’nin (2019: 1128) de vurguladığı gibi “Türkiye’deki yabancıların çocuklarının eğitim hakları MEB’in denetimi ve gözetimi altında yürütülen bir sürece sahiptir.” Bunun yanında “Türkiye’nin mültecilerle ilgili yasal mevzuatında sığınmacı çocuklara özel haklar öngören düzenleme bulunmamaktadır. Yalnızca tüm konularda yapılan genel düzenlemeler bağlamında yabancı olan çocuklara tanınan haklardan bu çocuklar da faydalanabilmektedirler.”³⁷ Sığınma, her

³⁶<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> Erişim tarihi: 19.10.2021

³⁷<https://www.unhcr.org/tr/cocuk-multecilere-iliskin-turkiyedeki-yasal-cerceve> Erişim tarihi: 20.10.2021

türlü kötü muameleden korunma, sağlık ve eğitim bu hakların en önemlileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Türkiye’nin mülteci mevzuatında mülteci çocukların haklarına ilişkin özel bir düzenleme bulunmamasına karşın, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası yükümlülükler ve genel hukuk kuralları gereğince mülteci çocukların ilköğrenim hakkı mutlak olarak sağlanmaktadır.”³⁸

Kızıl ve Dönmez (2017: 212), “Türkiye’nin, mültecilerin eğitimi ile ilgili olarak çok kez politika değişikliğine gittiğini belirtmektedirler. Başlangıçta köken ülkede / ülkelerde başlayan savaşların son bulacağı ve ardından mültecilerin vatanlarına dönecekleri düşüncesinin, söz konusu politika değişiklikleri üzerinde etkili olduğunu dile getirmektedirler. Ancak savaş ve misafirlik uzadıkça, takip edilen eğitim politikalarında da değişikliklere gidildiğini vurgulamaktadırlar. (Kızıl ve Dönmez’in söz konusu ettiği durum özellikle Suriyeli mülteciler için gündeme gelmiştir. “*Açık Kapı Politikası*” ile Suriyelilerin, Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay, Mardin, Şırnak ve Kilis illerimizde bulunan sınır kapılarından Türkiye’ye giriş yapmalarına izin verilmiştir. Suriyeliler başlangıçta misafir olarak görülmüş ve böylece önemli bir bölümünü çocukların oluşturduğu yoğun bir göç hareketi meydana gelmiştir.” Bunun yanında Savar ve Kedikli (2019: 1128) “göçmenlere yönelik eğitim uygulamalarının nasıl yapılacağına dair esasların genelgelerle düzenlendiğini belirtmektedir.” Kızıl ve Dönmez (2017: 212-213) de “Türkiye’nin, 2013’ten itibaren Suriyeli mültecilerin kalış süresinin uzayacağını kabullenmeye başladığını; böylece eğitim konusunda önce genelgeler çıkarıldığını, ardından yönetmeliklere ve yasalara kadar giden önemli düzenlemeler yapıldığını belirtmektedirler. MEB’in konuyla ilk yasal düzenlemesinin ise 2013 yılındaki “*Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler*” konulu ‘Genelge’ olduğunu dile getirmektedirler. MEB’in bu düzenlemeyle kampların dışında yaşayan Suriyeli çocukların eğitim hayatları ve sosyal faaliyetleri için çalışma yapan sivil toplum kuruluşlarını, yerel yönetimleri ve Suriyeliler tarafından kurulan yerleri tespit etmeyi; bu yerlerin donanım açısından uygun olup olmadığını belirlemeyi amaçladığını” vurgulamaktadırlar.

Yine okul çağındaki Suriyeli çocuklarla ilgili olarak 2013 yılında başka bir ‘Genelge’nin çıkarıldığı görülmektedir. “Bu Genelgenin amacı ise kamp içinde ya da

³⁸<https://www.unhcr.org/tr/cocuk-multecilere-iliskin-turkiyedeki-yasal-cerceve> Erişim tarihi: 20.10.2021

kentlerde yaşayan Suriyeli çocuklara sunulan eğitim hizmetlerinin belli bir standarda kavuşturulmasıdır (Kızıl ve Dönmez, 2017: 2013).” MEB tarafından çıkarılan bu Genelgenin içerik değerlendirmesini yapan Kızıl ve Dönmez (2017: 2013), “Genelgede dikkat çekilen hususların, dönemin MEB Bakanı’nın 2012 yılında yaptığı konuşmada ifade ettiği düşüncelerin değiştiğinin göstergesi olduğunu” dile getirmektedirler. Bunun yanında “Genelgenin, Suriye Ulusal Koalisyonu Yüksek Eğitim Komisyonu tarafından hazırlanacak müfredata göre kamplarda yaşayan Suriyeli öğrencilerin eğitim hizmetlerinden yararlanacağını da gösterdiğini” belirtmektedirler. “Fakat bunlara ek olarak dileyen Türk kökenli öğrencilerin, Türkiye Cumhuriyeti müfredatına göre eğitim alabileceklerini de gösterdiğini belirten Kızıl ve Dönmez, bu noktanın Suriye’den gelen Türkmenler adına farklı bir işlemin düşünüldüğünü yansıtmaması bakımından çok önemli olduğunu vurgulamakta; Türkiye Cumhuriyeti müfredatının taşıdığı milli karakteri bu durumun nedeni olarak” göstermektedirler. Güngör ve Pehlivan’a (2021: 63) göre de “mülteci ve sığınmacılara ilişkin kapsamlı denebilecek yasal düzenlemeleri ihtiva eden YUKK’ta eğitim hakkı ile ilgili olarak ‘uluslararası koruma statüsünde bulunan kişi ve aile bireyleri veya başvuru sahibi kişi (ler), ilköğretim ve ortaöğretimden yararlanır (89. madde)’ ifadesi bulunmaktadır.” MEB’e göre de mülteci çocuklar beslenme, eğitim, sağlık ve güvenlik hakları öncelikli bir durum arz etmektedir. Dolayısıyla sığınmacı, mülteci ve diğer yabancı çocukların eğitim hizmetlerine erişimleri için önemli düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Nitekim konuyla ilgili olarak *Yabancılarla Yönelik Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Genelgesi*’ne atıf yapan Savar ve Kedikli’ye (2019: 1129) göre “2014 tarih ve 21 numaralı Genelgede, Türkiye’deki yabancı uyruklukların veya göçmenlerin, MEB’e bağlı tüm eğitim kurumlarına kayıt yaptırabilecekleri anlatılmaktadır. Bu bireylerin okullara kaydolabilmelerinde öncelikle statülerini gösteren kimlik belgelerini veya başvuru belgelerini ibraz etmeleri yasal bir gerekliliktir.” MEB’e atıf yapan Kızıl ve Dönmez (2017: 213) ise “2013’te yayınlanan her iki genelgede de Geçici Eğitim Merkezlerinin (GEM) ve diğer eğitim kurumlarının, Suriyeli çocukların eğitime devam edebilecekleri yerler olarak gösterildiğini; Suriyeli çocuklara devlet okullarına kayıt olma hakkı verilmediğini belirtmektedirler. 2014 yılında çıkarılan Genelgenin öncekilere göre daha kapsamlı

olduğunu ve bu Genelgenin Suriyeli çocukların hem Geçici Eğitim Merkezlerine (GEM) hem ‘devlet okullarına’ kayıt olma hakkını sağladığını” dile getirmektedirler. Bu çalışmanın örneklemini de Eskişehir’deki devlet okullarında öğrenim gören, farklı köken ülkelere mensup mülteci lise öğrencileri oluşturmaktadır. Bunların içinde Suriyeli lise öğrencileri de yer almaktadır. Yine Kızıl ve Dönmez (2017: 213) “2014’te çıkarılan Genelgenin, Suriyeli çocukların yararlanacağı eğitim hizmetlerinin belirli bir standarda kavuşturulması noktasında bir güvence olduğunu” vurgulamaktadırlar.

Türkiye’de yaşayan mülteci çocukların büyük bölümü okul çağında bulunmaktadır. Hem bir hak hem de toplumsal entegrasyon sürecinin bir parçası olan eğitim konusunda gerekli ve işlevsel düzenlemelerin yapılması, göç politikalarının ve yönetiminin önemli bir bileşenidir. Bu bakımdan Savar ve Kedikli’nin (2019: 1129) belirttiği Genelgeye istinaden mülteci çocuklar, Türkiye’deki okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim kurumlarına, seviyelerine göre kayıt yaptırabilme hakkına sahiptirler. Ayrıca yerli öğrencilerin istifade ettikleri ücretsiz kurslar ve ders kitapları aynı zamanda özel eğitim gibi imkanlardan; yabancı uyruklu veya göçmen öğrenciler de yararlandırılmaktadır.” Yine MEB’e referansla Kızıl ve Dönmez (2017: 214) “yukarıda söz konusu edilen yasal düzenlemelerden sonra, MEB’in, 2015 ile 2019 yılları arasını kapsayan Stratejik Planı’nda ilk kez göçmenlerin eğitimiyle ilgili ifadeler yer verildiğini” vurgulamaktadırlar. Kısaca, Türkiye’de okul çağında bulunan mülteci çocuk sayısı gittikçe artmaktadır. Örneğin, Ocak 2020 verilerine göre “Türkiye’de okula gitmesi gereken bir milyon yüz bin Suriyeli mülteci çocuk bulunmaktadır.”³⁹ Bu sayıya Afganistan, Irak, İran, Sahra Altı Afrika ve diğer ülkelerden gelen çocuklar da eklendiğinde, okul çağında bulunan çocuk sayısı da doğal olarak artmaktadır. Bu durum, Türkiye’nin eğitim sistemi için potansiyel olarak daha fazla sorun anlamına da gelmektedir.

2.3.2. Mülteci Çocukların Eğitimiyle İlgili Başlıca Sorun Alanları

Köken ülkede ortaya çıkan farklı nedenlere bağlı olarak gerek münferit gerekse kitlesel göç hareketleriyle yeni bir topluma katılan insanların birçok sorunla karşılaşmaları beklenen bir durumdur. Bu sorun alanlarından biri de şüphesiz eğitimidir. Gerek eğitimini

³⁹<https://www.meb.gov.tr/multeci-cocuklarin-egitime-kazandirilmesi-icin-destek> Erişim tarihi: 19.10.2021

yarıda bırakan gerekse okul çağında bulunup okula başlayamayan çocukların yaşamaya başladıkları yeni ülkede eğitim sürecine katılmaları sancılı olmaktadır. Eğitim gibi temel bir hakkı kullanma veya eğitim hizmetlerine erişme kolay olmamaktadır. Daha başlangıçta var olan “dil, kültür, ekonomi, barınma, sağlık, ikamet izni, yasal prosedürler ve de yoksulluk” gibi faktörler, göçmen çocukların eğitim hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Örneğin Gee ve Bern’e göre “kimi çocuklar hane bütçesine katkı yapmak amacıyla bir işte çalıştıkları için okula gitmemektedirler (Kaya vd., 2021: 231).” Bunun yanında içinde yaşamaya başladıkları toplumda karşı karşıya kalınan “kolay şekilde kabul görememe, dışlanma, ötekileştirilme, yalıtılma” gibi süreçler de eğitim sürecini sekteye uğratabilmektedir. Emin (2016: 20-22), yaptığı çalışmada, Suriyeli çocuklar özelinde göçmen çocukların eğitimiyle ilgili ana problemleri noktalarını “*koordinasyon eksikliği, fiziksel altyapı sorunları, dil sorunu, eğitime erişim sorunu, öğretim materyalleri ve müfredat, katılım sorunu, öğretmen sorunu ve çocuk işçiliği sorunu*” başlıkları altında sıralamaktadır. Tüzün (2017: 12) ise çalışmasında, göçmen çocukların eğitimi konusunda yaşanan sorunların çerçevesine ve göçmen çocukların eğitimiyle ilgili sorunların gözlemlendiği alanlara dair bilgileri Tablo 2.1’de vermektedir.

Tablo 2.1. Göçmen çocukların eğitimi konusunda ortaya çıkan problemlerin gözlemlendiği alanlar

Erişim	Nitelik	Kapsayıcılık
-Yasal statü ve okula kayıt prosedürleri	-Sosyal ve duygusal iyi olma halini destekleyen eğitim süreçleri ve ortamları	-İlgili ve çoğulcu eğitim içerikleri ve yöntemleri
-Derslik ve seviye tespiti işlemleri, telafi olanakları	-Psikososyal destek olanakları	-Eğitim dili / dilleri
-Okulların ve sınıfların fiziksel kapasitesi	-Akademik destek olanakları	-Risk altındaki ve özel gereksinimli gruplar için özel önlemler
-Okula güvenli ve ücretsiz erişim	-Dil öğrenimi için olanaklar	-Ayrımcı tutumlar, dışlanma ve akran zorbalığı
-Ayrımcı uygulamalar	-Eğitim materyallerinin niteliği	-Aile ve topluluk katılımı
-Yoksulluk; çocuk yaşta / zorla evlendirme ile çocuk işçiliği başta olmak üzere bağlantılı hak ihlalleri	-Öğretmen politikaları (yaşam koşulları, istihdam, yeterlikler vb.)	-Çocuk katılımı

Kaynak: Tüzün, 2017: 12

Tablo 2.1’de yer alan bilgilerin de ortaya koyduğu gibi mülteci çocukların eğitimi konusunda ortaya çıkan sorunların çok boyutlu olduğu görülmektedir. Söz konusu sorunları “mevzuat, sosyal, dil, katılım ve yoksulluk” başlıkları altında özetlemek mümkündür. Özellikle tabloda geçen yoksulluk, ayrımcı uygulamalar, dışlanma ve yoksulluk vurgusu, bu çalışmanın temel paradigmasıyla da paralellik göstermektedir. Bunun yanında, yoksulluğun doğurduğu temel sorunlardan biri olan göçmen çocuk işçiliği, yoksulluğun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde Kaya vd. (2021: 231), yaptıkları saha çalışmasıyla ilgili olarak dile getirdikleri “çocuk işçiliği, mülakatlarda katılımcıların ifade ettikleri bir problem olmuştur” şeklindeki açıklamaları, mülteci çocukların eğitiminin önündeki önemli engellerden birinin yoksulluk olduğunu göstermektedir. Yine aynı çalışmada yapılan mülakatlarla ilgili olarak kısaca sunulan “Suriyeli çocukların birçoğu okula gitmek yerine çalışmaktalar ve çoğu çocuk işçi olmuştur. Suriyeli göçmenlerin çocuklarını okula göndermemelerinin ana sebebi, deneyimledikleri iktisadi sıkıntılardır. Çocuklarını bir işte çalıştırmaları bir gereklilik olarak görülmekte, bu ise Suriyeli göçmenlerin en önemli problemlerinden biri durumundadır (Kaya vd., 2021: 231)” şeklindeki açıklama da yoksulluğun eğitim sürecini sekteye uğratan en önemli faktörlerden biri olduğunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla ‘yoksulluk’ bu çalışmanın önemli değişkenlerinden birini oluşturmaktadır. Bunun yanında, Türkiye’de (Eskişehir’de) yaşayan mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini çok boyutlu perspektifle ele bu çalışmada yoksulluk olgusu sadece temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumu olarak görülmemiş, yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğu sayılıştısından hareket edilmiştir. Nitekim yoksullukla ilgili son dönem çalışmaları ve literatür, yoksulluk olgusunun analizini bu bağlamda yapmaktadır. Dolayısıyla “bir toplumsal olgunun ortaya çıkmasında farklı saiklerin etkisinin olduğu” ön kabulünden hareket ettiğimizde, yoksulluğun tek faktörle açıklanması eksik bir okuma olacaktır. Sadece eğitim alanında bile mülteci çocukların çoklu bir sorun tablosuyla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Bunların yanında mülteci çocukların eğitim alanında karşılaştıkları sorunlarla ilgili farklı görüşlere de rastlanmaktadır. Yenen ve Ulucan (2020: 299) yaptıkları çalışmada, “mülteci çocukların öğretim programlarını düzenli bir şekilde takip etmelerini engelleyen önemli durumlardan

birinin dil sorunu olduğunu belirtmekte; başlangıçta göçün Türkiye ve mülteciler tarafından geçici olarak görülmesinin dil konusundaki öğrenime gereken önemin verilmemesine yol açtığını vurgulamaktadırlar. Zaman içinde göçmenlerin ülkelerine dönmelerine ilişkin öngörünün oluşmadığını, bunun ise fazla sayıda mültecinin söz konusu sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olduğunu dile getirmektedirler.” Yine aynı çalışmada elde edilen bazı sonuçların, Tüzün’ün (2017: 12) sunduğu tablodaki bilgilerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kaya vd. (2021: 233) göre de “mülteci çocuklar okula kayıtlarını yaptıktan sonra, farklı sorunlarla da karşılaşmaktadırlar. Kimi anne-babalar, Türkiye’nin eğitim sistemi konusundaki bilgi ve dil eksiklikleri sebebiyle çocuklarının eğitim süreçlerinin yönetimi noktasında zihinlerinin karıştığını ve ne yapacaklarını bilmediklerini düşünmektedirler.” Yapılan saha çalışmalarının bazıları mülteci ebeveynlerin, çocuklarının ana dillerini unutmamaları noktasında hassasiyetlere sahip oldukları görülmektedir. Nitekim Kaya ve diğerlerinin (2021: 234) çalışmalarında dile getirdikleri “çocuklarının Arapçayı unutacağından veya Arapça diliyle okuma-yazmayı öğrenemeyecek olmalarından kaygı duyan bazı ebeveynlerle de görüştük. Bir anne, tabi ki çocuklarımızın Arapça dilini unutmalarını arzu etmiyoruz. Dilimiz bizim için çok kıymetlidir” şeklindeki açıklama, mültecilerin ana dilleri konusundaki tavırlarını yansıtmaktadır. Konuyla ilgili değerlendirme yapan Kaya vd. (2021: 234), “Türk okullarındaki müfredatın sadece Türkçe diliyle verilmesinden ve Arapça diliyle eğitim-öğretim yapan Geçici Eğitim Merkezleri’nin kapanmaya başlamasından dolayı Suriyeli kökenli çocukların Arapça diliyle gerçekleştirilen eğitime ulaşmalarının zorlaştığını” dile getirmektedirler. Yenen ve Ulucan (2020: 300) ise yaptıkları araştırmada, “çocukların ve içinde yaşadıkları hanelerin ekonomik zorluklar yaşadıklarını belirtmekte; söz konusu zorlukların arasında ise ana ihtiyaçların karşılanamamasının, çocukların kötü koşullarda ve sokakta çalıştırılmasının geldiğini vurgulamaktadırlar. Bunun yanında ayrımcılığın da araştırmada ulaşılan önemli sonuçlardan biri olduğu dile getirilmekte; ‘dışlanma, aidiyet duygusunun sağlanamaması, kültürel farklılık ve yabancı düşmanlığının’ ayrımcılık başlığı altında ele alınan konular olduğunu” belirtmektedirler.

Kaya ve diğerlerinin (2021: 229-230) yaptıkları çalışmada ulaştıkları bulgulardan biriyle ilgili olarak Çelik ve İçduygu'ya atıf yaparak dile getirdikleri “okulların ‘tek kültürlü ve dışlayıcı kurumsal habitusu’ olması sebebiyle Türkiye’deki okullara Suriyelilerin eklenmesi noktasında kısıtlamalar bulunduğu sonucunu pekiştirmektedir” şeklindeki açıklamaları, Yenen ve Ulucan’ın araştırmalarındaki sonuçla örtüşmektedir. Tüm bunların yanında mülteci çocukların eğitimiyle ilgili bir diğer sorun alanı psikolojik durumlarla ilgilidir. Farklı bir toplumda yaşamının beraberinde getirdiği zorluklar çocukların psikolojik dayanıklılıklarını zayıflatılabilmekte, öznel iyi oluşlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca göçmen “çocuklar, okuldaki diğer öğrencilerden akademik başarılarını ve ruh sağlıklarını olumsuz etkileyecek biçimde ayrımcılık nitelikli davranışlarla karşılaşmaktadırlar (Kaya ve diğerleri, 2021: 230).” Özellikle okul atmosferinin bazı potansiyel olumsuzlukları, mülteci çocukların akademik başarılarını düşürmekte ve okula aidiyet duygularını zayıflatmaktadır. Mülteci çocukların yerli çocuklarla iyi ilişkiler kurmaları ve arkadaşlık yapmaları, onlar için bir tür sosyal kapital olacaktır. Ancak Baysu’nun⁴⁰ (2021) da vurguladığı gibi “*etnik zorbalık, ayrımcılık, kalıp yargı tehditi, eşitlikçi olmayan okul ortamı*” gibi faktörler, mülteci çocukların psikolojik durumlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla, Ergün’ün (2021: 37) de vurguladığı gibi “mültecilerin psikolojik bakımdan öznel iyi olmaları, sosyal adaptasyonları ve toplumla entegre olmaları noktasında okula ilişkin deneyimlerinin hayati bir rolü vardır.” Öte yandan, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de mülteci çocukların okullaşma oranının düşük olduğunu söylemek gerekir. Bu durum mültecilerin entegrasyon süreçlerini de olumsuz etkilemektedir. Entegrasyon sürecinin en önemli unsurlarından birinin eğitim olduğu göz önüne alındığında, mülteci çocukların eğitimiyle ilgili sorunların gözlemlendiği alanlarla ilgili bilimsel çalışmalara ağırlık verilmesi önem arz etmektedir.

⁴⁰Gülseli Baysu’nun 12.11.2021 tarihinde zoom üzerinden yaptığı sunum.

2.4. Yoksulluk Olgusu, Çocuk Yoksulluğu ve Mülteci Çocuklarda Yoksulluk

Tarihin her döneminde görülen yoksulluk, gelişmiş, gelişmemiş ve gelişmekte olan tüm toplumlar için söz konusu olan, farklı görünüşleriyle hep var olmuş bir olgudur. Üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmayan yoksulluk, kendini derinden hissettiren bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla “yoksulluk dünyanın her yerinde bulunur (Seipel, 2003: 194).” Öte yandan Yılmaz (2012: 9) ise “yoksulların ve yoksulluğun, 19. yüzyılın büyük nicelleştirici sosyal araştırma hareketinden beri, sosyal bilimlerin önemli araştırma konularından biri olduğunu belirtmektedir. 19. yüzyılda yoksulların, düzenlilikler, çıkarımlar ve modellemeler üzerine kurulu bilimsel yasaların inşa edilmesi adına, bilimsel düşüncenin içerisinde yakalanması, tasvir edilmesi ve kapatılması gereken tekinsiz özneler olarak algılandığını” belirten Yılmaz, “Dünya Bankası gibi kuruluşlar özelinde göreceğimiz gibi bugün de durumun çok farklı olmadığını” vurgulamaktadır. Diğer yandan yoksulluğa sömürü olarak yaklaşanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda “yoksulluk, kapitalist sistemin ürettiği bir sorun olarak da görülür. Bu nedenle sorunun piyasanın işleyişine devletin sistematik ve kapsamlı karışımı olmadan çözülemeyeceği belirtilir. Kıtık ve yoksunluğun piyasa ve fiyat sistemini ayakta tutmak için yaratıldığını (Gül ve Şen, 2018: 17)” vurgulayanlara da rastlanmaktadır. Nitekim “Harvey de, kıtlık ve yokluk olgularının piyasaların fiyat ayarlayıcı işlevi için toplum tarafından yaratılan ve yönlendirilen olgular olduğunu dile getirmektedir. Harvey, bir kez piyasa sisteminin işlemesi için kıtlık kabul edilebilir bulununca, sömürü ve yoksulluk olgularının da sistemin kabul edilebilir tamamlayıcı öğeleri haline dönüştüğünü ifade etmektedir (Gül ve Şen, 2018: 17).” Galbraith ise “yoksulluk veya yoksulluk riski altında yaşamını sürdüren, düşük ücretle zor işleri yapmak için hazır bulunan emekçilerin arzının geciktirilmeden sürdürülmesinde yoksulluğun önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmektedir (Gül ve Şen, 2018: 18).” “Bu yüzden, emek piyasasına niteliksiz işgücünün özellikle göç süreciyle girişi, yoksulluğun artmasına yol açsa da gerekli bir durum olarak kabul edilmektedir. İşgücü sunumunun devamlılığı ayrıca ücretlerin düşük seviyede tutulmasını da olanaklı hale getirmektedir (Gül ve Şen, 2018: 18).” Demiral, Evin ve Demiral’a (2007: 1) göre de “kısmen Batı ülkelerindeki ekonomilerin (1960-1970’li yıllarda), geriye yönelik olarak “Altın Çağ” diye

tarif edilen istikrar nitelikli büyüme dönemindeki nispi gelir artışı ve “refah devleti” politikaları yüzünden, Batı’nın akademik çevreleri ve politika yapıcılar tarafından unutulmuş, marjinalleştirilmiş bir problem olarak addedilen yoksulluk problemi, bütün yıkıcılığıyla bir kez daha gündeme girdi. Yoksulluk sorunu, 2000 yılında Dünya Bankası tarafından yayınlanan raporda ‘yoksulluğa saldırmak’ başlığıyla yer alacak kadar önemli hale gelmiştir.” Özetle, günümüzde en fakirinden en zenginine kadar tüm toplumları derinden etkileyen yoksulluk, bir insani sorun olarak kendini hissettirmektedir. Nitekim Şenses’in (2003) “Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk” adlı eserinin kapağında yer alan aşağıdaki sözler de yoksulluğun küresel bir sorun haline geldiğini yansıtmaktadır:

“İnsanlık, muazzam bir zenginlikle korkunç bir yoksulluğun olağanüstü kutuplaştığı bir zamanı yaşıyor. Çarpıcı açlık ve düşkünlük manzaralarına, sadece yoksulluğun gitgide derinleştiği ve kitleselleştiği ‘az gelişmiş’ ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de rastlanıyor. Buna karşılık yoksulluk konusu, neoliberal küreselleşme söyleminin baskısı altında, hayli uzun bir süre kayıtsızlıkla karşılandı. Ancak son yıllarda uluslararası mali kuruluşların, hatta sermayenin ilgi alanına girmiş bulunuyor (Şenses, 2003).”

Benzer şekilde Bauman (1999) da “yoksulluğa ‘çare’ bulunamaz; çünkü o kapitalist sistema ait hastalığın bir belirtisi değil, aksine, kapitalist ekonomik sistemin sağlıklı olduğunun, gittikçe devasa bir birikimi ve gayreti özendirdiğinin delilidir” sözüyle, yoksulluğun ortadan kaldırılmasının zor olduğunun altını çizmektedir. Yine Şenses’e ait kitabın vargısı “yoksulluk olgusunun önümüzdeki yıllarda ortadan kaldırılmasının zordur. Yoksulluk kalıcı bir eğilim göstermekte ve ağır bir insanlık problemi olmaktadır” şeklindedir. Dolayısıyla “yoksulluk kavramı uygarlık tarihinin olumsuz bir gerçekliğini vurgulamaktadır (Demiral, Evin ve Demiral, 2007: 3).” Aynı şekilde yoksullukla ilgili olarak “bir insanlık ayıbı, şiddetin farklı bir biçimi, insan haklarının ihlali” gibi sıfatlar da kullanılmaktadır. Hal böyle iken, yoksullukla mücadele noktasında yükseltelen seslerin karşılık bulduğunu söylemek zordur. Aynı şekilde yoksulluğun tamamen ortadan kaldırıldığı bir ülkeye başka deyişle bu sorunu kökten çözebilecek uygulamalara da rastlanmamaktadır. Yoksulluk, tüm toplumlar için mücadele edilmesi gereken sosyal bir problem alanı olarak her geçen daha da derinleşmektedir. Öte yandan yoksullukla baş etme noktasında geliştirilen yöntemlerin işlevselliği de önem arz eden bir faktör olmaktadır. Bu sorunu bertaraf etme konusunda “yoksullarla mı, yoksullukla mı mücadele edilmeli /

ediliyor?” sorusu da kritik öneme sahip olmaktadır. Yoksulluk kaynaklı olarak ortaya çıkan “dışlanma, ötekileştirme, damgalama, yok sayma, görmezden gelme, soyutlama vb.” gibi olumsuzluklar, çoğu zaman yoksulluğa değil yoksula odaklanılmasını doğurmaktadır. Yılmaz’a (2012: 9-10) göre de “yoksullarla mücadele etme noktasında sürekli yeni yöntemler, siyasalar ve teknikler geliştirilmektedir. İki yüzyılın ortaya koyduğu şey, yoksullarla mücadelenin yoksullukla mücadeleyi her daim öncelediği ve sayılara dayalı güvenlik politikalarının sürekli iş başında olduğudur.” Yoksulluğa yönelik bu tür yaklaşımlar, çare olmaktan çok sorunu daha da derinleştirmekte; yoksulluğu, toplumsal istikrarı tehdit eden faktörlerin arasında daha da kök salmasına yol açmaktadır.

Göçmenlik ve göçmenler açısından konuya bakıldığında yoksulluk olgusunun daha farklı durumlar ortaya çıkardığını söylemek gerekir. Potansiyel dezavantajlılık durumuyla yeni bir toplumda yaşamaya başlayan göçmenlerin önemli bir bölümünün yüzleşmek zorunda kaldığı problemlerin başında yoksulluk gelmektedir. Şen’e (2018: 40) göre de “göçmenlerin yüzleşmek zorunda kaldığı yoksulluk ve bu yoksulluğun kalıcı niteliğe bürünmesi sorunu günümüzde çok sayıda gelişmiş ülkede müşahade edilebilecek yaygın bir durumu yansıtmaktadır. Refah hizmetlerinden faydalanamama ve toplumsal dışlanma göçmenlerin öne çıkan problem alanlarını teşkil etmektedir.” Yine, Dierckx ve Van Dam’a yaptığı referansla Şen (2018: 41), “göçmenler bağlamında yoksulluk olgusunun oldukça çeşitlilik gösteren, yoksulluğun deneyimlenmesi yönüyle de farklılıklar içeren özelliklere sahip olduğunu dile getirmektedir. Mevcut yeni yerleşimdeki göçmenlik statüsünün, göç geçmişi, ikamet süreci, etno-kültürel köken vb. çeşitlilikler bunlara duyarlı politikaların geliştirilmesi gereksinimi kadar farklılıkları dikkate alan sosyal hizmet düzenleme ve pratiklerini mühim bir duruma getirdiğini belirtmektedir.” Ayrıca “nesillerin yoksulluğu deneyimleme biçimleri arasında da farklılık olduğunu” söyleyen Şen, “bu durumun ise ‘özel bir yoksulluk ve yoksunluk duygusuna’ yol açabildiğini” vurgulamaktadır. Ayrıca Şen, “yoksulluğu deneyimleyen göçmenlerin kendilerini güçlendirmede ve çevrelerine nüfuz etmede çeşitli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaları, sosyal yardımlar, sağlık, sosyal haklar vb. konularda hizmetlere ulaşma sorunları yaşamaları önceki sistemin kısıtlılıklarını da ortaya koyucu özelliklere sahip olduğunu” belirtmektedir. Bu bağlamda, toplumsal

yaşamda dezavantajlı konumda bulunan insanların, yoksulluğu doğrudan deneyimleyen; Dierckx, Van Dam ve Şen'in vurguladığı durumlarla karşı karşıya kalan grupların başında geldikleri söylenebilir. Bu çalışma, farklı ülkelerden Türkiye'ye (Eskişehir'e) gelen ve göçün öznelereinden biri olan; farklı türde liselerde öğrenimlerine devam eden mülteci çocukların yoksulluk deneyimlerini çok boyutlu perspektiften irdelemektedir.

2.4.1. Yoksulluk Kavramı, Tanımı ve Yoksulluk Türleri

İlk bakışta insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirden yoksun olmayı akla getiren ve temelde bir eşitsizlik sorunu olan yoksulluğun, günümüzde 'minimum yaşam standartlarının olmaması' gibi bir durumla açıklanması yeterli olmamaktadır. Giddens'a (2016: 551) göre de "yoksulluğun yüzü farklıdır ve sürekli değişmektedir. Bu nedenle kesin bir yoksul profili ortaya koymak zordur." Yoksulluğun sadece '*temel gereksinimleri karşılama olanaklarına sahip bulunamama*' hali ile anlatılması, yoksulluk olgusunun anlaşılması bakımından yeterli işleve sahip olmamaktadır. Yoksulluk olgusu doğal olarak '*yoksul*' kavramına işaret etmektedir. Bilindiği üzere Georg Simmel'in sosyolojisinde önemli bir yer tutan konulardan biri toplumsal tiplerdir. Bunlar "*yabancı, cimri, savurgan, maceracı, soylu ve yoksul*" şeklinde ifade edilmektedir. Bunlardan biri olan "*yoksul*" tipi, Simmel'in bu konudaki düşünce biçimini anlamak açısından önem arz ettiği gibi çalışmamız açısından da önem taşımaktadır. Ritzer ve Stepnisky (2018: 287) ise "başka insanlar tarafından yardım yapılan olarak ya da en azından söz konusu yardımı hak eden olarak tanımlanan '*yoksul*' tipinin, Simmel'in eserlerinde toplumsal ilişkiler açısından ele alındığını" belirtmektedirler. Simmel'in "açık bir şekilde, yoksulluğu, paranın bir miktarıyla ya da daha doğrusu bir miktarının olmayışıyla tanımlayan bir görüşü savunmadığını dile getirmektedirler. Onlara göre Simmel, muhtaçların yardım alma hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın yardım almayı daha az acı verici hale getirdiğini savunmaktadır. Simmel'in, yardımda bulunanın muhtaca yardım yükümlülüğüne sahip olduğunu, yoksul kişiye toplum tarafından yapılan yardımın sistemi desteklemeye fayda sağladığını savunduğunu" dile getirmektedirler. Ritzer ve Stepnisky (2018: 287) de "yoksullara yardım etmenin, kendi başına yoksullar için olduğundan daha fazla toplum için olduğunu dile getirmektedirler. Burada devletin hayati bir rol oynadığını ve Simmel'in

kabul ettiği gibi, yardım etme mekanizması daha çok bürokratikleştikçe yoksullara yaklaşımın, giderek daha fazla kişisellikten uzaklaştığını” vurgulamaktadırlar. Öte yandan Simmel’in “yoksulluk konusunda görececi bir görüşe de sahip olduğunu” belirten Ritzer ve Stepnisky, “Simmel’in yoksulları toplumun en alt katmanında bulunan insanlar olarak görmediğini aksine yoksulluğun bütün toplumsal tabakalarda bulunduğuna yönelik bir düşüncüyü savunduğunu” dile getirmektedirler. Böylece “söz konusu düşüncenin daha sonra ortaya atılacak olan sosyolojik “*görece yoksunluk*” kavramının habercisi olduğunu” ifade etmektedirler. Dolayısıyla “üst sınıflarda bulunan insanlar, eşdeşlerinden daha azına sahip sahiplerse, kendi durumlarını onlarla kıyaslayarak yoksul olduklarına dair bir kanaate varabileceklerini ve kendilerini yoksul hissedeceklerini” vurgulayan Ritzer ve Stepnisky, “bu yüzden, yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedefleyen hükümet politikalarının başarıya ulaşamayacağını” belirtmektedirler. Çünkü “en altta bulunanların, yükseltilseler bile toplumsal tabakalaşma sisteminin farklı yerlerinde yer alan birçok insanın, kendilerini eşdeşleriyle karşılaştırma yoluna gideceğini ve hala yoksul olduklarına dair çıkarımlarda bulunacaklarını” dile getirmektedirler.

Simmel, Ritzer ve Stepnisky’nin tespitlerinden hareket edildiğinde yoksulluk olgusunun toplumsal yaşamın her katmanında farklı türde varlığını sürdüren ve sürdürecektir bir sorun olduğu, toplumun gündeminden kesin bir şekilde çıkarılabilecek, adeta kökü kazılacak bir sorun olmadığı anlaşılmaktadır. Simmel’in ‘yoksul’ tipi konusunda yaptığı betimlemeden hareketle belki de “peki kimler yoksuldur?” sorusunu sormak gerekir. “Çocuklar, kadınlar, bazı etnik azınlıklar ve yaşlı insanlar da dahil bazı toplumsal grupların yoksul olma olasılığının daha fazla olduğunu biliyoruz (Giddens, 2016: 551).” Bu çalışmada da farklı köken ülkelere mensup mülteci çocukların yoksullukları irdelenmekte, bu ise Giddens’in yaptığı tespiti desteklemektedir. Yine Giddens (2016: 551), yukarıda sorulan soruya cevap verir nitelikte, “yaşamın diğer yönlerinde dezavantajlı konumda bulunan ayrımcılığa uğrayanların da yoksul olma olasılıklarının arttığını” belirtmektedir. Bu konuda Giddens (2016: 551), Lelkes’e yaptığı atıfla Avrupa ülkeleri bağlamında bir analiz yaparak iddiasını pekiştirmektedir. Giddens göre “örneğin Avrupa Birliği’nin dışından gelen göçmenleri, Avrupa’nın yerli nüfuslarına göre daha yüksek oranlarda

yoksullukla karşı karşıyadır. Göçmenler daha fazla yoksulluk riski altında olmanın yanı sıra çalışma hayatında daha fazla istismara maruz kalma riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır.” Bu çalışmada yer alan ve lise öğrenimine devam eden mülteci çocukların da Giddens’ın dile getirdiği risklerle karşı karşıya olduklarının altını çizmek gerekir. O halde “günümüzde tüm toplumlarda farklı boyut ve türlerde var olan yoksulluk nasıl tanımlanmakta ve nasıl açıklanmaktadır?” sorusunun cevaplanması yararlı olacaktır.

“Yoksulluk, insanların kıtlık yaşadığı veya para ve maddi şeyler gibi insan yaşamı için gerekli olan belirli malların eksikliğinin yaşandığı ekonomik bir durumdur. Dolayısıyla yoksulluk, sosyal, ekonomik ve politik unsurları içeren çok yönlü bir kavramdır. Yoksulluk kelimesi, Fransızca fakir anlamına gelen “poverté” kelimesinden gelir.”⁴¹ “Yalın anlatımla, yoksulluk problemi, yeterli olacak bir hayat kalitesine malik olmak adına yeterli paraya ya da kaynaklara erişime sahip olamama halidir; sağlık, eğitim veya su ve sanitasyon tesislerine vb . erişim eksikliği olabilir. Tarihsel olarak, Birleşik Krallık’ta bu olgu, yirminci yüzyılda S. Rowntree’nin yaptığı araştırmalarda birincil ve ikincil olarak tarif edildi. Buna göre, *birincil yoksulluk*, ana gereksinimleri karşılayacak yeterli maddi güce sahip olamamak, ‘yoksulluğu belirleyen sınırın altında yaşamını sürdürmek’ olarak da açıklanabilir. *İkincil yoksulluk* ise bireylerin yalnızca gereksinimlerini gidermeye yetecek düzeyde para kazandıkları, fakat bunun bir bölümünü parasal ve işle ilgili stresle (yüksek risk ve / veya istismar ve uzun çalışma saatleri nedeniyle zor çalışma koşulları) başa çıkmak için ‘başa çıkma mekanizmalarına’ harcadıkları zamandır. Sonunda, Rowntree, Birleşik Krallık’taki yoksulluğun ana nedeni olarak, en yoksulların kendi durumlarından sorumlu olması yerine düşük ücretleri belirledi - ki bu, o zamanlar en yaygın eleştiriydi.”⁴² Hartmann (2014: 18) da “yoksulluk kavramının gerçekten de çok net bir tanımının yapılmadığını; yoksulluğun, yanlış ve farklı anlaşılmalara yol açabilen moral ve his yüklü bir nosyon olduğunu belirtmektedir. Tek bir yoksulluğun olmadığını, yoksulluğun bağlı olduğu toplumsal şartlara göre şekillendiğini vurgulayan Hartmann, yoksulluğun rakamlarla yalnızca belli ölçülerde ifade edildiğini” dile getirmektedir. Meckl ve Bohnet’e

⁴¹Gaurav Kumar, *Yoksulluk Nedir ve Türleri Nelerdir?*, <https://m.jagranjosh.com> Erişim tarihi: 25.01.2022

⁴²<https://www.habitatforhumanity.org.uk/blog/2018/09/relative-absolute> Erişim tarihi: 23.12.2021

(2017: 2) göre de “yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması, insan toplumlarının her zaman ciddi bir endişesi olmuştur. Yoksulluk, pek çok az gelişmiş ülke için büyük bir sorundur ve yoksullar için ciddi sorunlar yaratmaya devam etmektedir.” Sowey’e göre ise “çağımızda yoksulluk, insanlığın çoğunun trajik koşullarda yaşamasıdır.”⁴³ Bu bağlamda “yoksulluk kavramı genel olarak temel insan ihtiyaçlarının karşılanamamasını ifade eder. Basit bir anlatımla yoksulluk, bireylerin insan itibarına uygun şekilde sağlıklı, uzun, uygun ve yaratıcı bir yaşam sürdürebilmeleri için lazım olan asgari düzeyde kaynak, imkân ve fırsatlardan yoksunluğudur (Gül ve Şen, 2018: 12).” Günümüzde yoksulluk, bu tanımlamanın çok daha ötesine geçmiş bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksan (2018: 163) da “genel anlamda yoksulluğu, sürdürebilir bir geçim için yeterli olacak üretim kaynaklarına ulaşabilme fırsatının ve gelirin olmayışı başta olmak üzere sağlıklı olamama, evsizlik, aç olma, yeterli düzeyde beslenememe, temel bir hizmet olan eğitime erişememe, yeterli barınma şartlarından uzaklık, güvenli olmayan çevre koşulları, dışlanmaya ve toplumsal ayrımcılığa maruz kalma olarak” tanımlamaktadır. BM’ye göre de yoksulluk, “sürdürülebilir geçim kaynaklarını temin etmek için gelir ve üretken kaynakların eksikliği durumundan daha fazlasını gerektiren bir durumdur. Açlık, yeterli olmayan beslenme, eğitime ve farklı ana hizmetlere tam anlamıyla ulaşamama, sosyal ayrımcılık ve dışlanma ile karar alma mekanizmalarına katılım eksikliği, yoksulluğun temel göstergeleri olmaktadır.”⁴⁴ Eva Ludi⁴⁵, “yoksulluk ve kalkınma konusunda önde gelen bir akademisyen olan Chambers’ın, yoksulluk tanımlarını dört grupta topladığını söylemekte ve bunları; “1. *Gelir yoksulluğu* veya onun ortak temsilcisi, tüketim yoksulluğu, 2. *Malzeme eksikliği veya isteği*. Gelirin yanı sıra, buna şunlar dahildir: eksik, sınırlı veya düşük kaliteli varlıklar (barınma, giyim, mobilya, kişisel ulaşım araçları gibi radyo vb. ihtiyaçlar), hizmetlere yetersiz erişimi içerir, 3. *Yetenek yoksunluğu*. İnsanların yapabileceklerine atıfta bulunur, maddi eksikliğin

⁴³Michelle Sowey, *Global Poverty*, <https://www.australiancollaboration.com.au> Erişim tarihi: 19.12.2021

⁴⁴<https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty> Erişim tarihi: 18.12.2021

⁴⁵Eva Ludi, *Poverty Brief - Understanding Poverty*, <https://www.shareweb.ch/site/Poverty-Wellbeing/Documents/SDC%20Poverty%20Brief%20160413%20Web.pdf> Erişim tarihi: 18.12.2021

ötesinde insan yeteneklerine, becerilerine ve fiziksel yeteneklerine vurgu yapar ve 4. *Çok boyutlu yoksunluk*” şeklinde özetlemektedir.

Arabacı’ya (2019: 125-126) göre de “Dünya Bankası, yoksulluk olgusunu para merkezli bir perspektifle analiz etmekte, tüketim ve geliri bu olgunun belirteçleri olarak görmekte ve tanımlı yapılmış bir parasal sınırın altında kalan gelir veya tüketime sahip olan bireyleri yoksul olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla, Dünya Bankasının, global boyutta yoksulluk probleminin ölçülmesinde para temelinde tespit edilmiş mutlak bir yoksulluk sınırını kullanmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Dünya Bankası 1985 SAGP’ne (*satın alma gücü paritesi*) göre günlük olarak kişi başı 1 Dolarlık uluslararası yoksulluk eşiğini zamanla yenilemeye gitmiştir. Nitekim, 2001 yılında gerçekleştirilen ilk düzeltme ile bu eşiği 1,08 ABD Dolarına yükseltilmiş; 2008 yılında, 1,25 ABD Dolarına ve son olarak 2015 yılında ise 1,90 ABD Dolarına yükseltilmiş ve günümüzdeki düzeyine getirmiştir.” Yine Arabacı (2019: 129) “Dünya Bankası’nın, yoksullukla baş etme sürecinde geçilen mesafeyi gözlemleyebilmek amacıyla refah seviyesi iyi olan toplumlarda ‘mutlak’ bir yoksulluk eşiği tespit etme gereksinimi hissettiğini ve bu amaç doğrultusunda, orta gelir grubunda bulunan ülkelerdeki yoksulluk sınırlarına odaklanarak iki tane yeni yoksulluk sınırı belirlediğini” ifade etmektedir. “Bunlardan ilkinin, alt-orta gelire sahip gruptaki ülkelerde bulunan yoksulluk sınırlarının orta (medyan) değerini oluşturan 2011 SAGP’ne göre günlük kişi başı 3,20 ABD Doları, diğerinin ise üst-orta gelir grubundaki ülkelerde bulunan yoksulluk sınırlarının orta (medyan) değerini teşkil eden 2011 SAGP’ne göre günlük kişi başı 5,50 ABD Doları olan sınırlar olduğunu” vurgulamaktadır. Dolayısıyla küresel yoksullukla ilgili olarak “Dünya Bankası tarafından belirlenen 1,90; 3,20 ve 5,50 Dolarlık sınırlara göre tespit edilen yoksulluk oranlarına ilişkin” bilgiler Tablo 2.2’de verilmektedir.

Tablo 2.2. 1,90- 3,20 ve 5,50 Dolarlık Sınırlara Göre Küresel Yoksulluk Oranları

	1990	1999	2008	2013	2015
Uluslararası Yoksulluk Sınırına Göre Yoksulluk Oranları	35,9	33,9	18,1	11,2	10,0
Toplumsal Yoksulluk Oranları	44,5	39,7	33,7	29,6	28,4

Kaynak: World Bank, *piecing together the poverty puzzle, Poverty and Shared Prosperity 2018*; Arabacı, 2019: 130

Arabacı'ya (2019: 130) göre yukarıdaki tablo “1990-2015 yılları arası üç farklı uluslararası yoksulluk oranlarının gelişimini yansıtmaktadır. 2015 yılı itibariyle 1,90 Dolarlık sınıra göre dünyada her on insandan biri yoksul sayılırken, 3,20 Dolarlık sınıra göre yaklaşık olarak her on insandan üçü ve 5,50 Dolarlık yoksulluk sınırına göre her on insandan yaklaşık beşi yoksuldur. Başka bir anlatımla dünya nüfusunun yarısına yakını yoksuldur.” Yoksulluğu sadece ‘gelirin olmayışı ya da azlığı’ olarak görmeyen Townsend ise konuya sosyolojik paradigmadan yaklaşmaya çalışmıştır. Başka deyişle “Townsend, yoksulluğu yalnızca gelir açısından değil, aynı zamanda insanlar kendilerini toplumun bir parçası hissettirecek faaliyetlere katılabilirler mi diye tanımladı.” Townsend, yoksullukla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Nüfustaki bireyler, aileler ve gruplar, diyet türünü elde etmek, faaliyetlere katılmak ve geleneksel olan veya en azından yaygın olarak teşvik edilen veya en azından yaygın olarak teşvik edilen yaşam koşullarına ve olanaklara sahip olmak için kaynaklardan yoksun olduklarında yoksulluk içinde oldukları söylenebilir. Ait oldukları toplumlarda onaylanmıştır. Kaynakları, ortalama bir aile tarafından yönetilenlerin o kadar altında ki, aslında sıradan yaşam kalıplarından, geleneklerden ve faaliyetlerden dışlanıyorlar.”⁴⁶

“Yoksulluk, bir birey veya aile belirlenmiş bir eşiği karşılayamadığında ortaya çıkan bir tür sosyal dışlanmadır.”⁴⁷ Az gelişmiş toplumlar başta olmak üzere tüm toplumlar için yakıcı bir sorun haline gelen ve gittikçe de derinleşen yoksulluk, milyonlarca insanı etkileyen bir küresel sorundur. “Küreselleşme koşullarında yoksulluğun kitleselleşmesi, belli yoksulluk şekillerinin kalıcılığı gibi durumlar karşısında ekonomizmin egemenliği ve buna bağlı çözümlerin uygulamalardaki yaygınlığı tıkanmışlığı aşma teşebbüslerini daha ileri noktalara taşımıştır (Gül ve Şen, 2018: 24).” Neoliberal politikalar ve küreselleşme süreci yoksul sayısını her geçen gün artırmış, 2019 yılında ortaya çıkan global salgınla birlikte yoksulluk dairesinin içine giren insan sayısı daha da artış göstermiştir. Özellikle dezavantajlı gruplarda bulunan insanların söz konusu yoksulluğu derinden hissettiklerini söylemek gerekir. Bu bağlamda, köken ülkelerinden ayrılarak farklı ülkelerde yaşamaya çalışan göçmenler, sığınmacılar veya mülteciler için yoksulluğun etkileri daha acımasız bir hal almaktadır. Nitekim bu çalışmanın kapsamında yer alan mülteci lise öğrencileri, ailelerinin karşıya kaldığı yoksulluğu doğrudan yaşamakta,

⁴⁶<https://www.economicshelp.org/blog/glossary/definition-of-absolute> Erişim tarihi: 01.01.2022

⁴⁷<https://www.endpoverty.org/blog/relative-poverty-vs-absolute-poverty> Erişim tarihi: 23.12.2021

yoksulluğun sonuçlarını öznel yaşamlarında deneyimlemektedirler. Dolayısıyla Aksan'ın (2018: 163) da vurguladığı gibi “yoksulluk, sadece bu durumu deneyimleyenin problemi olmanın yanı sıra sosyal hayatta önemli bir risk ve belirsizlik faktörü olarak idari mekanizmaların da odaklandığı; yönetme, iyileştirme, organize etme ve çözüm yolları geliştirmeyi görev edindiği toplumsal sorunlardan biri” olarak karşımızda durmaktadır. BM'ye göre de “dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u (Kovid-19 salgını öncesi) derin yoksulluk içinde yaşamakta ve eğitim, sağlık, su ve sanitasyona ulaşım vb. gibi ana ihtiyaçları karşılamak için mücadele ediyordu. Aynı yaş grubundaki her 100 erkeğe karşılık 25-34 yaşları arasında yoksulluk içinde yaşayan 122 kadın vardı ve 2030 yılına kadar 160 milyondan fazla çocuk aşırı yoksulluk içinde yaşama riskiyle karşı karşıya”⁴⁸ bulunmaktadır. Aksan'ın (2018: 163) da belirttiği gibi “gelişmişlik dizesinde en alttakinden en yükseğine kadar bütün toplumlar, bilhassa refah devletleri, yoksulluk sorunuyla yakından ilgilenecek çeşitli politikalarla bu çerçevedeki problemleri bertaraf etmek gayesiyle yoğun çaba harcamaktadırlar.”

Kudubeş, Bektaş ve Kudubeş (2017: 80) ise “günümüzde yoksulluğun derinleştirilmiş olduğunu ve hakkında yapılan tanımların ise çeşitlendirildiğini belirtmekte; yoksulluk kavramının genel anlamda göreceli, insani ve mutlak olarak ayrımlandırılabilceğini; kırsal, kentsel, nesnel ve öznel şeklinde ayrıntılandırılabilceğini” dile getirmektedirler. “BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, yoksulluğu, ‘yeterli olacak bir hayat seviyesi ve kültürel, ekonomik, sivil, politik ve toplumsal haklardan faydalanmak amacıyla lazım olan olanaklardan, kaynaklardan, güvenlikten, seçeneklerden ve güçten yoksun olmanın süreklilik göstermesi’ olarak tanımlanmaktadır (Demiral, Evin ve Demiral, 2007: 4-5).” Bu çalışmanın kapsamında yer alan mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluğa çok boyutlu bir perspektifle yaklaşılmıştır. Konu sadece temel gereksinimlerini karşılamaktan yoksun olma olarak değil; sağlık, öznel iyi olma, haklar, sosyal yaşam, serbest zaman kullanımı, katılım vb. gibi boyutlar üzerinden ele alınmıştır. Kale'ye (2007: 4) göre de “yoksulluk kesin bir şekilde tanımlanabilen ve ölçülebilen bir kavram değildir. Yoksulluk, farklı toplumlarda farklı özelliklere sahip olabildiğinden araştırmalar ve ölçüm yöntemleri de farklı olmaktadır. Ayrıca yoksulluğu ölçmek için nesnel bir ölçüt ortaya

⁴⁸<https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty> Erişim tarihi: 18.12.2021

koymak mümkün olmamıştır.” Dolayısıyla yoksullukla ilgili literatürde birçok yoksulluk türü anlatılmaktadır. “Yoksulu ve yoksulluğu tarif ederken sınırlarının nasıl belirleneceği konusu büyük önem arz etmektedir (Erdem, 2003; Beyazıt, 2020: 2974).” Bu bağlamda, Kale (2007: 4), “üzerinde uzlaşma sağlanmış yoksulluk ölçütlerinin, *mutlak yoksulluk* ve *görelî yoksulluk* kavramları olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında *yoksulluk sınırı* kavramının da yoksulluğun tanımlanmasında ve ölçülmesinde önemli bir yere sahip olduğunu” vurgulamaktadır. Işık (2018: 72) ise “yoksulluk kavramının basit tanımının var olan gelir düzeyi temelinde yapıldığını ifade etmekte; yoksullukla ilgili olarak ‘sınır’ denilen bir eşik değerin belirlendiğini ve var olan geliri söz konusu değerin altında olanların yoksul insan olarak tanımlandığını” belirtmektedir. Ayrıca Işık (2018: 72), “yoksulluğun tanımlanmasında kullanılan ölçütlerin ve yoksulluğu ölçerken tercih edilen araçların, *objektif* ve *subjektif (öznel)* yoksulluk olmak üzere iki ana başlık altında incelenebileceğini” söylemektedir. Aynı çalışmasında Işık (2018: 72), “*objektif yoksulluk* yaklaşımının, kalori oranı, tüketim masrafları, gelir durumu, sağlık hizmetlerine ulaşım, okur-yazarlık düzeyi, içme suyu ulaşım gibi ölçülebilir ve somut kriterlere odaklandığını ve bu ölçütler için asgari ihtiyaç seviyesinin tespitine dayandığını” ifade etmektedir. Aktan ve Vural’a (2002: 6) göre de “*objektif yaklaşım* yoksulluk sorununa neyin yol açtığı ve bireyleri yoksulluk probleminden kurtarmak için nelerin gerektiği noktasında önceden tespit edilen analizleri ve değerlendirmeleri içermektedir.” Yine Işık (2018: 73), “objektif yaklaşımla yapılan yoksulluk tanımlamalarının çeşitli dezavantajlar barındırdığını ve bunlardan birinin, yeterli geliri olmasına karşın kendisini yoksul görenlerin veya yoksulluk sınırı altında hayatını sürdürüyor olsa da kendisini yoksul görmeyenlerin durumunu değerlendirememesi olduğunu; bu yaklaşımın bireyin yoksulluğa ilişkin algılarını görmezden geldiğini” dile getirmektedir. Son olarak Işık (2018: 72), “yoksulluğun objektif olarak tanımlanmasında *mutlak* ve *görelî* yoksulluk tanımlamalarının temel yöntemler olarak kullanıldığını” da dile getirmektedir.

2.4.1.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk genel anlamda “bireylerin asgari temel gereksinimlerini karşılayamaması hali olarak tanımlanmaktadır.” Bu yoksulluk türü “insanların hayatlarını devam ettirebilmek amacıyla karşıları gereken ihtiyaçlara ulaşamaması hali (Kale, 2007: 4)” olarak da tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramı, bireyin karşılaması gereken asgari gıda ihtiyacının tedarik edilmesine vurgu yapmaktadır. Yoksulluk, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre şekillenmekte, mutlak yoksulluk ise bireylerin asgari ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayacak bir gelire sahip olamamayı ifade etmektedir. Küresel boyutta düşünüldüğünde dünya üzerinde milyonlarca insanın mutlak yoksulluk içinde bulunduğu görülmektedir. Yine anavatanlarından uzak bir şekilde farklı ülkelerde yaşayamaya çalışan milyonlarca mültecinin de mutlak yoksulluk çemberi içinde olduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla, bu çalışmada da Türkiye’de (Eskişehir’de) farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci çocukların deneyimledikleri yoksulluk, mutlak yoksulluk türü bakımından da analiz edilmiştir.

Başka bir tanıma göre “mutlak yoksulluk kavramı, kişi ya da ailenin yalnızca yiyecek konusundaki giderlerini merkeze koyarak dar anlamda veya yiyeceğe ek olarak gıdanın dışındaki ana giderlerini de dikkate alarak geniş bir boyutta tarif edilebilmektedir (Işık, 2018: 72).” Mack’a göre de “1995 yılında BM ‘*mutlak yoksulluk ve genel yoksulluk*’ olmak üzere iki yoksulluk tanımını benimsemiştir. Mutlak yoksulluğun ‘su, gıda, barınma, sağlık, sanitasyon tesisleri, eğitim ve bilgi dahil olmak üzere ana insan gereksinimlerinden şiddetli yoksunlukla açıklanan bir durum’ olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu durumun ise yalnızca gelir faktörüne değil, aynı zamanda hizmetlere ulaşım da bağlı bir durum olarak kabul edildiği”⁴⁹ anlaşılmaktadır. Bu yoksulluk türü “haneye ait gelirin belli bir seviyenin altında bulunması ve bireyin ya da ailenin barınma, eğitim, içme, suyu, gıda, sağlık vb. gibi temel hayat gereksinimlerini gidermesini olanaksız duruma getirmesidir. Mutlak yoksulluk halinde, içinde yaşanılan toplum ekonomik anlamda büyüse de yoksulluk eşiğinin altında yaşamını sürdürenler üzerinde tesiri olmamaktadır. Yoksulluğun bu tipi, haneleri belli gelir düzeyi ile kıyaslar ve bu düzey, ekonomik şartlara göre toplumdan

⁴⁹Joanna Mack, *Mutlak ve genel yoksulluk*, <https://www.poverty.ac.uk/definitions> Erişim tarihi: 23.12.2021

topluma değişiklik göstermektedir.”⁵⁰ Günlük hayatta ‘aşırı fakirlik, fukaralık, sefillik, sefalet veya aşırı yoksulluk’ gibi kavramlarla ifade edilen mutlak yoksulluk, Giddens’a (2016: 540) göre ise “temel geçim düşüncesine dayanmaktadır. Bu ise fiziksel anlamda sağlıklı bir hayatın sürdürülmesi için karşılanması gereken temel şartlara vurgu yapmaktadır. Bu temel ihtiyaç maddelerinden -barınak, yiyecek, giysi gibi- yoksun olanların mutlak bir yoksulluk içinde bulunduğunu belirten Giddens, dünyanın herhangi bir yerindeki bir insan için söz konusu edilen evrensel standart karşılanamıyorsa o insanın mutlak yoksulluk içinde yaşadığını” vurgulamaktadır. Seipel’e (2003: 192) göre de “bu yoksulluk türü, yaşamın temel ihtiyaçlarını elde etmek için yetersiz gelire sahip insan sayısını ölçer. Maliyet, o toplumdaki insanların ihtiyaç duyduğu günlük tüketim mallarından oluşan standart bir ‘pazar sepeti’ fiyatlandırılarak hesaplanır.” Bu çalışmanın kapsamında yer alan mülteci lise öğrencilerinin büyük bir kısmının, evrensel standart bakımından var olan ihtiyaçlarını karşılandığını söylemek zordur. Nitekim, hem anket uygulanan hem görüşme yapılan mülteci lise öğrencilerinin beyanları, bu savı destekler nitelikte olmuştur.

2.4.1.2. Göreceli Yoksulluk

Objektif yoksulluğun tanımlanmasında kullanılan bir diğer yöntem olan ve sosyolojik temellerini Simmel’de gördüğümüz bir diğer yoksulluk türü “*göreceli yoksulluktur*.” Yoksulluğun toplumun tüm katmanlarında görülen bir olgu olduğunu savunan Simmel, bu düşüncesiyle görece yoksulluğun habercisi olmuştur. Mutlak yoksulluk kavramının standart bir tanıma kavuşturulmasının zor olduğu yönündeki görüşler, yoksulluk için farklı tanımlamaların yapılmasına kapı aralamıştır. “Townsend ve arkadaşlarının geliştirdiği göreceli yoksulluk, bir topluluktaki toplumsal sosyal hayata katılmak için lazım gerekli olan ve o toplulukta genel olarak kabul edilen yaşam standardına uygun olarak yoksulluk analizi yapan bir yaklaşımdır (Coşkun ve Tireli, 2008: 5).” Öte yandan “1970’lerin sonlarında ve sonrasında 1980’lerin başlarında İngiltere’de ortaya çıkan yoksulluk tartışmaları konusunda Townsend’in çalışmalarının yayımlanması, politik olduğu kadar epistemik sorunu da gündeme getirdi (Duvoux ve Papuchon, 2019:

⁵⁰<https://www.habitatforhumanity.org.uk/blog/2018/09/relative-absolute> Erişim tarihi: 23.12.2021

5).” Görelî yoksulluk konusunda Gül ve Şen (2018: 21) ise “20. yüzyılın son dönemlerinden itibaren görelî yoksulluk kavramlaştırmasının belirginleşmeye başladığını belirtmekte; görülen hızlı değişimlerin, yeni şartların ve yoksulluk standartlarının belirlenmesinde ortaya çıkan yeni anlayışların yoksulluğun tanımına da yansıdığını” vurgulamaktadırlar. Giddens’a (2016: 542) göre de “böyle düşünenlerin belirli bir toplumdaki genel yaşam standartlarından yoksunlukla ilişkili göreceli yoksulluk kavramının kullanılmasının daha uygun olacağını” ileri sürmektedir. Giddens, “bu perspektife göre yoksulluk kavramının ‘kültürel’ olarak tarif edildiğini ve evrensel standartlara göre ölçülmediğini” ifade etmektedir. “İnsan ihtiyaçlarının her toplumda aynı olmadığını” belirten Giddens, “bu standartların aynı toplum içinde ve toplumlar arasında farklılık gösterdiğini” vurgulamaktadır. Ayrıca Giddens, “bir toplumda temel ihtiyaç olarak görülen şeylerin bir başka toplumda lüks olarak görülebileceğini” de belirtmektedir. Ulu’ya (2021: 540) göre ise “bu yoksulluk türü yaşamsal gereksinimler sonrasında bireyin sosyal gereksinimlerini de içerir. Bu nedenle hesaplanması zor bir iştir ve her birey için aynı olması beklenen bir durum değildir.” Boltvinik’e atıf yapan Demirtürk ve arkadaşlarına (2011: 33) göre de “görelî yoksulluk, toplumdaki ortalama gelir düzeyine bakılarak belirlendiği için tüm toplumlarda görülen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.” Yine Demirtürk ve arkadaşlarına (2011: 33-34) göre ise “bu yoksulluk türünde bireyin sosyal ve kültürel yaşama katılım düzeyine bakılmakta ve insanın sosyal bir varlık olduğu göz önünde tutulmaktadır. Dolayısıyla bu yoksulluk türünün tarif edilmesinde birbirinden farklı toplumsal gruplarda var olan mutlak gelir seviyesinden çok refahın ve gelirin dağılımında ortaya çıkan farklılıklara dikkat edilmektedir.”

İbrişim (2008: 10) ise “mutlak yoksulluğa yönelik eleştirilerden hareketle görelî yoksullukla ilgili tanımın geliştirildiğini ve görelî yoksulluğun, toplumun ortalama refah düzeyinin altında olma halini tarif ettiğini” belirtmektedir. Yine “bu yoksulluk türünün belirlenmesinde, insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkıldığını vurgulayan İbrişim, bu yoksulluk türünde yoksulluğun sadece kaynaklara ulaşamama ve yaşamı sürdürme meselesi olmadığını” dile getirmektedir. Son olarak İbrişim, “yoksulluğun, birey veya hane halkının, içinde yaşadıkları toplumca uygun görülen temel bir hayat düzeyine

sahip olma durumuyla ilgili bir konu olduğunu” ifade etmektedir. Ive Marx ve Karel Van Den Bosch göre de “göreceli yoksulluk ölçüsü her zaman tartışmalı olmuştur. Sıklıkla yapılan bir eleştiri, herhangi bir göreceli yoksulluk ölçüsü aslında (kusurlu) bir eşitsizlik endeksidir. Açıktır ki, göreceli yoksulluk gelir eşitsizliğinden farklıdır ve farklı olabilir.”⁵¹ Seipel’e (2003: 192) göre ise “bu yoksulluk türü, gelir dağılımındaki eşitsizliklerle ilgilidir. Bu anlayışa göre insanlar, geçinmek için yeterli bir gelire sahip olsalar bile, gelirleri toplumsal standardın yüzde 50’si düzeyinde mal ve hizmet elde etmelerine izin vermediği sürece yoksul olarak tanımlanmaktadır.” Mutlak bir kazanca ya da gelire dikkat çekmekten ziyade bir toplumdaki gelirin, yaşam kalitesinin, refahın düzeyinin dağılımına odaklanan göreceli yoksulluk yaklaşımının, aslında Simmel’in de belirttiği gibi “yoksulluğun her yerdeliğine” vurgu yaptığı söylenebilir. “Göreceli yoksulluk, asgari standartları ortalama olarak ifade eder. Toplumun yaşam standartları ve dolayısıyla yoksulluğun bölüşümsel bileşenini yakalar (Weng Wai ve Gen, 2019: 3).” “Göreceli yoksulluk, aynı çevrede ekonomik yaşam standartlarına kıyasla yaşam standardını ifade eder. Göreceli yoksulluk biyolojik ihtiyaçlara odaklanmaz, bunun yerine çevredeki iki insan arasında bir karşılaştırma yapar. Bu yoksulluk içinde yaşayan insanlar, mutlak yoksulluk içinde yaşayanlara kıyasla bir dereceye kadar varlıklı olsalar da, toplumdaki diğer insanlarla aynı yaşam standardını karşılayamazlar.”⁵² Coşkun ve Tireli (2008: 25), “mutlak ve göreceli yoksulluk türleri arasındaki en mühim farkın, mutlak yoksulluğa ait sınırın sabit olması olduğunu; göreceli yoksulluğa ait sınırların ise ülkedeki ortalama harcama veya gelir düzeylerine göre değişiklik gösterdiğini belirtmektedirler. Öte yandan, ülkedeki ortalama harcama düzeyi ne kadar yüksek olursa, göreceli yoksulluğa ait oranının da o düzeyde yüksek olacağını; göreceli bir yoksulluk eşiğinin alınması ile hayat standartlarında genel anlamda bir artış olması halinde mutlaka yoksul tabakaya ait payın azalmasının gerekmediğini” dile getirmektedirler. Bunun yanında, “Oppenheim ve Harker’a göre bu iki yoksulluk türünü ayırt eden temel noktalardan biri de toplumsal dışlanma kavramıyla ilgilidir. Mutlak

⁵¹Ive Marx ve Karel Van Den Bosch, *On Poverty Measurement In An Enlarged Eu Context: Conventional And Alternative Approaches*, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents> Erişim tarihi: 30.12.2021

⁵²<https://byjus.com/free-ias-prep/difference-between-absolute-poverty-and-relative> Erişim tarihi: 01.01.2022

yoksulluk türünde ana gereksinimler esas alınırken görelî yoksulluk türü ise toplumsal yaşamın diğerk kısmından daha alt eşikte olmakla alakalı olur, bu da sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Böylece yoksulluk olgusu yalnızca yiyecek / gıda problemi içinde olmak değil, herhangi bir spor faaliyetine katılmaktan yoksun olmak, arkadaşları ile dışarda eğlenememek veya çocuklarını okul gezisine gönderememektir (Ulu, 2021: 540).” Bu çalışmada, mülteci lise öğrencilerinin hem Eskişehir kent yaşamına sosyal ve kültürel açıdan katılım düzeylerine hem kendi aralarındaki gelir ve refah düzeylerinin nasıl farklılaştığına da odaklanılmıştır. Böylece mülteci çocukların görelî yoksulluk durumlarına da ışık tutulmuştur.

2.4.1.3. Öznel Yoksulluk

“Yoksulluğun tanımlanmasında ve yoksulluğu ölçerken tercih edilen araçlardan (Işık, 2018: 72)” bir diğeri *öznel yoksulluk* başka deyişle *subjektif yoksulluktur*. “Öznel yoksulluğun, toplumun ortalama refah düzeyini (gelir, harcama, tüketim vb.) yansıtan görelî yoksullukla yakından ilintili olduğunu belirten Gül ve Şen (2018: 16), öznel yoksulluğun belirlenmesinde temel ihtiyaçlardan çok yoksul bireylerin kendi algılarının belirleyici olduğunu ifade etmektedir.” Chan ve Wong (2020: 1) ise yoksulluğun, “parasal, maddi, sosyal ve öznel bakış açılarıyla kavramsallaştırılabilen ve ölçülebilen çok boyutlu bir kavram olduğunu; dolayısıyla kişisel algıya dayanılarak, başka deyişle öznel bakış açısıyla ölçümü yapılan yoksulluk türünün *öznel yoksulluk / subjektif yoksulluk* (subjective poverty) olarak” ifade edildiğini belirtmektedir. “Öznel yoksulluk, bireyin finansal / maddi durumuna ilişkin algısıdır. Yoksulluk, bireysel duygu temelinde tanımlanır, yani kendini yoksul hissettiğini söyleyenler öznel yoksulluğu temsil eder.”⁵³ Chan ve Wong’a (2020: 1) göre de “öznel / subjektif yoksulluk yaklaşımı, yoksulluğu tanımlamak için kişisel duygu ve yargıya odaklanır.” “TÜSİAD’a göre bu yoksulluk türü, temel gereksinimlerin giderilip giderilmediği konusunda yoksul bireylerin konuyla ilgili algılarının temel alınmasını ifade etmektedir (Coşkun ve Tireli, 2008: 25).” Öznel yoksulluk türünde bireyler kendi yoksulluklarının fotoğrafını kendileri çekmekte, geçimlerini rahatlıkla sürdürebilmeleri için

⁵³Kuivalainen S. (2014) *Öznel Yoksulluk. İçinde: Michalos AC (eds) Yaşam Kalitesi Ansiklopedisi ve Refah Araştırması*. Springer,Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978> Erişim tarihi: 05.01.2022

sahip olmaları gereken gelirin miktarını kendilerine sorulan sorularla ifade etmektedirler. “Subjektif yoksullukla ilgili analizlerde, kişilerin ya da hanehalklarının görüşleri ile durumları kullanılır. Bu şekilde yoksulluğu anlamak, hanelerin kendi yaşamları hakkında sahip oldukları öznel görüşü etkiler.”⁵⁴ Chan ve Wong (2020: 3), “öznel / subjektif yoksulluk yaklaşımının yaşam kalitesini ölçmek, sosyal ilerlemenin ve sosyal politikaların etkisinin değerlendirilmesi için giderek daha fazla kullanıldığını” ifade etmektedirler. Bu çalışmada yer alan mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksullukla ilgili duyguları, ailelerinin finansal durumuna dair algıları, onların öznel / subjektif yoksulluk durumlarına ilişkin veriler de sunmaktadır. Nitekim saha çalışmasında kullanılan veri toplama araçlarında *öznel yoksulluğu* tespit etmeye yönelik sorulara da yer verilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin kendi yoksulluklarını diğer ülkelerden gelen öğrencilerle karşılaştırmaları istenmiş ve bu yönde çeşitli verilere de ulaşılmıştır.

2.4.1.4. İnsani Yoksulluk

Literatürde tanımlanan bir diğer yoksulluk türü *İnsani Yoksulluktur*. Coşkun ve Tireli’ye (2008: 28) göre insani yoksulluk kavramı, “mutlak yoksulluğun sınırının genişletilmesiyle oluşmuştur.” BM Kalkınma Programı (UNDP), bu yoksulluğu “güzel bir yaşam standardında sağlıklı, üretken ve uzun bir yaşam devam ettirebilme tercih ve fırsatlardan yoksun olma hali olarak açıklamaktadır (UNDP, 1997; Coşkun ve Tireli, 2008: 28).” Benzer bir görüşe göre “insani yoksulluk türü, insanca bir yaşam ve insani gelişme için maddi olanakların yanında asgari ihtiyaçların giderilebilmesi için kültürel, ekonomik ve sosyal kimi imkânlarla da malik olabilmenin lüzumlu oluşuna dayandırılmaktadır (UNDP, 1997; Topgül, 2013: 281).” İnsani yoksulluk “*İnsani Yoksulluk Endeksi (İGE)*” ile ölçülmektedir. UNDP’ye atıfla Topgül, “bu yoksulluk biçimini ölçmek için yapılandırılan İnsani Yoksulluk Endeksi’nin hayat süresinin kısalığına, eğitim hizmetlerinden yoksunluğa, özel ve kamusal kaynaklara ulaşamama gibi insani gelişim bakımından meydana gelen yoksunluklara, yoksulluk olgusunun boyutlarına ve insani gelişim dışında kalmış bireylerin

⁵⁴Instituto Nacional De Estadística, *Poverty and its measurement The presentation of a range of methods to obtain measures of poverty*, <https://www.ine.es/en/daco/daco42/sociales/pobreza> Erişim tarihi: 05.01.2022

oranına odaklanarak ölçüm yaptığını belirtmektedir. Böylece, İGE'nin, bireylerin refah seviyelerinde ortaya çıkan değişimleri gösteren; toplumların kendi içlerinde, farklı bölgelerde ve ülkeler arasındaki gelişmeyi kıyaslayan; istatistiki bulguları esas alan bir gösterge olduğunu da vurgulamaktadır (UNDP, 1997; Topgül, 2013: 281).” Taş ve Özcan (2012: 425) ise söz konusu Endeksle, üç kriter temel alınarak gelişmekte olan ülkeler için de hesaplamalar yapıldığını söylemektedir: İlki, kırk yaşın altında bulunan nüfus yüzdesi (*yaşam süresi*); ikincisi, okuma yazma bilmeyen nüfusun yüzdesi (*eğitim*) ve üçüncüsü ise temiz içilebilir suya ulaşamayan nüfusun yüzde oranı -sağlık olanaklarından yoksun nüfusun yüzdesi- 5 yaşından küçük olan ve yeterince beslenemeyen, bu nedenle düşük kilolu olan çocukların nüfus yüzdesi (*makul bir yaşam standardı*). Buna göre uluslararası boyutlu yoksulluk sınırı esas alınarak belirlenen yoksulluk ve toplumsal oranlarına” ilişkin bilgiler Tablo 2.3’te verilmektedir.

Tablo 2.3. *Uluslararası yoksulluk sınırına göre belirlenen yoksulluk oranları ile toplumsal yoksulluk oranları*

Yoksulluk Sınırı	1990	1999	2008	2013	2015
1,90 Dolar	35,9	33,9	18,1	11,2	10,0
3,20 Dolar	55,1	50,6	38,2	28,8	26,3

Kaynak: WB, piecing together the poverty puzzle, poverty and shared prosperity 2018; Arabacı, (2019: 132)

UNDP, 2019 yılına ait verilerin kullanıldığı “*İnsani Gelişme / 2020*” adlı Raporu yayınlamış; raporda yer alan “*İnsani Gelişme Endeksi*”ne ait bazı istatistikler aşağıdaki görselde verilmiştir. Ancak “*İnsani Gelişme / 2020*” raporunda yer alan ülkelerin tamamına Tablo 2.4’te yer verilmemiştir. Dolayısıyla tabloda söz konusu raporun farklı kategorilerinde yer alan ülkelere ait *İnsani Gelişme Endeksleri* gösterilmiştir. Bu bağlamda ilk 10 ülkeye, Türkiye’ye ve araştırmanın kapsamında yer alan mülteci çocukların köken ülkelerine -*Afganistan, İran, Irak, Suriye*- ait veriler Tablo 2.4’te verilmektedir.

Tablo 2.4. UNDP - insani gelişme / 2020 - insani gelişme endeksi (İGE)

Çok Yüksek İnsani Gelişme		
İGE Sıralaması	Ülke	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)
1	Norveç	0.957
2	İrlanda	0.955
3	İsviçre	0.955
4	Hong Kong, Çin (ÖİB)	0.949
5	İzlanda	0.949
6	Almanya	0.947
7	İsveç	0.945
8	Avustralya	0.944
9	Hollanda	0.944
10	Danimarka	0.940
54	Türkiye	0.820
Yüksek İnsani Gelişme		
İGE Sıralaması	Ülke	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)
70	İran İslam Cumhuriyeti	0.783
Orta İnsani Gelişme		
İGE Sıralaması	Ülke	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)
123	Irak	0.674
151	Suriye Arap Cumhuriyeti	0.567
Düşük İnsani Gelişme		
İGE Sıralaması	Ülke	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)
169	Afganistan	0.511

Kaynak: UNDP (2020), <https://www.tr.undp.org/content/turkey> (Erişim tarihi: 07.01.2022, s. 16-19)

Padır'a (2020: 10), "insani gelişmişlik ve ona eşlik eden kalkınmanın güçlü ve sağlıklı ilerleyebilmesi; ülkelerin ulusal politika seçeneklerini irdelemeleri konusunda BM Kalkınma Programı tarafından yayınlanan söz konusu raporların devletlere çok önemli bulgular sunduğunu" belirtmektedir. Bu araştırmada yer alan mülteci lise öğrencilerinin köken ülkelerinin *İnsani Gelişme İndekslerine* bakıldığında; İran'ın 0.783 ile 70. sıra ve *Yüksek İnsani Gelişme* kategorisinde, Irak'ın 0.674 ile 123. sıra ve *Orta İnsani Gelişme* kategorisinde, Suriye'nin 0.567 ile 151. sıra ve *Orta İnsani Gelişme* kategorisinde,

Afganistan'ın ise 0.511 ile 169. sıra ve *Düşük İnsani Gelişme* kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında, göç hareketlerinin hem hedef hem transit ülkesi konumunda olan Türkiye ise 0.820 ile 54. sıra ve *Çok Yüksek İnsani Gelişme* kategorisinde yer almaktadır. Öte yandan BM Kalkınma Programı'nın, ilk kez 2010 yılında bu yoksulluk kavramının yerine '*çok boyutlu yoksulluk*' kavramını gündeme getirmeye başladığını görüyoruz. Çok boyutlu yoksulluk kavram ile "insanların günlük hayatta karşı karşıya oldukları yetersiz eğitim ve düşük yaşam standardı ve sağlıksızlık gibi yoksunluklara dikkat"⁵⁵ çeken bir yaklaşım geliştirmiştir. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin "metodolojik olarak 3 farklı boyut ve 10 temel gösterge üzerine inşa edildiği; ayrıca, üç boyut ve bütün boyutlardaki her bir göstergenin denk bir şekilde ağırlıklandırılmış (Alkire ve Foster, 2011; Yavuzkanat, 2013: 26)" olduğu görülmektedir.

2.4.1.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Kırsal ve kentsel yoksulluk olgusu, literatürde yer tutan önemli yoksulluk türlerindendir. Kırsal yoksulluk kavramı "kırsaldaki iş olanaklarının azalmasıyla ortaya çıkan gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesiyle ortaya çıkan yoksulluk (Şengür ve Taban, 2012; Kudubeş ve diğerleri, 2017: 81)" şeklinde tanımlanmaktadır. Öztornacı ve Veziroğlu'na (2012: 292) göre "konut, ulaşım, iletişim, içilebilir su, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere ulaşmakta ortaya çıkan kısıtlıklar bu yoksulluk türünü nitelemektedir. Dolayısıyla bu, kentlere olan göçü ve nüfus artışını besleyen bir yoksulluk türüdür." Alderman vd. (2001: 4) göre de "kırsal yoksulluk olgusunun anlaşılması, etkin bir yoksul yanlısı kalkınmanın ön koşuludur. Düşük gelirli ülkelerde, yoksulların büyük çoğunluğunun kırsalda ikamet ettiğini" belirten Alderman ve arkadaşları, "kırsal yoksulluğun heterojen olduğunu dile getirmekte; kırsal yoksulların da gelir, kaynaklar ve etnik çeşitlilik açısından geniş bir alana dağıldığını" vurgulamaktadırlar. Gürsoy ve Dodurka (2016: 73-74) ise "kentsel ve kırsal yoksulluk arasındaki en önemli farklardan birinin, hizmetlere ulaşma sorunu olduğunu" düşünmektedirler.

Bir bakıma kırsal yoksullukla göreceli bir tür deterministik ilişki içinde olan *kentsel yoksulluk*, hem kentte yaşayan yerli halk için hem göç ile kente gelmiş ve kentin sosyo-

⁵⁵<https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2021-%C3%A7ok-boyutlu> Erişim tarihi: 27.07.2022

ekonomik yapısına eklemelenmeye çalışan göçmenler için söz konusu olan bir yoksulluk türüdür. Bu yoksulluk türü “kentinde sunduğu hizmetlerden yararlanma konusunda görülen yetersizlikleri, varoşlarda barınmayı, gelir azlığını, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerden daha düşük oranda yararlanmayı kapsayan yoksulluk (Aktan ve Vural, 2002, s. 6; Kudubeş vd., 2017: 81)” olarak tanımlanmaktadır. Açıkalın (2019: 145) ise “dünya nüfusunun her geçen gün kentlerde yaşamaya başlamasını ve küreselleşme sürecinin çok boyutlu etkilerini kent yoksulluğunu ortaya çıkaran önemli iki neden olarak” ifade etmektedir. Açıkalın, “kent yoksulluğunun bilhassa gelişmiş ülkelerin bir problemi olmasına karşın az gelişmiş ülkelerin kentlerinde görülen yoksulluğun nicelik, şiddet ve derinlik bakımından gelişmiş ülkelerin kentlerindeki yoksulluktan kayda değer farklılıklar gösterdiğini” dile getirmektedir. Açıkalın, ayrıca “kentteki işgücü piyasasından, sağlık ve eğitim olanaklarından, içme ve kullanma suyundan yararlanma olanaklarına erişemeyen bir ‘kent yoksulu’ profilinin karşımıza çıktığını” da vurgulamaktadır. Beyazıt’a (2020: 2974) göre de “kent yoksulluğu kavramı ile kent özelinde yaşanan konut sorunları ve sosyal dışlanma vurgulanmaktadır.” Diğer yandan, küresel dünyada kırsaldan kentlere yönelen insan akını devam ettikçe, kentsel yaşamda var olma mücadelesi veren insan sayısı da her geçen gün artmakta ve yoksulluk çemberinin içine giren yoksul sayısı da aynı oranda artış göstermektedir. Çok boyutlu olarak yaşanan yoksulluk, bu demografik geçişin ortaya çıkardığı önemli sorunlarından biri olmaktadır.

Kentleşme, küreselleşme, kapitalizm ve neoliberal politikalar vs. gibi olgular kentsel yoksulluğu daha da artırmaktadır. Bunun yanında küresel dünyada bitmeyen göç hareketleriyle her gün bir yerlerden bir yerlere münferit ya da kitlesel boyutta olsun çok sayıda insan yer değiştirmektedir. Bu çalışmanın kapsamında yer alan mülteci çocuklar / öğrenciler de söz konusu sürecin öznelere durumundadırlar. Farklı ülkelerden gelen bu çocuklar, gerek bireysel gerekse aileleriyle birlikte Türkiye’nin önemli kentlerinden biri olan Eskişehir’de kendilerine bir yaşam kurmaya çalışmaktadırlar. Saha çalışması sürecinde görüşülen öğrencilerin gelecekle ilgili yaptıkları planlamalara bakıldığında (bu savı destekleyen veriler, çalışmanın bulgular ve sonuçlar kısmında sunulmuştur), tüm mülteci lise öğrencilerinin kentlerin sunduğu olanaklarla ilgili hedefler oluşturdıkları tespit

edilmiştir. Örneğin, iyi bir eğitim, meslek, yaşam ve gelecek konusunda dile getirdikleri hedeflerin ancak kent yaşamında gerçekleştirilebilecek hedefler olduğunu söylemek gerekir. Ancak mültecilerin çok boyutlu bir yoksullukla karşı karşıya oldukları dikkate alındığında mülteci öğrencilerin söz konusu hedeflerine ulaşabilmeleri konusunda zorlu bir süreçle karşılaşacaklarını söylemek mümkündür. Diğer yandan, dezavantajlı gruplar arasında yer alan mültecilerin yaşadığı *dışlanma*, *ötekileştirilme*, *yalıtılma* gibi sorunlar yoksullukla birleşmekte, bu ise ‘*kent yoksulu*’ sayısını daha da artırmakta ve kentlerde var olan yoksullara yenilerini eklemektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın kapsamında yer alan mülteci çocukların, kentsel yoksulluktan doğrudan etkilenen grupların başında geldiğini söylemek gerekir. Ayrıca görüşme yapılan mülteci lise öğrencilerinin bir kısmının kırsal alanlardan geldiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çocuklardan bazılarının, köken ülkelerinde kırsal yoksulluğu, Eskişehir’de ise kentsel yoksulluğu da deneyimlediklerini söyleyebiliriz.

2.4.1.6. Nöbetleşe Yoksulluk

Kent yoksulluğu tartışmalarına eklenen bir yoksulluk türü olan “*nöbetleşe yoksulluk*”, kronolojik bir şekilde, kente gelme durumu ile açıklanan bir kavramdır. Kente daha önce gelenlerin deneyimledikleri yoksulluğu sonra gelenlere devretmesi şeklinde açıklanan bu yoksulluk türünü, önemli göç kuramlarından biri olan ağlar kuramı ile açıklamak mümkündür. Bu yoksulluk türü, eski göçmenlerle yenileri arasında kurulan dinamik ve başlangıçta denk olmayan ilişkiler üzerinden inşa edilen bir mekanizma, bir yoksullukla baş etme stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, İstanbul-Sultanbeyli örneğinde yaptıkları saha çalışmasında yoksulluk sorununa, yoksullukla baş etme stratejilerini ve olanaklarını merkeze alarak bakan (‘*Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*’ kitabı arka kapak yazısından alınmıştır) Işık ve Pınarcıoğlu, 1980 sonrası Türkiye’deki kentleşmeyi, kent yoksulluğunu ve kent yoksullarını ‘*nöbetleşe yoksulluk*’ kavramı üzerinden irdelemektedirler. “Nöbetleşe yoksulluk” kavramının “ülkemizdeki kentleşme süreci ve göç hareketleriyle iç içe geçen bir strateji tanımladığını (‘*Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*’ kitabı arka kapak yazısı)” belirten Işık ve Pınarcıoğlu, “2000’li yıllarla beraber söz konusu nöbetleşe zincirinin son halkasından ayrılmak üzere olduğunu; en alttaki kitlelerin yukarıya tırmanma olanaklarının sona ermek üzere

olduğunu” ifade etmektedirler. Bunun ise yoksulluğa ait koşulların sertleşmesi, ağırlaşması, yoksul bireylerin tutacak dallarının olmaması anlamına geldiğini (*‘Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği’* kitabı arka kapak yazısı)” dile getirmektedirler. Işık ve Pınarcıoğlu’na (2009: 77-78) göre “bu ilişkiler içinde, nöbetleşe yoksulluk olgusu, yoksul enformel grupların dönüştürme yeterliliğine sahip topluluk oluşturabilme yetenekleri sayesinde sistemin boşluklarını fark ederek oluşturdukları bir yoksulluk taktiği olmaktadır.” Bir solidarite biçiminde görülen ilişkiler ağına dayalı olarak ortaya çıkan nöbetleşe yoksulluğun, “eşit olmayan güç ilişkileri temelinde, kentte yaşayan yoksul kesim içinde bir grubun diğer grupların sırtından zenginleşmesini, mutluluğunu arttırmasını betimlediğini (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009: 40)” söyleyebiliriz.

Kentsel alanda görülen nöbetleşe yoksulluğun hem yerli insanlar hem göçmen gruplar için söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda nöbetleşe yoksulluk, yerli bireylerin iç göçlerle kente gelerek kentte bir yaşam kurmaya başlamaları sürecinde, yine farklı köken ülkelerden kente gelen göçmenlerin karşı karşıya bulundukları yoksulluk biçimlerinden biridir. Nitekim Işık ve Pınarcıoğlu (2009: 156-159) da nöbetleşe yoksulluk kavramının “sadece göçmen grupların kente katılım süreçlerine ilişkin bir mekanizma olarak değil, kentteki yerleşik grupları da kapsayan girift ve değişken ilişkiler ağı olarak ifade ettiğini” belirtmektedirler. Bunun yanında, “kentsel alanın zor şartlarında hayatta kalma mücadelesine girişen yoksul gruplara, önceden sadece az bir kesim için söz konusu olabilecek bir fırsat sunduğunu” vurgulayan Işık ve Pınarcıoğlu, bunun ise “dövüşe dövüşe toplumun güneşli kesimine yükselebileme fırsatı olduğunu” dile getirmektedirler. “Nöbetleşe yoksulluk olgusunun, Türkiye kentlerinin en altta yaşayanlarına esas olarak sunduğunun bu olduğunu” vurgulayan Işık ve Pınarcıoğlu, “nöbetleşe yoksulluğu hem görünür bir sınıfsal tabana sahip hem de kendi içinde önemli kültürel farklılaşma öğelerini barındıran bir ortaklık olarak kurguladıklarını” dile getirmektedirler. “Toplumun bazı formel kesimlerinin dolaylı katılımının söz konusu olduğu nöbetleşe yoksulluğun, aslında kent yoksullarının kendi aralarında inşa ettikleri ve sürdürdükleri bir ortaklık olduğunun” altını çizmektedirler. “Bu ortaklığın ana varlık nedeninin ise ‘ekmek kavgası’ olduğunu” söyleyen Işık ve Pınarcıoğlu, “ekmek kavgası uğruna yapılan bu ortaklıkta yoksul gruplar

içinde önemli farklılaşmaların ve bu durumun sonucunda ortaya çıkan güç ilişkilerinin gözlemlendiğini” ifade etmektedirler. Tüm bunların sonucunda Işık ve Pınarcıoğlu, “nöbetleşe yoksulluğun, işgücü ve gecekondu piyasasında meydana gelen dönüşümler ile ilişkili olduğunu; bu durumun söz konusu yoksulluk türünün ortaya çıkmasında ve kalıcılışmasında önemli bir faktör olduğunun” altını da çizmektedirler.

2.4.1.7. Yeni Kentsel Yoksulluk

Göç ve yoksulluk olguları arasında kurulan bir korelasyonla “*yeni kentsel yoksulluk*” kavramından da bahsedilmektedir. “Neoliberal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, eşitsizlikleri derinleştirirken; yoksulluk için farklı bir muhteva da getirmiştir. Bu süreç boyunca yoksulluk, kentteki görünümüleriyle hem daha büyük insan kesimlerini etkilemesi hem de daha kalıcılık göstermesi açısından ‘yeni’ olarak nitelendirilen (İpek, 2015: 83)” bir hal almıştır. Büyükyörük (2019: 21), “1980 sonrasında neo-liberal politikaların dünyada hayata geçmesiyle beraber yoksulluğun; güvencesizlik, risk ve belirsizlikle ortaya çıkan yeni halinin, kentlerde kendini daha çok göstermeye başladığını” ifade etmektedir. Büyükyörük, “yoksulluğun yeni hali ” olarak ifade edilen söz konusu durumun, mevcut yoksulluktan epey girift olduğunu belirtmekte; yeni yoksulluk biçiminin daha tehditkar ve içinden çıkılmaz bir durum olarak ortaya çıktığının” altını çizmektedir. Bu bağlamda, “Dünya giderek kentsel hale geldikçe, yoksulluk da kentsel bir nitelik kazanmaktadır. Birçok kent analisti, basit bir açıklama ile kentleşme ve yoksulluk arasındaki bağlantının altını çizmekte; gelişen dünyanın kentleştiğini ve dünyanın yoksulluğunun ağırlığının, tarihsel olarak kırsal alanlardan şehirlere ve kasabalara kaymakta olduğunu vurgulamaktadır.”⁵⁶ Kaygalak (2001: 124) ise bu durumu “*Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması*” olarak ifade etmektedir. Yılmaz’a (2012: 260) göre de “global kürenin şehirleri zengin-yoksul arasında var olan eşitsizliklerin net biçimde açığa çıktığı alanlar olarak dikkat çekmeye başlamış; artık küreselleşmenin günümüzdeki aktörleri yoksulluk olgusunun bertaraf edilemeyeceğini anlamış durumdalar ve bu sorunla baş etme stratejilerini geliştirmek için çaba harcamaktadırlar.” Castells ve Henderson ise

⁵⁶Om Prakash Mathur, *Urban Poverty in Asia: Study Prepared for the Asian Development Bank*, <https://www.adb.org/sites/default/files/project-document/81002/urban-poverty> Erişim tarihi: 18.01.2022

“bu yoksulluk türünün, sosyal yardım giderlerinin azaltıldığı, istihdamın düzenli olmadığı ve bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan taşeronlaşmanın artış gösterdiği, çalışma koşullarının kontrolsüz duruma geldiği, işgücünün sendikalaşma düzeyinin ciddi oranda düştüğü ve yapılan taşeron düzenlemelerle kayıt dışı sektörden büyük şirketlere değer transferinin yaşandığı ve emeğin yoğun istismarının ortaya çıktığı yeni bir evreyi anlattığını (Castells ve Henderson, 1987, s. 2; Açıkalin, 2019: 146)” vurgulamaktadırlar. Kessler ve Di Virgilio’ya⁵⁷ göre de “ABD’de, yeni kentsel yoksulluk kavramı üç konuyu analiz etmek için kullanılmıştır. Bir grup çalışma ‘azalan orta sınıfa’; ikinci grup çalışmalar, yeni kentsel yoksulluk orta sınıfa değil sanayi tarafından yerinden edilen işçi sınıflarına ve üçüncü grup çalışmalar ise kesişme noktasında yer almakta, göç ve sosyal hareketlilik arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Latin Amerikalı göçmenleri ele alan üçüncü grup çalışmalar ‘yeni toplumun yoksullaşmasını’ ele almıştır.” Açıkalin (2019: 157) ise “günümüzde kentlerde yaşayan nüfusun yaklaşık 1/3’ünün yoksulluk içinde bulunduğunu, kent yoksulluğunun, dünyanın tümünde önemli bir problem olmakla birlikte bilhassa az gelişmiş ülkelerdeki kentlerde yaşanan yoksulluğun, nicelik, şiddet ve derinlik açısından gelişmiş ülkelerin yoksulluğundan farklılıklar arz ettiğini” belirtmektedir. Yine Açıkalin, “kent yoksulluğunun, emek piyasalarından dışlanmak, sağlık, eğitim, altyapı vs. gibi temel hizmetlere erişememe gibi sorunlara yol açtığını” ifade etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’ye gelen ve Eskişehir’e yerleşen, dolayısıyla kentin bir parçası olan mülteci çocuklar ele alındığından, kentsel ve yeni kentsel yoksulluk türü mülteci lise öğrencileri üzerinden irdelenmektedir.

2.4.1.8. Kapasite Yoksunluğu Olarak Yoksulluk Veya Yapabilirlikten Yoksunluk

Amartya Sen, yirminci yüzyılla birlikte demokratik ve katılımcı yönetimlerin kurulduğunu; insan hakları ve siyasal özgürlük gibi kavramların hakim söylemin bir parçası haline geldiğini belirtmektedir. Dünyanın iş, ticaret, iletişim, fikirler ve idealler bakımından birbirine daha çok bağlı bir durumu geldiğini, buna karşılık dünyada olağanüstü bir

⁵⁷Gabriel Kessler and María Mercedes Di Virgilio, *The new urban poverty: global, regional and Argentine dynamics during the last two decades*, <https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle> Erişim tarihi: 18.01.2022

yoksunluğun, yoksulluğun ve baskının yaşandığını vurgulayan Sen, eski sorunların yanında yeni sorunların da ortaya çıktığını dile getirmektedir. Sen, bu sorunları, sürüp giden yoksulluk, temel ihtiyaçların karşılanamaması, kıtlık ve açlık, temel özgürlüklerin kısıtlanması, kadın çıkarlarının ve eylemlerinin göz ardı edilmesi, yaşadığımız çevreyi ve toplumsal hayatımızı olumsuz etkileyen tehditler şeklinde sıralamaktadır. Çeşitli farklılıklara rağmen bu yoksunlukların birçok yoksul ülkenin yanında zengin ülkelerde de gözlemlendiğini (Sen, 2004: 13-14) vurgulamaktadır.

Bir kişinin sosyal bir düzenlemedeki konumu, iki farklı bakış açısıyla değerlendirilebilir: İlki, gerçek başarı; diğeri ise elde etme özgürlüğüdür. Başarı, başarmayı başardığımız şeyle ve özgürlük, değer verdiğimiz şeyi başarmak için sahip olduğumuz gerçek fırsatla ilgilidir (Sen, 1992; Crocker ve Robeyns, 2010: 62). Sen, özgürlük çemberinin genişlemesini kalkınma sürecinin hem ereği hem aracı olarak görmekte, ana özgürlük yoksunluklarının bertaraf edilmesinin kalkınmanın kurucu ögesi olduğunu (Sen, 2004: 14) ifade etmektedir. Ancak, özgürlükle kalkınma arasında var olan ilişkiye yönelik bütüncül bir yaklaşıma varmak amacıyla bu ana kabulün ilerisine geçilmesi gerektiğini belirten Sen, başka türden özgürlüklerin ilerletilmesi amacıyla belli türdeki bazı özgürlüklerin araçsallık noktasında etkin kılınması (Sen, 2004: 14) gerektiğini dile getirmektedir. Dolayısıyla, Sen'in (2004: 15), 'iktisadi fırsatlar, toplumsal olanaklar, siyasal özgürlükler' gibi kimi araçsal nitelik taşıyan özgürlükler arasındaki roller ile bağlantılara odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda, Sen (2004: 15) hukuk sistemi, devlet, piyasa, medya, siyasi partiler, kamusal menfaat grupları gibi kurumları ihtiva eden sosyal düzenlemeleri, değişimin faili sayılan kişilerin ana özgürlüklerinin geliştirilmesine ve güvence altına alınmasına dönük sundukları katkılar açısından ele almaktadır. Sen (2004: 126-127), tek biçim yoksulluk kriteri olarak kabul edilen gelir azlığının yerine temel kapasitelerden yoksun olmanın yoksulluk olarak görülmesi gerektiğini belirtir. Ona göre, bu yaklaşım, yoksulluğun temel nedenlerinden biri olarak düşük geliri kabul etmektedir. Sen, bu yaklaşımın, gelir yetersizliğinin bireyin kapasite yoksunluğunun ana sebebi olabileceği savını reddetmediğini söylemektedir. Sen'e göre de yetersiz gelir, yoksul bir hayatın önemli nedenleri arasında ve güçlü önkoşulları arasında yer almaktadır. Peki bu

durum kabul görüyorsa, yoksulluk, kapasite yaklaşımı perspektifinden nasıl temellendirilmektedir? Bu noktada Sen, üç argüman ileri sürmekte ve temellendirmeyi yapmaktadır:

“İlki, yoksulluk kapasite yoksunluğu bakımından makul biçimde saptanabilir; bu yaklaşımın *özünde* önemli olan yoksunluklar üzerinde yoğunlaşmaktır (sadece *araçsal olarak* anlamlı olan düşük gelirin aksine). *İkincisi*, kapasite yoksunluğu üzerinde -ve dolayısıyla gerçek yoksulluk üzerinde- gelir azlığından *başka* etkiler vardır (gelir, kapasiteyi ortaya çıkaran yegane araç değildir). *Üçüncüsü* ise düşük gelir ile düşük kapasite arasındaki araçsal ilişki farklı topluluklar arasında, hatta farklı aileler ve farklı bireyler arasında değişebilir (gelirin kapasite üzerindeki etkisi bağımlı ve koşulludur) (Sen, 2004: 127).”

Sen’in (2004: 131) kapasite yaklaşımı, yoksulluk analizlerinde, dikkati *araçlardan* (yani gelirden) bireylerin elde etmek istedikleri *amaçlara* ve bunlara ulaşabilmek için lazım olan *özgürlüklere* yöneltmiş, yoksunluğun ve yoksulluğun tabiatına ve nedenlerine sebeplerine dair algıyı güçlendirmiştir. Son olarak Amartya Sen (2004: 133), gelirle açıklanan yoksulluk ile kapasite yoksunluğu arasında var olan bu bağlantıların üzerinde kafa yormanın gerekli olduğunu, sadece gelir yoksulluğunu hafifletmenin yoksulluğa karşı takip edilen politikanın son hedefi olamayacağını gözden kaçırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Öte yandan, Sen, araçsal bağlantıların, önem arz etseler de yoksulluğun tabiatına ve özelliklerine dair bir anlayış gereksiniminin yerini alamayacağını vurgulamaktadır. Bu bakımdan bu yaklaşımın gücü, servet ve gelir durumunun, bireyin refah durumunu kavramak adına yetersiz olduğu yatmaktadır. Amartya Sen, yoksulluk olgusunun tabiatının kavranabilmesi için aktivite ve eylemlilik görüşüne dikkat kesilen bir perspektifi savunmaktadır. Bu fikir, gelir faktörünün kendi içinde bir gaye olamayacağı, bireyin mutluluğu noktasında sadece bir araç haline gelebileceğini kabul eden Aristotelesçi bir yaklaşımı benimsemektedir: “Gelir yalnızca farklı bir amaca yarar, daima farklı olan başka şeyler için faydalıdır (Sen, 2000; Yuncu, 2005: 5).” Kısaca, Sen’in yaklaşımı “ a) Araçsal önem taşıyan yoksunluklar değil içkin değeri olan yoksunluklar önemlidir. b) Düşük gelir seviyesinin düşüklüğü, yoksulluk probleminin tek sebebi değil, farklı sebeplerden biridir. c) Düşük gelir seviyesi ve yapabilirlik yoksunluğu arasında oluşan ilişki bireysel ve sosyal unsurlardan etkilenmektedir (Yuncu, 2005: 6)” şeklinde özetlenebilir.

2.4.1.9. Kronik ve Geçici Yoksulluk

Yoksulluk türleri arasında adı geçen *kronik* ve *geçici yoksulluğa* da kısaca değinilmesi yararlı olacaktır. “Kronik anlamda yoksulluk, sadece ekonomik boyutta sahip olunan haklardan yoksunluk değil, şiddetli bir şekilde yaşanan ve nesiller boyu transfer edilen uzun süreli yoksulluk demektir (Temiz, 2008: 63).” Kronik yoksulluk aslında “uzun bir süre, uzun yıllar hatta yaşam boyu yaşanan mutlak yoksulluk (Shepherd, 2007: 3)” olarak da ifade edilmektedir. Shepherd, “kronik yoksulluğun birbiriyle ilişkili üç biçimini tanımlamanın mümkün olduğunu ifade etmekte ve bunları şöyle açıklamaktadır: “*Uzun vadeli yoksulluk*, bir bireyin veya hane halkının pek çok kişinin yaşadığı yoksulluk; *Yaşam boyu yoksulluk*, bir kişinin tüm yaşamı boyunca deneyimlediği yoksulluk; *Nesiller arası yoksulluk* ise ebeveynlerden çocuklara, çocukluk koşulları yoluyla bulaşan veya miras kalan (Shepherd, 2007: 4)” yoksulluk demektir. Temiz (2008: 63) ise “kronik yoksulluğun ana insani gereksinimlerden yoksun olma hali olduğunu, bu yoksulluğun mal, mülk, toprak, hayvansal ürünler ve araç-gereç gibi doğal hayat için lazım olan üretim araçlarının yetersizliğiyle ifade edildiğini” vurgulamaktadır. Ayrıca Temiz, “kronik yoksulluğun devamlılık, sosyal destek olanaklarından yoksunluk, yoksulluğun şiddetli şekilde deneyimlenmesi ve çok boyutlu yoksunluk gibi faktörlerle nitelendirildiğini” ifade etmektedir. “Kronik şekilde deneyimlenen yoksulluk, yoksul olarak geçirilen sürenin uzunluğuyla ilgili bir durumdur. Fakat, kronik yoksul olan insanlar arasında aşırı yoksul olan insanlar da bulunabilmektedir. Kimi insanlar ya da haneler yoksul olarak geçirilen süre açısından kronik yoksul olarak sınıflandırılırken deneyimlenen yoksulluğun şiddeti dikkate alındığında aşırı yoksul ya da ılımlı yoksul olarak kabul edilebilmektedirler (Osmani, 2009; Kabaş, 2013: 71).” “*Kronik yoksulluk*, 21. yüzyılın önemli bir politika sorunudur. Yüz milyonlarca insan zor şartlarda yaşamakta ve hayatlarının büyük bir bölümünde veya tamamında aşırı yoksunlukla karşı karşıyadırlar (The Chronic Poverty Report 2008-09: 3).” Dolayısıyla küreselleşme, neoliberal politikalar, küresel eşitsizlikler, sosyal ve ekonomik alandaki riskler, gelirin adil şekilde paylaşılamaması gibi durumlar, büyük insan kitlelerinin içinde bulunduğu kronik yoksulluğun devam etmesine yol açmaktadır. Öte yandan, “kronik yoksulluğa yol açan sebepler, başka deyişle kronik yoksulluğu doğuran beş tuzak

bulunmaktadır. Bunlar: *Güvensizlik tuzağı, sınırlı vatandaşlık, mekânsal dezavantaj, sosyal ayrımcılık ve kötü iş fırsatlarıdır* (The Chronic Poverty Report 2008-09: 5-6).” Küresel boyutta bu yoksulluk tuzaklarının her geçen gün daha da kökleşmesi ve etkisini artırması, kronik yoksulluğun derinleşmesini de beraberinde getirmektedir.

Geçici yoksulluk ise kronik yoksulluğun aksine insanların standart yoksulluk sınırına göre değişen gelir durumlarına bağlı olarak deneyimledikleri ve devamlılık göstermeyen yoksulluk olarak ifade edilebilir. Baulch ve Hoddinott’a atıf yapan Kabaş’a (2013: 71) göre de “gelişen ülkelerde görülen dikey hareketliliğin fazla olduğu, dolayısıyla bunlardaki yoksulluğun önemli bir bölümünün geçici şekilde yaşanan yoksulluk sorunu olduğu, sürekli olarak deneyimlenen yoksulluk durumunun ise daha az düzeyde olduğu görgül çalışmalarla kanıtlanmış durumdadır. Yine Kabaş’a göre bu yoksulluk, ailelerin olumsuz bir şok karşısında tüketim durumlarının olumsuz etkilenmesine karşı tedbir alamamalarından kaynaklanan bir durum olmaktadır. Buna karşılık sürekli yoksulluk ise ailelerin gelir durumlarının zayıf olmasından kaynaklanan bir yoksulluk biçimi olmaktadır.” Toparlamak gerekirse, yoksulluk olgusunun ortaya çıkmasında çok sayıda faktör söz konusu olduğundan, bu durum yoksulluğun net ve herkesin kabul edebileceği bir tanıma kavuşturulmasını zorlaştırmaktadır. Yoksulluğun tek faktörle açıklanamaması, yoksullukla ilgili farklı tanımların ve türlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme süreci ve neoliberal politikalarla birlikte yoksulluk derinleşmekte; artan eşitsizlikler yoksulluğu kalıcı ve daha karmaşık bir duruma getirmektedir.

2.4.2. Yoksulluğun Nedenleri

Gerek kendisini doğuran sebepler gerekse ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından karmaşık bir olgu olan yoksulluğun tek nedenle açıklanması mümkün değildir. Her toplumun yoksulluk nedenleri farklı olduğu gibi aynı toplum içinde bile yoksulluk, farklı faktörlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan yoksulluğun deneyimlenme şekli veya kişinin kendini yoksul olarak görüp görmediği de yoksulluğun karmaşık yapısına işaret etmektedir. Yoksulluğun temelinde bulunan faktörlerin netleştirilememesi durumu, yoksulluğun nesnel şekilde ölçülmesini ve yoksullukla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla birbiriyle ilişkili olan bu durum, hükümetlerin sonuç getirici politikalar

üretmelerini de engellemektedir. Bu sorunla etkin biçimde baş edilebilmesi için temelinde bulunan faktörlerin doğru tespitlerle ortaya çıkarılması gerekmektedir. Polat, Erdoğan ve Bal (2020: 32-33), “alanyazında yoksulluğun nedeni ile ilgili çalışmaların öncülerinden birinin Feagin olduğunu ve onun geliştirdiği modele göre yoksulluğun üç boyuttan oluştuğunu ifade etmekte ve bu boyutları bireysel (sorumluluk, bireysel çaba), yazgıcılık (şans, yazgı, diğer faktörler) ve yapısal (kurumsal veya sistemsel kontrol gibi faktörler)” olarak dile getirmektedirler. Şenkal (2021: 43-50) ise yoksulluğun nedenlerini “ekonomik krizler, miras olarak yoksulluk, işsizlik, doğal afetler, siyasal rejimler ve iç savaşlar, eğitim ve vasıf, coğrafi konum, ayrımcılık ve sosyal eşitsizlik” başlıkları altında sıralamaktadır. Kabaş (2009: 52-124) ise yoksulluğun nedenlerini “Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Neoliberal Politikalar, Makroekonomik Koşullar, Mikroekonomik Koşullar, Yoksulluğun Yönetimsel ve Yasal Nedenleri, Adaletsiz ve Demokratik Olmayan Küresel Ekonomik Düzen” başlıkları altında irdelemektedir. Bu faktör grubuna “göç olaylarının” da eklenmesi uygun olacaktır. Çünkü yoksulluk, kimi zaman göçe yol açan kimi zaman göçün ortaya çıkardığı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Tümtaş ve Ergun’a göre de “yoksulluk ve göç birbiriyle ilişki içerisinde ve küreselleşme süreciyle birlikte neoliberal politikalar uygulanmaktadır. Öte yandan, mekânsal anlamda dünyanın değişik yerlerinde, sosyal ve ekonomik problemler, terör olayları, savaş ve doğal afetler vs. gibi sebeplerle insanların göç ettiğini dile getiren Tümtaş ve Ergun, kimi zaman yoksulluk nedeniyle göç yaşanırken kimi zaman da göç nedeniyle yoksulluk yaşandığını belirtmektedirler.”⁵⁸ Aytaç’a (2016: 144) göre de “gelişmiş modern şehirlere göç eden yoksullar, şehre uyum sağlayamamakta, şehrin fırsatlarından faydalanamamakta ve soyutlanmış hayatlarını sürdürmektedirler. Yoksulluk nedeniyle şehre göç eden insanlar, ekonomik güçsüzlükleri sebebiyle yaşamlarını idame ettirebilmek amacıyla şehre özgü kültürel formlar üzerinden yaşam şekli seçerken, yoksulluktan kurtulmaları zorlaşmaktadır.”⁵⁹ Kısaca yoksulluk, köken ülkelerinden ayrılarak farklı toplumlarda yaşamaya başlayan göçmenlerin karşıya

⁵⁸<https://dep.manas.edu.kg/img/files/11/Yoksullu%C4%9Fun%20Nedenleri> Erişim tarihi: 19.05.2022

⁵⁹<https://dep.manas.edu.kg/img/files/11/Yoksullu%C4%9Fun%20Nedenleri> Erişim tarihi: 19.05.2022

kaldıkları sorunlardan biri olmakta; çocuklar, hanelerin karşı karşıya kaldığı yoksulluktan en çok etkilenen grupların başında gelmektedir.

2.4.3. Çocuk Yoksulluğu Kavramı, Tanımı ve İyi Olma Hali Perspektifinden Çocuk Yoksulluğu

Küresel bir sorun haline gelen çocuk yoksulluğunun yeterince ele alındığını ve incelendiğini söylemek zordur. Uluslararası bir sorun ve sosyal politika konusu olan yoksulluk daha çok hanehalkı için söz konusu edilse de hanenin üyelerinden olan çocukların söz konusu yoksulluğu doğrudan deneyimleyen grupların başında geldiğini söylemek gerekir. Çocuk yoksulluğu neredeyse tüm toplumların temel problemlerinden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla günümüz toplumlarında “çocuk işçiliği” de çocuk yoksulluğunun beraberinde getirdiği önemli sorunlardan biri olmaktadır. Öte yandan, biyolojik bir varlık olan çocukların ekonomik anlamda da tüketici konumunda oldukları göz önüne alındığında, küresel boyutta yaşanan gelişmelerin (iç savaşlar, sosyo-kültürel çatışmalar, küresel eşitsizliklerin artışı, iç ve dış göçler, uluslar arası göçler vb.), çocuk yoksulluğunu her geçen gün arttırdığı görülmektedir. Bunun yanında, “çocukların yetişkinlere göre yoksullukla karşılaşma riski daha yüksektir. Yoksulluk içinde yetişen çocukların temel haklarından yoksun olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle çocuk yoksulluğu ile mücadele ülkelerin gündeminde yer alan önemli konulardandır (Kurnaz, 2007: 48).” Nitekim *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* (1989) ile ‘*çocuğun yüksek yararı*’ ön planda tutulmuştur. Corak’a (2005: 38) göre de “Sözleşme’nin 4. ve 27. maddelerinde hem zengin hem yoksul ülkelerdeki hükümetlerin çocuk yoksulluğunun ortadan kaldırılmasını birinci öncelik olarak ele almaları gerektiği vurgulanmaktadır.” Buna karşılık, günümüz şartlarında çocuğun yüksek yararını ve iyi olma halini olumsuz etkileyen risklerin başında yoksulluğun geldiğini söylemek gerekir. Çocuk yaşta karşı karşıya kalınan yoksulluk, yaşamın diğer dönemlerinde de ortaya çıkmakta ve çoğu zaman kronikleştirmektedir. Kurnaz’ın (2007: 48) da benzer şekilde dile getirdiği gibi “Sözleşme’de, çocuğun yüksek faydasının gözetilmesi vurgulanırken dünyadaki çocukların büyük bölümünün yoksullukla ve savaş gibi problemlerle karşı karşıya bulundukları bilinen bir gerçektir. Çocukların büyüme, gelişme ve yaşama bakımından ihtiyaç duydukları imkânlardan uzak kalmalarına

yol açan yoksulluk, yetişkinlik döneminde deneyimlenen yoksulluğun da habercisi olabilmektedir.” Yine Kurnaz’a (2009: 13), “çocuk yoksulluğu olgusunun farklı bir konu olarak ele alınması bilhassa çocukların özel bakım ve korunmaya gereksinim hissettiği, çocukların savunmasız olduğu bu yüzden onların olan hakların düzenlenmesi gerektiğinin savunulması ile koşut şekilde ortaya çıktığını” ifade etmektedir. Limanlı’ya (2020: 159) göre de “80’li yıllardan başlayarak yoksulluk probleminin çocuk merkezli analizi araştırmacılarca sıkça tartışılmaya başlanmıştır.”

“Çocuk yoksulluğunun nasıl tanımlanabileceği konusunda çoğunlukla BM Çocuklara Yardım Fonu’nun yaptığı tanımlama başat bir durum göstermektedir. Çocuklar yoksulluk problemini çok boyutlu (duygusal, fiziksel ve zihinsel) şekilde deneyimlediklerinden bu yoksulluk sorununun tarif edilmesini zayıf olan aile geliri ya da az olan harcama seviyesi türünden açıklamaların ilerisinde büyütmek ve iyice kapsamlı bir duruma kavuşturmak gerekmektedir (UNICEF, 2004, s. 16; Dalfidan, 2020: 400-401).” UNICEF’in 2005 yılına ait “Dünya Çocuklarının Durumu” adlı raporunda, BM’nin bu yoksulluk türünü yeterli ve gerekli hayat standardına kavuşma ve diğer ekonomik, ekonomik, sivil, sosyal ve siyasal haklardan faydalanma bakımından gerekli yapabilirliklerden, seçeneklerden, kaynaklardan, güvenlikten ve güçten kronik veya sürekli olarak yoksun olma durumuyla tespit edilen bir insanlık hali (Erkul, 2021: 61)” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Aynı raporda UNICEF, çocuk yoksulluğu ile ilgili olarak “çocuğun, yaşamını sürdürme, büyüme ve gelişmesi bakımından gerekli olan maddi, manevi ve duygusal olanaklardan yoksun olmasıdır. Yoksulluk içinde yaşamını sürdüren çocuklar, yaşama, büyüme ve gelişmeleri bakımından gerekli olan maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun şekilde yaşamaya çalışmakta, böylece sahip oldukları haklardan faydalanamamakta, kendi potansiyellerini tam olarak kullanamamakta ve toplumsal hayata tam olarak ve eşit bireyler olarak dahil olamamaktadırlar” (UNICEF, 2005, s. 18; Okutan ve Turgut, 2018: 135)” şeklinde bir açıklama da yapmıştır. Öte yandan UNICEF “yoksulluk riskiyle sıkça yüzleşmek zorunda kalan çocukların ailelerinin niteliklerini şöyle aktarmaktadır:

“a. Aileleri kente göç etmiş olan çocuklar b. Çok çocuklu ailelerde doğan çocuklar, c. Kırsal alanda büyüyen çocuklar, ç. Tek ebeveynli ailelerde yetişen çocuklar, d. Düzenli gelire sahip olmayan anne ve babaların çocukları, e. Engelli olan ya da ailelerinde engelli birey bulunan çocuklar f. Örgün eğitim almamış anne ve babaların çocukları (UNICEF, akt. Kurnaz, 2007: 50).”

Dalfidan (2020: 401) ise sosyolojik bir bakışla çocuk yoksulluğunu “çocukların yoksulluk problemini gereksinimlerin, kaynakların dağılımının ve sosyal alanların ayrılığından kaynakları olarak yetişkin insanlardan ve toplumsal cinsiyet, etnisite ve muhit gibi yapısal faktörlerin eklemlemesiyle yaşatlarından farklı; ancak aynı zamanda akranlarıyla karşılıklı etkileşim içinde deneyimlemesi sonucu ortaya çıkan görelî – çeşitlenen ve çok boyutlu- yoksulluk görünümünün yekünü” olarak tanımlamaktadır. Öte yandan, Redmond’a göre “bu yoksulluk türünün tarif edilmesinde ve açıklanmasında dört temel güçlük bulunmaktadır: *İlki*, bu yoksulluk türünün tanımı çocukların yaşamını etkileyen önemli faktörleri esas almalıdır. Bu faktörlerin anlaşılması için çocukların yoksulluğu nasıl deneyimledikleri, nasıl anlamlandırdıkları üzerine daha çok çalışma gerçekleştirilmelidir. *İkincisi*, yapılacak tarîfin veya tanımın evrensel bir nitelikte olmasının zorunluluğudur. Çocuk mutluluğuyla ilgili küresel çalışmaların bile zengin ve yoksul toplumlardaki çocukları doğrudan kıyaslamaktan çekindiği dikkate alındığında, söz konusu durumun epeyce büyük sıkıntılar ihtiva ettiği görülmektedir. *Üçüncüsü*, çocuk yoksulluğu kavramının tanımı ideolojik perspektiflerden uzak bir şekilde ve nesnel yapılmalıdır. *Son olarak*, yapılacak tanımlama hayata geçirilebilir bir nitelik taşımali, çocuk yoksulluğu probleminin çözümüne ve azalmasına yönlendirmede katkı sunmalıdır (Gordon ve diğeri, 2003; Bradbury ve Jantti, 1999; UNICEF, 2005; akt. Redmond, 2008: 66; Kurnaz, 2009: 28).” Bunun yanında “yoksulluk sorunu içinde yaşamını sürdüren çocuklar, büyüme, yaşama ve gelişme bakımından gerekli olan manevi, maddi ve duygusal olanaklardan yoksun yaşamaktadırlar (UNICEF, 2006; Kurnaz, 2007: 50).” Başka deyişle “yoksulluk problemini çocuklar, bilişsel, fiziksel, ruhsal ve duygusal gelişim alanlarına zarar veren bir durum olarak tecrübe etmektedirler (UNICEF, 2005; Limanlı, 2020: 159).” Dolayısıyla “görüldüğü gibi belli bir eşiğin alt seviyesinde kalan kazanç faktörü yalnız şekilde çocuk yaştaki bir bireyin yoksulluk sorunundan hangi şekilde etkilenebileceğinin kriteri olarak değerlendirilemeyebilir. Söz konusu açıklama, çocuk bireylerin yoksulluk problemini engellenemez bir şekilde çok boyutlu deneyimlediklerine yönelmektedir. Günümüz

dünyasında, nüfusun yaklaşık %18'i (1,3 milyar) çoklu boyutlu bir yoksullukla mücadele etmektedir. Öte yandan, söz konusu insanların 633 milyonu çocuk olup bunların 428 milyonu on yaş ve altında bulunmaktadır (MPPN, 2019; Limanlı, 2020: 159).” Aynı şekilde, farklı nedenlere bağlı uluslararası alanda meydana gelen göç hareketlerinin öznelere olan çocukların büyük bir bölümü yoksullukla karşı karşıyadır. Mülteci çocuk yoksulluğu, tüm devletleri ilgilendiren küresel bir konu ve toplumların yarısını şekillendirebilecek önemli dinamiklerden biri haline gelmektedir. Bunun yanında, çocuk yoksulluğu her ne kadar ailenin yoksulluğu ile açıklanan bir olgu olsa da, ortaya çıkmasında birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Doğaldır ki, ailenin içinde bulunduğu yoksulluk doğal olarak çocuk tarafından deneyimlenmekte, bu durum çocuğun birçok şeyden mahrum şekilde yaşamasına yol açmaktadır. Savaşlar, doğal afetler, ekonomik krizler, göçler, ailenin dağılması, kalabalık aile, işsizlik vb. gibi çok sayıda faktör yoksulluğun ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Burada dikkat çeken nokta, yoksulluğu doğuran faktörlerin ortaya çıkmasında çocukların etkisinin olmamasıdır. Erkul’un (2021: 68) da dediği gibi “bu sorunla mücadele içinde büyüyen çocukların hiçbir biçimde kabahati bulunmamaktadır. Çocuklar daha dünyaya gelmeden önce bile yoksulluk içinde olabilmektedir. Kısaca yoksulluk, çocuğun kendi tercihi olamaz.” Dolayısıyla, çoğu zaman bu problem, çocuklar için verili bir durum olmakta, onların yaşamını esir alabilen bir problem olabilmekte; bu ise çocukların öznel iyi oluşları başka deyişle iyi olma hallerini olumsuz etkileyebilmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’nun Türkiye birimince hazırlanan ve 2011 ile 2015 yılları arasında kapsayan raporda konuyla ilgili olarak “çocukların iyi olma durumunun, çocukların yaşam standartlarını, yaşam hoşnutluklarını önceleyen saha ve tespit edilmeye çalışılan ana belirteçler bağlamında yapabilirlik durumlarını güçlendirmeyi amaçlayan yaklaşımlardan biri olduğu” ifade edilmektedir. Raporda, “çocuğun iyi olma halinin, çocukların hayat koşullarını etkileyen faktörleri öznel ve nesnel göstergeler ışığında holistik ve çok boyutlu bir perspektif içinden anlamayı hedeflediği” vurgulanmaktadır. Ayrıca, Raporda, “bu yaklaşımın sağlık, eğitim, maddi durum, ev ve çevre koşulları, sosyal bağlantılar gibi değişik noktalarda çocukların iyi halde olmasını

amaçlayarak, çocukların mutluluğuna veya refah durumuna ve gelişmesine bütüncül şekilde yaklaştığının (Semerci ve Erdoğan, 2015: 6)” altı çizilmektedir. Müderrisoğlu vd. (2013: 7) göre ise “çocukların yaşam koşullarına ve yoksunluğu ne şekilde tecrübe ettiklerine ilişkin çok boyutlu bir perspektif inşa edilmesinde çocuğun iyi olma hali yaklaşımın gittikçe daha çok kullanıldığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, nesnel hayat koşulları – örneğin maddi şartlar, sağlık ve eğitim alanındaki fırsatlar vb. gibi - ile çocukların kendi öznel tecrübelerini – mesela kendi yaşam şartlarını nasıl anlayıp analiz ettikleri, refah ve çeşitli alanlardaki yoksunluklarını ne şekilde ifade ettikleri vb. gibi - birleştirir. İyi olma durumu, kendini gerçekleştirme olanağına, çocukların mevcut ve gelecek konusundaki yapabilirliklerini artırmaya yarayacak koşulların oluşturulmasıyla karakterize olan bir duruma işaret eder. Bunlar ise okulda, mahallede ve evde olmak üzere çocukların yaşamını sürdürdükleri alanlarda meydana gelir.” Frones’e (akt. Semerci ve Erdoğan, 2015: 7) göre de “bu yaklaşımın önem arz ettiği nokta sağlık, eğitim ve maddi durum gibi nesnel hayat şartlarıyla çocukların içinde bulundukları şartları ne şekilde anlamlandırdıkları ya da analiz ettikleri, refah ve deneyimledikleri yoksunluklarını nasıl dile getirdikleri gibi subjektif tecrübelerin sentezinde bulunmaktadır.” UNICEF tarafından hazırlanan, yazarlığını Müderrisoğlu vd. (2013: 7-8) yaptığı ‘Çocuk Refahı Belgesi’nde de “çocukların iyi olma halinin ölçülmesinde kullanılan eğilimlerden” bahsedilmektedir. Buna göre, “geliştirilen politikalara istikamet vermek ve bunların etkilerini belirlemek için iyi olma durumu göstergeleri geliştirilmesinin yeni gelişen bir durum olduğu söylenmekte, söz konusu durumun, sosyolojinin çocukları konu edinen dalına ilişkin ilginin gittikçe artmasının, 1989 tarihli Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme’nin etkisinin ve yöntemsel boyutta ortaya çıkan gelişmelerin neticesi olduğu” belirtilmektedir. Bu çalışmada da, Eskişehir’de yaşayan ve lise öğrenimine devam eden mülteci öğrencilerin yoksulluk deneyimleri, bu durumun ortaya çıkardığı sorunlar ele alınmakta; çocukların kendi öznel yaşantılarından hareketle deneyimledikleri şartları ne şekilde algıladıkları ve analiz ettikleri; refah ve birçok alandaki yoksun durumlarını ne şekilde dile getirmeye çalıştıkları ‘iyi olma halleri’ bağlamında da irdelenmektedir.

2.4.4. Çocuk Yoksulluğu Literatüründeki Yaklaşımlar: Yapısal ve Fenomenolojik Yaklaşım

Çocuk yoksulluğu, gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş toplumların önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sorun sosyolojiden önce birçok bilim dalı tarafından ele alınan ve incelenen bir konu olmuştur. Dalfidan (2020: 401), yaptığı çalışmada, diğer bilim dallarından farklı olarak sosyolojinin ‘çocuk yoksulluğu’ sorununu ne şekilde ele aldığını irdelemektedir. Dalfidan (2020: 402) “yaptığı sınıflandırmalar ve ele aldığı çalışmalar üzerinde yaptığı değerlendirmeler sonucunda ilgili literatürün *yapısal yaklaşım* ve *fenomenolojik (olgubilim) yaklaşım* şeklinde iki ana yaklaşım; *eşitsizlik, gündelik yaşam, iyi olma durumu, sosyal dışlanma, çocuk bakımı, çocuk işçiliği ve çocuk suçluluğu, sokak çocukları* gibi durumlar etrafında şekil aldığını” tespit etmiştir. Dalfidan’ın çalışması önemli görülmüş ve sözünü ettiği iki yaklaşıma kısaca değinilmesinin bu araştırmaya katkı sunacağı düşünülmüştür.

“*Yapısal yaklaşım*, tüketim ve gelir gibi maddi unsurlara ek olarak toplumsal alanda yer alan yoksunlukları kaplamına alan çok boyutlu yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yapısal yaklaşım ‘ırk, muhit, aile yapısı, istihdam, toplumsal cinsiyet, sosyal politika vb. gibi çocuk yoksulluğu konusunda etkisi olan temel yapısal unsurları esas almakta ve çok boyutlu analizler yapmaktadır. Bazen de bu faktörleri birbirine eklemleyen çalışmalar yapılmaktadır. Sosyal politika ile toplumsal cinsiyet, aile yapısı ile istihdam, aile yapısı ile sosyal politika, ırk ile muhit, etnisite ile toplumsal cinsiyet gibi faktörler birlikte irdelenmektedir. Böylece karşılatırmalı, çok boyutlu ve ayrıntılı bir çözümleme yapılması kolaylaşmaktadır. Bu yaklaşıma, çocuk bakımı, eşitsizlik ve toplumsal dışlanma, genellikle iyi olma hali gibi boyutların ön planda tutulduğu araştırmalarda rastlanmaktadır (Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2006; White, Leavy ve Masters, 2003; Dalfidan, 2020: 403).” Bu çalışmada da mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk durumları çok boyutlu perspektiften ele alınmakta; gelir ve tüketime ek olarak toplumsal cinsiyet ve yoksulluk, dezavantajlılık ve yoksulluk, yoksulluk ve öznel iyi oluş, yoksulluk ve dışlanma, katılım ve katılım hakkı, sağlık, serbest zaman faaliyetleri, toplumsal ilişkiler, yoksulluk ve eğitim, yoksulluk ve sosyal yardım gibi etmenler de analize dahil edilmektedir. Ayrıca bu çalışmada, mülteci lise

öğrencilerinin şimdiki yaşamları ve gelecekle ilgili hedefleri, yoksulluğun biçimlendirici etkisi bakımından da irdelenmektedir.

“Bir diğer yaklaşım olan *Fenomenolojik yaklaşım* ise çocuk yoksulluğu probleminin çocuklar üzerindeki etkileri ve ortaya çıkardığı neticelerinin çok boyutlu sosyal görünüşleri üzerinden bir çözümleme yapmaktadır. Genellikle nitel desenle yapılan bu araştırmalarda *çocuk işçiliği, çocuk suçluluğu, sokak çocukları, gündelik yaşam* gibi temaların yoğunlukla ele alındığı gözlemlenmektedir. Fenomenolojik yaklaşımın kullanıldığı çalışmalar, çocukların yoksullukla ilgili yaşantılarını ve onların sahip olduğu perspektifi merkeze almakta, çocuğa odaklanmaktadır. Günlük hayatın araştırıldığı bu araştırmalarda çocuk bireylerin yoksulluk fenomenini tecrübe etmesi görece daha hafif şekillerde gözlemlenmekte; çocuk işçiliği, sokak çocukları ve çocuk suçluluğu gibi temalar çocukların yoksulluğu tecrübe etmesinin daha yoğun şekillerde meydana gelen tezahürleridir (Dalfidan, 2020: 406).” Fenomenolojik çalışmalarda ele alınan sosyal gerçeklik, söz konusu gerçekliği deneyimleyen kişi tarafından “inşa” edilir. Bu tür çalışmalarda önemli olan araştırmacının değil, araştırma birimi olan bireyin gerçeklikle ilgili algısına ulaşılması amaçlanır. Bu bağlamda “çocuğu merkeze alan araştırmalar hem yoksulluğun çocuklara olan tesirlerini hem yoksulluğun tecrübe edilmesi açısından yöntemsel olarak çocukların düşüncelerini ve perspektiflerini dikkate almaktadır (Attree, 2004; Attree 2006; Redmond, 2008; Dalfidan, 2020: 406).” Bu çalışmada da çocukların yoksulluk durumları ve deneyimleri metodolojik olarak çocukların öznel fikirleri dikkate alınarak incelenmektedir. Öte yandan, “çocuk yoksulluğu literatürü genellikle yoksulluk sorunu içinde yaşamını sürdürmenin çocuklar için yoğun bir şekilde olumsuz neticeleri doğurduğuna odaklanmıştır. Bu yoksulluğun ortaya çıkardığı etkiler konusunda gerçekleştirilen bu araştırmalar önemli ölçüde yetişkin bireylerin görüşlerinden hareketle gerçekleştirilmiştir. (Attree, 2004; Hoek, 2005; Tekola Gebru, 2009; Ridge, 2002; Dalfidan, 2020: 407).” Bu çalışmada ise “mülteci çocuk yoksulluğu”, yetişkinlerin değil söz konusu yoksulluğu deneyimleyen mülteci çocukların anlatımlarından hareketle irdelenmektedir. Ayrıca makalesinde bazı araştırmalara kısaca vurgu yapan ve bunlardan hareketle metodolojik bir öneri yapan Dalfidan (2020: 410), “üretilen istatistiksel bulgu ile çocuk bireylerin görüşlerinin alındığı

nitel yöntemlerin birleştirildiği *karma desenli* çalışmaların çocuk yoksulluğu probleminin holistik, daha kapsamlı ve karşılaştırmalı bir şekilde araştırma yapılabilmesine fırsat vereceğini” belirtmektedir. Dalfidan, son olarak, “çocuk yoksulluğu ve yoksulluğun çocukları nasıl etkilediğine dair bilimsel düzlemde ortaya konulacak çok şey olduğunun” altını da çizmektedir. Nitekim bu çalışma, böyle bir sayılıyla başlamış, çocukların görüşlerine dayanılarak elde edilen nicel verinin nitel veriyle desteklendiği ve tamamlandığı karma yöntemle hazırlanmıştır.

2.4.5. Yoksulluk ve Eğitim

Yoksulluk, çocukların eğitim yaşantısını olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. “Eğitim sürecini ve çocukların eğitim hayatını olumsuz etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte yoksulluk, bu konuda olumsuz sonuçlar doğuran en önemli faktördür (Servaas, V.B, 2008; Çokgezen ve Erdene, 2015: 51).” Bireylerin toplumsal yaşamda sahip olduğu veya olabileceği sermayeleri doğrudan şekillendiren yoksulluk, toplumda olduğu gibi okul sınırları içinde de bireyler arasında duvarlar inşa etmektedir. Aynı şekilde hane yoksulluğunun eğitim kurumlarına taşınmasıyla birlikte çocuğun hissettiği ve deneyimlediği yoksulluğun şiddeti daha da artmaktadır. Bu durum, toplumun ve eğitim sürecinin dezavantajlı gruplarından biri olan göçmen çocuklar için çok daha farklı zorlukları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla yoksulluk olgusu eğitim sürecinde çocuklar üzerinde telafisi olmayan sonuçlar doğurmakta ve çocuğun geleceğini şekillendiren bir etkiye sahip olmaktadır.

“Yoksulluk sorununun nasıl ortaya çıktığına bağlı olarak eğitim süreci ve yaşamı üzerinde ortaya çıkardığı etkileri de farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan toplumlarda yaygın şekilde yaşanan mutlak yoksulluk problemi asgari temel gereksinimlere ulaşamama, yeterli olmayan beslenme ve uygun olmayan sağlık şartları gibi sebeplerle ortaya çıkar, çocukların okula ulaşımını, okula devam durumlarını ve başarılı olmalarını olumsuz şekilde etkilemektedir (Servaas, V.B, 2008; Çokgezen ve Erdene, 2015: 51).” “Çocukların yoksulluğun doğurduğu sorunlar yumağında yaşamaya çalışmaları onların eğitimine ilişkin hayatlarına da menfi yönde tesir etmektedir. Yoksulluğun yoğun olduğu yerlerde okullar da kalite olarak zayıf kalmakta; okul yaşamından erken yaşta ayrılma oranı

da artmaktadır (Koşar, 2000; Kurnaz, 2007: 53).” Kurnaz’a (2007: 50) göre “yoksulluk içinde büyüme, çocukların sahip oldukları potansiyellerini hayata geçirememelerine ve ileriki yaşamlarında yoksulluğun pençesinde olan bir hayat sürdürmelerine yol açmaktadır.” Kurnaz, ayrıca, “yoksulluk probleminin kısır bir döngü biçiminde sonraki kuşaklara aktarılmasının önüne geçmek için çocuk yoksulluğu probleminin önüne geçilmesinin büyük önem taşıdığını” da vurgulamaktadır. Bunun yanında, kimi düşünöre göre eğitim, yoksulluk döngüsünü kırmanın bir yoludur. Bir görüşe göre “eğitim yoksullukla yakından ilişkilidir ve yoksulluğu azaltmak için önemli bir araç olarak görülmektedir. Hatta yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılmasının temel yoludur. Çünkü insanların niteliğini geliştirerek insanların yoksulluktan kurtulma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur ve böylece yoksulluğun nesiller arası aktarımını önler (Wang, Feng, Zhang, 2016: 16; Şenkal, 2021: 454).” Benzer şekilde Eryong ve Xiuping’e (akt. Şenkal, 2021: 455) göre de “kaliteli eğitime erişim eksikliği, yoksulluktan kurtulmak için gerekli beceri ve kültürel sermayeyi yok ederek bir dereceye kadar yoksulluğun nesiller arası aktarımına yol açar. Yapılan araştırmalarda, yoksullukla mücadele ve yoksulluğun azaltılması arasındaki teorik ve pratik ilişkileri eğitim yoluyla çözmekte, yapılandırılmış yoksulluk, yoksulluk kültürü ve diğer teorilere dayalı olarak teorik temelini ve politika ilkelerini açıklayarak eğitim yoluyla yoksulluğun azaltılmasını sağlamaktadır.” Dolayısıyla “eğitim, yoksulluk ve gelir eşitsizliği konusunda önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık yoksulluk insanların eğitim sorununu aşmasına izin vermemektedir. Diğer bir söyleyişle eğitim ve yoksulluk arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur (Şenkal, 2015: 250; Şenkal, 2021: 454-455).” Kısaca “gelir yoksulluğu aileleri çocuklarını gönderme ve eğitim alma olanaklarını kısıtladığı için yoksulluk ve eğitim arasındaki ilişki karşılıklı bir hal almaktadır (Tılak, 2005: 7; Şenkal, 2021: 455).” Bu çalışmada da farklı nedenlere bağlı olarak Türkiye’ye (Eskişehir’e) gelmiş ve lise öğrenimlerine devam eden mülteci çocukların eğitim yaşamı, eğitim sürecinden beklentileri ve eğitim üzerinden inşa ettikleri hedefleri de ele alınmaktadır.

Yoksulluk sadece gelir ve tüketim temelinde ele alınması gereken bir olgu olmaktan çıkmıştır. Günümüz toplumlarında yoksulluk sadece gelir ve asgari ihtiyaçların

karşılanamaması olarak değil çok boyutlu bir perspektiften ele alınmaktadır. Klasik göstergelerin yanında ‘katılım, öznel iyi oluş, serbest zaman kullanımı, sosyal dışlanma, haklara erişim’ gibi unsurlar da yoksulluk analizlerine dahil edilmektedir. Nitekim Servaas’a (akt. Çokgezen ve Erdene, 2015: 51) göre “gelişmiş toplumlarda çocuk bireyler, ırk, din, dil, ekonomi vb. gibi statü farklılıkları sebebiyle içinde yaşadıkları toplumdan dışlanabilmekte; çocukların sosyo-ekonomik işleyişe etkin şekilde dahil olmaları engellenebilmektedir.” Çokgezen ve Erdene (2015: 51), “eğitimin yoksulluğa olan etkilerinin hem bireysel ve toplumsal hem dolaylı-dolaysız şekilde incelenebileceğini ifade etmektedirler. Dolaylı biçimde eğitimin, geliri artırabildiğini ve böylece gelirle ilgili yoksulluk üzerinde etkili olabildiğini dile getiren Çokgezen ve Erdene, dolaysız şekilde ise eğitimin, geliri artırarak temel gereksinimlerin karşılanmasını sağladığını, ayrıca sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimi kolaylaştırdığını, böylece yaşam standardını iyileştirerek insani yoksulluğu azalttığını” vurgulamaktadırlar. Kurnaz (2007: 53) ise “BM, yoksulluğun eğitimdeki etkilerini minimum seviyeye indirmek amacıyla önemli bir hedef belirlediğini, söz konusu hedefin de 2015 yılına kadar tüm dünyada evrensel temel eğitimi etkin kılmak olduğunu” dile getirmektedir. Kurnaz ayrıca konuyla ilgili olarak “böylesine uluslararası hedef belirlenmesinin önemli bir fırsat olarak değerlendirilebileceğini” vurgulamaktadır. Yoksulluğun çocuğun okul yaşantısını olumsuz etkileyen faktörlerin başında geldiği aşikardır. Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan göçmen öğrenciler, yoksulluklarına çözüm olarak iyi bir eğitim almayı ve iyi bir geliri olan mesleğe sahip olmayı sıkça ifade etmişlerdir. Hatta bazı öğrenciler Kanada ve Almanya gibi ülkeler başta olma üzere Batı ülkelerinde eğitim almayı hedeflediklerini de dile getirmişlerdir. Kurnaz’a (2007: 54) göre de “eğitim, yoksulluğun önlenmesinde önemli araçlardan biri durumundadır. Yoksulluğun sonraki kuşaklara aktarımının önüne geçilmesinin ancak eğitilmiş bireylerin yetişmesiyle mümkün olacağının” altını çizen Kurnaz, “bunun için yoksul ailelerde yaşayan çocukların eğitim hayatlarını sürdürebilmelerinin yollarından birinin bu çocuklara düzenli yardım yapılması olduğunu” vurgulamaktadır. Kısaca, toplumların geleceğini şekillendirecek özneler olan çocukların yaşadığı yoksulluğun azaltılması ya da ortadan kaldırılması her ülkeye olduğu gibi tüm dünyaya hitap eden bir sorumluluktur. Toplumun dezavantajlı

grupları arasında yer alan çocukların iyi bir eğitim almaları en temel haklarıdır. Dolayısıyla yerli ya da göçmen olsun dünyanın farklı yerlerinde yaşayan tüm çocukların aynı haklara sahip oldukları unutulmamalıdır. Dolayısıyla yoksulluktan kaynaklanan olumsuzlukların ortadan kaldırılması tüm devletler için insani, ahlaki ve hukuki bir görev olmaktadır. Atasü Topçuoğlu'na (2014: 99) göre de “eğitim sürecine etkin olarak katılamama önemli bir sorundur; fakat eğitime katılmakla da mevcut problemler çözüme kavuşmamaktadır. Çocuk yaştaki mültecilerin gözünde, birlikte yaşadığı çocukların sosyal çevrelerinde bir göçmen olmak, şiveli bir dil kullanmak, konuşulanları anlamakta zorluk çekmek, diğerlerinden farklılaşan bir görünüme sahip olmak, farklı dışlanma durumlarına uğramak ya da açık hale gelmek demektir.” Dolayısıyla göçle birlikte farklı bir kültürel ortama giren, dilini bilmedikleri toplumların bir parçası haline gelen mülteci çocukların en temel hakkı olan eğitim, yoksulluk nedeniyle kesintiye uğrayabilmekte; kendilerini farklı durumların -çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik, dilenme, çocuk suçluluğu, sömürülme, okul terkleri vb.- içinde bulabilmektedirler. Yapılması gereken ise eğitim çağındaki tüm çocukların olduğu gibi mülteci çocukların da olması gereken yer olan okullarından ayrılmalarına, eğitimlerinin kesintiye uğramasına neden olan faktörleri ortadan kaldırmaktır.

2.5. Yoksulluk Kavramının Tanımlanmasında Yeni Bir Kuramsal Girişim Olan Çok Boyutlu Yoksulluk Perspektifinden Mülteci Çocuk Yoksulluğuna Bakış

Yoksulluk neoliberal politikalar, küreselleşme ve göç nedeniyle daha da karmaşıklaşmış, geniş insan kitlelerini etkileyen bir hal almıştır. Her geçen gün derinleşen yoksulluk, tek boyutlu yaklaşımların yerine çok boyutlu şekilde ele alınması gereken bir sosyal problem olmuştur. “Yaklaşık otuz yıldır, yoksulluk çalışmaları genellikle gelir ya da tüketim gibi tek boyutlu bir refah göstergesine dayalı geleneksel yaklaşımlardan, yaşam koşullarının ölçümünde kabul edilebilir farklı göstergelerin sayısını artıran yeni ve çok boyutlu bir yaklaşıma geçmiştir. İlk durumda, yoksulluk gelir yoksulluğuyla sınırlanmakta ve yaşam standardı refahın tüm yönleri bakımından değil, sadece ekonomik refah imkânları bakımından tanımlanmaktadır. İkinci durumda ise yoksulluk, refahın maddi olan ve olmayan tüm göstergelerinden etkilenen bir olgu olarak kabul edilmekte ve buna göre tanımlanmaktadır (Başar Sarıipek, 2018: 54).” Bu tez

çalışması ise “mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini, maddi olan ve olmayan tüm göstergeler üzerinden ele almaktadır.” Şenkal’a (2021: 3) göre de “yoksulluk, yalnızca ekonomik değil, her şeyden önce insani ve toplumsal meseleleri de içeren çok boyutlu bir sorundur.” “1942 yılında Beveridge tarafından ‘insanlığın yüz karası’ olarak nitelendirilen yoksulluk (Benli ve Yenihan, 2018: 1)” günümüzde çok boyutlu bir hal almış, gelir odaklı açıklanan bir sorun olmaktan çıkmış; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel gereksinimler temelinde açıklanması zorunlu hale gelmiş bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kılıç ve Tunçsiper’e (2021: 102) göre de “günümüz dünyasında gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, gelirin eşitsiz dağılımı sonucunda artış gösteren yoksullukla mücadele edilmekte; gelişmemiş toplumlarda ise yoksulluk günlük hayatın bir parçası haline gelmektedir. Dolayısıyla yoksulluk tüm toplumlarda kök salmakta, derinleşmekte ve çok sayıda insan için söz konusu olmaktadır.” Ayrıca, farklı nedenlerden dolayı yaşadığı yerleri terk ederek, sahip olduğu mallarını ülkelerinde bırakarak yola çıkan insanlar, uluslararası göç hareketlerinin özneli olmakta ve yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar. Başlangıçta temel ihtiyaçların karşılanamaması olarak kendini hissettiren yoksulluk, zamanla insanların diğer alanlardaki gereksinimlerini de (katılım, sosyal ilişkiler, hakların kullanımı, öznel iyi olma gibi) karşılayamamalarına yol açmaktadır. Diğer yandan, mülteci çocukların ve hane üyelerinin içinde yaşadıkları topluma uyum sağlama süreçleri uzadıkça söz konusu yoksulluk derinleşebilmekte ve içinden çıkılmaz bir hal alabilmektedir.

2.5.1. Çok Boyutlu Yoksulluk Kavramı

Her geçen gün giderek derinleşen ve milyonlarca insanın deneyimlediği bir sorun olan yoksulluk, uzun yıllar, gereksinimlerin karşılanması için gerekli “*gelirin olmayışını*” merkeze alan tek boyutlu bir olgu olarak açıklandı. “Yoksulluk, sadece gereksinimleri gidermek amacıyla lazım olan para, gelir ya da para benzeri kaynakların yokluğu değildir, aynı zamanda bu yokluğun yoksul insanlar tarafından maruz kalınan çoklu sonuçlardır (Şenkal, 2021: 23).” Öte yandan “tarihsel bir bakışla, yoksulluğa ilişkin yaklaşımları ‘çağdaş çok boyutlu yaklaşımlar’ ve ‘klasik tek boyutlu yaklaşımlar’ şeklinde ikiye mümkündür. Bu bağlamda, yoksullukla ilgili tanımlar, odağına parasal temaları alan klasik tariflerden, insan hakları, politik katılım ve toplumsal dışlanma gibi farklı refah

göstergelerine yaslanan çağdaş tanımlamalara doğru bir ilerleme ve gelişme göstermiştir. Nitekim yoksulluğun bu çok boyutlu doğası hem konunun uzmanları ve yazarları tarafından hem de birçok küresel örgüt tarafından açıkça vurgulanmaktadır (Başar Sarıipek, 2018: 58).” Bu çalışmanın temel kabullerinden biri de yoksulluk konusunda “parasal odaklı klasik tanımlamalardan insan haklarını, katılımı, sosyal dışlanmayı, serbest zaman faaliyetlerini, eğitim sürecine katılımı, gelecekle ilgili hedeflerin gerçekleştirilebilirliğini vs.” alan bir tanımlama aşamasına geçildiğidir. Özet bir ifadeyle, yoksulluk konusunda para / gelir odaklı bir paradigmayı da içeren çok boyutlu bir paradigmaya geçildiği ya da bu türden yeni perspektif denemelerinin yapıldığıdır. “Yoksulluğun tanımlanmasında hangi yaklaşım esas alınırsa alınsın, kaçınılmaz olarak bazı eksiklikler ortaya çıkmaktadır (Başar Sarıipek, 55).” Ancak, dikkat çeken nokta, Başar Sarıipek’in (2018: 59) de vurguladığı gibi “yoksulluğun çok boyutlu doğasının uzmanlar, yazarlar ve çok sayıda küresel kuruluş tarafından vurgulandığıdır. Örneğin, Dünya Bankası, yoksulluğu yetersiz fiziki güvenlikle ve siyasal katılım eksikliğiyle ilişkilendirirken; Avrupa Komisyonu ise sosyal ve kültürel aktivitelerden dışlanma hali olarak tanımlamaktadır. Yoksulluğa geniş bir perspektiften bakan BM ise diğer küresel örgütlerle benzer şekilde yoksulluğu karar alım süreçlerine, medeni, sosyal ve kültürel yaşama yetersiz düzeyde katılım” olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla “küresel örgütlerin, yoksulluğun farklı görünümüne öncelik verseler de neredeyse istisnasız bir biçimde yoksulluğun yalnızca maddi güçlük çekme durumu değil; siyasi, toplumsal, iktisadi ve ayrıca kültürel sebepleri ve neticeleri olan çok boyutlu bir sorun olduğu noktasında birleştikleri” görülmektedir. Benli ve Yenihan’a (2018: 1) göre yoksulluk kavramı, tarihsel süreçte temel gıda gereksinimlerinden sosyo-kültürel gereksinimlere doğru değişim göstermiş, günümüzde fizyolojik ihtiyaçların ilerisine geçerek holistik bir perspektifle irdelenmesi gerekli olan ve insan yaşamının tümünü kapsayan bir fenomen olmuştur. Toplamların gelişmişlik düzeylerinde meydana gelen artışa koşut olarak yoksulluk olgusunun da değiştiği görülmekte, yoksulluğu doğuran sebepler ve baş etme yöntemleri de değişime uğramaktadır. “Sen’den bu yana yoksulluk konusundaki ölçümler iki temel işlemden oluşacak biçimde inşa edilmiştir. İlki, kimlerin yoksul insan olduğu tespit edilmekte, ardından yoksullar hakkında ulaşılan bilgiler nicel

bir kriter oluşturulacak biçimde kitle düzeyinde toplulaştırılmaktadır. Hem belirleme hem toplulaştırma işlemlerinden meydana gelen bu iki evre, yoksulluk ölçüm metodları için standart bir form oluşturmaktadır (Alkire ve Foster, 2011; Karadağ ve Saraçoğlu, 2015: 135-136).” Karadağ ve Saraçoğlu’na (2015: 136) göre ise “tek boyutlu perspektiften hareketle yoksul insanların tespit edilmesi, çok boyutlu yoksulluk perspektiflerine göre daha kolay ve doğrudan yapılmaktadır. Bu bağlamda, total kazanımı yoksulluk sınırının altında bulunan bireyler yoksul kişi olarak nitelendirilmektedir.”

Yoksulluk, sadece “gelirin olmayışı, gereksinimlerini karşılayamama” olarak değil, farklı boyutlarıyla kendini hissettiren bir olgu haline gelmiştir. Yoksulluk sadece ihtiyaçlarını karşılayacak gelire sahip olamamanın yanında “*hak, katılım, öznel iyi olma, dışlanma, soyutlanma, sağlık, sosyal güvenlik, risk ve güvenlik, eğitim, toplumsal yaşam, sosyal ilişkiler, serbest zaman faaliyetleri vb. gibi*” alanlarda da kendini göstermektedir. Böylece küreselleşme süreciyle artan eşitsizlikler ve neoliberal politikalarla birlikte daha da derinleşen ve şiddetlenen yoksulluk, çok boyutlu bir hal almıştır. Öte yandan, çok boyutlu bir olgu haline gelen yoksullukla ilgili farklı parametreler, göstergeler ve yöntemler de gündeme gelmiştir. “Yoksulluk olgusunun çok boyutlu olduğu günümüz dünyasında artık kabul görmüş bir duruma gelmiştir. Tartışma yaratan kısım ise yoksulluğa dair göstergelerin neler olması gerektiği ve bunların tek bir yoksulluk kriteri içinde nasıl toplulaştırılacağı tarafıdır (Balisacan, 2011; Karadağ ve Saraçoğlu, 2015: 130).” Dolayısıyla global düzeyde hızlı bir artış gösteren ve derinleşen çok boyutlu yoksulluk, uluslararası kurum ve kuruluşların önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. “Küreselleşmeyle birlikte yoksulluk probleminin artış göstermesi; Dünya Bankası’nın konuyla ilgili raporları, BM Kalkınma Programlarının verileri ve OECD’ye ait raporlar uluslararası kurumlarca yoksulluk problemine dair çalışmaların detaylandırılması ve temel boyutlarının tespit edilerek yoksulluktan çıkış yollarının ortaya konmasına hız verilmiştir (Gerşil ve Yeşilyurt, 2014: 5).” Çok boyutlu yoksulluk, “yoksulluk olgusunun maddi değeri dışında kalan hususların merkeze alınmasıyla hesaplanan bir yoksulluk türüdür. BM aracılığıyla 2010’dan beri yapılan bu ölçüm şeklinde yoksulluk sorunu, eğitim, sağlık ve yaşam kalitesi olmak üzere üç temel tema bağlamında ele alınmaktadır (Cerev ve Yenihan,

2018, 33; İnceler, 2019: 22).” Çok boyutlu yoksulluk sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi gibi alanların yanında farklı alanları da kapsayan bir olgu olarak deneyimlenmektedir.

“Son dönemlerde bu yoksulluk türü araştırmacılar ve politika yapıcılar arasında ön plana çıkmış bir nitelik taşımaktadır. Sen'in dikkat çeken çabaları, çoğu toplumda meydana gelen katılımcı yoksulluk çalışmaları ve *Milenyum Kalkınma Hedefleri* vb. çalışmaların tümü insanların dikkatinin yoksul insanların karşılaştığı çeşitli yoksunluklara ve bu yoksunluklar arasında bulunan bağlantılara dikkat kesilmesine katkı yapmıştır (Alkire, 2009; OPHI, 2015; Karadağ, 2015: 85).” “Bu yoksulluk türü hakkındaki temel izlenim, yoksulluk olgusunun sadece gelir sıkıntısı anlamına gelmediği, bunun yanında yoksulluk olgusunun birbirini tamamlayan değişik yönlerinin olduğunu ve bunlardan bir tanesi olmadığında yapılan tanımlamanın da noksan olduğunu yansıtmaktadır (Todar, 2006; Hamed Jamshidi, 2020: 21).” Alkire’ye (akt. Karadağ, 2015, 86-87) göre de “gelir ve harcama olguları insan hayatının devam etmesi için yaşamsal önem taşıyan maddi kaynağı yansıtmaktadır. Gelir ya da harcama faktörlerinin yoksulluk hesaplamalarında tek başına kullanılmasıyla bunların yoksulluk olgusunun bütün boyutlarını ifade ettiği varsayılmaktadır. Başka bir ifadeyle, geliri düşük olan bireylerin işsizlik, düşük eğitim ve beslenme yetersizliği gibi problemleri de deneyimledikleri örtük şekilde kabul edilen bir durumdur. Ancak parasal yoksulluk göstergeleri yoksulluğa dair çok sayıda boyutu tespit etmede yeterli olmamaktadır. Sadece parasal yoksulluk göstergelerinin kullanılması çok sayıda yoksunluğun gözardı edilmesine veya yanlış tanımların yapılmasına yol açmaktadır.” Karadağ’a (2015: 87) göre ise “yoksulluk konusundaki araştırmalarda parasal yaklaşımlar lazım ancak tek başına yeterli olmamaktadır.” Bu çalışmada da mülteci lise öğrencilerinin deneyimlediği yoksulluk için söz konusu parasal yaklaşımlar yeterli görülmemiş, bunun yerine mülteci lise öğrencilerinin birçok alanı kapsayan yoksulluk durumları sorunsallaştırılmıştır.

Karadağ’a (2015: 84-85) göre “Avrupa Birliği’nin 2020 yılına ait hedeflerini ihtiva eden strateji belgesinde bulunan beş hedeften biri yoksulluk olgusu ve sosyal dışlanma sorununa dair hedefleri içermektedir. Bu bağlamda, belgede, 2008 esas alınmakta ve 2020’ye kadar ‘yoksul kişi ya da sosyal dışlanmış kişi’ sayısının yirmi milyon azaltılması

amaçlanmaktadır. Göreli yoksulluk içinde bulunan ya da maddi yoksunlukla mücadele eden veya çok düşük çalışma yoğunluğu bulunan ailelerde yaşayan bireyler ‘yoksul ya da sosyal dışlanmış kişi’ biçiminde tarif edilmiştir.” Şenkal’a (2021: 23) göre ise “çok boyutlu yoksulluk sınırlı parasal kaynaklar, maddi yoksunluk, toplumsal soyutlanma, dışlanma, fiziksel ve psikolojik gibi çeşitli nitelikleri kapsamaktadır.” Yine “çok boyutlu yoksulların hayat şartları çok farklıdır. Onlar sadece gelirden yoksun değiller, aynı zamanda aç, hasta, eğitimsiz ve işsizdirler. Dolayısıyla, yoksulluğun çoklu tesislerin mahrumiyeti olarak ölçülmesi de önemlidir. Literatürde çok boyutlu yoksulluğu ölçmek için yeni yöntemler önerilmiştir. Bir yaklaşım, çok boyutlu yoksulluğu ölçmek için çeşitli nitelikleri birleşik bir indekse toplamaktır. Bunun bir alternatifi, yoksulluğun her boyutu için yoksulluk çizgisi belirlemek ve bu çizginin altına düştüğünde kişinin yoksul olduğu düşünülür (Kakwani, Silber, 2008: 22; Şenkal, 2021: 23).” Bu çalışmada da yoksulluk sadece “*ihtiyaçlarını karşılayamama, gelirin olmayışı*” olarak değil, “*sağlık, eğitim, çevre, hak, katılım, öznel iyi olma, dışlanma, soyutlanma, sosyal güvenlik, risk ve güvenlik, toplumsal yaşam, sosyal ilişkiler, serbest zaman faaliyetleri, geleceğe yönelik hedeflerin gerçekleştirilebilirliği vb. gibi*” alanlarda da kendini gösteren bir sorun olarak ele alınmaktadır.

2.5.1.1. Çok Boyutlu Yoksulluğun Ölçülmesi

Farklı alanlarda ortaya çıkan durumlarla ilgili olarak farklı göstergeler üzerinden ölçülen çok boyutlu yoksulluk konusunda önemli endekslerin geliştirildiği görülmektedir. Farklı göstergeler üzerinden yapılan bu ölçümlerde, günümüz toplumlarında çok sayıda insan tarafından deneyimlenen yoksulluk olgusuna ilişkin görünümeler ortaya konmaktadır. Mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu yoksulluk deneyimlerini ele alan bu çalışmada, söz konusu endekslerde kullanılan göstergelerle uyumlu bir ölçüm yapmanın motivasyonu içinde bulunulmuştur. Dolayısıyla çeşitli nedenlere bağlı olarak ülkelerini terk eden ve farklı ülkelerde yaşayan göçmenlerin karşı karşıya kaldıkları çok boyutlu yoksulluk, çok boyutlu yöntemlerle ölçülmeyi gerektiren bir hal almıştır. Nitekim Şenkal’a (2021: 23-24) göre “dünyadaki yoksulluğun büyük bir bölümü çok boyutludur. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri, refah ya da kıtlığın çeşitli yönlerine odaklanmış ve İnsani Gelişme Endeksi, uluslararası alanda GSYİH ile birlikte ülkenin gelişmesinin bir ölçütü olarak kullanılmıştır.

Ayrıca gelişmekte olan bazı ülkelerin hükümetleri, sadece tüketime dayalı ulusal gıda, aşırı ve yüksek yoksulluk sınırlarının yanında çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi’ni benimsemiştir. Bunun yanında, popüler olarak yoksulluk kavramı, katılımcı ve diğerk nitel çalışmalarda olduğu gibi gelir, gıda güvenliği, tkretim ve kırılganlık üzerine odaklanarak büyük ölçüde ekonomik kalmaktadır.”

Öte yandan, “ok boyutlu yoksulluğu ölçmek için 100’den fazla gelişmekte olan ülke, uluslararası düzeyde karşılaştırılabilir bir yoksulluk ölçütü olan *Küresel ok Boyutlu Yoksulluk Endeksi*’ni (MPI) kullanmaktadır (Alkire vd., 2017: 234; şenkal, 2021: 24). “ok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, UNDP’nin desteğiyle Oxford Yoksulluk ve İnsani Gelişme Girişimi (OPHI) ve BM Kalkınma Programı’nın İnsani Gelişme Rapor Ofisi tarafından geliştirilmiştir. Bu Endeks, İnsani Gelişme Endeksi’nin (İGE) bir tür tamamlayıcısı olarak hazırlanmıştır. Küresel ok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, sağlıktan eğitim problemlerine, hizmetlere ve varlıklara dek birçok ‘yoksunluk’ durumunu hane seviyesinde ölçmekte ve değerlendirmektedir. Metodik bakımdan 3 boyutta ve 10 gösterge olarak geliştirilmiştir. Endeks’teki her bir boyut eşit şekilde ağırlıklandırılmış, tüm boyutlardaki her bir gösterge de eşit ağırlıklılandırılmıştır (Alkire ve Foster, 2011; Yavuzkanat, 2013: 26).” Alkire ve arkadaşlarına (akt. Yavuzkanat, 2013: 26-27) göre “belirlenmiş olan ölçü, haneden başlayarak bölgesel, ulusal ve uluslararası olacak şekilde yoksulluk olgusunun doğasını ve kapsamını değişik düzeylerde ele almaktadır. Endeks, çok boyutlu yoksunluğun hem etkisine hem yoğunluğuna ilişkin veri sunmaktadır. Çok Boyutlu Yoksulluk alışmaları, son dönemlerde düzenli ve istikrarlı bir ekonomik büyüme yaşayan ülkelerde bile şiddetli yoksulluğun bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda çalışan araştırmacılar, BM’nin Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu’nda (2010), söz konusu hedeflerin ancak yaş, coğrafi, cinsiyet ya da etnik bakımdan en dezavantajlı olan grupların gereksinimlerinin giderilmesiyle erişilebilir olduğunun altını çizmektedirler. Bu noktadan yaklaşıldığında çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, korunmasız durumdaki haneleri ve grupları tepit ederek tam olarak ne tür yoksunlukların onların yaşamını olumsuz etkilediğini ortaya çıkarması bakımından önemli olarak değerlendirilmektedir.” ÇBYE’de 3 ana boyut, bu boyutlara ait 10 gösterge esas alınmaktadır. Gökçek Karaca ve Gökçek (2014: 2) ise ÇBYE’nin

boyutları, göstergeleri ve göstergelerin ağırlıkları ile ilgili olarak Tablo 2.5'teki bilgileri aktarmaktadırlar:

Tablo 2.5. ÇBYE boyutları, göstergeleri ve ağırlıkları

Boyutlar	Boyutların Ağırlıkları	Göstergeler	Göstergelerin Ağırlıkları	Göstergelerin % Ağırlıkları
Sağlık	1/3	Beslenme	1/6	16.7%
		Çocuk Ölümü	1/6	16.7%
		Okullaşma Yılı	1/6	16.7%
Eğitim	1/3	Çocukların Okullara Devamlılığı	1/6	16.7%
Yaşam Standardı	1/3	Pişirme Yakıtı	1/18	5.6%
		Tuvalet	1/18	5.6%
		Su	1/18	5.6%
		Elektrik	1/18	5.6%
		Yer / Barınma	1/18	5.6%
		Varlıklar	1/18	5.6%

Kaynak: OPHI, 2014a; HDR 2014b; Gökçek Karaca ve Gökçek, 2014: 2

Gökçek Karaca ve Gökçek (2014: 2) tablodaki boyutlar, göstergeler ve göstergelerin ağırlıklarıyla ilgili olarak şunları anlatmaktadırlar:

“Beslenme göstergesi, yetersiz beslenen en az bir hane halkı bireyi olmasını; çocuk ölümü göstergesi, hane halkında bir veya daha fazla sayıda çocuk ölümü olmasını; okullaşma yılı göstergesi, hane halkı bireylerinden hiçbirinin beş yıllık eğitimi tamamlamamış olmasını; çocukların okullara devamlılığı göstergesi, hanede en az bir okul çağındaki çocuğun okula devam etmemesi durumunu; pişirme yakıtı göstergesi, hane halkının yakacak olarak tezek, odun veya karbon içeren maddeler kullanmasını; tuvalet göstergesi, yeterli tuvalet imkânının olmamasını; su göstergesi, temiz içme suyu erişimine sahip olunmamasını; elektrik göstergesi, elektrik olmamasını; yer göstergesi, hane halkının kirli, çamurlu veya gübreden bir zemine sahip evi olmasını; varlık göstergesi, hane halkının araba, kamyon veya benzer motorlu bir araca sahip olmaması veya bisiklet, mobilet, radyo, televizyon, telefon veya buzdolabından birine sahip olmamasını ifade etmektedir (OPHI, 2014b; Erkul, 2013; Gökçek Karaca ve Gökçek, 2014: 2).”

Arabacı (2019: 133) ise “Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin hanehalkı birimini temel aldığı, tanımı yapılan boyutlarda herhangi bir yoksunluk durumunun görülüp görülmediğine göre yoksulluk olgusunu hesapladığını” belirtmektedir. Arabacı, söz konusu Endeksin boyutlarını ise “eğitim, altyapı, parasal yoksulluk, sağlık, beslenme, hanehalkı güvenliği” şeklinde sıralamaktadır. Arabacı (2019: 138), ayrıca “Endeksin, parasal olmayan

yoksunlukları da göz önüne aldığını” vurgulamaktadır. “ÇBYE ‘ye göre bir hanenin ya da hanehalkının yoksul olarak nitelendirilebilmesi için yoksunluk değerinin %33,3’ün üzerinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Endeks, sözü edilen göstergeler üzerinden hesaplanan yoksul nüfus oranı ve yoksunluğun yoğunluğunun çarpılmasıyla ölçülmektedir (OPHI, 2014a; HDR, 2014b; Gökçek Karaca ve Gökçek, 2014: 2).” Bu çalışmada, mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu yoksulluk deneyimlerinin belirlenmesi için araştırmacı tarafından geliştirilen ankette, söz konusu Endekste bulunan boyutlar da kullanılmıştır. Bunun yanında, “2019 ÇBYE, dünya ölçeğinde yoksulluk olgusunun detaylı bir fotoğrafını çekerek, bireylerin yaşantılarında yoksulluk problemini ne şekilde yaşadıklarını gözlemlemek amacıyla para temelli önlemlerin ilerisine geçmektedir. Mesela, bireylerin sağlık durumunu, içilebilir suya ulaşımını ya da okula devam edip etmediğini değerlendirmektedir.”⁶⁰ Diğer yandan, “küresel ÇBYE’nin raporu (2019), 5,7 milyar bireyden meydana gelen yaklaşık 101 devleti kapsamaktadır. Bunun ise dünyadaki insan sayısının neredeyse %76’sına denk geldiğini söylemek gerekir. Çok boyutlu yoksulluğu tecrübe eden insanlar, eğitim, yaşam ve sağlık alanındaki parametrelerin en az üçte birinde bir yoksunluk yaşamaktadırlar.”⁶¹ Dolayısıyla yoksulluk problemi, sadece gelişmemiş ülkelerin değil tüm dünyanın küresel bir sorunu haline gelmiştir. Nitekim 2019 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi’nde de belirtildiği gibi “günümüzde artık toplumların var-sıyl-yoksul şeklinde düşünülmesinin bir anlamı yoktur. Bu yoksulluk türü içinde bulunan insanların üçte ikisinden fazlası orta gelirli ülkelerde barınmaktadır.”⁶² Bu Endeks, bölgeler ve ülkeler içinde var olan önemli eşitsizlikleri de ortaya koymaktadır. Nitekim Endeks’e göre “Sahra Altı Afrika ve Güney Asya ülkeleri, çok boyutlu yoksullukla karşı karşıya kalan insanların en büyük oranına ev sahipliği yapmakta (bu insanların yaklaşık %84,5’i bu bölgelerde bulunmaktadır), fakat çok boyutlu yoksulluğun yaygınlığı ülkeler arasında çok büyük farklılıklar göstermektedir. Buna göre, çok boyutlu yoksulluk oranı Sahra Altı Afrika ülkelerinde, Güney Afrika ülkelerinde %6,3’ten Güney Sudan’da %91,9’a

⁶⁰https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development Erişim tarihi: 06.04.2022

⁶¹https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development Erişim tarihi: 06.04.2022

⁶²https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development Erişim tarihi: 06.04.2022

yükselmektedir. Güney Asya’da, %0,8 (Maldivler) ile %55,9 (Afganistan) arasında değişen bir durum arz etmektedir.”⁶³

Tüm bunların yanında, çok boyutlu yoksulluğu deneyimleme durumunun çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterdiğini söylemek gerekir. Yaş değişkeni bunlardan biri olup, çocukların bu durumu deneyimleme düzeyi yetişkinlerden daha şiddetli olmaktadır. Şüphesiz çocuk yoksulluğunun artmasında birçok faktör etkili olmaktadır. Aynı hanede yaşayan bireyler arasında bile yoksulluğun farklı şekilde deneyimlendiği günümüz dünyasının önemli gerçeklerinden biri olan göç hareketleri de çok boyutlu yoksulluğu doğuran ve artıran bir faktör olmaktadır. “Dünya nüfusunun neredeyse üçte birini teşkil eden çocuklar, aşırı yoksulluk içinde bulunan insanların da yaklaşık yarısına denk gelmektedir.”⁶⁴ Bunun yanında, “yoksulluğun çok boyutlu niteliğini yansıtacak yoksulluk önlemlerinin önemli olduğu konusunda artan bir görüş vardır. Kimi eleştirmenler, yoksulluk oranının 1,90 dolarını kullanarak azaltmayı hedeflemenin, yoksulluk içinde yaşayan insanların yetersiz beslenme, kötü temizlik, elektrik eksikliği veya yetersiz okullar da dahil olmak üzere karşılaştıkları birçok dezavantajı göz ardı ettiğini dile getirmektedir (Alkire ve Sumner, 2013: 46-51; Şenkal, 2021: 24).” Gökçek Karaca ve Gökçek’e (2014: 2) göre ise “ÇBYE, yoksunluktan ne kadar insanın ve ortalama kaç yoğunlukla karşılaştıklarını tespit etmesi açısından İnsani Yoksulluk Endeksi’nin yerine daha gelişmiş bir endeks olarak karşımıza çıktığı” söylenebilir. Özetle, çok boyutlu bir nitelik kazanan yoksulluk olgusunun ölçülmesinde farklı göstergelere başvurulması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. “Eşitsizliği ve yoksulluğu izlemek için plüralist bakış açılarına gereksinim vardır. Yoksulluk olgusu karmaşık bir yapıya sahiptir.”⁶⁵ Bu bağlamda, bu tez çalışmasının hem nicel hem nitel boyutunda yer alan mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk durumları sadece “gelir” odaklı bir paradigmadan değil, çağdaş yoksulluk tartışmalarında sıkça tartışılan göstergeler ışığında ele alınmaktadır. Nicel ve nitel kısımda kullanılan

⁶³https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development Erişim tarihi: 06.04.2022

⁶⁴<https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri> Erişim tarihi: 10.06.2021

⁶⁵https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development Erişim tarihi: 06.04.2022

boyutlar ve bu boyutlara ait göstergelerle, örnekleme yer alan mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk durumları ve deneyimlerine ilişkin çok boyutlu bir yoksulluk analizi yapılmıştır.

2.5.2. Mülteci Çocuklarda Çok Boyutlu Yoksulluk ve Bu Yoksulluğun Ortaya Çıkardığı Sonuçların Değerlendirilmesi

Çocuklar, tarihin her safhasında ve her bölgesinde meydana göç hareketlerinin bir parçası olmuş, göçün ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardan doğrudan etkilenmiş öznelerdir. Dolayısıyla, “mülteci çocukların ve göçmenlerin öyküsü tek bir bölgeyle sınırlı olmayan, global bir öyküdür.”⁶⁶ Dünyanın farklı ülkelerinde yaşamaya çalışan göçmen çocuk sayısı her geçen artmakta, “çocuk mülteciler” kavramı göç literatüründe geniş bir yer tutmaya başlamıştır. UNICEF’in 2016 yılında yayınladığı bir raporda, göçmen çocuklara ilişkin bazı veriler şöyle sıralanmaktadır:

- “On bir milyon çocuk mülteci ve sığınmacı da dâhil olmak üzere, otuz bir milyon çocuk doğdukları ülkenin dışında başka bir ülkede yaşamaktadır.
- Doğduğu ülkenin dışında yaşamaya çalışan her üç çocuktan biri mülteci durumundadır.
- UNHCR’nin (2015 yılında) yetki ve sorumluluk alanındaki bütün mülteci çocukların neredeyse yarısının çıkış yeri yalnızca Suriye ve Afganistan olmuştur. UNHCR’nin yetki alanındaki bütün mülteci çocukların yaklaşık dörtte üçü sadece on ülke çıkışlı olmuştur.
- Günümüz dünyasında yaklaşık her iki yüz çocuktan biri mülteci konumunda bulunmaktadır. Günümüzde, dünyada barındırılan mülteci çocuk sayısı yaklaşık on milyondur.
- En çok mülteci barındıran 10 ülkenin tümü Asya ve Afrika kıtalarındadır. Türkiye, bu ülkeler içinde en fazla göçmene ev sahipliği yapan devlettir. Ayrıca, Türkiye’nin, en çok mülteci çocuğa ev sahipliği yapan ülke olduğu söylenebilir.”⁶⁷

Refakatli ya da refakatsiz şekilde göç yolculuğuna çıkan çocukların birçoğu vatansızlık, çocuk işçiliği, zorla çalıştırılma, dilendirilme, insan kaçakçılığı, sömürülme, istismar gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadır. UNICEF’in adı geçen aynı raporunda da vurgulandığı gibi “göç yolculuğuna çıkan çocuklar başta sömürü veya istismar olmak üzere birçok olumsuzlukla karşılaşabilme riski yaşamaktadırlar. Çoğu kez insan kaçakçılığı yapanlara başvurma mecburiyetinde olduklarından, hem bu insan tacirlerinin hem diğer suç gruplarının pençesine düşebilmektedirler. Söz konusu çocukların çoğu göç yolculuğunda mahrumiyetin en aşırı ve olumsuz şekillerine de maruz

⁶⁶Köklerinden Koparılanlar, <https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TUR> Erişim tarihi: 07.04.2022

⁶⁷Köklerinden Koparılanlar, <https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TUR> Erişim tarihi: 07.04.2022

kalabilmektedirler.”⁶⁸ Sever’e (2020: 45) göre de “yabancıları oldukları ülkelerde masum ve savunmasız şekilde yaşamaya çalışan mülteci, sığınmacı ya da göçmen çocuklar sağlık, barınma, eğitim hizmetlerine erişmeme gibi problemlerin yanında cinsel istismar, fuhuş, organ ticareti, terör örgütlerince militan olmaya zorlanma gibi çeşitli risklerle de karşı karşıya kalmaktadırlar.” Yılmaz⁶⁹ ise mülteci çocukların karşılaştıkları söz konusu sorunların bazılarını şöyle özetlemektedir:

- “Sağlık, barınma ve temel gereksinimlerin karşılanamamasına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar,
- Çocukların refakatsiz kalmaları ya da aile birliğinin kurulamaması nedeniyle meydana gelen problemler,
- Eğitime ilişkin sahip oldukları haklardan yoksun olmaları,
- Ucuza çalışan bir emek olmalarından dolayı kayıt dışı çalıştırılmaları ve bunun yarattığı çocuk işçiliği problemi,
- Çocuk yaşta asker olarak kullanılmaları yani çocuk yaşta savaşçılar problemi,
- Cinsel ve psikolojik bakımdan istismara açık durumda olmalarına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar.”⁷⁰

Saf ve masum olan çocukların tüm bu olup bitenlerde herhangi bir etkilerinin olmadığı açıktır. Dolayısıyla, UNICEF’in de dile getirdiği gibi “çocuk mülteciler hanelerini terk etmelerine yol açan kurşunlar ve bombalar, şiddet, zulüm, ekinlerin ve toprağın kuruması ve düşük hane gelirlerinden sorumlu değildir. Ne var ki çatışma, savaş, iklim değişikliği ve yoksulluktan ilk etkilenenler de çocuklardır.”⁷¹ Bu bağlamda, “kapitalizmin hakimiyet kurduğu günümüz toplumlarında yoksulluk ve göç birbirini tetikleyen iki olgu olmaktadır. Göç yoksulluğa, yoksulluk da göçe neden olmaktadır (Karadağ, 2018: 485).” Dolayısıyla, gerek aileleriyle gerekse münferit biçimde yeni bir toplumda yaşamaya başlayan çocukları bekleyen temel sorunlardan biri olan yoksulluk, kimi çocuklar için devamlılık arz eden bir duruma dönüşebilmektedir. Göç öncesi, köken ülkelerinde yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, farklı statülerde (yerinden edilen, sığınmacı, mülteci, geçici koruma, şartlı mülteci, göçmen vb.) yaşamaya başladıkları yeni toplumda da

⁶⁸Köklerinden Koparılanlar, <https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TUR> Erişim tarihi: 07.04.2022

⁶⁹Ayşenur Yılmaz, *Dünya Mülteci Çocukları: Haklar ve İhlaller*, <https://tasam.org> Erişim tarihi: 07.04.2022

⁷⁰Ayşenur Yılmaz, *Dünya Mülteci Çocukları: Haklar ve İhlaller*, <https://tasam.org> Erişim tarihi: 07.04.2022

⁷¹Köklerinden Koparılanlar, <https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TUR> Erişim tarihi: 07.04.2022

yoksulluğun pençesine düşebilmektedirler. Öte yandan, hanenin yaşadığı yoksulluk da doğrudan çocuğun yoksulluğu olmakta, böylece çocuğun deneyimlediği yoksulluk daha da ağırlaşmaktadır.

Günümüz göç hareketlerinin aktörlerinden olan çocuklar, hem köken hem hedef ülkede kendilerine sunulan yaşam şartlarını sessiz bir şekilde kabullenmekte, yoksulluğu “çok boyutlu” şekilde deneyimlemektedirler. Aileleriyle birlikte katıldıkları toplumlarda tutunabilmenin ve sosyal içerilmenin çabası içine giren çocuklar, sadece temel ihtiyaçlarını karşılayamama değil farklı alanlarda ortaya çıkan “çok boyutlu yoksullukla” karşılaşmaktadırlar. “Mülteci çocuklar ve aileleri hayatta kalabilmek için yaşlarından ve bedenlerinden büyük olan sorunlara katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Örneğin, mülteci çocuklar, yoksulluk sorunu ve dışlanma problemiyle diğer gruplara oranla daha çok yüzleşmektedirler.”⁷² Dolayısıyla, göçmen çocukların çoğu çok boyutlu olarak “eğitim, yaşam şartları ve sağlık” şeklindeki 3 temel boyuta ait göstergeler bakımından yoksulluğu deneyimlemektedir. Bu tez çalışmasında da mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimleri söz konusu ana boyutlar ve bu boyutlara ait çeşitli göstergeler bakımından irdelenmektedir. Başka deyişle, hem nicel hem nitel boyutta yapılan saha çalışmasında, farklı ülkelerden gelen ve Eskişehir’de yaşayan mülteci lise öğrencilerinin üç ana boyut bakımından deneyimledikleri çok boyutlu yoksulluğa ilişkin analiz yapılmaktadır. Dolayısıyla mülteci çocukların sadece “gelir odaklı ve temel ihtiyaçların karşılanamaması” değil farklı alanlarda ortaya çıkan bir yoksullukla yüzleşmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Yılmaz’ın⁷³ da belirttiği gibi “mülteci çocukların mikro ölçekli sorunları farklılık göstermekte; fakat, makro ölçekte yaşadıkları sorunlar ise benzerlik göstermektedir.” Sever’e (2020: 41) göre ise “dünyanın farklı ülkelerinde mülteci olarak yaşayan çocukların içinde bulundukları hal insani yoksulluk kavramını yansıtmada konusunda önem arz etmektedir. Çocuk yoksulluğu olgusunun çocuklarda yarattığı etkileri ihtiva edecek bir tanımı bulunmasa da hanenin gelir yetersizliği ve hanenin tüketim olanaklarını kapsayacak maddi parametrelerle hesaplanmaktadır. Bunun yanında, barınma, sağlık,

⁷²Köklerinden Koparılanlar, <https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TUR> Erişim tarihi: 07.04.2022

⁷³Ayşenur Yılmaz, *Dünya Mülteci Çocukları: Haklar ve İhlaller*, <https://tasam.org/> Erişim tarihi: 07.04.2022

eğitim, hanenin birey sayısı, sosyal yardım olanaklarının durumu da yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisini hesaplamakta ve bu yoksulluk türünü tanımlamakta kullanılabilmektedir.”

Küresel boyutta her geçen gün daha da derinleşen eşitsizlikler ve yoksulluk, milyonlarca çocuk için adeta bir kader haline gelmektedir. Yoksulluğun şekillendirdiği dezavantajlı yaşamı sürdürmek zorunda kalan çocuklar, hem temel gereksinimlerini karşılamakta zorluk çekmekte hem de yoksulluktan kaynaklanan sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla, yeni bir topluma katılan ve söz konusu topluma uyum sağlama süreciyle baş etmeye çalışan göçmen çocukların dayanıklılık (resilience) durumlarını tehdit eden birçok faktör bulunmaktadır. “Dayanıklılık kavramı, çoklu risk unsurlarıyla karşı karşıya kalan fakat başarılı uyum sağlayıp uyum sürecinde edindiği deneyimleri başarılı örneklerin ortaya çıkması için kullanabilen genç nüfusun bir niteliği olarak tanımlanmaktadır (Hawkins ve Catalano 1992; Masten, Best ve Garmezy 1990; Werner 1989; Werner 1995; Çalhan ve Kolukırmak, 2020: 190).” Bu çalışmanın kapsamında yer alan ve farklı ülkelerden gelip Eskişehir’de yaşayan mülteci lise öğrencilerinin dahil oldukları toplumda ve eğitim sistemi içerisinde deneyimledikleri yoksulluk, dayanıklılıklarını olumsuz etkileyebilmektedir. Hanenin yoksulluğu nasıl ki çocuğun da yoksulluğu oluyorsa, hanenin zorluklar karşısındaki dayanıklılığının zayıf olması çocuğun dayanıklılığını da doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla yoksulluk, göçmen çocuklar için temel risk alanlarından birini oluşturmakta ve onlar için farklı sonuçlar doğurmaktadır. Göçmen çocukların sosyal dayanıklılığını zorlayan yoksulluk kaynaklı bu sorunlar arasında “*dışlanma, ötekileştirilme, yalıtılma, çocuk işçiliği, suç, istismar ve sömürü, kız çocukların erken yaşta evliliği, okul terki vb.*” gibi durumlar yer almaktadır.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

3.1. Giriş

Bu çalışma, mültecilerin önemli bir grubunu oluşturan ‘*çocukları*’ birer özne olarak görmekte, mülteci çocukların farklı bir toplumda deneyimledikleri yoksulluk deneyimlerine ve pratiklerine odaklanmaktadır. Ulaşılabilecek bulgularla ‘*çocukluk sosyolojisi*’ literatürüne katkı yapılması hedeflenmektedir. Mülteci çocukların farklı konulardaki deneyimlerine doğrudan odaklanan çalışma sayısının yeterli olduğunu söylemek zordur. Dolayısıyla bu çalışmada, farklı nedenlere bağlı olarak Afganistan, Irak, İran, Suriye vb. gibi ülkelerden Türkiye’ye gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci çocukların yoksulluk durumları ve bu yoksulluğun etkilerini hangi alanlarda ve nasıl deneyimledikleri, araştırmacı tarafından bir problem olarak algılanmıştır. Gerek gündelik hayata ait araştırmacı gözlemleri gerekse araştırmacının öğretmen olması ve görev yaptığı lisede mülteci öğrencilerin bulunması, problemin lise öğrencileri özelinde ele alınmasını ortaya çıkarmıştır. Her okulun kendine özgü bir iklime ve kurum kültürüne sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda “yapı-fail ilişkisinde ortaya çıkacak durumların da farklı olabileceği” sayılıştısından hareket edilmiş ve böylece Eskişehir il merkezinde bulunan farklı türdeki tüm liseler araştırmaya dahil edilmiştir. Bu sayıltıyı pekiştiren araştırmacıya ait algılardan biri de farklı sosyal, kültürel, ekonomik sermayelere ve kültürel dokuya sahip olan ailelerde yaşayan mülteci çocuklara ait öznel yaşantıların da farklılık göstereceğidir. Böylece, farklı kültürlerin inşa ettiği birer birey olan mülteci çocukların aynı okulda ve yerli öğrencilerle birlikte öğrenim görmeleri, onların yoksulluk deneyimlerine ilişkin bütüncül ve karşılaştırmalı bir okuma yapma fırsatı sunmuştur.

3.2. Epistemolojik Duruş ve Araştırmayı Yönlendiren Felsefi Paradigma(lar)

Bilimsel bir çalışmada “*felsefi varsayımlar, araştırma stratejileri ve metod* araştırmanın temel unsurlarını (Creswell, 2003; Demir, 2019: 3)” oluşturmaktadır. “Araştırmada, önemli noktalardan biri sorgulama süreci olmaktadır. Sorgulamada öncelikle

bilgiyi merkeze alan iddiaların hareket noktasını ve dayandığı temeli belirlemek gerekmektedir. Araştırmalar, felsefi bir sayıltı, paradigma, epistemoloji, ontoloji ya da sınırları belirlenmiş bir çalışma metodu üzerinde biçimlenmektedir (Creswell, 2003; Demir, 2019: 3).” Bu bağlamda, Bilimsel çalışmalarda araştırmacının soruna ya da konuya yaklaşım tarzı, soruna dönük ifade ettiği sorular ve bunlara yanıt bulmak amacıyla kullanmaya karar verdiği metodoloji, araştırmacının sosyal gerçekliği ve toplumsal hayatı ele alma tavrından ve bu tavrın arkasındaki epistemolojik duruştan ve felsefi paradigmalardan şüphesiz etkilenmektedir. Başka bir ifadeyle, “doğru bilginin doğasını, kaynağını, sınırlarını ve ölçütlerini ele alan felsefi disiplin” olan epistemoloji ile “pencere, bakış açısı, değerler dizisi veya belli bir dönemde bilim adamlarının paylaştığı değerler dizgesi” anlamına gelen paradigma, bilimsel çalışmaların yönünü belirleyen iki faktördür. “Araştırmalarda kullanılan paradigmalardan dayanakları hakkında üç soru dillendirilmektedir:

- “1. Metodolojik soru: İnançları ne olursa olsun araştırmacı, gerçeği nasıl ortaya çıkarabilir?
2. Ontolojik soru: Gerçeğin doğası ve şekli nedir? Gerçek hakkında bilinebilen nedir? ve
3. Epistemolojik soru: Bilinen ve bilen arasında nasıl bir doğal ilişki vardır? (Guba ve Lincoln, 1994; Demir, 2019: 4).”

Öte yandan, “ürün olarak bilim ve etkinlik olarak bilim” olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Carnap, Schlick ve Whitehead gibi filozoflar tarafından savunulan *ürün olarak bilim* yaklaşımı, pozitivizmi temel alır. Bilim insanının bilinecek olgudan bağımsız olmasını ve bilimsel bilginin birikerek ilerlediğini esas alan bu yaklaşım; bilimi ‘objektif, genelleme, bilginin yöntemsel bir ürün olması, olgusal ve determinizm vs. gibi’ kavramlarla açıklamaktadır. S. Toulmin ve T. Kuhn’un öncülüğünü yaptığı *etkinlik olarak bilim* anlayışı ise bilimin, bilimsel faaliyetlerin ve bilimsel sürecin toplumsal ve tarihsel yönüne vurgu yapmakta; bilim insanlarının bilimsel faaliyette bulunurken içinde yaşadıkları toplumun kültüründen tamamen kurtulmasının mümkün olamayacağını savunmaktadır. Bu çalışmada, araştırmacı, her iki yaklaşımı da kıymetli görmüş ancak bilimsel anlamda her iki yaklaşımın oluşturduğu kesişim kümesinde yer alan bir duruş benimsemiştir. Bunun temel nedeni ise *karma yöntemin* tercih edilmiş olması; dolayısıyla nicel boyutun ilk yaklaşıma, nitel boyutun ise ikinci yaklaşıma yakın bir çalışma sürecini gerektirmesine olan inançtır. Bu anlatılanlar, “yapı-fail” ilişkisinin vurgulanmasını ve

çalışmada “yapı ve failin” bir arada düşünüldüğünün dile getirilmesini gerektirmektedir. Bu durumun gerekçeleri aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Bu çalışma, mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini çok boyutlu perspektiften ele aldığı için; yoksulluğun ortaya çıkmasına yol açan ve yoksulluğu şekillendiren yapılaşmış etmenlerin dikkate alınmasını; yine bu etmenlerin mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerine olan etkisi ve bu deneyimlerle etkileşimi konusunda güçlü bir farkındalığa sahip olunmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda “*farklı ülkelere mensup olma, göç ile ilgili mevzuat, kültür, ekonomik şartlar, köken ve hedef ülkeye ait kanunlar, cinsiyet, okul, okul kuralları, eğitim kurumuna ait mevzuat, din, aile yapısı, yazılı ve görsel medya, güç ilişkileri, dispozitifler*⁷⁴, *sosyal medya platformları, göçle ilgili uluslararası kuruluşlar, bakanlıklar, ekonomik sistem, sivil toplum örgütleri, yerel ve uluslararası yardım kuruluşları, etnik kimlik, yerel yönetimler, ulusötesi ağlar ve mekânlar, göçmen yardım ve dayanışma kuruluşları, diaspora, köken ve hedef ülkeler arasındaki tarihi, kültürel ve diğer ilişkiler* vs. gibi” yapılaşmış faktörlerin etkisi konusunda dikkatli davranılmıştır. Böylece, hem özne / fail tarafından inşa edilen sosyal gerçekliğe ulaşılması hem de öznenin / failin yoksullukla ilgili deneyimlerinin altında yatan faktörleri ve bu faktörlerin etkilerini açıklama fırsatı yakalanmıştır.

Bu çalışmada, araştırmacı, hem araştırma sürecinin bir parçası hem araştırmadan ayrı bir şekilde varlığını sürdüren ve ‘*sosyal gerçekliği*’ keşfetmek isteyen bir konumdadır. Bu bakımdan araştırma “*nitel ve nicel paradigma birlikteliğine*” dayanmaktadır. Çocuk ve mülteci çocuk yoksulluğu konusundaki istatistiki verinin azlığı araştırmacıyı nicel paradigmaya; nicel araştırmaların sosyal gerçekliği ve sosyal gerçeklikte içkin olanı açıklamada yetersiz kalacağına olan inanç ise nitel paradigmaya yaklaştırmıştır.

⁷⁴“Dispozitif” kavramı, Giorgio Agamben’in “*Dispozitif Nedir?/Dost*” (2012: 29-31) adlı kitabından alıntılanmıştır. M. Foucault’un kavramı ilk kullanan kişi olduğunu söyleyen Agamben, Dispozitif kavramını “Şu ya da bu şekilde; yaşayan varlıkları yakalama, yönlendirme, belirleme, önleme, modelleme, denetleme; bu varlıkların vücut diline, davranışlarına, fikir ve söylemlerine dayanak teşkil etme yetisi olan her şey. Yani yalnızca akıl hastaneleri, panoptikon, hapishaneler, okullar, dinler, disiplinler, fabrikalar, yasal önlemler değil. Bunların iktidarla olan ilişkileri kendinden aşık. Ancak bunların dışında yazarlık, gazetecilik, edebiyat, felsefe, sigara, ziraat, cep telefonları, internette gezinme, bilgisayarlar ve dahası belki dil bile var... Dil, en kıdemli dispozitif belki de” şeklinde tanımlamaktadır. Ayrıca Agamben, “içinde yaşadığımız kapitalizmin gelişiminin son safhasının dispozitiflerin sınırsızca birikimi ve yayılımı olarak tanımlamanın hata olmayacağını” ifade etmektedir.

Dolayısıyla, çalışmanın problemi ve konusu ele alınırken ve araştırmanın tasarımı yapılırken pozitivist, postpozitivist ve yorumsamacı paradigmanın temel sayılırları yol gösterici olmuştur.

Bu araştırma konu ve tasarım bakımından inşa edilirken bazı ön kabullerden hareket edilmiştir. *İlki*, yoksulluk çalışmalarında “çocuğu” merkeze alan, başka deyişle çocuğu özne / fail olarak ele alan çalışmaların az olduğu ve çocuklarla ilgili yoksulluğun daha çok yetişkinlerin gözünden irdelendiğidir. *İkincisi*, çocukların deneyimlediği yoksullukla ilgili nicel verinin az olmasıdır. *Üçüncüsü*, her ne kadar hanenin yoksulluğu çocuğun yoksulluğu anlamına gelse de çocuğun yoksulluğu doğrudan nasıl deneyimlediğine; yoksulluktan kaynaklanan durumların okul ortamlarına ve akran gruplarına nasıl yansıdığına; çocukların yoksullukla baş etmek için bireysel boyutta ne tür stratejilere başvurdıklarına ilişkin yapılan çalışma sayının az oluşudur. *Dördüncüsü*, yapılaşmış faktörlerin yoksulluk sorununu nasıl etkilediğine ya da yapılaşmış faktörlerle yoksulluk arasındaki deterministik ilişkiye dair yeterli nicel verinin üretilmediği yönünde bir kanıya sahip olunmasıdır. *Beşincisi ise* nicel verinin, failin / çocukların “yoksulluğu” nasıl deneyimlediğini; yoksulluğu nasıl inşa ettiklerini yeterince ortaya koyamayacağıdır. Dolayısıyla, bu araştırmada, araştırma modeli olarak karma yöntemin *açımlayıcı sıralı deseni* (Nicel→nitel) tercih edilmişse de ve bu durum araştırmayı pozitivist paradigmaya yaklaştırıyor gibi gösterse de, nicel verinin mülteci çocukların ‘yoksulluk deneyimlerini çok boyutlu olarak’ anlamada tek başına yeterli olamayacağı, çalışmanın bir diğer ön kabulünü oluşturmaktadır. *Son olarak*, araştırmanın “sosyal gerçekliğini (yoksulluk)”, bu gerçekliği deneyimleyen öznenin (mülteci lise öğrencileri) inşa edebileceğine olan inanç da çalışmanın başlangıcında benimsenmiş ön kabullerden biri olmuştur.

Bilindiği üzere “pozitivist yaklaşım veya yönelim, gerçeğin bulunduğuna ve sabit, gözlemlenebilir ve ölçülebilir bir şekilde olduğuna inanır. Bu gerçeklik hakkında ulaşılan bilgi, bilimsel olarak nitelendirilir ve yasaların oluşturulmasını içerir (Merriam, 2013; Göksoy, 2019: 4).” “Pozitivist yaklaşım nesnelliğe önem vermekte, ulaşılabilecek bilgilerin doğruluğuna dair objektiflik ölçüsünde değerlendirme yapmaktadır (Johnson and Onwuegbuzie, 2004; İbrahimoglu, 2011: 46).” Buna karşılık, “postpozitivist paradigmaya

göre gerçeklik giriftir. Dünyada müstakil her kısım bütün olanın malumatını taşır. Küçük şekilde ortaya çıkan anlatılar, kuşkuculuk, katılımcı bir perspektif, disiplinler arası bağlantılar, yerel yaratıcılık, süreksizlik gibi konseptler postpozitivist yaklaşımda önem taşımaktadır (Alikılıç, 2021: 57).” Diğer yandan, “postpozitivist paradigmaya geçişle birlikte, nicel çalışmalar yapısı gereği, olguları açıklamada yetersiz kalmıştır. Söz konusu yetersizliğin nitel çalışmalarla doldurulması yoluna gidilmiştir. Nitel çalışmalar postpozitivist felsefeye dayanmaktadır. Bu tür araştırmalar bireylerin gerçekliği nasıl anlamlandırdığı, durumları ve olayları nasıl anladığına odaklanmakta, ‘ne’ sorusundan çok ‘niçin’ sorusuyla ilgili detaylı bir irdeleme olanağı vermektedir. Araştırmayı gerçekleştiren kişinin de faal biçimde verileri elde etme sürecinde yer aldığı bu metotta, perspektifler araştırmayı şekillendirmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2000; Alikılıç, 2021: 57).” Ayrıca, “postpozitivistler gerçeğin de kritiğini yapmakta ve bu yüzden tek bir yöntemden meydana gelen bilimsel çalışmalara bağlı kalınmamasını tavsiye etmektedirler. Söz konusu yöntemlerin de hatalar ya da yanlışlar içerebileceğini savunmaktadırlar. Bu nedenle çok sayıda metodun kullanılması gerektiğinin altını çizmektedirler.”⁷⁵ Creswell’e (akt. Göksoy, 2019: 5) göre de “postpozitivizmi, birtakım müşterek niteliklere sahip teori ve perspektiflerin birleşimi olarak değerlendirmek mümkündür.” Dolayısıyla, bu araştırma, yukarıda sayılan altı ön kabul nedeniyle, “*ontolojik, epistemolojik ve metodolojik*” açıdan pozitivist ve postpozitivist paradigmalara ait varsayımların sentezi olan bir felsefi çerçeveye sahiptir.

3.3. Araştırma Modeli

Farklı ülkelerden (Afganistan, Irak, İran, ve Suriye gibi) Türkiye’ye gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu yoksulluk deneyimlerini ortaya koymayı amaç edinen bu araştırma, nitel-nicel çalışma modellerinin birlikte kullanıldığı *Karma Yöntemle (Mixed Method)* hazırlanmıştır. Bir çalışmanın başarılı şekilde yürütülmesi ve sonuçlandırılmasında tercih edilen modelin ya da desenin, çok önemli bir etkisi bulunmaktadır. Araştırma modeli ya da deseni, araştırmanın sorularının cevaplarına nasıl ulaşılacağını, hangi yöntem ve tekniklerin kullanılacağını, hipotezlerin

⁷⁵<http://arastirmayontemleri.org/pozitivizm-ve-post-pozitivizm/> Erişim tarihi: 15.08.2022

nasıl test edileceğini, kısaca araştırmanın her aşamasının nasıl yapılacağını anlatan bir plandır. “Araştırma modeli ya da deseni, bir amaca yönelik olarak verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanması amacıyla tanımlanmış ve biçimsel birtakım çalışma işlemi (Plano Clark ve İvankova, 2018: 137)” olarak tanımlanabilir. Alkan, Şimşek ve Erbil’e (2019: 562) göre araştırma desenleri yapılandırılırken çalışmanın başlangıcından sonuna kadar geçen sürecin hangi epistemolojik ve ontolojik inanca bağlı olarak yürütüldüğünün bilincinde olmak gerekir. Nitel desen yapılandırmacı ya da yorumlayıcı anlayışa göre yapılandırılırken, nicel desen pozitivist veya objektivist anlayışa göre yapılandırılmaktadır. Başka bir anlatımla her iki desen de epistemolojik ve ontolojik anlayışları çerçevesine yürütülmektedir.

Bilindiği gibi “bilimsel araştırma yaklaşımları, nicel geleneği temel alan *pozitivist paradigma* ve nitel çalışmaların temellendirildiği *yorumsamacı paradigma* olmak üzere iki başlık altında tasnif edilmektedir. Son yıllarda nicel-nitel metotların bir arada kullanıldığı *karma yöntem* çalışmalarına dönük artan bir eğilimin olduğu görülmekte ve karma yöntem bazı araştırmacılar tarafından üçüncü bir paradigma olarak kabul edilmektedir.”⁷⁶ Bu yöntem, araştırmada ele alınan problemin yalnızca nicel veya yalnızca nitel yaklaşımla değil, ikisinin bir arada kullanılmasıyla daha iyi anlaşılabilmesini kabul eden bir yöntemdir. Ulutaş ve Gündüz’e (2018: 440) göre *çoklu işlemcilik, çoklu metot, harmanlanmış araştırma, üçüncü metodolojik hareket, çoklu yöntemler, bütünleştirici araştırma ve üçgenleme* gibi farklı isimlerle de anılan karma yöntem araştırması, Creswell ve Plano Clark’a (2014: 5-6) göre 1980’li yılların sonlarına dayanmakta; tek bir çalışmada ya da bir araştırmalar dizisinde hem nicel hem nitel verilerin toplanmasını, çözümlenebilmesini ve sentezlenmesini temel almaktadır. Bryman’a atıfla Toraman (2021: 11) ise “karma yöntem araştırmasını kullanma gerekçesinin belirlenmesinde dört sorunun ön planda tutulduğunu ve bunların da 1. Nicel ve nitel bulgular sıralı mı, yoksa sıralı mı elde edilmektedir? 2. Hangi veri toplama yaklaşımı önceliklidir Nitel veriler mi, nicel veriler mi? 3 Birleştirmenin ya da entegrasyonun fonksiyonu nedir? ve 4. Araştırmaya ait sürecin hangi evrelerinde çoklu strateji araştırma perspektifi gerçekleşmektedir?” olduğunu

⁷⁶<https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/111> Erişim tarihi: 13.09.2021

belirtmektedir. Yine Toramana’a (2021: 14) göre “karma yöntemler çalışması, daha çok nicel araştırmaya ait olan ve felsefik temeli olan postpozitivizm ile nitel araştırmaya ait ve felsefik temeli olan yapılandırmacılık arasında bulunmaktadır.” Bu bağlamda, farklı ülkelerden gelip Eskişehir’de yaşayan ve lise öğrenimine devam eden mülteci öğrencilerin yoksulluk deneyimlerini ve bu yoksulluğun yansımalarını ele alan bu çalışma, metodolojik bakımdan bir *karma yöntem* araştırmasıdır. Alanyazında “çok aşamalı, yakınsayan paralel, keşfedici sıralı, iç içe, dönüştürücü ve açımlayıcı sıralı”, karma yöntem desenleri olarak ifade edilmektedir.

Plano Clark ve Ivankova’ya (2018: 56) göre karma yöntemler araştırması, araştırmacıların, nicel ve nitel yöntemleri birlikte kullandıkları araştırma sürecidir. Karma araştırma ise araştırmacıların, en az bir nicel ve bir nitel yaklaşımı bir arada kullandıkları araştırma süreci için kullanılan bir kavramdır. Baki ve Gökçek’e (2012: 2) göre “Creswell, bu yöntemin ana yargısını veya önermesini ‘nicel ve nitel yaklaşımları bir arada kullanmak, her iki yaklaşımı müstakil kullanmaya oranla araştırma sorunlarını daha iyi kavramamıza katkıda bulunur’ biçiminde dile getirmektedir.” “Karma yöntem modelinin üç aşaması vardır. Bunlar; nitel-nicel bulguların toplanması, çözümlenmesi; iki bulgu grubunun anlamlı bir biçimde birleştirilerek bütünleştirilmiş bir analizin geliştirilmesidir (Plano Clark, Creswell, O’Neil Green ve Shope, 2008; Özdoğru, 2020: 59).” Yine Plano Clark ve Ivankova (2018: 4), bu yöntemle yapılan çalışmaların, araştırmacının bir çalışma amacını en uygun biçimde kavrayabilmek için, nitel ve nicel bulgu elde etme ve çözümleme metotlarını bir arada toplayan çalışma süreci olduğunu ifade etmektedir. Tek bir yöntem, araştırmanın problemini ve amacını ele almak için yetersizdir. Nicel ve nitel yöntemlerin bir birleşimi olan karma yöntem, problemin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır (Plano Clark ve Ivankova, 2018: 83). Karma yöntemlerin kullanımı için önemli gerekçelerden biri, farklı yöntemlerin farklı güçlü ve zayıf yanları olduğu ve bu farklılıklardan yararlanmak için etkili bir şekilde birleştirilebileceğidir (Bryman, 2006a; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Reichardt ve Cook, 1979; Plano Clark ve Ivankova, 2018: 84). Öte yandan birçok araştırmacı tarafından karma yöntemin avantajları ve kullanılma gerekçeleri sıralanmıştır. Plano Clark ve Ivankova (2018: 84), araştırmacıların nitel ve

nicel araştırmaları bir araya getirme ihtiyacını duymalarının önemli gerekçelerini beş kategori altında açıklamakta ve bunları “*güçlü ve zayıf yönleri dengelemek, üçgenleme, tamamlayıcılık, geliştirme ve sosyal adalet*” şeklinde sıralamaktadırlar. Dolayısıyla Plano Clark ve Ivankova tarafından dile getirilen bu gerekçelerin kısaca açıklanmasında yarar bulunmaktadır. Buna göre;

Güçlü ve zayıf yönleri dengeleme “farklı yöntemlerin farklılık taşıyan güçlü ve zayıf yönleri olduğunu ve bu farklılıklardan yararlanmak için etkili bir biçimde birleştirilebileceğinin (Bryman, 2006a; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Reichardt ve Cook, 1979; Plano Clark ve Ivankova, 2018: 84)” altını çizmektedir. *Üçgenleme (Triangulation)* “aynı konuyu incelemek için nicel ve nitel bulguların aynı anda ancak müstakil şekilde kullanılması durumudur. Bu ilkede yakınlık gösteren veya tutarlı neticelerin varlığını sınama düşüncesi egemendir. Başka bir ifadeyle, farklı metod ve modellerden elde edilen verilerin ve sonuçların birbirine olan yakınlığı ya da birbirini desteklemesi incelenir (Greene vd., 1989; Giannakaki, 2005; Baki ve Gökçek, 2012: 4).” *Tamamlayıcılık (Complementarity)* “bir fenomenin farklılık gösteren tarafları hakkında tamamlayıcı neticelere ulaşmaya yönelik olarak nicel ve nitel yöntemleri beraber kullanarak daha bütünleşik sonuçların elde edilmesi için karma yöntemlerin kullanılması görüşüdür (Greene ve diğ., 1989; Plano Clark ve Ivankova, 2018: 85).” Tamamlayıcılık “bir yöntemle ulaşılan sonuçları diğer yöntemle ulaşılan sonuçlar yoluyla detaylandırmak, örneklendirmek, güçlendirmek ve netleştirmek yoluyla sonuçların yorumlanabilirliğini ve anlamlılığını arttırmaktır (Greene, Caracelli ve Graham, 1989; Plano Clark ve Ivankova, 2018: 88).” Creswell ve Plano Clark’a (2015: 70) göre araştırmacılar, tamamlayıcılık ile “bir yöntemin sonuçlarıyla diğer yöntem sonuçlarını ayrıntılandırma, genişletme, örnekleme ve açıklamayı amaçlar.” Yine Plano Clark ve Ivankova’ya (2018: 85) göre ise tamamlayıcılık, “bir konunun karmaşıklılığını gidermeye yönelik olarak birbirinin kapsamını zenginleştiren ve birbirini açıklığa kavuşturan veya destekleyen sonuçlar elde etmek için iki yöntemin birlikte kullanılması ile daha anlamlı ve kapsamlı çıkarımlar elde etmeyi amaçlar.” Bir diğer gerekçe ise *geliştirme*’dir. Creswell ve Plano Clark’a (2015: 70) göre *geliştirme* “bir yöntem sonucunun, ölçme kararlarının yanı sıra örnekleme ve

uygulamayı kapsayacak biçimde geniş bir şekilde incelenen diğer yöntem sonuçlarını geliştirmesini amaçlar.” Son olarak, Plano Clark ve Ivankova’ya (2018: 86) göre “karma yöntemler için alanda gittikçe fazla ilgi gören” bir diğer gerekçe, *sosyal adalettir*. Bu gerekçe “sosyal adalet yaklaşımıyla yönlendirilen çalışmaların en iyi biçimde yürütülmesi için nicel ve nitel yöntemleri kullanarak toplumda baskılanan şeyleri ortaya çıkartmak ve bunlarla başa çıkmak için karma yöntemlerin kullanılmasına yönelik bir görüştür. Metodolojik vurguların başat olduğu diğer gerekçelerin aksine, bu gerekçe daha çok ideoloji ve araştırmacıların değerleriyle ilgilidir (Caracelli ve Greene, 1997; Plano Clark ve Ivankova, 2018: 86).” Bu gerekçe “araştırmanın ortakları olarak toplumdan katılımcıların katılımlarını güçlendirmek, adaletsizlikleri açığa çıkartmak, çoklu paydaş gruplarının farkındalığını arttırmak ve toplumda dönüşümler meydana getirmek için en iyi yolun, nitel ve nicel yöntemleri karma duruma getirmek olduğunun (Mertens, 2003; Onwuegbuzie ve Frels, 2013; Plano Clark ve Ivankova, 2018: 86)” altını çizmektedir. Şüphesiz, açıklanan her gerekçenin dayandığı argümanlar kıymetlidir ve karma yönteme güç katmaktadır. Nitekim çalışmamız için yukarıda anlatılan *gerekçelerin* argümanları yol gösterici, değerli ve işlevsel görülmüştür. Özellikle “bir yöntemin sonuçlarıyla diğer yöntemin sonuçlarını ayrıntılandırmayı, geliştirmeyi ve netleştirmeyi hedefleyen (Greene vd., 1989; Özdoğru, 2020: 59)” “*tamamlayıcılık*”, bu araştırmada *karma yöntemin* tercih edilmesinin gerekçesini oluşturmaktadır. Tamamlayıcılık gerekçesinde amaç, nicel ve nitel bulguları bir arada kullanarak çalışmanın güçlendirilmesi ve detaylı biçimde düzenlenebilmesidir. söz konusu durum ise nitel ve nicel bulguların birbirini bütünleyecek biçimde desenlenmesiyle sağlanır (Greene vd., 1989; Giannakaki, 2005; Tunalı, Gözü ve Özen, 2016: 108). “Tamamlayıcılık ilkesinde nicel ve nitel metodlar araştırmanın problemiyle ilişkili farklı yönleri araştırmak amacıyla tercih kullanılır. Söz konusu boyutlarla ulaşılan neticeler birbirini tamamlar ve araştırmanın sorununa detaylı sonuçlar sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Erol ve Çayak, 2021: 180).”

Bu çalışmada karma yöntem araştırma türlerinden biri olan *Açımlayıcı Sıralı Desen* tercih edilmiştir. Bu desenin seçilmesinin temel nedeni, çalışma kapsamında elde edilecek kantitatif (nicel) bulgulara dayanarak yapılacak kalitatif (nitel) mülakatlar aracılığıyla

araştırmanın problemine çözüm bulunması ve ele alınan konunun daha detaylı şekilde incelenmesidir. Bu desende (Nicel→nitel) “nicel bulgular elde edildikten sonra analiz edilir ve sonrasında nitel bulgunun toplanmasına geçilir. Burada öncelik genellikle nicel bulgularıdır. Nitel bulgu aslında nicel bulguları artırmak ve detaylandırmak için toplanır. Bulguların çözümlenmesi birbiriyle ilişkili olup genellikle bulgu tartışma ve yorumlama kısımlarında bir araya getirilir (Creswell, 2003; Baki ve Gökçek, 2012: 9).” *Açımlayıcı sıralı desen*, “araştırmacının ilk önce nicel çalışmayı gerçekleştirip sonuçlarını çözümlediği, ardından bu neticeleri nitel çalışmayla daha detaylı biçimde açıklamak için tekrar yapılandırılmasını kapsayan bir desendir (Creswell, 2009; Gültekin ve Demir, 2019: 92).” Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel’e (2021: 266) göre “bu desende araştırmacılar ilk etapta nicel bulguları toplarlar ve çözümlerler. Daha sonra bu bulgulardan elde ettikleri bulguları tamamlamak, daha iyi anlamak ve açıklamak amacıyla nitel verileri toplarlar.” Creswell ve Plano Clark’a göre ise açıklayıcı bir sıralı tasarım, önce nicel verilerin toplanmasından ve ardından nicel sonuçları açıklamaya veya ayrıntılandırmaya yardımcı olmak için nitel verilerin toplanmasından oluşur. Bu yaklaşımın rasyonel yanı, nicel bulguların ve sonuçların araştırma sorununun fotoğrafını genel anlamda sunmasıdır. Söz konusu genel fotoğrafı genişletmek, iyileştirmek ya da açıklamak için özellikle nitel bulgu toplama yoluyla daha fazla analize ihtiyaç vardır (Creswell ve Plano Clark, 2011; Subedi, 2016: 573). Açımlayıcı desen, araştırmacının nicel bir süreci yöneterek başladığı ve ikinci bir süreçle özel neticeler araştırmaya başladığı bir desendir. İkinci nitel evre, bağlantılı neticeleri daha detaylı açıklama amaçlarıyla uygulanır ve desene ismini veren de bu verileri açıklamaya odaklanmadır (Morgan, 1998; Creswell ve Plano Clark, 2015: 89). Bu desen, başlangıçtaki nicel sonuçları ayrıntılandırmak, açıklamak ya da doğrulamak için takiben nitel verinin kullanımı ile araştırmacıların nicel ve nitel aşamaları sırayla uyguladıkları bir karma yöntemler desendir. Araştırmacılar, bireyleri tanımlamak için birinci aşamadaki nicel araştırmanın sonuçlarını takiben ikinci aşamada nitel görüşmeler kullanabilir ve ardından nitel bulguların, başlangıçtaki nicel sonuçların daha iyi anlaşılmasını sağlaması için iki sonuç setini birlikte yorumlar (Plano Clark ve Ivankova, 2018: 122). Kısaca, “bu desendeki

temel amaç, araştırmanın nicel evresinde elde edilen verilerin, nitel yöntemle detaylı şekilde incelenerek ifade edilmesidir (Creswell ve Plano Clark, 2014; Özdoğru, 2020: 60).” Creswell ve Plano Clark’ın (2015: 194), açımlayıcı desenle yapılan bir karma yöntem çalışmasında veri toplamak için alınması gereken kararlar ve yapılması gerekenlerle ilgili olarak yaptıkları öneriler Tablo 3.1’de verilmektedir.

Tablo 3.1. *Açımlayıcı desen, veri toplamak için kararlar ve öneriler*

Kararlar	Öneriler
-Her iki örneklemdaki bireyler aynı mı yoksa farklı mı olacak	-Nitel aşamaya katılan bireyleri nicel aşamaya katılan bireylerden seçiniz.
-Örneklem aynı büyüklükte mi olacak?	-Örneklem nitel izleme aşamasında, nicel aşamadan daha küçük boyutta olmasına dikkat ediniz.
-Nicel veriler nasıl takip edilecek?	Takip ederken ihtiyaç duyulan (anlamli sonuçlar, anlamli göstergeler vb.) birden çok seçeneği dikkate alınız
-Seçilen katılımcılar nasıl takip edilecek?	-İlk nicel sonuçların alındığı katılımcıları takip etmeyi tercih ediniz.
-Bilimsel Etik Kurulu’nun izni için takip sisteminin nasıl geliştirileceği tarif edilmiş midir?	-Geçici olarak izleme aşamalarını ve ihtiyaç duyulan ilave bir dosyayı belirleyiniz.

Kaynak: Creswell ve Plano Clark, 2015: 194

Bu çalışmada hedeflenen verilere ulaşmak amacıyla, nicel boyut için anket uygulaması, nicel boyuttaki sonuçların daha iyi anlaşılması için nitel boyutta görüşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda, araştırmaya ait *açımlayıcı sıralı desen* temel prosedürler akış şeması Tablo 3.2’de verilmektedir.

Tablo 3.2. Açımlayıcı sıralı araştırma deseni

Aşamalar	Süreçler
-Nicel verilerin toplanması	-Ölçeklerin uygulanması
-Nicel veri analizi	-SPSS aracılığıyla ölçeklerden elde edilen verilerin değerlendirilmesi
-Durum seçimi, görüşme protokolü geliştirme	-Bireysel görüşmeler için gönüllü öğrencilerin belirlenmesi; Bireysel görüşme sorularının hazırlanması
-Nitel veri toplama	-Bireysel görüşmelerin gerçekleştirilmesi
-Nitel veri analizi	-Bireysel görüşme verilerinin betimsel ve içerik analizinin yapılması
-Nicel ve nitel sonuçların birleştirilmesi	-Nicel ve nitel sonuçların açıklanması ve yorumlanması

Kaynak: Özdoğru, M. (2020: 60) (Bazı bölümleri bu araştırma için uyarlanmıştır.)

Karma yöntemin, açımlayıcı sıralı desenine bir örnek olan bu araştırmanın nicel bölümünde “*tarama modeli*”, nitel bölümünde ise “*fenomenoloji (olgubilim)*” deseni kullanılmıştır. Tarama araştırmaları, “bir konuyla ilgili olarak katılımcıların fikirlerinin veya yetenek, beceri, ilgi, tutum vb. niteliklerinin tespit edildiği genellikle diğer çalışmalara oranla görece daha geniş örneklem grupları üzerinde gerçekleştirilen çalışmalardır (Büyüköztürk vd., 2021: 184).” Bu tür çalışmalar, “özellikle ‘ne, nerede, ne zaman, hangi sıklıkta, hangi seviyede, nasıl’ gibi soruların cevaplandırılmasına fırsat sunar (Wellington, 2006; Büyüköztürk vd., 2021: 184).” Fraenkel ve Wallen’e (akt. Büyüköztürk vd., 2021: 184) göre “bu tür araştırmalar genel anlamda şu üç niteliği taşır: 1. Geniş bir grubun bir konudaki görüşlerinin belirlenmesi için grubu temsil etme yeterliliğine sahip insanlardan oluşan bir parça seçilir, 2. Bulguları elde etme aşaması, bulgu kaynağı durumundaki bireylere sorulan sorulara alınan yanıtlara dayanmaktadır ve 3. Bulgular, grubu temsil eden bir bölümünden, yani başka bir ifadeyle örneklem grubundan elde edilir.” Bunun yanında, araştırma, mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini ve bu deneyimlerine ilişkin görüşlerini betimlemeyi hedeflediği için tarama araştırma türlerinden biri olan “*anlık taramaya*” örnektir. Bu tip tarama araştırmaları “belli bir zaman diliminde var olan bir durumun mevcut haliyle betimlenmesi için (Karasar, 2002; Büyüköztürk vd., 2021: 185)” yapılan çalışmalardır.

Nitel boyutta kullanılan Fenomenoloji (olgubilim / görüngubilim) ise sistemli olarak ilk kez Edmund H. Husserl tarafından kullanılmış, ‘bilinç’ kavramını merkeze alan ve ‘bilincin her zaman bir şeyin bilinci” olduğunu savunan bir yorumsamacı paradigmadır. Husserl’e göre bilincin işlevi olguların, nesnelerin ve deneyimlerin özünü bilmeye yönelmek ve özü açık edebilmektir. “Fenomenoloji, yaşam felsefesiyle birlikte ama ondan bambaşka bir sanla, XIX. yüzyıl felsefesinden kopan ikinci büyük felsefi akımı oluşturmaktadır. Daha açık bir şekilde söylersek, fenomenoloji, Fransız Brentano’nun (1830-1917) öğretisinden çıkmış olan aynı tipteki iki eğilimden birisidir. Diğer eğilim, daha sonra kendisine Alois Höfler ile Christian Ehrenfels’in de katıldığı, Alexis Meinong tarafından temsil edilmiştir. Meinong, birçok bakımlardan fenomenolojiye benzeyen bir nesne-kuramı (gegenstand-theorie) ortaya koymuştur (Bochenski, 1997: 159).” Bochenski’ye (1997: 159) göre “fenomenolojinin temel iki özelliğinin önemini vurgulamak gerekir. Bir yöntem olarak fenomenoloji, öncelikle fenomenin, başka deyişle dolaysız şekilde verilmiş olanın betimlenmesidir. Bu özelliğiyle fenomenoloji, doğa bilimlerini soyutlar ve bu nedenle de deneyciliğin karşısında durur. Fenomenoloji, bundan başka –bu noktada ise idealizme karşı çıkar- kalkış noktası olarak bir bilgi kuramından uzak durur. Böyle yapmakla da, bir yöntem olarak, XIX. yüzyılın baskın özelliklerinden köktenci bir biçimde kopar. Fenomenolojinin nesnesi öz’dür, bir başka deyişle söylersek, dolaysız bir görüş içinde kavranmış fenomenlerin düşünülür ideal içeriğidir, özün görülenmesidir. Bu niteliğiyle fenomenoloji, ne özleri ne de bu özleri bilme olanağını benimseyen XIX. yüzyılın felsefesiyle de karşıtlaşır.” Fenomenoloji araştırmaları bilincinde olduğumuz ancak detaylı bir anlayışa sahip olmadığımız fenomenlere odaklanmaktadır. Bulgu kaynakları çalışmanın odaklandığı fenomeni deneyimleyen ve söz konusu fenomeni yansıtabilecek bireyler veya gruplar olmaktadır. Fenomenlere dair deneyimleri ve anlamları ortaya çıkarmak amacıyla görüşmeler gerçekleştirilir. Fenomenoloji (olgubilim) çalışmaları net ve genellenebilir neticeler ortaya çıkaramayabilir. Fakat bir olguyu veya fenomeni daha iyi tanımamızı ve anlamamızı sağlayacak sonuçları ortaya koyacak açıklamaları ve deneyimleri ortaya koyabilmeye (Cropley, 2002; Yıldırım ve Şimşek, Büyüköztürk vd., 2021: 22-23) olanak sağladığından bu araştırmada da kullanılması uygun

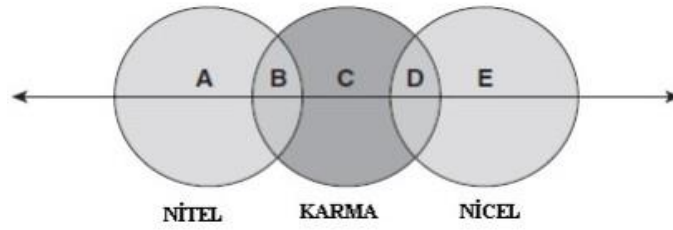
görülmüştür. Dolayısıyla, bu araştırmada Irak, İran, Afganistan ve Suriye gibi yerlerden gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri çok boyutlu yoksullukla ilgili görüşlerine ve deneyimledikleri yoksulluğu nasıl inşa (sosyal gerçekliğin inşası) ettiklerine ilişkin düşüncelerine ulaşılması hedeflenmiştir.

“Olgubilim / Fenomenolojik çalışmalarda bireyin davranışının nesneler, olaylar, insanlar ve durumlarla ilişkisi içinde anlaması ve değerlendirilmesi ön planda tutulmaktadır. Bununla, neyin “gerçek” olduğuna ilişkin bütün yargıların askıya alınması amaçlanmaktadır. Çünkü bu gelenekte gerçeklik ancak, bir bireyin söz konusu gerçekliğe atfettiği anlam bağlamında anlaşılabilmekte ve açıklanabilmektedir. Bunun yanında, fenomenolojik bakışa göre gerçeklik ‘tek’ değildir ve gerçeklik bireysel algılamalara dayanarak zamanla değişebilen bir şeydir. Ayrıca, kişinin bilgisi deneyimlediği durumlara, çevreye ve şartlara göre değişkenlik gösterebilmektedir (Giorgi ve Giorgi, 2003; Baş ve Akturan, 2017; Güzel, 2019: 47).” Dolayısıyla bu çalışmada, çok boyutlu bir durum arz eden yoksulluğun, mülteci lise öğrencileri tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve bu anlamın kişisel olarak nasıl ifade edildiği ele alınmıştır. Böylece failin, sosyal gerçekliği yeniden nasıl inşa ettiğine ilişkin verilere ulaşılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini irdelemeyi amaçlayan bu araştırmada, a) öncelikle farklı ülkelerden gelen mülteci öğrencilerin yoksulluk durumlarına ilişkin farklı konularda detaylı istatistiki bilgilere ulaşılması, b) deneyimlenen yoksulluğun sosyo-demografik özelliklere göre nasıl bir durum gösterdiğine ilişkin nicel veriler elde edilmesi, c) mülteci lise öğrencilerinin deneyimlerinden hareketle, konunun detaylandırılması ve nicel boyutta elde edilen istatistiki verileri derinlemesine yapılacak görüşmelerle zenginleştirilmesi ve tamamlanması ve d) nicel ve nitel verilerin birlikte yorumlanması ve mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluğun ortaya konulması gibi hedefler, bu araştırmada Açımlayıcı Sıralı Desenin kullanılma gerekçelerini oluşturmaktadır.

3.4. Araştırmanın Çalışma Evreni ve Örneklem

“Karma yönteme ait örneklem stratejileri, hem amaçlı örnekleme (aktarılabirliği artırmak için) hem de olasılıklı örnekleme (dış geçerliği artırmak için) tekniklerini kullanarak bir çalışma için olaylar ya da birimlerin seçilmesini gerektirmektedir. Amaçlı ve

olasılıklı örnekleme arasındaki bölünme; karma yöntem örnekleme üçüncü bir strateji olarak eklendiğinde devamlılık gösterir (Teddli ve Yu, 2007; Baki ve Gökçek, 2012: 5).” “Teddli (akt. Baki ve Gökçek, 2012: 5), bu durumu aşağıda verilen şema ile göstermektedir.”

Şekil 3.1. Amaçlı-Karma-Olasılıklı Örnekleme Süreci

Baki ve Gökçek (2012: 5), “A bölgesinin *amaçlı örnekleme*nin seçildiği *nitel* bir araştırmayı; E bölgesinin olasılıklı örneklemin seçildiği *nicel* bir araştırmayı; B bölgesinin öncelikli olarak *nitel* ancak bazı *nicel* bileşenler de içeren araştırmayı; D bölgesinin öncelikli *nicel* ancak bazı *nitel* bileşenleri de içeren araştırmayı; C bölgesinin tümüyle bütünleştirilmiş karma yöntem araştırma ve örneklemini gösterdiğini belirtmektedir. Ok işaretinin ise *amaçlı-karma-olasılıklı* örnekleme sürecini ifade ettiğini” vurgulamaktadır. “Nicel ve nitel tekniği birleştirmek, karma yöntem araştırmacısına çalıştığı konuyla ilgili hem ayrıntılı, hem de geniş çaplı bilgi elde edebileceği ve birbirini tamamlayıcı veriler elde etme olanağı sağlar. Karma yöntem araştırmasında çoğu zaman çoklu örneklem bulunur; bunların büyüklüğü çalışmanın amacı ve sorularına bağlı olarak küçük sayıdaki vakalardan büyük miktardaki birimlere kadar değişebilir (Teddli ve Yu, 2007; Baki ve Gökçek (2012: 6).” Bu araştırmada ‘Sıralı Karma Yöntem Örnekleme Tekniği’ kullanılmıştır. Sıralı Karma Yöntem Örnekleme, bir karma yöntem araştırması için olasılıklı ve amaçlı örnekleme stratejileri (Nicel-nitel) şeklinde sıralı biçimde örneklem seçilmesini kapsamaktadır. Bu teknikle hazırlanan çoğu araştırmada nicel kısımda kullanılan son örneklem, sonraki nitel kısımda örneklem seçimi için belirleyici olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın nicel aşamasında, olasılıklı örnekleme yönteminin *basit seçkisiz örnekleme* yöntemi; nitel aşamasında ise amaçlı örnekleme

yönteminin *ölçüt (kriter) örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme* yöntemleri kullanılmıştır.

3.4.1. Nicel Verilerin Toplandığı Evren ve Örneklem

Eskişehir İl MEM'in Hayat Boyu Öğrenme biriminden alınan bilgilere göre Eskişehir il merkezinde bulunan ve farklı türde öğretim yapan liselerde, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında toplam 976 mülteci öğrenci öğrenim görmektedir. Hayat Boyu Öğrenme Biriminden alınan istatistikler Tablo 3.3'te verilmektedir.

Tablo 3.3. Araştırmanın evrenini oluşturan öğrencilerin geldikleri ülkelere ilişkin bilgiler

Uyruğu / Geldiği ülke	9. Sınıf	10. sınıf	11. sınıf	12. sınıf	Toplam
Afganistan	97	84	58	24	263
Irak	131	144	125	56	456
İran	24	23	21	22	90
Suriye	20	18	15	8	61
Diğer Ülkeler	28	30	25	23	106
Toplam	300	299	244	133	976

Kaynak: Eskişehir İl MEM, Hayat Boyu Öğrenme Şubesi (2021).

Eskişehir'de yaşayan ve farklı türde eğitim yapan liselerde okuyan mülteci lise öğrencilerinin yoksullukla ilgili görüşlerini, çok boyutlu yoksulluk deneyimlerini, yoksullukla baş etme stratejilerini, yaşadıkları yoksulluğun yansımalarını ele alan bu araştırmanın nicel boyuttaki örnekleminin belirlenmesinde; ilk olarak, Eskişehir İl MEM Hayat Boyu Öğrenme biriminden alınan bilgiler doğrultusunda mülteci öğrencilerin öğrenim gördüğü okulların listesi oluşturulmuştur. Bu okullara ait bilgiler aşağıda tablo 3.4'te verilmektedir. İkinci olarak, Olasılığa Dayalı Örnekleme yöntemlerinden biri olan *basit seçkisiz örnekleme (simple random sampling)* yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde “evrendeki birimlerin tümü, örnekleme seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir. Diğer bir deyişle tüm bireyler seçilme olasılığı bakımından eşittir ve birinin seçimi diğerlerinin seçimini etkilememektedir. Seçkisiz örnekleme yönteminin temsilliği sağlama noktasında diğer yöntemlerden daha güçlü söylenebilir (Büyüköztürk vd., 2021: 88).” Mülteci öğrencilerin hangi liselerde öğrenim gördüklerine ilişkin bilgiler Eskişehir İl MEM

Hayat Boyu Öğrenme biriminden alındıktan sonra ilgili liselerde okuyan mülteci öğrencilerden araştırmaya katılmak isteyen öğrencilerden örneklem grubu oluşturulmuştur. Mülteci öğrencilerin Türkçeyi kullanma düzeyleri farklılık gösterdiğinden, örneklem grubu Türkçeyi iyi düzeyde kullanabilen mülteci öğrencilerden basit seçkisiz örnekleme yoluyla oluşturulmuştur. Araştırmanın evrenini oluşturan okullara ilişkin bilgiler Tablo 3.4’te verilmektedir.

Tablo 3.4. *Araştırmanın evrenini oluşturan okullara ilişkin bilgiler*

Okulun Adı	Bulunduğu İlçe
Ahi Evran Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Odunpazarı
Gazi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Odunpazarı
Turgut Reis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Odunpazarı
Eskişehir Anadolu İmam Hatip Lisesi	Odunpazarı
Sarar Anadolu İmam Hatip Lisesi	Odunpazarı
Süleyman Şah Anadolu Lisesi	Odunpazarı
Gazi Mustafa Kemal Anadolu Lisesi	Tepebaşı
Mehmetçik Anadolu Lisesi	Tepebaşı
Prof.Dr. Orhan Oğuz Anadolu Lisesi	Tepebaşı
Şehit Murat Tuzsuz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Tepebaşı
Tayfur Bayar Anadolu Lisesi	Tepebaşı
TOKİ Şehit İkrâm Cirit Anadolu Lisesi	Tepebaşı
Yılmaz Çetintaş Anadolu Lisesi	Tepebaşı
Cemal Mümtaz Sosyal Bilimler Lisesi	Tepebaşı

Çalışma evreninden örneklem grubuna alınacak mülteci öğrenci sayısının belirlenmesi için Büyüköztürk vd. (akt. Özdoğru, 2020, s. 63) tarafından ifade edilen aşağıdaki formül kullanılmıştır. Bu formül, evrendeki birey sayısı bilindiği zaman tercih edilmektedir.

$$n = \frac{Ntpq}{d(N - 1) + tpq}$$

Formülde kullanılan simgelerin anlamları aşağıda verilmektedir:

n: Örneklem büyüklüğü
N: Evrenin büyüklüğü
t: Belli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre tespit edilen teorik değer
p: İncelenen olayın görülüş sıklığı ya da gerçekleşme olasılığı
q: İncelenen olayın görülmeysi sıklığı ya da gerçekleşmeme olasılığı
d: Duyarlılık; örneklem hatası (Büyüköztürk vd., 2011; Özdoğru, 2020: 63).

“Örneklem büyüklüğünün tespitinde, evren için p tahmini yoksa $p=q=0,5$ alınabilir. Araştırılan konunun %95 güven aralığında, $d=0,05$ örneklem hatası ile teorik t değeri 1,96’ya denk gelmektedir (Baş, 2010: 40; Büyüköztürk vd., 2011: 95; Özdoğru, 2020: 63).” Buna göre araştırmanın nicel boyutunda örneklem alınacak öğrenci sayısı şu şekilde hesaplanmıştır:

$$n = \frac{976 \times 1,96 \times 0,5 \times 0,5}{0,05 \times (976 - 1) + 1,96 \times 0,05 \times 0,05} = 276$$

Çalışmanın nicel boyutu için örneklem hesaplaması yapılmış ve örneklem en az 276 öğrenciden oluşması gerektiği tespit edilmiştir. Bunun yanında, araştırmanın nicel boyutunda kullanılan anketlerin geri dönüşünde yaşanabilecek aksaklıklar ve anketlerin işlenmesi sürecinde kayıpların meydana gelebileceği de dikkate alınmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki formül kullanılarak hesaplanan örneklem sayısının (276) üzerinde bir örneklem grubuna anket uygulanmasına karar verilmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin demografik özellikleri Tablo 3.5’te verilmektedir.

Tablo 3.5. *Araştırmanın nicel boyutuna katılan öğrencilerin demografik bilgileri*

Değişkenler	Alt kategoriler	n	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	149	53,6
	Erkek	129	46,4
Yaş	15	65	23,2
	16	84	30,0
	17	64	22,9
	18	52	18,6
	19	10	3,6
	21	2	0,7
	22	1	0,4
Geldiği ülke	Afganistan	77	27,7
	Filistin	1	0,4
	Gürcistan	1	0,4
	Irak	131	47,1
	İran	24	8,6
	Pakistan	1	0,4
	Suriye	27	9,7
	Diğer	16	5,8
Anadili	Afganca	5	1,8
	Arapça	137	49,3
	Azerice	4	1,4
	Darice	4	1,4
	Farsça	83	29,9
	Gürcüce	1	0,4
	Kırgızca	1	0,4
	Kürtçe	1	0,4
	Özbekçe	10	3,6
	Peştuca	2	0,7

	<i>Rusça</i>	1	0,4
	<i>Somalice</i>	2	0,7
	<i>Tatarca</i>	2	0,7
	<i>Türkmençe</i>	25	9,0
Öğrenim gördüğü okul türü	Anadolu lisesi	128	46,0
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	121	43,5
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	28	10,2
	Sosyal Bilimler Lisesi	1	0,4
Sınıf düzeyi	<i>Hazırlık</i>	1	0,4
	9	75	26,8
	10	80	28,6
	11	67	23,9
	12	55	19,6
Kaç yıldır Eskişehir’de yaşıyor	15	1	0,4
	12	1	0,4
	11	1	0,4
	9	9	3,2
	8	15	5,4
	7	22	7,9
	6	37	13,2
	5	44	15,7
	4	59	21,1
	3	44	15,7
	2	32	11,4
	1	13	4,6

Araştırmanın nicel boyutuna ait örneklemin demografik özelliklerine bakıldığında; %53,6’sının kadın, %46,4’ünün erkek öğrenci olduğu görülmektedir. Katılımcı öğrencilerin yaşları 15 ile 22 arasında değişmektedir. Katılımcıların 65’i 15, 84’ü 16, 64’ü

17, 52'si 18, 10'u 19, 2'si 21 ve 1'i 22 yaşındadır. Bunun yanında, katılımcıların çoğu Iraklı (131 öğrenci) iken, diğerleri Filistin, Gürcistan, İran, Pakistan, Suriye ve diğer ülke uyrukludur. Bunların ise 77'si Afganistanlı, 27'si Suriyeli, 24'ü İranlı, 1'er öğrenci ise Filistin, Gürcistan ve Pakistanlı'dır. Ayrıca, 16 öğrenci ise diğer ülkelerden geldiğini belirtmiştir. Anadili bakımından ilk üç sırayı Arapça (137 öğrenci), Farsça (83 öğrenci) ve Türkmençe (25 öğrenci) konuşan mülteci öğrenciler oluşturmaktadır. Diğer öğrencilerin anadillerinin ise sırasıyla Özbekçe, Afganca, Azerice, Darice, Peştuca, Somalice, Tatarca; birer öğrencinin anadilinin ise Gürcüce, Kırgızca, Kürtçe ve Rusça olduğu görülmektedir. Okul türü açısından bakıldığında ise ilk üç sırayı Anadolu Lisesi (128 öğrenci), Anadolu İmam Hatip Lisesi (121 öğrenci), Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (28 öğrenci) oluşturmaktadır. Bunun yanında 1 öğrencinin ise Sosyal Bilimler Lisesinde okuduğu görülmektedir. Katılımcıların sınıf düzeyine göre dağılımına bakıldığında ise 80'inin 10. sınıf, 75'inin 9. sınıf, 67'sinin 11. sınıf, 55'inin 12. sınıf ve 1'inin hazırlık sınıfı öğrencisi olduğu görülmektedir. Katılımcıların Eskişehir'de yaşama süreleri ise 1 ile 15 yıl arasında değişmektedir. Bu durum "4 yıl (59 öğrenci), 5 yıl (44 öğrenci), 3 yıl (44 öğrenci), 6 yıl (37 öğrenci), 2 yıl (32 öğrenci), 7 yıl (22 öğrenci), 8 yıl (15 öğrenci), 1 yıl (13 öğrenci), 9 yıl (9 öğrenci), 15 yıl (1 öğrenci), 12 yıl (1 öğrenci) ve 11 yıl (1 öğrenci)" şeklinde bir dağılım göstermektedir.

3.4.2. Nitel Verilerin Toplandığı Katılımcıların Tespiti ve Örneklem

Araştırmanın nitel aşamasında, Eskişehir il merkezinde bulunan farklı türdeki liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin yoksulluk deneyimlerinin, yoksulluktan kaynaklanan sorunlarının ve yoksullukla nasıl baş etmeye çalıştıklarının detaylı bir şekilde araştırılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın nitel aşamasında yer alan katılımcılar, nicel aşamadaki örneklem grubu içinde yer alan mülteci öğrencilerdir. Nitel araştırmacılar, katılımcı sayısı bakımından çok sayıda insan seçmek yerine, çalışmada ele alacağı temel fenomen, olgu ya da kavram hakkında ayrıntılı bilgi edinebileceği küçük gruplar belirler ve verilerini bu gruplardan toplar. Nitel çalışma, nicel çalışmanın tersine, örneklem grubundan genelleme yapmaya gitmek yerine bazı kişilerden ayrıntılı bir anlayışa ulaşmayı hedefler (Creswell, 2007; Creswell ve Plano Clark, 2015: 186). Yine Creswell ve Plano Clark'a (2015: 185-186) göre nitel çalışmalarda araştırmacı, gerekli

hedeflediği verileri elde edebileceği birey ve yerlerin seçimini yapar. Nitel çalışmalardaki amaçsal örneklem grubu, araştırmacıların yaptığı çalışmada ele aldıkları ana fenomen, olgu veya anahtar mefhum konusunda deneyime sahip ve bilinçli şekilde seçilen bireylerden meydana gelir. Amaçsal örnekleme ait stratejilerin birbirinden farklı bir işlevleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada nitel verilerin toplandığı katılımcı kişilerin tespitinde *Amaçsal / Amaçlı Örnekleme Yöntemi* (purposive / purposeful sampling) kullanılmıştır.

“Amaçlı örnekleme yöntemi, genellikle nitel çalışmalarda tercih edilen ve araştırma sorularının yanıtlarıyla ilişkilendirilmiş belli amaçlara dayanarak birimler (yani bireyler, bir grup birey, kurum vb. gibi) seçme işlemi olarak tanımlanabilir (Teddlie ve Yu, 2007; Baki ve Gökçek, 2012: 5).” Büyüköztürk vd. (2021: 92-93) göre ise “amaçlı örnekleme, olasılı başka deyişle seçkisiz olmayan bir örnekleme yaklaşımıdır. Araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek detaylı araştırma yapılmasına imkan tanıyan bir örnekleme yöntemidir. Amaçlı örnekleme yöntemi, belli kriterleri karşılayan veya belli niteliklere sahip olan bir veya daha fazla özel durumlarda çalışılmak istenildiğinde kullanılmaktadır.” Bu örnekleme yönteminin “temel amacı, çalışmada ele alınan sorunları açıklığa kavuşturacak zengin bilgi içeren durumları seçmektir. Bu yönüyle, amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında faydalı olmaktadır (Tarhan, 2015; Başaran, 2017: 490).” Dolayısıyla, çalışmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yönteminin türleri arasında yer alan *ölçüt (kriter)* ve *maksimum çeşitlilik* örnekleme yöntemleriyle belirlenmiştir. “Bir çalışmada gözlem birimleri belli özelliklere niteliklere sahip olaylar, kişiler, nesneler veya durumlardan oluşturulabilir. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler örnekleme alınır (Büyüköztürk vd., 2021: 94-95).” *Ölçüt (kriter) örnekleme*, “önceden tespit edilmiş bir takım kriteri karşılayan tüm durumların çalışılmasıdır. Ölçüt, araştırmacı tarafından oluşturulur veya daha önceden belirlenmiş kriterler listesi kullanılabilir (Marshall ve Rossman, 2014; Baltacı, 2018: 254).” Bunun yanında Büyüköztürk vd. (2021: 95), “kriter örneklemenin, nicel bir çalışmanın sonuçlarına göre detaylı bir izleme çalışması yapılmak istendiğinde de kullanılabileceğini” ifade

etmektedirler. Dolayısıyla bu araştırmada *Açımlayıcı Sıralı Desen* tercih edildiğinden; elde edilecek nicel bulgulara dayanarak yapılacak mülakatlar aracılığıyla araştırmanın problemine çözüm bulunması ve ele alınan konunun derinlemesine incelenmesi amaçlandığından, kriter (ölçüt) örnekleme yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Böylece bu çalışmada yalnızca doğrudan deneyim yaşayan kişilerden veri toplanması hedeflendiği için ilgili kriter, “*yaşadıkları ülkelerden farklı nedenlere bağlı olarak göç edip Türkiye’de -bu çalışma özelinde ise Eskişehir’de- yaşamaya başlayan ve yoksul olan mülteci lise öğrencileri*” şeklinde belirlenmiştir. Bu araştırmada ayrıca, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan *maksimum çeşitlilik örnekleme* (maximum variation sampling) de kullanılmıştır. *Maksimum çeşitlilik örnekleme* yönteminde örneklem “problemlerle ilgili olan ve kendi içinde benzeşik, değişken ve farklı durumlardan oluşacak şekilde tespit edilmektedir. (Grix, 2010; Baltacı, 2018: 249).” “Bu doğrultuda genelleme yapmak için bu çeşitliliği sağlamak hedeflenmez; tersine, çeşitlilik arz eden durumlar arasında herhangi bir müşterek veya paylaşılan olguların olup olmadığını bulmaya çalışmak ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını incelemek amaçlanır (Marczyk vd., 2005; Baltacı, 2018: 249).” Burada “dikkat edilecek nokta, örnekleme yansıtılacak çeşitlilik durumlarının, çalışmanın amacı göz önünde bulundurularak karar verilmesidir (Büyüköztürk vd., 2021: 93).” Dolayısıyla, bu araştırmada hem *ölçüt (kriter)* hem *maksimum çeşitlilik* örnekleme yöntemlerine başvurulmasının bazı gerekçeleri bulunmaktadır. Bunlar, şöyle ifade edilebilir:

- Ölçüt (kriter) örnekleme – *Gerekçe 1*: Öncelikle araştırmanın evrenini, Eskişehir’de yaşayan ve lise öğrenimine devam eden mülteci öğrenciler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırmanın örnekleme alınacak bireylerin “mülteci lise öğrencisi olması”, ilk kriteri,
- Ölçüt (kriter) örnekleme – *Gerekçe 2*: “Mülteci lise öğrencilerinin çoğu, çok boyutlu yoksulluğa ait kategorilerin bir veya birkaçında yoksulluğu deneyimlemektedir” sayılıştısından hareket edilmesi, ikinci kriteri oluşturmaktadır.
- Maksimum çeşitlilik örnekleme – *Gerekçe 1*: Araştırmanın merkezi fenomeni olan “yoksulluk ve çok boyutlu yoksulluk” hakkında farklı bakış açılarına sahip kişilerin görüşlerine ihtiyaç duyulması; bu bağlamda, Afganistan, Irak, İran ve Suriye kökenli mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk durumlarına ve deneyimlerine ilişkin görüşlerine ulaşmanın hedeflenmesidir.

- Maksimum çeşitlilik örnekleme – *Gerekçe 2*: Köken ülke, cinsiyet, okul türü, göç etme nedenleri, köken ülkedeki yaşam, farklı göç yolculukları, sosyo-demografik özellikler vb. değişkenler bakımından birbirinden farklılık gösteren katılımcıların (mülteci lise öğrencilerinin), yoksulluk gibi karmaşık bir olguyu nasıl inşa ettiklerinin ortaya çıkarılmasının; farklı bir ülkede benzer statülerde yaşayan mülteci öğrencilerin çok boyutlu yoksullukla ilgili deneyimlerine ilişkin farklı ve benzer görüşlerine ulaşmanın hedeflenmesidir. Böylece maksimum çeşitliliği sağlamak için araştırma Eskişehir il merkezinde bulunan ve farklı türde olan okullarda (Anadolu lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi vb.) öğrenim gören “mülteci öğrencilerle” gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada, araştırmanın nitel boyutundaki örnekleme yer alan liselerde öğrenim gören **27** mülteci öğrenci, katılımcı grubu oluşmaktadır. Çalışmanın nitel boyutuna katılan mülteci lise öğrencilerinin demografik özellikleriyle ilgili bilgiler Tablo 3.6’da verilmektedir.

Tablo 3.6. *Araştırmanın nitel boyutuna katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler*

Değişkenler	Alt kategoriler	n
Cinsiyet	Kadın	8
	Erkek	19
Yaş	15	9
	16	7
	17	7
	18	3
	19	1
Geldiği ülke	Afganistan	9
	Irak	14
	İran	2
	Suriye	2
Anadili	Arapça	15
	Darice	2
	Farsça	8

	<i>Kürtçe</i>	1
	<i>Türkmençe</i>	1
Öğrenim gördüğü okul türü	Anadolu Lisesi	5
	Anadolu İmam Hatip Lisesi	7
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	14
	Sosyal Bilimler Lisesi	1
<i>Sınıf düzeyi</i>	<i>Hazırlık</i>	1
	9	8
	10	8
	11	5
	12	5

Araştırmanın nitel boyutuna ait örneklemin demografik özelliklerine bakıldığında; 19'unun erkek, 8'inin kadın öğrenci; öğrencilerin yaşlarının ise 15-19 arasında değiştiği görülmektedir. Buna göre, 9'unun 15, 7'sinin 16, 7'sinin 17, 3'ünün 18 ve 1'inin 19 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Köken ülkelerine bakıldığında ise 14'ünün Iraklı, 9'unun Afganistanlı, 2'sinin İranlı ve yine 2'sinin Suriyeli olduğu görülmektedir. Örneklemdaki öğrencilerden 14'ü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, 7'si Anadolu İmam Hatip Lisesinde, 5'i Anadolu Lisesinde ve 1'i ise Sosyal Bilimler Lisesinde öğrenim görmektedir. Sınıf düzeylerine bakıldığında ise 8'inin 9. sınıf, 8'inin 10. sınıf, 5'inin 11. sınıf, 5'inin 12. sınıf ve 1'inin hazırlık sınıfı öğrencisi olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan mülakatlara, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde öğrenim gören öğrencilerin daha çok (14 öğrenci) katıldıkları görülmektedir. Bunun temel nedeni görüşmelere katılımı “gönüllülük” ilkesinin temel alınmasıdır. Örnekleimde yer alan okullara gidilmiş, görüşmeyi kabul eden ve gönüllü olarak katılabileceğini ifade eden mülteci lise öğrencileriyle mülakatlar yapılmıştır. Mülteci öğrencilerin bu tavrı araştırmacı tarafından saygıyla karşılanmıştır. Bunun yanında, farklı bir toplumda göçmen ya da mülteci olarak yaşamının verdiği psikolojik durum, öğrencilerde “çekinme, kuşkuyla bakma, temkinli yaklaşma, tepkisiz kalma vs. gibi” durumların ortaya çıkmasına da yol açabilmektedir. Ayrıca, örneklemini oluşturan öğrencilerin mülteci olması, okul

idarecilerinin araştırmaya karşı tutumlarını da etkilemiştir. Çalışma için Eskişehir İl MEM’den alınan izinler okulların idarecilerine ibraz edilmesine rağmen, kimi okul yöneticileri görüşmelerin yapılmasını kabul etmemiştir. Bunun yanında bazı okul yöneticileri de görüşme yapılabilecek fiziki mekânlarının olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca, “yabancı olmanın” verdiği hisle bazı mülteci öğrenciler, kendileri ve hanehalkı hakkında herhangi bir bilgi vermek istemediklerini de dile getirmişlerdir. Tüm bunlara rağmen, araştırmacının lisede öğretmen olması, görüşmeler için kolaylaştırıcı bir faktör olmuş, mülteci öğrencilerde bir güven duygusunun oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla araştırmacının, bu yaş grubunda bulunan bireylere nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda önemli bir tecrübeye sahip olması, mülakatların yapılmasını olumlu yönde etkilemiştir. Son olarak, araştırmacının örneklemdeki okulların idarecilerinin çoğunu tanıyor olması başka bir deyişle sahip olduğu sosyal sermaye, mülakatların sağlıklı ve verimli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Okul müdürleri bu araştırmada bir tür “*saha elçileri*” rolünü yerine getirmişlerdir. Aynı şekilde, Eskişehir İl MEM Hayat Boyu Öğrenme Birimi, okullardaki rehber öğretmenler, müdür yardımcıları, okullarda günlük okul nöbetçiliği yapan bazı öğrenciler de “*saha elçileri*” olmuşlar, araştırmacının katılımcılara ulaşmasını kolaylaştırmışlardır.

3.5. Veri Toplama Tekniği ve Verilerin Toplanması

Eskişehir’de yaşayan ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin yoksullukla ilgili görüşlerini, yoksulluk deneyimlerini, yoksullukla baş etme stratejilerini ve yaşadıkları yoksulluğun yansımalarını ele alan bu araştırmanın nicel ve nitel boyutunda kullanılmak üzere araştırmacı tarafından iki tane veri toplama aracı geliştirilmiştir. Dolayısıyla, araştırmanın *nicel boyutunda* mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini ortaya koymak için “*Anket*” formu; nicel boyutta elde edilen bulguları desteklemek, derinleştirmek ve tamamlamak amacıyla yapılan *nitel boyutta*, mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini ortaya koymak için de “*Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu*” hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarıyla ilgili detaylı bilgilere aşağıdaki bölümlerde yer verilmektedir.

3.5.1. Nicel Veri Toplama Aracı

Bilindiği üzere, “100’den fazla gelişmekte olan ülke, uluslararası düzeyde çok boyutlu yoksulluğu ölçmek amacıyla karşılaştırılabilir bir yoksulluk ölçütü olan *Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi*’ni (Alkire vd., 2017: 234; Şenkal, 2021: 24)” kullanmaktadır. Gökçek Karaca ve Gökçek’in (2014: 2) de belirttiği gibi adı geçen *Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi* “Eğitim, Sağlık ve Yaşam Standardı” şeklinde 3 boyuttan oluşmaktadır. Bu 3 boyuttan ilki olan “*Sağlık boyutunda*” “beslenme ve çocuk ölümü”; ikincisi olan “*Eğitim boyutunda*” “çocukların okullara devamlılığı ve okullaşma yılı” ve üçüncüsü olan “*Yaşam Standardı*” boyutunda ise “su, elektrik pişirme yakıtı, tuvalet, konut ve varlıklar” gibi toplam 10 gösterge yer almaktadır. Boyutların, Endeksteeki ağırlıkları ise eşit olup, oranları 1/3 şeklindedir.

Bu bağlamda, araştırmanın nicel kısmında hedeflenen verileri toplamak üzere kullanılan anketin hazırlanması sürecinde, yukarıda sözü edilen “*Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi*’nden” esinlenilmiştir. Böylece, mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu yoksulluk deneyimlerini belirlemede işlevsel olacağına karar verilen özgün bir anket formu hazırlanmıştır. Taslak anket ile 30 tane mülteci lise öğrencisi üzerinde pilot uygulama yapıldı. Taslak ankette bulunan 92 sorunun 5 tanesinin işlemediği tespit edildi ve bu sorular ankette çıkarıldı. Anket formu hazırlanmadan önce örnekleme yer alan mülteci lise öğrencilerine “anket formunun hangi dilde hazırlanması” konusunda görüşleri soruldu. Katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu, Türkçe olarak hazırlanmış bir ankete cevap verebileceklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, katılımcıların çoğu ortaokulu da Türkiye’de okudukları için Türkçeyi doğru ve güzel kullandıklarına dair araştırmacının saha gözlemleri de mevcuttur. Dolayısıyla, araştırmanın nicel boyutunda hedeflenen verileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan ve toplam 87 soruluk bir *Anket Formu (Ek: 7)* kullanılmıştır. Kullanılan anket, Likert tipi bir özellik taşımadığından güvenilirlik hesaplaması yapılmamıştır. Bunun için uzman⁷⁷ görüşü alınmıştır. Uzman, araştırmada

⁷⁷Prof. Dr. Arzu Altın Yavuz, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü Öğretim Üyesi

kullanılan anketin Likert tipi bir ölçek olmadığını dolayısıyla güvenilirlik analizine gerek duyulmadığını ifade etmiştir.

3.5.2. Nitel Veri Toplama Aracı

Çalışmada elde edilen nicel veriler analiz edildikten sonra mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk durumlarını ve yoksulluk deneyimlerini derinlemesine incelemek ve konuyla ilgili daha zengin verileri elde etmek için, araştırmanın nicel boyutuna da katılan öğrencilerden seçilen mülteci lise öğrencileriyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bilindiği gibi “nitel çalışmalarda, çıktılardan çok sürece odaklanılmakta; ‘anlamlar’ ön planda tutulmaktadır (Merriam, 1988; Yılmaz ve Altinkurt, 2011; Altunay, Oral ve Yalçinkaya, 2014: 64). Bunun için nicel boyutta kullanılan anket ile elde edilen verileri açığıklayan, açıklayan, derinleştiren, zenginleştiren, destekleyen, tamamlayan ve mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk durumlarına ilişkin görüşlerini detaylı şekilde ortaya çıkaran bir “*Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu*” kullanılmıştır. “Yarı yapılandırılmış görüşmeler, belli düzeydeki standartlığı ve esnekliği sebebiyle, yazma ve doldurmaya dayalı testler ve anketlerdeki sınırlılığın ortadan kaldırmasına ve belli bir konuyla ilgili detaylı bilgi edinmeye fırsat vermesi (Yıldırım ve Şimşek, 2003; Altunay, Oral ve Yalçinkaya, 2014: 64)” nedeniyle tercih edilmektedir.

Altunay, Oral ve Yalçinkaya’a (2014: 64) göre de “yarı yapılandırılmış görüşmeler ne tam olarak yapılandırılmış görüşmeler kadar sert, ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnekliğe sahiptir; iki uç arasında bulunmaktadır.” Dolayısıyla yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin standart olmaması, katı olmaması ve esneklik taşıması, bu çalışmada tercih edilme nedenlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, “hem çalışmanın deseni olan ‘açımlayıcı sıralı desen’ hem karma yöntemin gerekçelerinden biri olan ‘tamamlayıcılık’ ilkesi gereğince” görüşme formunda yer alan soruların nicel boyutun veri toplama aracı olan anketteki soruları destekleyen, zenginleştiren, açıklayan ve tamamlayan açık uçlu sorulardan oluşmasına özen gösterilmiştir. Görüşme formunun hazırlık sürecinde, “*yoksulluk, göç ve mülteci öğrencilerin yoksulluğu*” ile ilgili literatür taraması yapılmış, benzer çalışmalarda kullanılan ölçekler ve görüşme formlarındaki sorular incelenmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların sonuçları ve önerileri gözden geçirilmiş, böylece bu

araştırmada kullanılacak görüşme formunun kapsam geçerliliğinin sağlanmasına yönelik işlemler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında nitel çalışmalarda *geçerlik* ve *güvenirlik* büyük önem taşıyan bir konudur. Nitekim Shenton’a (akt. Arastaman, Öztürk Fidan ve Fidan, 2018: 50-51) göre nitel çalışmaların “güvenden uyulabilirliğini aktarılabilirlik, inandırıcılık, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik kriterleri sağlamaktadır.” Benzer şekilde “Guba ve Lincoln, inandırıcılık için gerekli olan kriterleri *güvenilebilirlik*, *onaylanabilirlik* ve *aktarılabilirlik* ve *inanılrlık* şeklinde sıralamaktadır (Creswell, 2003; Başkale, 2016: 23).” Dolayısıyla, çalışmanın tutarlılığını arttırmak amacıyla görüşme formunda yer alan açık uçlu sorularla ilgili akademisyen görüşlerine başvurulmuş, önerileri alınmış ve taslak görüşme formu oluşturulmuştur.

Görüşmelere başlamadan önce *gönüllü* olma ilkesine uygun şekilde araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin “*görüşme formunun ve sorularının hangi dilde hazırlanması*” konusundaki görüşleri alındı. Katılımcıların tamamına yakını, görüşmeleri Türkçe olarak yapabileceğini dile getirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi katılımcı öğrencilerin çoğu ortaokul öğrenimini de Türkiye’de yaptığı için Türkçeyi doğru ve güzel kullandıklarına yönelik araştırmacının saha gözlemleri de bulunmaktadır. Ortaya çıkan taslak görüşme formunun geçerliliğini arttırmak için dört mülteci öğrenciyle (1 Afganistanlı, 1 Iraklı, 1 İranlı ve 1 Suriyeli) pilot / ön uygulama çalışması yapılmış; araştırmanın amacına, problemine ve araştırma sorularına hizmet etmeyen (işlemeyen) sorular görüşme formundan çıkarılmıştır. Böylece, başlangıçta 50 olan soru sayısı 43’e inmiş; soru sayısı 43’e düşen görüşme formu kullanılarak iki öğrenciyle (1 Afganistanlı, 1 Iraklı) ikinci kez pilot / ön uygulama yapılmış, soruların katılımcı öğrenciler tarafından aynı şekilde anlaşıldığı tespit edilmiştir. Böylece nitel boyuttaki verileri toplamak üzere kullanılacak *Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunun ve Yönergesinin* son şekli (**Ek: 8**) verilmiş ve kullanılmasına karar verilmiştir. Alınan izinler doğrultusunda ve uygun zaman dilimlerinde örnekleme de yer alan okullara gidildi. Görüşmeler, okul idarecilerinin belirlediği zaman planlamasına göre ve öğrencilerin kendilerini rahat hissedebilecekleri mekânlarda yapıldı. Bunun için öğrenciler daha çok kütüphaneleri, misafir odalarını ve çok amaçlı salonları tercih ettiler. Görüşmeler sırasında ana dili Arapça ve Farsça olan ve

Türkçeyi doğru kullanabilen öğrencilerden de yardım alınmıştır. Nitekim, Türkiye'ye 2021 yılının başlarında Afganistan'dan geldiğini söyleyen Ö3-E ve Ö4-K kodlu iki öğrenciyle yapılan görüşmelerde, aynı okulda öğrenim gören ve Türkiye'ye 2015 yılında geldiğini söyleyen İran uyruklu (Ö2-E kodlu) öğrenci tercümelerde yardımcı olmuştur. Yine ana dili Darice olan (Darice, Farsça'nın Afganistan'daki bir lehçesidir) 2 öğrenciyle yapılan görüşmelerde, araştırmacının çalıştığı okulda öğrenim gören Afganistanlı bir öğrenciden (Ö1-E kodlu) yardım alınmıştır.

3.6. Veri Analizi

Çalışmanın bu bölümünde nicel ve nitel kısımlarda ulaşılan bulguların çözümlenmesiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.6.1. Nicel Verilerin Analizi

Çalışmanın alt problemlerinin başka bir deyişle problem sorularının analizi için, anketlerle elde veriler SPSS programına aktarılmıştır. Öncesinde nicel kısımda hedeflenen verileri toplamak üzere hazırlanan anketin geçerlik ve güvenilirliğini artırmak için pilot çalışma yapılmıştır. İşlevsel olmadığı tespit edilen sorular ve maddeler dışarıda bırakılmış, anketin son şekli verilmiştir. Bunun yanında, örneklem üzerinde yapılan uygulama ile toplanan verilerin analizinde araştırmanın problem soruları dikkate alınarak çözümleme işlemi gerçekleştirilmiş; bu çözümlerler doğrultusunda başlıklar oluşturulmuştur. Bu bağlamda, araştırmanın nicel boyutunda kullanılan anketlerle toplanan bulguların analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Ulaşılan veriler için hangi istatistiksel hesaplamaların yapılması gerektiği konusunda uzman⁷⁸ görüşü alınmıştır. Böylece elde edilen veriler için betimsel (tanımlayıcı) istatistik analizleri yapılmıştır. Her soru için *frekans* ve *yüzde* hesaplamaları yapılmış; bu hesaplamalara ait tablolar çıkarılmış ve yorumlanmıştır.

3.6.2. Nitel Verilerin Analizi

Bilimsel “çalışmalarda bulguların analizi, ulaşılan bulguların bütünsel bir temelde dışarıya aktarım sürecidir (Merriam, 2013: 195; Saklan, 2018: 107).” Bu bağlamda,

⁷⁸Prof. Dr. Arzu Altın Yavuz, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü Öğretim Üyesi

Eskişehir’de farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin yoksulluk deneyimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, katılımcı öğrencilerden ses kayıt cihazı ile elde edilen veriler öncelikle bilgisayara aktarılmış; ardından, verilerin deşifresi gerçekleştirilmiştir. Katılımcı öğrencilerin yoksulluk deneyimlerine ilişkin yapılan yüz yüze mülakatlarla elde edilen bu veriler, araştırmanın problemi, amacı, problem soruları ve kuramsal çerçevesi bağlamında değerlendirilmiş ve yazılı metne dönüştürülmüştür. Böylece 27 mülteci lise öğrencisiyle yapılmış görüşmelerle elde edilen veriler microsoft word dosyası haline getirilmiştir. Katılımcı öğrencilerle toplam 2430 dakikalık görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu işlem sonunda 135 sayfadan oluşan bir veri seti elde edilmiştir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin deşifresi yapıldıktan sonra, okullara gidilmiş ve yazılı hale getirilen veriler, kontrol edilmesi için katılımcı öğrencilere verilmiştir. Mülteci öğrencilerin Türkçeyi tam anlamıyla kullanamamaları nedeniyle bazı kelimeleri veya cümleleri eksik telafuz ettikleri tespit edilmiştir. Bunun için kendilerine teslim edilen metinler üzerinde tek tek çalışılmış ve bire bir yapılan görüşmelerin asılları korunarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bu işlem için Arapça ve Farsça bilen iki öğrenciden yardım alınmıştır. Son olarak, düzeltmesi yapılan metinler araştırmacı tarafından sesli bir şekilde okunmuş, katılımcı öğrencilerin kendilerine okunan metinle ilgili onayları alındıktan sonra analiz sürecine hazır duruma getirilmiştir. Görüşmeler tamamen “gönüllülük” ilkesi gözetilerek yapılmış, katılımcı öğrencilere isterlerse kendilerine ait metinleri analiz dışı bırakma talebinde bulunabilecekleri, araştırmacı tarafından söylenmiştir.

Eskişehir’deki farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin yoksulluk deneyimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın nitel boyutunda ‘yarı yapılandırılmış görüşme’ tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda, bu teknikle elde edilen verilerin analizinde (mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu yoksulluk deneyimlerine dair görüşlerini belirlemek amacıyla) ‘betimsel analiz’, konuyla ilgili daha detaylı verilerin analizinde ve değerlendirme işleminde ise ‘içerik analizi’ kullanılmıştır. “Ulaşılan bulguları düzenli ve yorumlanmış bir şekilde sunmak, betimsel analizdeki temel amacı oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018; Bucak, 2021: 50).” “Betimsel analiz yapan

araştırmacı sahadan topladığı bulgulardaki bilgilerin keşfine ve ortaya çıkarılmasına odaklanmaktadır. Bu yüzden görüşmecilere ait anlatılar, iletişimlerin yapısı, kullanılan sembolik anlatımlar ve benzetmeler görüşmeden sonraki analizlerde mühim görülmektedir (Kümbetoğlu, 2005: 154; Saklan, 2018: 108).” Büyüköztürk vd. (2021: 258) göre “içerik analizi, belli ilkelere dayanan kodlamalarla bir metnin kimi sözcüklerinin küçük içerik kategorileri ile özetlendiği planlı ve sistematik, tekrarlanabilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır.” Bunun yanında “içerik çözümlemesinde gözlem, görüşme, gözlem ya da dokümanlar aracılığıyla ulaşılan bulgular, dört evrede çözümlenir:

“(1) verilerin kodlanması, (2) kod, kategori ve temaların bulunması, (3) kod, kategori ve temaların düzenlenmesi ile (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Eysenbach ve Köhler, 2002; Miles ve Huberman, 1994; Baltacı, 2019: 378).”

Burada ‘kod’ kavramına kısaca değinmekte yarar görülmektedir. “Kod, eldeki veriyi temsil veya tercüme etmek (Vogt, Gardner; Haeffele, 2014; Saldana, 2022: 4) suretiyle ileride örüntüler belirlemek, veriyi kategorize etmek, iddia ya da önerme oluşturmak, temellendirilmiş kuram gibi analitik süreçlerde kullanılmak üzere her bir veriye yorumlanmış anlamlar yüklemek için araştırmacı tarafından ortaya çıkarılmış yapılar olmaktadır. Nasıl ki bir kitap, film veya şiirin başlığı o yapının temel konusu veya özünü temsil edip açıklıyorsa, bir kod da bir verinin ana konusu ve özünü temsil ederek açıklamaktadır (Saldana, 2022: 4).” Öte yandan, betimsel analizde özetlenen veriler, içerik analizinde daha ayrıntılı bir işleme tabi tutulur ve betimsel yaklaşımla farkına varılmayan kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018; Bucak, 2021: 50). “Cohen, Manion ve Morrison’e göre ise içerik analizi bir özetleme süreci olarak tanımlanmaktadır. Elde edilen verilerin ana içeriklerinin ve mesajların özetlenmesi yaklaşımıdır (Saklan, 2018: 108).” “Betimsel analizdeki temel amaç, olayı olduğu gibi özetlemek olduğu için doğrudan yapılan alıntılara da yer verilmektedir (Özdemir, 2018; Topaloğlu, 2020: 80). Kısaca “betimsel analizle yorumlanan bulgular, içerik analizi sayesinde detaylı şekilde işlenerek yeni kavramlar keşfedilir. İçerik analizinde ise amaç, benzeyen bulguları belirli kavramlar ve temalar bağlamında bir araya getirmek ve okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyip, yorumlamaktır (Tosun ve Azazi, 2019: 218).” Dolayısıyla, bu araştırmanın nitel boyutu kapsamında ulaşılan verilerin çözümlenmesinde *betimsel analiz* kullanılırken, detaylı bir çözümleme yapabilmek için de

içerik analizi tercih edilmiştir. Bu bağlamda, ilk aşamada, çalışma kapsamında yapılan görüşmelerle elde edilen verilere ait ses kayıtlarının dökümü yapılmış başka deyişle ses kayıtları tek tek dinlendikten sonra yazılı hale getirilmiştir. Yazılı hale getirilen verilerin tamamı araştırmacı tarafından okunmuştur. Ardından verilerin kodlanması işlemi yapılmış, kategoriler (alt temalar) ve temalar oluşturulmuştur. Yapılan kodlamaların, geliştirilen kategorilerin ve temaların araştırmanın problemine ve amacına uygunluğu ve tutarlılığı konusunda uzman görüşü alınmıştır. Ardından, elde edilen temaların birbiriyle olan ilişkisi doğrultusunda analizler ve yorumlamalar yapılmıştır.

Bu araştırmada nitel verilerin *aktarılabirliğine* de önem verilmiştir. “Nitel araştırmalarda elde edilen sonuçların aktarılabirliği, bulguların uygun ve yeterli seviyede betimlenmiş olmasına bağlıdır. Detaylı tasvir, bulguların ortaya çıkan tema ve kavramlara göre düzenlenmiş bir biçimde okuyuculara yorum eklemekten ve bulgunun aslına uygun olacak şekilde aktarılması işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Saklan; 2018: 109).” Dolayısıyla verilerin sunulması sürecinde, katılımcı öğrencilere ait sözlerin doğrudan alıntılanmasına özen gösterilmiştir. Böylece, katılımcıların, araştırmada ele alınan problemle ilgili olarak ifade ettikleri görüşlerin aslına sadık kalarak aktarılması sağlanmıştır. Saklan’ın (2018: 109) da çalışmasında belirttiği gibi “görüşme yapılan katılımcıların -mülteci lise öğrencilerinin- ayırt edilmesini sağlamak için inşa edilen kod sisteminin harf ve sayılardan oluşan teknik bir kod sistemi (Ö1-E, Ö2-K, Ö3-E gibi) olarak kullanılması tercih edilmiş; araştırmaya ait soruların temaları doğrultusunda geliştirilen başlıklar altında katılımcı anlatımları verilmiş ve yorumlanmıştır.” Son olarak, Açıklayıcı Sıralı Desenin “*tamamlayıcılık*” ilkesine uygun olarak; nitel boyutta elde edilen veriler, nicel verileri desteklemek ve tamamlamak üzere yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Böylece anlam ve anlatımda bütünlüğün sağlanması için her iki veri grubu birbiriyle ilişkilendirilmiştir.

3.6.2.1. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmaların bilimselliğini artıran kriterlerin başında *geçerlik* ve *güvenirlik* gelmektedir. “Nitel çalışmaların geçerliği, ulaşılan sonuçların doğruluğuna odaklanır ve araştırmacının ele aldığı konuyu kişisel görüşlerinden bağımsız ve tarafsız bir şekilde

gözlemlemesi ile sağlanmaktadır. Bu tür çalışmalarda geçerlik ayrıca katılımcıların teyidi, meslektaşların onayı ve uzman incelemesiyle sağlanmaktadır (Topaloğlu, 2020: 81).” Başka bir ifadeyle “geçerlik, araştırmacının incelediği konuyu olduğu şekliyle ve olabildiğince tarafsız gözlemlemesi demektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Saklan, 2018: 113).” “Güvenirlik ise elde edilen sonuçların tekrar edilebilirliğiyle ilgili bir durumdur. Başka deyişle güvenilirlik, çalışma tekrarlandığında aynı sonucun / sonuçların alınıp alınmadığıyla ilgili bir durumdur. Dolayısıyla yapılan araştırmanın bilimsel bir değerinin olabilmesi güvenilirliğinin de yüksek olmasına bağlıdır (Creswell, 2013; Topaloğlu, 2020: 82).” Farklı bir anlatımla güvenilirlik, “verilerin elde edildiği sürecin mümkün olduğu kadar tekrarlanabilir ve açık olmasını elzem kılmaktadır (Topaloğlu, 2020: 82).” Kısaca “güvenirlik, ulaşılan sonuçları tekrar edilebilirliğiyle ilgili bir durumdur (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Saklan, 2018: 114).” Güvenirlik iç ve dış güvenilirlik; geçerlik ise iç ve dış geçerlik şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında “Lincoln ve Guba (1985), nitel çalışmaların gücünü artıracak çeşitli kavramlardan bahsetmektedir. Buna göre, ‘iç geçerlik’ yerine ‘inandırıcılık’, ‘dış geçerlik’ yerine ‘aktarılabilirlik’; ‘iç güvenilirlik’ yerine ‘tutarlık’, ‘dış güvenilirlik’ yerine ‘doğrulanabilirlik’ kavramlarını kullanmaktadırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Saklan, 2018: 114). Böylece, bu araştırmanın nitel boyutuna ait geçerliliğin ve güvenilirliğin sağlanması için “*inandırıcılık, aktarılabilirlik ve tutarlık*” esas alınmıştır. Dolayısıyla yapılan bir çalışmada “inandırıcılığı sağlayabilmek için bulgu toplama araçlarını oluşturma, bulguların toplanması, analizi ve raporlanması sürecinde uzman desteğine baş vurulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Yiğit vd., 2021: 478).” Ayrıca, araştırmanın *inandırıcılığını (iç geçerlik)* artırmak amacıyla farklı ülkelerden gelmiş ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci lise öğrencilerinden veri toplama yoluna gidilmiştir. *Aktarılabilirlik (dış geçerlik)* “araştırmacının çalışmada elde edilen metinlere bağlı kalarak doğrudan aktarımın yapması; örneklem grubunun, ortamın ve süreçlerin farklı örneklem gruplarıyla karşılaştırma yapılacak seviyede detaylı biçimde tanımlanmasıyla (Koşar, 2018; Topaloğlu, 2020: 82)” sağlanmaktadır. Bu çalışmada, katılımcı (mülteci lise öğrencileri) görüşlerinden yapılan alıntılarla ve bu görüşlerin yoruma tabi tutulmasıyla sağlanmıştır. Ayrıca aktarılabilirliğin (dış geçerlik) “sağlanması için veri

toplama sürecinden, analiz sürecine dek her aşama ayrıntılı bir biçimde açıklanmış, verilerin çözümlenmesi sonucunda ulaşılan verilerin alandaki benzer araştırmalarla uygunluğu kontrol edilmiş (Yılmaz, 2020: 41)” olmaktadır.

Nitel çalışmalarda *iç güvenilirlik* yerine ‘*tutarlılık*’ kavramı tavsiye edilmektedir. “Nitel çalışmalarda tekrar edilebilirlik ilkesi, olay ve olgular devamlı değişkenlik gösterebileceği için mümkün olmamaktadır. Bu durumda iç güvenilirlik (tutarlık) yaklaşımının benimsenmesi, olay ve olguların değişkenliğini kabul eden ve bu değişkenliği araştırmaya tutarlı bir şekilde yansıtabilen bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Saklan, 2018: 116).” Bu araştırmada “tutarlılığın (iç güvenilirlik) sağlanabilmesi için ise veri toplama ve çözümleme aşamalarında alanyazında dikkate alınan, uzman görüşlerinden yararlanılmış (Yiğit vd., 2021: 478)”; Topaloğlu’nun (2020: 83) dediği gibi “veri toplama aracı, bulguların toplanma süreci ve bulguların analizi aşamaları detaylı şekilde açıklanmıştır.” Bunun yanında, “nitel çalışmalarda dış güvenilirlik yerine ‘*doğrulanabilirlik*’ kavramı tavsiye edilmekte ve bu kavram bağlamında araştırmacıdan elde ettiği sonuçları topladığı bulgularla devamlı olarak doğrulaması ve okuyucuya mantıklı bir açıklama yapabilmesi beklenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Saklan, 2018: 116).” Dolayısıyla, çalışmanın doğrulanabilirliğinin (dış güvenilirlik) sağlanması için öncelikle “araştırmacı, çalışmada bulgu kaynağı olan kişileri detaylı biçimde tanımlamış, çalışmanın yöntemi ve süreçlerini, veri toplama, verilerin analizini yapma, yorumlama ve raporlaştırma gibi evreleri detaylı bir şekilde okuyucuya sunma (Saklan, 2018: 116)” yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, farklı ülkelerden gelen ve lise öğrenimlerine devam eden mülteci öğrenciler veri kaynağı olarak tanımlanmış; araştırmacının karma yöntemin açılımlayıcı deseniyle gerçekleştirildiği, verinin nasıl analiz edildiği, yorumlandığı ve nasıl raporlaştırıldığı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Tüm bunların yanında, doğrulanabilirliğin sağlanması için çalışmada ulaşılan “ham verilerin, yapılan kodlamaların, rapora temel oluşturan algıların, notların ve yazıların gerektiğinde doğrulanabilmesi için saklanması (Saklan, 2018: 116)” ve “çalışmada kullanılan bütün bulguların, mülakat kayıtlarının ve elle tutulan notların gerektiğinde tekrar incelenebilmesi için arşivlenmesi (Topaloğlu, 2020: 83)” yoluna gidilmiştir. Kısaca, doğrulanabilirliğin (dış güvenilirlik) sağlanması amacıyla, veri toplama

öncesine ait süreç, veri toplama süreci ve veri toplama, veri çözümleme yöntemi ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Ayrıca, yapılan işlemler ve çalışmalara ait bu bilgiler çalışma boyunca muhafaza edilmiştir.

3.7. Araştırmada Etik İlkeler

Bilimsel çalışma sürecinin olmazsa olmaz bileşenlerinden biri, *etik ilkeler*dir. Bilimsel araştırmaların her safhasında göz önünde bulundurulması gereken bu ilkeler, güvenilir ve kabul edilebilir bilgi üretmenin de kriterleridir. Creswell'e (2015'ten akt. Saklan, 2018: 116) göre de “nitel çalışmaların tüm evrelerinde etik ilkelere uyulması bir çalışmanın olmazsa olmaz kriterlerinden birini oluşturmaktadır.” Dolayısıyla, bu araştırmada etik ilkelere azami ölçüde uymaya özen gösterilmiştir. Öncelikle, katılımcı öğrencilere araştırmanın konusu, amacı ve kapsamı ile ilgili bilgi verilmiş; katılımcıların hem anket uygulamasıyla hem de görüşmelerde verecekleri bilginin, araştırma için taşıdığı önem anlatılmıştır. Araştırmanın hem nicel hem nitel boyutundaki örneklemelerinde yer alan katılımcıların tümü mülteci öğrenciler olduğundan, araştırmaya katılımda gönüllülük ilkesi ön planda tutulmuş; katılımcıların istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri, sonuçlar hakkında bilgi sahibi olabilecekleri kendilerine iletilmiştir. Ayrıca, araştırmanın saha çalışmasından önce Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan “*Etik Kurul Onay Belgesi (EK: 2)*” ve Eskişehir İl MEM'den “*Araştırma İzni (EK: 3)*” de alınmıştır. Son olarak, araştırmanın hem nicel hem nitel boyutunda yer alan katılımcıların tümü farklı ülkelerden Türkiye'ye gelen mülteci çocuklar olduğu için, araştırmada elde edilen veriler ve sonuçlar “anonimleştirilerek” sunulmuştur. Başka bir ifadeyle, güvenlik tedbiri gereğince katılımcıların deşifre olmalarının önüne geçmek için “verinin anonimleştirilmesi” yoluna gidilmiştir.

3.8. Mülteci Çocuklarla Çalışmanın Zorlukları

Öncelikle bu çalışmanın özneleri “mülteci çocuklardır.” Mülteci çocuklar, mülteciler içerisinde en kırılgan kitleyi oluşturmaktadır. Dolayısıyla, çocukları konu edinen araştırmalar, diğer araştırmalara göre daha çok özen gösterilmesini gerektirmektedir. Karşımızdaki kitle hassas, bakıma muhtaç döneminde bulunan ve toplumun dezavantajlı gruplarından biri olduğu için çalışmanın başlangıcında “*bu araştırma, katılımcıları*

(*çocukları*) nasıl etkileyebilir?” sorusuna cevap verilmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklarla çalışılırken öncelikle esnek bir çalışma planı hazırlanmalıdır. Bu bağlamda; öncelikle çalışmanın amacı ve hedefleri sade bir dille anlatılmalı, ebeveyn onayları alınmalı, istediği dille cevap verme fırsatı tanınmalıdır. Çocuk, araştırmaya katılmama hakkına sahiptir. Bunun aksi bir tavır içinde olunmamalıdır. Çocukların araştırmaya katılması konusunda zorlanması, hedeflenen verilere ulaşmayı engelleyen önemli bir durumdur. Nitekim bu çalışmada, ankete katılan bir mülteci öğrencinin babası, beni arayarak, köken ülkeden göç etme sebeplerine dayanan bir açıklama yaptıktan sonra çocuğunun cevapladığı anket formunun değerlendirme dışı bırakılmasını ve anket formunun imha edilmesini talep etmiştir. Oysa anket ve görüşme uygulaması için İl MEM’den gerekli izni almıştım. Dolayısıyla, çocukların, yapılaşmış faktörlerce belirlenen edilgen özneler olmadığı her zaman akılda tutulmalı; onların toplumsal ağlarla, ilişkilerle ve kültürel yapıyla dinamik ve güçlü bir etkileşim içinde oldukları unutulmamalıdır.

Çalışmanın zaman planlaması da büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, çocukların uygun göreceği zaman dilimlerinde çalışma yapılmalıdır. Çocuklar uzun süren görüşmelerde kimi sorulara yüzeysel cevaplar verebilmektedirler. Bu çalışmada 40 dakikadan fazla süren görüşmeler en verimsiz görüşmeler olmuştur. Öte yandan, her ne kadar bilimsel bir ifade olmasa da “*çocukla çocuk olmak*”, çocukların zihni, duygusal ve bilinçaltı dünyalarına açılan kapının çilingiri olmaktadır. Bunun yanında, çocuklarla yapılan araştırmalarda, çocukların kendilerini rahat hissedebilmeleri için “yetişkinler-çocuklar” arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerini çağrıştıracak her türlü “iktidar ve otorite ilişkisinin” görünmez hale getirilmesi faydalı olacaktır. Öte yandan, mülakatlarda kullanılacak kavramların çocukların anlayacağı dilde olmasına özen gösterilmelidir. Gerek anket formunda gerekse mülakatlarda her türlü kişisel ve toplumsal fay hatlarından (din, dil, ırk, mezhep vs.) uzak durulması önem arz etmektedir. Aksi halde çocuklar, sorulara tek kelimelik veya tek cümlelik cevaplar vermeye yönelmektedirler. Dolayısıyla, her şeyden önce karşılıklı güçlü bir güven tesis edilmelidir.

Bu çalışmanın nitel boyutundaki görüşmelere katılan mülteci çocuklar, erken yaşlarda ölüm, yas, aileden birinin kaybı, yaşadığı mekanı terk etme, savaş, zorla yerinden

edilme, yoksulluk, tehdit, gıdaya ulaşamama, zorlu göç yolculukları, ötekileştirilme, dışlanma vb. gibi durumlarla karşılaştıkları için “duygusal anlamda yaşıtlarına göre daha olgun ve tecrübeli” olduklarını ifade etmişlerdir. Başka bir deyişle araştırmacı, karşısında “o yaştın çocuklarını” bulamayabilirler. Bilişsel ve duygusal bakımdan yaşından daha ileri bir dezavantajlı grupla karşı karşıya kalabilme olasılığı yüksek olmaktadır. Bu durumu görüşmeler sırasında derin bir mahcubiyet içerisinde tecrübe ettiğim için, empati yapmanın ne kadar değerli bir meziyet olduğunu bir kez daha anladım. Yine görüşmeler sırasında bir mülteci kız öğrencinin “okuldan çıktığımda doğrudan eve gidiyorum, ev işleri için anneme yardım ediyorum, küçük kardeşime bakıyorum ve fırsat bulursam ödevlerimi yapıyorum” şeklindeki sözleri, bu çocukların çok erken yaşlarda hayatın zorluklarıyla yüzleştiklerini göstermektedir. Yine bir kız öğrencinin “tek başına yaşadığını, vatansız statüde bulunduğunu” söylemesi de bu çocuklardan bazılarının tek başına hayatın ağır yükünü göğüslemek zorunda kaldıklarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla, çocuklarla ve özellikle mülteci çocuklarla çalışma yapacak araştırmacıların, bu noktaları göz önünde bulundurmaları yararlı olacaktır.

Bunun yanında, çocukların, kendilerini “*veri alınacak ve teşekkür edilecek bireyler*” olarak görmelerinin; bu durumu bir tür “*sömürü*” olarak algılamalarının önüne geçilmelidir. Dolayısıyla görüşmeler bittikten sonra da onlarla sohbet edilmeli; kendilerini ifade etmelerine, çeşitli sorunlarını ve isteklerini dile getirmelerine fırsat verilmelidir. Dolayısıyla, kent kültürüne tam anlamıyla adapte olamamış, çeşitli ihtiyaçlara cevap veren özel ve resmi kurumların yerini öğrenememiş çocuklara rehberlik yapmak da gerekebilmektedir. Örneğin, bu çalışma sırasında iki öğrenci YÖS (Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı) sınavına hazırlanmak için nasıl bir yol izleyebileceğini, bu sınava nasıl hazırlanabileceğini ve nereden kaynak kitap alabileceğini sormuştur. Benzer şekilde, mülteci çocukların okudukları okulların hangi yükseköğretim programlarına kaynaklık ettiği konusunda da bir tür rehberlik yapılmış, doğru bilinen bazı yanlışlar araştırmacı tarafından düzeltilmiştir. Başka bir ifadeyle, araştırmacı sadece veriyi elde etmeye ve heybesini doldurmaya çalışan biri değil, mülteci çocuklar için bir tür “*kent rehberi*” de olabilmelidir. Öte yandan, mültecilerin merkeze alındığı çalışmalarda “*etnik yapı, kültürel*

farklılık, köken ülke farklılığı vb.” araştırmacıyı bekleyen en belirgin değişkenlerdir. Bu yüzden, araştırmacıların çalışmasına başlamadan önce yapması gereken en önemli nokta “güven” oluşturmaktır. Mülteci çocukların çalışmanın başında gösterdikleri “tedirgin bakışlara” hazır olunmalı, gösterilecek yakınlık ve sıcaklıkla bu durumun üstesinden gelinebileceği unutulmamalıdır. Tüm bu anlatılanlar, çocukları ele alacak çalışmalara ve araştırmacılara yapılan çeşitli önerilerdir. Dile getirilen durumlar, bu çalışmanın saha sürecindeki deneyimleri yansıtmaktadır. Toparlamak gerekirse, mülteci çocuklarla çalışmayı düşünen araştırmacıların, Gencer’in (2019) de dediği gibi “yaşamları yaşlarından büyük olan çocuklarla” karşılaştıklarını söylemek doğru bir ifade olacaktır.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Giriş

“Ülkesini terk eden insanlar hiç mutlu değil, diyor daha sonra Abdul Munaf. İnsanları memleketlerini terk etmeye zorlayan hep haklı nedenler var. Burma’da düzenli bir geliri ve günde üç öğün karnını doyurabilecek imkanı olsaymış mutlaka orada kalmayı yeğlediğini söylüyor Abdul Munaf. Sığınmacılar hep büyük problemlere maruz kalan insanlardır (Engelhardt, 2020: 310).”

Yirmi altı Alman muhabirinin dünyanın farklı köşelerinde yaşamaya çalışan mültecilerle yaptıkları röportajları bir araya getirerek kitap haline getiren Marc Engelhardt, Avrupa Kıtası odaklı mülteci sorununu söylemini aşarak yerine değişimi temele alan, duyarlı, yenilikçi ve hümanist bir perspektif geliştirmeye çalışmaktadır (Engelhardt, 2020, Sığınmacı Devrimi, Arka kapak). Bu çalışmada da, Abdul Munaf’ın öyküsüne benzer şekilde, “*Afganistan, Filistin, Gürcistan, Irak, İran, Pakistan, Suriye ve diğer ülkelerden*” Türkiye’ye gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimleri ele alınmıştır. Bu bağlamda, araştırmada ulaşılan nicel ve nitel bulgular;

- *Köken ülkeden göç etme, Türkiye’yi ve Eskişehir’i tercih etme sebepleri,*
- *Eğitim sürecine katılım, okuldaki hakların kullanımı ve aile içi kararlara katılım,*
- *Kovid-19 salgını ve eğitim süreci,*
- *Günlük yaşam, tüketim, çalışma ve yoksulluk durumu,*
- *Yoksullukla ilgili algı ve yoksulluğu betimleme şekli,*
- *Sağlık durumu,*
- *Sosyal hayat,*
- *Alınan yardımlar ve yoksullukla baş etme stratejileri,*
- *Geleceğe bakış: Umutlar, beklentiler ve hedefler gibi ana boyutlar çerçevesinde analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.*

4.2. Bulgular

4.2.1. Köken Ülkeden Göç Etme, Türkiye’yi ve Eskişehir’i Tercih Etme Sebepleri

Bu boyut altında, araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin yaşadıkları ülkeden göç etme, Türkiye’yi ve Eskişehir’i tercih etme sebeplerine ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.1.1. Göç ettik çünkü: “Sebeplerimiz var”

Tablo 4.1. Köken ülkelerden göç etme sebepleri

Sebepler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Savaş	192	68,6	69,1	69,1
Siyasal	25	8,9	9,0	78,1
Ekonomik	6	2,1	2,2	80,2
Ailevi	28	10,0	10,1	90,3
Toplumsal baskı	16	5,7	5,8	96,0
Diğer	11	3,9	4,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.1’e göre araştırmada yer alan mülteci lise öğrencilerinin 192’si savaş, 28’i ailevi, 25’i siyasi, 16’sı toplumsal baskı, 6’sı ekonomik ve 11’i diğer sebepler yüzünden göç ettiklerini ifade etmiştir. Bu bulgunun, Acar Yurtman’ın (2017) araştırmasındaki “mülteci çocuklar, genellikle iç savaştan kaynaklanan faktörler ve artış gösteren güvenlik olaylarının doğurduğu olumsuz durumlar nedeniyle göç ettiklerini belirtmişlerdir” şeklindeki bulguyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Aynı şekilde bu bulgular, Güzel’in (2019) “kişilerin göçe karar vermelerinde ailelerinin içinde bulunduğu durum ve gereksinimleri etkili olsa da buna etki eden kültürel, psikolojik, sosyolojik ya da politik farklı etmenler de söz konusudur” bulgusuyla örtüşmektedir. Mülteci öğrencilerin köken ülkelerinden göç etme sebepleri hakkında daha derin bilgiye ulaşmak için görüşmeler de yapılmıştır. Katılımcı görüşlerinin analizi sonucunda “savaş, güvenlik sorunu, toplumsal baskı, ekonomik durum (yoksulluk), sağlık sorunları, eğitim sorunları, siyasi sorunlar ve baskı” ön plana çıkan durumlar olmuştur. Söz konusu durumlar, göç terminolojisinde

genellikle “*itici faktörler*” arasında ifade edilmektedir. Dolayısıyla, bazı katılımcılar köken ülkelerinden niçin göç ettiklerini şöyle anlatmışlardır:

“Afganistan’da ekonomik durumumuz pek iyi değildi. Aynı zamanda orada savaş çıktığı için Türkiye’ye geldik (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Irakta bizi öldürmeye kalktılar. Dayımı zaten öldürmüşler. Annem korktuğu için bizi buraya getirdi. Babam zaten bize hiç bir şey sormuyordu, ilgilenmiyordu ve bizi bırakıp gitti. Bizi de Türkiye’ye annem getirdi (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Afganistanda durumumuz biraz iyiydi. Babam askeri terziydi. Taliban devleti ele geçirince herkesi öldürme olayları yaşanmaya başladı. Kız çocuklarını ise 15 yaşını geçmişse zorunlu evlilik yaptırmaya başladılar. Biz de her şeyi bırakıp, tüm bu sıkıntılardan dolayı ülkemizi terketmek zorunda kaldık (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Babam İran’da da çöp topluyordu. Bir gün ona orada çok yüksek bir ceza kesti polisler. Annemin ameliyat olması gerekiyordu çok yüksek bir ücret istediler, veremedik. O yüzden Türkiye’ye göç etmeye karar verdik (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Türkiye’ye gelmiş olan bu insanların, ekonomik durum, savaş, can güvenliği, toplumsal baskı ve hoşnutsuzluklar, siyasal istikrarsızlıklar vb. gibi saiklerden dolayı yaşadıkları yeri terk ettikleri anlaşılmaktadır. Göç literatüründe hem hedef hem transit ülke olarak nitelendirilen Türkiye’ye son yıllarda yönelen göç hareketlerine baktığımızda, özellikle “iç savaşların olduğu; siyasal, toplumsal ve ekonomik istikrarsızlıkların” yaşandığı ülkelere söz konusu göçlerin gerçekleştiği görülmektedir. Afganistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkeler bu konudaki en önemli örnekleri oluşturmaktadır.

4.2.1.2. Göç rotası: “Hedef ve transit ülke olarak Türkiye”

Tablo 4.2. Türkiye’yi tercih etme sebepleri

Tercih etme sebebi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sınır komşumuz olduğu için	73	26,1	26,3	100,0
Sığınma sistemi kolay olduğu için	34	12,1	12,2	100,0
Ekonomik şartları uygun olduğu için	33	11,8	11,9	100,0
Sağlık, eğitim, barınma gibi konularda güçlü olduğu için	70	25,0	25,2	99,6
Tanıdığımız insanların yaşadığı bir ülke olması	62	22,1	22,3	100,0
Benzer kültüre sahip olduğumuz için	73	26,1	26,3	100,0
Avrupa’ya geçmenin en kolay yolu olduğu için	44	15,7	15,8	99,6
Kolayca iş bulabileceğimi düşündüğüm için	17	6,1	6,1	100,0
Güvenli bir ülke olduğunu düşündüğüm için	175	62,5	62,9	100,0
Diğer	10	3,6	3,6	100,0

Tablo 4.2’de mülteci lise öğrencilerinin Türkiye’yi tercih etme sebepleri verilmektedir. Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı sunulmuştur. Buna göre, 175’inin “güvenli bir ülke olduğunu düşündüğü için”, 73’ünün “sınır komşumuz olduğu için”, 73’ünün “benzer kültüre sahip olduğumuz için”, 70’inin “sağlık, eğitim, barınma gibi konularda güçlü olduğu için”, 62’sinin “tanıdığımız insanların yaşadığı bir ülke olması”, 44’ünün “Avrupa’ya geçmenin en kolay yolu olduğu için”, 34’ünün “sığınma sistemi kolay olduğu için”, 33’ünün ekonomik şartları uygun olduğu için”, 17’sinin “kolayca iş bulabileceğini düşündüğü için” Türkiye’yi tercih ettiği görülmektedir. Bunun yanında 10’unun “diğer” cevabını verdiği görülmektedir. Verilen cevaplara bakıldığında, göç hareketleri konusunda Türkiye’nin hem hedef hem transit ülke

olarak görüldüğünü söylemek gerekir. Bunun yanında en yüksek oranın “güvenli bir ülke olduğu” seçeneğinde gerçekleştiği görülmektedir. Örnekleme oluşturan öğrencilerin büyük çoğunluğunun iç savaşın ve siyasal sorunların yaşandığı ülkelerden gelmeleri, bu bulguyu anlamlı kılmaktadır. Afganistan, Irak ve Suriye, bu bağlamda değerlendirilebilecek ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim araştırmanın nicel boyuttaki örnekleminin (278 öğrenci) 235’ini (% 84,5) Afganistanlı, Iraklı ve Suriyeli mülteci öğrenciler oluşturmaktadır. Örneğin, 2011 yılında Suriye’de ortaya çıkan iç savaş sebebiyle milyonlarca Suriyeli, Türkiye tarafından hayata geçirilen “açık kapı politikası” sonucunda sınırlardan geçerek Türkiye’ye gelmiş ve sığınma talebinde bulunmuştur.

Bilindiği gibi Türkiye, Cenevre Sözleşmesi’ne (1951) göre Avrupalı olmayan / Avrupa Kıtası dışından gelen kişileri şartlı mülteci şeklinde tanımaktadır. “Ülkemiz, Cenevre Sözleşmesini, birinci maddesindeki mekân bakımından öngörülen seçme hakkını kullanarak ‘coğrafi kısıtlama’ ile kabul etmiş ve imzalamıştır. Dolayısıyla şartlı mülteci; Avrupa coğrafyası dışında ortaya çıkan gelişmeler sebebiyle, mülteci tarifindeki şartlara sahip olduğunu söyleyen; üçüncü ülkelere iltica etmek amacıyla Türkiye’den uluslararası koruma isteğinde bulunan kişidir.”⁷⁹ “Türkiye, Avrupa Kıtası’nda bulunan ülkelere gelmeyen başka deyişle Avrupa dışındaki ülkelere gelen göçmenlere güvenli bir ülkeye (üçüncü ülkeye) yerleştirilene kadar barınma hakkı tanımaktadır. Türkiye’de bir üçüncü ülkeye yerleştirilme koşuluyla kalmalarına izin verilen bu insanlar ‘şartlı mülteci’ veya ‘ikincil koruma’ statüsüne sahip (YUKK madde 63; Kahya Nizam ve Sallan Gül, 2017: 1390)” olmaktadır. Ayrıca “ülkemiz, uluslararası standartlara uygun olan ve etkin bir ulusal sığınma sistemi oluşturabilmek amacıyla kanuni ve kurumsal yenilikler gerçekleştirmiştir. Örneğin, 2013 yılının Nisan ayında, Türkiye’nin ilk sığınma yasası olan YUKK, TBMM tarafından uygun bulunmuş ve 11 Nisan 2014’te yürürlüğe girmiştir.”⁸⁰ Dolayısıyla adı geçen ülkelere (Afganistan, Irak, İran, Suriye vd.) Türkiye’ye gelen göçmenlerin yasal statüsü “mülteci” olarak ifade edilmemektedir.

⁷⁹ <https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci> Erişim tarihi: 23.05.2022

⁸⁰ <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> Erişim tarihi: 23.05.2022

Yine söz konusu bulgular, Ravenstein'in yedi "*göç kanunu*"ndaki "*göç ve mesafe*" ilkesiyle de uyumluluk göstermektedir. Çalışmanın kuramsal kısmında da değinildiği, Yalçın (2004: 25) ve Çağlayan'ın (2019: 110-111) da belirttiği gibi "mesafe ve göç ilkesine göre göç eden insanların çoğunluğu yalnızca mesafesi kısa olan bir yere göç eder. Az mesafeli bu yer değiştirme hareketi ise gidilen yerlerde göç dalgalarına yol açabilen bir tesire sahip olabilmektedir." Özellikle Irak ve Suriye gibi ülkelerden Türkiye'ye yapılan göç hareketleri, "göç ve mesafe" ilkesi bağlamında değerlendirilebilecek bir niteliğe de sahiptir. Bu bulgu, Güzel'in (2019) "Türkiye'nin Gürcistan'ın sınır komşusu olmasının Gürcü göçmenlerin bölgeye (Doğu Karadeniz'e) göç etmelerine neden olan veya buraya gelmelerini kolaylaştıran faktörlerden biri olduğu" bulgusuyla paralellik göstermektedir. Yine, 62 öğrencinin "Türkiye'de tanıdık insanların yaşadığını" söylemesi ve bu durumu göç sebebi olarak belirtmesi, "ağlar kuramının" varsayımları ile örtüşen bir durum olarak nitelendirilebilir. Abadan Unat'a (2006: 34-35) göre ilişkiler ağı inşa edildikten sonra, göçü kabul eden devletlerin hükümetleri bu göç akımını kontrol etmekte büyük güçlükler yaşamaktadır. Kabul edilen göç politikaları nasıl ve ne olursa olsun, bu durum devam eden göçmen örüntüler oluşturmaktadır. Böylece, ilk giden göçmenlerin geride kalanlar için adeta bir öncü rol oynadığı ve göç etme konusunda onları cesaretlendirdiği söylenebilir.

Güzel'e (2019: 74) göre de "toplumsal sermaye, göçmen insanların göç öncesin yaşantılarından başlayarak göç sonrasını da kapsayan bir ilişki zinciri oluşturmaktadır." Yine söz konusu konuyu pekiştiren anlamda Güzel (2019) da yaptığı araştırmada "bölgede yaşayan veya çalışan akrabaların, arkadaşların veya tanıdığın olması göç kararında, göç etmede kolaylaştırıcı olmuştur" bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca, Castles ve Miller'e (2008: 37) atıf yapan Güzel (2019: 74), bu göç tipinin Price tarafından 1963'te yayınlanan bir araştırmada "*zincirleme göç*" şeklinde tanımlandığını dile getirmekte; bu şekilde görülen göç hareketlerinin, geliştirilen tanımlamayla örtüşen bir biçimde insanların arka arkaya göç etmelerine olanak sağladığını belirtmektedir. Ayrıca araştırmanın bu bulgusu, Abay'ın (2019) çalışmasında ulaştığı "Suriyelilerin, savaşın yanı sıra Türkiye'yi güvenli bir yer olarak görmeleri; coğrafi konumu gereği Türkiye'nin Suriye'ye olan yakınlığı; akrabalık

ilişkileri; daha iyi bir gelecek ve eğitime devam etmek vs. gibi” sebeplerle Türkiye’yi tercih ettikleri şeklindeki bulguyla da örtüşmektedir.

Göç hareketlerinde *iten* faktörler olduğu gibi *çekici* faktörler de bulunmaktadır. Dolayısıyla insanlar bu iki nokta arasında gerçekleşen bir hareketliliğin içine girmektedirler. Katılımcıların Türkiye’yi tercih etme sebepleri hakkında detaylı bilgiye ulaşmak için yapılan görüşmelerin analizi sonucunda “*güvenli bir ülke oluşu, transit ülke, iş, eğitim, sınır komşusu, müslüman, sağlık*” gibi durumlar ön plana çıkmıştır. Katılımcıların köken ülkelerinden göç etmelerine yol açan bu faktörler göç terminolojisinde “*çekici faktörler*” olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’yi tercih etmelerini etkileyen çekici faktörler konusunda bazı katılımcılar şunları ifade etmişlerdir:

“Öncelikle Türkiye’yi nasıl tercih ettik? Biz hani dediğim gibi güvenlik sorunlarımız vardı, o yüzden ülkeden çıkmak zorundaydık. İlk durak olarak Türkiye’yi seçtik, burada bir durduk, bir düşünecektik, “Daha da batıya gidelim mi?” diye. Olmadı, burada kaldık. Türkiye’de böyle kalmış olduk (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ailem Türkiye’yi ve Eskişehir’i seçti. İran’a gitsek İran Afganistanlılara vatandaşlık vermiyor. Bu yüzden ailem biz çocukların eğitim durumları için, okumamız için Türkiye’yi tercih etti (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“İran’a yakın en güzel ülke Türkiye olduğu için burayı tercih ettik. Suriye ve Irak’ı düşünmedik. En azından bu kadar zor şeyler yaşıyoruz daha iyi bir ülke olsun, geleceğimiz daha güzel olsun diye düşündük (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Türkiye’yi iyi bir eğitim almak için tercih ettik. Müslüman bir ülke olduğu için tercih ettik. İnsanları iyi olduğu için tercih ettik (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

Türkiye, sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle, Asya ve Orta Doğu ülkelerinden gelen ve Avrupa ülkelerine ulaşmak isteyen insanların yöneldiği hem hedef hem transit ülke durumundadır. Dolayısıyla, sahip olduğu özellikleri nedeniyle Türkiye; Irak, İran, Afganistan ve Suriye gibi ülkelere gelen insanları almaya ve en çok mülteciye ev sahipliği yapmaya devam eden bir ülke durumundadır. Bu durum, Türkiye’nin uluslararası kamuoyu tarafından takdir edilmesini beraberinde getirdiği gibi iç kamuoyunda da zaman zaman politik tartışmalara yol açmaktadır.

4.2.1.3. Niçin Eskişehir: “Cezbedici ve çok tavsiye edildi”

Tablo 4.3. *Eskişehir’i tercih etme sebepleri*

Tercih etme sebebi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
BM / Devletin kararı	63	22,5	22,7	100,0
Ailemin kararı	215	76,8	77,3	100,0
Diğer	17	6,1	6,1	100,0

Tablo 4.3’te mülteci lise öğrencilerinin Eskişehir’i tercih etme sebepleri verilmektedir. Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı sunulmuştur. Buna göre, 215’inin “ailemin kararı”, 63’ünün “BM / devletin kararı” ve 17’sinin “diğer” cevabını verdiği görülmektedir. Göç kararı verilmesinin daha çok aile / hane üyeleri tarafından gerçekleştirilen bir durum olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Eskişehir’in tercih edilmesinde çocuklardan çok aile büyüklerinin son sözü söylediğini vurgulamak gerekir. Dolayısıyla ailenin tercihi genellikle çocuğun da tercihi olmaktadır. Özellikle son yıllarda yoğun göç alan Türkiye, göçmenlerle ilgili yerleşim politikaları geliştirme yoluna gitmiş ve “uydu kentler” uygulamasını hayata geçirmiştir. “Yerleşim politikaları noktasından bakıldığında, ikincil koruma ve şartlı mülteciler konumundaki mültecilerin uydu kent uygulaması bağlamında barınmaları söz konusudur (Kahya Nizam ve Sallan Gül, 2017: 1386).” Göç konusunda hem hedef hem transit ülke olan Türkiye, göçmenlerin iskan ve yerleşimi sorunuyla da karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma bir çözüm olarak hayata geçirilen uydu kent uygulaması, göçün yönetimi noktasında da önem taşımaktadır. Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı’ya (2017: 102) göre şartlı mülteci statüsünde bulunan insanlar, tespit edilen uydu kentlerde misafir edilirken, Suriyelilerin büyük bir kısmı da kampların dışında farklı kentlerde yoğunlaşmıştır. Uydu kent olarak belirlenen bazı şehirler, göç konusunda aynı zamanda hedef ülke konumundaki Türkiye’nin görece kalıcı misafirlerinin barınmasını sağlayan merkezler olarak önem taşımaktadırlar.

Kahya Nizam ve Sallan Gül (2017: 1387) ise uydu kent uygulamasının, diğer ülkelerde mülteci insanlara dönük yerleştirme politikalarından olan ve kimi dönemlerde ülkemizin de kullandığı barınma, gözaltı merkezi veya kamp gibi uygulamalardan farklı olan, Türkiye’ye has, benzeri olmayan bir barınma ve misafir etme politikası olduğunu

ifade etmektedir. Türkiye’de çok az bilinen bir yerleşim şekli ya da politikası olan uydu kent modeli; güvenlik ve göçmenlerin özelliği bakımından kabul görmüş, başlangıç aşamasında yirmiden fazla olan uydu kent sayısının, 62’ye ulaştığını belirtmektedir. Bu uydu kentlerden biri de *Eskişehir*’dir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün⁸¹ istatistiklerine göre Eskişehir’de geçici koruma kapsamında yaşayan Suriyeli sayısı 6.551 olup, bu sayı Eskişehir nüfusunun (898.369) %0,72’sini oluşturmaktadır. İlde yaşayan toplam kişi sayısı ise 904.920 olarak belirtilmiştir. Kahya Nizam ve Sallan Gül’e (2017: 1390) göre uydu kentler, genellikle Asya ve Afrika ülkelerine mensup olan mülteci kişilerin bekleme sürelerinde barınmaları veya ikamet etmeleri mecburi olan kentlerdir. Türkiye’de en fazla mülteci grubu oluşturan Suriyeliler ise Geçici Koruma statüsü altında tanımlanmışlardır. Bu statü gereğince Suriyelilerin üçüncü bir ülkeye sığınma başvurusu yapma hakları yoktur. Dolayısıyla da uydu kentlere zorunlu şekilde yerleştirilmeleri söz konusu olmamaktadır.

Göktuna-Yaylacı’ya (2017: 5) göre ise Eskişehir’deki mültecilerin en büyük grubunu sırasıyla İran, Irak, Afganistan, Burundi ve diğer Afrika ülkelerinden gelen insanlar oluşturmaktadır. Daha önce Irak’taki savaş nedeniyle Suriye’ye sığınan Iraklılar da Suriye’deki iç savaştan dolayı Türkiye’ye sığındıkları için Eskişehir’de yaşayan Iraklı mülteci sayısı daha da artış göstermiştir. Eskişehir’deki mülteciler ve Suriyelilerle ilgili olarak yerel basında çıkan haberleri içerik çözümlemesine ve eleştirel söylem analizine tabi tutan Göktuna-Yaylacı (2017: 5-6), Suriyelilerin Eskişehir’e olan ilk girişlerinin 2012 yılının başlarında olduğunu, Çerkes kökenli Suriyeli bazı ailelerin de Eskişehir’deki Çerkes köylerine yerleştirildiğini ve bunların tarımla uğraşmaları için destek gördüklerini dile getirmektedir. Başlangıç safhasında köylerde yaşamaya başlayan sınırlı sayıdaki Suriyelinin bu durumu, yerini şehir merkezi de içinde olmak üzere geniş kapsamlı bir dağılım biçimine bıraktığını vurgulamaktadır. Ayrıca Eskişehir’de yaşayan koşullu mültecilerin sahip olduğu kimi hakları da anlatan Göktuna-Yaylacı (2017: 5-6), Eskişehir’de yaşayan bütün şartlı mültecilerin 99 sayısı ile başlayan bir kimlik numarasına sahip olduğunu; tıpkı yerli vatandaşlara benzer şekilde istedikleri hastanede muayene olabildiklerini, istenilen katılım ve ilaç katılım paylarını ödeyip ilaç alabildiklerini ifade

⁸¹<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim tarihi: 27.10.2022

etmektedir. Öte yandan, Suriyeli göçmenlerin ise tedavi ve ilaç için herhangi bir katılım ücreti ödeme zorunluluklarının olmadığını dile getirmekte, anaokulu eğitiminden üniversiteye kadar eğitim yaşamına dâhil olabildiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, gerek coğrafi konumu gerekse özellikleri açısından Eskişehir'in göçmenler tarafından tercih edilen, göç terminolojisiyle ifade etmek gerekirse “hedef şehirlerden” biri olduğu söylenebilir. Özellikle araştırmanın nitel boyutunda yapılan görüşmelerde, katılımcı öğrencilerin önemli bir bölümünün, Eskişehir'in çeşitli özelliklerine vurgu yaptıkları görülmüştür. Bu özellikler arasında “*eğitim koşullarının iyi olması*”, katılımcı öğrenciler tarafından sıkça dile getirilmiştir.

Yine, Göktuna Yaylacı, Serpil ve Yaylacı'ya (2017: 102) göre “eğitim, mültecilerin ev sahibi ülkedeki konumları ve gelecekleri bakımından hayati bir önem taşımaktadır. Yeni gelen mültecilerin, ev sahibi ülkedeki konumları genel anlamda sıkıntılı bir durumdur. Mülteciler katılmış oldukları yeni toplumda, Günter Wallraf'a (1986) atıfla söylenecek olursa genellikle *en alttakileri* oluşturmaktadırlar. Ayrıca eğitim hizmetlerine erişememe, sosyal dışlanma gibi problemler göçmenleri daimi şekilde *en alttakiler* olarak kalmaya mecbur bırakmaktadır.” Bu bakımdan, özellikle araştırmanın nitel kısmındaki görüşmelere katılan mülteci lise öğrencilerinin eğitim olgusuna sık sık vurgu yapmaları, geleceklerini inşa etme noktasında iyi bir eğitim almanın önemini ön plana çıkarmaları, Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı'nın tespitlerini destekler niteliktedir. Yine araştırmanın bu bulgusunu destekler nitelikte, Harran Üniversitesi'nde öğrenim gören Suriyeli öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmada Kaya ve Şahin (2021), “Türkiye'ye sığınma olayının savaş nedeniyle olduğu genel kabul olarak görülse de geliş yılına ve amacına göre şehirlerin tercih edilmesinde ‘eğitimin’ de önemli bir etmen olduğu anlaşılmaktadır” tespitinde bulunmaktadır.

Türkiye'ye gelmiş ve Eskişehir'e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin Eskişehir'i tercih etme sebeplerini daha iyi anlamak için görüşmeler yapılmış ve görüşmelerin çözümlenmesi sonucunda “*akrabaların ve tanıdıkların tavsiyesi, iş, eğitim, resmi kurumların kararı, sağlık*” gibi durumların, katılımcıların Eskişehir'i tercih etmelerinde daha çok etkili olduğu tespit edilmiştir. Bir göçmen, eğitim ve öğrenci kenti olarak

nitelendirilen Eskişehir, farklı ülkelerden göç almış ve almaya devam etmektedir. Nitekim, katılımcılardan bazıları, Eskişehir'i tavsiye üzerine ve bazı özellikleri nedeniyle tercih ettiklerini söylemiş ve şunları ifade etmişlerdir:

“Eskişehir’e de gelmemizin sebebi, teyzemin arkadaşı sürekli anlatıyordu. Çok güzel bir şehir. Öğrenciler var diye anlatıyordu. O yüzden burayı tercih ettik (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Eskişehir olarak da hani orada (Aksaray’da) kaldığımız biri vardı, halamın bir tanıdığı vardı, onun evine bir misafir gelmişti, Aksaray’da. Evine bir misafir gelmişti, o misafir bize bayağı hani Eskişehir’i söyledi. Hani övdü biraz, sonra biz onun evine geldik bir akşam, bir gördük. Sonra dedik "tamam, buraya geleceğiz", şeye gittik, Birleşmiş Milletler’in ofisine gittik Ankara’da (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Eskişehir’i tercih etmemizin sebebi ise, ablam ve eniştem burada yaşıyordu (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Önce Van’a ulaştık. Van’da bize Eskişehir’i önerdiler. Burada hiç tanıdıklarımız yoktu (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Amcam Eskişehir’de yaşıyor. O bize tavsiye etti (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Eskişehir’ de akrabalar vardı. Onlar bize burayı önerdiler (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).

“Eskişehir’i dediğim gibi biz tercih etmedik. Bizim Manisa’da can güvenliğimiz yoktu. Bunu göç idaresine anlattık ve hemen bizi Eskişehir’e gönderdi (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Bilindiği üzere ağ kuramının temel varsayımlarından biri “*ilk giden göçmenlerin geride kalanlarla kurduğu iletişim ağları, göçün devamını sağlar*” şeklindedir. “*Öncü göçmen*” olarak ifade edilen kişinin / grubun hedef ülkeye ya da kente yerleştikten sonra geride kalanlarla iletişimi sürdürmesi, göç zincirinin canlı tutulmasında ve göçün yönünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla ağ kuramı, katılımcı görüşlerinin analiz edilmesinde ve temellendirilmesinde işlevsel bir nitelik taşımaktadır. Bunun yanında, Eskişehir’in sahip olduğu çeşitli özelliklerinin de kendisine yönelen göç hareketlerinde etkili olduğu söylenebilir. Eğitim kenti olması, sanayisinin gelişmiş olması, güvenli ve huzurlu bir kent atmosferine sahip oluşu, sağlık imkanlarının yeterliliği, ticaret ve sosyal hayatın canlılığı gibi özellikler; bunun yanında Eskişehir’in bir göçmen kenti olarak görülmesi, bu bağlamda sayılabilecek özelliklerdir. Öte yandan, bazı göç kuramları bağlamında, katılımcıların Türkiye’yi tercih etme sebeplerini aşağıda verilen tablo üzerinden özetlemek mümkündür.

Tablo 4.4. Göçmenlerin Türkiye’yi tercih sebepleri ve açıklama getiren teori

Göçmen grupların Türkiye’yi tercih nedenleri	Açıklama getiren kuram
Göçmen grupların Türk kentlerine yayılma imkânının olması	Göç kanunları
Türkiye ve Suriye ile Türkiye ve İran arasındaki mesafenin kısa olması	Göç yasaları, kesişen fırsatlar ve itme ve çekme kuramı
Daha iyi standartlarda bir yaşam arzusu	Dünya sistemleri, İtme çekme ve kesişen fırsatlar kuramı
Suriye’deki iç savaş; Afganistan’da ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık	İtme ve çekme kuramı
Ekonomik sorunlar	
Avrupa Kıtası’na göç etme olasılığı	
Türkiye’deki kentlere izinsiz yerleşme olanağı	
İstenildiği zaman geçici olarak geri dönebilme fırsatı	İtme ve çekme, kesişen fırsatlar kuramı
Türkiye’nin uyguladığı ‘açık kapı politikası’ (Suriyelilerin göçü aşamasında)	
Türkiye’nin çeşitli yardımları	İtme ve çekme, kesişen fırsatlar kuramı
Türkiye’nin transit göç güzergahındaki konumu	Göç kanunları, itme ve çekme, kesişen fırsatlar, dünya sistemleri kuramı
Türkiye’nin kentlerinde sosyal ağlara sahip olma	İlişkiler ağı (network) kuramı

Kaynak: Hakan Sezgin Erkan’ın (2021: 437) çalışmasından alıntılanmış ve bu araştırma için uyarlanmıştır.

Bunların yanında, katılımcıların göç yolculuğu ve Türkiye’ye ulaştıktan sonra yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri de alınmıştır. Katılımcılar, hatırlayabildikleri kadarıyla, refakatli ya da refakatsiz şekilde, kötü koşullarda yolculuklarına devam ettiklerini; ebeveynlerinin insan kaçakçılarına para ödediklerini, aç ve susuz şekilde Türkiye’ye ulaşmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Başka bir ifadeyle katılımcılar, kurumsal kuramın varsayımlarını destekleyen “*aktarma yapma, nakliye, insan kaçakçıları, geçici barınma yerinin temin edilmesi, para ödeme*” gibi unsurlara vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda, katılımcıların “*refakatli, sınır, insan kaçakçılarına para ödeme, soğuk ve zorlu, sıkıntılı, korkunç ve yorucu*” gibi durumlara daha çok vurgu yaptıkları görülmüştür. Nitekim, bazı katılımcılar, göç yolculuğunda yaşadıkları sorunlarla ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“Taliban’ın bulunduğu başkentinde yaşıyorduk. O gün camiiden duyuru yapıldı ve 12 yaş üstü kızları olan herkes kızlarını bize getirsin denildi. Biz de kaçak olarak yola çıktık. Bir ay boyunca kaçak olarak gece gündüz hiç durmadan yürüdük. Dağları aştık. Derelerden geçtik. 24 saat boyunca hiç durmadan yürüdüğümüz oluyordu. Hatta bizimle birlikte başkaları da ülkeyi terk ediyordu ve zorlu yolda kalp krizi geçirip ölenler de oluyordu. Kaçakçılardan yardım istedik. Zaman zaman araçlara da bindik ama yolun büyük bir bölümünü yürüdük. Bu zorlu yolculuk 1-1,5 ay sürdü (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Kaçak yollarla geldik. Kaçakçılar bize yardım etti. Çok zordu. Biz kaçakçıların arabasındaydık. Arabaya ateş ettiler. Arabadan duman ve ateş çıktı. Araba patlamadan arabadan çıkıp kaçtık. Sulardan, negirlerden geçtik. Abim suya düştü su çok derin olmasına ve abim yüzme bilmemesine rağmen sudan çok şükür ki son anda çıkabildi. Hava çok soğuktu gece eksi kaçtı bilmiyorum dondurucu soğuktu. Abim şu an 16 yaşında. Burada yurttaki kalıyor o da okuyor (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Yine katılımcılar, Türkiye’ye ulaştıktan sonra başlangıçta “*barınma, eğitime intibak, sosyal uyum ve dışlanma*” gibi sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum bazı katılımcıların sözlerine şöyle yansımıştır:

“Ev bulmak çok zordu. Bir ay amcamlarda kaldık. Amcam bize maddi olarak da yardım etti, ev bulmamız konusunda yardım etti sağolsun. Bir de başlangıçta dil ve anlaşma konusunda çok zorluk çektik (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Dil bilmiyorduk, göç ederken paralamızı kaybettik. Ben 11 yaşındaydım ama paramız kalmadığı için ben de ailemle birlikte çalışmaya gittim. Bir fabrikaya çalışmaya gittik. Bütün ailecek işe girdik. Çünkü durumumuz çok kötüydü. Paramızı her şeyimizi almışlardı. Birkaç ay ben tekstilde çalıştım. Ondan sonra bizim bir kımşumuz vardı. Zehra’nın okul okuması lazım dedi. Beni okula kaydettirdi. Bütün okul malzemelerimi de aldı sağolsun. Başlangıçta bu sorunlarla karşılaştım (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Yeni bir ülkede yaşamaya başlayan göçmenlerin çeşitli sorunlarla karşılaşmaları beklenen bir durumdur. Çok sayıda dezavantajla içine girilen toplumda ortaya çıkan yeni sorunlar, yaşamı daha da zorlaştırabilmektedir. Yine bu bağlamda, bazı katılımcılar Türkiye’ye ulaştıktan sonra başlangıçta yaşadıkları sorunları şu sözleriyle ifade etmişlerdir:

“Suriyeli olduğumuz için ilk başlarda bize hiç hoş bakıyorlardı, laf söylüyorlardı. Zamanla alışıyorlar ama niye geldiniz diyorlardı. Sanayide çıraklık yaptım bana bunu 20 yaşındaki bir adam da söyledi, 40 yaşındaki bir adam da söyledi. Orada tuvalete gidip ağladığımı hatırlıyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Dil ve anlaşma sorunu yaşadık. Göçmen olmak çok sor. Ne yapacağını bilmiyorsun. Dil bilmiyorsun çok zor. Hastane nerede, ekmek nerede satılır hiç bir şey bilmiyorduk. Çok korkuyorduk. Babam da çok korkuyordu başlarda. Kalacağımız yer yoktu müstakil ve çok kötü bir eve yüksek bir kira vererek tuttuk mesela. Bunların hepsi bilmediğimiz için oldu (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Görüşme yapılan mülteci lise öğrencilerinin köken ülkelerinden göç etme sebeplerine; Türkiye ve Eskişehir’i tercih etme sebeplerine ve başlangıçta karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerinin, nicel boyutta ulaşılan bulguları desteklediği, detaylandığı

ve tamamladığı görülmektedir. Her göç hareketinde itici ve çekici faktörlerin olabileceğini ve sığınılan ülkede potansiyel olarak var olan sorunlarla karşılaşılabilceğini söylemek gerekir. Nitekim bu durum, her iki boyuttaki katılımcı görüşlerine de yansımıştır.

4.2.2. Eğitim Sürecine Katılım, Okuldaki Hakların Kullanımı ve Aile İçi Kararlara Katılım

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (1989) ikinci maddesinin birinci fıkrasında çocukların sahip oldukları haklara ve Sözleşme'ye taraf olan devletlerin yükümlülüklerine şöyle vurgu yapılmaktadır:

“Taraf Devletler, bu Sözleşme’de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler”⁸²

Sözleşme, dünyadaki tüm çocukların genel yararının, hiçbir ayırım gözetilmeden tüm haklarının güvence altına alınmasının ve kullanılmasının altını çizmektedir. Bu bağlamda, köken ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan ve farklı ülkelerde yaşamaya çalışan mülteci çocuklar da, söz konusu Sözleşme’nin hitap ettiği, içinde yaşadıkları toplumda ve ailede çeşitli haklara sahip olan öznelerdir. Diğer yandan, katılım ve hakların kullanımı, temel insani ihtiyaçlar arasında sayılmaktadır. Bu konuda “insani gereksinimlerin ele alınışında insan haklarını ve sosyal adaleti merkeze koyan modeller (Hatiboğlu Eren, 2016: 6)” geliştirilmiştir. Bunlardan biri olan “Max-Neff (1991)’in ‘İnsani İhtiyaçlar ve Giderilmesi Matrisi’nde’ insan hakları konusunda ve onlarla ilişkili olacak şekilde 9 tane insani gereksinim dile getirdiği görülmektedir (Hatiboğlu Eren, 2016: 8).” İlgili Matriste yer alan kategorilerden biri olan “katılım”, mülteci çocukların katılım hakları ve hakların kullanımı konusunda işlevsel bir bakış açısı sunmaktadır. Söz konusu matriste “bir gereksinim olarak katılım, kendi geleceğine karar verme hakkı, örgütlenme ve çeşitli karar süreçlerine katılım hakkının gerçekleştirilmesiyle doğrudan ilişkili olarak anlatılmıştır. Bunun yanında, söz konusu gereksinimin karşılanmaması durumunda diğer gereksinimlerin giderilmesinde de sorun olduğu belirtilmektedir (Hatiboğlu Eren, 2016: 8).” Dolayısıyla, çalışmanın bu boyutu altında, mülteci lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okulu tercih

⁸²https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDair Erişim tarihi: 06.08.2022

etme sebeplerine; okuldaki en son akademik başarı durumlarına; okula nasıl gelip gittiklerine, eğitim hayatlarını olumsuz etkileyen faktörlere; okulda dışlanma yaşayıp yaşamadıklarına; okuldaki tüm imkanlardan yararlanma durumlarına; okulda farklı şiddet türlerine uğrayıp uğramama durumlarına; okuldaki faaliyetlere ne düzeyde katıldıklarına; okuldaki karar mekanizmalarına ne düzeyde dahil edildiklerine; ihtiyaçlarını ve problemlerini öğretmenlere ve idarecilere rahatlıkla söyleyip söylemediklerine, okul işleyişinin bir parçası olan ve öğrenciler tarafından yerine getirilen çeşitli görevleri yapma durumlarına ve aile içi karar mekanizmalarına ne düzeyde dahil edildiklerine ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.2.1. Okul hayatı: “Temel bir hakkın kullanımı ve sorunlar”

Tablo 4.5. Öğrenim gördükleri okulu tercih etme sebepleri

Öğrenim gördükleri tercih etme sebebi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yetkililer böyle uygun gördüğü için	53	18,9	19,1	100,0
Kendi isteğim	96	34,3	34,5	100,0
Daha iyi uyum sağlayacağımı düşündüğüm için	58	20,7	20,9	100,0
LGS Sınavı ile kazandığım için	30	10,7	10,8	100,0
Ailem böyle istediği için	53	18,9	19,1	100,0
Evime yakın olduğu için	66	23,6	23,7	100,0
Arkadaşlarım burada okuduğu için	20	7,1	7,2	100,0
Diğer	6	2,1	2,2	100,0

Tablo 4.5’te mülteci lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okulları tercih etme sebepleri verilmektedir. Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı sunulmuştur. Buna göre, öğrencilerin okul seçimlerini etkileyen sebepler şöyle bir dağılım göstermektedir: Kendi isteği olduğunu söyleyen 96 öğrenci; evine yakın olduğu için seçtiğini söyleyen 66 öğrenci; daha iyi uyum sağlayacağını düşündüğü için seçtiğini söyleyen 58 öğrenci; yetkililer böyle uygun gördüğü için seçtiğini söyleyen 53 öğrenci; ailesi istediği için seçtiğini söyleyen 53 öğrenci; LGS (Liseye Geçiş Sistemi) sınavı ile kazandığını söyleyen 30 öğrenci ve arkadaşları okuduğu için seçtiğini söyleyen 20 öğrencidir. Ayrıca 6 öğrenci *diğer* cevabını vermiştir. “Kaliteli eğitim odaklı politika, okul

ve ev; okul ve toplum muhيتينin önemini yansıtan çok miktarda çalışma bulunmasına karşın sığınmacıların tecrübeleri de bu kapsamda tam anlamıyla yer bulamamıştır (Madziva ve Thondhlana, 2017; Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı, 2017: 103).” Dolayısıyla “mülteci durumundaki çocukların eğitimleri konusundaki sorunlara ciddiyle yaklaşmadığında hem nicel hem dezavantajlı durumları bakımından çok mühim olan bir nüfusun görmezden geldiği aşıkardır (Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı, 2017: 103).”

Yaptığı çalışmada mülteci lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okulu tercih etme nedenlerini de sorgulayan Bucak (2021), konuyla ilgili “velilerin görüşünü de almış ve mülteci ebeveynlerin çoğunluğunun çocuklarının okuyacağı okulları ev bulabildikleri yere göre seçtiklerini” tespit etmiştir. Göç hareketlerinin beraberinde getirdiği sorun alanlarından biri olan eğitim süreci, göçmen çocukları farklı bir toplumdaki mevcut eğitim sistemine ve okul iklimine uyum sağlayabilme süreciyle karşı karşıya getirmektedir. Eğitim sürecinin önemli bileşenlerinden biri olan “okullar, toplumsal adaptasyonun ve aitlik duygusunun kolay kazanılabildiği yerlerdir. Okul, içinde yaşanan yeni topluma uyum sağlama ve geleceğe hazırlık yapma arasında adeta bir köprü görevi görmektedir (Fazel, Doll ve Stein, 2009; Gümüştten, 2017: 250).” Ayrıca, “büyük bir oranda mülteci çocuğa ev sahipliği yapan ülkelerde önleme ve müdahale planlarının hazırlanması için en uygun kurumların okullar olduğu gözlemlenmiştir (Hodes, 2000; Gümüştten, 2017: 251).” Eğitim, dünyadaki tüm çocukların sahip olduğu temel haklardan biridir. Çocukların eğitim hakkı, BM Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme (1989) ile güvence altına alınmıştır. İlgili Sözleşme’nin 28. Maddesinin 1. fıkrasında,

“Taraflar Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler”;

Yine bu fıkranın 2. bentinde,

“Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar”;

5. bentinde ise,

“Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar”⁸³ denilmektedir.

⁸³<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3> Erişim tarihi: 24.05.2022

Bu hakkın en önemli halkalarından olan biri olan okul seçimi, şüphesiz yasal mevzuata göre yapılmaktadır. MEB'in 2015-2019 yılları arasına ait Stratejik Planı'nda ilk kez mülteci grubun eğitime ilişkin anlatımlara yer verilmiştir (Emin, 2016; Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı, 2017: 103). Söz konusu Planda, farklı statülerde Türkiye'de yaşayan çocukların eğitim sistemine uyum sağlanmaları için çalışmalar yapılacağı dile getirilmiştir (MEB, 2015; Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı, 2017: 103). Ayrıca, mevzuata bakıldığında Milli Eğitim Temel Kanunu (1739) ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda mültecilerin / göçmenlerin eğitimleri hak merkezli bir dille ifade edilmiş ve kanuni güvenceye kavuşturulmuştur (Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı, 2017: 103). Öte yandan, Cırıt Karaağaç ve Güvenç (2019: 536) ise MEB'in “*Yabancılar Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri (2014)*” başlıklı genelgesiyle, Türkiye'de bulunan tüm yabancıların MEB'e bağlı eğitim (yükseköğretim kurumları hariç) kurumlarında ya da GEM'lerde öğrenimlerine devam edebileceklerini düzenlediğini belirtmektedir. Bunun yanında, bu öğrencilerin kayıtlarının yapılabilmesi için tek şartın, yabancı kimlik numarasına sahip olmaları olduğunu dile getirmektedir. Cırıt Karaağaç ve Güvenç, yabancı kimlik numarasının bulunmaması durumunda ise “yabancı tanıtma belgesinin” ilgili kurum tarafından verilerek MEB'e bağlı okullara veya Geçici Eğitim Merkezleri'ne kayıtlarının yapılabildiğini söylemektedir. Ayrıca, yabancı kimlik numarasına sahip olanların eğitimle ilgili işlemlerinin e-okul sistemi üzerinden, bu numaraya sahip olmayanlara ait işlemlerin ise “Yabancı Öğrenci Bilgi İşletim Sistemi (YÖBİS)” üzerinden yapıldığını belirtmektedir. Öte yandan, Türkiye'de liselere öğrenci seçimi LGS sınavı ile yapılmaktadır. Proje okullarına ve bazı mesleki okulların belirli bölümlerine LGS (Liseye geçiş Sistemi) puanı ile diğerlerine ise eğitim bölgesi ve sınavsız mahalli yerleştirme sistemine göre kayıt yapılmaktadır. Sınavsız mahalli yerleştirme sisteminde diploma notu esas alınmakta ve öğrencilerin en yakın okula yerleştirilmesi hedeflenmektedir. LGS uygulaması 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren başlamış ve sınava sığınmacı / şartlı mülteci / mülteci çocuklar da girebilmektedir.

Türkiye'de, mülteci çocukların eğitim hakkını kullanmaları konusunda herhangi bir engel bulunmamaktadır. Örneğin, “Suriyeli mültecilerin, Türkiye'nin verdiği ‘geçiçi

koruma kimlik belgesi' ile elde ettikleri önemli haklardan biri eğitim hizmetine erişimleridir (MEB, 2017; Yiğit, Şanlı ve Gökalp, 2021: 472).” Mülteciler, Göktuna-Yaylacı, Serpil ve Yaylacı'nın (2017: 106-107) da belirttiği gibi geçici “kimlik belgeleri olduğu takdirde eğitim hizmetine ulaşabilmektedirler. Mülteci çocuklar henüz Türk vatandaşı olmamış; eğitim hizmetine erişmek için bir ulus-devlete üye olma şartını yerine getirmemiş olsalar da, yerli yurttaşların gittikleri okullara gidebilme fırsatına erişmiş olmaktadır.” Mülteci öğrencilerin eğitimi adeta gelecek için bir kurtarıcı olarak gördükleri, hem yapılan görüşmelerden hem saha çalışması sırasındaki gözlemlerden ulaşılan önemli bir nokta olmuştur. Bu bulgu, Mültecilerle Dayanışma Derneği ve Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği (2021) tarafından yapılan çalışmanın “cinsiyet, yaş ve uyrukluk gibi faktörler fark etmeksizin, onların nazarında da eğitimin, gelecek yaşam için önemli bir ‘kurtarıcı unsur’ olarak görüldüğü” bulgusuyla örtüşmektedir. Mülteci lise öğrencilerinin, öğrenim gördükleri okulu seçme konusunda farklı sebepler gösterdikleri görülmektedir.

Öte yandan, mülteci öğrencilere yönelik okullarla ilgili rehberlik yapılmasının faydalı olacağı, araştırmanın hem nicel hem nitel boyutunda ulaşılan bir sonuç olmuştur. Bu bulgu, Mültecilerle Dayanışma Derneği ve Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği (2021) tarafından yapılan çalışmanın “genç bireylerin eğitim imkânları ve okul seçimi noktasında etkili yönlendirme katkısına, bilgiye ulaşmaya gereksinim hissettiği” bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Benzer şekilde Bucak (2021) ise çalışmasında, “mülteci ebeveynlerin büyük bölümünün çocuklarının okuyacağı okulları ev buldukları yere göre seçtiklerini ifade ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca velilerden birinin çocuğunun okulunu iş bulduğu yere yakın olduğu için seçtiğini ifade ettiğini; ikisinin ise tanıdıkları insanların çocuklarının devam ettiği okul olduğu için seçtiklerini ifade ettiklerini” belirtmektedir. Kısaca Bucak (2021), ebeveynlerin “oturdıkları evlerin kiralарının ucuzluğuna ve ekonomik sorunlara” göre çocuklarının okuyacağı okulu seçtiğini” vurgulamaktadır.

Mülteci çocukların öğrenim gördükleri okulları seçme sebeplerini daha iyi anlamak için katılımcılarla yapılan görüşmelerde “*resmi ve resmi olmayan*” şeklinde iki faktör grubu tespit edilmiştir. Resmi faktör olarak “*adres, LGS (Lise Giriş Sınavı) ve diploma puanı*”

kodlarının daha çok vurgulandığı görülmüştür. Resmi faktörlerde katılımcıların etkisi bulunmamakta, var olan mevzuat doğrultusunda herkes için aynı işlemler yapılmaktadır. Resmi faktörlerden biri olan “*adres*” faktörü ile ilgili olarak bazı katılımcılar görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Adresim burayı tuttuğu için burayı seçtim (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ortaokuldan sonra adrese dayalı olarak bu okul bana çıktı. Adresimden dolayı geldim (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evime çok yakın lise ve puanım burayı tuttu (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Evime yakın olduğu için bu okulu seçtim. Başka baş bir nedeni yok (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Resmi faktörlerden bir diğeri LGS sınavıdır. Okul seçimini etkileyen resmi faktörlerden bir diğeri olan “*LGS (lise giriş sınavı)*” ile ilgili olarak katılımcılardan bazıları öğrenim gördüğü okulu LGS sınavı ile kazandıklarını ifade etmişler ve bu konuda şunları söylemişlerdir:

“Öncelikle ben bu okulu bilmiyordum, rehber hocasıyla beraber seçtik, sağ olsun! O beni yönlendirdi. Ben ortalamamla bir okula gitmek istiyordum, bir Anadolu lisesine. "Oraya gidersen de en iyi sınıfına gidersin, ortalaman yüksek" demişti bana. Sonra dedi, "senin" şey, "sınav puanın düşük mü bu ortalamayla gidiyorsun" diye, dedim, hani notumu söyledim, dedi "Aslında çok da düşük değil" deyip bana bu okulu önerdi. “Bir sene hazırlığı var, bu okulu bitirince bu mesleklere gidebilirsin, bu meslekleri yapabilirsin. dedi. Şu şu üniversiteye gidebilirsin” diye söyledi. Ben de okula geldim, bir ziyaret ettim, baktım, müdür beyle görüştüm. Ben de bir düşündüm, dedim “Gideyim, hiç olmazsa hazırlık okur daha sonra değiştirim” çünkü hazırlık bana çok cazip geldi, İngilizce eğitimi. O yüzden (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“LGS puanım burayı tuttu. Aslında bir anadolu lisesinde okumak oradan da üniversiteyi kazanıp, üniversite okumak isterdim. Ama hâlâ hayallerimden vazgeçmiş değilim (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılar, okul seçimini etkileyen bir diğer resmi faktör olarak “*diplomayı*” dile getirmişlerdir. Bu durum bazı katılımcıların sözlerine şöyle yansımıştır:

“Önce Gazi meslek seçmişim ama ortalamam burayı tuttu, o okulun yakınında bu okul vardı burayı tercih ettim sonra (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Ben muhasebe bölümünde okuyorum, burada da bu bölüm var. O yüzden burayı seçtim. Puanım da bu okula yerleşmeye yetti (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Puanım buraya yetti. Matematiği çok sevdiğim için burada muhasebeyi seçtim. Sevdiğim ve başarılı olduğum bir alan muhasebe (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

Burada Ö12-K, Ö13-E ve Ö15-E kodlu öğrencilerin “*ortalamam ve puanım*” ifadesiyle “*diploma*” faktörüne vurgu yaptıklarını söylemek gerekir. Öte yandan, Türkiye’de liseye geçişte “merkezi ve yerel yerleştirme” olmak üzere iki sistem uygulanmaktadır. Kamuoyunda nitelikli okul ya da proje okulu olarak adlandırılan bazı okullara merkezi sınav sistemi olan LGS ile öğrenci alınırken (merkezi yerleştirme); bu okulların dışında kalan liselere de diploma puanına göre yerleştirme yapılmaktadır (yerel yerleştirme). Başka bir ifadeyle, Türkiye’de “ortaöğretim kurumlarıyla ilgili olarak yapılan merkezi sınav; Fen ve Sosyal Bilimler Liseleri ile Proje Okullarına; Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin bazı programlarına öğrenci seçilmesi için gerçekleştirilmektedir.”⁸⁴ Ortaokul öğrenimine devam eden mülteci öğrenciler de LGS (lise giriş sınavı) sınavına girebilmektedir. Türkiye’de liseye geçişte gerek merkezi gerekse yerel yerleştirme işleminde *LGS puanı* ve *diploma puanı* kullanıldığı için her iki yerleştirme işleminde de puan üstünlüğü esas alınmaktadır. Bu bağlamda, görüşme yapılan öğrencilerden sadece Afganistanlı bir öğrencinin öğrenim gördüğü okula LGS puanı ile yerleştiği, diğerlerinin ise diploma puanına göre yapılan yerel yerleştirme ile yerleştiği tespit edilmiştir. Ancak, bazı katılımcılar LGS sınavına girdikleri için öğrenim gördükleri okula sınavla girdiklerini ifade etmişlerdir. Nitekim bu durumun bazı katılımcıların söylemlerine de yansıdığı görülmektedir:

“LGS puanım ve adresim burayı tuttuğu için burayı seçtim (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“LGS’ye girdiğimde işte okul seçtiler, hangi okula geleceğim diye. Ben de burayı pek fazla bilmediğim için Ahi Evran’ı seçtim. Böyle geldim (Ö9-E, Derinlemesine mülakat)

Yerel yerleştirme “*adres ve diploma puanına*” göre yapılırken, merkezi yerleştirmede adres dikkate alınmamakta, öğrenci istediği okulları tercih edebilmektedir. Bu bulguları, sosyo-ekonomik durum üzerinden okumak yararlı olacaktır. Türkiye’de gerek lise giriş gerekse üniversiteye girişte merkezi sınavlar yapılmaktadır. Her iki sınava giren öğrenci sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. Dolayısıyla her iki süreç ciddi bir hazırlık süreci gerektirmektedir. Bu yüzden, hazırlık kursları için aileler önemli paralar harcamaktadırlar. Örneğin, MEB tarafından yayınlanan ‘2022 Ortaöğretim Kurumlarına

⁸⁴https://cdn.eba.gov.tr/icerik/2022/06/2022_LGS_rapor.pdf Erişim tarihi: 12.07.2022

İlişkin Merkezi Sınav” raporunda”⁸⁵ sınava 1.236.308 öğrencinin başvurduğu, bunlardan 1.031.799’unun sınava katıldığı belirtilmektedir. Öğrencilerin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye ile sınav başarısı arasında şüphesiz güçlü bir ilişki olması beklenir. Aynı şekilde ebeveynlerin eğitim düzeyi de sınav başarısında etkili olan bir faktördür. Dolayısıyla, mülteci çocukların içinde yaşadıkları ailelerin soyo-ekonomik durumlarının zayıf olmasının, mülteci çocukların sınav başarılarını olumsuz etkilediği söylenebilir.

Katılımcıların okul seçimini etkileyen ikinci faktör grubu ise *resmi olmayan faktörler* olmuştur. Resmi olmayan faktörlerle ilgili olarak “*kendi isteği, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi ve rehber öğretmen*” kodlarının daha çok vurgulandığı görülmüştür. Okul seçimini etkileyen resmi olmayan faktörlerden biri olan “*kendi isteği*” faktörü ile ilgili olarak Ö7-E kodlu katılımcı, ana dili Arapça olduğu için okul seçimini de ona göre yaptığını, böylece meslek derslerini daha iyi anladığını dile getirmiş ve bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Öncelikle imam hatip olduğu için seçtim. Burada beni öğretmenlerim ve arkadaşlarım çok seviyorlar. Ben de okulumu seviyorum (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’ne bağlı olan Anadolu imam hatip liselerinin haftalık ders çizelgeleri ‘meslek dersleri, ortak dersler ve seçmeli derslerden’ oluşmaktadır. Meslek dersleri ‘*Temel Dini Bilgiler, Kur’an-ı Kerim, Mesleki Arapça, Tefsir, Siyer, Fıkıh, Hadis, Dinler Tarihi, Kelam, Akaid*’ gibi derslerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu ders programının, ana dili Arapça olan mülteci öğrencilerin imam hatip liselerini tercih etmelerini etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Öğrenim gördükleri okulu “*kendi istekleri*” ile seçtiklerini söyleyen katılımcılardan bazıları şunları ifade etmişlerdir:

“Bu liseyi seçme nedenim muhasebe ve ticaret bölümünün oluşu. Ben de istediğim bu bölümde okuyorum (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evim yakın olduğu için ve burada arapça dersler var daha iyi anlarım dedim. Bir de din dersleri olduğu için kendimi yakın hissettim. Burada okuyorum ama amacım bir din görevlisi olmak değil. Sayısal alandan bir üniversite okumak istiyorum. Burada arapça dersleri daha iyi anlarım, dil anlamında zorlanmam diye düşünerek bu okulu seçtim (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ortaokulda imam hatip ortaokuluna gittiğim için lisede de imam hatip lisesini tercih ettim. Kendime daha uygun olduğunu düşünüyorum. Karma okulda okumak istemedim. Örneğin ablam da Sarar imam hatip lisesine gidiyor. Kendimiz böyle istedik (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

⁸⁵https://cdn.eba.gov.tr/icerik/2022/06/2022_LGS_rapor.pdf Erişim tarihi: 12.07.2022

Özellikle imam hatip liselerinin seçiminde bu faktörün daha çok ön plana çıktığı görülmektedir. Bazı katılımcılar, bu durumun dersleri anlama noktasında kendileri için bir avantaj sağladığını dile getirmişlerdir. Örneğin bu konuda bir katılımcı şunları söylemiştir:

“Arapça olduğu için dersleri daha iyi anlarım diye bu okulu terci ettim (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

Dolayısıyla, katılımcıların “kendi isteği” ile öğrenim gördükleri okulları seçmelerinde etkili olan önemli unsurlardan birinin “*dil*” olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, katılımcıların okul seçimini etkileyen önemli faktörlerden birinin de “*arkadaş ve tanıdık tavsiyesi*” faktörü olduğu bulgulanmıştır. Genellikle yakın mahallelerde ikamet etmeyi tercih eden göçmen ailelerin, çeşitli konularda karar alırken birbirlerini etkiledikleri görülmektedir. Sosyal psikolojide sosyal etki ve sosyal kolaylaştırma olarak adlandırılan bu durum, göçmenlerin toplumsal yaşama katılması ve çeşitli resmi işlemlerin yürütülmesinde ne yapılması gerektiği noktasında önem arz eden bir durum olmaktadır. Okul seçiminin de bu bağlamda düşünülebilecek bir konu olduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla, katılımcıların okul tercihinin etkileyen resmi faktörlerden biri de *arkadaş ve tanıdıkların tavsiyesi* olmaktadır. Bu durum, bazı katılımcıların görüşlerine şöyle yansımıştır:

“Dernekten abilerim tavsiye etti (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Arkadaşlarım bu okulu tercih etti o yüzden ben de bu okula geldim (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Burada okuyan arkadaşlarımız vardı bizden büyük onlar önerdiler. Burada da muhasebe bölümünü seçtim okuyorum (Ö11-E, Derinlemesine mülakat)”

“Ablam burada okuyordu, o önerdi. Muhasebe bölümünü seçmek istiyordum o bölüm burada vardı. Muhasebeyi seçtim (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Burası tuttuğum eve yakın bir okul aynı zamanda ben yabancı dil bölümünü seçtiğim için de onlar bu okulu önerdiler. Çünkü burada yabancı dil sınıfı vardı. (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Dokuzuncu sınıfın yarısına kadar Manisa’da okudum. Buraya geldiğimizde bir sene okula gidemedim. Milli Eğitim bu okulun hem bölümleri iyi hem de kız öğrenciler var diyerek bana bu okulu önerdi. Ben de onların önermesiyle bu okula kayıt yaptırđım (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların okul seçiminde etkisi olan diğ er bir faktörün “*okul ve rehber öğretmen*” tavsiyesi olduğu görülmüştür. “Rehber öğretmenlik” ve “rehberlik servisi”, Türk eğitim sisteminin asli unsurlarından biridir. Temel amacı bireyi tanımak ve bireyin kendisini tanımasına; mesleki planlama yapmasına, güçlü ve zayıf yönlerinin farkına

varmasına yönelik faaliyetlerin tümü anlamına gelen rehberlik, eğitim sürecinin temel bileşenlerinden biridir. Rehber öğretmenler, okullarda “kişisel-sosyal, mesleki ve eğitsel rehberlik” gibi alanlarda öğrencilere yardımcı olma, gerekli desteği verme ve onları yönlendirme faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Ortaokulu bitirip liseye geçiş yapacak öğrencilere yönelik rehber öğretmenler tarafından eğitsel ve mesleki rehberlik yapılmaktadır. LGS sınavı sonunda (alınan puan, başarı sırası ve diploma puanına göre) öğrencilerin seçeceği liseye karar vermesinde okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve rehber öğretmenlerin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim bu çalışmada katılımcılardan bazıları konuyla ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“Öncelikle ben bu okulu bilmiyordum, rehber hocasıyla beraber seçtik, sağ olsun! O beni yönlendirdi. Ben ortalamamla bir okula gitmek istiyordum, bir Anadolu lisesine. Dedi, "Oraya gidersen de en iyi sınıfına gidersin, ortalaman yüksek" demişti bana.. (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ayrıldığıım yurttaki idareciler Orhan Oğuz’u seç bu okul iyi bir lisedir dediler. Burası tuttuğum eve yakın bir okul aynı zamanda ben yabancı dil bölümünü seçtiğim için de onlar bu okulu önerdiler (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların, öğrenim gördükleri okulları seçmelerinde rehber öğretmen yönlendirmesine ve okul yöneticilerinin tavsiyelerine vurgu yaptıkları görülmektedir.

Max-Neff’in *Matrisi*’ndeki ihtiyaçlardan biri olan ‘katılım’ kategorisinin matriste kesiştiği sütun ‘eyleme’ kategorisidir. “Eyleme (doing) adlı sütun, insani gereksinimlerin karşılanması bakımından önem arz eden kolektif be bireysel eylemleri ve aktiviteleri söz konusu etmektedir (Hatiboğlu Eren, 2016: 7).” Bu bağlamda, mülteci lise öğrencilerinin okul tercihinde etkisi olan “*resmi faktörlerin*”, katılımı en aza indirdiğini söyleyebiliriz. Ortaokul öğreniminden sonra “*adres, LGS sınav puanı ve diploma*” gibi faktörler, öğrencilerin öğrenim görecekleri okulları belirlemektedir. Dolayısıyla öğrenciler, istemedikleri okullara gitmek zorunda kalabilmektedirler. Adres, LGS puanı ve diploma notu, öğrencilerin okumak istedikleri okul konusunda öneri yapmalarını anlamsız hale getirebilmektedir. Diğer yandan “*kendi isteği, arkadaş ve tanıdık tavsiyesi ve rehber öğretmen*” gibi faktörler ise Max-Neff’in matrisindeki “katılım-varoluş” ve “katılım-eyleme” arasındaki kesişimde bulunan “isteklilik, kararlılık” ve “öneri getirme” unsurları konusunda mülteci öğrencilerin katılım haklarını kullanabildiklerini söylemek mümkündür. Max-Neff’in matrisinde yer alan temel insani gereksinimlerden biri olan “Özgürlük”

boyutu da bu konuda bize analiz yapma fırsatı sunmaktadır. “Özgürlük-eyleme” sütunun kesişiminde bulunan “seçim yapmak” unsuru, mülteci öğrencilerin okul seçimlerini açıklamada işlevsel bir durum arz etmektedir. Bu bağlamda, okul seçimini etkileyen “resmi faktörlerin” seçim yapmayı kısıtlayan ya da engelleyen; resmi olmayan faktörlerin ise seçim yapmaya fırsat sunan bir niteliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4.6. Okuldaki en son akademik başarı durumları

Başarı durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kötü	15	5,4	5,4	5,4
Orta	119	42,5	42,8	48,2
İyi	103	36,8	37,1	85,3
Çok iyi	38	13,6	13,7	98,9
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.6’da mülteci lise öğrencilerinin okuldaki en son akademik başarı durumları verilmektedir. Buna göre, öğrencilerin akademik başarı durumlarına bakıldığında 119’unun orta, 103’ünün iyi, 38’inin çok iyi ve 15’inin kötü olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan mülteci öğrencilerin büyük bölümünün (222 öğrenci) “orta ve iyi” düzeyinde akademik başarıya sahip olduğu görülmektedir. Akademik başarıyı etkileyen birçok faktör söz konusudur. Gregory ve Kaufeldt’a (akt. Bayrakçeken vd., 2021: 680-681) göre ‘Teknoloji, Anında pes etmek, Derslere karşı ilgisizlik, Derslerin gerçek dünya ile ilgisiz olması, Öğrencinin yetenekleri konusunda zayıf bir algısının olması, Maddi imkânsızlık, Sosyal izolasyon, Stres ve tehdit algısı’, öğrenme konusunda motivasyon düşüklüğüne yol açabilen sekiz muhtemel neden olarak sıralanmaktadır. Bunlardan bazılarını kısaca değinmekte yarar vardır. Örneğin, Griggs ve Walker’a göre “maddi imkânsızlık, akademik başarıyı olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Yetersiz beslenme durumundan kaynaklanan zihinsel yetersizlik durumu, çevreden gelen uyarıcılardan kaynaklı etmenler öğrencilerde dil ve sözel yeteneklerin daha az gelişim göstermesine sebep olarak benlik saygısının düşmesine neden olabilir (Bayrakçeken, Oktay, Samancı ve Canpolat, 2021: 681).” Aynı şekilde, “toplumsal soyutlanma, dil sorunu ya da kültürel farklılık gibi durumlarla karşı karşıya kalan öğrenciler, öğrenim gördükleri okullarda kendilerini güvenli

hissetmezlerse öğrenme olgusuna karşı isteksiz kalabilirler (National Research Council [NRC], 2004; Bayrakçeken, Oktay, Samancı ve Canpolat, 2021: 681).” Bu bağlamda, maddi imkansızlık ve sosyal izolasyon, mülteci öğrencilerin de okul başarısını etkileme potansiyeline sahip iki önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında, dil sorunu, mülteci öğrencilerin akademik başarılarını olumsuz etkileyen önemli bir faktördür.

Anis (2019), “devlet okullarında öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörleri durum çalışması deseni ile araştırmış ve akademik başarıyı en fazla etkileyen faktörün dil olduğunu” belirlemiştir. Bunun yanında, “kültür farkı, uyum sorunu, velilerle iletişimde zorluk ve kendini ifade etme gibi faktörlerin de tespit edildiğini” dile getirmektedir. Kekeç ve Üstün (2022) ise yaptıkları araştırmada, “mülteci öğrencilerin en çok uyum sağlama, adapte olamama ve dil bariyeri gibi konularda sorun yaşadıklarını” belirtmektedirler. İslamoğlu (2021) da yaptığı araştırmada, “dil sorunu yaşayan mülteci çocukların akademik bakımdan da zayıf kaldıklarını” dile getirmektedir. Aynı çalışmasında İslamoğlu (2021), “Türkçe dersindeki başarı skorları ile genel akademik başarı skorları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edildiğini; Türkçe dersine ait puanları yüksek olan öğrencilerin genel akademik ortalamalarının da yüksek olacağını” belirtmektedir. Yılmaz (2020) da araştırmada, “Suriyeli mülteci öğrencilerin dil sorunu, yetersizliği, ebeveynlerin ilgisizliği ve okula devamsızlık gibi nedenlere bağlı olarak, derslerin içeriğini anlamadıklarını, derslere katılım gösteremediklerini ve sözel olan derslerde başarı gösteremediklerini” tespit etmiştir. Özden’in (2021) çalışmasında ise “katılımcılar tarafından, mülteci çocukların okul derslerinde başarı gösteremedikleri, bunun ise okula uyum sağlamalarını olumsuz etkilediği, dilin akademik başarılarının önündeki en büyük engel olduğu, fakat söz konusu engelin günlük konuşma dilinin öğrenilmesiyle aşılamayacağı, müfredatın Türk öğrencileri bile çok zorladığı bu yüzden de devamlı problem yaşadıkları söylenmiştir” bulgusuna yer verilmiştir. Sarvan ve Efe’ye (2020: 56) göre ise “devamsızlık, dil sorunu, motivasyon eksikliği ve hedef belirleyememe gibi faktörler Suriyeli çocukların okul başarısını etkilemektedir. Öğrenciler arasındaki hareketliliğin yoğun olmasının devamsızlık yapmalarına yol açtığını söyleyen Sarvan ve Efe, savaş, aile üyelerinden birilerinin kaybı ve geleceğe dair hissedilen umutsuzluk

duygusunun çocuklarda isteksizliğe ve gelecekle ilgili beklenti içinde olmamalarına yol açmaktadır.”

Nitel boyutta yapılan görüşmelere katılan bazı mülteci öğrenciler, günlük hayat şartlarının zorluğundan bahsetmişler ve evde verimli şekilde ders çalışamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, dezavantajlar içinde bulunan mülteci çocukların okul başarılarını olumsuz etkilemektedir. Nitekim, tek başına yaşadığını, vatansız statüde bulunduğunu ve akademik başarısının iyi olmadığını söyleyen bir mülteci öğrenci şunları anlatmıştır:

“YÖS kursuna gitmek istiyorum gidemiyorum. Kitap alamıyorum. Hayatım gidiyor. Psikolojik olarak çok etkileniyorum. Ben bir ay istediğim bir şeyi alırsam bir sonraki ay kiramı ödeyemem. O yüzden çok dikkat etmem gerekiyor ve hiçbir sosyal faaliyetim yok. Okuldan sonra eve gidiyorum yemek pişiriyorum. Evin işleriyle ilgileniyorum. Hiç vaktim yok. Başka çocuklar eve gittiğinde annesi yemek hazırlamış oluyor. Benim öyle değil ki tek başıma yaşadığım için her şeyi kendim yapmam gerekiyor (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcının bu sözleri, akademik başarı ile maddi durum ve akademik başarı ile sosyal izolasyon arasındaki korelasyonu da yansıtmaktadır.

Tablo 4.7. *Mülteci lise öğrencilerinin okula nasıl gelip gittikleri*

Okula gelip-gitme biçimi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Servisle	10	3,6	3,6	3,6
Kendi aracıyla	6	2,1	2,2	5,8
Toplu taşıma	131	46,8	47,1	52,9
Yürüyerek	130	46,4	46,8	99,6
Diğer	1	0,4	0,4	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.7’de araştırmada yer alan mülteci lise öğrencilerinin okula nasıl gelip gittiklerine ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bölümünün (261 öğrenci) *toplu taşıma araçlarıyla* ve *yürüyerek* okula gelip gittikleri görülmektedir. Ayrıca, 10 öğrenci servisle, 6 öğrenci kendi aracıyla okula gelip gittiğini belirtmiş; 1 öğrenci ise diğer cevabını vermiştir. Okula kendi aracıyla gelip gitme ile ilgili olarak ankette “aracın türü” de sorulmuştur. Katılımcıların söz konusu ettiği araçlar, babalarının karton toplamak için kullandıkları, genellikle üç tekerlekli, arkasına küçük bir sepet veya römork takılmış, yazın üstü açık, kışın ise etrafı naylon ile kapatılmış motorlu

araçlardır. Bunlar, motosiklet olarak da adlandırılmaktadır. Katılımcılar, karton toplamak için söz konusu küçük araçlarla evden çıkan babalarının okul giriş-çıkış saatlerinde kendilerine refakat ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar, babalarının motosikletlerle kentin birçok yerini dolaştığını, atık kartonları toplayarak sanayideki bir merkeze belli bir ücret karşılığında sattıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, hanehalkının yoksullukla baş etmek için başvurdukları stratejilerden birini de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, “karton toplayıcılığı”, *yoksullukla baş etmek için başvurulmuş stratejilerden biri* olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, okula gelip gitme biçimi ile maddi durum arasında şüphesiz güçlü bir ilişki vardır. Günümüz eğitim sisteminde ailelerin çocuklarının eğitimi için yaptığı okul servisi ve toplu taşıma harcamaları, hanelerin bütçesini zorlayan gider kalemlerinden biri olmaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan mülteci öğrencilerin önemli bir bölümü (130 öğrenci) *yürüyerek* okula gelip gitmektedir.

Gökmen (2020) tarafından hazırlanan çalışmada görüş belirten öğretmenlerin “öğrencilerden bazıları okula uzak yerlerde oturmasına rağmen yol parasını karşılayamadığı için okula yürüyerek gelip gitmek zorunda kalıyor; GEM’lerde eğitim görüp denklik belgesi alarak gelen öğrenciler orada ücretsiz servis ve devletin sağladığı burs imkanının devlet okullarında bulunmamasından dolayı sıkıntı yaşadıklarını ifade ediyorlar” şeklindeki sözleri, bu bulguyla örtüşmektedir. Modern toplumların tabakalı yapısında, bireylerin sosyal hareketliliğini sağlayan ve sınıf değiştirmesinin aracı olan eğitim, haneleri ekonomik anlamda zorlayan önemli harcamaları gerektiren bir süreçtir. Her ne kadar, Anayasamızda “kimsenin, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı (42. madde)”⁸⁶ şeklinde bir ifade yer alsın da, “öğrenim hakkının kamu okullarında tamamen parasız olduğu ülkelerde bile öğrenimin ücretsiz olduğunu söylemek zordur (Aksoy, 2018: 9).” Dolayısıyla, birçok harcamanın yanında “çocukların okul ulaşımı için ayrılan para”, ailelerin eğitim alanındaki önemli harcama alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu araştırmaya katılan mülteci öğrenciler, okula gitmek ve ders bitiminde eve gitmek için “*toplu taşıma araçları, özel araç, yürüme, bisiklet, servis aracı vb.*” gibi yöntemler kullanmaktadırlar. Öte yandan, okul servis araçları, öğrencinin konforlu bir

⁸⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> Erişim tarihi: 08.08.2022

şekilde okula gidip-gelmesini sağlamaktadır. Bu araçları kullanmayan öğrenciler ise alternatif yollara -bisikletle ve yürüyerek- başvurmaktadırlar. Okula ulaşım aracını kullanabilme doğal olarak hanenin maddi durumuyla ilgili bir durum olmaktadır. Bu bağlamda, katılımcılardan bazılarının okula nasıl gelip gittiklerine ilişkin görüşleri şöyle olmuştur:

“Ben servisle gelmiyorum, toplu taşımayla geliyorum. İki araç kullanıyorum gelirken, öncelikle tramvayla daha sonra da aktarmalı olarak otobüsle geliyorum (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okula belediye otobüsüyle gelip gidiyorum. Havaalar iyi olunca bisikletle gelip gidiyorum (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evden okula yürüyerek gidip geliyorum (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evle okul birbirine yakın sayılır. Yürüyerek gidip geliyorum okula. 25 dakika kadar sürüyor ama servis masrafım olmuyor. (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Servis masrafım yok. Yürüyerek gelip gidiyorum (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okula yürüyerek gelip gidiyorum. Servis masrafım da yok (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Burada İstiklal mahallesinde oturduğumuz için de yürüyerek gelip gidiyorum. Servis ve yol masrafım da yok (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz okula yakın olduğu için de herhangi bir yol masrafım da olmuyor (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Okula yürüyerek gidip geliyorum. Okula harçlıkla gelemiyorum (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

“Servis harcamam yok yürüyerek gelip gidiyorum (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Bazen yürüyorum, bazen de 2 TL verip otobüsle geliyorum (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcı görüşlerinde dikkat çeken noktalardan biri, hiçbirinin okul servisi kullanmamasıdır. Bir diğeri ise çoğunun yürüyerek okula gidip gelmesidir. Bu durumun en önemli nedeni ise mülteci öğrencilerin çoğunun yerel yerleştirme ile yani diploma notu ile liseye kayıt yaptırmalarıdır. Başka bir ifadeyle LGS sınavında başarılı olamayan, istediği liseye (fen, sosyal bilimler, bazı anadolu liseleri, bazı meslek liseleri gibi) puanı yetmeyen öğrenciler “adrese” dayalı olarak lise kayıtlarını yapmaktadırlar. Bu durum çoğu zaman okul servisi kullanmayı gerektirmemektedir. Öte yandan, MEB, her lisenin “kayıt bölgelerini / alanlarını” belirlemiş, bir lisenin öğrenci kabul edeceği potansiyel mahalleleri tespit etmiştir. Dolayısıyla, her ne kadar ‘adrese dayalı yerel yerleştirme’ yapıldığı söylene

de okul ile oturulan ev arasındaki mesafe çok uzun olabilmektedir. Bu durumda, kimi öğrenciler toplu taşıma araçlarını kullandığını, kimileri bisikletle kimileri ise yürüyerek okula gidip geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu durum, hanenin maddi durumunun zayıf olmasıyla da ilişkilidir. Okul servis ücretlerinin yüksek oluşu mülteci öğrencilerin farklı yöntemlerle (yürüme, bisiklet, toplu taşıma vb.) okula gelip gitmelerine yol açmaktadır.

Tablo 4.8. *Eğitim hayatlarını olumsuz etkileyen faktörler*

Faktörler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Dil	116	41,4	41,7	100,0
Maddi durum	150	53,6	54,0	100,0
Göçmenlik	117	41,8	42,1	100,0
Derslerin zorluğu	94	33,6	33,8	100,0
Müfredatın uygun olmaması	17	6,1	6,1	100,0
Öğretmen davranışları	16	5,7	5,8	100,0
Okul idaresinin yaklaşımı	13	4,6	4,7	100,0
Kültürel uyum	17	6,1	6,1	100,0
Dışlanma	30	10,7	10,8	100,0
Diğer	13	4,6	4,7	100,0
Total	278			

Tablo 4.8’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin eğitim hayatlarını olumsuz etkileyen faktörlere ilişkin görüşleri verilmektedir. Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı sunulmuştur. Buna göre, katılımcı öğrencilerin yarısından fazlasının (150 öğrenci) ‘maddi durum’ cevabını verdiği görülmektedir. Bu durumu sırasıyla, göçmenlik (117 öğrenci), dil (116 öğrenci), derslerin zorluğu (94 öğrenci), dışlanma (30 öğrenci), müfredatın uygun olmaması (17 öğrenci), kültürel uyum (17 öğrenci), öğretmen davranışları (16 öğrenci), okul idaresinin yaklaşımı (13 öğrenci) ve diğer (13 öğrenci) cevapları izlemektedir. “Maddi durum, göçmenlik ve dil”, katılımcı öğrenciler tarafından belirtilen ilk üç faktör olmuştur. Bu üç faktör, göç literatüründe çoğu zaman aynı bağlamda tartışılan ve hedef ülkede göçmenleri en çok zorlayan faktör grubu olarak nitelendirilmektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte Aktürk-Çopur (2019), mülteci öğrencilerin okula uyum sürecinde karşılaştıkları sorunlarla ilgili bulguları ‘dil, ayrımcılık,

önyargılar, şiddet ve öfkeye eğilim ve sosyo-ekonomik engeller' başlıkları altında analiz etmektedir. Yine bu bulgu, Atalay vd. (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ulaşılan "Türkiye'deki bütün ilköğretim okullarında eğitim dili Türkçe'dir. Bu durum Suriyeli çocuklar için önemli bir problem çünkü sınıfta ve sınıf dışında meydana gelen her şeyden uzaktadırlar. Bu ise bir süre sonra dikkat durumlarının dağılmasına, isteksiz, yalnız ve hatta saldırgan olmalarına yol açar" şeklindeki bulguyla örtüşmektedir. Ayrıca bu bulgu, Arslan ve Ergül'ün (2021) araştırmasında ulaştığı "mülteci çocukların adaptasyon sürecinde ve eğitim hayatlarına devam ederken ilk önce ana dil farklılığından kaynaklı problemler yaşadıkları öğretmenlerce tespit edilmiştir" şeklindeki bulguyla paralellik göstermektedir. Yiğit, Şanlı ve Gökalp'in (2021) araştırmalarında ulaştıkları "dil engelinin Suriyeli öğrencileri okula ve arkadaşlarına uyum sağlamalarında güçlük yarattığı gözlemlenmektedir. Dil sorunu okula uyum sağlama konusunda sorun yaratan bir faktör olduğu ifade edilmiştir" şeklindeki bulgu da araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir. Bal vd. (2021) tarafından yapılan araştırmada yer alan "mülteci öğrencilerle diğer öğrencilerin toplumsal iletişim kurmalarında dil farklılığı ciddi ölçüde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır" biçimindeki bulgu da, araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir.

Yine bu araştırmanın bulguları, Arslan ve Ergül'ün (2021) araştırmasında yer alan "eğitim hayatında ortaya çıkan güçlükler kategorisinde (1) maddi koşullardaki yetersizlik durumu (2) Türkçe dil becerisinin yetersiz olması ve (3) kültürel farklılıkların önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır" şeklindeki bulgular tarafında da desteklenmektedir. Ayrıca Kılıç ve Özkor'un (2019) yaptıkları araştırmada ulaştıkları "araştırmada yer alan öğretmenlerin yarısından fazlası (%67,1) eğitim programının ve müfredatının Suriyeli çocuklar açısından iyileştirilmesi veya geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir" şeklindeki bulgu da bu çalışmanın "müfredatın uygun olmaması" seçeneğine ait bulguyu destekler niteliktedir. Yine aynı çalışmaya ait "katılımcıların Suriyeli çocuklar arasında daha dezavantajlı olma üzerinden tespit ettikleri önceliklere bakıldığında %44,2'sinin 'yoksul çocukları' ilk sırada belirttiği görülmektedir" şeklindeki bulgu da bu araştırmanın ilgili bulgusuyla örtüşmektedir. Bunun yanında, Sarier'in (2020) çalışmasında yer alan "katılımcılar, işsizlik ve barınma problemlerinin bulunduğunu, az ücretli işlerde çalıştırıldıklarını, öğrenim çağındaki çocukları çalıştırdıklarını ve bu yüzden öğrencilerin

sık sık devamsızlık yaptıklarını, uygun olmayan hayat koşulları altında temel gereksinimlerini gidermek amacıyla yaşam mücadelesi verdiklerini dile getirmişlerdir” şeklindeki bulgu, araştırmanın bu bulgusuyla paralellik göstermektedir. Son olarak, araştırmanın bu bulguları, Özerim, Telli ve Karaca’nın (2020) çalışmalarında ulaştıkları bir işte “çalışmak, mülteci çocukların %30.2’sinin eğitim hayatlarına devam edememelerinin en önemli sebebi olarak gözükmektedir. Bu durumu ‘gelirin yetersiz oluşu’ ve ‘dil konusundaki yetersizlik’ izlemektedir” şeklindeki bulgusuyla da paralellik göstermektedir.

Mülteci çocukların eğitim hayatını olumsuz etkileyen birçok faktörün bulunduğunu söylemek gerekir. Öncelikle dil sorunu, müfredat, maddi durum, kültürel uyum ilk etapta ifade edilebilecek faktörlerdir. Hem yerli hem mülteci çocuklar için ‘eşitsizliklerin’ var olduğu eğitim ve eğitim süreci, Bourdieu’nun deyiimiyle *simgesel şiddetin* uygulanmasında da etkili olan bir araç olmaktadır. “Eğitim sistemi üzerinden meydana gelen pedagojik davranışlara objektif şekilde bakıldığında bir simgesel şiddettir. Toplumun ve kültürün oluşmasında grup ve sınıflar arasındaki güç bağlantıları isteğe bağlı dayatma ve bilinçaltına yerleştirme biçiminde devam ederek eğitim aracılığıyla görünmez bir şiddet uygulanabilmektedir (Bourdieu ve Passeron, 2015; Yılmaz, 2020: 174). Bunun yanında, kültürel sermayeyi pekiştiren ve egemen sınıfın lehine öğrencileri ayırtıran eğitim, aslında eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir sürece dönüşmektedir. Görüşme yapılan mülteci öğrenciler, eğitim hayatlarını etkileyen birçok faktöre vurgu yapmışlardır. Mülteci öğrenciler, nicel kısımda kullanılan anketin bu konuyla ilgili sorusunda yer alan faktörleri tamamlayan, detaylandıran görüşler ifade etmişlerdir. Örneğin, bir katılımcı maddi durumuna vurgu yapmış ve şunları anlatmıştır:

“Şu an yoksulluk yüzünden istediğim kurslara yazılamıyorum. Kendimi sevdiğim ve yetenekli olduğum alanlarda geliştirmek istiyorum ama paramız olmadığı için yapamıyorum (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

Bir katılımcı ise eğitim hayatını olumsuz etkileyen bir faktör olarak ‘göçmenliği’ vurgulamış ve şunları söylemiştir:

“Bir şey olduğu zaman mesela, ‘bu sınıfta yabancı var mı?’ dediklerinde tek beni gösterdiklerinden bütün herkes bakıyor ya hocam, bir tık insan geriliyor tabii! Sorular falan soruluyor onunla ilgili, onlar bir tık sıkıntı. Başka bir şey, bir de ismim bir tık değişik olduğu için hocam, o bir tık sıkıntı yaratıyor. İnsanlar pek telaffuz edemiyor mesela (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

Kimilerine göre yoksulluğun yeni bir görünümü olan sosyal dışlanma, farklı mekânlarda ortaya çıkan bir durumdur. Şüphesiz yoksulluk, sosyal dışlanmayı artırıcı bir etki yapmaktadır. Dolayısıyla mülteci çocukların özellikle kültürel ve mekânsal dışlanmayla karşılaştığını söylemek gerekir. Bu duruma karşı mülteci çocukların “karşılık vermeme, kabullenme, sessizliği tercih etme” gibi stratejilere başvurdıkları görülmektedir. Nitekim, katılımcılardan biri, böyle durumlar karşısında tepkisiz kaldığını, sustuğunu ve bu davranışları gösterenlere karşılık vermediğini belirtmiş ve şunları söylemiştir:

“Bazen omuz atıyorlar, bazen laf söylüyorlar, susuyorum karşılık vermiyorum. Onlarla kavga etmiyorum. Annemi çağırmasınlar annem üzülmesin istiyorum (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Yine dışlamaya vurgu yapan bir katılımcı, sık sık bu tür davranışlarla karşılaştığını şu sözleriyle anlatmıştır:

“Bazı arkadaşlar dışlama yapıyorlar. Burası Türkiye sen elleyemezsin seni deviririz diyorlar. O bana küfür ediyor bana da sen beni elleyemezsin bana dokunamazsın, burası Afganistan değil, Türkiye diyor. Her gün bazıları yapıyor (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Eğitim hayatını olumsuz etkileyen faktörlerle ilgili olarak yine katılımcılardan bir diğeri ise derslerin zorluğuna vurgu yapmış ve şu sözleri dile getirmiştir:

“YÖS sınavında matematik gerekli. Matematiğimi daha da geliştirmem gerekli (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Vatansız statüde olduğunu dile getiren bir katılımcı ise okulda kimseyle iletişim kurmadığını, tek başına çok farklı problemlerle mücadele etmek için çabaladığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Okulda kimseyle iletişim kurmuyorum kafa yapılarımız çok farklı. Benim üstesinden geldiğim problemler çok farklı. O yüzden de iletişim kuramıyorum. Onlar benim problemlerimi, neler yaşadığımı anlayamazlar. Bana da onların anlattıkları çocukça geliyor (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Okul bir tür ‘alan’dır. “Swartz’a göre alan, bağlamsal ve kurumsal güçlerin belirlediği ve yönettiği meşru kuralları ve kaynakları içerir. Dolayısıyla alanlar, baskın grup ile madun grubun iktidar, sermaye için mücadele ettiği yerlerdir (Swartz, 2002; Karan, 2019; Diker ve Karan, 2021: 284). Yine, bu anlamda alan, sosyolojik anlamda mücadelenin sürdüğü yerdir (Diker ve Karan, 2021: 284).” Öte yandan “Bourdieu’ya göre de hayat bir mücadele alanıdır ve kendi kurallarını ona dâhil olan kişilere dayatan bir güce sahiptir (Bourdieu, 2006; Diker ve Karan, 2021: 284).” Bu bakımdan, mülteci öğrenciler için okul,

eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir mücadele alanıdır ve mülteci öğrenciler karşılaştıkları dışlama türü davranışlarla, sahip oldukları sermayelerinin gücü oranında baş etmeye çalışırlar. Özetle, mülteci lise öğrencilerinin eğitim hayatlarını ‘maddi durum’ başta olmak üzere birçok faktörün olumsuz etkilediği görülmektedir.

Tablo 4.9. Okulda dışlanma yaşıyıp yaşamadıkları

Dışlanmaya ilişkin fikri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	24	8,6	8,6	8,6
Hayır	179	63,9	64,4	73,0
Fikrim yok	75	26,8	27,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.9’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okulda dışlanma yaşıyıp yaşamadığına ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlasının (179 öğrenci) böyle bir durumla karşılaşmadığını ifade ettiği görülmektedir. Buna karşılık, 24 öğrenci dışlandığını dile getirirken, 75 öğrenci ise fikrinin olmadığını belirtmiştir. Dışlanma sorunu gerek göç gerekse yoksulluk literatüründe sıkça yer alan bir olgudur. Bu çalışmada çok boyutlu yoksulluk bağlamında yoksulluk-dışlanma ilişkisinin irdelenmesi de amaçlanmıştır. Dolayısıyla, tablodaki bulgulara bakıldığında, öğrenim gördüğü okulda dışlanmayla karşılaşmadığını ifade eden katılımcı öğrencilerin sayısı önemli bir oranı (%63,9) oluşturmaktadır. Şüphesiz bu durum birçok faktörle açıklanabilir. Bu durumu Eskişehir’in kent iklimi ve Eskişehir’in demografik yapısıyla açıklamak mümkündür. Eskişehir, farklı etnik yapılara mensup insanların yaşadığı bir göçmen kenti olarak da bilinmektedir. Daha önce de değinildiği gibi Türkiye, göçmenlerle ilgili yerleşim politikaları geliştirme yoluna gitmiş ve “uydu kentler” uygulamasını hayata geçirmiştir. Eskişehir bu uydu kentlerden biri durumundadır. Öte yandan, araştırmanın gerek nicel gerekse nitel kısmında yer alan katılımcı öğrencilerin görüşlerine de yansıdığı gibi Eskişehir’in, sahip olduğu çeşitli özellikler nedeniyle tavsiye ve tercih edilen bir kent olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında, nitel kısımda görüşme yapılan mülteci lise öğrencilerinin, Türkçeyi öğrendikçe Türk öğrencilerle daha iyi iletişim kurduklarını, Türk arkadaş sayılarında artış olduğunu, bunun ise uyum süreçlerini olumlu yönde etkilediğini

ifade ettikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla yerli ve göçmen öğrenciler arasında iletişim arttıkça önyargıların, ötekileştirmelerin ve dışlanmaların da azaldığı ileri sürülebilir.

Araştırmanın bu bulgusunun, Topaloğlu'nun (2020) çalışmasında yer verdiği “araştırmaya katılanların mülteci kişilere dair algılarının dışlayıcılık ve nefret boyutlarında olmadığı neticesine ulaşılmıştır” ve yine “katılımcıların mülteci öğrencilere okullarında ayrımcılık değil pozitif ayrımcılık yaptıkları sonucuna varılmıştır” şeklindeki bulgularla yakınlık gösterdiği söylenebilir. Topaloğlu (2020), söz konusu çalışmasında, mültecilerin sosyal içerilmeleri bağlamında eğitime erişimlerinde yaşanan sorunları öğretmen, rehber öğretmen ve okul yöneticilerinin gözünden ele almıştır. Dolayısıyla Topaloğlu'nun ulaştığı sonuçlar ters bakış açısıyla, çalışmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Ayrıca, Yiğit, Şanlı ve Gökalp'in (2021) çalışmalarında ulaştıkları “Suriye uyruklu öğrencilerin okul ve sınıf tarafından kabulü zaman alsa da arkadaş veya akran kabulünün gerçekleştiği ifade edilebilir” şeklindeki bulgu, araştırmanın bu bulgusuyla örtüşmektedir. Yine, araştırmanın bu bulgusunun çeşitli araştırmalarda elde edilen bulgularla çeliştiği, başka bir anlatımla farklı araştırmalarda bu bulguların karşıtı niteliğinde olan bulgulara ulaşıldığı da görülmektedir. Ancak söz konusu araştırmaların çoğunun ilkokul ve ortaokullarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Aktürk-Çopur'un (2019) çalışmasında yer alan “öğretmenler mülteci çocuklara ayrımcılık yapmadıklarını belirtmelerine rağmen, öğrencilerden bazıları bu duruma maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu tür davranışların öğretmenleri tarafından değil, arkadaşları ve kimi zaman bazı veliler tarafından yapıldığı ifade edilmiştir” şeklindeki bulgu, araştırmanın bulgusuyla çelişmektedir. Yine araştırmanın bu bulgusu, Sarier'in (2020) yaptığı çalışmada yer alan “araştırmaya katılanlar, öğrencilerin, öğretmenlerin, çevrenin ve velilerin olumsuz tutum ve davranışları sebebiyle mülteci öğrencilerin dışlanma hissi yaşadıkları ve bunun sonucunda sosyal ve kültürel uyum problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir” şeklindeki bulguyla da çelişmektedir. Ancak burada vurgulanması gereken önemli noktalardan biri sığınmacı, şartlı mülteci ya da mülteci çocuklar üzerinde yapılan çalışmaların büyük bölümünün örneklemi Suriyeli öğrencilerin oluşturmasıdır. Bu araştırmanın örnekleminde ise Afganistan, Irak, İran, Suriye vb. gibi ülkelerden gelen ve Eskişehir'de lise öğrenimlerine devam eden çocuklar yer almaktadır.

Kabaş'a (2009: 18) göre "toplumsal dışlanma perspektifi de çok boyutludur. Çok sayıda alanda yoksun bırakılmışlık durumu, sosyal dışlanma yaklaşımının en önemli niteliğidir. Bu ise kapasite yaklaşımında da var olduğu gibi yoksun bırakılmışlığın ölçülmesini güçleştirmektedir. Sosyal dışlanma genellikle gelir yoksulluğu ile güçlü bir bağlantı göstermektedir. Dolayısıyla, gelir yoksulluğu sosyal dışlanmanın hem sonucu hem de nedeni olmaktadır." Kabaş'ın (2009: 18) vurguladığı gibi sosyal dışlanma, çok boyutlu olup ekonomik, siyasal, kültürel, mekân, eğitim vb. alanlarda ortaya çıkan bir olgudur. Sosyal dışlanma "kavramı 1974'te ilk kez Lenoir tarafından dile getirilmiş; ekonomik bir nedensellik ilişkisine bağlı olarak tanımlanmamış, sadece sosyal ilişkilerin azalması bağlamında bir dışlanma sürecinden ve toplumun dışında kalmışlardan bahsedilmiştir (Silver, 1995; Tartanoğlu, 2011: 3)." Silver (1995) tarafından ortaya atılan ve refah devleti bağlamında bir çerçeve sunan üç yaklaşım, sosyal dışlanmanın analizinde önemli katkı sunmaktadır. *Dayanışma yaklaşımı*, Durheimci bir bakışla bireyle toplum arasındaki bağın zayıflamasını dışlanmanın nedeni olarak belirlemekte, toplumdaki "biz" duygusunun kırılması ve anominin doğmasına vurgu yapmaktadır. Bu paradigma muhafazakarkorporatist refah devleti tipine denk düşmektedir. Bunun yanında dayanışma paradigması, sınıfsal bir analizin görünürlüğünü azalmaktadır. *Uzmanlaşma yaklaşımı* ise Anglo-Amerikan liberalizm politikalarıyla tutarlı bir şekilde, toplumsal farklılaşmaya, iktisadi işbölümüne işaret etmektedir. Söz konusu yaklaşıma göre dışlanma, sosyal alanlar arasında var olan serbest geçiş ortadan kalktığında meydana gelir. Öte yandan bu paradigmada, klasik liberal görüşe atfen, alanlar arasında geçiş yapma durumunun bireye bağlı olduğunun altı çizilmektedir. Sosyal demokrat Avrupa geleneğine uygun olan *Tekelci yaklaşım* ise, sosyal dışlanma olgusunun grup tekelciliğine uygun bir biçimde tezahür ettiğini vurgulamaktadır. Paradigma, M. Weber'in güç ilişkilerine ve statü gruplarına vurgu yapmaktadır. Söz konusu statü gruplarının kapanmasının tekelleşme olgusuna, bu durumun da eşit olmayan güç ilişkilerine yol açacağının altını çizmektedir. Bu yaklaşımda, ilgili grup tekellerinin içerici bir nitelikte sosyal demokrat bir yurttaşlık temelinde yumuşayabileceğine (Silver, 1995; Tartanoğlu, 2011: 4)" vurgu yapılmaktadır.

Diğer yandan, "Avrupa Birliği toplumsal dışlanma kavramını grupların ya da bireylerin içinde bulundukları toplumdan tümüyle veya kısmen dışlanma süreci şeklinde

tanımlamaktadır. Söz konusu tanımlama normal yaşam şekillerinden, faaliyetlerden ve geleneklerden uzaklaşma biçiminde ifade edilmektedir (Towsend,1979, Akt. Laderchi vd., 2003; Kabaş, 2009: 18). Yine Kabaş’a (2009: 18) göre “bir kişinin sosyal dışlanmaya uğramış olması için: a) toplumda yaşıyor olması, b) iradesi dışındaki faktörler nedeniyle toplumda normal faaliyetlerde bulunamaması gerekir. Bu iki şartın ortaya çıkması halinde bir insan sosyal dışlanmaya uğramış olarak kabul edilir.”

“Göç hareketinin sonucunda farklı iki kültürün karşılaşması genellikle dışlanma mekanizmalarının devreye girmesi ile sonuçlanmakta ve yerliler, ülkeye yeni gelmiş olan göçmenleri “yabancı” olarak nitelendirmekte ve ötekileştirmektedir (Diker ve Karan, 2021: 301-302).” Görüşme yapılan bazı katılımcılar ise okulda sosyal dışlanma yaşayıp yaşamadıkları konusunda farklı görüşler dile getirmişlerdir:

“Yerli halktan sınıftaki çocuklar beni rahatsız ediyorlardı, laf atıp benimle dalga geçiyorlardı. Ben onlara cevap vermeyince artık bu hareketleri bırakmaya başladılar (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Buraya ilk geldiğimiz zamanlarda dışlandığımı hissediyordum. Benimle dışarıya çıkıp gezmiyorlardı, benimle konuşmuyorlardı. Ben bunu hissetsem de hiç bir şey söylemedim. Kendim de takmadım bu durumu umursamadım. Ama zamanla böyle bir durum kalmadı. Şimdi arkadaşlarımla iyi anlaşıyoruz (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben şu ana kadar okulda böyle bir duruma maruz kalmadım ama dışarda sokakta az da olsa böyle durum yaşadım. Niye geldiniz? gibi sorulara maruz kalıyorum sokakta az da olsa (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılardan biri farklı bir yaklaşımda bulunmuş, sosyal dışlanma ile pek karşılaşmadığını, ancak ‘cinsiyet’ bakımından bir değerlendirme yapmakta ve kız öğrencilerin daha çok bu tür davranışlarda bulunduklarını şöyle dile getirmiştir:

“Yani bizim, benim arkadaş çevrem öyle bir şey hiç yapmaz, yani dışlamaz asla! Çünkü dışlamayı onlar da pek sevmez ben de sevmem ama yani bu biraz böyle, ne sayılır, ırkçı mı sayılır, artık ne sayılır bilmiyorum ama pek kızlarda oluyor genellikle bu! Bir tek onlar böyle şey yaparlar hocam, dışlarlar falan, o yüzden de pek istemem. Yani bizim arkadaş ortamını diyorsanız, arkadaş ortamında asla öyle bir şey yapan yok hiç! O yüzden onları seviyorum zaten (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

Sosyal dışlanma karşısında mülteci öğrencilerin baş etme stratejileri farklılık göstermektedir. Nitekim, katılımcılardan biri böyle bir durumda daha sağduyulu davrandığını ve iletişim kurma yoluna giderek sorunu çözmeye çalıştığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Böyle bir duruma çok fazla maruz kalmıyorum ama biraz kalıyor olsam bile konuşuyorum ‘acaba ben sana bir şey mi yaptım da böyle oldu?’ diye soruyorum. Sorunlarımı konuşarak halledebiliyorum (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılardan biri ise bir önceki öğrenim hayatına (ortaokul) vurgu yapmış, ortaokul yıllarında bu tür davranışlarla daha çok karşılaştığını şu sözleriyle anlatmıştır:

“Bu okulda böyle bir durum yaşamıyorum ama ortaokulda böyle şeyler yaşadım da çok oluyordu. Çocukken daha çok oluyordu ama büyüdükçe göçün normal bir süreç olduğunu anlıyorlar diye düşünüyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

İletişimsizlik, toplumsal yaşamdaki birçok sosyal çatışmanın nedenidir. Dil sorunu yüzünden göçmenlerle yerli vatandaşlar arasında ortaya çıkan iletişimsizlik, sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri olmaktadır. Nitekim bir katılımcı “dil sorunu ve dışlanma” ilişkisine vurgu yapmış, içinde yaşanılan ülkenin dilini bilmemenin sosyal dışlanmayı artırdığını şöyle anlatmıştır:

“Şu an yok ama önceden anadilimizi kullanıyorduk. Dil bilmediğimiz zaman çok fazla dışlandım. Dil bilmediğim zaman da bu durum derslerime yansdı haliyle. Toparlanmam gerektiğini düşünüp toparladım. Çok kısa sürede Türkçe’yi çözdüm, öğrendim. Bir senede normal Türk gibi Türkçeyi konuşmaya başladım. Sırf öğrenmek için çok fazla televizyon izledim. Çok fazla dışlandım başlarda dil bilmediğim için ve çok ağladım. Hatta eskiden bir keresinde arkadaşımın parası çalınmıştı ben yabancı olduğum için benim üstüme atmışlardı. O şekilde çok kötü bir olayım oldu ortaokulda. Bu olay beni çok üzmüştü. Çok büyük bir yara bıraktı bende (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Okul içinde yöneticilerin ve öğretmenlerin çeşitli uygulamaları, öğrencide sosyal dışlanma duygusuna yol açabilmektedir. Bu durum, öğrenciler tarafından ‘okulda farklı uygulamaların yapıldığı’ şeklinde yorumlanabilmektedir. Nitekim katılımcılardan biri şunları dile getirmiştir:

“Böyle bir durumla karşılaşmadım. Sadece sınıftaki olayda öğretmen hakaret edince ve beni disipline gönderince bu duyguyu yaşadım (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Görüşme yapılan bazı katılımcılar ise öğrenim gördükleri okulda sosyal dışlanma nitelikli durumlarla karşılaşmadıklarını şu sözleriyle ifade etmişlerdir:

“Hayır, ben hiç yaşamadım (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır, ben böyle bir durum yaşamadım (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır. Maruz kalmadım. Daha çok anlayamadığım yerlerde bana yardımcı oluyorlar. Kısacası maruz bırakılmadım (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Sosyal dışlanma, göçün ya da mülteciliğin beraberinde getirdiği önemli sorunlardan biridir. Eğitim kurumlarında mülteci çocukların karşılaştıkları dışlanma; sosyal ilişkiler, okul içi faaliyetlere, okulun karar alma mekanizmalarına katılma konusunda daha çok

ortaya çıkmaktadır. Mülteci öğrencilerin, okullarda sosyal dışlanma ile karşılaştıkları birçok araştırmada ortaya konmuştur. Bu çalışmanın nicel boyutunda yapılan ankete katılan mülteci öğrencilerin sadece 24 tanesi bu durumla karşılaştığını belirtmiştir. Bu bulgu, farklı değişkenler bağlamında değerlendirilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi Eskişehir'in bir göçmen ve öğrenci kenti olarak görülmesi, bu durumu açıklayan önemli bir faktör olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan, görüşme yapılan mülteci öğrencilerden bazıları, sosyal dışlanmaya karşı çeşitli stratejilere başvurdıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, Türkçeyi daha iyi kullandıkça dışlayıcı davranışlarla karşılaşma durumlarının azaldığını fark ettiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, hızlı bir şekilde Türkçeyi doğru ve güzel kullanmanın yollarına başvurdıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun, katılımcıların dışlanma ile baş edebilmek için bireysel boyutta harcadıkları çabayı yansıttığı söylenebilir.

Tablo 4.10. Okuldaki imkânlardan (kantin, yemekhane, spor salonu, bilgisayar odası, kütüphane, laboratuvar vb.) yararlanma durumları

Okuldaki imkanlardan yararlanma durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	129	46,1	46,4	46,4
Hayır	110	39,3	39,6	86,0
Fikrim yok	39	13,9	14,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.10'da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okullardaki imkânlardan (kantin, yemekhane, spor salonu, bilgisayar odası, kütüphane, laboratuvar vb.) yararlanma durumlarına ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre, 129 öğrenci yararlandığını, 110 öğrenci yararlanmadığını dile getirmiştir. Bu soruya 39 öğrencinin fikrim yok cevabını verdiği görülmektedir. Tablodaki verilerde dikkat çeken nokta, okuldaki imkânlardan yararlandığını ve yararlanmadığını söyleyen öğrenci sayılarının yakın olmasıdır. Bilindiği üzere okulun sunduğu imkânlarla ve fırsatlara her öğrencinin ulaşması, öğrenciler arasında herhangi bir ayırıma gidilmemesi esas olmalıdır. Dezavantajlı bir durum oluşturan göçmenliğin, bahsi geçen konuda ne tür sonuçlar doğurduğu önem arz etmektedir. Ayrıca bu konu hak odaklı bir yaklaşımla ve görgül

araştırmalarla incelenmesi gereken bir konu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Nitel boyutta yapılan görüşmelere katılan mülteci öğrencilerin önemli bölümü, okuldaki imkânlardan yararlanabildiklerini ifade etmiş; ancak bazı öğrencilerin kendi istekleriyle çeşitli bunlardan yararlanma yoluna gitmediklerini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla, görüşme yapılan öğrenciler kütüphaneyi, kantini, spor salonunu, bahçeyi, bilgisayar odasını vb. kullanabildiklerini dile getirmişlerdir. Öte yandan, Bal vd. (2021) tarafından yapılan araştırmada yer alan “mülteci öğrencilerin özel eğitim destek hizmetlerinden yararlanamaması” şeklindeki bulgu da, bu araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Yine araştırmanın bu bulgusu, Bal vd. (2021) tarafından yapılan çalışmadaki “göçmen veya mülteci çocuklar okulda saklambaç ve futbol gibi oyunlar oynayarak boş vakitlerini değerlendirme yoluna gitmektedirler” biçimindeki bulgu tarafından da desteklenmektedir.

Özden (2021) tarafından hazırlanan çalışmada yer alan “araştırmada yer alanlar tarafından, mülteci öğrencilerin sınıfta hiçbir şeye iştirak etmeden; oturup, dersin bitmesini bekleyerek vakitlerini geçirdikleri belirtilmiştir” şeklindeki bulgu da araştırmanın bu bulgusuyla benzerlik taşımaktadır. Afganistan, Irak, İran, Suriye gibi ülkelerden gelmiş mülteci çocukların aile yapıları, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklılıklar taşımaktadır. Bu durum, eğitim sürecine ve okul yaşantısına yasıyan sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla “eğitimin sosyo-ekonomik nitelik taşıdığı ülkelerde ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri, çocukların eğitim olanaklarından faydalanmalarının ana göstergesi durumundadır. Dolayısıyla, kimi ailelerin çocukları anne-babalarının kendileri için oluşturduğu eğitim olanakları bakımından avantajlı olurken, kimileri daha az avantajlı durumda olabilmektedir. Bu ise eğitimde fırsat eşitliğiyle ilgili uygulamaları tartışmalı hale getirmektedir (Önür, 2013: 260-261).” Görüşme yapılan katılımcılar da öğrenim gördükleri okullardaki olanaklardan (kantin, yemekhane, spor salonu, bilgisayar odası, kütüphane, laboratuvar vb.) yararlanma durumlarına ilişkin çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Katılımcılardan bazıları bu tür haklarını kullanabildiklerini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Kullanmak istediğim sürece istediğim her hakkımı kullanabilirim. Bir kısıtlama yok, herhangi biri kısıtlamıyor (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evet, haklarımı biliyorum ve kullanıyorum. Burada spor kulübündeyim. Kütüphaneyi de kullanıyorum. Nöbet de tuttum. Bir sıkıntım yok (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılardan biri ise bu tür haklarını ara sıra kullandığını ifade etmiş ve şunları anlatmıştır:

“Bazen evet, bazen hayır! (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Bir katılımcı ise eleştirel bir tavırla öğretmenlerin tutumlarına dikkat çekmiş ve konuyla ilgili şunları anlatmıştır:

“Haklarımı istersem kullanabilirim ama kendim de kullanmak istemedim. Aslında benim için kütüphaneyi, bahçeyi kullanmaktan ziyade hocaların bize davranması başka çocuklara davrandığı gibi olsun isterdim. Ben bunu daha çok tercih ederdim (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Bulgulardan hareket edildiğinde, mülteci öğrencilerin öğrenim gördükleri okullarda “kantin, yemekhane, kütüphane, spor salonu, laboratuvar, bilgisayar odası” vb. gibi mekânları kullanma noktasında çok önemli bir sıkıntı yaşamadıkları görülmektedir. Öte yandan, bu olanaklardan yararlanma konusunda okullarda herhangi bir kısıtlamanın varlığından da bahsetmek zordur.

Tablo 4.11. Okul içinde sözlü veya fiziksel şiddete uğrama durumları

Okulda sözlü veya fiziksel şiddete uğrama durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	56	20,0	20,1	20,1
Hayır	222	79,3	79,9	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.11’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okul içinde sözlü veya fiziksel şiddete uğrama durumlarına ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre, 56 öğrenci okul içinde sözlü ya da fiziksel şiddete uğradığını belirtirken, 222 öğrenci uğramadığını ifade etmiştir. Polat (2017: 15-16), Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO), şiddeti olgusunu “fiziki güç ya da iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik şeklinde bir başkasına uygulanması neticesinde maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması veya açma ihtimali bulunması” şeklinde tarif ettiğini; şiddetle en çok karşılaşan

grupların ise kadınlar, çocuklar ve yaşlılar” olduğunu belirtmektedir. “Bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri ya da birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu ya da dağınık olarak diğerlerinin veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel, ahlaki / moral / manevi bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik kültürel değerlerine zarar verecek şekilde davranırsa orada şiddet vardır (Michaud, 1986; Özerkmen, 2012: 5).” Bunun yanında, “çocuklara yönelik gerçekleşen şiddet ise kötü muamele, istismar, sorumluluk, güven ya da güç ilişkileri bağlamında, onların sağlığı, hayatı, gelişmesi ya da onuru bakımından fiili ya da ortaya çıkabilecek potansiyel zararlarla neticelenen her tür duygusal veya fiziksel kötü davranışları, her türlü istismarı, ihmali veya ihmalkâr edimleri, ticari ya da başka amaçlarla ortaya çıkan sömürüyü içermektedir.”⁸⁷ Dolayısıyla çocuklara karşı gerçekleşen şiddeti olgusunu oluşturan unsurlar Tablo 4.12’de gösterilmektedir.

Tablo 4.12. *Çocuğa karşı şiddeti oluşturan öğeler*

Kasıtlı güç kullanımı	Tehdit ya da fiili güç	Bir kişi ya da bir grup tarafından	Fiili veya potansiyel zarar	Çocuğa etkisi
• fiziksel • ekonomik • siyasi • sosyal • kültürel • cinsel	• yazılı • sözel • duygusal • sosyal	• ana-baba • geniş aile üyeleri • arkadaşlar • toplum genelinde • bakım sağlayanlar • eğitim verenler • hizmet sağlayıcılar • diğer	• fiziksel • zihinsel • duygusal • bilişsel • sosyal	• hayatta kalma • gelişimi • onuru • sağlığı

Kaynak: <https://www.unicef.org/turkiye/media> Erişim tarihi: 11.08.2022

Şiddet, farklı türlerde ortaya çıkmakta ve Polat (2017: 17), beş şiddet tipini “*fiziksel, cinsel, duygusal (psikolojik), ekonomik ve siber şiddet*” şeklinde sıralamaktadır. Öte yandan, şiddet olgusunun birçok farklı nedeni bulunmaktadır. Kuramsal açıdan şiddetin temelinde bulunan faktörlerin açıklanması konusunda önemli modellerin geliştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, modellerden bazıları okul ortamını da içerecek şekilde kişisel, sosyal ve kültürel faktörleri dikkate alarak şiddeti açıklamaktadır. Dolayısıyla “ekolojik model, şiddet olgusunun temelinde bulunan neden açıklanırken günümüz dünyasında en çok kullanılan modeldir. Model, şiddet olgusuna yola açan kişisel, duruma ilişkin ve sosyal

⁸⁷ <https://www.unicef.org/turkiye/media/3676/file/%C3%87OCU%C4> Erişim tarihi: 11.08.2022

ve kültürel etmenlerin açıklamasını esas almaktadır (Heise, 1998: 267-290; Polat, 2017: 17).” Eskişehir’de farklı liselerde öğrenim gören mülteci lise öğrencilerinin şiddete uğrama durumu için işlevsel bir okuma imkânı sağlayan bu model “aynı merkeze sahip olan dört daire ile izah edilebilir. En içte yer alan daire kişisel ve biyolojik geçmişi; ikincisi, genellikle aile veya tanıdıkları içeren, istismarın meydana geldiği ortamı; üçüncüsü ise yaşamın devam ettiği çevreyi, işyerini, sosyal ağları ve arkadaş grupları gibi iletişim örüntülerini kapsayan formel ve formel olmayan kurumları ve sosyal yapıları kapsamaktadır. Dördüncü daire ise en dıştaki daire olup, kültürel ilkelerin ya da normların da dahil olduğu sosyal ve ekonomik çevreyi içine almaktadır (Polat, 2017: 17).” Bu modelin özellikle üçüncü dairesi, farklı sosyo-kültürel ortamlarda ve farklı müfredatların uygulandığı okullarda öğrenim hayatlarına devam eden mülteci öğrencilerin şiddete uğrama durumlarının irdelenmesinde yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Mülteci öğrencilerin okul ortamında kurdukları sosyal ağlar, sahip oldukları akran ya da arkadaş grupları, kurdukları iletişim kanalları, şiddet olayları noktasında önem arz eden durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara sahip olamama veya yeterince katılamama, şiddete uğrama veya şiddet uygulama potansiyelini de etkilemektedir.

Çoğu zaman şiddetin bir tipi olan savaş sonucunda ortaya çıkan ve köken ülkelerinin dışında farklı ülkelerde yaşayan mülteciler için söz konusu olan ve son yıllarda literatürde yer tutmaya başlayan bir şiddet türü de mülteci şiddetidir. Kaya’ya (2019: 234) göre mülteci şiddeti, başlı başına ayrı bir şiddet tipi olarak literatürde yer almaktadır. Mültecilik, bir şiddet sonucunda ya da şiddete maruz kalma korkusu nedeniyle, zorunlu yer değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Hedef ülkelerde ev sahibi toplumla yaşanan şiddet, mülteciyi kısır döngüye mahkum etmektedir. “Mülteci olan bireyler zaten köken ülkelerinde, kaçış sürecinde, iltica etmek istedikleri ülkede; zulüm, tecavüz, terör ve etnik temizlik gibi şiddet olgusunun birçok tipine uğramış insanlardır (Polat, 2017: 24).” Bunun yanında mülteci çocuklar hem şiddet uygulayan hem şiddete maruz kalan gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Polat’a (2017: 24) göre de “mülteci şiddetinde çocuklar en çok etkilenen grubu oluşturmaktadır.” Bu etkilenme, bazen şiddeti uygulayan bazen de şiddete uğrayan taraf olarak ortaya ortaya çıkmaktadır. Yüce (2018), hazırladığı çalışmasında

“Suriyeli öğrencilerin okula uyumunu etkilediğini ifade ettikleri bir diğer etmen ise ‘saldırganlıktır.’ Dört katılımcı saldırganlık nedeniyle okula uyum sağlamakta zorlandıklarını belirten ifadeler kullanmışlardır. Katılımcılar, Türklerden bazılarının kendilerine saldırganca davrandığını onun dışındakilerin genel olarak çok iyi davrandığını ifade etmişlerdir” şeklinde bir bulguya yer vermiştir. Yine aynı çalışmasında Yüce (2018), bir katılımcının sözlerinden ulaştığı bulguyu “S5OH Türk arkadaşların kendisine sözel anlamda bir şiddet uyguladığını ifade ederken S8OH 90 ise arkadaşlarının kendisine aşırıya kaçan şekilde bir şiddet uyguladığını şu sözlerle dile getirmiştir...” şeklinde ifade etmektedir. Öte yandan, Suriyeli öğrencilerin de şiddet uyguladığına dair bulgulara ulaşan Yüce (2018), konuyla ilgili “Türk öğrencilerden beşi Suriyeli akranlarının Suriyeli akranlarıyla veya kendileriyle sözel veya davranışsal olarak saldırganca tutum içinde olduklarını ifade etmişlerdir” şeklinde bir bulguya yer vermiştir. Ayrıca, Yüce (2018), “Suriyeli öğrencilerin saldırganca davranışlarının Türk öğrenciler tarafından olumsuz karşılandığı ve bunun okul ile akranlara yönelik uyumu olumsuz etkilediği ifade edilebilir” şeklinde bir bulguyu da dile getirdiği görülmektedir.

Tablo 4.13. Okulda uğradıkları şiddet karşısında başvurdukları yollar

Şiddet karşısında başvuru alan yollar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ben de aynı şekilde karşılık veriyorum	59	21,1	21,2	100,0
Öğretmenlerime başvuruyorum	106	37,9	38,1	100,0
Okul idaresine başvuruyorum	139	49,6	50,0	100,0
Herhangi bir tepki göstermiyorum	59	21,1	21,2	100,0
Olayı sadece aileme söylüyorum	78	27,9	28,1	100,0
Diğer	11	3,9	4,0	100,0

Tablo 4.13’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okulda uğradıkları şiddet karşısında başvurdukları yollara ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre, 139 öğrenci okul idaresine başvurduğunu, 106 öğrenci öğretmenlerine başvurduğunu,

78 öğrenci olayı sadece ailesine söylediğini, 59 öğrenci aynı şekilde karşılık verdiğini, 59 öğrenci herhangi bir tepki göstermediğini belirtmiştir. 11 öğrenci ise diğer cevabını vermiştir. Bir önceki tabloda da (Tablo 4.11.) yer aldığı gibi 56 öğrenci, okulda sözlü veya fiziksel şiddete uğradığını ifade etmiştir. Şiddete uğrayan öğrencilerin, bu durum karşısında başvurdukları yolların farklılık gösterdiği görülmektedir. Tabloda dikkat çeken nokta, 245 öğrencinin (% 87,5) şiddete uğradığında öğretmenlere ve okul idaresine başvurduğunu belirtmesidir. Aynı şekilde, karşılık verdiğini söyleyenler (59 öğrenci) ile herhangi bir tepkide bulunmadığını söyleyenlerin sayısı (59 öğrenci) aynıdır. Aktürk Çopur’a (2019) göre “bir tarafta şiddet doğuran bir yaşamdan bu kente gelmiş insanlara ait çocukların kendilerini ifade edememeleri yüzünden yine aynı şiddet durumlarına yakalandıkları gözlemlenmektedir. Yine, iletişimin olmadığı bir ağ içinde kendilerinin de kısmen şiddete uğradıkları ifade edilmiş; bu, ayrıca öğretmenler tarafından da gözlemlenmiştir.” Aktürk Çopur’un (2019) çalışmasında yer verdiği bulgulardan biri de “ebeveynler, köken ülkelerinde şiddet yaşadıklarını belirtmiş, bu nedenle çocuklarına yönelik ortaya çıkabilecek şiddetin her türlüşünden uzak kalmak istediklerini söylemişlerdir” şeklindedir.

Mülteci öğrenciler, kimi zaman uğradıkları şiddet karşısında pasif bir tavır içinde olabilmekte; göçmenliğin, yabancı olmanın, geçici olmanın yarattığı hisle tepkisiz kalabilmektedirler. Ayrıca, mülteci çocukların adeta kimliği olan habitusları ve sahip oldukları sermayeleri, hem okul içi hem toplumsal ilişkilerdeki atılganlıklarını ve dirençlerini de etkileyebilmektedir. Öte yandan, bir ‘oyun’ alanı olarak okul, kendine ait kuralları olan ve öğrenciler için çeşitli riskler barındıran (şiddet, dışlanma, kavg, akran zorbalığı, küfür vb.), öğrencilerin sermayeleriyle ve kültürel kimlikleriyle katıldıkları bir formel mekândır. Dolayısıyla, sermayelerin açığa çıktığı bir yer olan okul, eşitsizlikleri yeniden üretmekte ve mülteci öğrencilerin çeşitli olumsuzluklar karşısındaki dayanıklılıklarını (resilience) da zayıflatabilmektedir.

4.2.2.2. Hanenin ve okulun bir parçası olarak mülteci çocuklar: “Benim de haklarım var”

Tablo 4.14. Aile içi karar mekanizmalarına ne düzeyde dahil edildikleri

Aile içi kararlara katılma düzeyi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Her zaman	80	28,6	28,8	28,8
Bazen	182	65,0	65,5	94,2
Hiçbir zaman	16	5,7	5,8	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.14’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin aile içi karar mekanizmalarına ne düzeyde katıldıklarına veya dahil edildiklerine ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre, öğrencilerin yarısından fazlası (182 öğrenci) aile içi kararlara bazen katıldığını ya da dahil edildiğini, 80 öğrenci her zaman katıldığını ya da dahil edildiğini ifade etmiştir. Buna karşılık 16 öğrenci, aile içi kararlara hiçbir zaman katılmadığını veya dahil edilmediğini belirtmiştir. Aile içi kararlara katılım açısından çocukların çok az söz sahibi olduğu konulardan biri, ailenin aldığı göç kararıdır. Nitekim, Suarez-Orozco (akt. Aydoğmuş Ördem, 2016: 32), yaptıkları çalışmada “bilhassa çocukların göçün nedenlerini çok az anladığını fark ettiklerini” belirtmektedir. Entegrasyonun, birlikte yaşamının, kısaca demokrasinin temel mekanizmalarından biri olan katılım veya “kararlara iştirak etme, bireylerin kendilerini grup amaçlarına katkıda bulunmaya ve onlar için sorumluluk almaya güdüleyen, bir topluluk içinde duygusal ve zihinsel anlamda yer almalarıdır. Başka bir anlatımla karara katılım, sadece bedeni ilgilendiren bir etkinlik değil, duygusal ve zihinsel bir edimdir. Söz konusu edim, daha çok psikolojik bir niteliğe sahiptir (Davis, 1982; Babaoğlu ve Yılmaz, 2012: 1).” Birey için bu eylemin gerçekleştiği ilk yer ise ailedir. “Ailenin içinde çocuğun nasıl konumlandırıldığı ve çocuğa nasıl bir değer yüklendiği ise önemli bir tartışma konusu (Erbay, 2013: 42)” olmaktadır. Aile içinde ve toplumsal yaşamda çocuğun sahip olduğu katılım hakkı, bir toplumda çocuğun nasıl konumlandırıldığını ve çocuğa verilen değeri yansıtan öğelerden biridir. “Katılım faaliyeti, çocuğun kendisini ilgilendirecek kararlara aktif şekilde dâhil olması için güçlü hale getirilmesini ve kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik bir süreç

olmaktadır. Ayrıca, katılım etkinliği, düşüncelerini ve kendini ifade etme özgürlüğünün yanında temel sivil hakları da kapsamaktadır (The state of the worlds children, 2009: 15; Erbay, 2013: 39).” Katılım, aile içinde ve toplumsal yaşamda çocuğa verilen önemi ve değeri yansıtan göstergelerden biri olarak da kabul edilmektedir. İlk kez BM *Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi*’nde (1989) yer verilen katılım hakkı, demokratik yaşamın bir gereğidir. İlgili Sözleşme’nin 12. maddesinde bu hak ile ilgili olarak “tüm çocukların, kendileriyle alakalı herhangi bir konuda düşüncelerini, görüşlerini özgürce dile getirme, görüşlerinin dikkate alınması talebinde bulunma hakkına sahip oldukları (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989; Erbay, 2013: 40) ifade edilmiştir.

“Sözleşme’ye göre çocuklar, korunan ve aynı zamanda siyasal nitelikte temel haklara da sahip olan kişilerdir (De Boer-Buquicchio, 2008; Akyol, 2020: 340). Yine Sözleşmede, söz konusu hakların hayata geçirilmesi ve bunlar arasında varolan bağlantının açığa çıkarılması bakımından yetişkin bireylere yükümlülükler yüklenmiştir (Goldhagen, 2003; Akyol, 2020: 340). Aile, çocukların katılım konusundaki ilk deneyimlerini yaşadığı ortamdır. Bu hakkın gerçekleşmesinde önem taşıyan önemli unsurlardan biridir (Adhikari, 2016; Akyol, 2020: 340).” Erbay’a (2013: 40) göre de “BM Çocuk Hakları Komitesi, bu hakkın özellikle ‘genel planların ve politikaların oluşturulmasında, aile içinde, çevrenin muhafaza edilmesi ve sürdürülebilir bir kalkınma sürecinde, okul ortamında ve medyada’ teşvik edilmesinin gerekliliğine” vurgu yapmaktadır. Kısaca, Sözleşme “birey olan çocukların faal birer katılımcı olarak toplumsal yaşamda yer almaları gerektiğini ve ailelerin, çocuklara ait olan söz konusu haklara destek verenler ve bunların savunucuları olarak vurgulanmasını, aile içindeki ilişkilerin demokratik niteliklere bürünmesini desteklemekte (Pecnik, Matic ve Milakovic, 2016; Akyol, 2020: 332)” ve teşvik etmektedir.

Yoksullukla ilgili yeni perspektiflerde yoksulluğun, bir insan hakları ihlali olarak da açıklandığı görülmektedir. Bu araştırmada da haklar, haklara erişim ve katılım hakkının kullanımı konusunda ortaya çıkan yoksunluklar bir yoksulluk göstergesi olarak kabul edilmiştir. “İnsanların sahip olduğu hakların çıkış noktası, bu hak ve özgürlüklerin ihlallere ve bu ihlali yapabilecek kişilere karşı güvence altına alınması ve korunması anlayışıdır

(Karataş, 2002: 153; Atatanır ve Karataş, 2019: 454-455).” Hakların yokluğu veya kullanılamaması, yoksulluğun nedenlerinden biri olduğu gibi yoksulluk da haklardan yoksun kalma sonucunu doğurabilmektedir. Atatanır ve Karataş (2019: 454), “yoksulluğun, hak ihlallerinin hem sebebi hem de sonucu olarak kendini yeniden ve yeniden ürettiğini; bu zincir kırılmadığında yoksulluğun nesilden nesile aktararak toplumsal yaşamdaki varlığını sürdürdüğünü” belirtmektedirler. Atatanır ve Karataş, ayrıca, “çocukların, engellilerin, yaşlıların, kimsesizlerin ve diğer korunması gereken gruplar açısından daha yıkıcı etkileri olan yoksulluğa karşı temel insan haklarını koruyabilmenin, yoksulluk döngüsünü kırabilmekle mümkün olduğunu” vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla katılım veya katılım hakkının, çok boyutlu yoksulluk analizlerinde dikkate alınması gereken önemli göstergelerden biri olduğu, bu araştırmanın temel kabullerinden birini oluşturmaktadır.

Tablo 4.15. *Okuldaki faaliyetlere katılma durumları*

Okuldaki faaliyetlere katılma durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	110	39,3	39,6	39,6
Hayır	164	58,6	59,0	98,6
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.15’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okullarda gerçekleştirilen faaliyetlere (öğrenci kulüpleri, belirli gün ve haftalarla ilgili kutlamalar, milli bayramların kutlanması, anma törenleri, sanatsal ve bilimsel yarışmalar, okul gezileri, okul içi yarışmalar, proje yarışmaları, spor müsabakaları vs. gibi) katılma durumlarına ilişkin görüşleri verilmektedir. Buna göre, öğrencilerin yarısından fazlası (%58,6) okuldaki faaliyetlere katılmadığını; 110 öğrenci ise katıldığını belirtmiştir. Tüm öğrencilerin katılımına açık olan bu faaliyetlere tüm öğrencilerin eşit düzeyde katıldıkları ya da eşit düzeyde katılma fırsatı yakaladıkları söylenemez. Kimi zaman öğrenci yeteneklerinin esas alınarak, kimi zaman ilgili faaliyet için öğrenci seçimi yapılarak gerçekleştirilen bu faaliyetler, okul iklimini ve atmosferini etkileyen önemli uygulamalardır. Faaliyetlere katılım, öğrencilerin okul aidiyetini ve bağlılığını olumlu yönde etkilemektedir. Buna karşılık okuldaki faaliyetlere hiç katılmayan öğrencilerin,

soyutlanma ve okul aidiyetini tam olarak kazanamama gibi durumlarla karşılaşabildikleri görülmektedir. Dolayısıyla, farklı bir toplumda göçmen, mülteci, sığınmacı veya şartlı mülteci statüsünde bulunmak, kimi zaman sahip olunan hakların kullanımı noktasında bireyin aktif olmasını olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Çoğu zaman faaliyetlere katılmamayı tercih eden göçmen öğrencilerin, okul ortamında sahip oldukları katılım hakkını yeterince kullandıkları söylenemez.

Suárez-Orozco'ya (akt. Aydoğmuş Ördem, 2016: 31) göre “çocuklar tarafından deneyimlenen ilk kültürel tanışma mekânları olan okullar büyük önem taşımaktadır. Çocuklar, okulda, öğretmenlerle bunun yanında hem çoğunlukta hem azınlıkta olan çocuklarla tanışmaktadırlar.” Böylece, okulların yaptığı katkıyla, göçmen çocukların sosyalleşme süreçleri ve uyum sağlama düzeyleri birbirini destekleyici bir tarzda devam eder. Sosyalleşme süreciyle çocuk, içinde yaşadığı toplumun kültürünü ve değerlerini kazanır. Bu süreç ilk olarak ailede başlar. “Çocuklar büyüdükçe, özel alandan kamusal alana doğru genişleyen katılım alanlarına sahip olurlar (Bellamy, 2003: 3; Atasü Topcuoğlu, 2019: 411).” Erbay'a (2013: 44) göre “okul, aile kurumundan sonraki en önemli toplumsallaşma sosyalleşme yeridir. Çocuklar, hayatlarının büyük bir bölümünü okullarda geçirmektedir. Dolayısıyla okullar, çocukların katılımının ele alınması ve sorgulanması gereken kurumlar olmaktadır. Öte yandan, okulda uygulanan açık ve örtük müfredatlarla çocuk hem üst öğrenim hayatına hazırlanırken hem de toplumun kültürünü kazanır. Örneğin okul, çocukların demokrasi kültürünü kazanmalarında işlevsel bir öneme sahiptir.” Yine Erbay'a (2013: 45) göre öğrenci kulüpleri ve okul başkanlığı gibi uygulamalar, çocukların demokrasi kültürünü kazanmalarında büyük önem taşımaktadır. Atasü Topcuoğlu (2019: 410) ise “çocuk katılımının, hanede ebeveyn-çocuk ilişkisiyle başlayan; okulun, ailenin, yakın sosyal çevrenin, ülkenin ve dünyanın geleceği noktasında hesaba katılması gereken bir demokrasi ilkesi olması gerektiğini ifade etmektedir.”

Araştırmanın bu bulgusu, Yüce'nin (2018) çalışmasında yer alan “katılımcılardan dokuz tanesi sosyal etkinliklerin öğrencilerin okula uyum sağlamalarında etkili olabileceğini dile getirmiştir” şeklindeki bulguyla örtüşmektedir. Öğrencilerin okul faaliyetlerine katılma durumlarını da incelediği çalışmasında Anis (2019) ise “öğrencilerin

sosyal etkinliklere katılmama gerekçeleri irdelendiğinde öğretmenlerin seçmemesi, ailenin ve öğrencinin istememesi ve etkinlik ücretlerinin yüksek olması” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Özden (2021) de araştırmasında “sosyal adaptasyon süreçlerine ilişkin gerçekleştirilen faaliyetlerin yeterli olduğu fakat okul ortamında her bir mülteci öğrenciye ulaşılammış olabileceği bu yüzden daha fazla öğrenciye dönük faaliyetlerin yapılması gerektiği dile getirilmiştir” şeklinde bir bulguyu sunmuştur. Yine araştırmanın bu bulgusu, Avcı’nın (2019) yaptığı çalışmada yer alan “mülteci öğrencilerin sınıflarda gerçekleştirilen faaliyetlere katılma durumlarının düşük olduğu ve kimi etkinliklere katılıp kimilerine ise iştirak etmedikleri tespit edilmiştir. Yedi öğretmen mülteci çocukların etkinliklere katılım konusunda problem yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu durum aynı zamanda, etkinliklere katılma konusunda dil sorunun önemli bir engel olduğunu ortaya koymaktadır” şeklindeki bulguyla da örtüşmektedir. Araştırmanın bu bulgusunu destekler nitelikte Erden ve Gökçe (akt. Avcı, 2019) ise “mülteci çocukların, etkinliklere katılmadıklarını, uzak kalmayı ve sessizce seyretmeyi yeğlediklerini; deneyimledikleri olumsuzluklardan dolayı sosyal çevrelerine, toplumsal yaşama ve toplumsal kurumlara karşı güveni sarsılan çocukların, deneyimledikleri kuşku, korku ve yabancılaşma sebebiyle, kimsenin kendilerini anlayamayacağını düşündüklerini; akranlarından uzaklaşabildiklerini ve kendilerini sosyal çevreden izole ettiklerini” belirtmektedirler.

Görüşme yapılan katılımcılar, öğrenim gördükleri okullarda gerçekleştirilen “öğrenci kulüpleri, belirli gün ve haftalarla ilgili kutlamalar, milli bayramların kutlanması, anma törenleri, sanatsal ve bilimsel yarışmalar, okul gezileri, okul içi yarışmalar, proje yarışmaları, spor müsabakaları vs. gibi” faaliyetlere katılma durumlarına ilişkin şunları söylemişlerdir:

“Haklarımı biliyorum ama hiç birini yapmadım (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Kullanabiliyorum tabii ama bir tek spor faaliyetlerinde mesela, benim Türk kimliğim olmadığı için daha, altı-yedi yıl oldu niye vermediler ben de bilmiyorum ama Türk kimliğim olmadığı için lisans alamıyorum futbolla ilgili. Lisans alamadığım için de milli maçlara çıkamıyorum, öyle bir şey de var. O sıkıntı çıkarıyor, o haklarımı kullanamıyorum mesela. Diğerlerini falan kullanabiliyorum mesela, onda sıkıntı olmuyor (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Haklarımı kullanabiliyorum, bir sıkıntı yaşamıyorum (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Bazen evet, bazen hayır! (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Ben muhasebe okuyorum. Herkes gibi ben de bilgisayar odasını kullanabiliyorum. Haklarımı kullanmak konusunda sıkıntım yok (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Okul futbol kulübüne katıldım (Ö11-E, Derinlemesine mülakat).”

Görüşmelere katılan mülteci öğrencilerin okuldaki faaliyetlere katılmaları noktasında önemli bir sıkıntı yaşamadıkları söylenebilir. Ancak, mülteci lise öğrencilerinin okulda sunulan faaliyetlere yeterince katıldıklarını söylemek zordur. Göçmenliğin, yabancılığın, geçici olmanın, misafir ve mülteci olmanın yarattığı psikolojik durum nedeniyle mülteci öğrencilerin faaliyetlere katılım konusunda kendilerini geri çektikleri veya bu tür faaliyetlere katılma noktasında isteksiz davrandıkları söylenebilir.

Tablo 4.16. *Okul yönetiminin ve öğretmenlerin çeşitli konularda karar alırken mülteci lise öğrencilerinin görüşlerini alma durumu*

Okul yönetiminin ve öğretmenlerin çeşitli konularda mülteci öğrencilerin görüşlerini alma durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	116	41,4	41,7	41,7
Hayır	162	57,9	58,3	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.16’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okuldaki karar alma sürecine ve mekanizmalarına katılma durumlarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcı öğrencilerin yarısından fazlası (%57,9), okul yönetiminin ve öğretmenlerin çeşitli konularda karar alırken kendi görüşlerini almadıklarını belirtmiş; buna karşılık 116 öğrenci ise görüşlerinin alındığını ifade etmiştir. Tüm çocukların sahip olduğu en temel haklardan biri olan eğitim, örgün ve yaygın olarak yapılmakta; mülteci çocuklar özellikle örgün eğitim sürecinden yararlanmaktadırlar. Türkiye’de (bu çalışma özelinde ise Eskişehir’de) eğitim hayatına devam eden mülteci lise öğrencileri doğal olarak okul toplumunun bir parçası ve yerli öğrenciler gibi okulun karar alma vetirelerinin bir bileşeni durumundadırlar. Dolayısıyla, eğitim hakkına sahip olma ve eşitlik ilkesi gereğince okul yönetimlerinin ve öğretmenlerin, mülteci çocukları da karar alma mekanizmalarına dahil etmelerini gerektirmektedir. Haklara sahip olma veya hakları kullanma bakımından göçmenler, içinde yaşadıkları toplumda dezavantajlı durumda bulunan gruplardan biridir. Bu durumdan etkilenenlerin başında çocuklar gelmektedir. Dolayısıyla “*çocuk katılımı*”,

göç sürecinde önem arz eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Atasü Topcuoğlu'na (2019: 412) göre “çocukların katılımı noktasında sıkça referans verilen analizi Roger Hart ve Carroll Bellamy yapmışlardır.” Atasü Topcuoğlu (2019: 413), Bellamy'nin (2003) ilgili çalışmasını esas alarak çocuk katılımı olgusunun boyutlarıyla ilgili olarak aşağıdaki tabloyu paylaşmaktadır.

Tablo 4.17. *Çocuk katılımının boyutları*

Uluslararası Toplum	Toplum	Sivil Toplum	Okul	Topluluk	Aile
-Birleşmiş Milletler	-Kamu politikası ve sosyal politika alanları	-Forumlar	-Müfredat	-Komşular, akrabalar	-Birey olarak değer
-Bölgesel karar alma mekanizmaları	-Medya	-STK'lar	-Sınıf içi aktiviteler	-Mahalli kuruluşlar	-Sevgi
	-Politika		-Okul içi ve okullar arası gruplar	-Kültürel gruplar	

Kaynak: (Bellamy, 2003; Atasü Topcuoğlu, 2019: 413)

Atasü Topcuoğlu'na (2019: 415) göre “göçmen çocukların katılımı, ülkelerin çoğunda hak ve ödevlerin temelindeki olgu olan yurttaşlık kavramına ait tanımın ilerisinde insan haklarının evrensel oluşu konusunda görülen bir katılım durumunu” anlatmaktadır. “Göçmen çocukların okuldaki süreçlere ve işleyişe katılımı, hayatlarını ve ikamet ettikleri kente uyum sağlamalarını da olumlu yönde etkilemektedir (Çakırer-Özservet, 2015; Atasü Topcuoğlu, 2019: 423).” Dolayısıyla okul, göçmen çocukların toplumsal uyum sürecinde önemli işlevleri olan mekânlardır. Ancak, farklı ülkelerde sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma gibi statülerde yaşamaya çalışan çocukların, okul ortamında sahip oldukları katılım haklarını tam anlamıyla kullandıkları söylenemez. Nitekim “okullarda yapılan araştırmalar, göçmen çocukların okullardaki süreçlere katılımları konusunda çeşitli zorlukların bulunduğunu (Ciğerci ve Güngör, 2016; Doğutaş, 2016; Atasü Topcuoğlu, 2019: 2015)” ortaya koymuştur. Bunun yanında “söz konusu zorlukların ortadan kaldırılmasında, okula katılımı ve devamı belirleyen önemli faktörler olan ailelerin, idarecilerin ve öğretmenlerin tutumları da önem arz etmektedir (Sakız, 2016; Atasü Topcuoğlu, 2019: 2015). Dolayısıyla, dünyadaki tüm çocukların aynı haklara sahip olduğunu gözönünde bulundurarak söylemek gerekirse, göçmen çocukların okul iklimine

ve okuldaki karar mekanizmalarına katılımı noktasında okul yöneticilerine ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Kısaca, Atasü Topcuoğlu'nun (2019: 426) da vurguladığı gibi “çocukların katılımı gerçek bir ihtiyaç haline getirilmelidir. Bu ise çocuk katılımının katkısını kanıtlayacak durumları ortaya koymakla olur.” Burada önemli olan nokta, Kymlica'nın dediği gibi okulların “*iyi ihmalcilik ilkesi*”⁸⁸ (akt. Çakır Demirhan, 2014: 46) içinde olmamaları; öğrencilerine eşitlikçi bir biçimde sunduğu hakların, hayata geçirilmesini takip etmesi, bu yönde kapsayıcı bir tavırla çaba harcamaları ve katılımın kanallarını açık tutmaları gerekmektedir.” Dolayısıyla, mülteci öğrencilerin de okul işleyişine, öğrencilerin katılımını gerektiren karar mekanizmalarına katılımlarının sağlanması doğru bir tavır olacaktır.

Tablo 4.18. *İhtiyaçlarını ve sorunlarını öğretmenlere ve okul idaresine rahatlıkla söyleyebilme durumları*

İhtiyaçlarını ve sorunlarını öğretmenlere ve okul idaresine rahatlıkla söyleyebilme durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	129	46,1	46,4	46,4
Hayır	149	53,2	53,6	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.18’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ihtiyaçlarını ve sorunlarını öğretmenlere ve okul idaresine rahatlıkla söyleyebilme durumlarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (149 öğrenci; %53,2) ihtiyaçlarını ve sorunlarını okul yönetimine ve öğretmenlere rahatça söyleyemediğini; 129 öğrenci (%46,1) ise söyleyebildiğini belirtmiştir. Buna karşılık sayıların ve oranların birbirine yakın olduğu da görülmektedir. Bu durum çeşitli çalışmalarda da göze çarpmaktadır. Doğan (2019), yaptığı çalışmada “öğretmenleriyle iletişim kurma konusunda zorluk çektiğini söyleyen Ö9, öğretmenlerin kendisini dinlemediğini, derslere katılım göstermediğini, okulda yapılan öğrenmeleri evde de çalışmasına rağmen anlamadığını, öğrendiklerini sınavlarda hatırlayamadığını dile getirmiştir” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Aynı çalışmada Doğan (2019), “okulun

⁸⁸Liberal Ulus-Devlet, tüm insanlara eşit haklar vererek sorunları çözdüğünü düşünür, ancak bu, devletin “iyi niyetli ihmali”dir (Kaçar Tunç, 2022: 48)

en önemli unsurlarından birinin öğretmenler olduğu için, öğretmen tavırlarının ve tutumlarının öğrencilerin okula bağlanmasını sağlayarak karşılaştığı çoğu problemi bertaraf etmesinde kolaylıklar getirdiği düşünülmektedir. Yine Ö7 ve Ö14 kodlu katılımcılar, öğretmenlerin kendilerine karşı ortaya koydukları tavır ve tutumlarının pozitif olduğunu, kendilerine çeşitli konularda yardım ettiklerini vurgulamıştır” biçiminde bir bulguya da yer vermektedir. Abay (2019) ise yaptığı çalışmada tersine bir bulguya yer vermekte ve öğretmenlerin ilgisizliğinin veya Suriyeli öğrencilerin göz ardı edilmesinin, öğrencilerin bir başka sorunu olduğunu ifade etmektedir.

Yine araştırmanın bu bulgusu, Yüce’nin (2018) çalışmasında yer alan “araştırmaya katılanlar tarafından en çok ifade edilen ve Suriyeli uyruklu öğrencilerin okula uyumunu etkileyen sosyo-kültürel unsurlardan birisi, yönetici ve öğretmen kabulüdür” şeklindeki bulgu tarafından da desteklenmektedir. Sığınmacı lise öğrencilerinin sorunlarını rahatça dile getirebilmeleri, uyum süreçlerini de etkilemektedir. Nitekim Yüce’ye (2018) ait “bu durumda öğretmen ve yöneticiler tarafından kabullenici bir tutumun Suriyeli öğrencilerin okula uyumunu kolaylaştırdığı söylenebilir” bulgusu bu yargıyı desteklemektedir. Bu durumu öğrencilerin gözünden de ortaya koyan Yüce (2018), çalışmasında “Suriyeli öğrencilerin öğretmenlerin kendilerine yönelik kabullenici bir tavır sergiledikleri yönünde algılarının olduğu belirtilebilir” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Yine, mülteci öğrencilerin sorunlarını rahat bir şekilde öğretmenlere ve okul yönetimine söyleyememelerinin nedenlerinden biri de yeterli iletişim kuramamadır.

Yılmaz’ın (2020) araştırmasına katılan bir müdür, beş müdür yardımcısı, iki rehber öğretmen ve on iki öğretmenin, Suriyelilerin okul ortamında deneyimledikleri sorunların mühim bir bölümünün dil probleminden ortaya çıktığını dile getirmeleri, bu yargıyı destekler niteliktedir. Daha önce de söylendiği gibi göçmenlik, mülteci olma, geçicilik, misafirlik, farklı bir kültürde ya toplumsal yapıda yaşama, üçüncü bir ülkeye yerleştirilme beklentisi vb. faktörler mülteci çocuklarda içine kapanıklık, çekinme, utanma gibi duygular yaratabilmektedir. Bu durum ise mülteci öğrencilerin, sorunlarını ve ihtiyaçlarını öğretmenlere ve idarecilere rahatça söyleyememelerine yol açabilmektedir. Bu durumu mülteci çocukların habitusları ile de açıklamak mümkündür. “Habitus, bireylerin belli

kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamlarını sürdürmeleri neticesinde zihinlerinde sahip oldukları bilgi stokunu ifade etmektedir (Bourdieu, 1996; Palabıyık, 2020: 8).” “Habitus ile kast edilen edinilmiş alışkanlıkların devamlılık ifade ederek bedende cisimleşmesi ve bir kültürden etkilenmesi halidir (Bourdieu, 1990; Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020: 27).” Yine “bireyin zorunluluklar nedeniyle düştüğü zorluktan çıkmasına aracılık eden bir kavramdır, habitus (Bourdieu, 2002; Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020: 27).” “Habitus, aklımızda bulunan (etnisite, dil vb.) devamlılık arz eden eğilimleri ifade etmektedir. Belli deneyimlerimiz ve durumlar, hayata, dünyaya, bilgiye ve kaynaklara olan tavrımızı önemli ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla habitus kavramı, kişinin içinde bulunduğu toplumsal bağlamının etkisini hareketlendiren güdüsel ve zihinsel bir mekanizma durumunu almaktadır (Cuff, Shorrocks ve Francis, 1998; Tatlıcan ve Çeğin, 2007; Palabıyık, 2020: 9).” Ayrıca “habitus kavramı her ne kadar ‘alışkanlık’ kavramıyla ilişkili gibi gözükse de, Bourdieu’nun sosyolojik anlayışında bu kavram ‘kazanılmış / edinilmiş olan ve bedende cisimleşen’ bir durumdur. O, deneyimlere dayalı yol ve strateji üreten bir ilke olmakta, bireyin yapacağı fiile eğilim ve mizaç kazandıran (Palabıyık, 2020: 10)” bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, mülteci lise öğrencilerinin sahip olduğu habituslarının, onların, gereksinimlerini ve problemlerini öğretmenlerine ve okul yöneticilerine rahat bir şekilde aktarabilme durumlarını da şekillendiren bir faktör olduğu söylenebilir.

Tablo 4.19. Okulda yapılan görevler

Okulda yaptığı görevler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sınıf başkanlığı	24	8,6	8,6	100,0
Sınıf başkan yardımcılığı	27	9,6	9,7	100,0
Onur kurulu üyeliği	2	0,7	0,7	100,0
Okul nöbetçiliği	117	41,8	42,1	100,0
Eğitsel kulüp başkanlığı	6	2,1	2,2	100,0
Hiçbiri	134	47,9	48,2	100,0
Diğer	1	0,4	0,4	100,0

Tablo 4.19’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okullarda şu ana kadar yaptıkları görevlere ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda

katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı sunulmuştur. Buna göre, katılımcı öğrencilerin 117'si okul nöbetçiliği, 27'si sınıf başkan yardımcılığı, 24'ü sınıf başkanlığı, 6'sı eğitsel kulüp başkanlığı ve 2'si onur kurulu üyeliği yaptığını belirtmiştir. Buna karşılık, katılımcı öğrencilerin yarısına yakını (134 öğrenci - %47,9) hiçbirini yapmadığını ifade etmiştir. Bilindiği üzere, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu (1973), Türk Eğitim Sistemi'nin temel kanunu durumundadır. Bu Kanuna uygun olarak MEB tarafından çıkarılan Yönetmeliklerle eğitim-öğretim süreci yönetilmektedir. Bu bağlamda, 2013 tarihli Resmi Gazete'de⁸⁹ yayımlanan “MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği” bunlardan biridir. Liselerdeki (ortaöğretimdeki) işlemler bu yönetmeliğe göre gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında, liselerdeki sosyal faaliyetleri ve öğrencilerin katılımını esas alan ve bu yöndeki işlemlere yön veren yönetmeliklerden biri de “MEB Eğitim Kurumları Sosyal Etkinlikler Yönetmeliği”dir. Bunların dışında farklı yönetmelikler de bulunmaktadır. Ancak özellikle yukarıda adı geçen iki yönetmeliğe göre tüm öğrenciler okulda çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Sınıf başkanlığı, okul nöbetçiliği, onur kurulu üyeliği vs. gibi uygulamalar, sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma gibi statülerde bulunan öğrencileri de kapsayacak şekilde eğitim-öğretim yılı boyunca gerçekleştirilmektedir. Bunların bazıları seçimle (örneğin, sınıf başkanlığı, onur kurulu başkanlığı gibi) elde edilmektedir. Tabloya göre katılımcı öğrencilerin en çok yaptığı görev, okul nöbetçiliğidir. Okul nöbetçiliği, okuldaki tüm öğrencilerin sırasıyla yaptıkları bir uygulamadır. Ancak, katılımcı öğrencilerin önemli bir bölümünün (134 öğrenci) söz konusu uygulamalardan veya görevlerden hiçbirini yapmadığı görülmektedir. Katılımcı öğrencilerin kendilerini misafir veya geçici olarak görmeleri, Türkçeyi tam anlamıyla kullanamamaları, dışlandıklarını hissetmeleri, bu faaliyetlere veya görevlere karşı duydukları isteksizlik, seçilemeyeceklerine dair sahip oldukları inanç vs. gibi durumlar, bu durumun sebepleri olarak sayılabilir.

Görüşme yapılan katılımcı öğrencilerin okulda yaptıkları görevlere ilişkin görüşlerinin “*sınıf temsilciliği, okul nöbetçiliği, sınıf başkanlığı, sınıf başkan yardımcılığı, okul spor takımları*” gibi görevlerde yoğunlaştığı görülmüştür. Okul işleyişinin asli bir

⁸⁹<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812&Mevzuat> Erişim tarihi: 08.06.2022

bileşeni olan öğrenciler, okulun işleyişinde önemli bir yer tutan çeşitli görev, sorumluluk ve haklara sahiptirler. Bu görev, sorumluluk ve hakların kullanılmasında eşitlik ilkesi gözetilmektedir. Ancak, kimi mülteci öğrencilerin bu görevlere ilgi göstermedikleri, bu görevler için yapılan okul ya da sınıf içi seçimlerde aday olmadıkları da bulgulanmıştır. Katılımcılardan bazılarının özellikle seçimle elde edilen okul ve sınıf içi görevlere başvurmakta isteksiz oldukları ve şu sözleri ifade ettikleri görülmüştür:

“Yok ilgi alanım olmadığı için katılmadım. Sadece nöbetçi oldum (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an burada herhangi bir kulübe başvurmadım ama Afganistan’da futbol oynuyordum, orada bir kere de şampiyon olmuşuk. Burada da ileride bir futbol takımına girmek isterim. Futbola ve resime yeteneğim ve ilgim var (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sınıf başkanlığı seçimine ben katılmadım. Ben istemediğim için. Başka bir sıkıntı yok (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılardan bazıları da çeşitli nedenlerden dolayı seçilemediklerini ifade etmişler ve bu durumu ise genellikle ‘dil bilmemeye (Türkçeyi) göçmen olmaya’ bağladıkları ve konuyla ilgili olarak şunları söyledikleri görülmüştür:

“Hayır seçilmedim. Dil bilmediğim için ben de istemedim (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yok, hayır seçilmedim. Ben Türkçe’yi çok az konuşabiliyorum, bu yüzden kendim istemedim (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır seçilmedim. Bazen elimi kaldırıyorum ama hoca başkalarını seçiyor. Öğrenciler beni seçmiyor, hoca beni görmüyor. Göçmen olmam, dil problemi gibi bunların hepsi olabilir (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Zaman bulamayan, örneğin okul saatleri dışında bir işte çalışmak zorunda kalan mülteci öğrenciler bu tür görevlere ilgi göstermediklerini belirtmişler ve şunları söylemişlerdir:

“Yok, ben katılmadım bir yandan iş bir yandan okul. Kardeşlerimi de okuldan almaya ben gidiyorum. Benim vaktim yok (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

Kimi katılımcıların ise bu tür görevlere rağbet ettikleri görülmüş ve söz konusu katılımcılar bu görevlerde bulunduklarını şöyle anlatmışlardır:

“Seçildim. Sınıf başkan yardımcısı oldum, okul spor takımına başvurdum. Bir sıkıntı yaşamadım (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an sınıf başkan yardımcısıyım seçimle de görevlere getirilebiliyorum (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

Vatansız statüde olduğunu söyleyen bir katılımcı ise hem kendisi istemediği hem de yabancı olduğunu düşündüğü için bu görevlere seçilmediğini ifade etmiş ve bu durumu şöyle temellendirmiştir:

“Seçilmedim. Kendim de istemedim. Çünkü yabancıyım, istemediklerini de hissediyorum. Türkiye’de göçmen çok fazla. İranlı, Iraklı Suriyeli, Afganlı. Türkiyedekiler de bunu artık istemiyorlar. Yabancı, mülteci çok fazla olduğu için nefret etmeye başladılar. İstemiyorlar artık. Çünkü biz hiç bir yere ait değiliz kimse de bizi istemiyor. Özellikle ben vatansız statüdeyim, hiçbir yere ait değilim (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Kimi katılımcılar ise Türkçeyi iyi düzeyde kullandıkları için bu tür görevlere seçildiklerini ifade etmişler ve bu durumu şu sözleriyle desteklemişlerdir:

“Evet, geçen yıl bir sene boyunca ben sınıf başkanlığı yaptım. Ben 6 ay içinde Türkçeyi öğrendim. Şu anda da çok iyi konuşuyorum gördüğünüz gibi. Çünkü evde ben, kardeşlerim ve babam devamlı Türkçe konuşuyoruz. Onun da dili geliştirmemde çok etkisi oldu. Hatta annem anadilimizi de unutmayın der zaman zaman. Her insan haklarını kullanmak ister. Ben de bir öğrenci olarak ileride insanlara faydam olsun diye haklarımı kullanmak isterim ve kullanıyorum açıkcası (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Okulda, öğrenciler tarafından yerine getirilen görevlerin bazıları seçimle elde (sınıf başkanlığı, onur kurulu üyeliği vb.) edilirken bazıları da sorumluluk kapsamında (sınıf veya okul nöbetçiliği gibi) yapılmaktadır. Katılımcıların, özellikle seçimle elde edilen görevlere seçilememe ya da bu haklarını kullanamama durumlarını daha çok “*göçmen olma, Türkçeyi doğru ve güzel kullanamama ve isteksiz olma*” ile açıkladıkları görülmektedir.

4.2.3. Covid-19 Salgını ve Eğitim Süreci

Bu boyut altında, mülteci lise öğrencilerinin Covid-19 salgını boyunca ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarına, Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim sistemiyle yapılan dersleri takip etme durumlarına, uzaktan eğitimle yapılan dersleri hangi araçlar aracılığıyla takip ettiklerine, Covid-19 salgını sürecinde kendileri dışında kaç kardeşlerinin uzaktan eğitimden yararlandığına, salgın sürecinde uzaktan eğitimle yapılan dersleri takip etmek için evlerinde yeterli internet alt yapısının olup olmadığına ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.3.1. Salgın, zor günler ve eğitim hayatı: “Ulusötesi dayanışma ağlarına tutunmak”

Tablo 4.20. Covid-19 salgını sürecinde ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları, Salgın sürecinde uzaktan eğitimle yapılan dersleri takip etme durumları, Dersleri hangi araçlar aracılığıyla takip ettikleri, Uzaktan eğitimden kaç kardeşlerinin yararlandığı ve Dersleri takip etmek için yeterli internet alt yapısına sahip olup olmadıkları

Covid-19 salgını sürecinde eğitim sürecinin nasıl geçirildiği	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
<i>Covid-19 salgını sürecinde ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları</i>				
Kendi imkanlarımızla	234	83,6	84,2	100,0
Aldığımız yardımlarla	95	33,9	34,2	100,0
Total	278	99,3	100,0	
<i>Salgın sürecinde uzaktan eğitimle yapılan dersleri takip etme durumları</i>				
Düzenli takip ettim	116	41,4	41,9	41,9
Düzenli şekilde takip edemedim	161	57,5	58,1	100,0
Total	277	98,9	100,0	
<i>Dersleri hangi araçlar aracılığıyla takip ettikleri</i>				
Eğitim Bilişim Ağı (EBA)	90	32,1	32,4	100,0
Zoom	198	70,7	71,2	100,0
EBA TV	69	24,6	24,8	100,0
Tablet	14	5,0	5,0	100,0
Akıllı telefon	109	38,9	39,2	100,0
Laptop	20	7,1	7,2	100,0
Diğer	5	1,8	1,8	100,0
Total	278	99,3	100,0	
<i>Uzaktan eğitimden kaç kardeşlerinin yararlandığı</i>				
1	71	25,4	30,9	30,9
2	71	25,4	30,9	61,7
3	53	18,9	23,0	84,8
4	21	7,5	9,1	93,9
5 ve üzeri	14	5,0	6,1	100,0
Total	230	82,1	100,0	
<i>Dersleri takip etmek için yeterli internet alt yapısının olup olmadığı</i>				

Vardı	161	57,5	57,9	57,9
Yoktu	116	41,4	41,7	99,6
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.20’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin Covid-19 salgını boyunca ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarına, Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim sistemiyle yapılan dersleri takip etme durumlarına, Uzaktan eğitimle yapılan dersleri hangi araçlar aracılığıyla takip ettiklerine, Covid-19 salgını sürecinde kendileri dışında kaç kardeşlerinin uzaktan eğitimden yararlandığına, Salgın sürecinde uzaktan eğitimle yapılan dersleri takip etmek için evlerinde yeterli internet alt yapısının olup olmadığına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir.

Covid-19 salgını boyunca ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları ile ilgili olarak bu soruda katılımcı öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (234 öğrenci; %83,6) kendi imkanlarıyla, 95’i ise aldıkları yardımlarla ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtmişlerdir.

Salgın sürecinde uzaktan eğitim platformları üzerinden yapılan dersleri takip etme durumları ile ilgili olarak katılımcıların yarısından fazlası (161 öğrenci; %57,5) düzenli şekilde takip edemediğini, 116’sı ise düzenli takip ettiğini ifade etmiştir.

Uzaktan eğitim sistemiyle yapılan dersleri hangi araçlar aracılığıyla takip ettikleri ile ilgili olarak bu soruda katılımcı öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (198 öğrenci; %70,7) zoom, 109’u akıllı telefon, 90’ı eğitim bilişim ağı (EBA), 69’u EBA TV, 20’si laptop ve 14’ü tablet aracılığıyla dersleri takip ettiğini belirtmiştir. Ayrıca 5 katılımcı diğer cevabını vermiştir.

Covid-19 salgını nedeniyle yaklaşık bir buçuk yıl yapılan uzaktan eğitimden kaç kardeşlerinin yararlandığı ile ilgili olarak katılımcıların 71’i 1 kardeşinin, 71’i 2 kardeşinin, 53’ü 3 kardeşinin, 21’i 4 kardeşinin ve 14’ü 5 ve üzeri kardeşinin uzaktan eğitimden yararlandığını belirtmiştir. Ayrıca, 48 katılımcının bu soruya cevap vermediği görülmektedir.

Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim platformları üzerinden yapılan *dersleri takip etmek için yeterli internet alt yapılarının olup olmadığı* ile ilgili olarak katılımcıların

yarısından fazlası (161 öğrenci; %57,5) internet alt yapısının olduğunu, 116'sı internet alt yapısının olmadığını belirtmiştir.

Salgının mülteciler üzerindeki etkilerini hazırladıkları derleme çalışma ile ortaya koyan Küçükşen ve Gök Sayın (2020), bu etkilere ait bulguların “*Koronavirüs’e dair bilgiye ulaşım ve bilinç; Sağlıkla ilgili hizmetlere ulaşım; Uzaktan eğitim hizmetine ulaşım; Temel geçim kaynakları; Temel gereksinimlere erişim ve Koruma*” başlıkları altında sunulduğunu belirtmektedirler. Buna göre, Küçükşen ve Gök Sayın (2020) da “Koronavirüs salgınıyla beraber hanelerin temel geçimini sağlayan çok sayıda bireyin işini yitirdiği, işten çıkarıldığı ya da iş şartlarının kötüye gittiği görülmüştür” şeklinde bir ifadeye yer vermektedirler. Yine Küçükşen ve Gök Sayın (2020), salgının “hanelerin ekonomik, psikolojik ve sosyal iyi olma durumunu menfi yönde etkilediği; geçim kaynaklarına ulaşımında yaşanan sıkıntıların artış göstermesiyle birlikte, mülteci hanelerin ana gereksinimlere ulaşmamanın yanı sıra gelecekle ilgili derin endişe hissettikleri tespit edilmiştir” biçiminde bir bulguya da yer vermektedirler. Küçükşen ve Gök Sayın’ın çalışmasındaki bu bulgular, araştırmanın ilgili bulgusunu destekler niteliktedir. Yine, Küçükşen ve Gök Sayın’ın (2020), yaptıkları çalışmada, ‘*uzaktan eğitime erişim*’ başlığı altında sundukları veriler, bu araştırmanın bulgularını desteklemektedir. Küçükşen ve Gök Sayın, inceledikleri raporların bulgularını şöyle özetlemektedirler: “Covid-19 dönemindeki uzaktan eğitim hizmetine ulaşımın önündeki temel bariyerin TV, bilgisayar, tablet, internet ya da diğer teknolojilere ulaşımın olmaması; uzaktan eğitime ulaşmanın önündeki en önemli engellerin, dil, teknik donanım eksikliği, ev ortamının eğitim almak için uygun olmaması ve uzaktan eğitimle ilgili bilgi eksikliği olduğu; mülteci statüsündeki çocukların yarısından çoğu TV ve telefonlara erişebildiğini ve online dersleri izleyebildikleri; Çocukların yaklaşık yarısının hanesinde yeterli teknik alt yapının olmadığı, sistemleri kullanabilme noktasında gereken bilgiye sahip olmayan ailelerde yaşamlarını sürdürdükleri, dersleri takip etme konusunda zorluk yaşadıkları ve uzaktan eğitimden yararlanamadıkları; online dersleri takip edebilen çocukların ise karşılaştıkları en önemli sorunların televizyonun eski olması ve internetin kopma sorunu olduğu; çocukların yarısına yakınının TV, tablet, bilgisayar gibi materyallerin olmaması veya yetersiz olan internet bağlantısı gibi

sebeplerle online eğitimlerini sürdüremedikleri (Küçükşen ve Gök Sayın, 2020: 21-29),” tespit edilmiştir.

Çin’in Vuhan kentinde 2019 yılında başlayan ve kısa sürede küresel bir hal alan Koronavirüs salgını, tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de hayatı kilitledi. Bu bağlamda, salgının etkilediği alanlardan biri de eğitim olmuştur. Milyonlarca insanın ölümüne yol açan Covid-19 salgını, tüm ülkeleri çeşitli konularda önlemler almaya zorladı. Ülkelerin tedbir aldığı alanlardan biri de eğitim hayatı olmuştur. Okullar kapandı, yüz yüze eğitime ara verildi ve farklı platformlar üzerinden yapılan uzaktan eğitim sistemine geçildi. Türkiye’de 16 Mart 2020 tarihinde okulda yapılan yüz yüze eğitime ara verildi. “Salgın nedeniyle yüz yüze eğitim, 23 Mart 2020 tarihinden itibaren Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden uzaktan eğitim şeklinde yürütülmüştür. EBA’nın online bir eğitim platformu olması sebebiyle hanede bulunan telefon veya TV, çocukların derslerini takip etmesi bakımından önem kazanmıştır (Küçükşen ve Gök Sayın, 2020: 21).”

Yaklaşık bir buçuk yıl uzaktan eğitim yapıldı. Salgınla birlikte birçok kavram daha çok dillendirilmeye başlandı. Zoom, canlı ders, EBA, EBA TV, izolasyon, sosyal mesafe, maske, hijyen, el yıkama, dezenfektan vb. kavramları sıkça duymaya başladık. Bunun yanında, birçok ülke bu duruma hazırlıksız yakalandı ve farklı sosyo-ekonomik şartlara sahip ailelerde yaşayan öğrencilerin çoğu eşit olmayan şartlarda uzaktan eğitim sürecini yaşadı. Bu bağlamda, Covid-19 salgınının ve salgına bağlı olarak ortaya çıkan sürecin olumsuz etkilediği gruplardan biri de mülteciler olmuştur. Karakılıç ve Zırh’a (2020: 2) göre de “Koronavirüs adlı global salgınının olası neticelerine ilişkin yapılan münakaşaların merkezinde göçmen insanlar durmaktadır.” Göçmen gruplarının önemli bir parçası olan çocuklar -özellikle okul çağındaki çocuklar- kendilerini daha önce deneyimlemedikleri bir eğitim sisteminin içinde buldular. Bu yeni sistemin ise olmazsa olmazları olmuştur. Elektrik, yeterli bir internet alt yapısı, akıllı telefon, tablet, televizyon, laptop vb. uzaktan eğitim sürecinde en çok aranan teknolojik unsurlar olmuştur. Bu durum ise eğitimde gömülü olarak duran fırsat ve imkân eşitsizliğini daha da görünür hale getirmiştir.

Akkan (2020) ise yaptığı çalışmada, “salgının çocuklar üzerindeki etkisinin, salgının çocuk yoksulluğuna olan ve bu yoksulluğu artıran etkisi; çocukların ev merkezli

eşitsizliklerinin iyice ortaya çıkması; eğitime ulaşımındaki uçurumların dijital eşitsizliklerle pekişmesi ve eve kapanmayla birlikte ev içinde görülen şiddetin artış göstermesi, buna karşılık çocuk istismar ve ihmal olaylarının kayıt altına alınamaması” gibi dört başlık altında incelenmesinin uygun olacağını belirtmektedir. Özellikle, Akkan’a (2020) göre “Covid-19 salgınının dünyada tüm ailelerin maddi anlamdaki yoksunlukları ve dolayısıyla çocuk yoksulluğu sorunu üzerindeki etkileri ağır bir manzara yansıtmaktadır.” Söz konusu dört başlığın Türkiye’de ‘sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma’ gibi statülerde yaşayan çocuklar için farklı çalışmalarla ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmayı destekler nitelikte Akkan (2020) “salgın boyunca, Covid-19’un çocuklar üzerindeki etkilerinin oldukça fazla tartışmaya konu olduğunu dile getirmektedir. Bu durumun salgın sonrası süreçte de devam etmesi gerektiğini, salgının etkilerini çocukların kendi görüşleri doğrultusunda anlamaya çalışan bilimsel araştırmaların artmasının ve desteklenmesinin öncelikli bir duruma getirilmesi” gerektiğini belirtmektedir.

Görüşme yapılan katılımcılar da Covid-19 salgınının sosyal hayatlarını nasıl etkilediğine, salgınla nasıl baş ettiklerine ve salgın boyunca ailelerinin geçimlerini nasıl sağladıklarına ilişkin farklı görüşler dile getirmişlerdir. Bazı katılımcılar evde kaldıklarını ve sosyal ilişkilerinin kesintiye uğradığını ifade etmişler ve şunları söylemişlerdir:

“Evlere kapandık hiçbir yere çıkamadık. Arkadaşlarımızı göremedik. Çok zordu. Aldığımız yardımlarla geçimimizi sağladık (maaş şeklinde kurumlardan her ay gelen yardımlar) (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hiç evden çıkmadık. Kardeşim inşaat işlerini eve getirdi, bazı boru parçalarını eve getirdi, plastik boruları birleştirdi. Onları götürdü teslim etti, ücret aldı. Yani eve iş getirdi böyle para kazandı (Ö11-E, Derinlemesine mülakat).”

Covid-19 salgının ortaya çıkardığı sorunlardan biri de “hanenin geçimi” olmuştur. Dezavantajlı durumda bulunan mültecilerin düzenli bir gelire sahip olmamaları, geçim sıkıntılarını daha da artırmıştır. Nitekim, kimi katılımcılar, salgın sürecinde aldıkları yardımlarla geçimlerini sağladıklarını söylemiş ve şunları ifade etmişlerdir:

“Evde kaldık, sürekli maske taktık ve bu sürecin geçmesini sabırla bekledik. Biz kardeşimle o dönem çalışmadık. Kızılay yardımımız devam etti. Onu yetirmeye çalıştık (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Teyzem ve eniştem kirasını ödeyemedi, onlar da bizim yanımıza geldi. Sonra onlar bir çiftlikte çalışmaya başladı onlar bize bir miktar para göndermeye başladılar. Birbirimize destek olduk, bu şekilde atlattık (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Salgın sürecinde çalışmak zorunda kalan insanlar olmuş, mültecilerden bazıları da hane bütçesine katkı sağlamak için çalışmak zorunda kalmışlardır. Genellikle güvencesiz ve düşük ücretli olan bu işlerin yanında bazı mülteci ailelerinin aldıkları yardımlarla geçinmeye çalıştıkları bulgulanmıştır. Katılımcı öğrencilerden bazıları salgın sürecinde çalıştığını ve yardım aldıklarını şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Koronavirüs döneminde yardım alıyorduk, ben de çalıştım. Onun dışında evde kaldık. Koronavirüs döneminde yardım alıyorduk, ben de çalıştım. Onun dışında evde kaldık (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben genellikle çalıştım. Genellikle işte geçirdim, ben çalıştım bu dönemde. Bu şekilde geçimimizi sağladık (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“İlk başta hep evdeydik bir şey yapamadık. Paramız kalmadı çalıştım o dönemde. Millet bahçesinde çalıştım. Kızılaydan yardım aldık. (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Bilindiği üzere, Türkiye’de salgın sürecinde uzaktan eğitim yapıldı. Dolayısıyla salgın sürecinde bir işte çalıştıklarını söyleyen katılımcıların dile getirdikleri göz önüne alındığında, bazı öğrencilerin uzaktan eğitimle yapılan dersleri takip edemedikleri; çocuk yaşta *cinsiyet rollerini* öğrenmek zorunda kaldıkları görülmektedir.

Salgında, kimi aileler ise geçimlerini sağlamak için farklı stratejilere başvurmuştur. Katılımcıların yaşadığı hanelerin, tanıdıklarından ve köken ülkelerinden sağladıkları farklı gelirlerle ve birikmiş paralarıyla hanelerinin geçimini sağlama yoluna gittikleri görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların yaşadıkları hanelerin bazılarının ulusötesi göçmen ağları üzerinden sağladıkları yardımlarla da hanenin geçimini sağlama yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Nitekim katılımcılardan bazıları şunları söylemiştir:

“Evde kaldık, hiç dışarıya çıkmadık. Salgın döneminde Şarhöyük’te 500 TL’lik uygun fiyatlı bir evde oturduk. O ev havasız olduğu için annem rahatsız oldu o evde şimdi 700 TL’lik şu anki evimize geçtik. Babanım ustası da maddi destek sağladı. Afganistan’dan da kira geliri geldi. 100-200 TL’lik market alışverişi yapıyorduk 15-20 gün hiç dışarıya çıkmıyorduk (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sosyal yaşam olarak kötüydü tabii ki ama, çok fazla dışarıda arkadaşlarım çevrem olmadığı için çok fazla sıkıntı yaşamadım. Ailemle evde çok güzel vakit geçirdik. Koronavirüs pandemisi döneminde ailede hiç kimse çalışmadı. Bizim biraz birikmiş paramız vardı. Aynı zamanda Kızılaydan da yardım alıyorduk. Bu şekilde idare ettik diyebilirim (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Avustralya’daki tanıdıklarımız bize para gönderdi (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Babam gurur yapıp kabul etmemesine rağmen annem babamı ikna edip Afganistan’daki dayımlardan para istedi. Orada başka bir uzaktan akrabamızdan para istedi. O şekilde idare ettik. Ne kadar paramız varsa onunla idare etmeye çalıştık (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Anne ya da babanın ölümü nedeniyle bazı mülteci ailelerinin tek ebeveynli aile olduğu görülmektedir. Ebeveynlerden birinin yokluğu haneyi olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle Covid-19 salgınında bazı ailelerdeki ebeveyn yokluğu kendini daha çok hissettirmiştir. Babasının yokluğuna vurgu yapan bir katılımcı, annelerinin salgın sürecinde evin bütçesini uygun şekilde yönetmeye çalıştığını şu şekilde anlatmıştır:

“Evlerde kapalı kaldık. Birkaç gün aç kaldık. Keşke bir baba olsaydı böyle olmazdı ama yok işte. Annem 1000 TL devlet yardımının 100 TL’sini hemen ayırıyor. O 100 TL’ler birikiyor, onlarla borç ödüyörüz. Okul için bize 5 TL veriyor. Kalanı da buzdolabına yiyecek alıyoruz (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Hanenin yoksulluğu aynı zamanda çocuğun yoksulluğu olmaktadır. Salgında, geçim sıkıntısı çeken mülteci aile bireylerinden bazılarının hanenin bütçesine katkı yapmak için çalıştıkları, ancak söz konusu işlerin güvencesiz ve düşük gelirli işler olduğu görülmüştür. Nitekim katılımcılardan biri babasının karton topladığını ve topladığı kartonları satarak para kazanmaya çalıştığını söylemiştir. Dolayısıyla, salgında ekonomik zorluk çeken mülteci ailelerin, para kazanmanın yollarını aradıklarını ve aldıkları yardımlarla geçinmeye çalıştıklarını şu sözlerden anlıyoruz:

“Koronavirüs döneminde çok zorlandık. Hatta annem de korona oldu ve atlattı çok şükür. Babam çalışmadı ama abilerim çalıştılar. Abilerim çalıştı, komşular ve çevre de yardımcı oldu bize (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hep evde kaldık. Sadece babam zaman zaman çıktı, çalıştı. Çevreden yardım yapanlar oldu. Babam zaman zaman çalıştı. Kızılay yardımı da aldık (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların görüşlerinden hareket edildiğinde, Covid-19 salgınının, aileleri sosyo-ekonomik anlamda zorladığı; bazı öğrencilerin çalışmak zorunda kaldığı, kimi hanelerde aile bireylerinden bazılarının çalışmak zorunda kaldığı görülmektedir. Yine bu anlatımlardan, hanelerin önemli bir kısmının tanıdıklarından, akrabalarından veya sosyal çevrelerinden gelen ‘yardımlarla’ salgını atlattırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, katılımcıların yaşadıkları hanelerin, salgın döneminde karşılaştıkları ekonomik zorluklarla baş etmek için çeşitli stratejilere başvurdıklarını görüyoruz. Özellikle tanıdıklardan veya akrabalarından alınan ‘yardımların’, “ulusötesi göçmen ağlarının” ve “göçmenler arasındaki dayanışmacı ağların”⁹⁰ işlevselliğini yansıttığı söylenebilir. Nitekim Akbaş’a (2018: 335)

⁹⁰“Göçmenler arasındaki dayanışmacı ağlar” ifadesi, Akbaş’ın (2018) makalesinden alıntılanmıştır.

göre “uluslararası göçe ilişkin son yirmi yıllık süreçte ağ kuramı ve ulusötecilik perspektifi öne çıkmış, göçmen insanlar arasında var olan dayanışma ağları ve göçmenler arasındaki örgütlenmeye ait dinamikler başarılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Böylece, göçmen öznelliği daha çok vurgulanmış ve göçmen deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu iki yaklaşımın odağında, göçmenler arasındaki ‘geleneksel’ dayanışma örüntüleri bulunmaktadır.” Diğer yandan, “ulusötesinde ortaya çıkan sosyal mekânlar yaklaşımı, bizi göç olgusunu ikili karşıtıların (yerleşik-göçmen; uyum-asimilasyon vb. gibi) ötesinde düşünmeye zorlasa da; göçmenler arasındaki ağlara, onların ortaya çıkardığı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel etkinliklere odaklanmamızı ve göçmeni bir özne olarak konumlandırmamızı sağlıyor olsa da (Akbaş, 2018: 346-347)”, politik bir tavır göstererek “göç kuramındaki sınıfsal analiz imkânını ortadan kaldırmak ya da söz konusu potansiyeli örtmek için bir rol üstlenmektedir (Akbaş, 2018: 347).” Katılımcıların köken ya da farklı bir ülkede bulunan akrabalarından veya tanıdıklarından aldıklarını söyledikleri “yardımlar” üzerinden köken ülke veya akrabalarının yaşadıkları farklı ülkeler arasında networkler inşa ettiklerini; geleneksel ve yeni dayanışma tipleri oluşturduklarını söyleyebiliriz.

Akbaş (2018: 336), bu durumu neo-liberalizm temelinde irdelemekte ve “göçmenlik tecrübelerini anlamaya dair ulusötesi toplumsal mekânlar kavramının neo-liberal uzlaşmanın⁹¹ yeni olan görünümünün göç sahasına yansımaları olduğunu; farklı iki ülke arasında ağlar inşa eden ve yeni bir toplumsal mekân oluşturan göçmenlerin hem geleneksellik taşıyan hem yeni tesianüt şekilleri geliştirdiğini” vurgulamaktadır. Bu bağlamda, köken ülkede ya da başka bir ülkede yaşayan akrabalar tarafından yapılan yardımlar (bu yardımlar süreklilik arz etmese de), göçmenlerin yoksulluk konusunda başvurdıkları “ulus-ötesi yoksullukla baş etme stratejileri” olarak da adlandırılabilir. Son olarak, hanelerin, köken ya da diğer ülkelerde yaşayan tanıdıklarından/akrabalarından yardım almaları, bir tür “dayanışma ruhu” veya “dayanışmacılık” olarak da nitelendirilebilir. Akbaş (2018: 344-345), “yeni çağda, kapitalizmin yönetme araçlarından

⁹¹Bu kavram ile kastedilenin “Devletleştirme-özelleştirme ikili karşıtlığının ötesine geçilerek sivil toplum etkinliklerinin toplumu bir arada tutan, kaynaştıran ve dayanıştıran bir aktör olarak konumlanması; sivil toplum örgütlerinin ve farklı toplumsal aktörlerin kamu görevlerini / ödevlerini paylaşmak üzere rol almaları; ikili karşıtlığın yerini özerkleştirmenin alması; kamudan beklentilerin azaltılması ve dayanışmanın yeniden toplumun kurucu unsuru olarak tanımlanması (Akbaş, 2018: 336)” olduğu söylenebilir.

biri olan dayanışmacılığın, post-liberalizmin yeni bir uygulaması haline geldiğini, bunun ise dini bir imada bulunan ‘hayırseverliğin’ yerini daha seküler bir zeminde tanımlanan ‘dayanışma’ ile karakterize olduğunu belirtmektedir. Sine qua non (olmazsa olmaz) kavramları ‘işbirliği, birlik ve cemaat’ olan dayanışmacılığın”, göçmenler arasındaki bir tür *ulusötesi diğergamlığı ve ağırları canlı tuttuğunu* söyleyemek mümkündür.

4.2.4. Günlük Yaşam, Tüketim, Çalışma ve Yoksulluk Durumu

Bu boyut altında, mülteci lise öğrencilerinin sahip oldukları teknolojik araçlara, cep telefonu faturası için yaptıkları harcamalara, oturdukları evin durumuna, oturdukları evin oda sayısına, ailedeki kişi sayısına, kendisine ait odasının olup olmadığına, aynı evde yaşadıkları aile sayısına, aile biçimlerine, oturdukları evlerin en önemli sorunlarına, okul saatleri dışında herhangi bir işte çalışıp çalışmadıklarına, ailelerinin düzenli bir gelirinin olup olmadığına, ailelerinin gelir durumlarına, anne ve babalarının çalışıp çalışmadıklarına, ailelerinde kimlerin çalıştığına, okula günlük harçlıkla gelip gelmediklerine ve harçlığın miktarına, okul masraflarını nasıl karşıladıklarına, ihtiyaç halinde kendilerine her zaman para bulup bulamadıklarına, hangi ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektiklerine, kırmızı ve beyaz et yeme durumlarına ve her sabah kahvaltı yapıp yapmadıklarına ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.4.1. Teknolojik araçlara sahiplik ve bir yaşam kiti olarak cep telefonu

Tablo 4.21. Sahip oldukları teknolojik araçlar

Sahip olunan teknolojik araçlar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cep telefonu	242	86,4	87,1	100,0
Tablet	14	5,0	5,0	100,0
Masa üstü bilgisayar	8	2,9	2,9	100,0
Dizüstü / laptop bilgisayar	31	11,1	11,2	100,0
Kamera	9	3,2	3,2	100,0
Tarayıcı	1	0,4	0,4	100,0
Yazıcı	4	1,4	1,4	100,0
Diğer	3	1,1	1,1	100,0

Tablo 4.21’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin sahip oldukları teknolojik araçlara ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı sunulmuştur. Buna göre, 242’si cep telefonuna, 31’i dizüstü / laptop bilgisayara, 14’ü tablete, 9’u kameraya, 8’i masa üstü bilgisayara, 4’ü yazıcıya ve 1’i tarayıcıya sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğunun cep telefonuna sahip olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi Türkiye’de, Kovid-19 salgını nedeniyle yaklaşık bir buçuk yıl dersler uzaktan eğitim platformları üzerinden yürütülmüştür. Bu süreç ise hem internet alt yapısını hem teknolojik araçlara sahip olmayı zorunlu kılmıştır. Nitel boyutta yapılan görüşmelerde, öğrencilerin bazıları kardeş sayısının fazlalığından ve bunların çoğunun da öğrenci olduğundan bahsetmişlerdir. Bu yüzden online yapılan dersleri yeterince takip edemediklerini belirtmişlerdir. Bu tespitlerin ‘teknoloji yoksunluğu’ gibi bir yoksulluk durumunu yansıttığı söylenebilir. Yine, araştırmanın bulgusunu destekler nitelikte bir değerlendirme UNHCR (2020) tarafından yayınlanan raporda yer almaktadır. Raporda, Kovid-19 salgınının mülteci çocukların eğitim sürecini olumsuz etkilediğinden bahsedilmekte; mültecilerin kısıtlamalara uyum sağlama konusunda zorluk yaşadıkları ifade edilmekte ve “tabletler, cep telefonları, diz üstü bilgisayarlar, ucuz ve sınırsız veri ve radyolar bile çoğunlukla zorla yerinden edilmiş bireyler için ulaşılabilir bir durum arz etmemektedir”⁹² şeklinde bir değerlendirmeye yer verilmektedir.

Bilindiği üzere günümüz toplumları için kullanılan tabirlerden biri de “teknoloji toplumu’dur.”⁹³ “Modern toplumlar göz önüne alındığında tümüyle teknolojik bir kültür içinde yaşadığımızı söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Teknoloji olgusu, sadece günlük yaşamlarımız üzerinde değil, aynı zamanda insani etkinlikleri ve bunların anlamlarını yeniden biçimlendiren bir güç işlevi de görmektedir (Kara, 2017: 120).” “Ellul, teknik kavramını, ussal şekilde insan etkinliklerinin tüm açılardan mutlak olan verimlilik için sahip olduğu metodların yekünü olarak tanımlamaktadır (Ellul, 1964; Okumuş, 2017: 464).” “Yani teknik denilen şey yalnızca makineler veya bir neticeye varmak amacıyla

⁹²<https://www.unhcr.org/tr/25197-unhcr-raporu-koronavirus-multecilerin-egitimi> Erişim tarihi: 09.06.2022

⁹³“Teknoloji Toplumu” ifadesi aynı zamanda Fransız sosyolog Jacques Ellul’un eserlerinden birinin de adıdır.

kullanılan bir işlemten ibaret olmamaktadır. Teknoloji, çok daha geniş olan girift bir sistem olmaktadır. Verimlilik artık bir seçenek değil, insanın tüm etkinliklerine dayatılan bir mecburiyet olduğu bilinirse yeni bir sosyal düzenin belirleyici faktörü de modern teknoloji olgusu olacaktır (Okumuş, 2017: 464).” Ayrıca “Ellul, sosyal, siyasi ve ekonomik koşulların değişmesine yol açan, bunu sağlayan ve koşullandıran gücün de teknik olduğunu (Okumuş, 2017: 467)” dile getirmektedir Teknolojiyle birlikte devasa makineler insan yaşamının bir parçası haline gelirken, teknoloji aynı zamanda ‘bireysellik ve özerklik’ taşıyan araçlarla da (cep telefonu, tablet, kamera, yazıcı, tarayıcı, USB vb.) insan yaşamının vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Yaşamın birçok alanında kolaylıklar sağlayan teknolojik araçlara sahip olma şüphesiz bireylerin ekonomik durumlarıyla ilişkili bir durumdur. Nicel boyutta yer alan katılımcıların %86,4’ünün en çok sahip olduğu teknolojik aracın ‘cep telefonu’ olduğu görülmektedir. Bu durum, mültecilerin köken ülkeyle ve aile bireyleriyle sürekli bir iletişim halinde olma amaçlarıyla açıklanabilir. Köken ülkeden ayrılan öncü göçmenler, gerek göç yolculuğunda gerekse hedef ülkeye varma sürecinde geride bıraktıklarıyla iletişim kurma ihtiyaçlarını ön planda tuttuklarından, cep telefonu onlar için ekmek ve su gibi bir gereksinim olmaktadır.

Özdemir⁹⁴ de “telefon uygulamaları sayesinde göçlerin ‘dijital göçlere döndüğünü’ vurgulamakta; mültecilerin sahip olduğu akıllı telefonları hem yol güzergâhlarında güvenliklerini sağlaması hem de birbirleriyle haberleşmeleri bakımından yoğun bir şekilde kullanmalarının göç konusundaki çalışmalara da yeni bir boyut kazandırdığını vurgulamaktadır. Mültecilerin, cep telefonu uygulamalarını kendileri için ‘en iyi arkadaş’ olarak tanımlamalarının dikkat çekici olduğunu belirtmekte; mülteciler için göç sürecinde çantalarının içinde su ve yiyeceklerle birlikte akıllı telefon taşımamanın bir zorunluluk olduğunu” ifade etmektedir. Özdemir⁹⁵ ayrıca, “bu telefonların mülteciler için bir zenginlik göstergesi olmadığını belirtmekte; telefonların mülteciler için adeta bir pusula, bir yaşam kiti, Avrupa’ya girmenin kapısı, bir cankurtaran işlevi gördüğünü belirtmektedir. Ayrıca cep telefonuna sahip olmanın bir mülteci için güvende olmak anlamına geldiğini ve ailesiyle ya

⁹⁴<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/doc-dr-ozlem-ozdemir-telefon-su-kadar> Erişim tarihi: 13.08.2022

⁹⁵<https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/akilli-telefon-bir-multeci-icin-yasam-kiti> Erişim tarihi: 13.08.2022

da daha önce göç eden (öncü göçmenler⁹⁶) mülteciler ile iletişimde kalmanın aracı olarak görüldüğünü” dile getirmektedir.

Görüşme yapılan katılımcılar için de özellikle cep telefonunun önem arz ettiği görülmüş; bunun en önemli nedeninin ise aile bireyleriyle “iletişim kurmak” olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında bazı katılımcıların sahip oldukları teknolojik araçlarla ilgili görüşleri şöyle olmuştur:

“Bilgisayar ve telefon var, onun dışında eski bir kameram da var, kullanmıyorum ama var. Bunun dışında, tablet falan yok (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sadece cep telefonum var (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sadece cep telefonum var (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Cep telefonum var (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Bende eski bir telefon var. Değiştirmeyi düşünüyorum ama param yok. Bir de eve televizyon almadık computer aldık. Onunla çalışabiliriz dedik (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Cep telefonum ve dizüstü bilgisayarım var (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Öte yandan, 2019 yılında Çin’de ortaya çıkan ve küresel bir salgına dönüşen Kovid-19 salgını nedeniyle Türkiye’de okullar kapanmış, yaklaşık bir buçuk yıl dersler uzaktan eğitim platformları üzerinden yapılmıştır. Bu süreçte teknolojik araçlara olan gereksinim artmış, bu araçlara sahip olamayan öğrenciler dersleri tam anlamıyla takip edememişlerdir. Nitekim bu durum, katılımcı görüşlerine şöyle yansımıştır:

“Sadece cep telefonum var. O da bozuk. Bazen çalışıyor, bazen çalışmıyor (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hiçbirine sahip değilim. Evde sadece bir tane telefon var, hepimiz ihtiyaç olunca onu kullanıyoruz (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hiçbirisi yok (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Salgın sürecinde teknolojiye bağlı bir eğitim yapısı ortaya çıkmış, dezavantajlı gruplar eğitime erişim konusunda sıkıntılar yaşamışlardır. Başka bir ifadeyle “sosyo-ekonomik farklılıklardan doğan ve farklı insan gruplarının bu teknolojilere ulaşımı arasındaki dijital uçurum, üzerinde durulması gereken mühim bir sorun (Sezgin ve Fırat, 2020: 38)” olmuştur. Söz konusu *dijital uçurum*⁹⁷ yanında *dijital yoksulluğu* da yaşayan

⁹⁶ Araştırmacı tarafından eklenmiştir.

⁹⁷ *Dijital uçurum*, dijital altyapı ve hizmetlere erişimi olan toplumlarda eşitsiz ve orantısız gelişim hızıdır (Paul, 2002; Sezgin ve Fırat, 2020: 39).

gruplardan birinin mülteci çocuklar olduğunu söylemek gerekir. Dolayısıyla, salgın döneminde, birden fazla çocuğa sahip mülteci ailelerinde söz konusu teknolojik araçlara olan ihtiyacın daha da arttığı, katılımcılar tarafından dile getirilen görüşlerden biri olmuştur.

Tablo 4.22. *Cep telefonu faturası veya kontör için yaptıkları harcamalar*

Cep telefonu faturası veya kontör için yapılan harcama	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1 – 50 TL arası	139	49,6	50,0	70,5
50 – 100 TL arası	67	23,9	24,1	94,6
100 – 150 TL arası	10	3,6	3,6	98,2
150 – 200 TL arası	2	0,7	0,7	98,9
200 TL ve üzeri	3	1,1	1,1	100,0
Yüklemiyorum	57	20,4	20,5	20,5
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.22’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin cep telefonu faturası veya kontör için yaptıkları harcamalara ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcı öğrencilerin yarısına yakını (137 öğrenci; % 49,6) 1-50 TL arası, 67’si 50-100 TL arası, 10’u 100-150 TL arası, 3’ü 200 TL ve üzeri ve 2’si 150-200 TL arası harcama yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca, 57 öğrenci ise harcama yapmadığını (kontör yüklemediğini) dile getirmiştir. Tablodan da anlaşıldığı gibi öğrencilerin cep telefonu için yaptıkları harcama miktarı, 1-100 TL arasında bir dağılım göstermektedir. Araştırmanın nitel boyutunda yapılan görüşmelerde öğrencilerin bazıları, sadece iletişim kurmak için cep telefonunu kullandığını ifade etmiştir. Yine bazıları, cep telefonlarında internet bağlantısının olmadığını sadece ailesiyle iletişim kurmak için sim kart sahibi olduklarını, dolayısıyla telefonlarına kontör yüklemediklerini dile getirmişlerdir. Tez’e göre de “mülteci insanlar ne kadar zor durumda olurlarsa olsunlar bir akıllı telefona sahiptirler, çünkü bu araç onlar için yiyecek, can yeleği ve su kadar önemli, bir hayatta kalabilme aracı gibidir.”⁹⁸ Nitekim, nitel boyutta yapılan görüşmelere katılan öğrencilerin cep

⁹⁸Mehmet Tez, Mülteciler için teknoloji, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/> Erişim tarihi: 09.06.2022

telefonunu kullanma noktasında ‘iletişim kurmaya’ yoğun şekilde vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. Yaşadıkları ülkeyi terk eden mültecilerin göç yolculuğunda ihtiyaç duydukları araçların başında cep telefonu gelmektedir. Göçmenler için cep telefonu, tanıdıkları ile iletişim kurmak için hayati bir öneme sahiptir. “*Mülteciler hangi telefonları kullanıyor?*” adlı yazısında Kayalar⁹⁹ şunları anlatmaktadır:

“...akıllı telefonlar, özellikle su geçirmeyenler, Ege Denizi'nin ortasında hayat kurtarıyor. Akdeniz'i, Ege'yi aşmaya çalışan mültecilerin en önemli varlıkları, cep telefonları. Telefonları çoğu mültecinin en kıymetli varlığı. Geride bıraktıklarının halini telefonla öğreniyorlar. Fırsat bulurlarsa “iyiyim” diyorlar. Kendilerini umutlarına taşıyacak kaçakçıları internetten buluyorlar. Ve an geliyor, yardım çılgınlıklarını bu telefonlarla gönderiyorlar. Ege'nin öte yakasına geçerken ve karaya vardıklarında o telefonun çalışması lazım. Varsın eşyaları kaybolsun, botları batsın.”

Dolayısıyla, cep telefonu, göçmenlerin dünyasında “işlevi” bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Yeni umutlara doğru çıktıkları yolculuklarda cep telefonu, geride kalanlarla ve hedef ülkelerde yaşayan akrabalarla, tanıdıkları ile iletişim halinde bulunmanın en önemli yolu olarak görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcılardan cep telefonunun sahip olanlar, kullandıkları cep telefonu için yaptıkları harcamalar konusunda görüşler ifade etmişlerdir. Bunun yanında, katılımcılardan biri ortaokulda cep telefonu kullanmadığını, liseye başladıktan sonra ailesiyle irtibat halinde olmak için cep telefonu ile okula geldiğini belirtmiş ve şunları anlatmıştır:

“Cep telefonu olarak öncelikle... Önceden, liseden önce ortaokulda telefon götürmüyordum yanımda ama artık getiriyorum okula. Hani lazım oluyor, iletişimde olmak için annemleri arıyorum, onlar beni arıyor okuldan sonra ya da öğle arasında konuşmamız gerekiyor. Önceden yoktu masrafım, pek yüklemiyordum, bir ay arayla falan yüklüyordum ama artık her ay devamlı olarak 40 TL harcamam var (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

Köken ülkeden uzakta farklı bir toplumda yaşamak, katılımcıların aileleriyle güçlü bir iletişim içinde olmalarını zorunlu hale getirmektedir. Her an iletişimde bulunmak, onlar için adeta nefes almak gibi bir durum olmaktadır. Yine katılımcılardan bazıları telefonlarında sadece SIM kartın bulunduğu, telefonuna kontör yüklemediklerini, ekonomik nedenlerden dolayı telefonlarına hat takamadıklarını ve ücretsiz internet fırsatı bulduklarında telefonlarından yararlandıklarını şu sözleriyle dile getirmişlerdir:

⁹⁹Ali Kayalar, Mülteciler hangi telefonları kullanıyor?, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ali-kayalar/multeciler-hangi-telefonlari-kullaniyor-1430009/> Erişim tarihi: 09.06.2022

“Sadece cep telefonum var (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Cep telefonum var ama hattım olmadığı için iletişim masrafım yok. İnternet olursa bağlanıyorum telefonumla o kadar (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Cep telefonum var ama hattım yok, yani numaram yok. Arama yapamıyorum beni de arayamıyorlar. Sadece evin internetine bağlı olarak kullanıyoruz. O yüzden iletişim masrafım yok. Tamamen ekonomik nedenlerden dolayı hat takamıyoruz, masrafını karşılayamayacağımızı düşünüyoruz. Yani 16 yaşında bir genç kızın telefonu, hattı olmaması normal değil ama yapabilecek bir şey yok saygı duyuyorum tabii ki aileme (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Öte yandan, katılımcılardan bazılarının okul saatleri dışında çalıştıkları görülmüştür.

Düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışan katılımcılardan bazıları, kazandıkları parayla cep telefonu giderlerini karşıladıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“100 TL faturam oluyor onu da kendim çalıştığım için karşılıyorum (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

Vatansız statüde olduğunu söyleyen bir katılımcı ise cep telefonu ile ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Kontör almamaya çalışıyorum. Sadece Birleşmiş Milletler’i aramak için alıyorum. O da 40-50 TL civarında olur. Başka da arayacak kimsem yok. O yüzden de gerek kalmıyor, almaya ihtiyaç duymuyorum (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Bunun yanında bazı katılımcıların konuyla ilgili görüşler ise şöyle olmuştur:

“Telefonumu ikinci el olarak aldım. Faturam çok yüksek tutmuyor, Ailem karşılıyor. Ben de okul kapanınca çalışıyorum yazları. Para biriktiriyorum (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Bizim ailemizde sadece 1 kişide sim kart var. Benim sim kartım yok. Evimizde internet bağlantısı var. Onunla idare ediyoruz (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Aylık 30-40 tl lik kontör yüklüyoruz o da bize yetiyor (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Cep telefonum yok (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların cep telefonunu daha çok “aile bireyleriyle” iletişim kurmak için kullandıklarını, bazılarının sadece telefona sahip olduğunu ancak hat ya da sim kart taktırmadığını; telefonuna kontör yükleyebilenlerden bazılarının ise kazandığı parayla bu masrafını karşıladığını; bazı katılımcıların ise cep telefonuna sahip olmadığını görüyoruz. Son olarak, sahip olunan cep telefonlarının stratejik bir araç olarak (aile üyeleriyle iletişimde kalmak gibi) kullanıldığını da eklemek doğru olacaktır.

4.2.4.2. Ev, evin özellikleri, ev içi yaşam ve aile

Tablo 4.23. Oturdukları evin durumu

Oturulan evin durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kendi evi	32	11,4	11,5	11,5
Kira	242	86,4	87,1	98,6
Başkasına ait kira ödemiyor	3	1,1	1,1	99,6
Devlete ait	1	0,4	0,4	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.23'te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin oturdukları evin durumuna ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük bölümü (242 öğrenci; % 86,4) oturdukları evin kira olduğunu, 32'si kendi evleri olduğunu, 3'ü oturdukları evin başkasına ait olduğunu ve kira ödemediklerini ve 1'i ise oturdukları evin devlete ait olduğunu ifade etmiştir. Tablodan da anlaşıldığı gibi araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bölümünün kirada oturduğu görülmektedir. Bilindiği üzere, hane bütçesini olumsuz etkileyen faktörlerin başında kira gelmektedir. Farklı bir toplumda ve genellikle dezavantajlı durumda bulunan göçmenlerin en önemli sorunlarından biri barınma olmaktadır. Araştırmanın nitel boyutunda yapılan görüşmelere katılan öğrencilerin önemli bir kısmı da Türkiye'ye geldiklerinde karşılaştıkları en önemli sorunun barınma başka bir ifadeyle kiralık ev bulma olduğunu ifade etmişlerdir. Yerli ev sahiplerinin, göçmenlere evlerini kiraya vermek istememeleri de bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Hatta göçmen komşu istemeyen insanları da dikkate aldığımızda, bu bulgunun daha çok irdelenmesi gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Bu bulgu, Çapar Parsıloğlu (2020) tarafından yapılan çalışmada yer alan “ankete cevap verenlerin önemli bir bölümünün (%80) kiraladıkları evlerde yaşadığı, diğerlerinin ise çadır kentte (%14,3) ve kendilerine ait evlerde (%5,8) yaşamayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir” şeklindeki bulguyla örtüşmektedir. Öte yandan, barınma sorunundan en çok etkilenenlerin başında çocuklar gelmektedir. Sağlıklı bir ortamda yaşama şansı bulamayan birçok göçmen çocuk, farklı alanlarda da dezavantajlı bir yaşam sürdürmek zorunda kalmaktadır. Keskin'e (2019: 45)

göre de “gelişim döneminde bulunan çocukların sağlıklı bir biçimde süreci atlatalmaları için, yiyecek ve besinlere ve de temiz, hijyenik ortamlarda barınmaya, sosyal açıdan aktivite yapabilecekleri alanlara gereksinimleri bulunmaktadır.” Ayrıca Keskin’e (2019: 45) göre mültecilerin yaşamaya çalıştıkları evlerdeki “banyo ve mutfak gibi mekânların temizlik ve beslenmenin önem arz ettiği yerler olması bakımından sağlıklı şartlar taşıması mülteci çocuklar ve hanehalkı için riskli bir durum oluşturmaktadır. Maddi nedenler yüzünden kötü ve bakımsız meskenlerde yaşama, sağlıkla ilgili çeşitli ihmallere yol açmaktadır.” Ayrıca, “kimi şehirlerde hayatlarını idame ettirmeye çalışan mülteciler yüksek olan kiralar sebebiyle düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Aktaş, 2018: 148; Keskin, 2019: 45).” Dolayısıyla kira, tüm hane halkının harcamalarını doğrudan etkileyen bir gider kalemi olduğu için, mülteci lise öğrencilerinin kişisel harcamaları da ister istemez bu durumdan etkilenmektedir.

Açıkgöz, Koyuncu ve Gökçen (2017) tarafından Elazığ örnekleminde yapılan ve Suriyeli mültecilerin yaşam koşullarını irdeleyen çalışmada da “araştırmaya katılanlar en çok gıdaya gereksinim duyduklarını belirtmelerine rağmen en fazla iş bulmada (%24) ve kira ödemedede (%72) zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir” şeklinde bir bulguya yer verilmektedir. Yaptıkları çalışmanın raporunda göçmenlerin barınma konusundaki örüntülerine vurgu yapan Doğan ve diğerlerine (2014: 62) göre de “Mersin’de ikamet eden Suriyeli göçmenler büyük oranda kiralık evlerde yaşamaktadırlar.” Bu bağlamda, kira faktörünün, hanenin en önemli gider kalemlerinden birini oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanında Doğan ve diğerlerinin (2014: 62) çalışmalarında söyledikleri “kirada yaşayanlara göre, daha düşük oranda konut satın alanların, kira ücreti ödemededen tanıdıkları insanların yanında ya da akrabalarının evlerinde yaşayanların olduğu anlaşılmaktadır” şeklindeki bulgu da, çalışmanın bu bulgusunu desteklemektedir.

Görüşme yapılan katılımcıların oturdukları ‘ev’ ile ilgili görüşlerine bakıldığında ise tamamının ‘kirada’ oturduğu tespit edilmiştir. Maddi durumu iyi olmayan mültecilerin, bakımsız, rutubetli, soğuk, sobalı, ve şartları iyi olmayan meskenlerde oturmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Konuyla ilgili bazı katılımcılar şu sözleri ifade etmişlerdir:

“Üçüncü katta oturuyoruz. Ev çok kötü, eşyaları eski ve bize küçük geliyor (Ö4-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz soğuk oluyor, çok zor ısıyor. Komşular ısıtmayı açmıyor o yüzden biz açsak da ev ısınmıyor (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Kiramız 800 tl iki oda bir salon. Daha ucuz bir ev bulamıyoruz. Bulsak da çok daha kötü oluyor evler (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz kira. İki artı bir. İyi ama büyük olabilirdi. Abimle ayrı odalarda olabiliriz (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz kira, apartman dairesi. Ev kötü. Tahta kuruları var. Ama ev sahibi ilgilenmiyor. Kiramız da 1150 TL. Açıkçası beğenmiyorum evi (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an oturduğumuz ev çok eski ve çok küçük. Hamam böceği de çıkıyor evde. Çok kötü evin durumu (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Köken ülkeye dönme niyetinde olmayan göçmenlerin, köken ülkelerinde sahip oldukları mal, mülk gibi taşınmazlarını satarak, ele geçen parayla, yaşamaya başladıkları ülkelerde ev veya geçimlerini sağlayabilecekleri bir işte kullanabilecekleri küçük taşıtlar (örneğin hurda veya karton toplama işinde kullanılan ‘çek çek’ veya ‘küçük kamyonet’ gibi) alma yoluna gittikleri de görülmektedir. Nitekim katılımcılardan biri köken ülkedeki evlerini sattıklarını ve Eskişehir’de ev aldıklarını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Kendi evimiz. Alt kat var, müstakil yani, alt katta bir tane oda var, o kadar. Beğenmediğim yönleri; bizim alt kat, yani bizim odamız, kış ayları biraz soğuk oluyor, o yüzden biz de salonda yatıyoruz çünkü sadece bir oda için hocam bir tane petek açsak rahat 300 lira oradan gider” sözlerini dile getirmiştir (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların görüşlerinden hareket ettiğimizde, “*küçük, bakımsız ve yüksek kiralı olma*”, katılımcıların oturdukları ev konusunda en çok dile getirdikleri sorunlar olmuştur. Düzenli bir geliri olmayan ve yardımlarla geçinmek zorunda kalan mültecilerin çoğunun sağlıklı olmayan evlerde oturmaları, çocukların gelişimlerini ve okul başarılarını da olumsuz etkileyen bir faktör olmaktadır. Öte yandan, ‘*barınma*’, Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi’nde yer alan üç boyuttan biri olan “*yaşam standartları*”nın göstergelerinden biridir. Dolayısıyla, katılımcıların oturdukları evlerle ilgili dile getirdikleri görüşler bu gösterge bakımından irdelendiğinde, onların yoksulluklarına ilişkin bir çıkarım yapmamıza da imkan vermektedir.

Tablo 4.24. Oturdukları evin oda sayısı

Oturulan evin oda sayısı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1	7	2,5	2,5	2,5
2	105	37,5	37,8	40,3
3	150	53,6	54,0	94,2
4	15	5,4	5,4	99,6
Diğer	1	0,4	0,4	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.24'te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin oturdukları evin oda sayısına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (150 öğrenci; % 53,6) 3 odalı, 105'i 2 odalı, 15'i 4 odalı, 7'si 1 odalı bir evde yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcı öğrencilerden 1 tanesi ise diğer cevabını vermiştir. Köken ülkelerinden göç eden veya etmek zorunda kalan göçmenlerin karşılaştıkları sorunlardan biri barınmadır. Bir önceki bulguda da belirtildiği, göçmenlerin kiralık ev bulma konusunda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Bu olumsuzluklardan en çok etkilenenlerin başında ise çocuklar gelmektedir. Göçmen çocukların çoğu öğrenim çağında bulunmaktadır. Dolayısıyla, farklı bir toplumda yaşamaya çalışan ve öğrenimlerine devam eden göçmen çocukların eğitim sürecini olumsuz etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. “Yapılan çalışmalarda mülteci öğrencilerin kanuni statü ve ekonomi, dil, yaşanan ülkede uyum, barınma vb. gibi problemlere sahip olduklarına rastlamak mümkündür (Morrice, 2013; Gül ve Şaşman-Kaylı, 2020: 989). Yenen ve Ulucan (2020), yaptıkları çalışmada “mülteci çocuklara ait sorunları temalaştırmışlar ve ‘ailevi sorunlar’ teması altında en sık dile getirilen sorunun ise ‘barınma’ olduğunu” belirtmektedirler. Öte yandan, göçmen ailelerinin kalabalık yapısı, ev alma veya kiralama tercihlerini şekillendiren bir faktördür. Göç yolculuğuna birlikte çıkan kimi aileler hedef ülkeye vardıktan sonra bir arada yaşamakta ve aynı evin ve odalarının birden fazla kişi tarafından paylaşılması söz konusu olabilmektedir. Bu durum ise öğrenim hayatına devam eden çocukların kendilerine ait odaya sahip olmasını zorlaştırmakta, eğitim koşullarını, eğitim süreçlerini ve akademik başarılarını olumsuz etkilemektedir.

Tablo 4.25. Kendisine ait odasının olup olmadığı

Kendisine ait odasının olup olmadığı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Var	92	32,9	33,1	33,1
Yok	186	66,4	66,9	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.25’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin yaşadıkları evde kendilerine ait odalarının olup olmadığına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (186 öğrenci; % 66,4) kendisine ait odasının olmadığını belirtirken, 92 öğrenci ise kendisine ait odasının olduğunu ifade etmiştir. Araştırmanın nicel ve nitel boyutuna katılan öğrencilerin tamamı il merkezinde ikamet etmektedir. “Türkiye’de kamp hayatının dışında ikamet eden mülteci insanların bir kısmı olumsuz koşullar içinde yaşamaktadırlar. Yaşadıkları konutlardaki kötü koşullar ve kalabalık yaşam şekli, bulaşıcı hastalıklar bakımından da riskler barındırmaktadır. Türkiye’deki Suriyelilerin yarısına yakını çocuk olduğundan kötü barınma şartları çocukları olumsuz anlamda daha fazla etkilemektedir (UNICEF, 2018; Sarvan ve Efe, 2020: 58).” Öğrencilerin rahat ders çalışmaları, ödev yapmaları, sınavlara hazırlık yapmaları şüphesiz uygun ortamları gerekli kılmaktadır. Ancak, bir önceki bulguda da görüldüğü gibi göçmen ailelerinin kalabalıklığı, evin odalarında birden fazla kişinin birlikte yaşamasını zorunlu hale getirmektedir. Bu durum ise öğrencilerin okul hayatını olumsuz etkileyen bir faktör olabilmektedir.

Görüşme yapılan katılımcılardan çoğunun da kendisine ait odasının olmadığını tespit edilmiştir. Şüphesiz, öğrencinin ders çalışma ortamının uygun olması, akademik başarıyı olumlu etkileyen bir faktördür. Ancak, kalabalık göçmen ailelerinde birden fazla kişi aynı odada kalmak zorunda kalmakta, uygun bir ders çalışma ortamı bulunamamaktadır. Zaten dezavantajlı konumda olan mülteci öğrencilerin bu durumu, eşitsizlikleri derinleştirmekte; öğrencilerin düzenli bir eğitim süreci geçirmelerini olumsuz etkilemektedir. Katılımcıların geldikleri ülkelerin bazılarında evler, eski veya bakımsız olsa da mimari açıdan daha geniş ve çok odalı olabilmektedir. Türkiye’de küçük ve az odalı evlerle karşılaşan mülteciler,

odalarında birden fazla kişinin yaşadığı evlerde yaşamaya alışmak için çaba göstermektedirler. Nitekim bu durumun katılımcıların konuşmalarına şöyle yansıdığı görülmektedir:

“İyi ama daha büyük olabilir. Abimle ayrı odalarda olabiliriz (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Göç hareketlerinin asıl kaybedenleri ‘çocuklar’ olmaktadır. Yoksulluğu ve yoksulluktan kaynaklanan sorunları doğrudan yaşayan çocukların çoğu vatansız hale gelmekte ve sığındıkları ülkelerde tek başına kalarak yaşam mücadelesinin birer faili durumuna gelmektedirler. Dolayısıyla 18 yaşını dolduran mülteci çocukların bazıları tek başına ev kiralayarak yaşamaya çalışmaktadırlar. Bir katılımcıya ait aşağıdaki sözler bu durumu yansıtmaktadır:

“18 yaşını doldurunca yurttan da çıkmak zorunda kaldım. Kirası az bir ev tuttum. Bir artı bir evim var. Kirası 500 TL. Tek başıma kalıyorum (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Az çocuklu veya çekirdek aile tipi olan göçmen ailelerde ise çocukların daha rahat bir ders çalışma ortamı buldukları söylenebilir. Maddi durumu kötü olsa da kimi çocukların düzenli ders çalışma ortamı bulması, akademik başarılarını artırabilmektedir. Bir katılımcıya ait aşağıdaki sözler bu duruma işaret eden bir niteliğe sahiptir:

“Evimizin iki odası, bir salonu bulunuyor. Evimizde benim kendi odam var, kendime ait odam var” sözlerini dile getirmiştir (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

Kimi mülteci ailelerinin çok çocuklu olması, aynı odada birden fazla çocuğun barınmasını da zorunlu hale getirebilmektedir. Ayrıca, barınma sorunu beraberinde ev içi tartışmalara ve kavgalara yol açabilmekte, aile içi ahengin bozulmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla, yaşanan aile içi huzursuzluk, katılımcı öğrencileri birçok açıdan olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo 4.26. Ailelerindeki kişi sayısı

Ailede birlikte yaşanan kişi sayısı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
1	2	0,7	0,7	0,7
2	6	2,1	2,2	2,9
3	19	6,8	6,8	9,7
4	36	12,9	12,9	22,7
5	55	19,6	19,8	42,4
6	61	21,8	21,9	64,4
7 ve daha fazla	99	35,4	35,6	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.26’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin aynı hanede yaşadıkları kişi kişi sayısına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcılardan 99’u aynı hanede 7 ve daha fazla kişi ile birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Bunun yanında 61’i 6 kişi, 55’i 5 kişi, 36’sı 4 kişi, 19’u 3 kişi, 6’sı 2 kişi ve 2’si ise 1 kişi ile aynı hanede yaşadığını dile getirmiştir. Tablodan da anlaşıldığı üzere katılımcı öğrencilerin önemli bir bölümü (99 öğrenci; % 35,4) kalabalık bir ailede yaşamaktadır. Gerek çok çocuklu aile olma faktörü gerekse akraba olan birden fazla ailenin Türkiye’ye (Eskişehir’e) ulaştıktan sonra böyle bir tercihte bulunmalarının, söz konusu durumu ortaya çıkardığı söylenebilir. Genellikle hedef ülkeye ulaştıktan sonra göçmen ailelerin, sosyal ve ekonomik kaygılar nedeniyle bu tür stratejilere başvurdıkları görülmektedir. Mersin Üniversitesi, Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi’nin (2014: 62) yaptığı çalışmanın raporunda “Mersin’deki Suriyeliler büyük ölçüde kiralık evlerde yaşamaktadırlar. Bunun yanında, göçle birlikte normalin üstünde artan kiralar, birden fazla mülteci ailenin aynı evde kalmalarını da beraberinde getirmektedir” şeklinde bir anlatıma yer verilmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde ‘kalabalık aile’ vurgusu, kimi katılımcılar tarafından da yapılmıştır. Kalabalık aile, hanenin sosyal ve ekonomik durumunu doğrudan etkileyen bir faktördür. Ebeveynleri kolayca iş bulamadağı için genellikle yardımlara bağımlı halde yaşamlarını sürdüren göçmen ailelerde yaşayan

çocuklar, ortaya çıkan olumsuzluklardan en çok etkilenen grubun başında gelmektedir. Eğitim sürecinin kesintiye uğraması, okul terki, çocuk işçiliği ve akademik başarısızlık vb. gibi olumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Göçmen ailelerin kalabalık hali, yaşanan mahallede yerli halk tarafından eleştiri konusu da olabilmekte; bazen tartışmalara da yol açabilmektedir.

Tablo 4.27. Aynı evde yaşadıkları aile sayısı

Aynı evde yaşadığı aile sayısı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif yüzde
1	260	92,9	93,9	93,9
2	12	4,3	4,3	98,2
3	3	1,1	1,1	99,3
Diğer	2	0,7	0,7	100,0
Total	277	98,9	100,0	

Tablo 4.27’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin aynı evde yaşadıkları aile sayısına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük bölümü (260 öğrenci; % 92,9) 1 aile, 12’si 2 aile ve 3’ü 3 aile ile aynı evde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında tabloda, aynı evde birden fazla ailenin yaşadığını söyleyen katılımcı sayısının 15 olduğu görülmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi yaptıkları çalışmanın raporunda göçmenlerin barınma konusundaki örüntülerine vurgu yapan Doğan ve diğerlerine (2014: 62) göre de “meskenlerin kira ücretlerinde normalin üzerinde gerçekleşen fiyat artışı, göç hareketlerinin yarattığı bir sonuç olmaktadır. Bu durum ise birden fazla ailenin aynı evi paylaşmalarına yol açabilmektedir.” Bilhassa köken ülkede birbirini tanıyan veya akrabalık bağı olan aileler, göç kararında ve göç yolculuğunda birlikte hareket edebilmektedirler. Ayrıca hedef ülkeye ulaştıktan sonra aynı evde yaşamayı da tercih edebilmektedirler. Nitekim, nitel boyut için yapılan görüşmelerde bazı öğrenciler, aynı evde birden fazla aile şeklinde yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Öte yandan göç, aile yapıları üzerinde de önemli etkilerde bulunan bir olgu olmaktadır. Ekmen ve Koçak (2020) yaptıkları çalışmada, “göç olgusunun aile yapısı ve aile tipi üzerinde etki yapacağı varsayımından hareketle, katılımcılara göç öncesi ve sonrasında sahip oldukları aile modellerini ve ailede kimlerle yaşadıklarını sormuşlardır.

Araştırmaya katılanların yarısı aile modellerinde herhangi bir farklılaşmanın ortaya çıkmadığını ve halihazırda aynı aile bireyleriyle birlikte yaşadıklarını ifade ederken diğer yarısı ise aile bireylerinde azalma ya da artma olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu durumun kimi ailelerde, aile modellerinin farklılaşmasına (geniş aile tipinden çekirdek aile tipine, çekirdek aile tipinden parçalanmış aile tipine geçişler gibi) sebep olduğunu ifade etmişlerdir.” Aktürk Çopur (2019) ise çalışmasında, “çoğunlukla bir evde birden çok aile birlikte yaşamak mecburiyetinde kalmaktadır. Sayıca çok olan çocuklarla kadınlar ilgilenmek zorunda iken, erkeklerse ulaşabildikleri güvencesiz ve geçici işlerle hanelerinin gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır” biçiminde bir bulguya yer vermektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi köken ülkeden birlikte göç yolculuğuna başlayan mülteci aileler, hedef ya da transit ülkeye ulaştıktan sonra belli bir süreliğine birlikte yaşamayı tercih edebilmektedirler. Başlangıçta, maddi durumlarının kötü olması ve gelir getirecek bir işte çalışamamaları gibi nedenlerden dolayı bu durumun bir strateji olarak uygulandığı söylenebilir.

Göç yolculuğuna birlikte başlayan ve birbirini tanıyan göçmen aileler, hedef ya da transit ülkeye ulaşınca, karşılaştıkları sorunlar karşısında ilk şoku atlatmak için kiraladıkları evlerde birlikte yaşama yolunu seçebilmektedirler. Başlangıçta ev bulmakta ve kiralamakta zorluk yaşayan göçmen aileler, şartlar olumluya dönünceye kadar buldukları evlerde belli bir süre birlikte yaşamayı bir gereklilik olarak görebilmektedirler. Nitekim görüşme yapılan katılımcılardan biri Türkiye’ye geldiklerinde başlangıçta karşılaştıkları zorluklardan söz etmiş ve barınma konusunda sıkıntı yaşadıklarını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Ev bulmak çok zordu. Bir ay amcamlarda kaldık. Amcam bize maddi olarak da yardım etti, ev bulmamız konusunda yardım etti sağolsun (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

Köken ülkeden birlikte hareket eden ve Türkiye’ye ulaştıktan sonra ev kiralamak için maddi gücü olmayan aileler, zorlu süreci atlatmak amacıyla ortak ev kiralama yoluna gidebilmektedirler. Dolayısıyla bir strateji olarak ortaya çıkan bu durumu “ulusötesi alanlarda ortaya çıkan dayanışmanın” ilk adımı olarak nitelendirmek mümkündür.

Tablo 4.28. Aile biçimleri

Aile biçimleri	Frekans	Yüzde	Geçerli yüzde	Kümülatif Yüzde
Geniş aile	80	28,6	28,8	28,8
Çekirdek aile	169	60,4	60,8	89,6
Tek ebeveynli aile	28	10,0	10,1	99,6
Diğer	1	0,4	0,4	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.28’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin aile biçimlerine ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, yarısından fazlası (169 öğrenci; %60,4) aile biçiminin çekirdek aile, 80’ini geniş aile ve 28’i ise tek ebeveynli aile olduğunu belirtmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu çekirdek aileye mensuptur. Tabloda tek ebeveynli aile sayısı da dikkat çekmektedir. “Aile ve göç kavramları birlikte ele alındığında, göçün aile kurumu üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerde bulunduğu bilinmektedir (Yıldırım, 2007; Ekmen ve Koçak, 2020: 179).” Göç, mülteci aile yapılarını değiştirebilme potansiyeli taşıyan bir olgudur. Özellikle iç savaşın yaşandığı ülkelerden (Afganistan, Suriye gibi) gelen ailelerin bazılarında babanın kaybı söz konusu olabilmekte, baba olmadan Türkiye’ye geldikleri, bazı katılımcılar tarafından da ifade edilmiştir. Başka bir ifadeyle, görüşmelere katılan bazı öğrenciler, babalarının vefat ettiğini ifade etmişler ve annelerinin refakatinde göç yolculuğuna çıktıklarını ve Türkiye’ye geldiklerini söylemişlerdir. Dolayısıyla “göç olgusunun yaptığı etkiyle hane bireylerinin sayısında meydana gelen herhangi bir artış veya azalış ya da göçten sonra toplumlar arasında meydana gelen etkileşimler, göçmen aile biçimlerinde değişimlere yol açabilmektedir (Dumon, 1989; Ekmen ve Koçak, 2020: 179).” Bunun yanında, geniş ailede yaşayan kimi çocukların çeşitli konularda dezavantaj yaşadıkları, yapılan görüşmelerde tespit edilen noktalardan biri olmuştur. Örneğin kendilerine ait odalarının olmaması, aile bütçesine katkı yapmak için çalışmak zorunda kalmaları, bunlara verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Geyik Yıldırım (2020) ise yaptığı çalışmada, “ailede yaşayan fert sayısında sekiz kişilik ve dört kişilik aile sayılarına ait oranların diğer gruptakilere oranla daha fazla

olduğunu; sekiz kişinin yaşadığı ailelerin önemli bir bölümünün ise iki ailenin birlikte barındığı geleneksel şekildeki aile tiplerinden oluştuğunu” tespit etmiştir.

Tablo 4.29. Oturdukları evin en önemli sorunları

Oturulan evin en önemli sorunları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Soğuk olması	76	27,1	27,3	100,0
Küçük olması	162	57,9	58,3	100,0
Karanlık olması	11	3,9	4,0	100,0
Çok eski ve bakımsız olması	126	45,0	45,3	100,0
Diğer	42	15,0	15,1	100,0

Tablo 4.29’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin oturdukları evin en önemli sorunlarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı sunulmuştur. Buna göre, yaşadıkları evin küçük olduğu 162 katılımcı, çok eski ve bakımsız olduğu 126 katılımcı, soğuk olduğu 76 katılımcı ve karanlık olduğu 11 katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Bunun yanında 42 katılımcı öğrenci diğer cevabını vermiştir. Tablodan da anlaşıldığı gibi evlerin “küçük olması, eski ve bakımsız olması” en çok dile getirilen sorunlar olmuştur. Nitel kısımda yapılan görüşmelerde de katılımcı öğrencilerin, evlerinin “küçük, eski ve bakımsız olduğunu” sıkça dile getirdikleri tespit edilmiştir. Daha önceki bulguların birinde, 99 katılımcı, ailesindeki kişi sayısının 7 ve daha fazla olduğunu belirtmişti. Dolayısıyla yaşanan evlerin küçük olması, kalabalık olan kimi göçmen ailelerini zorlayan durumlardan biri olmaktadır. Öte yandan, yaşanan evlerin “soğuk olduğunu” söyleyenlere ait oranın da dikkate değer olduğu görülmektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte Tos ve Gökce (2021), yaptıkları araştırmada, “örnekleme dâhil olanların çoğunun kirada yaşadıklarının belirlendiğini, memleketlerindeki mevcut koşullarına göre daha kötü standartlarda yaşadıklarının tespit edildiğini ifade etmektedirler. Yine onlara göre Tarsus’ta bulunan evlerin oda sayılarına bakıldığında, ‘iki artı bir’ oda sayılı evde yaşayan katılımcılar en fazla sayıya sahipken (%46,0), onu “üç artı bir” oda sayılı evde ikamet eden katılımcıların izlediğini” ifade etmektedirler (%40,0). Tos ve Gökçe, “dört artı bir” oda sayılı evde ikamet eden katılımcı

sayısının ise en az olduğunu (%2) belirtmektedirler. Yine, köken ülkelerinde ikamet ettikleri evlerin oda sayılarına bakıldığında ise en fazla çoğunluğun (%41,3) “üç artı bir” oda sayılı evde yaşadıklarının görüldüğünü ve onları “4+1” oda sayılı evde yaşayanların (35,3) takip ettiğini” belirtmektedirler. Yine araştırmanın bu bulgusu, Özcan Aktan ve Cordan (2017) tarafından hazırlanan çalışmada yer alan “Türkiye’deki mültecilerin büyük bölümü, maddi yoksunlukları sebebiyle kötü koşullar altında ve yeterli olmayan şartlarda yaşamlarını sürdürmektedir” şeklindeki bulguyla da örtüşmektedir. Özcan Aktan ve Cordan (2017) ise yapılmış bir çalışmadan yaptıkları alıntıyla yaşanan olumsuzlukları “evlerin genel fiziki koşulları oldukça kötüdür; mültecilerin çoğu, kiralık odalar, rutubetli evler ve boş dükkanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler; söz konusu evlerin büyük bölümünde ısıtma sistemi bulunmadığı gibi banyo, mutfak ve tuvaletler ortak olarak kullanılmaktadır” şeklinde sıralamaktadırlar.

“Max-Neff’in insan haklarıyla ilişkili olarak açıkladığı temel gereksinimlerden biri de “koruma (protection)”dır. Max-Neff’in matrisinde yer aldığı üzere ‘koruma’ ihtiyacının kesiştiği sütun ise ‘etkileşim (interacting)’dir. Koruma gereksinimi, fiziksel bütünlüğün korunması, sağlık ve sosyal güvenlik gibi insan haklarının gerçekleştirilmesini gerektirmekte ve hayatı devam ettirme gereksinimiyle doğrudan ilişkilidir” şeklinde açıklanmaktadır. Koruma ihtiyacının kesiştiği sütun olan ‘etkileşim’ ise yaşam alanı, sosyal çevre, konut ile karakterize olmakta; insani gereksinimlerin karşılandığı zaman ve mekân ve zamanın çevresel ve bölgesel boyutunu işaret etmektedir (Max-Neff, M. A., 1991; Hatiboğlu Eren, 2016: 7-8).” Bu bağlamda, mültecilerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de barınma olmaktadır. Dolayısıyla barınma ihtiyacını karşılayan evlerin en önemli sorunları ile ilgili olarak katılımcılar önemli görüşler dile getirmişlerdir:

“Ev hem küçük hem de duvarları ıslak ve çatlak, çok kötü (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ev çok kötü, eşyaları eski ve bize küçük geliyor (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz soğuk oluyor. Komşular ısıtmayı açmıyor o yüzden biz açsak da ev ısınmıyor (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz iki artı bir küçük ve yağmur yağdığında eve damlıyor. Bunlar evin sorunları (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an oturduğumuz ev çok eski ve çok küçük. Hamam böceği de çıkıyor evde. Çok kötü evin durumu (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Araştırmacı tarafından sahaya yönelik yapılan kimi gözlemlerde mülteci ailelerin bakımsız, eski, yerli halkın ilk etapta tercih etmediği evlerde yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durum yoksulluğa dair bir okuma yapma fırsatı da sunmakta ve yaşam standardı bakımından ‘barınmanın’, mülteciler için önemli bir sorun olmaya devam ettiğini yansıtmaktadır. Bunun yanında bazı katılımcıların oturdukları evi beğendikleri ancak evleriyle ilgili en az bir olumsuz özelliği dile getirdiklerini de şu sözlerinden anlıyoruz:

“Apartmanda oturuyoruz. Üç artı bir şeklinde. Ama çok eski (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evin problemleri yok ama kira her aylık yani 800 lira ödüyoruz (Ö9-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz sıcak güzel ısınıyor ama çok eski (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evimiz üç oda bir salon. Ama duvar rutubetli (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Eski bir ev ama boyadık düzelttik. Şimdi daha iyi (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Ebeveynlerinden en az biri bir işte çalışan katılımcıların, oturdukları evlere ilişkin olumlu görüşler taşıdıkları görülmüştür. “Başımızı sokacağımız bir evimiz olsun da...” anlayışını yansıtan bu durum, katılımcı görüşlerine şöyle yansımıştır:

“Batıkentte oturuyoruz. Kendi odam var. Evimiz büyük (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Oturduğumuz ev 3 odalı, fazla sorunu yok güzel bir evimiz var (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Biz ilk katında oturuyoruz. Kombili üç artı bir şeklinde normal standartlarda bir ev (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Dört odalı bir ev. Sakin bir mahalle. Sıkıntımız yok, çok şükür (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Görüldüğü gibi görüşme yapılan katılımcıların, oturdukları evlerle ilgili olarak dile getirdikleri sorunlar, nicel boyuta katılan katılımcıların görüşleriyle benzerlik göstermekte; “küçük, soğuk, ısınmama, bakımsız ve eski” olma, evlerin en önemli sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise yerinden edilmiş veya zorunlu göç hareketleri sonucunda ülkelerini terk etmiş ve dünyanın farklı ülkelerinde yaşam mücadelesi veren mültecilerin karşılaştıkları önemli sorunlardan birinin ‘barınma’ olduğunu göstermektedir.

4.2.4.3. Okul dışı yaşam ve çalışma: “Hane bütçesine katkıda bulunma”

Tablo 4.30. Okul saatleri dışında herhangi bir işte çalışıp çalışmadıkları

Herhangi bir işte çalışma durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	56	20,0	20,1	20,1
Hayır	222	79,3	79,9	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.30’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okul saatleri dışında herhangi bir işte çalışıp çalışmadıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük bölümü (222 öğrenci; %79,3) okul saatleri dışında herhangi bir işte çalışmadığını; 56 katılımcı (%20) ise okul saatleri dışında bir işte çalıştığını belirtmiştir. Araştırmanın nitel kısmında yapılan görüşmelere katılan sığınmacı lise öğrencilerinin bazıları da okul saatleri dışında bir işte çalıştığını ifade etmiştir. “Gelişimini tamamlamamış, çalışma kapasitesine ulaşamamış çocukların çalıştırılmaları devamlı var olan bir sorun olmuştur (Sever, 2020: 38).” Bunun yanında “çocuk işçiliği ile ilgili olarak ILO’nun tanımına göre, bu olgu; çocuğun sağlığını, eğitimini, zihinsel ve fiziksel gelişimini engelleyen, yeteneklerinin gelişmesine engel olan, çocuğu sahip olduğu potansiyelinden ve onurundan yoksun bırakan her türlü çalışma şeklidir. ILO, çocuk işçi tanımında yaş sınırını 15 olarak; 15-24 yaş grubunda yer alanları da genç işçi olarak kabul etmektedir (ILO, 2017; Sarvan ve Efe, 2020: 59).” Öte yandan, “ILO, çocuk işçiliği problemine yol açan durumları sosyal anlamdaki yardımların eksiklikleri, yoksulluk ve yasalarla belirlenmiş çalışma yaşının altında bulunan çocukların mecburi eğitim sürecine alınamamış olması (International Labour Organization (ILO), 2019; Sever, 2020: 39)” şeklinde açıklamaktadır. Bahadır ve Demiral’a (2019: 392) göre ise “göç, hanenin sosyal ve ekonomik durumunun zayıf olması, eğitime erişememe, anne-baba işsizliği, mevzuat yetersizliği gibi durumlar çocuk işçiliğini artırmaktadır.” Bunun yanında “çocuklar göçle birlikte ortaya çıkan sürece bağlı olarak; sağlık olanaklarından faydalanamama, güç şartlar altında yaşamının mücadelesini verme, çocuk yaşta işçilik, aile bireylerini yitirme, öğrenim olanağına erişememe, şiddet ve istismar vb. gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler

(Kireçdağ, 2016, 2017: 30; Sever, 2020: 39).” Dolayısıyla “mültecilik durumu, çocuk işçiliğini, daha da aşağılara çekerek ucuz hale getirmekte ve çocukların alın terinin sömürülmesine yol açmaktadır (Atasü Topçuoğlu, 2014; Sarvan ve Efe, 2020: 59).”

Soyalp’e (2016: 13) göre de “çocukların ekonomik etkinliklerde bulunmalarının arkasında çok sayıda sebep bulunmaktadır. İktisadi şartlar ve yoksulluk sorunu bunların başında gelenleri olmakla birlikte, okullardan beklentinin ve eğitim kalitesinin zayıflığı, gelenekler ve görenekler ya da hanede ve okul ortamında maruz kaldıkları şiddetten kaçma talebi de çocuk yaşta işçiliği doğuran faktörler arasında yer almaktadır.” Bunun yanında, “mülteci hanelerin sosyal ve ekonomik zayıflıkları, dil problemi ve işgücü piyasasının şartları sebebiyle ebeveynler emek piyasasına eklemelenememekte veya emek piyasasına girseler bile geçimlerini sağlayabilecek gelire ulaşamamakta ve mülteci çocuklar da işgücü piyasasına eklemelenmek zorunda kalmaktadırlar (Toran, 2010: 293).” Oysa, çocuklarla ilgili uluslararası tüm yasal düzenlemeler ve belgeler, çocuğun iyi halinin ve eğitim hakkının dokunulmazlığının altını çizmişlerdir. Dolayısıyla, bu çalışmada 56 sığınmacı lise öğrencisinin okul saatleri dışında çalıştığını ifade etmesi, dikkate alınması gereken bir durumdur. Çocukların uygun olmayan ve ucuz işlerde çalıştırılmaları, çocuk sömürüsü gibi önemli bir soruna yol açmaktadır. Bu bağlamda, göç yazınında göçmen çocuklarla (mülteci, sığınmacı, şartlı mülteci, ikincil koruma vb.) ilgili olarak dile getirilen sorunlar, genellikle “eğitim hizmetlerine yeterince erişememe, çocuk yaşta evlilikler, barınma, zorla dilendirilme, sağlık hizmetlerine yeterince erişememe, çocuk işçiliği vb.” şeklinde sıralanmaktadır. Okul çağında bulunan çocukların çalışması veya çalıştırılması önemli bir problem olmaya devam etmektedir. 18 yaşından küçük olan her birey çocuk olarak kabul edildiği için, çocuk işçiliği hem köken hem hedef ülkeler için önemli sosyal problemlerden biri durumundadır.

Çocuk hakları bakımından konuya yaklaşıldığında, çocuk işçiliğinin, çocuğun eğitim hakkından yararlanmasını engelleyen en önemli risklerden biri olduğunu söylemek gerekir. Benzer şekilde Ardıç Çobaner (2016), yaptığı çalışmada “yoksulluk sorunu ve güvencesizlik temelinde yükselen istihdam stratejilerinin yapısal olarak ürettiği bir sorun olarak çocuk işçiliği, Türkiye’de sayıları her geçen gün artan mülteci nüfus ile birlikte ciddi

boyutlara ulaşmıştır. Tarımın yanı sıra sokaklarda, sanayinin ve hizmet sektörünün çeşitli alanlarında çalışan mülteci çocuklar her türlü güvenceden yoksun ve şiddet ve ihmale açık durumdadır” şeklinde bir tespitte bulunmaktadır. Ceylan (2019), yaptığı çalışmada, “çocukların çalışma nedenleri olarak ebeveyn kaybı, ebeveynlerin sağlık sorunu ve yardımların ihtiyaçları karşılamada yetersiz görülmesi olduğunu” tespit etmiştir. Gün, Yıldız ve Güvendik (2017) ise yaptıkları çalışmada, “paranın yokluğu nedeniyle aileler ulaşım, okul gereçleri ve geçici eğitim merkezleri söz konusu olduğunda, okul harcı gibi masrafları karşılamakta zorlanmaktadırlar. Var olan işsiz kitlesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği endişesiyle Türkiye’nin çalışma izni vermediği Suriyeliler içinde çocuk işçiliğinin oranı yüksektir” şeklinde bir bulguyu ifade etmektedirler. Yine aynı çalışmasında Ceylan (2019), “mülteci çocukların işyerlerinde bedensel gücü zorunlu kılan işler öncelikli olmak üzere farklı birçok işte çalıştıklarını dile getirdiklerini; gelişim durumlarına ve yaşlarına uygunluk göstermeyen işlerde çalıştıklarına ulaşıldığını” ifade etmektedir. Yüce¹⁰⁰ ise “dünya genelinde 160 milyon çocuğun çalışmak zorunda bırakıldığını, Türkiye’deki son verilere göre bu sayının 720 bin civarında olduğunu belirtmektedir. Üstelik bu rakamlara Türkiye’de yaşayan Suriyeli, Afgan veya Iraklı çocukların sayısının da eklendiğinde çalışan çocuk sayısının 1 milyonun üzerinde olduğunu tahmin edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca, Türkiye’de MEB’e bağlı okullarda 771 bin 458 sığınmacı öğrencinin öğrenim gördüğünü belirten Yüce, hala 400 bine yakın çocuğun eğitim hakkından mahrum yaşadığını” vurgulamaktadır.

Yapılan bazı analizlere göre “salgında gelirleri azalış gösteren veya geliri kesilen göçmen ailelerde, çocukların da aile bütçesine veya ev içi emeğe destek vermeleri bir beklenti olarak ortaya çıktı. Uzaktan eğitim süreciyle eğitim yaşamından kopan veya daha da uzaklaşan mülteci çocuklar çalışma hayatına sürüklendi (Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği, 2021: 4).” Kovid-19 salgınının bazı alanlarda göçmen çocuk emeğini daha görünür hale getirdiği de söylenebilir. “Pandemi ile birlikte çocuk emeğinin daha yaygın görüldüğü bir alan, geri dönüştürülebilir atık toplama işidir. Pandemi ile birlikte mülteci

¹⁰⁰Müzeyyen Yüce, Çocuk işçiliği: Eğitimden uzak, sokaklara yakın, <https://www.gazeteduvar.com.tr/cocuk-isciligi-egitimden-uzak-sokaklara-yakin-haber-1542528> Erişim tarihi: 12.06.2022

çocuklar gerek aileleri ile birlikte gerekse de tek başlarına çöp konteynerlerinin başında ya da sokaklarda daha çok görünür oldular (Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği, 2021: 7).” Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği (2021) tarafından yapılan saha çalışmasının raporunda “salgında çocuğunuz çalışıyor mu? sorusuna yüz mülteci aileden 43’ü ‘evet’ cevabını verdi. Çalışmaya oranında da neredeyse iki katına çıkmış durumda. 43 aileden 26’sı çocuğunun düzenli olarak çalıştığını 17’si ise düzensiz ve kısmi zamanlarda işlerde çalıştığını kaydetti. Çalışma oranının artması ile çalışma yaşı 8’li yaşlara kadar inerken bu sefer kız çocuklarının çalışma yaşamına (ev içi emek dahil değil) katıldığı gözlemlendi. Hem uzaktan yapılan online eğitime katılamayan hem de çalışmayan mülteci çocukların ailelerinin önemli bir kısmının çocuğu için de iş aradığının ancak bulamadığı cevabını verdi. Kısmi zamanlı çalışan çocukların da eğitim uzaklaştığı görüldü” şeklinde bir bulguya da yer verilmektedir. Yine, Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği’nin (2021) ilgili raporunda da vurgulandığı gibi “göçmen çocukların yukarıda belirtilen işlerde çalıştırılması, Türkiye’nin de taraf olduğu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ILO’nun 138 Numaralı Asgari Yaş Sözleşmesi ile 182 numaralı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi ve 4857 Sayılı İş Kanunu’nda yer alan çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işlerde çalıştırılmamasına yönelik hükümlerine göre yasaktır (Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği, Pandemi’de Mülteci Çocuk İşçiliği Raporu, 2021: 18).” Ancak, göçmen çocuk işçi konusunda gerçek yaşamdaki durumun, söz konusu yasal düzenlemelere aykırı yönde devam ettiği görülmektedir.

Öte yandan, konuyla bağlantılı olarak ILO Çocuk İşçiliği Yetkilisi Benjamin Smith, dünyadaki çocuk işçi sayısı hakkında güncel verileri ve geleceğe dönük öngörülerini paylaşmıştır. “Smith, salgından önceki dönemle ilgili olarak ILO’nun yaptığı çalışmalara göre dünya genelinde 160 milyon civarında çocuğun çalıştığını; yıl sonuna doğru bu sayının yaklaşık 9 milyon artabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Smith, Kovid-19 salgınının çocuk işçiliğini artırdığını; maddi durumu kötü olanların yanında ötekileştirilmiş etnik azınlıklar, yerli gruplar ve göçmenlerin de çocuk işçiliğine en uygun sosyal gruplar

arasında bulunduğunu vurgulamaktadır.”¹⁰¹ “Son yıllarda hanelerinin ekonomik gelir seviyesinin yükseltilmesine katkıda bulunan Suriyeli mülteci çocuklar, göçmen çocuk emeğinin global olarak artan daha ucuz ve daha güvencesiz emek talebinin odaklandığı alanlardan birisi olarak, Türkiye ekonomisi ve emek piyasası bakımından da önemli bir alan haline gelmiştir (Dedeoğlu, 2016; Akbaş ve Ulutaş, 2018; Sallan Gül, Türkmen ve Kahya Nizam, 2019: 925).” Şüphesiz göçün olumsuz sonuçlarından etkilenen grupların başında çocuklar gelmektedir. Göç hareketleriyle birlikte çocuğun eğitim sürecinin kesintiye uğramasından istismar ve sömürüye kadar birçok olumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Nitekim “göç, prekaryalaşma ve çocuk emeği” arasındaki ilişkiyi mevsimlik tarımsal üretimde yer alan Suriyeli çocuklar örneğinde inceleyen Dedeoğlu, Bayraktar ve Çetinkaya (2019: 2607), “Suriye’den gelen ailelerin geçim stratejilerinde tarım işçiliğinin önemli bir yer tuttuğunu ve bu haneler için çocuk emeğinin yaşamsal bir öneme sahip olduğunu belirtmektedirler. Göçün çocuklar için ortaya çıkardığı en bariz sonuçların artan çalışma, sömürü düzeyi ve eğitim imkanlarına erişimin daralması olduğunu vurgulayan Dedeoğlu, Bayraktar ve Çetinkaya, bu sürecin Türkiye işgücü piyasasında çocukların varlığını daha da belirginleştirdiğini, prekaryalaşma eğilimlerini artırdığını” dile getirmektedirler. Her ne kadar “BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde ‘Sözleşme’ye taraf olan devletler çocuğun dinlenme, boş zamanını kullanabilme, oyun oynama ve yaşına uygun eğlence faaliyetlerinde yer alma, sanatsal ve kültürel hayata özgürce katılabilme hakkını kabul ederler (madde 31-1)’ (Sallan Gül, Türkmen ve Kahya Nizam, 2019: 924)” denilse de, (Ritzer’e ait olan bir ifadeyle söylemek gerekirse) ‘küresel insan akıntıları’ devam ettiği sürece ‘çocuk işçiliği’ de küresel bir sorun olmaya devam edecek bir nitelik taşımaktadır.

Tekrarlamak gerekirse, çocuk işçiliği, göçün beraberinde getirdiği önemli sorunlardan biridir. Köken ülkelerini terk eden göçmenler yaşamaya başladıkları yeni toplumlarda maddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu durum karşısında çeşitli yollara başvuran göçmen ailelerde ‘çocukların’ da hanenin bütçesine katkı yapmak amacıyla farklı işlerde çalıştıkları görülmektedir. Dolayısıyla çocuk işçiliği, tüm toplumların önemli sorunlarından

¹⁰¹ <https://t24.com.tr/haber/uluslararasi-calisma-orgutu-cocuk-isci-sayisi-artiyor> Erişim tarihi: 12.06.2022

biri ve mülteci çocuk işçiliği ile bu sorun hızla küresel bir hal almaktadır. Dolayısıyla “içinden geçmekte olduğumuz süreçte bulunan eşitsizlikler ve haksızlıklar arasında çocukların karşı karşıya kaldıkları eşitsizlikler ve haksızlıklar en katlanılamaz, en kötü ve en acımasız olanlardır. Bu durum, sağlıktan, eğitimden ve oyundan yoksun olarak ağır sömürü şartları altında çalışan çocuk işçilerde somutlaşmaktadır (Özdemir veYücesan Özdemir, 2005: 8).” Bu bağlamda, görüşme yapılan katılımcılardan bazıları okul saatleri dışında bir işte çalıştıklarını şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Göç ettiğimiz ilk ay fabrikada çalıştım. Oyuncak fabrikasıydı. İşçilere yemek yaptım. Aylık 1500 TL kazandım (Ö4-K, Derinmesine mülakat).”

Çalıştığı fabrikada yetişkinlerin veya babası/annesi yaşındaki insanların yemeğini hazırladığını söyleyen katılımcının, çocuk yaşta önemli bir yükü taşıdığı görülmektedir. Okuldan eve geldiklerinde annelerinin hangi yemeği yaptığını soran ve kendileri beslenmeye gereksinim duyan çocuklar göz önüne alındığında, fabrikada işçilerin yemeğini yaptığını dile getiren katılımcının durumu, çocuk hakları açısından üzerinde derin bir irdeleme yapmayı gerektirdiğini söylemek gerekir. Bunun yanında, küçük yaşlarda hanenin bütçesine katkı yapmak amacıyla çalışan katılımcılardan bazıları ise şunları ifade etmişlerdir:

“Şu an Anadolu Gençlik Derneğinde çalışıyorum. Orada temizlik ve çaycılık yapıyorum. Aylık 750 TL alıyorum. 500 tl’sini kira olarak veriyorum ve zaten kiramız için çalışıyorum. Geriye kalanın 100 TL’sini de faturalara koyuyorum bana da 150 TL kalıyor harçlık olarak (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

Çocuk emeğinin ucuz ya da kelepirci olması, işverenlerin ve sermaye sınıfının iştahını kabartmaktadır. Çocukların tarım başta olmak üzere birçok alanda ve ağır şartlarda uygun olmayan koşullarda çalıştırıldığı görülmektedir. Bu durum bazı katılımcıların söylemlerine şöyle yansımıştır:

“Tatilde çömlükçilik yaptım. Bir arkadaşımın vasıtasıyla patronla tanıştım. Bu iş yeri Bozüyük’te. Bu işi ben de öğrendim. Günde 10 saat çalışırdım. Günlük 120 TL alırdım. Aileme maddi destek sağlamak için çalışıyorum (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çalışıyorum. Okul çıkışında eve uğramadan gidiyorum saat akşam 8’e kadar kalıyorum. Hamam yolu caddesinde çay ocağı. Hafta sonu ise sabah 8 akşam 8 arası çalışıyorum. Çay ocağının gereklilikleri olan çay yapma, çay dağıtma işlerini yapıyorum. Hafta içi aynı yerde çalıştığımız için bazen ben bazen ise kardeşim gidiyor. Ama hafta sonu ikimiz de gidiyoruz. Bunun karşılığında aylık 2300 TL alıyoruz. Günlük olarak ödeme yapılıyor. Yarım gün 40 TL haftasonu tam gün 80 TL alıyoruz. Bu gelirimizi ailemize veriyoruz (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Merkez ülkelerde son dönemde artış gösteren kaçak ve göçmen işçilerin çocukları, tamamen kontrol dışı, uygun olmayan çalışma şartlarında, emek yoğunluğu altında ve çok düşük ücretlere çalışmaktadırlar (Yıldızoğlu, 1996; Özdemir ve Yücesan Özdemir, 2005: 9).” Bunun yanında mülteci aileler tarafından çocukların çalıştırılmasına rıza gösterilmesi, yoksullukla baş etmek için başvurulmuş bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Okula giden çocukların, kazandıkları parayla okul ihtiyaçlarını karşıladıkları da görülmektedir. Nitekim Sarvan ve Efe’ye (2020: 59) göre de “Suriyeli mülteci çocuklar hanelerine yardım etmek için şartları kötü olan işlerde çalışmak zorunda kalmakta; artık sokaklarda çöp toplayan mülteci çocuklara ve gençlere rastlamak sıradan bir durum haline gelmektedir.” Bazı katılımcılara ait aşağıdaki görüşler bu durumu açıklar niteliktedir:

“Pandemi döneminde okullar kapalı olduğu dönemde ben çalıştım. Mobilyacıda çalıştım, boya yaptım. Aylık 1500-2000 TL aldım. Okul başlarken de masraflarımızı onunla karşıladık (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Pazarda çalışıyorum. Haftada 4 gün gidiyorum. Sebze-meyve satılan pazarlarda satış ve oradaki işlere yardımcı oluyorum. Cumartesi tam gün gidiyorum. Onun dışında pazanesi, perşembe ve Cuma günleri gidiyorum. Tam gün gittiğimde 80 TL alıyorum. Yarım gün okuldan çıktıktan sonra gittiğim zamanlarda ise 30 TL alıyorum. Pazarda zeytin satıyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yazları çalışıyorum. Erkek kuaföründe çalışıyorum (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yazları Kentparkta garsonluk yaptım. Günlük 80 TL aldım (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

“15 tatilde çalışacağım. Çöp toplayacağım. İş ayarladım. Yazın da çöp topladım aynı işi yaptım. Okuldan sonra bu işi yapamıyorsun 2-3 saat için kabul etmiyorlar, yoksa okuldan sonra da gideceğim ama olmuyor (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Mülteci çocuk işçiliğinin “cinsiyet” faktörü bakımından benzerlik gösterdiği de bulgulanmıştır. Araştırmada kadın katılımcıların okul saatleri dışında sosyal faaliyetlere ve kentteki aktivitelere katılım düzeyinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiş; buna karşılık bazılarının okul saatleri dışında bir işte çalıştıkları ve çalışma niyetinde oldukları bulgulanmıştır. Nitekim bu durum katılımcı sözlerine şöyle yansımıştır:

“Evet çalışıyorum. Çalışmaya ortaokul 2. Sınıfta başladım. Yani Eskişehir’e gelir gelmez. Ortaokul 1. Sınıfı Ankara’da okudum. Okullar kapanınca yazın Eskişehir’e göç ettik. O yaz bayan kuaföründe çalışmaya başladım. 3 ay boyunca çalıştım. Okullar açılınca da hafta sonları gitmeye başladım. Ablalar benden büyüktü onlara saygı duyuyordum. Onlar da bana aynı şekilde (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Aslında iş arıyorum. Çünkü gelirim yetmiyor giderlerimi karşılamaya. Faturalar çok yüksek gelmeye başladı. Çünkü kış geldi. İş bakıyorum ama daha bulamadım. Part time iş arıyorum okul saatleri dışında. Daha önce çalıştım. Temizlik işinde çalıştım, garsonluk yaptım. Fabrikalarda çalıştım. Yazın çalıştım. Yurttan çıkınca çalışmaya başladım yazın (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yazın çalışmaya başladım. Okul başladıktan sonra da bir süre devam ettim. İşyerim merkeze uzak o yüzden yazın da okul saatleri dışında da aktarmalı olarak önce tramvayla sonra Uluönder durağından da otobüsle işyerime ulaşım sağlıyordum. Çalıştığım zaman hem kendimin hem de kardeşimin okul masraflarını karşılıyordum. Okuldan sonra gittiğim zamanlar günlük 50 TL kazanırdım. Haftasonu gittiğimde ise 120 TL ücret veriyorlardı. Yaz tatilinde ise hafta içi 100 TL., hafta sonu ise 120 TL ücret veriyorlardı. İşyerinde komilik ve servis elemanlığı yapıyordum. Antep bahçe adında bahçeli bir restaurantta çalışıyordum (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Hem Türkiye hem diğer Doğu ülkelerinin çoğu için söylenebilecek durumlardan biri, çocukların ekonomik bir değer olarak görüldüğüdür. Türkiye’deki mevsimlik işçilerin demografik yapısına bakıldığında, okul döneminde çalışan çocuk sayısının fazla olduğu görülmektedir. Akranlarıyla okulda olması gereken çok sayıda çocuğun özellikle tarım sektöründe çalıştırıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, “*çocuğun değerini*” gündeme getirmekte ve “*çocuğun haneye para kazandırmasının, çocuğun değerini belirleyen parametrelerden biri olduğunu*” yansıtmaktadır. Bunu mülteciler çocuklar için de söyleyebiliriz. Bunun yanında “mültecilik olgusu, ucuz olan çocuk işçiliğini, daha da aşağılara çekmekte ve çocukların emeğinin sömürülmesine yol açmaktadır. Bu yüzden mülteci çocuk işçiliği, Suriyelilerin yoğun yaşadığı kentlerde artış göstermiştir. Sektörel bazda çocuk işgücünün kullanıldığı sektörler; ‘tekstil, hizmet sektörü, inşaat işçiliği, çobanlık ve mevsimlik tarım işçiliği’ şeklindedir. Mülteci çocuklar, işverenlerce güvencesiz ve sigortasız işlerde çalıştırılmakta, bir insan ve çocuk olarak sahip oldukları hakları istismar edilmektedir (Atasü Topçuoğlu, 2014; Sarvan ve Efe, 2020: 59).” Mülteci çocuk işçiliği, çocuk işçiliği sorununa eklenmiş ve başta göç alan ülkeler olmak üzere tüm ülkeleri ilgilendiren sosyal, ekonomik ve politik bir problem haline gelmiştir. “Emek-sermaye çelişkisinin ya da merkez-çevre çelişkisinin hangi anına denk gelirse gelsin; ne maksatla olursa olsun çocuk emeği kullanımı ortadan kaldırılmalıdır (Özdemir ve Yücesan Özdemir, 2005: 14).” Eğitim sürecini aksatacak ya da bitirecek bir süreç olan çocuk işçiliği, çocuk sömürüsünü daha da artırmaktadır. “Uzun çalışma süreleri, çocukların çocukluklarını yaşamalarına, oyun oynamalarına, ders çalışmalarına, çoğu zaman da okula gitmelerine engel olmaktadır. Çocukların, yaşlarına ve gelişimlerine uygun olmayan kötü ve ağır işlerde çalışmalarının, gelişme ve büyümelerini olumsuz etkileyeceği kabul edilmektedir (Sarvan ve Efe, 2020: 59).” Kısaca, mülteci çocukların okula gitmek yerine zor koşullarda ve düşük ücretlerle çalıştırılmasının, yeni küyerel sorunlara kapı araladığı da söylenebilir.

4.2.4.4. Düzenli bir gelirimiz yok

Tablo 4.31. Ailelerinin düzenli bir gelirinin olup olmadığı

Ailelerinin düzenli bir gelirinin olup olmadığı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Var	118	42,1	42,4	42,4
Yok	160	57,1	57,6	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.31’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ailelerinin düzenli bir gelirinin olup olmadığına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (160 öğrenci; %57,1) ailesinin düzenli bir gelirinin olmadığını; 118 katılımcı ise ailesinin düzenli bir gelirinin olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın nitel kısmı için yapılan görüşmelere katılan öğrencilerin bazıları da ailelerinin düzenli bir gelire sahip olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında, görüşmelere katılan bazı öğrenciler geldikleri ülkede bulunan evlerinin kira gelirini; Avrupa ülkelerinde, ABD’de veya Kanada’da bulunan akrabalarının ara sıra gönderdikleri parayı; Türkiye’de aldıkları çeşitli yardımları (Sosyal Uyum ve Şartlı Eğitim Yardımı, Kızılay Yardımı vb.) düzenli gelir olarak dile getirmişlerdir. Ceylan (2019) tarafından yapılan çalışmada “Suriyeli çocuk işçilerin evine giren maddi gelirin çoğunlukla çalışmada yer alan çocuklar tarafından sağlandığı görülmüş; katılımcı çocuklardan 3’ü ailesi ile birlikte hiçbir yardımdan faydalanamamakta; haneye giren toplam gelire bakıldığında bir haneye en fazla 4000 TL en az 800 TL girerken; kiraya giden para ise ortalama 361 TL; kişi başı aylık gelir en düşük 61,5 TL en yüksek 441,66 şeklinde tespit edilmiştir” şeklinde bir bulgu yer almaktadır. Yine, Ceylan’ın (2019) çalışmasında “katılımcılar, yaşam şartları ve sosyo-ekonomik durumlarıyla ilgili olarak, Suriye’deki sosyal ve maddi durumlarının Türkiye’ye göre daha iyi halde olduğunu ifade etmişlerdir” biçiminde bir bulguya da yer verilmektedir. Aktürk Çopur (2019) ise yaptığı araştırmada “ekonomik durum açısından katılımcıların durumuna demografik verilerle bakıldığında, çok sayıda mülteci hanenin ekonomik olarak zor koşullarda hayata tutunmaya çalıştığının” tespit edildiğini belirtmektedir.

Farklı nedenlere bağılı olarak ortaya çıkan göç hareketleri, göçün öznelere olan insanların mevcut gelirlerinden mahrum kalmalarına, hedef ÷lkede de düzenli bir gelire sahip olamamalarına yol açabilmektedir. Hanenin karşı karşıya kaldığı bu olumsuzlukları yaşayan grupların başında, öğrenim hayatlarına devam eden çocuklar gelmektedir. Düzenli bir gelire sahip olamama, çoğu zaman yardımlara bağımlı bir yaşamı ortaya çıkarmaktadır. Nitekim, Aktürk Çopur'un (2019) da çalışmasında belirttiğı gibi “Göç İdaresi Genel Müdürlüğünce m÷ltecilerle ilgili olarak hazırlanan kitapçıkta gereksinimlerin giderilmemesi durumunda yaşadıkları evlerin adreslerinin bağılı bulunduğı SYDV, Kızılay ve Belediyelere yiyecek ve yakacak isteklerine ilişkin başvuruda bulunulabileceğini anlatmaktadır.” Benzer şekilde Özerim, Telli ve Karaca (2020), çalışmalarında “genç m÷ltecilerin sadece %30.4'ü düzenli veya düzensiz sayılabilecek bir yerde çalışıp bir şekilde kazanç sağladığını ifade etmiştir. Yine, katılımcıların %55.2'si ailesinin yaptığı desteğı ana gelir kaynağı olarak gösterirken, %4.1'inin ise hane de dahil herhangi bir gelir kaynağı bulunmamaktadır” şeklinde bir bulguya yer vermektedirler. Keskin (2019) ise yaptığı çalışmada, “bazı ailelerin çocuklarına su sattırıp, dilencilik yaptırıp gelir elde etmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu durumun ise çocuk işçiliğı oranını artırdığını” ifade etmektedir. Öte yandan, dünya genelinde 2019-2021 yılları arasında etkili olan Kovid-19 salgını da göçmen ailelerin gelir durumunu olumsuz yönde etkilemiştir. Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneğı tarafından yapılan araştırmanın raporunda (2021) “salgın sürecinde ailenin geliri azaldı mı? şeklindeki soruya, 55 m÷lteci aile ‘azaldığı’, 36 aile ‘kesildiğı’ yönünde cevap vermiştir. Bunun yanında, 7 aile gelirinin değişmediğini, yalnızca 2 aile gelirinin arttığını söylemiştir” bulgusuna yer verilmektedir.

Köken ÷lkede sahip oldukları birçok şeyi bırakıp yola çıkan göçmen aileleri, yaşamaya başladıkları toplumda maddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durumu atlatmak için yerleştikleri toplumun işgücü piyasasına eklemlenmenin çabası içine giren göçmenlerin bu fırsatı yakalamaları çoğu zaman zor olmaktadır. Genellikle ikiye bölünmüş emek piyasası yaklaşımının belirttiğı gibi yerli işgücünün tercih etmediğı işlerde çalışmakta, düşük ücretlere razı olmaktadırlar. Katılımcıların bu konudaki görüşlerine bakıldığında tamamına yakınının düzenli bir gelire sahip olmadığı gör÷lmektedir:

“Babam sürekli iş bulamıyor. İş bulmakta zorlanabiliyor. Mevsimlik işlere genelde gider, bazen hani inşaatla falan çalışır. İşçi olarak söyleyebilirim. Maddi durumumuz hani başka da bir gelirimiz yok, annem de çalışmıyor ben de okula geliyorum. Bu sorunumuz var (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

Düzenli bir geliri olmayan mülteci haneler için yardımlar, kritik bir önem taşımaktadır. Yaşamaya başladıkları ülkelerde düzenli bir geliri olmayan mültecilere, uluslararası ve yerel kuruluşlar tarafından verilen yardımlar, sıkıntılı durumlarına bir nebze çare olmaktadır. Nitekim, kimi katılımcılar çeşitli kurum veya kuruluşlardan aldıkları yardımları düzenli gelir olarak görmektedirler. Öte yandan, söz konusu yardımın/yardımların her ay veriliyor olmasının bu algıyı yarattığını söylemek gerekir. Bu durum katılımcıların sözlerine şu şekilde yansımıştır:

“Gelirimiz yok ama giderimiz çok. Bize devlet bakıyor. Sadece Kızılay’dan aldığımız gelirimiz var. Onun dışında okul okuduğumuz için 300 TL alıyoruz. Parayı tutmaya çalışıyoruz. Çok fazla harcamıyoruz (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Ekonomik durumum çok kötü. Birleşmiş Milletler’i aradım bu konuda. Bana bir şey yapamayacaklarını söylediler. Benim elime aylık 1800 civarında para geçiyor. Bunun 1000 TL’si sadece kiraya ve faturalara gidiyor. Bana da çok az kalıyor. Zaten her şey çok pahalı. Bunu söylemek ayıp belki amam ben bazen arkadaşlardan yiyecek alıyorum (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Annem ev hanımı. Babam ise kaza geçirdi şu an çalışmıyor. Ama Kızılay’dan yardım alıyoruz. İki yıl isim karışıklığından yanlışlık olmuş yardım alamadık. Yiyecek ekmek bile bulamadığımız çok ağladığımız günler oldu. Güldüğümüz günler de oldu. Ama çok şükür ama Kızılay yardımı alabiliyoruz artık şu an biraz daha iyi durumdayız. Biz aynı evde yedi kişi olarak yaşıyoruz (Ö24-K).

Okul saatleri dışında bir işte çalışan bazı katılımcılar kazandıkları parayı (kazanılan para Türkiye şartlarında asgari ücretin altında olsa bile) haneleri için düzenli bir gelir olarak nitelendirmişlerdir. Haneler için aynı zamanda ekonomik bir değer taşıyan çocukların kazandıkları para, hane bütçesine adeta bir gelir olarak kaydedilmektedir. Güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştıkları anlaşılan bazı katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Ben çalışıyorum ve kardeşim çalışıyor çay ocağında. Toplamda 2300 TL civarı kazanıyoruz. Hafta içi okul çıkışı, hafta sonu ve yazın gidiyoruz işe (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ablam çalışıyor, idare etmeye çalışıyoruz. Ekonomik durumumuz iyi değil ama yine de Elhamdülillah (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

Yeni umutlarla göç hareketlerine katılan mülteciler, taşınır ve taşınmaz mallarından çoğunu köken ülkelerinde bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Söz konusu menkul/gayrimenkullardan gelen gelir, az da olsa mültecilerin ekonomik durumlarına katkı yapmaktadır. Nitekim bir katılımcı, babasının köken ülkede emekli olduğunu ve her ay söz konusu ülkeden belli bir maaş aldıklarını şöyle dile getirmiştir:

“Babam, Irak’ta emekli olup geldi, oradan 2500 TL emekli maaşı geliyor (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

Çeşitli kurumlardan alınan yardımların, güvencesiz ve düşük maaşlı işlerde çalışılarak elde edilen ücretin, mülteci ailelerin ana gelir kaynakları olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak, çeşitli Batı ülkelerinde yaşayan tanıdıkların ya da akrabaların gönderdiği (ulusötesi dayanışma ağlarını yansıtan bir durum) ‘yardımların’ da mülteci aileler için stratejik önem taşıyan, önemli bir gelir kaynağı olduğunu söylemek gerekir.

Tablo 4.32. Ailelerinin gelir durumu

Ailelerinin gelir durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Çok kötü	21	7,5	7,6	7,6
Kötü	70	25,0	25,2	32,7
Normal	144	51,4	51,8	84,5
İyi	40	14,3	14,4	98,9
Çok iyi	3	1,1	1,1	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.32’de araştırmada yer alan mülteci lise öğrencilerinin hanelerinin maddi / gelir durumuna ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, ailelerinin gelir durumuyla ilgili olarak, 144 katılımcı normal, 70 katılımcı kötü, 40 katılımcı iyi, 21 katılımcı çok kötü ve 3 katılımcı çok iyi cevabını vermiştir. Göç hareketleri nedeniyle milyonlarca insan, sahip oldukları mal varlıklarını, mesleklerini ve tüm gelirlerini geride bırakmak zorunda kalmakta, yaşamaya başladıkları hedef ülkelerde yoksulluğun pençesine düşmektedirler. Dolayısıyla “iç karışıklıklar ve çatışmalar, siyasi baskılar, savaşlar vb. nedenlerden dolayı vatanlarını, zorunlu nedenlere bağlı olarak terk eden göçmen insanlar, göç sürecinde maddi ve manevi (para, ün, mevki, sosyal çevre, statü vb. gibi) birçok kayıplarla karşılaşmaktadırlar (Üstübcü, 2011: 2-12; Ekmen ve Koçak, 2020: 176-177).” Köken ülkede sahip oldukları meslekleri hedef ülkelerde yapma fırsatı bulamayan göçmenler, düzenli bir gelirden yoksun kalmaktadırlar. Başka bir ifadeyle “göçmen insanlar, birikimlerini taşıyamama, bankadaki hesaplarından para çekememe, iş yerlerinin ve evlerinin kullanılamaz duruma gelmesi, sosyal statü ve iş kaybı yaşamaları gibi çok sayıda

problem yaşayabilmekte; önemli kayıplara uğrayabilmektedirler (Üstübcü, 2011: 2-12; Ekmen ve Koçak, 2020: 177).” Çalışmanın nitel kısmında yapılan görüşmelere katılan mülteci öğrencilerin bazıları, ailelerinin gelir durumunun kötü olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca kimi öğrenciler, anne ve babasının üniversite mezunu olduğunu, köken ülkede meslek sahibi olduklarını ve dolayısıyla gelir durumlarının iyi olduğunu dile getirmişlerdir. Ekmen ve Koçak (2020) yaptıkları çalışmada, göçün sosyo-ekonomik etkisini ortaya koymayı amaçlayan sorular da sormuşlardır. Katılımcıların göç öncesi ve sonrasını karşılaştırmalarını istemişler ve “katılımcıların çoğunun, göç öncesi hayatlarının ve ekonomik durumlarının buraya kıyasla daha iyi olduğunu ifade ettiklerini” söylemektedirler. Gökmen (2020) ise hazırladığı çalışma kapsamında “Suriyeli göçmen öğrencilerin ekonomik durumunun eğitim süreçlerine etkisini” de sorgulamakta ve katılımcıların görüşlerinden hareketle “Suriyeli öğrencilerin hanelerinin önemli bir bölümünün maddi sorun yaşadığı belirtilmiştir. Söz konusu maddi sorunlar kimi çocukların eğitim hayatlarında sıkıntılarla karşılaşmalarına sebep olurken, bazılarının eğitim yaşamına katılmasını zorlaştırmaktadır” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Son olarak, Avcı’nın (2019) yaptığı çalışmada yer alan “mülteci öğrencilerin hanelerinin deneyimledikleri sosyal ve ekonomik sorunlardan dolayı eğitim sürecinde çocuklarına lazım olan araç ve gereçleri alamadıkları” şeklindeki bulgu da mülteci çocukların hanelerinin gelir durumuna ilişkin veriler sunmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların aile gelir durumları şöyle bir görünüme sahiptir: Katılımcıların 13’ü 1000-2000 TL, 7’si 2001-3000 TL; 2’si 3001-4000 TL ve 5’i ise 4001-5000 TL arası bir gelire sahip olduğunu ifade etmiştir. Bir önceki tabloda ele alındığı gibi ailenin düzenli bir gelire sahip olması ile ailenin gelir durumu birbiriyle ilişkili iki faktördür. Genellikle yerli işgücü tarafından tercih edilmeyen işlerde çalışan göçmenlerin elde ettikleri gelir de düşük olmaktadır. Mülteci ailelerinin gelir durumlarını olumsuz etkileyen faktörlerden biri de ebeveynlerin köken ülkede sahip oldukları meslekleri yapamamalarıdır. Bu durum ise çeşitli toplumsal avantajlara ve sosyal sınıf farklılıklarına temel oluşturan ve Bourdieu’nun sosyolojisinin önemli kavramları da olan ‘sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri’ olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ailenin

gelir durumunun kötü olması, eğitim ortamında var olan eşitsizliklerin mülteci çocuklar için daha da derinleşmesine ve meşrulaşmasına yol açmaktadır. Ailelerinin gelir durumu konusunda bazı katılımcıların görüşleri şöyle olmuştur:

“Maddi durumumuz çok kötü. Hiç bir şey alamıyoruz (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Maddi durumumuz orta düzeyde. Herşeyi alamıyoruz (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Maddi durumumuz hiç iyi değil. Çok kötü durumdayız (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Maddi durumumuz kötü de değil iyi de değil (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ekonomik anlamda çok zorlanıyoruz (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Maddi durumumuz iyi değil (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Aynı ya da benzer sosyo-ekonomik konumlara sahip olan bireyler, aynı yaşam şartlarına da sahip olurlarsa benzer habituslara sahip oldukları söylenebilir (Karademir ve Kaya, 2020: 648).” Ailenin gelir durumu, eğitimle ilgili stratejilerini ve çocukları için kültürel sermayeyi yeniden üretmeyi de etkileyen bir faktör olmaktadır. Çünkü, “hanelerin kullandıkları yöntemleri ve bir kurum olan okulun özgül mantığı arasındaki ilişkiyle kültürel sermaye yeniden üretilmektedir. Öte yandan, ekonomik sermaye faktörü ne kadar güçlüyse aileler eğitime de güçlü bir şekilde yatırım yapmaktadırlar (Bourdieu, 2006; Karademir ve Kaya, 2020: 650).” Dolayısıyla, “ekonomik sermayesi iyi olan haneler, çocuklarını istedikleri eğitim kurumlarına göndermekte ve kültürel sermayeyi yeniden üretmeyi amaçlamaktadırlar. Sosyal sınıfın imtiyazları artış gösterdikçe, koşut şekilde kültürel sermaye de artış kaydetmektedir (Karademir ve Kaya, 2020: 650).” Bu bağlamda, farklı bir toplumda genellikle dezavantajlı bir durumda yaşayan mültecilerin sahip oldukları ekonomik sermayenin, çocuklarının kültürel sermayelerini artırmaya yönelik yapılacak faaliyetler için yeterli olduğunu söylemek zordur.

4.2.4.5. Hanehalkının çalışma hayatına eklemlenmesi: “İkiye bölünmüş emek piyasasında (mı) işgücü olmak”

Tablo 4.33. Anne ve babalarının çalışma durumu

Anne ve babanın çalışma durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli yüzde	Kümülatif Yüzde
Baba çalışıyor	153	54,6	60,2	60,2
Baba çalışmıyor	101	36,1	39,8	100,0
Total	254	90,7	100,0	
Anne çalışıyor	30	10,7	11,1	11,1
Anne çalışmıyor	240	85,7	88,9	100,0
Total	270	96,4	100,0	

Tablo 4.33’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin anne ve babalarının çalışma durumlarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (153 öğrenci; %54,6) babasının çalıştığını; 101 katılımcı ise çalışmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde, katılımcıların büyük çoğunluğu (240 öğrenci; %85,7) annesinin çalışmadığını; 30 öğrenci ise çalıştığını ifade etmiştir. Bunun yanında, tabloda dikkat çeken bir nokta da çalışmayan baba sayısının (101 kişi) yüksekliğidir. Bu durumun şüphesiz birçok nedeni bulunmaktadır. Gerek erkek gerekse kadın için söylenebileceği gibi köken ülkede sahip olunan mesleğin yapılmasına imkan sağlayacak yasal düzenlemelerin olmayışı (diploma denkliğinin olmaması gibi); Afganistan, İran, Irak, Suriye gibi ülkelerde kadının çalışma hayatına katılmasına kültürel açıdan mesafeli yaklaşılması; hastalıklar ve sakatlıklar gibi durumlar, ebeveynlerin çalışmama / çalışamama nedenleri olarak sayılabilir. Benzer şekilde Topaloğlu (2020), yaptığı çalışmada, sığınmacıların köken ülkede aldıkları eğitim sonucunda elde ettikleri mesleklerini Türkiye’de yapamadıklarını yansıtan bulgusunu “aslında Türkiye’ye akademik kariyer için geldiğini söyleyen Afgan mülteci, ayrıca doktora eğitimini sürdürmeye çalıştığını, Türkiye’de geçinmenin çok zor olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin doktoralı inşaat işçisi olarak çalıştığını belirten katılımcı beklentilerini şöyle ifade etmiştir” biçiminde aktarmaktadır. Araştırmanın bu bulgusu, Gün, Yıldız ve Güvendik (2017) tarafından yapılan çalışmada yer alan “çalışma yaşamına dair güvencelerden yoksun kalan ebeveynler

abalarının karşılığı olabilecek adil bir maddi gelir elde edemediklerinden, çoğu hane geçinmek için çocukların elde ettiği gelire / kazanca muhtaç kalmaktadır” şeklindeki bulguyla örtüşmektedir.

Topaloğlu (2020) ise “araştırmasına katılan Afgan velinin, Kızılay’dan aldıkları yardımlarla geçinmeye çalıştıklarını ve 5 çocuğundan 4’ünün okula gittiğini, harçlık veremediğini ve bundan utandığını ifade ettiğini” belirtmektedir. Yine aynı çalışmasında Topaloğlu (2020), “özellikle kız çocuklarını illegal örgütlerden kaçırmak için Suriye’yi terk eden inşaat işçisi velinin, 4 çocuğundan 3’ünün okula devam ettiğini, inşaattan düştüğu için belinin kırıldığını ve Kızılay yardımlarıyla geçinmeye çalıştığını ifade ettiğini” dile getirmektedir. Öte yandan, çalışan mülteci velilerle ilgili bulgulara da rastlanmaktadır. Nitekim Topaloğlu (2020), çalışmasında “iç savaş ve çatışmalar nedeniyle eşinin Irak’taki işlerinin bozulduğunu, daha çok ekonomik nedenlerden kaynaklı olarak Türkiye’ye geldiklerini ifade eden, aynı zamanda üniversite mezunu olan Iraklı veli, eşinin burada iş kurduğunu ve işlerinin iyi olduğunu belirtmiştir” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Bunun yanında, “mültecilerin güvenceli iş sahibi olmak istemeleri talebi ile ilgili alan yazın incelendiğinde; mültecilerin çalışma yaşamında ucuz iş gücü olarak, eşitsiz koşullarda çalıştıklarını (Alpman, 2018; Topaloğlu, 2020: 217), düzenli ücret almadıklarını ve herhangi bir neden aranmaksızın işlerine son verildiğini ifade ettikleri görölmektedir (Topaloğlu, 2020: 21).” Ayrıca, “mültecilerin iş gücü piyasasında genel olarak vasıf gerektirmeyen emek yoğun işletmelerde çalıştıkları (Lewis, Dweyer, Hodkinson ve Waite, 2015; Topaloğlu, 2020: 217) bu nedenle de pazarlık güçlerinin sınırlı olduğu bilinmektedir (Topaloğlu, 2020: 217).” Son olarak, Topaloğlu (2020: 217), “göçmen insanların yaşamaya başladıkları ölkelerde kayıtdışı ve güvencesiz olarak çalıştırılmalarının sadece Türkiye’de geçerli olmadığını, tüm ölkelerde karşılaşılan bir sorun olduğunu, bunun göçmenlerin uyum sağlamalarında önemli bir sorun oluşturduğunu” belirtmektedir.

Görüşme yapılan katılımcıların anne babalarının çalışma durumları, özellikle yapılan işler bakımından benzerlik taşımaktadır. Katılımcılardan birkaç tanesi ise babalarının vefat ettiğini ve annelerinin refakatinde Türkiye’ye geldiklerini ifade etmiştir. Göçmenlerin, yaşadıkları ölkelerde genellikle yerli işgücü tarafından tercih edilmeyen işleri

yaptıkları; çoğunun ise iş bulamadığı ve yardımlarla geçinmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu durum ikiye bölünmüş emek piyasası kuramının varsayımları ile uyumluluk göstermektedir. Bunun yanında, köken ülkelerinde eğitim görmüş ve bir mesleği olan katılımcıların, yaşadıkları ülkelerde bu mesleklerini çeşitli yasal engeller (örneğin, diploma denkliğinin olmaması gibi) nedeniyle yapamamaktadırlar. Genellikle vasıfsız işçi olarak emek piyasasına eklenmeye çalışan ebeveynlerin ve aile üyelerinin çalışma durumlarına ilişkin bazı katılımcıların görüşleri şöyle olmuştur:

“Hani babam sürekli iş bulamıyor. Hani bulsa da hani şey, yaşı var, 48 yaşında galiba, tam hatırlamıyorum. O yüzden biraz iş bulmakta zorlanabiliyor. Mevsimlik işlere genelde gider, bazen hani inşaatla falan çalışır (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Babam çalışıyor maddi durumumuz çok kötü değil ama annem rahatsız hastane masraflarımız da oluyor (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sadece babam çalışıyor. Geçen zaman ablam da çalışıyordu, çantacıda çalışıyordu. Ama böbreklerinden hasta ve romatizması var artık çalışmıyor. İlaç kullanıyor (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Göçmen alan toplumlardaki düşük ücretler, göçmen işgücünün sayısı artsa da yükselmez. Söz konusu ücretler, kurumsal ve sosyal sistemler tarafından yerinde tutulur, arz ve talepte meydana gelen farklılaşmalara karşı bağımsız değildirler. Göçmen işgücü sunumundaki artışa koşut şekilde düşük ücretler de düşebilir, düşük ücretlerin daha da düşmesine kurumsal ve sosyal kontroller mani olmaz (Massey vd., 1993; Güllüpınar, 2012: 64). Dolayısıyla, ikiye bölünmüş emek piyasasında yerli işgücünün tercih etmediği kimi işler çoğu zaman göçmenler tarafından yapılmaktadır. Mülteci ebeveynlerin çoğu güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Dolayısıyla koşulları kötü olan işlerin getirdiği risklerden biri de emeğinin karşılığını tam olarak alamama veya hiç alamamadır. Nitekim bu durum katılımcı görüşlerine şöyle yansımıştır:

“Babam işe gidiyor. Ama iş çok ağır olursa elleri ağrıyor yapamıyor. Babam (üvey babam) 43 yaşında. Anneme 2020 yılında kanser teşhisi konuldu. O dönem pandemi olduğu için okul olmadı ben de babamla birlikte çalışmaya gittim. Annem için para toplamaya gittim. Eskişehir’de millet bahçesinin yapımında çalıştım. Babam ve bir İranlı ustanın yanında. Ama bizim yaklaşık 10 bin TL alacağımız parayı vermediler. Adamı şikayet ettik adalet sarayına ama maalesef bir şey olmadı, alamadık. Hep bizi oyaladı. Arabamı satıp vereceğim dedi, olmadı. 6 ay sonra gelin, yarın, haftaya diye diye o paramızı vermedi, kaldı (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Eskişehir’e ilk geldiğimizde babam çöp ve karton toplamak için motor aldı (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Bir ülkede yaşayan göçmenlerin işsizliği aslında o ülkenin gizli işsizlik kategorilerinden biri sayılabilir. Çalışan göçmenlerin büyük bölümü kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Öte yandan, yaş olarak çalışma çağının dışında sayılabilecek göçmenlerin çoğu, yaşadıkları ülkelerde çalışmamaktadırlar. Nitekim katılımcıların bazıları anne ve babalarının çalışmadığını, kendilerinin ve hanedeki diğer bireylerin çalıştığını dile getirmişlerdir. Katılımcıların birkaçı ise babalarının hasta ya da engelli olduğu için çalışmadıklarını şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Babam savaş sırasında canlı bombaya yakın bir yerde olduğu için bomba patlayınca babamın ayağı da sakatlandı. Babam engelli olmasına rağmen yardım da almıyoruz. Sadece evde abim çalışıyor. Bu yüzden de masraflarımıza yetmiyor. Yani ekonomik durumumuz çok kötü (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

Bazen de hanenin bulunduğu kentin dışında, iş piyasasının geniş olduğu kentlerde çalışan ve ailesine para gönderen göçmenlere de rastlanmaktadır. Bu durum ailenin dağınıklığına yol açabilmekte ve çocukların baba sevgisinden mahrum kalmasını beraberinde getirebilmektedir. Nitekim bir katılımcı, babasının İstanbul’da çalıştığını ve kendilerine para gönderdiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Şu an ailede babam çalışıyor. Babam İstanbul’da elbise satıyor. Orada arkadaşıyla beraber çalışıyorlar. Birlikte bir evde kalıyorlar. Kazancından bize, eve para gönderiyor (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Görüşmelerde dikkat çeken noktalardan biri de annesi çalışan katılımcının olmamasıdır. Sen’e (2004: 277) göre “birçok toplumda kadınların günlük ekonomik işlere görece düşük katılımının bir nedeni ekonomik kaynaklara görece yetersiz ulaşımıdır. Gelişmekte olan toplumlarda sermaye ve toprak mülkiyeti çoğunlukla hanenin erkek üyelerine ayrılmıştır. Maddi kaynak sıkıntısı sebebiyle bir kadının bir iş kurması genellikle zordur.” Katılımcılar, genellikle annelerinin ‘ev hanımı’ olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların Afganistan, Irak, İran ve Suriyeli oldukları göz önüne alındığında, bu durumun söz konusu ülkelerin sosyal ve kültürel yapılarıyla açıklanabileceğini belirtmek gerekir. Kadın hakları konusunda önemli sorunların yaşandığı bu ülkelerde, kadınların iş hayatına girmesi noktasında önemli kısıtlamaların olduğu da bilinmektedir. Sen’e (2004: 280-281) göre “kadın hareketliliğinin büyük etki sahası olan kalkınma çalışmaları çokça göz ardı edilmiş alanlardan biri durumundadır ve bunun kesinlikle düzeltilmesi gerekir. Günümüzde siyasal kalkınma iktisadında hiçbir şey kadınların siyasal, ekonomik ve sosyal

katılımının ve öncülüğünün yeterince kabulü kadar önemli değildir. Aslında bu, ‘özgürlük olarak kalkınmanın’ yaşamsal bir yönüdür.”

Tablo 4.34. Ebeveynlerin dışında ailede başka kimlerin çalıştığı

Ailede çalışan kişiler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ablası	18	6,4	21,7	21,7
Ağabeyi	52	18,6	62,7	84,3
Kardeşi	12	4,3	14,5	98,8
Dedesi	1	0,4	1,2	100,0
Total	83	29,6	100,0	

Tablo 4.34’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ailelerinde ebeveynlerinin dışında başka kimlerin bir işte çalıştığına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, 52 katılımcı ağabeyinin, 18 katılımcı ablasının, 12 katılımcı kardeşinin ve 1 katılımcı dedesinin çalıştığını belirtmiştir. Katılımcılardan 83’ünün bu soruya cevap verdiği, büyük bölümünün ise cevap vermediği görülmektedir. Bu bulgu, bir önceki bulguyla ilişkili, onu tamamlayan ve birlikte analiz edilmesi gereken bir içeriğe sahiptir. Bir önceki tablonun verileri için söylendiği gibi, eğitilmiş olan çoğu mülteci anne ve baba iş bulmakta zorlanmakta, bulsa da güvencesiz ve düşük gelirli işlerde çalışmaktadırlar. Ayrıca ebeveynler, herhangi bir tazminat ödenmeden kolayca işten çıkarılabilmektedirler. Çoğu zaman mülteciler, yerli çalışanlar için işgücü piyasasının yeni ortakları olarak görülmekte; ücretlerin düşmesinin ve çeşitli özlük haklarında meydana gelen kayıpların nedeni; aynı zamanda kayıt dışı ekonominin bir parçası olarak da görülmektedirler. Öte yandan, ikiye bölünmüş işgücü piyasası (düalist işgücü piyasası), mültecilerin çalışma hayatına katılımını irdelenmek açısından işlevsel bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere “bu yaklaşıma göre birincil piyasalar, istihdamın sürekli olduğu, yaratıcı ve işçinin inisiyatifini gerektiren işlerin bulunduğu piyasalar; ikincil nitelikteki emek piyasası ise az tecrübe gerektiren işlerin yer aldığı, niteliksiz işgücünün çalıştığı ve istihdam şartlarının olumsuz olduğu piyasalar (Harrison, 1972: 812; Uyanık, 1999: 1)” şeklinde tarif edilmektedir.

McNabb’a (akt. Uyanık, 1999: 2) göre “birincil emek gücü piyasasında dolgun ücret, uygun çalışma koşulları, düzenli isdiham ve iş güvenliği bulunurken; ikincil emek piyasasında ise düşük ücret, düşük mevki, kötü çalışma şartları ile yükselme fırsatlarının pek mümkün olmadığı bir yapı mevcuttur.” Örneğin “Suriyeli göçmenler, zor işlerde çalışmalarına ve işyerinde uzun süre kalmalarına rağmen en düşük ücreti almaktadırlar. Bunun yanında, ücret farklılığı yapılan işe göre değişmektedir. Nitelsiz işlerde ücret düşüklüğü önemli farklara varırken, nitelikli işlerde yerli işgücüne daha yakın olmaktadır.”¹⁰² Bu bağlamda, araştırmanın nitel kısmı için yapılan görüşmelere katılan öğrencilerin bazıları, özellikle babalarının yaptığı işlerle ilgili olarak ‘*karton toplayıcılığı, inşaat işçiliği, kas gücü gerektiren günlük işler ve tarım işçiliği* vb. gibi’ durumları dile getirmişlerdir. Bazı öğrenciler ise okul saatleri dışında babalarıyla birlikte karton topladıklarını ifade etmiş; bazıları da garsonluk, kuaför çırağı, pazarcılık, çaycılık gibi işlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Nitekim, Özerim, Telli ve Karaca’nın (2020) “genç sığınmacılar üzerinde yaptıkları araştırmada da çalışan gençlerin %70’inin inşaat, hizmet sektörü, tarım ve tekstilde toplandığını” tespit etmişlerdir. Yine, görüşmelere katılan öğrencilerden bazıları ise babalarının hasta olması veya sakat olması nedeniyle ağabeylerinin okulu bıraktıklarını, evin geçimini sağlamak için inşaatlarda çalışmaya başladıklarını dile getirmişlerdir. Özerim, Telli ve Karaca’nın (2020) yaptığı çalışmada da “bir işte çalışma mecburiyetinde olmak, genç mültecilerin %30.2’sinin eğitimlerine devam edememelerinin en önemli sebebi olarak görülmektedir.”

Göçmen ailelerinin öncelikli amaçlarından biri olan aile geçiminin sağlanması, birçok durumun önüne geçebilmektedir. Yeni bir toplumda yaşamaya başlayan göçmenlerin fizyolojik ve güvenlik gereksinimlerini ön planda tuttıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. “Maslow’un ortaya attığı gereksinimler hiyerarşisi kapsamında, ihtiyaçların bir sıra ve düzen içinde ele alındığı, alt basamaktaki ihtiyacın giderilmesi halinde bir üst basamağa geçilebileceği, kişiliğin inşası için tüm ihtiyaçların belirli ölçülerde giderilmesi gerektiği gibi ilkeler söz konusudur. (Kondo,1990; Çoban, 2021: 112).” “Maslow’un İhtiyaçlar Piramidi’nde ‘fizyolojik, güvenlik, sevgi/ait olma, saygınlık, kendini

¹⁰²<https://www.genel-is.org.tr/multeciler-ve-calisma-hayati,2,19627#.Yqi6> Erişim tarihi: 14.06.2022

gerçekleştirme' basamakları yer almaktadır. Baştaki ilk iki basamağın yoğun olarak fizyolojik ihtiyaçlara yönelik, sonraki basamakların da yoğun olarak sosyolojik ve psikolojik gereksinimlere dönük olduğu dikkat çekicidir. Toplumsal bir varlık olan ve toplumsallaşması için öncelikli olarak temel fiziksel gereksinimlerini gidermesi gereken insanın aksi bir durumda bu basamaklara önem vermeden sonraki basamaklara yoğunlaşması mümkün değildir (Çoban, 2021: 113-114).” Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların görüşlerine bakıldığında özellikle babalarının dışında diğer aile bireylerinden bazılarının da bir işte çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu durum bazı katılımcılar tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Şu an sadece abim çalışıyor. Marangozda çalışıyor. Aylık 2500 TL geliri var (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sadece abim çalışıyor, sanayide çalışıyor. Ayda 1500 TL alıyor (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an sadece abim çalışıyor. Aylık 1500-2000 civarında geliri var (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ablam da çalışıyor, restoranda. Ablamın maaşını bilmiyorum (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Abim çalışıyor, inşaat işlerinde çalışıyor. Ortalama üç bin civarında gelirleri var (Ö11-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an sadece abim çalışıyor. Mobilyacıda. Haftalık 600 TL civarında geliri var (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

Mültecilerin daha çok güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştıkları görülmektedir. Yerli işgücü tarafından az tercih edilen bu işlerde elde edilen kazanç, genellikle piyasanın altında kalan bir ücret olmaktadır. Dolayısıyla, bazı mülteci ailelerinde ebeveynlerin çalışmadığı sadece diğer aile bireylerinin çalıştığı görülmektedir. Kazanılan ücretin yüksek bir meblağ olmadığı, katılımcılara ait şu sözlerden anlaşılmaktadır:

“Abim ve iki ablam çalışıyor. Ablamlar lokantada ve yüncüde çalışıyorlar. Abim ise fırında. Ben de çalışıyorum. Aylık 4000-5000 TL arası gelir giriyor hanemize (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an sadece ablam çalışıyor. 3000 TL geliri var (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an sadece abim çalışıyor (Ö25-E).”

“Abilerim çalışıyor. Bir tanesi havlu fabrikasında, diğeri ise beyaz eşyacıda çalışıyor. Aylık 3000 TL civarında gelir oluyor (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Hiçbir üyesi çalışmayan mülteci aileleri de bulunmaktadır. Sadece vasıfsız işlerde çalışabilen aile üyeleri iş bulamayınca, hanelerin sadece yardımlarla geçimini sağladıkları görülmektedir. Alınan yardımlar tüm ihtiyaçların karşılanmasına yetmese de bazı konularda

rahatlama yarattığı söylenebilir. Bu bağlamda, katılımcılardan bazıları ailelerinde çalışan kimsenin olmadığını ve sadece ‘yardımlarla’ geçinmeye çalıştıklarını şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Ailede şu anda çalışan kimse yok. Aldığımız aylık yardımlar sayesinde geçiniyoruz. Ben de çalışıyorum ama sadece yazları. Kışın okuyoruz (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hiç kimse çalışmıyor. Devletten yardım alıyoruz (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an ailemde hiç kimse çalışmıyor. Babam çalışıyordu inşaatta ama kaza geçirdi şu an orada çalışmıyor. Babam pazara gidiyor belli günler orada tanıdıklar var onlara yardım ediyor. Onun karşılığında 100 TL civarı para alıyor ve sebze alıp geliyor. Bir de bize komşularımız da yardım ediyor (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Benim babam da ameliyatlı. Çok ağır kaldırıncı dikiş yerler ağrıyor. Zaman zaman iş yapamıyor çünkü çöp ve karton toplama işi de ağır kaldırmak gerektiriyor. Yardımlarla aylık gelir ancak 2000 TL civarı oluyor (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

“İşgücü piyasasında esneklik politikalarının izlenmesi, istihdam güvenliğinin düşmesine ve ücretlerin azalmasına sebep olmakta ve sonucunda sosyal eşitsizlikler büyümektedir. Sanayi toplumundaki sınıf yapısı çözülürken geçmişin gölgesinden uzak olmayan fakat ondan daha girift yeni bir sınıf -prekarya- ortaya çıkmaktadır. Guy Standing, güvencesiz ve proletarya kavramlarının birleştirilmesiyle türetilen “prekarya” kavramına atıfta bulunarak çalışan yoksul kesimleri ve güvencesiz çalışan işçileri; ayrıca yaşlıları, gençleri, etnik azınlıkları, engellileri, kriminalize olanları, göçmenleri ve mültecileri bu sınıfa eklemektedir (Aygül, 2018: 74).” Bu çalışmada da anne-baba dışında çalışan bireylerin düşük ücretli, güvencesiz ve kol gücüne dayanan işlerde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan, “göçmenlerin dezavantajlı statüleri (kimliklerinin tanınmaması, yetersiz dil gelişimi ya da kültürel farklılıklar gibi) onları prekaryalaştırmakta, bu durum nihayetinde istihdam ilişkilerini etkilemektedir (Aygül, 2018: 74).” Yerli işgücünden kimi zaman mültecilerle ilgili olarak ‘*aşımıza ortak oldular, şimdi de işimize ortak oldular*’ veya ‘*işlerimizi alıyorlar, ucuz paraya çalışıp işsiz kalmamıza yol açıyorlar*’¹⁰³ şeklindeki sesler de yükselmektedir. Ayrıca, mültecilerin çalışma hayatına girmesinin ucuz bir emek gücü doğurduğunu ve genellikle niteliksiz olan bu işgücünün ücretlerde bir düşüşe yol açtığını vurgulayan yorumlara da rastlanmaktadır.

¹⁰³<https://fikirturu.com/ekonomi/suriyeliler-isimizi-elimizden-mi-aliyor/> Erişim tarihi: 17.08.2022

4.2.4.6. Haneyi zorlayan bir harcama kalemi: “Okul masrafları ve bunları karşılama yolları”

Tablo 4.35. Okula günlük harçlıkla gelip gelmedikleri

Okula günlük harçlıkla gelme durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	168	60,0	60,6	60,6
Hayır	109	38,9	39,4	100,0
Total	277	98,9	100,0	

Tablo 4.36. Okula getirilen günlük harçlık miktarı

Günlük harçlığın miktarı (TL olarak)	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
2	1	0,4	0,6	0,6
3	3	1,1	1,8	2,4
5	40	14,3	23,7	26,0
7	4	1,4	2,4	28,4
8	1	0,4	0,6	29,0
10	85	30,4	50,3	79,3
12	1	0,4	0,6	79,9
13	1	0,4	0,6	80,5
15	16	5,7	9,5	89,9
20	17	6,1	10,1	100,0
Total	169	60,4	100,0	

Tablo 4.35’te ve Tablo 4.36’da birbirini tamamlayan veriler yer aldığı için, tablolardaki veriler birlikte yorumlanmıştır. Bu bağlamda, Tablo 4.35’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okula günlük harçlıkla gelip gelmediklerine ve okula getirilen harçlığa ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların 168’i okula günlük harçlıkla geldiğini; 109’u ise okula günlük harçlıkla gelmediğini belirtmiştir. Tablo 4.36’da ise araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okula getirdiği günlük harçlıkla ilgili görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, 85 katılımcı 10 TL, 40 katılımcı 5 TL, 17 Katılımcı 20 TL, 16 katılımcı 15 TL, 4 katılımcı 7 TL, 3 katılımcı 3 TL ve 1’er katılımcı ise

sırasıyla 13 TL, 12 TL, 8 TL ve 2 TL günlük harçlıkla okula geldiklerini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere okula getirilen harçlıklar 2 TL ile 20 TL arasında değişmektedir.

Öte yandan, oran açısından bakıldığında, katılımcı öğrencilerin çoğunun (85 öğrenci; %30,4) günlük 10 TL harçlıkla okula geldiği, onları sırasıyla 5 TL, 20 TL ve 15 TL ile gelenlerin takip ettiği görülmektedir. Tabloda dikkat çeken noktalardan biri, okula getirilen günlük harçlığın miktarıyla ilgili olarak sorulan soruya katılımcıların yaklaşık %40'ının cevap vermemiş olmasıdır. Bu durumun şüphesiz birçok nedeni olabilir. Bunun yanında, Çin'de (2019) görülen Kovid-19 salgını nedeniyle birçok mülteci ebeveynin işini kaybettiği ya da işten çıkarıldığı (zaten çalışma fırsatı bulan ebeveynlerin tamamına yakınının geçici ve güvencesiz işlerde çalıştığı bilinen bir durumdur), birçoğunun yardımlara muhtaç şekilde yaşadığı ve küresel boyutta yaşanan ekonomik sıkıntılar da göz önüne alındığında, katılımcı öğrenciler tarafından harçlık olarak okula getirilen 20, 15, 10 TL ve diğer meblağların ne tür ihtiyaçları ne oranda karşıladığı, izaha muhtaç bir durum arz etmektedir. Sadece sığınmacı, mülteci, göçmen ya da şartlı mülteciler için değil aynı durum yoksulluk içinde yaşayan yerli öğrenciler için de söz konusudur.

Aynı durum nitel boyutta yapılan görüşmelere katılan mülteci öğrenciler tarafından da dile getirilmiştir. Hatta görüşme yapılan katılımcı öğrencilerin bazıları okula hiç harçlık getirmediklerini, evden getirdikleri yiyeceklerle beslenme ihtiyaçlarını karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum idareci ve öğretmenlerin görüşleriyle de teyit edilmiştir. Bazı öğretmenler ve idareciler, maddi durumu kötü olan öğrencileri tespit ettiklerini ve onlara günlük yiyecek ve içecek yardımı yaptıklarını belirtmişlerdir. Mülteci çocukların günlük harçlıkla okula gelememeleri, okul içindeki faaliyetlere katılma durumlarını da olumsuz etkilemektedir. Nitekim Yılmaz (2020), yaptığı çalışmada “Suriyeli mülteci çocukların, maddi imkansızlıklar nedeniyle okul tarafından düzenlenen gezi ve tiyatro gibi çeşitli faaliyetlere katılamamalarının yanında, velilelerin iştirakini zorunlu kılan hallerde de öğrencilerin ebeveynlerinin okula gelemediklerini dile getirmesi”, araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir. Yine bu bulgu, Gün, Yıldız ve Güvendik'in (2017) çalışmasında yer alan “para sıkıntısı nedeniyle haneler, okul araçları ve GEM'ler (geçici eğitim merkezleri) söz

konusu olduğunda, ulaşım, okul harcı gibi giderleri karşılayamıyor” şeklindeki bulguyla da paralellik göstermektedir.

Mülteci lise öğrencileri, günlük sekiz saat okulda bulunmakta ve fizyolojik ihtiyaçlar başta olmak üzere birçok konuda ortaya çıkan gereksinimlerini karşılamak zorundadırlar. Bu ihtiyaçların giderilmesinde gerekli olan unsurlardan biri şüphesiz paradır. Ekonomik sermayeleri konusunda çoğu zaman diğer öğrencilere göre daha zayıf konumda olan mülteci öğrencilerin okula getirdikleri günlük harçlığın, ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesi için yeterli bir miktarda olması önem arz etmektedir. Bu durumun (harçlık miktarının), öğrenciler arasındaki önemli farklılıklardan biri olduğu söylenebilir. Örneğin, öğle yemeği ihtiyacının karşılanması, kırtasiye ve kantin alışverişi için yeterli bir harçlığın olması gerekmektedir. Bazı katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şöyle olmuştur:

“Evden yemek getiriyoruz. Okuldan alamıyoruz. Harçlık getiremiyoruz. Yardım da gelmiyor hiçbir yerden (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okulda öğle yemeği yemeye çalışıyorum. Diğer harcamalarıma dikkat etmeye çalışıyorum. Günlük 10 tl harçlıkla geliyorum. Çok pahalı olan kitaplarımı alamıyorum maalesef (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“10 TL civarı para ile geliyorum ne alabilirsem onunla almaya çalışıyorum. Babam harçlık veriyor, çalıştığı kadar (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Günlük 10-15 lira arası bazen harçlıkla geliyorum. Harçlık getiremediğimde evden yiyecek birsey getiriyorum. Ekmeğin arasına domates, patates veya peynir koyup getiriyorum (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Hanenin maddi durumu, düzenli bir gelirinin olup olmadığı, ebeveynlerin bir işte çalışıp çalışmadıkları vb. durumlar, öğrencilerin eğitim sürecini ve okuldaki tüketim davranışlarını etkileyen önemli faktörler arasındadır. Eşitsizliklerin yeniden üretildiği eğitim sürecine dezavantajlı bir durumla katılan mülteci öğrencilerin, okuldaki günlük masrafları (yemek, yol parası, su, çay vb.) için günlük harçlıkla okula gelmeleri büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında, katılımcılardan bazıları, kendilerinin kazandığı parayla okula geldiklerini şu sözleriyle dile getirmişlerdir:

“Kendim çalıştığım için kendi kazancımın okula masraflarımı karşılıyorum. Günlük olula 10-15 tl ile gelebiliyorum (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Bazen harçlığım oluyor bazen olmuyor. Eve gitmiyorum öğlen araları. İdare ediyorum. Evden okula yürüyerek gidip geliyorum (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okula bazen harçlık getiremiyorum. Annem 5 lira veriyor. Almıyorum onu da kardeşime veriyoruz. Aç duruyorum okulda (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yemeğimi evden getiriyorum, anneannem harçlık verirse alırım veremez ise bir şey olmaz derim, onları anlarım (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Mülteci öğrencilerin günlük olarak yeterli bir harçlıkla okula geldiklerini söylemek zordur. Hanenin maddi durumunun göstergelerinden biri olan günlük okul harçlığını getirmeyen öğrencilerin, ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli stratejilere başvurdıkları görülmektedir. “Öğle yemeklerini evden getirmeleri, okula yürüyerek gidip gelmeleri, idare etmeleri, aç durmaları, harcamalarına dikkat etmeleri, kendisine verilen harçlığı kardeşine verilmesini kabul etmeleri” gibi durumları birer strateji olarak nitelendirmek mümkündür.

Tablo 4.37. *Okul masraflarını nasıl karşıladıkları*

Okul masraflarını nasıl karşıladıkları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ailesi tarafından	248	88,6	89,2	100,0
Yardımlarla	93	33,2	33,5	100,0
Kendisinin kazandığı parayla	45	16,1	16,2	100,0
Okulu tarafından	5	1,8	1,8	100,0
Diğer	2	0,7		

Tablo 4.37’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okul masraflarını nasıl karşıladıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (248 öğrenci; %88,6), okul masraflarının ailesi tarafından, 93 katılımcı aldığı / aldıkları yardımlarla, 45 katılımcı kendisinin kazandığı parayla ve 5 katılımcı okulu tarafından karşılandığını belirtmiştir. 2 katılımcı ise diğer cevabını vermiştir. Tablodaki verilere bakıldığında katılımcı öğrencilerin okul masraflarının genellikle ailesi tarafından ve aldıkları yardımlarla karşılandığı görülmektedir. Bunun yanında kendisinin kazandığı parayla okul masraflarını karşıladığını söyleyen katılımcılar da dikkat çekmektedir. Nitel kısımda yapılan görüşmelere katılan öğrencilerin görüşleri tablodaki verilerle benzerlik göstermektedir. Giyim, beslenme, kırtasiye, ulaşım, kişisel bakım, iletişim vb. gibi okul masraflarının ve bireysel ihtiyaçların karşılanma düzeyi, çok boyutlu olarak deneyimlenen yoksulluğu yansıtan göstergeler olmaktadır.

Bilindiği gibi Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) ‘eğitim, sağlık ve yaşam standardı’ şeklinde 3 boyut ve bunlara ait 10 gösterge ile oluşturulmuştur. “ÇBYE,

yoksunluk nedeniyle kaç insanın ve ortalama ne kadar yoğunluğu deneyimlediklerinin tespiti bakımından İnsani Yoksulluk Endeksi (İGE) yerine daha gelişmiş bir endeks olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökçek Karaca ve Gökçek, 2014: 2).” Bu Endeksin ‘sağlık’ boyutunda yer alan göstergelerden biri olan ‘beslenme’, mülteci çocukların okul hayatında sorun oluşturabilen bir konudur. Özellikle öğle yemeği için kimi öğrenciler evden getirdikleri yiyecekleri yediklerini, kimileri ise yemek yemeden öğünü geçirdiklerini belirtmişlerdir. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi’ndeki “beslenmeye ait gösterge, iyi beslenmeyen en az bir hane halkı bireyi olmasını ifade etmektedir (OPHI, 2014b; Erkul, 2013; Gökçek Karaca ve Gökçek, 2014: 2).” Beslenme ihtiyacının yanında diğerk ihtiyaçların karşılanması konusunda da önemli sıkıntıların yaşandığı görölmektedir.

Abay’ın (2019) hazırladığı çalışmada yer alan “maddi problemler yaşayan iki çocuk bu konuda çaba harcanması gerektiğini ve maddi problemlerinin giderilmesi (özellikle liselerde servis ücretleri) gerektiğini belirtmişlerdir” şeklindeki bulgu, araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Özellikle servis ücreti, ulaşım konusundaki önemli sorunlardan biri olabilmektedir. Aktürk Çopur (2019) ise çalışmasında, mülteci öğrencilerin adaptasyon sürecinde karşılaştıkları problemleri ele almakta ve çalışmasında yer verdiği “öğrencilerin temel gereksinimlerinin giderilmesi konusunda okul yönetimi olanaklarının el verdiği düzeyde katkı sunmaya emek harcarken, diğerk yandan yerli ebeveynlerden / velilerden de bu konuda duyarlılık gösterenler olduğu” şeklindeki bulgu, araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir. Aktürk Çopur (2019) aynı çalışmasında “başlarda, sınıfında mülteci sayısı daha az olan öğretmenler kendi imkânları dâhilinde öğrencilerin kırtasiye, kıyafet gereksinimlerini karşıladıklarını, zamanla sayı yükseldikçe önceki gibi her şeye yetişemediklerini dile getirmişlerdir” şeklinde bir bulguya da yer vermiştir. Sarvan ve Efe (2020: 58) ise “bazı mülteci ailelerin, çocuklarının ekonomik sorunlar nedeniyle beslenme sorunları yaşadıklarını belirttiklerini” ifade etmektedirler.

Eğitim, öğrenciler arasındaki dezavantajları, eşitsizlikleri; sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye farklılıklarını daha da görünür hale getiren bir süreçtir. Diğerk yandan “eğitim kurumları / okullar habitusun sınırlılıkları içerisinde iş görürler. Bunu yaparken de diğerk dışsal faktörlerin (politika, teknoloji, ekonomi vb.) değişimlerine karşılık

vermektedirler (Harker, 1984; Özsöz, 2014: 295).” Türk eğitim sisteminin birer parçası olan mülteci öğrencilerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri olan okul masraflarını (servis parası, yemek, yol ücreti, kırtasiye, kıyafet, kantin vs.) karşılama durumları, şüphesiz hanenin maddi durumuyla ilişkili bir durumdur. Görüşme yapılan bazı katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Okul masraflarımı babam karşılıyor. Babam çalışınca onun maaşıyla karşılıyor. Bir de dayım bana bazen para gönderir. İstersem para gönderir. İstemezsem de bazen kendisi de sorar (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Kıyafetlerimi babam aldı. Ben de çalıştığım işin masraflarımı çıkardım (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yürüyerek gidip geliyorum okula. 25 dakika kadar sürüyor ama servis masrafım olmuyor. Hafta sonları çalışıyorum, diğer masraflarımı o şekilde karşılıyorum (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Daha önce de vurgulandığı gibi “yardımlar” mülteciler için büyük önem taşımaktadır. Uluslararası ve yerel kuruluşlar tarafından sağlanan çeşitli yardımlar, mülteci öğrencilerin ve hanelerin bazı ihtiyaçlarını karşılamalarına önemli katkı sağlamaktadır. Bunlardan biri de alınan yardımların okul masraflarının karşılanmasında kullanılmasıdır. Nitekim bazı katılımcılar aldıkları yardımlarla okul masraflarını karşıladıklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Toplamda 1800 TL aylık sosyal yardım gelirim var. Kızılay’dan alıyorum. Her ihtiyacımı ondan kalan paralarla karşılamak zorundayım. Param varsa alıyorum yoksa alamıyorum (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Komşularımız çok iyi sağolsunlar. Bize yardım ediyorlar. Kitap ve kırtasiye almak konusunda bize yardım ediyorlar. Onlar da bize kitap veriyorlar (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Okul kıyafetlerimi okul aldı. Yardım etti bana. Aynı zamanda okul burs bağladı aylık 300 TL alıyorum (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Mültecilere yapılan bazı yardımların yanında mülteci öğrencilere kurumsal ve yasal boyutta yapılan çeşitli eğitim yardımları da bulunmaktadır. “Türkiye; Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) programını, 2003’ten bu yana başarılı bir biçimde uygulamaktadır. 2017 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, MEB, Türk Kızılay ve UNICEF arasında yapılan işbirliği ile, Ulusal Ş.E.Y. Programı, Türkiye’de geçici / uluslararası koruma altında olan ve okul çağındaki mülteci çocukları kapsayacak biçimde genişletildi.”¹⁰⁴ Aile

¹⁰⁴<https://www.unicef.org/turkiye/sartli-egitim-yardimi-programi-sey> Erişim tarihi: 18.08.2022

temelinde daha çok karşılandığı anlaşılan okul masraflarının her yıl artması, yerli hanelerin / öğrencilerin çoğu için bir sorun olduğu gibi mülteci haneler / öğrenciler için de önemli sorunlardan biri olmaktadır. Derinleşen yoksullukla birlikte okul masrafları da haneleri zorlayan önemli harcama kalemlerinden biri haline gelmiştir.

4.2.4.7. Para bulmak zor: “İhtiyaçlar için para biriktirmek ya da ihtiyaçları ertelemek”

Tablo 4.38. *İhtiyacı olduğunda kendine kıyafet, ayakkabı, kitap vs. almak için her zaman para bulup bulmadıkları*

İhtiyaç halinde para bulma durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif yüzde
Evet	100	35,7	36,0	36,0
Hayır	178	63,6	64,0	100,0

Tablo 4.38’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ihtiyacı olduğunda kendine kıyafet, ayakkabı, kitap vs. almak için her zaman para bulup bulmadıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (178 öğrenci; % 63,6) ihtiyaç duyduğunda her zaman para bulamadığını, 100 katılımcı ise bulabildiğini belirtmiştir. Bu bulgu, bir önceki bulguyla ilişkili olup, onu tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu bulgunun, Yılmaz’ın (2020) çalışmasındaki “Suriyeli mülteci öğrencilerin okuldaki sistem, beslenme biçimi ve kılık kıyafet kurallarına uyumlarında da önemli problemler yaşadıkları ortaya çıkmış ve bunların bazıları da öğrencilerin sosyo-ekonomik statüleri ile ilişkilendirilmiştir” şeklindeki bulguyla örtüştüğü görülmektedir. Abay (2019) ise yaptığı çalışmada Suriyeli öğrencilerle ilgili olarak “yaşanan sorunların çözümlenmesine ilişkin sosyal uyum çalışmalarının yanında yardım çalışmalarının da ön plana çıktığının; bu bağlamda gıda, giyim, kırtasiye desteği ve para yardımının yapılması için okul yöneticileri tarafından çalışma yürütüldüğünün” tespit edildiğini ifade etmesi, araştırmanın bulgusunu destekleyici bir açıklama olduğu söylenebilir. Yine, Kılıç ve Özkor’un (2019) yaptıkları çalışmada yer verdikleri “görüşmeye katılan öğretmenlerin %17,3’ü kurumlarındaki eğitim kalitesinin artması için ‘kitap eksikliklerinin giderilmesi’ gerektiğini söylemektedir” şeklindeki bulgu da, araştırmanın bu bulgusunu destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Gerek bu araştırmada gerekse diğer araştırmalarda tespit edildiği gibi mülteci lise öğrencilerinin giyim, kitap, kişisel bakım vs. için her zaman nakit para

bulamadıkları söylenebilir. Öte yandan, bu durum aynı zamanda hanenin yoksulluğu ile ilişkili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluğa “yapabilirlikler” ve temel özgürlükler” açısından yaklaşan Sen (2004: 58-59), beş “araçsal özgürlük” tipinden söz etmekte ve bunları “*toplumsal fırsatlar, siyaset özgürlükler, şeffaflık güvenceleri ve koruyucu güvenlik, iktisadi imkanlar*” şeklinde ifade etmekte, bu araçsal özgürlüklerin bir insanın daha özgür şekilde yaşamını sürdürmesi için lazım olan kapasiteye katkıda bulunma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların “ihtiyacı olduğunda kendine kıyafet, ayakkabı, kitap vs. almak için her zaman para bulup bulamadıkları” durumlarına “araçsal özgürlükler” açısından bakılmasında yarar bulunmaktadır. Özellikle iktisadi imkanlar, toplumsal fırsatlar ve koruyucu güvenlik; bir fail olan mülteci öğrencilerin bu ihtiyaçlarını gidermeyi açıklamada işlevsel bir nitelik taşımaktadır. Sen’e (2004: 58-59) göre “iktisadi imkânlar, bireylerin kaynaklara ulaşabilmesini ve bu kaynakları kullanabilme fırsatlarını; sosyal fırsatlar, toplumun sağlık ve eğitim hizmetleri için gerçekleştirdiği uygulamaları ve bunlara ulaşabilirliği; koruyucu güvenlik ise toplumun genelini içeren koruyucu sosyal güvenlik ağı oluşturulmasını ve bunlara ulaşabilirliği” ifade etmektedir.

Hanenin maddi durumu, eğitim sürecini doğrudan etkileyen bir faktördür. Köken ülkelerinden uzakta ve dezavantajlar içinde yaşayan mülteci lise öğrencilerinin gerek okul gerekse günlük yaşamlarında farklı konularda ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak için her zaman para bulduklarını söylemek zordur. Nitekim görüşme yapılan bazı katılımcıların “ihtiyacı olduğunda kendine kıyafet, ayakkabı, kitap vs. almak için her zaman para bulup bulamadıkları” konusundaki görüşleri şöyle olmuştur:

“Karşılayamıyoruz. Sadece abim çalışıyor ve o da yetmiyor maalesef (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çok zorlanıyoruz. İlk başlarda gene iyiydi. Ama okul başladığı için masraflarımız çok fazlaştı ve çok zorlanıyoruz. Şimdi kış da geldi. Masraflarımız daha da arttı (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“İhtiyacımızı alamıyoruz. Çevreden de yardım göremiyoruz. Sadece devletten yardım alıyoruz (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Görüldüğü gibi katılımcılar, kıyafet, ayakkabı, kitap vs. gibi ihtiyaçlarını alabilmek için her zaman para bulamadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında, çeşitli staretjiler geliştirdikleri ve bu ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları da görülmektedir. Bu stratejilerden

biri ‘günlük okul harçlıklarını *biriktirerek* bazı ihtiyaçlarını karşılamaktır.’ Katılımcıların aşağıdaki sözleri bu durumu ifade etmektedir:

“Her şeyi alamıyorum. Almak istediğim şeyler için ise aynı yöntem hep, para biriktiriyorum. Babamın verdiği harçlıkları biriktiriyorum ve okulda okuduğum için biraz para alıyoruz onu biriktiriyorum öyle alıyorum (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Rahatlıkla alamıyorum, aldığım paradan bana kalanını biriktiriyorum, öyle alıyorum (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Para biriktirip daha sonra almaya çalışıyoruz (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Her şeyi alamıyoruz. Harçlıkları topluyoruz onlarla alıyoruz (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılar, ortaya çıkan ihtiyaçlarını giderme noktasında her zaman para bulamadıklarını; yine katılımcıların, Sen’in (2004) belirttiği “araçsal özgürlüklerden” özellikle “ekonomik imkânlar” bakımından yoksunluklar yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bunun yanında, katılımcıların, günlük okul ihtiyaçları için ailelerinden aldıkları harçlığı diğer ihtiyaçları için biriktirme yoluna giderek, ihtiyaçları arasında bir tür önceliklendirme yapmaktadırlar. Yine bir strateji olarak “*ihtiyaçlarını erteleme*” yoluna gittiklerini de söyleyebiliriz.

Tablo 4.39. *Hangi ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektikleri*

Karşılanmasında zorluk çekilen ihtiyaçlar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yiyecek masrafı	78	27,9	28,1	100,0
Giyecek masrafı	113	40,4	40,6	100,0
Telefon faturası	78	27,9	28,1	100,0
Kişisel ihtiyaçlar	157	56,1	56,5	100,0
Sinema, tiyatro, spor vs. gibi faaliyetlere katılma masrafı	154	55,0	55,4	100,0
Ulaşım (tramvay, otobüs, uçak, tren bileti) masrafı	78	27,9	28,1	100,0
Diğer	10	3,6	3,6	100,0

Tablo 4.39’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin hangi ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektiklerine ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (157 öğrenci; %56,1) kişisel ihtiyaçlarını; yine yarısından fazlası (154 öğrenci; %55) sinema, tiyatro, spor vs. gibi faaliyetlere katılma masrafını;

113'ü giyecek masrafını; 78'i yiyecek masrafını; 78'i telefon faturasını ve 78'i ulaşım masrafını karşılamakta zorluk çektiğini belirtmiştir. Bunun yanında 10 katılımcı ise diğer cevabını vermiştir. Tablodan da anlaşıldığı gibi “kişisel, sosyal faaliyetler ve giyecek masrafları”, katılımcıların karşılamakta zorluk çektiği ilk üç sırayı oluşturmaktadır. Örneğin, katılımcıların 154'ü sinema, tiyatro, spor vs. gibi faaliyetlere katılma masraflarını karşılamakta zorluk çektiğini söylemiştir. Bu tür etkinlikler serbest zamanın kullanımıyla ilgilidir. Öte yandan, serbest zaman faaliyetlerinin verimli olması göçmenlerin toplumsal uyum süreçlerini de olumlu yönde etkilemektedir. Kaya ve Şahin'in (2021) çalışmalarında yer verdikleri “Suriyeli çocuklar, okul dışı vakitlerde genellikle yine Suriyeli gruplarla zaman geçirmektedirler. Bu ise toplumsal uyum açısından olumsuz bir durumu yansıtmaktadır” şeklindeki bulgu, araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir. Ders dışı zamanlarda yapılan faaliyetlerden olan sinema, tiyatro ve sportif faaliyetler için şüphesiz para en önemli araç olmaktadır.

Önceki tabloların bazılarında yer alan bulgularla ilişkili bir durum arz eden bu tablo, yoksulluk analizi için önemli bilgiler sunmaktadır. Temel ihtiyaçların (gıda, giyecek vb.) karşılanması için yeterli gelirden yoksun olma olarak açıklanan yoksulluk, günümüzde farklı parametrelerle ya da göstergelerle ele alınan bir olgu durumundadır. Kavramla ilgili “ilk bilimsel tanımlardan biri 1901'de Seeböhm Rowntree tarafından yapılmıştır. Rowntree yoksulluk olgusunu, sahip olunan toplam kazançların, yaşamın devamı için gerekli olan gıda, giyim vb. temel düzeydeki fiziki gereksinimleri gidermeye yetmemesi” şeklinde tarif etmektedir. Bunun yanında “insanın hayatını devam ettirebilmesi için yiyecek ihtiyaçlarıyla birlikte, barınma, giyim, sağlık, eğitim ve kültür gibi sosyal ve kültürel gereksinimlerinin de giderilmesi gerekmektedir (Giddens, 2000: 288-289; George, 2004: 4; Aktan, 2002: 1-2; Benli ve Yenihan, 2018: 3).” Yine tablodaki veriler araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluk türlerine ilişkin bir görünüm sunmaktadır. Yiyecek ve giyecek mutlak yoksulluk ölçümlerinde kullanılan göstergelerdendir. Bu iki faktör düşük gelirin bir göstergesi olarak da ifade edilebilir. Tabloya bakıldığında bu iki göstergenin 191 katılımcı tarafından dile getirildiği görülmektedir. Ancak Tunçsiper ve Kabakçı Günay'ın (2021: 2) vurguladıkları gibi “düşük br maddi gelire sahip olmak

yoksulluk probleminin temel belirleyicisi olarak görülse de gelir düzeyi istenilen seviyeye yükseldiğinde bu hal insanca bir yaşam sürdürmek için lazım olan kazanımlara ulaşılacağı anlamına gelmemektedir.” Bunun yanında, tablodaki göstergelerin araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine, refah durumlarına ve ailelerinin gelir durumunun içinde yaşadıkları toplumun (refah ve gelir) ortalama değerlerinin altında kalma durumuna göre farklılık göstermesi, görece yoksulluğu yansıtmaktadır. Bu yoksulluk türü, diğer yoksulluk türlerine göre daha kalıcı başka bir ifadeyle, toplumdaki yoksulluk sınırı ve gelirin dağılımı ile ilişkili olduğu için toplumsal yaşamda sürekli var olacak bir niteliğe sahiptir.

Yüksel Arabacı'ya (2019: 133) göre Dünya Bankası tarafından 2018 yılında yayımlanan Raporda (World Bank, 2018), Dünya Bankası, parasal yoksulluk sınırında yaptığı genişletmeyi bir adım daha ileriye götürmüş ve yoksulluk probleminin parasal olmayan taraflarını içeren bir “Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi” geliştirmiştir. Tunçsiper ve Kabakçı Günay'a (2021: 2) göre de “yoksulluk problemi çok boyutlu ve kültürel, sosyal ve ekonomik birçok faktörü içermektedir. İlk görünüşte insanların hayatlarını sürdürecekt kadar yeterli maddi güce sahip olamaması olarak akla gelen yoksulluk, aslında çok boyutlu” bir olgudur. Çok boyutlu yoksulluk hesaplanırken, temel ihtiyaçların karşılanamaması durumunun ötesine geçilerek “gelir dışındaki değişkenlerden yararlanılır (Tunçsiper ve Kabakçı Günay, 2021: 2).” Bu değişkenler ise “sağlık, eğitim ve yaşam standartları (Tunçsiper ve Kabakçı Günay'ın (2021: 8))” olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu araştırma, gelirin dışındaki değişkenleri de ele alarak mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu yoksulluk durumunu incelemektedir. Bu çalışmada, çok boyutlu yoksulluk anlamında ‘iletişim, kişisel ihtiyaçlar, sinema, tiyatro, spor, katılım, sosyal ilişkiler, sağlık, eğitim, serbest zaman faaliyetleri ve sosyal dışlanma vs. gibi’ değişkenler de dikkate alınmaktadır. Nitekim tabloya bakıldığında, araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin büyük çoğunluğu ‘telefon faturası, kişisel ihtiyaçlar ve sinema, tiyatro, spor gibi faaliyetlerle’ ilgili masraflarını karşılamakta zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yine Tunçsiper ve Kabakçı Günay'ın (2021: 10) da belirttiği gibi “çok boyutlu yoksulluk endeksindeki boyutların, gelir yoksulluğu ile seyrinin irdelenmesi gelir ile diğer faktörler

arasındaki ilişkinin yönünün daha iyi anlaşılmasına katkı yapacaktır. Bir aile ÇBYE’de yer alan 10 göstergeden en az üçünden yoksunluk yaşıyorsa, söz konusu hanehalkı çok boyutlu yoksul olarak tanımlanmaktadır.” Bunun yanında, “insani gereksinimler kavramı, bir yandan daha geniş sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapının diğer yandan öznel tecrübe ve değerlendirmelerin dikkate alınması gerektiğini vurgulayacak biçimde ele alınmaktadır. (Ife, 2008; Hatiboğlu Eren, 2016: 5).” Ekonomik sermayenin zayıf oluşu, düzenli bir gelirden yoksunluk ve potansiyel dezavantajlar, katılımcıların farklı alanlarda ortaya çıkan gereksinimlerini gidermelerini zorlaştırmaktadır. Bu durum aynı zamanda katılımcıların temel fizyolojik ihtiyaçları dışındaki alanlarda ortaya çıkan gereksinimlerini rahatlıkla karşılamalarını da olumsuz etkilemektedir. Örneğin, görüşme yapılan katılımcılardan bazıları iletişim ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları konusunda şunları söylemişlerdir:

“Her ay kontör yüklemiyorum, arada yüklüyorum (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Cep telefonum var ama hattım yok (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Farklı bir toplumda yaşamanın zorluklarıyla baş etmeye çalışan mülteci lise öğrencileri gelişim olarak ergenlik döneminde bulunmaktadırlar. Ergenlik döneminde bireyin ilgisi dışarıya yönelir, beden algısı güçlenir ve karşı cinse ilgi duymaya başlar. Ebeveynlerle çatışmalar başlar ve akran gruplarıyla daha çok vakit geçirilir. Birey, bu dönemde ekonomik sermaye açısından aileye bağımlıdır. Dolayısıyla ihtiyaçlar da farklılaşmaya başlar. Bunların karşılanmasında zaman zaman problemler yaşanır. Nitekim, görüşme yapılan katılımcılar, nicel boyuttaki bulgulara benzer şekilde, özellikle kişisel ihtiyaçlar, serbest zaman faaliyetleri, ulaşım, iletişim masrafı ve giyecek gibi konularda zorluk çektiklerini şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Herhangi bir sosyal faaliyete katılmıyorum (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Evden okula yürüyerek gidip geliyorum (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

İran, Irak Afganistan ve Suriye gibi ülkelere gelen katılımcıların, benzer ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıkları ve yine bu ihtiyaçlarını karşılama noktasında benzer stratejiler kullandıklarını görüyoruz. Karşılamakta zorluk yaşama noktasında “kişisel gereksinimler ve sinema, tiyatro, spor vs. gibi etkinliklere katılma masrafı” ön plana çıkmaktadır.

4.2.4.8. Beslenme

Tablo 4.40. Kırmızı ve/veya beyaz et yeme sıklıkları

Et yeme sıklığı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Her gün	7	2,5	2,5	2,5
Haftada bir	172	61,4	61,9	64,4
Ayda bir	94	33,6	33,8	98,2
Diğer	5	1,8	1,8	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.40'ta araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin kırmızı ve / veya beyaz et yeme sıklıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (172 öğrenci; %61,4) haftada bir, 94'ü ayda bir ve 7'si her gün kırmızı ve / veya beyaz et yediğini belirtmiştir. Hayvansal ürünler olan süt, et ve yumurta insan sağlığı açısından önemli bir yere sahiptir. “İnsanların günlük enerji ve protein ihtiyaçları her ne kadar cinsiyete, beden yapısına, fiziksel aktivitede bulunma durumuna, yaşa, iklim ve mevsim şartlarına göre değişse de kişi başına günde ortalama 2,100 kcal normal bir hayat sürdürmek için gereklidir (WFP, 2015b; Aslan, 2016: 62).” Dünya üzerinde ve ülkemizde bu ürünlere ulaşamayan veya yeterince tüketemeyen çok sayıda insan bulunmaktadır. Çoğu zaman yoksulluğun neticesinde ortaya çıkan bu durum, çok boyutlu yoksulluk ölçümlerinde kullanılan ‘sağlık’ boyutunun içindeki ‘beslenme’ göstergesini yansıtmaktadır. Bilindiği üzere “yoksulluk probleminin en önemli neticesi ‘açlık’ sorunudur. Yoksul bireylerin ekonomik durumu zayıftır ve kimi zaman sıfıra yaklaşır. Yoksul hanelerde sağlıksız ve yetersiz beslenme, sağlıksız çocuk gelişimi, bilişsel gerilik ve mortalitenin en önemli sebeplerinden biridir (Soheila, 2010; Hamed Jamshıdı, 2020: 25-26).” İnsanın biyolojik olarak varlığını sürdürmesini sağlayan beslenme, Maslow’un ihtiyaçlar piramidinin ilk basamağında yer almaktadır. Bunun yanında beslenme ya da gıda ihtiyacı, başka bir ifadeyle beslenmede ortaya çıkan bozukluk, yoksulluğun bir sonucu olarak dünya üzerinde milyonlarca insan için temel sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Bunun yanında, “yoksulluk sınırının kalori gereksinimine göre hesaplanması, her insanın günlük olarak belirli bir miktarda kaloriye gereksinim duyduğu varsayımına (Hamed Jamshıdı, 2020: 13).” dayanmaktadır.

Düzenli beslenememe beraberinde birçok sağlık sorununu da getirebilmektedir. Kurmuş oldukları düzeni bozmak zorunda kalan ve taşınmaz varlıklarını köken ülkede bırakıp farklı bir ülkede yaşamaya başlayan mülteciler, ‘beslenme’ konusunda da önemli problemlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Dolayısıyla düzensiz ve yetersiz beslenme her insanda olduğu gibi mülteci çocuklarda da çeşitli sağlık sorunlarına yol açmaktadır. “Beslenme problemleri bakımından tüm mülteci insanlar risk altındadır, fakat, bebekler, çocuklar, yaşlılar, gebeler, kadınlar bu konuda daha çok özen gösterilmesi gereken gruplar (UNHCR, 2014; Aslan, 2016: 63)” olmaktadır. Dolayısıyla mültecilerin beslenme durumları bu araştırmada olduğu gibi birçok çalışmada da ele alınan bir konu olmuştur. Kamarlı Altun ve Seremet Kürklü’nün (2019: 114) belirttiği gibi “göç sonrası çocuklarda sıklıkla görülen problemlerden en önemlisi malnutrisyonlardır. Dünya Sağlık Örgütü malnutrisyonu bireyin enerji ya da besin ögesi alımındaki dengesizlik olarak tanılamakta; yetersiz beslenme, mikro besin ögesi yetersizlikleri ve obezite şeklinde üç sınıfa ayırmaktadır.” Yine Kamarlı Altun ve Seremet Kürklü’ye göre “göç sonrasında yoksulluk ve barınma problemleri, çocukların enerji ve besin ögesi gereksinimlerini karşılayamamalarına neden olmakta bu nedenle de malnutrisyon görülebilmektedir.” Keskin’in (2019) çalışmasında yer alan “beslenme bakımından yetersiz olanaklar çocuklarda kilo kaybına ve hastalıklara yol açmaktadır” şeklindeki bulgu, araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir. Sever’in (2020) çalışmasında ifade ettiği “mülteci insanların sağlık problemleri, yaşanan insani kriz ve savaş halinin yanı sıra barınma, ısınma, beslenme ve temizlik gibi gereksinimlerini giderememeleri sebebiyle de meydana gelmektedir” şeklindeki sözleri, araştırmanın bu bulgusunu desteklemektedir. Öte yandan, hanenin tükettiği besinler doğal olarak çocuğun da tükettiği besinler olduğundan, hanenin et tüketme sıklığı en önemli veriyi sunmaktadır. Nitekim Kaya ve Kıracı (2016) tarafından hazırlanan raporda yer alan “mültecilerin yaptığı tüketimdeki en önemli harcamalar ekmek, makarna (21%); meyve ve sebze (%19) ile ilgilidir. Tavuk, kırmızı et ve yumurta gibi proteinlerin payı ise %9’dur. Süt ve süt ürünlerinin payı %9, bakliyatın payı ise %4’tür” şeklindeki bulgu, araştırmanın bu bulgusuyla paralellik göstermektedir.

4.2.4.9. Okul günlerinde kahvaltı

Tablo 4.41. Okul günleri kahvaltı yapma durumları

Okul günleri kahvaltı yapma durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yapıyorum	136	48,6	48,9	48,9
Yapamıyorum	142	50,7	51,1	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.41’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okul günleri kahvaltı yapma durumlarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısı okul günleri kahvaltı yapamadığını, yarısına yakını (136 öğrenci; %48,6) ise yaptığını belirtmiştir. Kimi uzmanlara göre “güne iyi bir başlangıç yapmak ve tüm gün dayanıklı olmak için kahvaltı yapmak büyük önem arz etmektedir (Arndt Anderson, 2013; Çekal ve Doğan, 2021: 72).” Güzel ve yeterli bir kahvaltı, öğrencilerin derslerde işlenen konuyu daha iyi anlamalarına katkı yapan bir öğün olarak kabul edilmektedir. Nitekim “gerçekleştirilen araştırmalarda kahvaltının beslenme durumunu iyileştirerek, öğrenme ve zihinsel becerilerdeki gelişimi arttırdığı ve eğitim üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Ayaz, Tezcan ve Akıncı, 2005; Çekal ve Doğan, 2021: 72).” Ancak, kahvaltıda tercih edilen besinler, hanelerin maddi durumuyla doğrudan ilişkili bir durum arz etmektedir. Kahvaltıda tüketilen içecek ve yiyeceklerin kalitesi, yeterli olması ve çeşitliliği, hanenin maddi durumuna göre şekillenmektedir. Kahvaltı, sosyolojik anlamda bir kültürel öğedir. Tercih edilen besinler toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Çekal ve Doğan’ın (2021: 72) da belirttiği gibi “kahvaltıda yenen yiyecek ve içecekler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu farklılık, ülkelerin yemek kültürlerinin çeşitliliği ile ilgili bir durumdur.” Dolayısıyla bu araştırmanın örnekleminde yer alan mülteci öğrencilerin köken ülke bakımından farklılık göstermesi, kahvaltı alışkanlıklarının farklılık gösterebileceği şeklinde bir sayıltıyı da doğurmaktadır. Öte yandan, araştırmanın nitel boyutu için yapılan görüşmelere katılan mülteci lise öğrencilerinin önemli bir bölümü de okul günleri düzenli olarak kahvaltı yapamadıklarını ifade etmişlerdir.

4.2.5. Yoksullukla İlgili Algı ve Yoksulluğu Betimleme Şekli

Bu boyut altında, mülteci lise öğrencilerinin yoksulluğu ifade etme şekillerine; yoksul insan ve çocuk yoksulluğu algılarına; hangi çocukların yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunduğu; mülteci olmanın yoksulluğu nasıl etkilediğine ve yoksulluğun hangi durumlara yol açtığına ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.5.1. Yoksulluğun pençesinde yoksulluğu tanımlamak: “Yoksul insan, yoksul çocuk”

Tablo 4.42. Yoksulluğu ifade etme biçimleri

Yoksulluğu ifade etme biçimleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yoksulluk, temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktır	97	34,6	34,9	34,9
Yoksulluk, zorluklara alışmaktır	37	13,2	13,3	48,2
Yoksulluk, geçim kaynaklarına erişememektir	37	13,2	13,3	61,5
Yoksulluk, gelecekle ilgili belirsizlik yaşamaktır	33	11,8	11,9	73,4
Yoksulluk, her şeyden yoksun olmaktır	25	8,9	9,0	82,4
Yoksulluk, toplumsal yaşamda dışlanmaktır	6	2,1	2,2	84,5
Yoksulluk, toplumdaki birçok şeye katılamamaktır	11	3,9	4,0	88,5
Yoksulluk, yardımlara muhtaç halde yaşamaktır	22	7,9	7,9	96,4
Yoksulluk, kaderdir	10	3,6	3,6	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.42’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ‘yoksulluk’ kavramını ifade etme şekillerine ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların 97’si yoksulluğun ‘temel ihtiyaçlarını karşılayamamak’, 37’si ‘zorluklara alışmak’, 37’si ‘geçim kaynaklarına erişememek’, 33’ü ‘gelecekle ilgili belirsizlik yaşamak’, 25’i ‘her şeyden yoksun olmak’, 22’si ‘yardımlara muhtaç halde yaşamak’, 11’i ‘toplumdaki birçok şeye katılamamak’, 10’u ‘kader’ ve 6’sı ‘toplumsal yaşamda dışlanmak’ olduğunu belirtmiştir. Yenen ve Ulucan (2020), yaptıkları çalışmada mülteci çocukların sorunlarına ilişkin bulgular başlığı altında oluşturdukları temalardan birini “*maddi sıkıntılar*” şeklinde dile

getirmekte; bu temaya ait kodları ise “yoksulluk, *çocukların ekonomik sıkıntılara bağlı olarak sokakta veya kötü şartlarda çalıştırılması, temel ihtiyaçlarının karşılanamaması, çocukluklarını yaşayamamaları*” şeklinde ifade etmektedirler. Yenen ve Ulucan’ın oluşturduğu kodlar, araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir.

Bunun yanında, net ve kesin bir tanıma sahip olmayan, üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamayan yoksulluk, ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişliklerine göre tanımlanan bir kavramdır. Örneğin, Allock (akt. Budak, 2020: 7) “yoksulluğu politik bir tanım olarak açıklamış ve bu kavramın tanımlanmasında bilimsel bir ölçüt söz konusu olmadığını ifade etmiştir.” Katılımcı öğrenciler tarafından da yoksulluk, farklı şekillerde tanımlanmıştır. Dolayısıyla katılımcı öğrencilerin yoksulluğu ifade etme şekillerinde “temel ihtiyaçlarını karşılayamamak, zorluklara alışmak, geçim kaynaklarına erişememek, gelecekle ilgili belirsizlik yaşamak ve her şeyden yoksun olmak” ilk beş sırayı oluşturmaktadır. Öte yandan, yoksulluğun “toplumsal yaşamda dışlanmak” olduğu seçeneği en az tercih edilen seçenek olmuştur. Bu durum şüphesiz farklı nedenlerle açıklanabilir. Bu seçeneğin katılımcılar tarafından en az ifade edilen seçenek olmasını, mülteci öğrencilerin yaşamını sürdürdükleri kent olan Eskişehir’in kendine has özellikleriyle açıklamak mümkündür. Eskişehir, hem iç göç hem mülteci göçü alan bir kent konumundadır. Şahbaz’ın da belirttiği gibi (2020: 121) “Eskişehir’in gelişmiş sanayi ve ticaretiyle ekonomik sıkıntıda olanlar için iş umudu; eğitim, kültür, sağlık ve sosyal faaliyet merkezleri ile de yaşam kalitesini artırmak isteyenler için cazibe merkezi olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.” Dolayısıyla Eskişehir, farklı etnik kökenlere mensup insanların birlikte yaşadığı bir kenttir. Öte yandan, “yoksulluk kavramını tanımlama yolu 1880’lerde Charles Booth’un yaptığı çalışmalara dayanmaktadır (Spicker ve Booth, 1990; Budak, 2020: 6).” Katılımcıların 97’si tarafından ifade edilen “temel ihtiyaçlarını karşılayamamak”, yoksulluğun bilinen genel tanımına uygun bir ifadedir. Bilindiği üzere, “yoksulluğu bir terim olarak ilk kez 1901 yılında tanımlayan kişi, Seeböhm Roventree’dir. Roventree’ye göre; yoksulluk elde edilen bütün gelirin insanın varlığını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan temel unsurların gereksinimlerini giderememesi durumudur (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011; Budak, 2020: 6).” Ancak günümüz toplumlarında yoksulluğu sadece “temel ihtiyaçları karşılayamama,

gelirin olmayışı, gıda ihtiyacını karşılayacak maddi durumdan yoksunluk vb.” gibi durumlarla tanımlamak eksik olacaktır.

Küreselleşme süreci ve bu sürece eşlik eden neoliberal politikalar, yoksulluğu farklı parametrelerle ve göstergelerle yeniden tanımlama ihtiyacını doğurmuştur. Aynı şekilde küresel göç hareketleri de yoksulluğu etkilemekte ve yoksulluğu temel ihtiyaçların karşılanamamasının yanında bir insan hakları sorunu olarak ele alınmasını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla “yoksulluğu sadece bir açlık meselesi veya yeterince gıda ihtiyacının karşılanmaması olarak tanımlamak çok doğru bir tespit olamayacaktır. Yoksulluk, aynı zamanda gıda başta olmak üzere barınma, giyim, sosyal yaşam, sağlık, eğitim, insani haklar ve bununla birlikte insanın yaşam kalitesini etkileyen her şeyin eksikliğini ifade eder (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011; Budak, 2020: 6).” Bu çalışmanın temel iddiası, yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğudur. Yoksulluğun başta “sağlık, eğitim ve yaşam standartları” olmak üzere diğer boyutlar, bunlara ait göstergeler ve farklı parametreler bakımından (mülteci lise öğrencileri örneğinde) ele alınması gerektiği, bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Afgansitan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerden gelen mülteci lise öğrencilerinin yoksulluğu ifade etme şekillerine ilişkin görüşleri, yoksulluğu “*maddi açıdan betimleme*” ve yoksulluğu “*diğer şekilde betimleme*” olmak üzere iki kategori altında toplanmıştır. Buna göre katılımcılardan bazıları yoksulluğu yiyecek, giyecek, para vs. gibi “*maddi faktörlere*” vurgu yaparak şöyle tanımlamışlardır:

“Yoksulluk evin, yiyeceğin olmaması (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yoksulluk, insanların ihtiyacı olan şeyleri alamaması, çok kötü bir durum (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yiyecek yemeğin olmadığı zaman evet anlarsın. Gerçekten yok yani yok! Hiç kıyafetini, ayakkabını, üstünü başını düşünmezsin hiçbir zaman. Sadece karnının doymasını ya da çocuğunun karnının doymasını düşünürsün. Yoksulluk, huzursuzluğu getirir (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yok demek yoksulluk. Param yok, bir şey alamıyorum. Kendi odam yok. Babam yok. Soğukta yürüyerek geliyorum. Elbisem yok (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Çalıştığımızda bize çok az para veriyorlar, fatura ve giderlerimiz de çok. O yüzden yoksulluk oluyor. Çok zor bir durum (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Günümüzde, çok boyutlu olduğu sıkça dillendirilen yoksulluk, gelir veya parasal olarak açıklanmasının yanında farklı unsurlarla da tanımlanan ve analiz edilen bir sorun haline gelmiştir. Nitekim katılımcılardan bazıları da yoksulluğu “farklı durumlara” vurgu

yaparak tanımlama yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda, katılımcılardan biri yoksulluğu *ebeveyn yokluğu* ile açıklamış ve şunları söylemiştir:

“Hepsinden önemlisi anne ve babanın olmayışı en büyük yoksulluktur. Anne baba olmazsa sadece maddi değil manevi destek de olmuyor. Herşeyden yoksun olunmuş oluyor! (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

Yine, yoksullukla ilgili gelir ve parasal anlatımların dışına çıkan katılımcılardan biri yoksulluğu *insan hakları* bağlamında ve *nöbetleşe yoksulluğa* vurgu yaparcasına açıklamıştır. Günümüz toplumlarında yoksulluk, aynı zamanda bir insan hakları sorunudur. Özellikle çocukların bu konuda yaşadıkları sorunlar, konuyu daha da önemli hale getirmektedir. Göç kararının verilmesinde belki de hiçbir şekilde görüşü alınmayan çocukların, gittikleri ülkelerde bu sorunla karşılaşmaları bir insan hakları sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir katılımcıya ait aşağıdaki sözler bu duruma işaret etmektedir:

“Yoksulluk sadece açlıktan ölmek demek değil. Afganlı çocukların dilek tutma hakları bile yok. O, en büyük yoksulluktur. Türkiye’ye önceden gelen Afganların durumu iyi ama yeni gelenlerin yani bizlerin durumu çok kötü (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Mahatma Gandhi ‘*yoksulluk şiddetin en kötü biçimidir*’ der ve yoksulluğu mahrumiyet ve acıların en büyük nedeni olarak görür.”¹⁰⁵ Benzer şekilde katılımcılardan bazıları da yoksulluğun *çok kötü bir durum* olduğunu şu sözleriyle ifade etmişlerdir:

“Yoksulluk çok kötü bir durum (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çok zor bir durum. Çok kötü bir his, diğer insanlara bakıyorsun onlar gibi alabilmek istersin ama alamazsın (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Zor ve üzücü bir durum (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yoksulluk çok kötü ve zor bir durum (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yoksulluk çok kötü bir şey. Her gördüğün şeyi alamıyorsun bunun düzelmesi için çok ders çalışmam lazım. Çok ders çalışıp iyi bir mesleğimin olması lazım, bunu biliyorum (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Yoksulluk, bireylerin psikolojik durumunu olumsuz şekilde etkilediği için onların günlük hayatta karşılaştıkları diğer sorunlar karşısındaki dayanıklılıklarını (resilience) da zayıflatmaktadır. Nitekim, katılımcılardan biri yoksulluğu “*yapamama, alışma ve çaresizlik*” şeklinde açıklamış ve şu sözleri dile getirmiştir:

¹⁰⁵<https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/370> Erişim tarihi: 26.09.2022

“Sadece nefes almak, başka hiçbir şey yapamamak demek. Ama yoksulluğa insan gittikçe alışıyor. Hayat bu zannediyor. Yoksulluk çaresizliktir (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Uzun süreli yoksulluk durumu bireylerde umutsuzluğa yol açabilmekte, bu durumu değiştirme veya yoksulluğu azaltma noktasında bireyi pasif bir tavra sokabilmektedir. Bu bağlamda, katılımcılardan bazıları yoksulluğu “*kabullenici ve kaçılamayacak bir durum*” ve bir tür “*kader*” olarak açıklama yoluna gitmişler ve şunları söylemişlerdir:

“Yoksulluk kötü bir şey ama Allah bize şu an böyle yazı yazmış ne yapabiliriz? (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çok kötü bir durum ve zor bir durum. Çok sabretmek lazım. Allah deniyor bizi (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların yoksulluğu ifade etme şekillerine baktığımızda, söz konusu açıklamaların klasik tek boyutlu ve çağdaş çok boyutlu yoksulluk anlatımlarına yakın olduğu görülmektedir. Katılımcı öğrencilerin yoksulluk algılarında şüphesiz mensubu olunan köken ülkenin sosyal ve kültürel yapısının da etkisi bulunmaktadır.

Tablo 4.43. *Yoksul insan kavramına ilişkin görüşleri*

Yoksul insan kavramına ilişkin görüşü	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Parası, sağlık güvencesi, mesleği, geliri olmayan insandır	212	75,7	76,3	100,0
Dışlanan ve hor görülen insandır	48	17,1	17,3	100,0
Gıda ihtiyacını karşılayamayan insandır	84	30,0	30,2	100,0
Haklarını yeterince kullanamayan insandır	96	34,3	34,5	100,0
Yardımlara muhtaç olan insandır	149	53,2	53,6	100,0
Diğer	2	0,7	0,7	100,0

Tablo 4.43’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ‘yoksul insan’ kavramına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (212 öğrenci; %75,7) ‘yoksul insanın’, ‘parası, sağlık güvencesi, mesleği, geliri olmayan insan’; yarısından fazlası (149 öğrenci; %53,2) ‘yardımlara muhtaç olan insan’; 96’sı ‘haklarını yeterince kullanamayan insan’; 84’ü ‘gıda ihtiyacını karşılayamayan insan’ ve

48'i 'dışlanan ve hor görülen insan' olduğunu belirtmiştir. 2'si ise 'diğer' cevabını vermiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 'yoksul insan' kavramı için katılımcıların en çok dile getirdikleri ilk üç ifade 'parası, sağlık güvencesi, mesleği, geliri olmayan insandır; yardımlara muhtaç olan insandır; haklarını yeterince kullanamayan insandır" olmuştur. Çalışmanın bu bulgusunu, Aktürk Çopur'un (2019) "demografik veriler ışığında katılımcıların durumuna bakıldığında, birçok mülteci ailenin ekonomik olarak zor şartlar içerisinde hayata tutunmaya çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durum öğrenci veli görüşmeleri için ziyaret edilen evlerde de görülmüştür" şeklindeki bulgusu desteklemektedir.

Öte yandan, klasik sosyoloji teorilerinde yeterince yer verilmeyen yoksul ve yoksulluk kavramlarının, G. Simmel'in sosyolojisinde de yer bulduğu görülmektedir. Bilindiği üzere "yoksul, yabancı, cimri ve savurgan, soylu ve maceracı", Simmel'in sosyolojisinde yer verdiği toplumsal tiplerdir. "Simmel'de ideal tiplerin temel amacı, anlamın çözümlenmesini kolaylaştırmaktır (Swingewood, 2009: 149; Yıldız, 2012: 43)." "Ona göre, kişiyi yoksul yapan parasızlık değildir. Sosyolojik açıdan, yoksul kişi, bu parasızlık yüzünden yardım alan kişidir (Simmel, 2009: 178; Yıldız, 2012: 45)." Yine "Simmel'e göre yoksulluk olgusu, toplum bu olguyu özel bir kategori olarak tanıdığı ve kimi bireylerin bu kategoriye girmesine izin verdiği takdirde karşımıza çıkmaktadır. Bireyin toplumsal çevrenin bir ürünü olduğunu hatırlatan Simmel, yoksulluk durumunun, bu durumu yaşamayan bireylere moral yükümlülükler getirdiğini söylemektedir. Simmel'e göre, yoksulluk verili bir durum olduğu için değil, bir sonuç olarak sosyolojik anlam kazanmaktadır. Bu nedenle yoksulluğun, salt bir maddi sefalet olarak değerlendirilmemesi gerekir (Çiğdem, 2002: 134; Bilen, Şan ve Aydın, 2005: 7)." Yoksulluğun maddi yoksunluk olarak açıklanması, yoksullukla ilgili yapılan analizlerin eksik kalmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan "Simmel'in yaptığı vurguyla yoksulluk yalnızca parasal kaynaklardan veya toplumun parasal / maddi zenginliğinden yoksun kalmak olarak görülmemelidir. Toplumun toplumsal ve kültürel birikiminden mahrum kalma halini de kapsıyorsa, yoksulluk, 'kimlik' ve 'aidiyet' problemlerini daha da derinleştirecektir (Çiğdem, 2002: 135; Bilen, Şan ve Aydın, 2005: 7)." Simmel, modern toplumlarda

yoksulluğu bitirmeye yönelik çabaların sonuçsuz kalacağını, yoksulluğun toplumun farklı katmanlarında varlığını sürdürecektir bir olgu olacağını belirtmiştir. “Simmel’e göre yoksulluk olgusu, toplumun tüm kesimlerinde görülebilecek bir durumdur. Bir insan, aslında belli bir yaşam standardına sahip olduğu halde, daha yüksek olan gelir gruplarına göre kendisini yoksul olarak algılayabilir. Bu yüzden, yoksulluk problemini toptan ortadan kaldırmayı amaçlayan hükümet programlarının veya politikalarının başarıya ulaşması mümkün değildir. Daha da ötesi tabakalaşma piramidinin en altında yer alanların durumları düzeltilse dahi, modern toplumların tabakalaşmacı sistemi içinde, çok sayıda insan kendini diğerlerine göre daha yoksul (Ritzer, 1996: 275; Bilen, Şan ve Aydın, 2005: 8)” görebilecektir.

Görüşme yapılan katılımcıların da haklarını kullanamayan, yardımlara muhtaç halde yaşayan, düzenli bir geliri olmayan ve vatanından uzak yaşayan insanları ‘yoksul’ olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında, katılımcıların ‘yoksul insan’ kavramına ilişkin görüşlerine baktığımızda, bazı katılımcıların “ihtiyaçlarını karşılayamayan, maddi durumu kötü olan, herhangi bir mesleği olmayan, sağlık güvencesi olmayan” insanları ‘yoksul’ olarak tanımladıkları görülmüş ve konuyla ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“İhtiyacı olan şeyleri alamayan kişi demektir (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yoksulluk, bir şeye ihtiyacın olup da alamamak (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Maddi olarak bunu yapamamak zor bir durum oluyor (Ö11-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yiyecek yemeği olmayan insanlardır (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Yoksulluğun göstergelerinden biri olarak kabul edilen “yardımlara muhtaç halde yaşamak”, katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir. Neoliberal politikalar ve küreselleşme süreciyle birlikte derinleşen eşitsizlikler ve derinleşen yoksulluk, yardımlara bağımlı halde yaşamaya çalışan insan sayısını artırmış, artırmaya devam etmektedir. Bu durum katılımcılar tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Yardımlara bağlı bir hayat sürdüren insanlardır (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sürekli yardımlarla yaşayanlardır (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Klasik tek boyutlu yaklaşımda yoksulluk ve yoksul insan “para, maddi durum veya gelir” gibi faktörler bağlamında; çok boyutlu perspektifte ise bu faktörlere ek olarak “katılım, özgürlükler, dışlanma, haklar, siyasi katılım vb.” göstergeler üzerinden

tanımlanmaktadır. Dolayısıyla farklı ülkelerden gelen mülteci lise öğrencilerinin yoksul insan kavramına ilişkin dile getirdikleri ifadelerin her iki yoksulluk yaklaşımına da yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca nitel boyutta görüşme yapılan katılımcıların ‘yoksul insan’ kavramına ilişkin görüşlerinin, nicel boyuta katılan mülteci öğrencilerin görüşleriyle benzerlik gösterdiğini söylemek gerekir.

Tablo 4.44. *Çocuk yoksulluğu kavramına ilişkin görüşleri*

Çocuk yoksulluğu kavramına ilişkin görüşü	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Çocuğun yetersiz beslenmesidir	169	60,4	60,8	100,0
Çocuğun sağlık güvencesinin olmamasıdır	123	43,9	44,2	100,0
Çocuğun barınma sorunu yaşamasıdır	104	37,1	37,4	100,0
Çocuğun eğitim hizmetlerine ulaşamamasıdır	171	61,1	61,5	100,0
Çocuğun haklarını kullanamamasıdır	186	66,4	66,9	100,0
Diğer	1	0,4	0,4	100,0

Tablo 4.44’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ‘çocuk yoksulluğu’ kavramına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (186 öğrenci; %66,4) ‘çocuk yoksulluğu’ kavramının ‘çocuğun haklarını kullanamaması’, 171’i ‘çocuğun eğitim hizmetlerine ulaşamaması’, 169’u ‘çocuğun yetersiz beslenmesi’, 123’ü ‘çocuğun sağlık güvencesinin olmaması’ ve 104’ü ‘çocuğun barınma sorunu yaşaması’ olduğunu belirtmiştir. 1’i ise diğer cevabını vermiştir. Akıllı ve Dirikoç’un (2017) yaptıkları çalışmada “eğitim süreçlerini kesintiye uğratarak çalışmak zorunda kalmaları, giyim, eğitim, beslenme ve oyun gibi gereksinimlerinin hangi oranda giderildiği, çocukların yoksulluk ve yoksunluk durumlarını yansıtan belirteçleri oluşturduğunu” belirtmeleri, araştırmanın bu bulgusuyla örtüşmektedir. Gün, Yıldız ve Güvendik (2017) tarafından yapılan çalışmada yer alan “Kayseri ili odaklı okullaşma oranı kadın ve erkek toplamında %70 olup okul çağında olup okula gidemeyen Suriyeli çocuk oranı ise %30’dur” şeklindeki bulgu da, araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir. Yine Yılmaz’ın (2020) çalışmasında yer verdiği “çocukların beslenme durumu, okuldaki sistem ve kıyafet kurallarına uyum sağlama noktasında da önemli sorunlarla karşılaştıkları gözlemlenmiş ve

bu sorunların bir çoğu da mülteci öğrencilerin sosyal ve ekonomik statüleriyle ilişkilendirilmiştir” şeklindeki bulgu da, araştırmanın bu bulgusuyla örtüşmektedir.

Göç sürecinde çoğu zaman görüşü alınmayan çocuklar, gerek münferit gerek aileleriyle çıktıkları göç yolculuğunda birçok olumsuzluğa maruz kalmaktadırlar. Aynı şekilde hedef ülkeye vardıldıktan sonra da çocuklar çok sayıda olumsuzlukla karşı karşıya kalabilmektedirler. İstismar, çocuk işçiliği, kız çocukların erken yaşta evliliği, okul terkleri, zorla dilendirilme, yoksulluk vb. en önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk yoksulluğu kavramı tüm bu durumları kapsayıcı bir özellik taşımaktadır. Hanenin yoksulluğu çoğunlukla çocuğun da yoksulluğu olduğundan, yoksulluk çocukların tüm yaşamını etkileyen bir problem haline gelmektedir. Dolayısıyla “yoksulluk probleminin yol açtığı şartlar, onları savunmasız duruma getirmektedir. Öyle ki, yoksulluk bir haneye sirayet ettiğinde bu yoksulluktan en fazla zarar görenler o ailenin en küçük bireyleri olan çocuklar olmaktadır (UNICEF, 2001; Aktürk Çopur, 2019: 72).” Günümüz toplumlarında çocukların yoksulluğu ‘sadece temel ihtiyaçlarını karşılayamama’ göstergesi üzerinden değil, çok sayıda gösterge ve parametre bakımından ele alınması gereken bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Aktan (akt. Avşar Kurnaz, 2007: 48)’a göre ise yoksulluk tarif edilirken çok boyutluluğu dikkate alınmalı ve “*fiziki zafiyet, maddi mahrumiyet, güçsüzlük, izolasyon, zamanın ve katılımın yetersizliği, çevrenin bozulması ve çevrenin kirliliği*” gibi boyutlar da dikkate alınmalıdır. Bunun yanında, Küçükalay ve diğerlerinin (akt. Akıllı ve Dirikoç, 2017: 207) de belirttiği gibi “çocuklar, mülteci gruplar içerisinde en kırılgan özneyi oluşturmaktadır. Çocukların ve ailelerinin yaşadığı yoksulluk çocukları eğitim hayatından kopararak çalışmaya itmektedir. Çoğunlukla kentlerde yaşayan mülteciler şiddetli ekonomik problemlerini ortadan kaldırmak amacıyla çocuklarını da çalıştırma stratejisine başvurumaktadırlar. Mülteci çocuklar bazen kendi iradeleriyle bazen de ailelerinin zorlamasıyla çalışmaktadırlar. Çocuklar, uygun olmayan çalışma süreleri ve çalışma şartları, düşük olan ücretler, işçi sağlığı, iş güvenliği, sosyal güvenlik vb. gibi çok sayıda problemle karşı karşıya kalmaktadırlar.” Limanlı (2020: 159) ise çocuk yoksulluğunun

niçin önem arz ettiğini ve üzerinde durulması gereken önemli sorunlardan biri olduğunu sormakta ve şöyle bir gerekçelendirme yapmaktadır:

Öncelikle, bir çocuğun yoksulluk içinde yaşaması kendi başına etik değildir. Bunun nedeni çocuğun içine doğduğu durumdan sorumlu tutulamayacağıdır. Bir bireyi tercihi olmadığı bir durumdan sorumlu tutmak adil olmayacağından çocukların yoksulluktan kurtarılması gerekmektedir. *İkinci* olarak, çocuklar toplumların geleceğidir. Her çocuk ait olduğu topluma katma değer katacak bir yetişkine dönüşecektir. Yoksulluk ise bu ihtimali azaltmakta, hatta tamamen ortadan kaldırmaktadır. *Üçüncü* olarak, çocuklar bakıma muhtaçtır. Bir diğer deyişle, çocuklar bağımlıdır. Bir yetişkin gibi kendi başlarının çaresine bakamazlar. Bu nedenle, yoksulluktan kurtulmaları yetişkinlerin harekete geçip geçmemesine bağlıdır (Bradbury, Jenkins ve Micklewright, 2001; Limanlı, 2020: 159). *Dördüncü* olarak, çocuklar, bilhassa az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ülke nüfusunun önemli bir kısmını oluştururlar. 2020 itibarıyla en az gelmiş 47 ülkedeki nüfusun %45,3'ünün 0-17 yaş grubundan oluşacağı öngörülmektedir (UN, 2019; Limanlı, 2020: 159).

Limanlı tarafından ifade edilen durumlar, mülteci çocukların yoksulluklarını ele almayı da gerektiren gerekçeler sunmaktadır. Dolayısıyla dünyanın farklı yerlerinde yaşamaya çalışan mülteci çocukların deneyimlediği yoksulluk, özellikle çok boyutlu açıdan ele alınmayı bekleyen önemli ve spesifik küresel sorunlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Bunun yanında, toplumsal sınıf eşitsizliğine dayanan kapitalist sistem, küreselleşme süreci ve neoliberal politikalarla iyice kök salmış; yoksulluğu derinleştirmiş ve yoksullukla karşı karşıya kalan çocuk sayısını da artırmıştır. Günümüzde, küresel sorunlardan biri çocuk yoksulluğu olmuş, bu soruna mülteci çocuk yoksulluğu da eklenmiştir. Yoksulluk nedeniyle istismara uğrayan çocuk sayısı da hızla artmaktadır. Nicel boyuta katılan mülteci öğrencilerin “çocuk yoksulluğu” kavramına ilişkin görüşleri, çok boyutlu bir nitelik taşımakta ve çocuk yoksulluğu ile ilgili literatürde yer alan görüşlerle benzerlik göstermektedir.

Görüşme yapılan mülteci öğrencilerin “*Çocuklar yoksulluktan nasıl etkilenmektedirler?*” şeklindeki soruya verdikleri cevaplara baktığımızda ise ‘*çocuk yoksulluğunu*’ sadece “temel gereksinimlerin karşılanamaması” şeklinde değil, çağdaş yoksulluk tartışmalarında yer alan argümanları da içeren bir biçimde açıkladıkları görülmektedir:

“Çocuklar, mesela gerekli besinleri alamayarak, mesela yoksulluktan gerekli ihtiyaçlarını alamadığımız için o yandan etkileniyorlardır. Gerekli eğitim, gerekli ihtiyaçları işte alamadıkları için bence etkileniyorlardır (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yoksulluğa maruz kalan çocuklar direkt on yaş atıyor. Ciddi söylüyorum. Beyinsel olarak, fiziksel ve bedensel olarak herşeyiyle bir on yaş atıyor (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Göçün doğurduğu tüm olumsuzluklarda olduğu gibi yoksulluğun da doğrudan ve şiddetli şekilde etkilediği grupların başında çocuklar gelmektedir. Bakıma muhtaç ve tüketici konumunda bulunan çocuklar, göç hareketlerinin öznesi olmaktadır ve yaşamaya başladıkları ülkelerde kendilerini bekleyen potansiyel risklerden çok boyutlu olarak etkilenmektedirler. Nitekim katılımcılardan bazıları, çocukların yetişkinlere göre yoksulluğu daha kötü şekilde yaşadıklarını şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Çocuklar için çok ağır tecrübeler. Çok daha zor (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Psikolojik olarak çok kötü. Onlar için daha kötü bir durum (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çocuk yoksulluğu çok daha zor ve kötü bir durum. Kardeşlerimden örnek vermem gerekirse markete gidiyoruz birşeyler istiyorlar alamıyoruz gözleri kalıyor. Bu durum hem bizim için hem de onlar için çok zor ve üzücü bir durum. Büyük bir insana göre çocuklar çok daha fazla etkileniyorlar bu durumdan (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çok kötü. Karşıdakinde var sende azıcık var ya da hiç yok (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Son yıllarda Türkiye’ye gerçekleşen göçlerin demografik yapısına baktığımızda çocukların önemli bir grubu oluşturduklarını görüyoruz. “Bu durum ulusal kaynaklar ve sistemlerde baskı oluşturmaktadır. Çocukların korunmaları, hizmetlere erişim gereksinimlerinin karşılanması için büyük bir emek harcanması gerekmektedir. Yine bu çocuklar, hanelerinin derin olan yoksulluk seviyesi; savaşlardan ve yerinden edilmeden doğan kalıcı travma, dil sorunu ve sosyal içerme eksikliği sebebiyle acilen çözülmesi gereken sıkıntılarla yüz yüze gelmektedirler.”¹⁰⁶ Katılımcıların “çocuk yoksulluğu” kavramına yükledikleri anlamların, gerek köken ülkede gerekse şu an yaşadıkları ülkede - Türkiye’de- deneyimledikleri yoksunlukların izdüşümü olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰⁶<https://www.unicef.org/turkiye/media/10451/file/UNICEF%202019%20Y%20> Erişim tarihi: 21.08.2022

4.2.5.2. Kim daha yoksul: “Yoksulluk riski ve çocuklar”

Tablo 4.45. Hangi çocukların yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunduğu ilişkin görüşleri

Hangi çocukların yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunduğu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kırsal alanda büyüyen çocuklar	8	2,9	2,9	2,9
Engelli olan ya da ailelerinde engelli birey bulunan çocuklar	20	7,1	7,2	10,1
Çok çocuklu ailelerde doğan çocuklar	32	11,4	11,5	21,6
Vatanından uzakta yaşayan çocuklar	75	26,8	27,0	48,6
Aileleri göç etmiş olan çocuklar	62	22,1	22,3	70,9
Düzenli gelire sahip olmayan anne ve babaların çocukları	41	14,6	14,7	85,6
Annesi ya da babası olmayan çocuklar	34	12,1	12,2	97,8
Eğitim almamış anne ve babaların çocukları	6	2,1	2,2	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.45’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin, hangi çocukların yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunduğu ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların 75’i ‘vatanından uzakta yaşayan çocukların’, 62’si ‘aileleri göç etmiş olan çocukların’, 41’i ‘düzenli gelire sahip olmayan anne ve babaların çocuklarının’, 34’ü ‘annesini ya da babası olmayan çocukların’, 32’si ‘çok çocuklu ailelerde doğan çocukların’, 20’si ‘engelli veya ailelerinde engelli kişi bulunan çocukların’, 8’i ‘kırsal alanda büyüyen çocukların’ ve 6’sı ‘eğitim almamış anne ve babaların çocuklarının’ yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunduğunu belirtmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere, yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunma konusunda “vatanından uzakta yaşayan çocuklar ve aileleri göç etmiş çocuklar”, katılımcılar tarafından en çok ifade edilen gruplar olmuştur. Çocuk yoksulluğu, gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ortak sorunlarından biri olma niteliğine sahip olgulardan biridir. Göçün öznelere olan çocukların karşı karşıya kaldığı en önemli sorun olan yoksulluk, hızla küresel bir hal almaya başlamıştır. Savaşlar, kuraklık, iklim değişikliği, siyasal ve dini çatışmalar vb. durumlara bağlı olarak meydana gelen insan hareketleri sonucunda milyonlarca insan (bunların önemli bir bölümü çocuktur), doğdukları toprakların dışında

yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu göç süreci beraberinde birçok sorun getirmekte, çocuk yoksulluğu ise bu sorunların en önemlilerinden biri olmaktadır. Çocukların üyesi oldukları hanelerin de yoksul olması, çocuk yoksulluğunu derinleştirmektedir. Dolayısıyla “dünyada her gün üç yüz binden fazla çocuk yoksullukla doğrudan ilişkili sebeplerle hayatını kaybetmektedir (Akıllı ve Dirikoç, 2017: 218).” Öte yandan “UNICEF’in sunduğu bilgilere göre, çocukların yoksullukla karşılaşma risklerinin yetişkin insanlara göre iki kat fazla olduğu bilinmektedir (UNICEF, 2016; Akıllı ve Dirikoç, 2017: 218).”

Göç hareketleri nedeniyle milyonlarca çocuk istemeyerek de olsa yaşadığı yerden ayrılmak zorunda kalmakta, başta yoksulluk olmak üzere hayatın acımasız yüzüyle karşılaşmaktadır. UNICEF¹⁰⁷ tarafından tahmin düzeyinde yapılan en güncel açıklamaya göre “şiddet, çatışma ve diğer sorunlar, 2021 yılının sonunda 36,5 milyon çocuğun yerinden edilmesine neden oldu. Rekor sayılabilecek düzeydeki bu sayı, 2. Dünya Savaşı’ndan bu yana kayda geçen en yüksek sayı olup 13,7 milyon¹⁰⁸ mülteci çocuk ile çatışma ve şiddet sebebiyle ülke içinde yerinden edilen yaklaşık 22,8 milyon çocuğu da içermektedir. Ancak bu sayıya iklim sorunları ve çevresel şoklar ya da felaketler yüzünden yerinden edilen çocuklarla Ukrayna’daki savaş nedeniyle 2022’de yerinden edilen çocuklar dâhil değildir.” Kahraman ve Sallan Gül’e (2015: 344) göre de “günümüz toplumlarında genellikle çocukların sahip oldukları temel haklarına ulaşamamalarıyla ele alınan yoksulluk olgusu, gelir ve tüketim dikotomisinin ötesinde, farklı yoksunluk tipleriyle birlikte ve çocuk merkezli politikalar temelinde irdelenmesi gereken bir sorun” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Kahraman ve Sallan Gül (2015: 347), EUROSTAT’a yaptıkları atıfla çocuk yoksulluğu risk kriterlerinden bahsetmekte ve bunları “1. *İstihdam durumu*: İşsizlik ve düşük nitelikli işler, 2. *Hane tipi*: Bir kişilik ve kalabalık aileler, 3. *Anne-baba eğitim düzeyi*: Düşük eğitim çocukların yüksek yoksulluk riski ve 4. *Göçmenlik geçmişi*: Göçmen aile çocukları yoksulluğu diğer gruplara göre daha derin yaşamaktadırlar” şeklinde sıralamaktadırlar. *Göçmenlik geçmişi*, mülteci çocukların yoksullukla karşı karşıya

¹⁰⁷<https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri> Erişim tarihi: 20.06.2022

¹⁰⁸Bu sayı, sırasıyla UNHCR ve UNRWA'nın yetkisi altındaki mültecilerin yanı sıra UNHCR tarafından ayrı ayrı bildirildiği üzere yurt dışında yerinden edilmiş Venezuela kökenli çocukları da içeriyor. (<https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri> Erişim tarihi: 20.06.2022)

kalmalarına yol açabilecek en önemli risk faktörü olarak öne çıksa da, diğer üç kriterin de mülteci çocuklar için yoksulluğu ortaya çıkarabilecek veya artırabilecek bir niteliğe sahip olduğunu söylemek gerekir. Bu bağlamda, yukarıda da değinildiği gibi yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunmayla ilgili olarak katılımcı öğrencilerin “*vatanından uzakta yaşayan çocuklar ve aileleri göç etmiş çocuklar*” şeklindeki görüşlerini, UNICEF’in “mülteci ve yerinden edilmiş çocukların oranı rekor bir düzeye çıktığı için eğitim, sağlık ve koruma gibi ana destek ve hizmetlere ulaşım yeterli olmamaktadır. Mülteci durumundaki çocukların sadece yarısı ilkokula kayıtlı durumdayken, ergenlik çağındaki mültecilerin dörtte birinden azı ise ortaokul eğitimine devam etmektedir¹⁰⁹” şeklindeki açıklaması destekler niteliktedir.

Hanenin içinde bulunduğu yoksulluk sorunu çocuğun da yoksulluğu olduğu için sonradan meydana gelen farklı durumlara bağlı olarak da çocuklar yoksulluğun içine düşebilmektedirler. Çocuğun içinde büyüdüğü hanenin kültürel, sosyal ve ekonomik sermaye bakımından zayıf olması, söz konusu yoksulluğu şiddetlendirmektedir. Öte yandan, eşitsizlikleri körükleyen küreselleşme süreci ve eşlik eden neoliberal politikalar, milyonlarca insan için olduğu gibi çocuklar için adeta derinleşen bir yoksulluk yaratmakta, özellikle çocuklar için bir yoksulluk döngüsü oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle “küreselleşme sürecinin görmezden gelinen bir yüzü de sağlık, beslenme, eğitim vb. gibi olanaklardan yeterince faydalanamayan milyonlarca yoksul insandır. Dolayısıyla, ekonominin üst düzeyde olduğu dünyamız öte yandan yoksulluğun, fakirliğin en yüksek boyutlara vardığı bir çağı yaşamaktadır (Kınacı, 2020: 81-82).” Dünyanın çoğu yerinde devam eden göç hareketleri sonucunda milyonlarca çocuk, yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmakta; çoğu vatansızlık statüsüyle karşı karşıya kaldığı gibi yoksulluğun pençesine de düşmektedirler. Nitekim, yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya kalma noktasında, nicel boyutta yapılan ankete katılan mülteci öğrencilerin en çok “*Vatanından uzakta yaşayan çocuklar ve Aileleri göç etmiş olan çocuklar*” şeklindeki seçeneklere vurgu yaptıkları görülmektedir.

¹⁰⁹ <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri> Erişim tarihi: 20.06.2022

Bu bulguları destekleyecek ve pekiştirecek şekilde nitel boyut için yapılan görüşmelere katılan katılımcılar “*Yoksulluk konusunda kendini diğer ülkelerden gelen göçmen çocuklarla karşılaştırabilir misin?*” sorusuyla ilgili olarak önemli görüşler ifade etmişlerdir. Bazıları aynı kaderi paylaştıklarını ve aynı şartlarda yaşadıklarını şöyle belirtmişlerdir:

“Aramızda çok fark yok, aynı durumları yaşıyoruz (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Aynı durumdayız, aynı sıkıntıları yaşıyoruz (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Aynı durumdayız, aynı zorlukları yaşıyoruz. Hatta benden daha zor durumda olanlar var (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben bir fark göremiyorum onlar da yoksul benim gibi (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Afganistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerden gelen mültecilerin ekonomik sermayeleri farklılık göstermektedir. Köken ülkelerin görece ekonomik durumları da bu konu hakkında açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, bazı katılımcılar, maddi durumlarının diğer ülkelerden gelen mülteci öğrencilere göre biraz daha iyi olduğunu belirtmiş, bir tür görece yoksulluğa vurgu yapmışlar ve şunları söylemişlerdir:

“Suriyelilerin maddi durumu bizden çok daha kötü. Bilmiyorum neden daha fazla yardım alıyorlar, ama durumlarının daha kötü olduğunu görüyorum (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Diğerlerinden daha iyi buluyorum kendi durumumu. Benden çok kötü halde olanlar var (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şöyle bir baktığımda İran ve Iraklıların durumu daha iyi gibi Suriyelilere göre. Suriyelilerden de durumları iyi olanlar var ama Türkiye’de yaşamıyorlar. Onlar doğruyu söylemek gerekirse yurt dışında yaşıyorlar. Biraz daha kendini toparlaması gereken aileler burada yaşıyor. Çok yoksul aileler var, her yerde var, her ülkede var, her vatanda var. Çünkü bu insanlıkla alakalı bir durum ırkla alakalı bir durum değil. Yani burada çalışırsan kazanırsın. Yoksulluğu yok edebilirsin! (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Bazı katılımcılar ise yoksulluk durumunun ‘değişkenlik’ gösterdiğini; bazen kendilerinin bazen de diğer ülkelerden gelenlerin yoksul olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca ‘yardımlardaki’ dengesizliğe de vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda, Suriyeli ve İranlı olduklarını söyleyen katılımcılar şunları söylemişlerdir:

“Bazen ben yoksul durumda oluyorum bazen arkadaşlarım benden daha yoksul, bazen öyle bazen böyle (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Suriyeliler para alıyor. Biz almıyoruz. Neden bilmiyorum. Biz daha zor durumdayız (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Yoksulluğun en çok etkilediği gruplardan biri de vatansız statüde bulunan çocuklardır. Her türlü vatandaşlık haklarından yoksunluk anlamına gelen bu statü, çocukların yoksulluklarını daha da derinleştirmektedir. Nitekim, vatansız statüde olduğunu söyleyen bir katılımcı yoksulluğun değişkenlik gösterdiğine ve mültecilerle ilgili bir yanlış algının olduğuna şu sözleriyle dikkat çekmiştir:

“Bence herkeste yoksulluk farklı farklı durumlarda seyrediyor. Herkesin yoksulluğu farklı. Ben tekim diye ayrı sorunlarım var ama aileleriyle göç edip de kalabalık aile olarak benim aldığım kadar yardım alıp yaşamaya, geçinmeye çalışanlar var. Onlar için de çok zor bir durum. Bir de halk her göçmene Suriyeli diyor. Suriyelilere de istenmeyen gözlerle bakılıyor. Suriyeliler başka ülkeye göçebilselerdi de bunları yaşamasalardı keşke diyorum bazen (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Farklı ülkelerden gelen katılımcıların birbirlerinin yoksulluk durumlarını gözlemledikleri ve yoksullukları konusunda karşılaştırma yaptıkları da görülmektedir. Aslen Afgan olduğunu ancak İran’dan geldiğini dile getiren bir katılımcı, adeta empati yaparcasına, Irak ve İranlıların Suriyelilerden daha iyi durumda olduğunu dile getiren bir analizi şöyle yapmaktadır:

“İraklılara göre daha yoksulum ama Suriyelilere göre durumumu daha iyi gibi görüyorum. Suriyeliler daha yoksul görünüyor. Halk Suriyelilerin para aldığını zannediyor. Aslında onlar da almıyor. Suriyelilere karşı toplumda önyargı var. Onun dışında, Irak’ta petrol olduğu için ülkesinden onlara gelir gelebiliyor. Irak ve İranlılar iyi durumda, Suriyeliler daha bir yoksul görünüyor (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Hanede ebeveynlerin ya da ebeveynlerden birinin yokluğu yoksulluğu artırıcı bir etki yaratmaktadır. Katılımcıların geldiği köken ülkelere bakıldığında baba figürü önemli bir konumda bulunmakta ve hanenin geçiminden birincil derecede sorumlu kişi olarak algılanmaktadır. Nitekim İran’dan geldiklerini söyleyen katılımcılardan biri şunları söylemiştir:

“Ben kendimi daha yoksul görüyorum. Çünkü onlar 7 kişi yaşıyor. Babaları çalışıyor. Biz 9 kişi yaşıyoruz ve sadece abim çalışıyor. Çok daha zor durumdayız (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların, kendi yoksulluk durumlarını diğer ülkelerden gelen mültecilerin yoksulluklarıyla karşılaştırdıkları anlaşılmaktadır. Nitekim, bu konuda dile getirilen görüşlerin “*kendi durumunu daha kötü görme, kendi durumunu daha iyi görme; yoksulluğun göreceli olduğu, yoksulluğun alınan yardımlara göre farklılık gösterdiği, yoksulluğun hanede yaşayan ve çalışan kişi sayısına göre farklılık gösterdiği*” gibi ifadeler etrafında yoğunlaştığı görülmektedir.

4.2.5.3. Mülteci olmanın yakıcı bir sonucu: “Yoksulluk ve sonuçları”

Tablo 4.46. Mülteci olmanın yoksulluğu nasıl etkilediğine ilişkin görüşleri

Mülteci olmanın yoksulluğu nasıl etkilediği	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Azaltmaktadır	29	10,4	10,4	10,4
Artırmaktadır	199	71,1	71,6	82,0
Etkilememektedir	50	17,9	18,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.46’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin ‘mülteci olmanın yoksulluğu nasıl etkilediğine’ ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (199 öğrenci; % 71,1) ‘mülteci olmanın’ yoksulluğu artırdığını, 50’si etkilemediğini ve 29’u ise azalttığını belirtmiştir. Araştırmanın bu bulgusunun, bir önceki tabloda yer alan bulgularla ve UNICEF’in yaptığı açıklamalarla örtüştüğü görülmektedir. Şüphesiz, yoksulluk sadece göçmenler için söz konusu olan bir sorun değildir. Bir ülkede yaşayan vatandaşların önemli bir kısmı yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Dolayısıyla yoksulluk, her toplumda görülebilen bir temel sorun olmaktadır. Bunun yanında, toplum içindeki kimi dezavantajlı gruplar yoksulluğu daha şiddetli bir şekilde deneyimlemektedir. Bu gruplardan biri kısaca göçmen diyebileceğimiz sığınmacılar, mülteciler, şartlı mültecilerdir. Başka bir ifadeyle, her geçen gün sayıları artan ve uluslararası koruma arayan insanların önemli bir bölümü, yoksullukla karşı karşıya kalan insan grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla “dış göç olgusunun beraberinde getirdiği yoksulluk sorunu nedeniyle sosyal dışlanmaya uğrayan ve marjinalleşen göçmen insanlar yoksulluktan yoksulluğun bir başka şekli olan yoksunluğun içine düşmektedirler (Kansu Karadağ, 2018: 496).” Bu insanların önemli bir kısmı ise çocuklardır.

UNICEF’in de belirttiği gibi “küresel düzeyde mülteci insan nüfusu son on yıl içinde iki kattan fazla bir biçimde arttı ve çocuklar bu sayının neredeyse yarısına denk gelmektedir. Öte yandan, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan çocukların dörtte biri Avrupa ve Orta Asya’da (2,6 milyon, %25), üçte birinden fazlası Sahra Altı Afrika’da (3,9

milyon, %36) ve %13'ü Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da (1,4 milyon) yaşamaktadır.”¹¹⁰ Diğer yandan, “mülteci çocuklar, yetişkin mültecilere göre göçün öncesinde ve sonrasında ortaya çıkan yıkıcı sonuçlardan daha çok etkilenir. Mülteci insanlar göç ettikleri yerlerde günlük hayattaki değişimlere bağlı olarak çok sayıda sıkıntıyla yüz yüze gelmektedirler; yaşadıkları yerlere adapte olabilmek ve hayatlarını devam ettirebilmek için çaba harcamaktadırlar (Yavuz ve Mızrak, 2016; Yenen ve Ulucan, 2020: 294).” Yoksulluk, çocuklar için yıkıcı etki yaratan zorlukların başında gelmektedir. Yoksulluk, göç hareketlerinin öncesinde ve sonrasında söz konusu olabilen bir sorundur. Dolayısıyla “globalleşen dünyamızda yoksulluk sorunu göç hareketlerine, göç de yoksulluk sorununa neden olmaktadır. Göçmen insanlar yoksulluk sebebiyle köken ülkelerinden ayrılmakta, göç ettikleri yerlerde ise yoksunluğun içine düşmektedirler (Kansu Karadağ, 2018: 485).” Öte yandan Tümtaş ve Ergun'un (2014) çalışmalarında belirttikleri “yoksulluk sorunu ve göç olgusu arasında neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Bu yüzden göç etme sebebi ve hane aylık gelir karşılaştırması, söz konusu ilişkisi ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır” şeklindeki ifade, araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir. Kısaca Tümtaş ve Ergun'un (2014: 4) da belirttiği gibi “hangi sebeple meydana gelirse gelsin, karşılıklı ilişki bağından dolayı göçle aynı anda tartışılması elzem olan olgulardan biri yoksulluktur.” Ancak bu durumu değişmez bir deterministik ilişki olarak değerlendirmek yanlış olur. Dolayısıyla yoksulluk, göçü doğuran saiklerden biri olduğu gibi göçün doğurduğu sonuçlardan biri de yoksulluk olabilir. Nitekim bu çalışmanın hem nicel hem nitel boyutunda yer alan mülteci öğrencilerin köken ülkelerinden göç etme sebepleri farklılık göstermektedir. İç savaş, siyasal ve toplumsal baskı, sağlık sorunları, ekonomik durum vb. faktörler göçe yol açan sebepler iken, yoksulluk çoğu için ortaya çıkan bir sonuç olmuştur.

Görüşme yapılan katılımcılar, vatanlarından uzak kaldıkları için yoksulluklarının arttığını, sahip oldukları birçok şeyi ülkelerinde bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar, köken ülkelerinde düzenli bir gelire sahip olduklarını, anne ya da babalarının köken ülkelerinde sahip oldukları mesleklerini Türkiye'de yapamadıklarını bu durumun ise

¹¹⁰ <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri> Erişim tarihi: 20.06.2022

hayat şartlarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, bu bulguyu destekleyen ve pekiştiren “şu an içinde bulunduğun şartlar ve yoksulluk durumlarının hayatını nasıl etkilediğini düşünüyorsun? Bu durumla nasıl baş etmeye çalışıyorsun?” şeklindeki soruya katılımcılar farklı cevaplar vermiştir. Katılımcılardan birkaçı, hayat pahalılığından ve paranın alım gücünün düştüğünden bahsetmiş ve şunları dile getirmiştir:

“Yol parası çok arttı, benzin fiyatları çok arttı. Yiyecek içecek fiyatları çok arttı. 50 TL nin hiç değeri kalmadı hemen bitiyor (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Kötü etkiliyor. İnsanın parası olması lazım. Bizim paramız az. Mesela kıyafet, yemek. Bunları karşılamakta güçlük çekiyoruz (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

Yoksulluğun engel olduğu konulardan biri de kişisel gelişimdir. Bireyin kendi donanımı için yapacağı faaliyetler için yeterli maddi duruma sahip olmaması, kişisel gelişimini olumsuz etkilemektedir. Dezavantajlar içinde bulunan mülteciler, bu konuda sıkıntı yaşayan önemli gruplar arasındadır. Bu bağlamda, katılımcılardan bazıları yoksulluk yüzünden kişisel gelişimi için yapmak istediklerini yapamadıklarını ifade etmişler ve şunları anlatmışlardır:

“Şu an yoksulluk yüzünden istediğim kurslara yazılamıyorum. Örneğin resim kursuna, futbol kursuna yazılamıyorum. Kendimi sevdiğim ve yetenekli olduğum alanlarda geliştirmek istiyorum ama paramız olmadığı için yapamıyorum (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Her şeyi alamadığım için, ertelediğim için hayatımı kilitliyor yoksulluk (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

Yoksulluğun önemli sonuçlarından biri de aile içinde görülen huzursuzluktur. Yeterli gıdaya ulaşamama, bireysel ihtiyaçlar için yeterli paraya sahip olamama, çeşitli alanlarda ortaya çıkan yoksunluklar vb. gibi durumlar yüzünden aile üyeleri arasındaki iletişim bozulmakta ve bu durum çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla katılımcılardan biri yoksulluğun aile içi huzursuzluklara yol açtığından bahsetmiş ve şu sözleri dile getirmiştir:

“Ben elimden geldiğince sabreliyorum ama küçük kardeşlerim çok zorlanıyorlar. Her gece evde maddiyat yüzünden kavga oluyor (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

Farklı sosyal yapılarda mülteci, sığınmacı, göçmen ya da yabancı uyruklu olarak yaşamak, şüphesiz birçok sorunu beraberinde getirmekte; yoksulluk da bunların en önemlilerinden biri olmaktadır. Devam eden göç hareketleri ‘mülteci çocuk yoksulluğunu’

küresel bir sorun haline getirmektedir. Bu bağlamda, katılımcılardan bazıları yoksulluk nedeniyle gereksinimlerini tam olarak karşılayamadıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Bizim ev doğalgazlı. Doğalgaz faturası çok yüksek gelmesin diye günde sadece 2 saat açabiliyoruz. Bu yüzden sıklıkla hasta oluyoruz. Ama onun dışında her şey çok pahalı (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Çok zor durumdayız. Evimize yiyecek dahi alamadığımız günler oluyor (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

“Zor durumdayız. Çok zor zamanlardan geçiyoruz. Umarım bu zamanları çabuk atlatırız (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Göç olgusu beraberinde, yoksulluk başta olmak üzere genel anlamda güvensiz bir hayata denk gelen çok sayıda toplumsal problemin de ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Sula, 2004; Tümtaş ve Ergun, 2014: 4). Göç sürecinin en kırılgan gruplarından biri olan çocukların yoksulluktan etkilenmeleri diğer gruplara göre daha farklı olmaktadır. Tüketici ve bakıma muhtaç konumda olan çocukların, fiziksel, sosyal ve kültürel gelişimleri yoksulluk nedeniyle olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla, göç sürecinin asıl kaybedenleri genellikle çocuklar olmaktadır.

Tablo 4.47. *Yoksulluğun hangi durumlara yol açtığına ilişkin görüşleri*

Yoksulluğun hangi durumlara yol açtığı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Çocuk işçiliğine	167	59,6	60,1	100,0
Aile içi şiddete	108	38,6	38,8	100,0
Suç işlemeye	65	23,2	23,4	100,0
Toplumdan soyutlanmaya	67	23,9	24,1	100,0
Psikolojik hastalıklara	123	43,9	44,2	100,0
Dışlanmaya	87	31,1	31,3	100,0
Kızların erken yaşta evlendirilmesine	96	34,3	34,5	100,0
Okulu bırakmaya	184	65,7	66,2	100,0
Diğer	3	1,1	1,1	100,0

Tablo 4.47’de yoksulluğun hangi durumlara yol açtığı konusunda araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (184 öğrenci; %65,7) yoksulluğun ‘okulu bırakmaya’, yine yarısından fazlası (167 öğrenci; %59,6) yoksulluğun ‘çocuk işçiliğine’, 123’ü ‘psikolojik hastalıklara’, 108’i ‘aile

içi şiddete', 96'sı 'kızların erken yaşta evlendirilmesine', 87'si 'dışlanmaya', 67'si 'toplumdan soyutlanmaya', 65'i 'suç işlemeye' yol açtığını belirtmiştir. Katılımcıların 3'ü ise diğer cevabını vermiştir. Tabloda görüldüğü gibi yoksulluğun yol açtığı veya yol açabildiği durumlar konusunda katılımcılar tarafından belirtilen ilk üç durum “Okulu bırakma, Çocuk işçiliği ve Psikolojik hastalıklar” şeklinde olmuştur. UNICEF’in “sığınmacı, mülteci ya da ülke içinde yerinden edilmiş çocuklar, güvenlikleri ve refahları bakımından çok önemli risklerle karşı karşıya kalabilirler. Bu durum bilhassa sömürü, şiddet, insan ticareti ve istismar bakımından büyük risk altında bulunan yüz binlerce refakatsiz ya da ebeveynlerinden ayrılmış çocuk için geçerlidir. Dünyadaki insan ticareti mağdurlarının yaklaşık %28'ini çocuklar oluşturmaktadır”¹¹¹ şeklindeki açıklaması, araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir.

Gökmen'in (2020) yaptığı çalışmada yer verdiği “maddi yetersizlik nedeniyle Suriyelilerin kız evlatlarını çocuk yaşta evlendirmek için mecbur kaldıkları; kimilerinin kız evlatlarının lise öğrenimini önemsemedikleri için de kızlarını okula göndermeme davranışını gösterdikleri, öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Okul idareleri, bu nedenle okul kaydı yapılmayan kız çocukların olduğuna dair bilgileri bulunduğunu ya da kayıt yaptıran kimi kız çocuklarının bir işte çalışmaları nedeniyle okula devam edemediklerini dile getirmişlerdir” şeklindeki bulgu, araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir. Bunun yanında UNICEF¹¹², mülteci, göçmen ve yerinden edilmiş çocuklar için yapılması gerekenler konusunda hükümetlere çağrı yapmış ve “hangi ülkeye mensup olursa olsun bütün çocuklar, kendilerine eşit şekilde destek sağlanmasını hak etmektedir. Göçmen ve yerinden edilmiş çocukların; korunma, gelişme ve katılım haklarını da gözeterek, her şeyden önce çocuk olarak görülmesini; konumları ne olursa olsun, yaşadıkları yeri terk etmiş bütün çocukların ve hanelerin ana hizmetlere ulaşmasını sağlamak amacıyla kolektif eylemin özendirilmesini; mülteci çocukların her türlü ayrımcılığa, ötekileştirmeye ve düşmanlığa karşı korunmasını; zararlı olan hudut işlemlerine ve mülteci çocukların alıkonmasının ortadan kaldırılmasını, mülteci gençlerin sahip oldukları yeteneklerini ortaya

¹¹¹ <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri> Erişim tarihi: 20.06.2022

¹¹² <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri> Erişim tarihi: 20.06.2022

çıkarmalarını ve bunları kullanabilmelerini sağlayacak güçlendirici çalışmaların yapılmasını” tavsiye etmiştir.

Gerek göç öncesi gerek göç sonrası süreçte mülteci çocukları olumsuz etkileyen en önemli faktör şüphesiz yoksulluk olmaktadır. Söz konusu yoksulluktan dolayı ortaya çıkan durumlar da çocuklar için yıkıcı ve telafisi olmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, yaptığı araştırmanın bulgularını aktaran Harunoğulları’na (2016: 44) göre “yoksulluk ve yoksulluk, Suriyeli çocukların enformel işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Çocuk yaştaki bu işçiler, fırın, lokanta, tekstil, elektrikçi, bakkal, pastane ve giyim mağazası gibi işlerde çalışanlar olduğu gibi; çöp, sokak satıcılığı ve plastik toplayıcılığı gibi işler yapanlar da bulunmaktadır. Bunların önemli bir kısmı geçici sayılan işlerde çalıştıklarından sürekli olarak iş değiştirme yoluna da gitmektedirler. Gerçekleştirilen saha çalışmasında küçük ve organize sanayide bulunan işyerlerinde ve tekstil atölyelerinde çalışan çocuk oranının da oldukça yüksek bir durum arz ettiği tespit edilmiştir.” Dolayısıyla, yoksulluk, beraberinde getirdiği birçok sorunla, çocukların fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Başka deyişle yoksulluk, çocuğun holistik gelişimini sekteye uğratabilmektedir. Bu çalışmanın kapsamında yer alan çocuklar, ergenlik döneminde bulunmaktadırlar. Ergenlik, gelişim açısından, özellikle kimlik gelişimi açısından kritik bir dönem olarak görülmektedir. Dolayısıyla içinde bulunulan sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar, ergenlik çağındaki bu çocukların gelişim süreçlerini etkileyen potansiyel unsurlardır. “Yoksulluğun pençesinde büyümeye çalışan çocuklar; eğitim seviyelerinin düşüklüğü, psikolojik ve zihinsel sorunlar, sağlığının bozulması, erken evlilik, hamilelik, suça karışma, asosyal eylemler, madde bağımlılığı, iş bulamama ve düşük ücretler gibi risklerle yüz yüze gelmektedirler (UNICEF, 2006; Kahraman ve Sallan Gül, 2015: 345).” Bu risklerin yanında yoksulluk, çocukların “toplumun üyeleri olarak onların toplumsal yaşama katılmalarını engellemektedir. Yoksulluğu derinden deneyimleyerek büyüyen çocuklar, eğitim, beslenme, yaşama, sağlık ve katılım haklarının yanında; şiddet, ayrımcılık ve sömürüden korunma gibi önemli haklardan da büyük ölçüde uzak kalmaktadırlar. Bunun yanında, çocukluk evresinde bireyin sahip olduğu yeteneklerinin

gelişme göstermesi, devletin ve ailenin çocukları her türlü yoksunluktan koruyabilme durumuna bağlıdır (UNICEF, 2005; Kahraman ve Sallan Gül, 2015: 345).”

Yoksulluk “çocuk işçiliği, okul terki, psikolojik hastalıklar, sosyal dışlanma, aile içi huzursuzluk, kız çocukların erken evliliği vb. gibi” durumlara yol açan bir sorundur. Nitekim görüşme yapılan katılımcılar, yoksulluğun yol açtığı durumlarla ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

“Abim okulu bıraktı ve çalışmaya başladı. Ekonomik olarak zor geçiniyorduk o yüzden çalışmaya başladı. (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Abimin durumu çok zor. Evde bir tek o çalışıyor ve öfke nöbetleri geçiriyor. Eve gelip yemek yiyip çıkıyor. Geç vakitte gelip uyuyor. Yoksulluk ve zor şartlar onun sinirlerini çok bozdu (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hem okul harçlığımı çıkarmak için hem de aileme katkı sağlamak, kiramızı ödeyebilmek için çalışıyorum (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Biz hem okuyoruz hem çalışıyoruz (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben çalışıyorum. Benden küçük erkek kardeşim çalışıyor. Bir de ablam var çalışan. Bir meslek öğrenmek için çalışıyoruz, aynı zamanda masraflarımızı çıkarabilmek için (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Abim okulu bırakıp çalışmak zorunda kaldı. Burada Türkiye’de ortaokuldan sonra okuyamadı. Hemen çalışma hayatına geçti. Lise okumamış oldu. Şu an bir kasapta çıraklık yapıyor. Ama onun öncesinde pazarlarda da çalıştı. Bir buçuk yıldır da kasapta çalışıyor. Bir tek o okulu terkedip çalışmak zorunda kaldı. Onun dışında bizler okuyoruz (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

“Üç abim de okulu bırakıp çalışmak zorunda kaldı. 20 yaşındaki ve 23 yaşındaki abilerim okulu 9. Sınıfta bırakıp çalışmak zorunda kaldılar. Abim 8. sınıfta Irak’ta okulu bırakıp çalışmaya başladı. Diğer abilerim ise Türkiye’de okulu bırakıp çalışmaya başladı. Ekonomik olarak zorlandığımız için okulu bırakıp çalışmak zorunda kaldılar. Ben ve benden küçük kardeşim okuyoruz (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Nasıl ki eğitim kurumları eşitsizlikleri yeniden üreten bir yapıya sahipse göç olgusunun ve göç sürecinin de eşitsizlikleri yeniden üreten ve derinleştiren bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Mültecilerin genellikle kentlerde yaşamayı tercih etmeleri (sosyal ve ekonomik kaygıların bu durumun temel nedeni olduğu söylenebilir. Başka bir anlatımla göçmenlerin iş piyasasına yakın olma isteği, eğitim ve sağlık hizmetine erişebilme, göçmen ağı vb. faktörler göçmenlerin kentleri tercih etmelerinde etkili olmaktadır), kentsel yoksulluk, nöbetleşe dışlanma ve nöbetleşe yoksulluk gibi durumlarla karşı karşıya kalmalarına da yol açmaktadır. Kentin emek piyasasına eklemlenmeye çalışan

yoksulların bir bölümünün çocuk olması, birçok sorunu beraberinde getirmekte ve dualist emek piyasası tartışmalarını canlı tutmaktadır. Bunun yanında, çoğu zaman merkezinde madun mültecilerin olduğu kentsel yoksulluk tartışmalarına sınıfsal düzende meydana gelen bozulmayı içeren analizlerin de eklendiği görülmektedir. Benim “*sınıfsal entropi*”¹¹³, ile karşılamak istediğim bu durum, alanyazında “*sınıf altı*” kavramı bağlamında yapılan tartışmalar üzerinden yürütülmektedir.

Öte yandan, “orta tabakalar zaman içinde zayıflamakta, toplumsal alt tabakalar gittikçe daha dip ve alt tabakalara doğru gitmekte, yükselme hedefini yitirmiş, gelecekle ilgili korku duyan ve dezavantajlı konumda olan sınıf derinleşmektedir. Yani modern şehirlerdeki derin yoksulluk şartları, sınıfsal bakımdan yeni olan risk grupları, sosyal aykırılıklar veya ayırım, dışlama, farklılık ve öteki olma üzerinden kendini ortaya koyan hayat alanlarının oluşmasına yol açmaktadır (Aytaç, 2016: 140).” Dolayısıyla, içinde bulundukları yoksulluk nedeniyle yaşadıkları kentin iş piyasasına çocuk yaşta yer almaya çalışan mültecilerin, sınıf altı analizlerinde birer fail olarak zikredilmeleri noktasında bir potansiyel olarak karşımızda durdukları söylenebilir. Yine Aytaç’a (2016: 140) göre “sınıf altı konsepti, kapitalist işgücü, sermaye alanında ortaya çıkan ilişkiler ve bunlarla ilintili olarak ortaya çıkan mekânsal ayrışma ve sınıf vetirelerinin bir neticesi olarak meydana gelen dışlanma şekillerini çözümlerken tercih edilmektedir.” Katılımcıların görüşlerinde de anlaşıldığı gibi mülteci öğrencilerden bazıları hem okumakta ve çalışmakta; bazıları ise okulu bırakıp çalışmayı tercih etmektedirler. Ayrıca bazı katılımcıların ailelerinde eğitimi yarıda bırakıp bir işte çalışmayı seçen çocuklar da bulunmaktadır.

4.2.6. Sağlık Durumu

Bu boyut altında, mülteci lise öğrencilerinin sağlık durumlarına; herhangi bir sağlık sorunlarının olup olmadığına; sağlık güvencelerinin olup olmadığına; hastalandıklarında hangi hastanelere gittiklerine; ilaç alırken ücret ödeyip ödemediklerine ve herhangi bir zararlı alışkanlıklarının olup olmadığına ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

¹¹³Entropi kavramı ile “bozulma ve düzensizliği” kastettim.

4.2.6.1. Mültecilik, çocuk ve sağlık durumu

Tablo 4.48. Sağlık sorunları

Herhangi bir sağlık sorunu var mı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Var	43	15,4	15,5	15,5
Yok	235	83,9	84,5	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.48’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin herhangi bir sağlık sorununun olup olmadığına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (235 öğrenci; %83,9) herhangi bir sağlık sorununun olmadığını, 43 katılımcı ise bir sağlık sorununun olduğunu belirtmiştir. Bedensel ve ruhsal anlamda esenlik ve iyilik hali olan “sağlığın kendisi rölatif ve açık bir kavram olmadığından sağlığın anlaşılması alışagelmış, erişebilir durumda olan kişisel ve tıbbi algılamaların yanında sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları da göstermektedir (Chapman, 1997; Karaca Dedeoğlu, 2018: 8).” Hayran’a (akt. Karaca Dedeoğlu, 2018: 9) göre “hastalık ve sağlık kavramları çeşitli biçimlerde açıklanmıştır. Bu açıklama biçimlerinden *biyomedikal yaklaşım*; sağlık ve hastalık halini kişinin kalıtsal, biyolojik ve yapısal niteliklerinin bir neticesi olarak görmekte; *davranışçı yaklaşım*, sağlık ve hastalık halini, kişinin günlük yaşamdaki kimi alışkanlıkları ve hayat biçimi diye ifade edebileceğimiz niteliklerine bağlı olarak vuku bulan hal olarak açıklamaktadır. Son olarak, *sosyopolitik yaklaşım* ise hastalık ve sağlık halini kişinin toplumsal yaşamda ve her türlü çevresel faktörlerin, politik, ekonomik ve farklı biçimlerdeki etkisi neticesinde meydana geldiğini vurgulamaktadır. Kısaca, söz konusu yaklaşımlardan biyomedikal ve davranışçı yaklaşım kişisel sorumluluğu, sosyopolitik yaklaşım ise sosyal sorumluluğu öncelemektedir.” Elzuway’a (akt. Karaca Dedeoğlu, 2018: 8-9) göre de “sağlık; ekonomik, politik ve kültürel olarak çok sayıda dış faktörden etkilenecek kadar girift karmaşık bir içeriğe sahiptir ve insan haklarının kazanılmasının ön koşulu durumundadır.” Göç hareketlerinin en savunmasız ve kırılgan gruplarından biri olan çocuklar, yapılmayan aşılardan ya da eksik kalan aşılardan yetersiz beslenme, uygun olmayan şartlarda yaşama vb. gibi faktörlerden dolayı daha kolay hastalanabilmekte ve kronik sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. “Uluslararası Göç Örgütü (IOM), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO),

göçmenlerin sağlıkla ilgili problemlerinin; insani krizler, savaşlar, barınma, beslenme, temizlik, ısınma vb. gibi gereksinimlerin giderilememesi sebebiyle meydana geldiğini belirtmektedir (Sever, 2020: 31).” Dolayısıyla, “Türkiye’deki çocuk mültecilerin %7’lik oranla önde gelen sorunları arasında sağlık gelmektedir (ÇHKP, 2016; Sarvan ve Efe, 2020: 58).” Bunun yanında, Sarvan ve Efe (2020: 58), “bilhassa çocuklar açısından bakıldığında anemi ve ruhsal bozuklukların önde gelen problemler olabileceğini; fakat olumsuz çevre şartları, bağışıklamanın kesintiye uğraması, kötü hijyen ve kötü beslenme şartları gibi sebeplerle enfeksiyon hastalıklarının kaçınılmaz” olduğunu ifade etmektedirler. Hart’a (akt. Sever, 2020: 34) göre de “göçmenlerle ilgili olarak gerçekleştirilen araştırmalarda, karşılaştıkları yıpratıcı tecrübeler sebebiyle bilhassa göçmen çocuklarda strese bağlı bozuklukların, depresyonun ve anksiyetenin yoğun biçimde gözlendiği kayıt altına alınmıştır.” Sever (2020: 34-35) ise yaptığı çalışmada “göçmen çocukların büyük çoğunluğunun psikolojik hasar gördüğünü; dolayısıyla mülteci insanlara barınma, beslenme, barınma, sağlık gibi birincil ihtiyaçların yanında ruhsal desteğin de sağlanması gerektiğini” belirtmektedir.

Son olarak, “ruh sağlığı ile göç arasındaki korelasyonun; göç öncesi, eylemi ve sonrası şeklinde ele alınması gerektiği dile getirilmektedir (Bhugra vd. 2011; Hacıhasanoğlu Aşilar ve Yıldırım, 2018: 11). “Her evre belli riskler ve çeşitli maruz kalmalarla ilintilidir. Göçten önceki evre genellikle olağan toplumsal rol ve ağlarda meydana gelen bozulmayı kapsamaktadır. Göç sürecinde ise güçsüzlük hissine neden olan yurttaşlık hali ve şiddet eylemlerine yol açan durumlar ile ilgili uzun süren bir belirsizlik deneyimlenebilmektedir. Göç sonrasında da yerleşim genel anlamda iyilik durumu üzerinde başlangıç aşamasında pozitif bir etki yaratabilecek umutlara ve iyimserliklere kapı açar. Fakat moral bozukluğu, depresyon, hayal kırıklığı; göç ile ilişkili olarak ortaya çıkan kayıpların bir neticesi olarak ilk beklentilerin ve umutların gerçekleşmediği zaman veya geç bir vakitte yaşanabilir (Kirmayer vd. 2011; Hacıhasanoğlu Aşilar ve Yıldırım, 2018: 11).” Bunun yanında, “alanyazında ve uluslararası çeşitli raporlarda belirtildiği üzere, *fiziksel şiddet ve buna bağlı yaralanmalar, depresyon, çocuklarda büyüme ve gelişme gerilikleri, anemi, ishal, beslenme bozuklukları, doğum komplikasyonları, kızamık, sıtma,*

solunum yolu enfeksiyonları vb. bulaşıcı hastalıklar, diş sağlığı sorunları, cinsel istismar, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, riskli gebelikler, düşükler, kronik hastalıklar ve komplikasyonları, kaygı bozuklukları, uyku bozuklukları ve post-travmatik stres bozukluğu başta olmak üzere ruhsal sorunlar, mültecilerin sağlık problemleri arasında öne çıkanlar olmaktadır (Karadağ ve Altıntaş, 2010; Çallı, 2016: 137-138).” Karaca Dedeoğlu (2018: 180) ise konuyla ilgili önemli bir noktanın altını çizmektedir. Ona göre “ülkemiz kanuni anlamda geçici koruma altında bulunanların sağlık hizmetlerinden faydalanmalarının önündeki engelleri kaldırmıştır. Ayrıca, Suriyelilere sunulan sağlık hizmetleri arasında en fazla kesintiye uğrayanlardan biri anne-çocuk sağlığı alanındaki hizmettir. Bu insanların yarısından çoğu on sekiz yaşın altında bulunmakta ve diğerlerinin büyük bölümü ise kadın mültecilerdir (Dedeoğlu, 2016; Karaca Dedeoğlu, 2018: 180).” Uzun göç yolculukları, soğuk kış şartları ve beslenememe gibi faktörlere bağlı olarak özellikle çocukların çeşitli hastalıklara yakalandıkları görülmektedir. Göçün öncesinde ve sonrasında ortaya çıkabilen bu durum, mülteci çocuklar için önemli risk alanlarından biri olmaktadır. Bu bağlamda, görüşme yapılan katılımcılardan biri sağlık sorununun olduğunu, hastalığı için gerekli olan ilacın giderini devletin karşılamadığını ve bu parayı kendi cebinden ödediğini şöyle anlatmıştır:

“Akciğerlerim için fis fis kullanıyorum. Onun parasını devlet karşılamıyor. 300-500 TL ödediğimiz oluyor (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Gerek köken gerekse hedef ülkede, hastalıklara en açık grupların başında şüphesiz ‘çocuklar’ gelmektedir. Bunun yanında, hanenin ekonomik sermayesinin zayıf olması, genetik faktörler ve yeterli beslenememe gibi faktörler çocukların hastalıklara karşı korunmasını zorlaştıran faktörler olmaktadır. Çok boyutlu olarak yaşanan yoksulluk, söz konusu sorunu daha da artırmakta ve mülteci çocukların hastalıklara karşı sahip olmaları gereken dayanıklılığın (resilience) eşliğini aşağı çekmektedir.

Tablo 4.49. Sağlık güvencelerinin olup olmadığı, hangi hastaneye / hastanelere gittikleri ve ilaç alırken ücret ödeyip ödemedikleri

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
<i>Herhangi bir sağlık güvencesinin olup olmadığı</i>				
Var	139	49,6	50,0	50,0
Yok	139	49,6	50,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	
<i>Hangi hastaneye gittikleri</i>				
Devlete ait hastanelere	224	80,0	80,6	80,6
Özel hastanelere	11	3,9	4,0	84,5
En yakın sağlık ocağına	41	14,6	14,7	99,3
Diğer	2	0,7	0,7	100,0
Total	278	99,3	100,0	
<i>İlaç alırken ücret ödeme durumu</i>				
Reçetesiz ilaç aldığımızda ödüyoruz	173	61,8	62,2	62,2
Hasta katılım payı ödüyoruz	86	30,7	30,9	93,2
Hiçbir ücret ödemiyoruz	7	2,5	2,5	95,7
Diğer	12	4,3	4,3	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.49’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin sağlık güvencelerinin olup olmadığına, hangi hastanelere gittiklerine ve ilaç alırken ücret ödeyip ödemediklerine ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, *herhangi bir sağlık güvencesinin olup olmadığı* konusunda katılımcıların yarısı (139 öğrenci; %49,6) var, yarısının (139 öğrenci; %49,6) yok dediği görülmektedir. Yine, *hangi hastaneye gittikleri* konusunda katılımcıların büyük çoğunluğu (224 öğrenci; %80) devlete ait hastaneler, 41’i en yakın sağlık ocağı, 11’i özel hastaneler ve 2’si diğer cevabını vermiştir. Son olarak, *ilaç alırken ücret ödeme durumuyla* ilgili olarak katılımcıların yarısından fazlasının (173 öğrenci; %61,8) reçetesiz ilaç aldığımızda ödüyoruz, 86’sının hasta katılım payı ödüyoruz ve 7’sinin hiçbir ücret

ödemiyoruz cevabını verdiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak 12 katılımcı ise diğer cevabını vermiştir.

Bilindiği üzere “göç olgusu, biyolojik, psikolojik ve toplumsal bir varlık olan insan için birçok olumsuz durum yaratabilmektedir. Yine göç, yetişkinlere oranla daha kırılgan ve savunmasız halde bulunan göçmen çocuklar üzerinde fiziksel ve psikolojik hasarlara yol açabilmektedir (Sever, 2020: 33).” Temel insan haklarından biri olan “sağlık, insanın sağlıklı biçimde yaşamını devam ettirebilmesi için sahip olunması gereken bir haktır. Sağlık ve sağlıklı olma kavramı tıbbi manada olumsuz biçimde bilhassa hastalığın yokluğuyla açıklanabilir (Bury, 2005; Çallı, 2016: 133).” Dolayısıyla göç sebebiyle vatanlarından ayrılmak zorunda kalan insanların sağlık hizmetlerinden faydalanmaları, insani bir temel haktır. Adil ve eşit bir şekilde, tüm insanların sağlık hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması, birçok bildirgede yer almış bir konu olmuştur. Bu bağlamda, “mülteciler, sağlık hizmetleri bakımından risk grubu olarak görülmekte ve bu insanların kendine has problemleri (Demir vd. 2016: 83)” bulunmaktadır.

İnsanların sahip olduğu en temel haklardan biri olan ve “çok sayıda uluslararası ve ulusal nitelikli belgede yer verilen bir hak olan sağlık, ilk olarak *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*’nde yer almış ve “her bireyin, gerek kendisi gerekse ailesi için, giyim, yiyecek, tıbbi bakım, mesken, lazım olan sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine (madde 25 / 1)” hakkı olduğu, yasal güvence altına alınmıştır (Yavuz, 2015: 270-271).” Yine “BM’nin 1966 tarihli Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Haklara Dair Uluslararası Sözleşme’de ise Sözleşme’ye taraf olan devletler, her bireyin, erişilebilecek en yüksek fiziksel ve bilişsel sağlık standardına sahip olma hakkını’ kabul ederler (madde-12) (Yavuz, 2015: 271)” şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Bu Sözleşme’de “taraf olan devletlerin bu hakkı gerçekleştirebilmeleri için alması gereken önlemlerden söz edilmiştir: Bunlar, a) *Doğum oranlarının ve bebek ölümlerinin azaltılması ve çocukların sağlıklı gelişmesi için önlemler alınması*; b) *Çevre sağlığı ve sanayi temizliğinin her yönüyle iyileştirilmesi*; c) *Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımın sağlanması için gerekli koşulların oluşturulması* ve ç) *Salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi için tedbirler alınması*,

tedavisi ve kontrolü şeklinde sıralanmaktadır (Sönmez, 2011; Çallı, 2016: 134).” Dolayısıyla uluslararası mevzuat, her devletin, kendilerine sığınan insanların sağlık hakkını gözetmelerinin ve sağlık problemlerine çözüm bulunması noktasında sorumluluk almalarının altını çizmektedir. Nitekim, Türkiye’de yaşayan göçmenlerin sağlık hizmetleri için de çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Demir ve diğerleri (2016: 84) geçici koruma altında bulunan göçmenlerle ilgili olarak bu konuda yapılan yasal düzenlemelerden bazılarını “YUKK, 2013/8 sayılı Genelge, 2013/12 sayılı Genelge, Geçici Koruma Yönetmeliği 2014/4 sayılı Genelge, 1.7.2015 tarihli Protokol ve 2015/8 sayılı Genelge” şeklinde sıralamaktadır. Bunların yanında “günümüzde Türkiye’de mültecilerin sağlık hizmetlerinden faydalanma durumlarına göz atıldığında, kimlik kartı çıkartıp kayıt yaptırarak geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeliler; eğitim, geçici barınma, sağlık ve sosyal yardım gibi hizmetlerden faydalanabilmektedirler (Orhan, 2015; Demir vd. 2016: 83-84).” Öte yandan, “bu hakkın uluslararası ve ulusal yasal mevzuattaki temel dayanaklarına bakıldığında, kişilere bu hakkın o devletin yurttaşı olsun veya olmasın, yani farklı sebeplerle uluslararası göç eden insanlar da dahil olmak üzere en temel insan hakkı olması dayanağıyla ülkelerin bu durumu sağlaması mecburiyetinin ifade edildiği (Çallı, 2016: 135)” görülmektedir. Ayrıca Çallı (2016: 131) “ülkemizde YUKK ve Geçici Koruma Yönetmeliğiyle mültecilerin sağlık hakkından faydalanmalarına dönük yasal düzenlemelerin gerçekleştirildiğini” de belirtmektedir.

Günümüzde, Türk vatandaşlar gibi sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci kısaca yabancı uyruklu insanlar da sağlık hizmetlerine erişebilmektedir. Bu konudaki çalışmalara bakıldığında, Yenen ve Ulucan’ın (2020) “araştırmanın neticelerine bakıldığında sağlıkla ilgili problemlerin; sağlık taramaları, sağlık hizmetlerine ulaşım ve sağlıklı beslenme olarak tasnif edilebileceğini” ifade ettikleri görülmektedir. Yavuz (2015: 268) ise çalışmasında “sağlıksız hayat koşullarının, göçmenler için hem yeni hastalık türlerinin ortaya çıkmasına yol açtığını hem de mevcut hastalıkların iyileşmesini zorlaştırdığını belirtmektedir. Acil durumların tümünde olduğu gibi mülteci göçüyle birlikte solunum hastalıklarının, kalp hastalıklarının, diyabet ve erken doğum, tansiyona bağlı hastalıklar gibi hastalıkların oranında da artışlar görüldüğünü” belirtmektedir. Sağlık sigortasına sahip olmak, sağlık

konusunda ortaya çıkabilecek sorunlar için bir güvencedir. Sağlık hizmetlerinin yüksek ücreti karşısında sağlık sigortası, insanları maddi anlamda da destekleyen bir uygulamadır. Konuyla ilgili olarak görüşme yapılan katılımcılar, nicel boyuttaki bulguları tamamlayıcı ve destekleyici görüşler ifade etmişlerdir. Katılımcılar, Türkiye’de sağlık güvencelerinin olup olmadığı konusunda şunları ifade etmişlerdir:

“Sağlık güvencem var. Eskiden tüm yabancı uyrukluların vardı, artık sadece 18 yaşına kadar olanların var sigortası. Benim var. Hastaneye gittiğimde, herhangi bir ücret ödemiyorum. Hani mesela ilaç aldığımda sigortaya bağlı, hani mesela raporu verdiyse katılım payı, mesela raporu verdiyse onu doktorun söylemesi lazım. Hani mesela belirtiyorsa ‘katılım payı ödenecek!’ diye, ben sadece katılım payını ödüyorum ya da ‘ücretsiz verilecek’ diye belirtilmişse ücretsiz alıyorum. Hani benim sigortaya bağlı, sigorta sağlık güvencem var. Hastalandığımda da genelde hastaneye ya da sağlık ocağına giderim (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“18 yaşın geçtiğimiz için para ödüyoruz (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).

“Az bir miktar para ödüyoruz, sigortamız var (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Tabii, sigortamız var. Hastaneye gittiğim zaman tedavilerde para ödemiyoruz diye biliyorum sigortadan dolayı. İlaçlarda bir kısmını sigorta ödüyor, bir kısmını biz ödüyoruz. İlaçta böyle oluyor. Ama bildiğim kadarıyla hastaneye falan gittiğim zaman para ödemiyoruz yani tedavilerden falan, sadece yazdıkları reçeteden bir kısmını devlet ödüyor, bir kısmını biz. Yoksa sigorta olmasa ilaçların tamamını biz ödüyoruz diye biliyorum (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yabancı olduğumuz için sağlık güvencemiz var. Babamın da sağlık güvencesi var (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılardan biri de sahip olduğu sağlık sigortasının Birleşmiş Milletler tarafından yapıldığını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Birleşmiş milletler sigorta yaptı. Sigortamız var (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Vatansız statüde olduğunu söyleyen katılımcılardan biri ise 18 yaşını doldurduğunu, tek başına yaşadığı için sağlık sigortasının yenilendiğini şöyle dile getirmiştir:

“Evet sağlık güvencem var. Ben tek başıma olduğum için ve kız çocuk olduğum için sigortamı yenilediler. Sigortam devam ediyor (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Görüşme yapılan katılımcıların genel anlamda sağlık sigortasına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ancak konuyla ilgili bazı farklı detaylara bakılmasında yarar görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Çallı (2016: 151) şunları anlatmaktadır:

“Mültecilik statüsünü belirlemede temel dayanak olan Birleşmiş Milletlerin 1951 tarihli Mülteci Hukukuna İlişkin Sözleşmeyi Türkiye coğrafi çekincene koyarak imzalamış ve mülteci statüsünü, Avrupa dışından sığınma talebinde olan yoğun bir göç profili sahip olmasına rağmen, Avrupa Ülkelerinden gelenlere vermektedir. Türkiye’de GSS uygulamasını ele alırken 5510 sayılı Kanunun 60. maddesindeki GSS kapsamına dahil olanlar kişiler arasında uluslararası koruma başvurusu veya statü sahibi ve vatansız kişiler şeklinde belirtilmiş olup, 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı kanunla sağlık sigortası kapsamına alınmışlardır. Uluslararası koruma kapsamına ise, 6458 sayılı kanunda mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statüsü elde etmiş kişiler girmektedir. Bu bağlamda da sağlık haklarından yararlanmalarında her ne kadar 5510 sayılı kanunla kapsama alınsalar dahi kapsam dışına itilmektedirler (Çallı, 2016: 151).”

Bunun yanında, Türkiye’de genel sağlık sigortası konusunda işleyen süreçte bakıldığında ise bazı noktalar önem arz etmektedir. Bu durumu Çallı (2016: 152) “mülteciler için; Türkiye’de genel sağlık sigortasından faydalanmalarında YUKK’un 89. maddesindeki herhangi bir sağlık güvencesi ve ödeme gücü olmayanlar, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (5510) hükümlerine tabi olup genel sağlık sigortasından faydalanacaktır” şeklinde özetlemektedir. Mültecilerin sağlık hizmetlerine erişimde hak ve mevzuat bağlamında önemli sorunlarla karşılaştıklarını söylemek zordur. Buna karşılık, mültecilerin sağlık kuruluşlarına gittiklerinde “dil, işlemlerin yürütülmesi, iletişim kuramama vb. gibi” konularda sorunlar yaşadıkları söylenebilir. Ancak uluslararası koruma çeşitleri (mülteci, şartlı mülteci, sığınmacı, ikincil koruma vb) bakımından bazı sıkıntıların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Çallı’nın (152) dediği gibi “Türkiye’nin göçmenlere ilişkin sağlık sigortasından faydalanmada kanuni prosedürlerdeki farklılıklar nedeniyle uluslararası göç edenler arasında faydalanmada eşitlik bulunmayıp, ayrıca statü tespitindeki güçlükler sebebiyle kapsama dahil edilen bu toplulukların sağlık kapsamına ait çemberin dışına çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Göçmenlere dönük düzenlemelerin gözden geçirilmesinin yanında bu konudaki eşitsizliklere ve ortak bir mevzuatın oluşturulmasına odaklanılması” ve bu mevzuata uygun olarak işlemlerin yürütülmesi daha işlevsel olacaktır.

Tablo 4.50. Herhangi bir zararlı alışkanlıklarının olup olmadığı

Zararlı alışkanlık durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	6	2,1	2,2	2,2
Hayır	272	97,1	97,8	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.50’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin herhangi bir zararlı alışkanlığa sahip olup olmadıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların tamamına yakını (272 öğrenci; %97,1) herhangi bir zararlı alışkanlığa sahip olmadığını, 6’sı ise sahip olduğunu belirtmiştir. Sözer ve Işıker (2021), yaptıkları çalışmada “Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerinde öğretmenlerin karşılaştıkları problemleri incelemişler ve araştırmalarında en az görülen problemlerin alkol kullanımı ve sigara, yaralayıcı alet bulundurma, kural tanımama gibi zararlı alışkanlıklar olduğu” sonucuna ulaşmışlardır. Yurtman (akt. Sözer ve Işıker, 2021: 194) ise “Suriyeli mülteci öğrencilerin kötü alışkanlık eğilimine açık hale gelmemeleri için eğitim problemlerine öncelik verilmesi gerektiğini; öğrencilere kötü alışkanlıklarla ilgili eğitimler verilmesinin sağlanabileceğini belirtmektedir.” Bunun yanında, “sağlık kelimesinden sadece hasta olmamayı değil; sıhhat, esenlik ve afiyetle birlikte hayatta olmayı da anlamak gereklidir (Tahmazoğlu Üzeltürk, 2012; Karaca Dedeoğlu, 2018: 8).” Sağlık, sadece hastalıkların olmayışı değil, sağlıklı halin sürdürülmesi ve her türlü zararlı alışkanlıktan uzak durulmasıdır.

Bu araştırmanın hem nicel hem nitel boyutunda yer alan katılımcıların tümü kent merkezinde yaşamaktadır. Kent hayatının barındırdığı potansiyel riskler ve tehlikeler, yerli çocuklar için olduğu gibi yabancı uyruklu çocuklar için de söz konusudur. Bu potansiyel risklerden biri de zararlı alışkanlıklardır. Genellikle akran gruplarının etkisiyle ortaya çıkan zararlı alışkanlıklar, ölüm dahil çok sayıda olumsuzluğu da beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla, kentin heterojen olan demografik yapısı söz konusu risklerin daha kolay ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yoksulluk koşulları da özellikle gençlerin zararlı alışkanlıklarla karşılaşmasını kolaylaştırıcı etki yapmaktadır. Buna ilaveten, kırsal yaşama göre kent yaşamı, istenmeyen zararlı alışkanlıkların ve çeşitli hastalıkların daha kolay yayılmasını sağlayan dinamiklere de sahiptir. Şüphesiz yoksulluk, bu durumları kolaylaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk kaynaklı ortaya çıkabilen zararlı alışkanlıklar, beraberinde bireyi suça da itebilmektedir. Başka bir ifadeyle “yoksulluk, zararlı alışkanlık ve suç” arasında bir ilinti kurmak mümkündür.

Aytaç’a (2016: 148) göre de “günümüzde, Batılı büyük şehirlerde yoksulluk nedeniyle artış gösteren sosyal hastalıklar şunları yansıtmaktadır: Şehirler artış gösteren

yoksulluk problemleri ve bununla ilişkili olarak sınıf altı ya da sosyal dışlama süreçleriyle bağlantılı olarak meşru şekillerini devam ettirmekte zorluk yaşamakta, suça açık halde bulunan bir kültürel ve toplumsal hale esir düşmektedirler. Batı'nın gelişmiş büyük kentlerinde kentsel suç oranlarında, mala ve cana yönelik suç olaylarında kayda değer artışların olması; bu suç olaylarında yoksulluk odaklı faktörlerin belirleyici etkisinin yüksek olması, şehirlerin şiddet ve yıkıcılık taşıyan yerler olarak algılanmalarının kapısını aralamaktadır.” Ulrich Beck'in “*Risk Toplumu*” kuramından hareket ettiğimizde, bir taraftan kent yaşamına, ulusötesi göçmen ve hemşehri ağlarına entegre olmaya çalışan mülteci çocukların diğer taraftan ‘bireyselleşme’ sürecine girdiğini de gözden kaçırmamak gerekir. Çuhacı'ya (2007: 151) göre de “Beck'in formüle ettiği risk toplumu teorisiyle ilişkili biçimde sıkça dile getirdiği bireyselleşme, ‘soyutlama ve yalnızlık’ manalarından farklı olarak ‘sosyal sınıfa bağlılığın zayıflaması, geleneklerden koparak hayat biçimlerinin farklılaşması’ gibi anlamları içermektedir. Söz konusu bireyselleşme kapsamında, fertler, birlikte olmak istedikleri veya içinde yaşamayı arzu ettikleri topluluğa iradeleriyle karar vermektedirler. Yine Beck, bulunduğumuz çağda sosyal bir eşitsizliğin deneyimlendiğini belirtmekte ve bu eşitsizliklerle koşut olarak ortaya çıkan bireyselleşme olgusuyla fertlerin tüm riskleri göğüsleyerek kendilerine ait olan kaderlerine inanmak, geleneksel olandan kopmak mecburiyetinde kaldıklarını vurgulamaktadır.” Dolayısıyla, kent yaşamında, yeni arkadaş gruplarının ve kliklerin bir parçası olan mülteci çocukların, söz konusu arkadaş gruplarında ve kliklerde zararlı alışkanlıklar edinmesi, bir tür risk olarak nitelendirilebilir.

Konuya, “Bronfenbrenner'in ‘*ekolojik yaklaşımı*’ açısından baktığımızda ise özellikle ilk iki katmanın söz konusu riskleri açıklamak için işlevsel olduğu görülmektedir. Ekolojik yaklaşım, bir meyvenin olgun hale gelmesine benzer biçimde, çocuğun toplumun bir ferdi olması için geçen süreci dikkate almaktadır. Bu yaklaşım, *mikrosistem*, *mezosistem*, *ekzosistem* ve *makrosistem* şeklinde dört alt sistem bakımından ele alınmaktadır. Çocukların gündelik yaşamında etkileşimde bulunduğu kişiler *mikrosistemi* oluşturmakta; aile, öğretmenler ve akran / arkadaş grupları bu katmanın kapsamındadır. *Mezosistem*, çocuğun ilişki kurduğu iki ya da daha çok sayıda mikrosistem unsuru arasında var olan etkileşimi kapsamaktadır. Dolayısıyla, aile ve öğretmenler, aile ve arkadaş

grupları, aile ve okul idaresi, öğretmenler ve okul yönetimi arasında var olan etkileşimleri kapsamaktadır. Yine, *Ekzosistem* ise çocuğun doğrudan içinde yer almadığı ama gelişimini dolaylı şekilde etkileyen il-ilçe milli eğitim müdürlüklerinin, yerel yönetimlerin, okul-aile birliklerinin aldıkları ve hayata geçirdikleri kararları, ebeveynlerin işyerindeki sosyal ilişki modellerini kapsar. Son olarak *Makrosistem* ise toplumsal yaşamda var olan inanç sistemlerini, kültürel değerleri, hayat biçimlerini, sosyo-ekonomik durumları içermektedir.”¹¹⁴ Çocukların sosyalleşme süreçlerinde mikrosistem ve mezosistem içinde yer alan *arkadaş gruplarının* önemli bir etkisi bulunmaktadır. Arkadaş gruplarının etkisiyle çocuklarda ortaya çıkan değişimler her zaman olumlu olmayabilmektedir. Dolayısıyla, zararlı alışkanlıklar da, arkadaş gruplarının etkisiyle çocuklarda ortaya çıkabilecek olumsuz değişimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, her ne kadar bu araştırmanın nitel boyutu için yapılan görüşmelere katılan sığınmacı öğrencilerin tamamına yakını herhangi bir zararlı alışkanlıklarının olmadığını ifade etmiş olsa da, içinde yaşadığımız çağda bu olasılık hem yerli hem mülteci çocuklar için her zaman varlığını sürdürmektedir. Beck’in deyimiyle söylemek gerekirse üyesi olduğumuz risk toplumu¹¹⁵; sosyal, kültürel, ekonomik sermaye bakımından güçlü olan veya olmayan tüm ailelerin, çocuklarını ‘zararlı alışkanlıklardan’ korumak için her an tetikte olmalarını zorunlu kılmaktadır. Nitekim Beck de “devamlılık gösteren bir vetire olan modernliğin, şuurlu bir şekilde deneyimlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Çuhacı, 2007: 129).” Kısaca, zararlı alışkanlıklar, varsıl-yoksul ve yerli-göçmen aileler ve çocuklar için söz konusu olabilecek bir risk olarak karşımızda durmaktadır.

4.2.7. Sosyal Hayat

Bu boyut altında, mülteci lise öğrencilerinin, nasıl bir arkadaş grubuna sahip olduklarına; *arkadaşlarıyla aktivitede bulunma, vakit geçirme, eğlenme ve oyun oynama sıklıklarına*; okuldaki arkadaşları tarafından dışlanıp dışlanmadıklarına; *herhangi bir sivil toplum kuruluşuna, derneğe ya da siyasi partiye üye olup olmadıklarına*; yaşadıkları kentte

¹¹⁴<https://tedmem.org/mem-notlari/gorus/bir-cocugu-yetistirmek-tum-toplunun> Erişim tarihi: 24.08.2022

¹¹⁵Risk toplumu endüstri toplumunun günümüz dünyasına yansıyan bilimsel, kültürel, çevresel, toplumsal yan etkilerini, tehdit, tehlike ve risk faktörlerini kapsamaktadır (Çuhacı, 2007: 136).

(Eskişehir’de) hangi toplumsal aktivitelere katıldıklarına; *yaşadıkları kentte (Eskişehir’de) sinema, tiyatro, kermes, konser, spor müsabakaları vb. faaliyetlere ne sıklıkla gittiklerine*; kitap, günlük gazete ve dergi okuma sıklıklarına; *ev dışında veya dışarıda yemek yeme sıklıklarına*; okul arkadaşlarıyla kafe, çay bahçesi ve dinlenme yerlerine gitme sıklıklarına; *okula gitmedikleri günlerde ve yaz tatillerinde neler yaptıklarına*; okulu ya da sınıfı tarafından düzenlenen gezilere katılıp katılmadıklarına; *doğum günlerini kutlamak, oyun oynamak ya da birlikte bir şeyler yapmak için arkadaşlarını evlerine davet edebilme durumlarına*; düzenli olarak yaptıkları bir gündelik aktivitelerinin olup olmadığına ve *günlük hayatta hobi olarak kullandıkları eşyalarının olup olmadığına* ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.7.1. Ötekilik ve arkadaşlık ilişkileri: “Sosyal sermayenin inşası”

Tablo 4.51. Sahip oldukları arkadaş grubu

Sahip olunan arkadaş grubu	Frekans	Yüzde	Geçerli yüzde	Kümülatif Yüzde
Tamamı kendi ülkemden	68	24,3	24,5	100,0
Türk arkadaşlarım da var	197	70,4	70,9	100,0
Farklı ülkelerden de arkadaşlarım var	116	41,4	41,7	100,0
Diğer	8	2,9	2,9	100,0

Tablo 4.51’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin sahip oldukları arkadaş gruplarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (197 öğrenci; %70,4) Türk arkadaşlarının da olduğunu, 116’sı farklı ülkelerden de arkadaşları olduğunu ve 68’i tamamı kendi ülkesinden olan bir arkadaş grubuna sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 8 katılımcı diğer cevabını vermiştir. Tabloda dikkat çeken nokta, arkadaş grubunun tamamının kendi ülkesinden olduğunu söyleyen katılımcı sayısının diğerlerine göre daha az olmasıdır. Araştırmanın bu bulgusunun tersine Yılmaz (2020), yaptığı çalışmada, “Suriyeli mülteci öğrencilerin okulda en çok karşılaştıkları sorunlardan birinin Türk çocuklarla arkadaş olamama olduğunu dile getirmektedir. Bunlara ek olarak Yılmaz, Suriyeli çocukların, kültür farklılığı ve dil sorunu nedeniyle bulundukları sınıflardaki yerli

öğrencilerle arkadaş olamadıklarını; gruplaşma yoluna giderek, sınıflarındaki ya da diğer sınıflardaki Suriyeli arkadaş veya akrabalarıyla hareket etmeyi tercih ettiklerini” belirtmektedir. Anis (2019) de yaptığı çalışmada, “mülteci çocukların öğrenim gördükleri okuldaki Türk çocuklarıyla olan arkadaşlık ilişkilerini pozitif ve negatif şeklinde iki kategori altında toplamakta; negatif yargılardan üçünün erkek çocuklara, on tanesinin ise kız çocuklara ait olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, oransal olarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha çok negatif içerikli ifadeler kullandığına dair tespit bulunduğunu” ifade etmektedir. Bucak (2021) ise yaptığı çalışmada, “okul yöneticilerinin mülteci öğrencilerin diğer öğrencilerle olan sosyal ilişkilerinin zayıf olduğunu ifade ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca, okul yöneticilerinin, mülteci çocukların Türkçeyi iyi bilmemeleri ve kültür farklılığı nedeniyle, diğer ülkelere mensup çocuklarla da sosyal iletişimlerinin ve ilişkilerinin az denecek seviyede bulunduğunu; söz konusu mülteci öğrencilerin kökenlerine göre kendi grupları arasında sosyalleşmeye çalıştıklarını dile getirdiklerini” söylemektedir.

Çağdaş göç hareketlerinde dikkat çeken önemli noktalardan birinin “*göçün çocuk yoğunluklu olması ya da göçte çocukların sayıca geniş yer tutması*” olduğu söylenebilir. Göçün faillerinden olan çocuklar, köken ülkeden getirdikleri (güçlü ya da zayıf olmak üzere) sosyal, ekonomik ve kültürel sermayeleriyle hedef veya transit ülkenin sosyal yapısına eklemlenirler. Göçle gelen bu nüfusun söz konusu ülkelerde hem değişen hem dönüştüren demografik bir güç olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. “Öyle ki sosyolojik olarak kitlesel göçler gibi hızlı sosyal hareketliliklerin sosyal yapıda hızlı dönüşümlere neden oldukları görülmektedir. Zira kitleler halinde göç yolculuğuna çıkan insanların yerleştikleri ülkelerdeki sosyal yapıyla tanışmaları ya da karşılaşmaları, reddedilmeleri veya kabul görmeleri çeşitli toplumsal sorunları da doğurabilmektedir. Türkiye’ye doğru yaşanan bu kitlesel göçlerle birlikte göçmenlik ve sığınmacılığa ilişkin yaşanan problemlerin bir toplumsal sorun olarak kabul edilmesi gündeme gelmiştir. (Akbaş, 2019: 160-161).” Bu sorun alanlarından birinin, mülteci çocukların gerek okul içi gerekse okul dışı yaşamlarında kurdukları ya da kuramadıkları arkadaşlıkların ve arkadaşlık ağlarının olduğu söylenebilir.

Farklı bir toplumsal yapıda yaşamaya çalışan mülteci çocukların arkadaşlık kurma durumu her ne kadar özellikle uyum ya da entegrasyon bağlamında ele alınıyor olsa da, arkadaşlık ve arkadaşlık ağları mülteci çocukların sahip olduğu sermaye çeşitlerine ve içinde yaşadıkları hanelerin sosyo-ekonomik durumuna göre şekillenen bir yönü de bulunmaktadır. Bu bağlamda, kadın katılımcılardan biri arkadaşlık kuramama sebebini sosyal ve kültürel kodlara vurgu yaparak açıklamış ve şunları ifade etmiştir:

“Benim hiç yabancı arkadaşım olmadı, şu anda da yok. Burada akrabamız da olmadığı için gelen gidenimiz de yok. Çok fazla arkadaş çevrem yok. 1000 kişilik okulda 10 kişiyi tanırım onlardan da bir kişi benim arkadaşımdır. Çok fazla sosyal değilim normal hayatımda da. Bir kız olarak da böyle olması gerekiyor diye düşünüyorum. Bir saatten sonra kötü yollara düşme ihtimalim çok yüksek oluyor. Ailem de saraylardan gelme bir aile olmadığı için bizim için endişe ediyorlar. Endişelenmelerine gerek yok bence, çünkü ben evde de çok güzel vakit geçiriyorum. Dışarıya çok fazla gerek duymuyorum. Çıktığım zaman da evimizin yakınında park var. İki kardeşimi de götürüyorum orada basketbol oynuyoruz. Oradaki insanlarla da muhatap olmuyorum zaten onlar da bizimle olmuyor o yüzden sıkıntı yaşamıyorum (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Kimi mülteci çocuklar ise arkadaşlık kuramayla, diğerleriyle bir sosyal uzaklık içinde kalmayı tercih edebilmektedir. Nitekim katılımcılardan biri hem okulda hem yaşadığı mahallede çok az arkadaşına sahip olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Mahallede henüz hiç kimseyi tanımıyoruz. Okulda da bizim gibi göçmen çok az. Okulda çok fazla arkadaşım yok, daha çok tek başımayım (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

Yerli öğrencilerle yeterli iletişimi kuramayan bazı mülteci öğrencilerin farklı ülkelerden gelen öğrencilerle yakınlaştıkları görülmektedir. Bu yakınlığın ortaya çıkmasında yabancı, mülteci ya da göçmen gibi faktörlerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bu durumların bilincinde olan mülteci çocuklar, sosyal bir yakınlık içine girebilmektedirler. Nitekim, iletişim sıkıntısı yaşadığını belirten bir katılımcı, kendisi gibi göçmen olan arkadaşlara sahip olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Genelde göçmen arkadaşlarım var onlar da benim gibi Irak’tan göçmüş olanlar. Dil anlaşma problemi yaşadığım için Türkiye’den Türk arkadaşım çok yok. Bir tane var sınıfımda benimle daha çok konuşan (Ö11-E, Derinlemesine mülakat).”

“İranlı ve Afganistanlı tanıdığım bir kaç arkadaşım var, çok fazla samimi değiliz. Yerli halktan da çok fazla iletişim kurduğum arkadaşım yok (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Okullar, yerli ve mülteci çocukların bir araya geldikleri, sosyal etkileşimin meydana geldiği kamusal mekânlardan biridir. Okulda, mülteci ve yerli öğrenciler bir haftada ortalama otuz saat bir arada bulunmaktalar ve bu vakit değişik öğrenim kademelerinde bulunan tüm çocukların toplumsallaşmaları adına azımsanmayacak bir

süredir (Aktan ve Bilen, 2020: 161).” Nitekim katılımcılardan bazıları sahip oldukları arkadaşlarının genellikle okul arkadaşları olduğunu şöyle belirtmişlerdir:

“Mahallede arkadaşım yok, arkadaşlarım daha çok okulda (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Mahallede hiç arkadaşım yok. Okulda da benim gibi göçmen olan arkadaşlarım var (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Daha çok okulda arkadaşlarım var. Hem yerli hem de göçmen arkadaşlarım var (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Mahallede arkadaşım yok. Okulda da genellikle göçmen arkadaşlarım var. Sınıfta sadece 2-3 tane yerli halktan arkadaşım var. Onun dışında göçmen arkadaşlarımla daha iyi anlaşıyorum (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Göçle birlikte hemşehri ve ulusötesi göçmen ağları devreye girebilmekte; göçmenler aynı mahallade yaşamayı ve aynı köken ülkeden gelen kişilerle arkadaşlık kurmayı tercih edebilmektedirler. ‘Farklı olana ya da ötekiye’ karşı bireylerin sahip olduğu önyargıların önemli bir bölümünün aile, çevre ve iletişim araçları aracılığıyla zihinlere kök salması ve mültecilerle aynı mahallede yaşayan kimi Türk ailelerinin olumsuz tutumları da, mültecilerle yerli çocuklar arasında kurulabilecek arkadaşlık ilişkilerini engelleyebilmektedir. Nitekim, Altıntaş’ın (2018: 486) çalışmasında yer verdiği “öğretmenlerden on üç tanesi, Türk ailelerin Suriyelilere karşı olan negatif tavırlarını kendi çocuklarına gösterdiklerini, bunun ise okulda Suriyelilere bazen menfi şekilde aksettğini söylemişlerdir” şeklindeki bulgu, bahsi geçen durumu desteklemektedir. Bu konuda bazı katılımcılara ait görüşler şöyle olmuştur:

“Daha çok göçmen arkadaşlarım var ama az da olsa Türk arkadaşlarım da var. Mahalle de benim gibi Afgan arkadaşım var. Daha çok onlarla vakit geçiriyorum (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Mahallemde Iraklı göçmen arkadaşlarım var (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

Öte yandan, mülteci çocukların sahip olduğu maddi durum, onların arkadaşlık ilişkilerini şekillendiren bir faktör olmaktadır. Kent yaşamında birçok faaliyet için paranın gerekli olduğu göz önüne alındığında katılımcıların maddi durumlarının arkadaşlık ilişkilerine yön veren bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Nitekim, katılımcılardan biri de hem göçmen hem yerli arkadaşlara sahip olduğunu ancak ekonomik sıkıntılar yüzünden aktif bir arkadaşlık yürütemediğini şöyle ifade etmiştir:

“Iraklı arkadaşlarım var onlarla çıkıyorum. Zaten iki kere çıktım bir daha yok. Zaten bir yere gidecek param yok. Gezerler para harcarlar bende yok. Ondan dolayı göçmen ve yerli halktan arkadaşım var ama onlarla çıkamıyorum (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Dil sorunu, toplumsal uyumu zorlaştırmakta ve sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir. Bu durumun farkında olan kimi katılımcıların, Türkçeyi daha iyi öğrenmek için Türk öğrencilerle arkadaşlık kurmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bir strateji olarak tercih edilen bu durum hakkında katılımcılardan biri şunları anlatmıştır:

“Benim daha çok Türk arkadaşlarım var. Ben de öyle tercih ediyorum, bu da benim Türkçemin gelişmesine katkı sağlıyor (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

Kimi katılımcıların ise hem diğer ülkelerden gelen göçmen çocuklarla hem Türk öğrencilerle arkadaşlıklar kurmayı tercih ettikleri görülmektedir. Böylece geniş bir arkadaşlık ağı kuran bu katılımcılar aynı zamanda toplumsal sermayelerini güçlendirme fırsatını da yakalamaktadırlar. Bu bağlamda, bazı katılımcılar hem Türk hem göçmen arkadaşlara sahip olduklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Benim hem Türk hem göçmen arkadaşlarım var (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“İkisi de var. Benim hem yerli hem de göçmen mülteci öğrencilerden arkadaşlarım var (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hem göçmen hem de buradan yerli arkadaşım var (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Benim hem yerli hem de göçmen arkadaşlarım var. Fark etmiyor. Hepsiyle arkadaşım (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Araştırmanın nitel boyutunda yer alan mülteci lise öğrencilerinin farklı arkadaşlıklar kurdukları görülmektedir. Kimilerinin sadece yaşadığı mahallede kendisi gibi göçmen çocuklarla, kimilerinin ise sadece okuldaki çocuklarla arkadaşlıklar kurdukları görülmektedir. Kimi öğrencilerin de hem yerli hem göçmen çocuklarla arkadaşlık kurduklarını anlıyoruz. “Öğrenciler farklılık gösteren sosyalleşme seviyelerinde olsalar da okul, inşa edilen benliğin sunumunda önemli bir yere sahiptir. Aynı şekilde, arkadaş grupları içerisinde öğrencinin benliğini ne şekilde dile getirdiği, varoluşsal durumuna ve kimliğine dair belirleyiciler okul sürecinde daha çok belirginleşebilmektedir (Aktan ve Bilen, 2020: 161).” Bunun yanında, arkadaşlıkların kurulmasında göçmenlik, yoksulluk ve dışlanma gibi faktörlerin etkisi de söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla, her öğrencinin olduğu gibi mülteci öğrenciler de habitusları ve sahip oldukları sermaye çeşitleriyle okul ortamına katılırlar ve yapabilirlikleri ölçüsünde arkadaşlık ağlarını inşa ederler.

4.2.7.2. Mülteciyim ama: “Birlikte vakit geçirebilir miyiz?”

Tablo 4.52. Arkadaşlarıyla aktivitede bulunma, vakit geçirme, eğlenme ve oyun oynama sıklıkları

Arkadaşlarıyla aktivitede bulunma, vakit geçirme, eğlenme ve oyun oynama sıklıkları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Her zaman	34	12,1	12,2	12,2
Ara sıra	191	68,2	68,7	80,9
Hiçbir zaman	51	18,2	18,3	99,3
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.52’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin arkadaşlarıyla aktivitede bulunma, vakit geçirme, eğlenme ve oyun oynama sıklıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, arkadaşlarıyla aktivitede bulunma ve vakit geçirme ile ilgili olarak, katılımcıların büyük çoğunluğu (191 öğrenci; %68,2) ara sıra, 51’i hiçbir zaman ve 34’ü her zaman cevabını vermiştir. Tablodaki veriler dikkate alındığında, mülteci lise öğrencilerinin arkadaşlarıyla aktivitede bulunma ve onlarla vakit geçirme sıklıklarının ara sıra ve hiçbir zaman belirteçlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dil sorunu, sosyo-kültürel farklılıklar ve göçmenlik gibi faktörlerin, bu durumu şekillendirici bir etki yaptığı söylenebilir. Yüce (2018), “bu durumu ‘akran kabulü’ olarak ele almakta, Türk öğrencilerle yaptığı görüşmelerde sığınmacıların okula uyumunu etkileyen faktörlere ilişkin sosyal ve kültürel etmenler teması altında akran kabulünün en fazla dile getirilen unsur olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Yüce, Türk öğrencilerin, mülteci öğrencilerin okula uyum sağlamaları konusunda akran kabulünün çok önemli olduğunu ifade ettiklerini vurgulamaktadır. Akran kabulünün, Suriyeli öğrenciler tarafından da en çok dile getirilen etmen olduğunu belirtmektedir. Aynı çalışmasında Yüce, Suriyeli öğrencilerin okula uyumları konusunda Türk öğrencilerin ifade ettikleri bir diğer faktörün de ‘oyun’ olduğunu belirtmektedir. Yüce, Türk ve Suriyeli öğrencilerin oyunlar aracılığıyla bağ kurduklarını, akranları tarafından toplumsal olgulara eklenmenin ve sosyal faaliyetlerin pozitif bir okul ortamı oluşturmada etkin bir yol olabileceğini” belirtmektedir. Yılmaz (2020) da yaptığı çalışmada, “Suriyeli öğrencilerin okulda Türk çocuklarla arkadaşlık ilişkisi kurma konusunda sıkça sıkıntı yaşadıklarını tespit ettiğini belirtmektedir. Suriyeli çocukların, dil

ve kültür farklılığı yüzünden sınıflarındaki Türk çocuklarla arkadaşlık kuramadıklarını, kendi aralarında gruplaştıklarını, sınıflarındaki ya da diğer sınıflardaki Suriyelilerle vakit geçirdiklerini” belirtmektedir. Anis (2019) ise yaptığı çalışmada, “Suriyeli bazı öğrencilerin hiç Türk arkadaşının olmadığını dile getirdiğini belirtmekte, bir mülteci öğrencinin ‘okuldaki tüm arkadaşlarım Suriyeli ve hiç Türk arkadaşım yok’ şeklindeki sözlerine” yer vermektedir.

Mülteci öğrencilerin gerek yerli gerekse diğer göçmen çocuklarla faaliyetlerde bulunma veya onlarla vakit geçirme, arkadaşlık ilişkilerinin ne düzeyde kurulduğunun da önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Mültecilerin arkadaşlarıyla aktivitede bulunma düzeyleri, uyum düzeylerini ve toplumsal kabul görme durumlarını da pekiştirmektedir. Görüşme yapılan katılımcıların yerli ya da göçmen arkadaşlarıyla kaliteli ve zengin içerikli faaliyetlerde bulunduklarını, vakit geçirdiklerini söylemek zordur. Bu durumun şüphesiz birçok nedeni vardır. Yabancılık hissi, misafirlik, ötekileştirilme, dil sorunu, ekonomik eşitsizlikler, geçmiş yaşantılar, aile yapısı, aile içi ilişkiler, kültürel farklılıklar vb. gibi faktörler, arkadaşlıkların kurulmasında ve yürütülmesinde etkili olmaktadır. Görüşme yapılan katılımcılar, arkadaşlarıyla aktivitede bulunma, onlarla zaman geçirme, arkadaşlarıyla oyun oynama durumlarına ilişkin çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Dolayısıyla katılımcılardan bazıları, kendisi gibi göçmen olan arkadaşlarıyla okul saatleri dışında gezdiklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Okulda arkadaşlarım var bazen onlarla okuldan sonra geziyoruz (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“İraklı göçmen arkadaşlarım var 5-6 kişiyiz. Onlarla geziyoruz (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Afgan arkadaşım var. Daha çok onlarla vakit geçiriyorum (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“En çok arkadaşım İranlı. Türk arkadaşım da var. Onunla da hafta sonu gezebiliyoruz (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Vurgulanması gereken noktalardan biri de mülteci öğrencilerin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerin, arkadaşlıkları ve arkadaşlar arası aktiviteleri hem nicel hem nitel anlamda etkileyen ve şekillendiren faktörler olduğudur. Göçmenliğin getirdiği dezavantajlara ek olarak sosyal ve ekonomik eşitsizlikler de mülteci ve yerli öğrenciler arasındaki arkadaşlık ilişkilerini etkileyen önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.7.3. Eşitsizlikleri yeniden üreten bir kurum olan okul ve dışlanma durumu: “Yerli ve mülteci öğrenci dikotomisi (mi?)”

Tablo 4.53. Okuldaki arkadaşları tarafından dışlanıp dışlanmadıkları

Dışlanma durumuna ilişkin görüşü	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	37	13,2	13,3	13,3
Hayır	146	52,1	52,5	65,8
Fikrim yok	95	33,9	34,2	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.53’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin okuldaki arkadaşları tarafından dışlanıp dışlanmadıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (146 öğrenci; %52,1) okuldaki arkadaşları tarafından dışlanmadığını, 37’si dışlandığını ve 95’i ise fikri olmadığını belirtmiştir. Göç sürecinin ortaya çıkardığı durumlardan biri olan dışlanma, toplumsal uyumu zorlaştıran önemli sorunların başında gelmektedir. Yüce (2018), yaptığı çalışmada, “Suriyeli öğrencilerin dile getirdiği ve okula uyum durumlarını etkileyen duygusal ve davranışsal etmenlerden birinin dışlanma olduğunu, üç katılımcı öğrencinin Türk akranları tarafından dışlandığını ifade ettiğini” belirtmektedir. Doğan (2019), yaptığı çalışmada, “bir mülteci öğrencinin yabancı uyruklu olduğu için dışlandığını vurguladığını, yalnızca Afganistanlı bir arkadaşına sahip olduğunu söylediğini belirtmektedir. Aynı çalışmada, katılımcılardan bazılarının dışlanmadan bahsettiklerini, bunlardan birinin Afganistanlı olduğu için dışlandığını ifade ettiğini dile getirmektedir. Doğan, etnik kimlikleri yüzünden dışlandığını belirten her üç katılımcının cinsiyetlerinin ve sınıf düzeylerinin farklı olduğunu; dışlanmayla sınıf seviyeleri ve cinsiyet arasında bir korelasyon bulunmadığını da ifade etmektedir. Bu durumdan hareketle Doğan, arkadaşlık ilişkilerinde sorun yaşanmasının katılımcıların günlük hayat deneyimleriyle ilişkili olduğunu ve bu durumun belirli bir nedene bağlanamayacağını” dile getirmektedir. Yenen ve Ulucan (2020) ise çalışmalarında, “görüşme yaptıkları katılımcıların görüşleri doğrultusunda mülteci çocukların sorunlarını temalaştırmışlar ve bu temalardan birinin ‘ayrımcılık’ olduğunu ve ‘dışlanmanın’ bu temaya ait kodlardan biri olduğunu” belirtmektedirler. Yılmaz (2020) da “Suriyeli

öğrencilerin okulda etiketlenme ve ayrımcılık gibi sorunlarla da karşılaştıklarının gözlemlendiğini” belirtmektedir.

Dışlanma, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, etiketlenme, ötekileştirilme, yoksulluk vb. gibi durumlar, göç ile yeni bir topluma katılan mültecilerin ya da göçmenlerin baş etmeleri gereken temel sorunlar arasında yer almaktadır. Aktürk Çopur’a (2019: 65) göre “Bourdieu, söz konusu kavramların eğitim yaşamındaki yansımalarını şöyle açıklamaktadır: Toplumsal alt sınıfta bulunanlar, eğitim yaşamında doğrudan bir engelle karşılaşsa da, modern toplumdaki tüm eşitlikçilik söylemlerine rağmen eğitim aslında bir eleme ve ayrıştırma fonksiyonu görmektedir. Toplumdaki bütün gruplara aynı eğitim fırsatları ve olanakları sağlansa bile, toplumdaki alt sınıfların deneyimledikleri yetersiz sosyal ve ekonomik şartlar ve yüz yüze geldikleri alt kültür baskısı üst düzey bir eğitime ulaşmalarını zorlaştırabilmektedir.” Aktürk Çopur (2019: 65) ise “Bourdieu’nun özetlediği bu durumun ayrıca, eğitim kurumlarıyla ilgili olarak dile getirilen eşitsizliklerin bir kuşaktan diğerine yeniden üretilerek ne şekilde transfer edildiğini ve mülteci öğrencilerin karşılaşabileceği riskleri ötekileştirme ve ayrımcılık yönüyle açıklayabilir nitelikte olduğunu” belirtmektedir. Üstün, Bayar ve Bozkurt (2017) ise “ailelerin algılarına göre mülteci çocukların okul ortamındaki sorunlarını inceledikleri çalışmalarında, öğrencilerin başlıca sorunlarını yedi kategori altında toplamışlardır. Bunlardan biri de dışlanma kategorisidir. Üstün, Bayar ve Bozkurt, katılımcı ailelerin, okulda bulunan diğer çocukların ebeveynlerinin kendi çocuklarıyla iletişimlerini engelleyici davranışlarda bulunduklarını dile getirdiklerini” belirtmektedirler.

Küresel göç hareketlerinin doğurduğu en önemli sorunlardan biri olan “toplumsal dışlanma, yoksunluklara neden olan ve yoksunluğun bir bölümü olan ‘süreç’ ve ‘kurumlar’daki toplumsal ilişkileri temele almaktadır (Short, 1999; Özgökçeler, 2006: 51).” Sosyal dışlanmayı tek bir gösterge üzerinden açıklamak zordur. “Toplumsal dışlanma durumu salt nesnel anlamları değil; ayrıca öznellik taşıyan çok sayıda anlamlar silsilesini de kapsadığından, bu kavramı sadece objektif veriler temelinde analiz etmek hiç de kolay olmamaktadır (Townsend, 1980; Özgökçeler, 2006: 56).” Bu bağlamda, Suriye, Irak, Afganistan ve İran gibi ülkelerden Türkiye’ye gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise

öğrencilerinin okul arkadaşları tarafından dışlanıp dışlanmadıkları da çok boyutlu bir analizi gerektirmektedir. Çünkü, Özgökçeler'in (2006: 57) de belirttiği gibi "sosyal dışlanma olgusunun sahip olduğu çok boyutluluk elementi, kendisini ölçümleyebilecek tek bir ölçütün var olmasını engellediği gibi, ülkeler bazında da çoğu zaman net bir ölçüte vurgu yapılması durumunu ortadan kaldırmaktadır. Sorunun ölçülmesine yönelik ortaya konulan birçok kıstasın, yakın bir gelecekte giderek daha fazla unsuru içinde tutarak genişlemesi muhtemel görünmektedir." Diğer yandan "2000'li yıllardan itibaren sosyal dışlanma terimi, gerek ülkelerin gerekse STK'nin yoksulluk rizikosunu anlamlandırmada ve dillendirmede ve ayrıca sorunu bertaraf edebilmede müracaat ettikleri majör etmenlerin başında gelmektedir. Her şeyden önce dışlanma ya da dışlanmışlık, 'insanî bir problem' demetinde ele alınmaktadır; bu anlamda da temel insan hakları ile ilintili olmak mecburiyetindedir. Yoksulluk ise bizzatıhi yetersiz hayat ve barınma şartları, şiddet, hastalıklar, eğitimsizlik, parçalanmışlık-çözölmüşlük, ötekileştirme-yok sayma, gelecek yokluğu ve prodüktif olamama gibi problemler içermektedir (Hablemitoğlu, 2004; Özgökçeler, 2006: 56)." Bu çalışmada da sosyal dışlanma, günümüz toplumlarında önemli bir yer tutan "göç hareketleri ve yoksulluk" bağlamında ele alınmakta ve bir insani sorun olarak irdelenmektedir. Dolayısıyla, Özgökçeler'in (2006: 56) de vurguladığı gibi "sosyal dışlanma olgusu yoksulluk kavramının her zaman içinde yer edinemese de çoğu zaman kapsamındadır; buna karşılık yoksulluk sarmalı ise; sosyal dışlanmayı içeriminde bulundurmaktadır." Çalışma kapsamında görüşme yapılan katılımcılar, okul arkadaşları tarafından dışlanıp dışlanmadıklarına ilişkin görüşler ifade etmişlerdir. "*Sosyal sorunlar ve baş etme stratejileri*" temasının "*Sosyal dışlanma algısı ve baş etme stratejileri*" kategorisine ilişkin bulgulara bakıldığında, katılımcılardan 22'si "dışlanmadığını"; 5 'i ise "dışlandığını" ifade etmişlerdir. Okuldaki arkadaşları tarafından dışlandığını düşönen mülteci öğrenciler "*tepkisiz kalarak (2), konuşarak (1) ve okul idaresine bildirerek (2)*", yaşadıkları sosyal dışlanma ile baş etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Dışlandıklarını söyleyen katılımcılar şu görüşleri dile getirmişlerdir:

"Yerli halktan sınıftaki çocuklar beni rahatsız ediyorlardı, laf atıp benimle dalga geçiyorlardı. Ben onlara cevap vermeyince artık bu hareketleri bırakmaya başladılar (Ö4-K, Derinlemesine mülakat)."

“Bu okulda böyle bir durum yaşamıyorum ama ortaokulda böyle şeyler yaşadığım çok oluyordu. Çocukken daha çok oluyordu ama büyüdükçe göçün normal bir süreç olduğunu anlıyorlar diye düşünüyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu an yok ama önceden anadilimizi kullanıyorduk. Dil bilmediğimiz zaman çok fazla dışlandım. Dil bilmediğim zaman da bu durum derslerime yansdı haliyle. Toparlanmam gerektiğini düşünüp toparladım. Çok kısa sürede Türkçe’yi öğrendim, öğrendim. Bir senede normal Türk gibi Türkçeyi konuşmaya başladım. Sırf öğrenmek için çok fazla televizyon izledim. Çok fazla dışlandım başlarda dil bilmediğim için ve çok ağladım. Hatta eskiden bir keresinde arkadaşımın parası çalınmıştı ben yabancı olduğum için benim üstüme atmışlardı. O şekilde çok kötü bir olayım oldu ortaokulda. Bu olay beni çok üzmüştü. Çok büyük bir yara bıraktı bende (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Tabii ki düşünüyorum. Onların tavırlarından, davranışlarından belli oluyor. Konuşmalarından anlıyorum bunu. Yani ben bu durum için bir şey yapamam. Tek tek lütfen bana böyle davranmayın diyemem. Önemli olan insani değerler ve insan olmaktır. Benim yaşadığım durumları, zorlukları onlara ne kada anlatsam da anlamazlar. Çünkü daha çok çocuklar! Türkçe’yi çok iyi konuşamadığı için dalga geçiyorlar. Zaten bize selam verseler bile bazılarının selamları da dalga geçer gibi bu belli oluyor çünkü. Mahan sınıfta bir çocukla tartıştı çocuk ona sen niye geldin geri dön, köyden kelmişsin dedi. Bu durum hiç hoş değil ama ben onda da suç bulmam çünkü insanlar bilmiyor. Bilmedikleri şeylerle de dalga geçiyorlar (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Görüşme yapılan bazı katılımcılar nicel boyutta ulaşılan bulguları destekler nitelikte böyle bir durumla karşılaşmadıklarını, hatta okuldaki arkadaşlarının kendilerine çeşitli konularda yardımcı olduklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Hayır ben hiç yaşamadım (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yok herhangi bir sıkıntı yaşamadım (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Dışlanma, ötekileştirme, böyle bir duruma maruz kalmadım (Ö11-E, Derinlemesine mülakat).”

“Böyle bir duruma çok fazla maruz kalmıyorum ama biraz kalıyor olsam bile konuşuyorum ‘acaba ben sana bir şey mi yaptım da böyle oldu?’ diye soruyorum. Sorunlarımı konuşarak halledebiliyorum (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır hiç öyle bir durum yaşamadım (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okulda var diyemeyeceğim. Arkadaşlarımla iyi anlaşıyorum (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır. Maruz kalmadım. Daha çok anlayamadığım yerlerde bana yardımcı oluyorlar (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Okullar, yerli ve göçmen öğrencilerin aynı ortamı paylaştıkları ve bu ortamda gerçekleştirilen eğitsel faaliyetlere birlikte katıldıkları mekânlardır. Dolayısıyla, kimilerine göre yoksulluğun değişen bir yüzü olan dışlanmanın bir türü de *mekânsal dışlanma*dır. Adaman ve Keyder’e (akt. Kaypak, 2013: 7) göre mekân boyutuyla ortaya çıkan dışlanma “belli mekânlara erişimde ve bunlardan faydalanmada problemlerin bulunması, engel oluşturan durumlarla karşılaşılmasıdır.” Adaman ve Keyder’in yaptığı tanıma ek olarak, bu çalışmada mekânsal dışlanma ile “okulun bölümleri ve bu bölümlerden yararlanamama

durumu da kastedilmektedir.” Yapılan sohbetlerde katılımcıların okullarda mekânsal dışlanma yaşamadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında, mülteci lise öğrencileri için mekânsal bir dışlanmadan bahsedilemeyeceği gibi “*mekânsal ayrışma* ve *mekânsal eşitsizlikten* (Kaypak, 2013: 9)” de bahsedilemez. Bunun yanında, yapılan birçok araştırmanın aksine bu çalışmada, hem nicel hem nitel boyutta yer alan mülteci öğrencilerin önemli bir bölümü okul arkadaşları tarafından “dışlanmadığını” ifade etmişlerdir. Dışlandığını dile getiren katılımcıların bazıları, özellikle ortaokulda sosyal dışlanma ile daha çok karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Başlangıçta Türkçeyi iyi konuşamadıkları için dışlanma türü davranışlara maruz kaldıklarını dile getiren katılımcılar, lise öğrencilerinin göç ve mültecilik konusunda daha bilinçli olduklarını, bu durumun ise sosyal dışlanma türü davranışların önüne geçtiğini belirtmişlerdir. Dikkat çeken noktalardan biri de katılımcıların, “dil ve dışlanma” arasında bir korelasyon kurmaları ve Türkçeyi doğru ve güzel kullanabilmenin sosyal dışlanmayı azalttığını dile getirmeleridir.

4.2.7.4. Sivil toplum pratikleri: “Kentin demokratik yaşamına eklemlen(eme)me”

Tablo 4.54. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna, derneğe, ya da siyasi partiye üye olup olmadıkları

Sivil toplum kuruluşuna, derneğe ya da siyasi partiye üyelik durumu	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	6	2,1	2,2	2,2
Hayır	272	97,1	97,8	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.54’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin sivil toplum kuruluşlarına, derneklere veya siyasi partilere üyelik durumlarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların tamamına yakını (272 öğrenci; %97,1) herhangi bir sivil toplum kuruluşuna, derneğe veya siyasi partiye üye olmadığını; 6’sı ise böyle bir üyeliğe sahip olduğunu belirtmiştir. STK’lar, dernekler ve siyasi partiler demokrasinin ve demokratik toplumların önemli bileşenleridir. Eskişehir’de yaşayan mülteci lise öğrencilerinin STK’lara, derneklere veya siyasi partilere ilgi göstermemelerinin ya da bu tür kurumlara üye olmamalarının birçok sebebinin olduğu söylenebilir. Dil sorunu; farklı bir kültürde yaşama; STK’lar, dernekler ya da siyasi partiler hakkında bilgi sahibi olmama;

vatandaşlık ve oy kullanma hakkına sahip olmama; bu tür faaliyetlere ilgi duymama vs. gibi faktörler, bu durumun nedenleri olarak sayılabilir.

Göç literatüründe STK'ların, göçmenlerin toplumsal entegrasyonunda işlevsel olup olmadığına dair çalışmalar da mevcuttur. Barın (2019: 191), yaptığı çalışmada, “sivil toplum kuruluşlarının sunduğu hizmetlerin sığınmacılara ve mültecilere etkin koruma sağlanması noktasında farklı bir boyut kazandırdığını belirtmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına ulaşmanın kolay olması ve güvenin daha fazla olması sebebiyle STK'ların sığınmacıların gereksinim duydukları koruma süreçlerinin hayata geçirilmesinde etkin bir rol oynadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının yanında yerel STK'ların da ihtiyaçlara cevap vermelerinden dolayı sığınmacılar için vazgeçilmez unsurlar haline geldiğini” dile getirmektedir. Bu araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin derneklere, siyasi partilere ve STK'lara üyelikleri düşük düzeyde olsa da, Türkiye’de mülteciler adına faaliyet gösteren çok sayıda dernek ya da sivil toplum kuruluşu mevcuttur. Kimilerine göre “bilhassa, göçmenlerin barındığı kamp yerleri dışında büyük kentlerde güç şartlarda hayatını idame ettirmeye çalışan göçmenlere en önemli yardımları ve destekleri sivil toplum kuruluşları sağlamaktadır.”¹¹⁶ Erdoğan’ın¹¹⁷ da vurguladığı gibi “ülkemizde mülteciler sorununda sivil toplum kuruluşları, bilhassa da uluslararası alanda faaliyette bulunanlar ve çeşitli kurumlar büyük işlev yüklenmişlerdir.” Yine Erdoğan’a¹¹⁸ göre “ülkemizde mülteciler konusunda etkinlikler yapan uluslararası kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, Birleşmiş Milletler’in bünyesindeki kurumlar ve etkin yerel sivil toplum kuruluşlarında çalışanların sayısı elli bine ulaşmıştır.” Keskin (2019) de yaptığı çalışmada, sığınmacılara, mültecilere ya da şartlı mültecilere yönelik olarak “2016’dan bu tarafa Türkiye’de 109.898 derneğin faal bir biçimde faaliyette bulunduğunu; en çok derneğin Marmara Bölgesi’nde en azının ise Doğu Anadolu Bölgesi’nde hizmet verdiğini” belirtmektedir.

¹¹⁶<https://www.tuicakademi.org/suriyeli-siginmacilara-yonelik-stklar-in-faaliyetleri/> Erişim tarihi: 25.06.2022

¹¹⁷Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, <https://www.kas.de/documents/> Erişim tarihi: 25.06.2022

¹¹⁸Murat Erdoğan, Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, <https://www.kas.de/documents/> Erişim tarihi: 25.06.2022

Sivil toplum kuruluşları, demokrasinin ve demokratik toplumların önemli unsurlarıdır. Küreselleşme süreciyle birlikte daha çok aktif olmaya başlayan sivil toplum kuruluşları, gerçekleştirdikleri farklı etkinliklerle toplumsal yaşamda ve kamu yönetiminde daha görünür hale gelmişlerdir. Kimi düşünürlere göre sivil toplum kuruluşları, neoliberal politikalarla birlikte refah devletinin bazı rollerini üstlenmiş ve kapitalizmin kök salmasına aracılık etmişlerdir. Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının etkin olduğu alanlarından biri de göç hareketlerinin aktörleri olan göçmenler arasındaki ağları dayanışma temelinde inşa etmeleridir. Nitekim “Tilly, göçün bireylere ya da hanelere indirgenebilecek bir süreç olmadığını, farklı toplumsal ağlarla birbirine bağlı olan insan topluluklarının göç ettiğini söylemektedir (İhlamur-Öner, 2018: 309).” Diğer yandan, ulusötesi nitelik kazanan “mülteci dayanışma ağlarını, göçmenler ve sosyo-kültürel çevreler arasında var olan ilişkileri biçimlendiren görünmez bir sosyal mukaveleye veya göçmen insanların göç sürecinde karşılaştıkları güçlüklerde onların ayakta durmasını sağlayan bir tür güvenlik ağına benzetmek mümkündür. Söz konusu ağlar göçmenlerin toplumsal sermaye inşa etmelerinde çeşitli olanaklar da sunmaktadır. Bu sermaye türünün üretiminde rol oynayan ana kaynaklar dayanışma, güven ve mütekabiliyet hisleridir (Thieme, 2007; İhlamur-Öner, 2018: 312).” Ben bu kurum ya da kuruluşların “ulusötesi tampon yapılar (*transnational buffer structures*)” olarak da adlandırılabileceğini düşünüyorum. (Bilindiği üzere, Mübeccel Belik Kıray, Türkiye’de ‘sanayileşme-kentleşme ve toplumsal değişim’ üçgeninde yaptığı sosyolojik analizlerle “tampon mekanizma ve tampon kurum” kavramlarını literatüre kazandırmıştır.) Yapısal-fonksiyonel yaklaşım bağlamında “ulusötesi tampon yapılar”, göç ile ortaya çıkan toplumsal değişimlerin en az zararlar / sancıyla atlatılmasını sağlayan ve değişen toplumun işlevsel bütünlüğünü muhafaza eden fonksiyonel mekanizmalardır. Dolayısıyla, ulusötesi tampon yapılar, ulusötesi mekânlarda ortaya çıkan, göçmen ağlarını diri tutan; hedef ülkeye yerleşen göçmenleri maddi ve manevi yönden destekleyen bir tür kılavuz kurumlardır.

Akbaş (2018: 335-337) ise “ulus-ötecilik yaklaşımı bağlamında göçmen sivil toplum örgütlerinin yeni bir misyon üstlendiğini; ideolojik bir temele dayanan bu durumun ise kamu kurumlarına yönelen beklentilerin düşürülmesi ve dayanışma ruhunun tekrardan

toplumsal yaşamın temel kurucu ögesi şeklinde tanımlanması olduğunu belirtmektedir. Akbaş, ulus-ötesi toplumsal alanlarda ortaya çıkan ve göçmenler tarafından kurulan sivil toplum örgütlerinin, neo-iberal uzlaşmaya ait yeni görünümünün göç alanına yansıması olduğunu vurgulamaktadır. Son olarak Akbaş, neo-liberalizmin şekillendirdiği toplumsallığın, refah devletinin aşınmasına paralel olarak dayanışmacı ilişkilere yaslandığını” dile getirmektedir. Göçmenler, gerek yerli insanlar tarafından gerekse köken ülkelerinden gelen insanlar ve gerekse de farklı ülkelerden gelen göçmenler tarafından kurulmuş olan yerel veya uluslararası alanlarda faaliyette bulunan sivil toplum örgütlerine üye olma, onların aktivitelerine katılma hakkına sahiptir. Öte yandan, sivil toplum örgütleri mülteci ya da göçmenlerin içinde yaşadıkları topluma katılımını sağlayan, bireysel ve toplumsal varoluşunu güçlendiren; toplumla bütünleşme sürecini pekiştiren yapılardır.

Bunların yanında, T.C. İçişleri Bakanlığı’nın 22.06.2022 tarihli istatistiklerine göre “Türkiye’de faal dernek sayısı 103.209; derneklerin %18,63’ü (19.229 tane) İç Anadolu Bölgesinde; derneklerin 1251 tanesi Eskişehir’de; hemşehri derneklerinin %21,53’ü (3,573 tane) İç Anadolu Bölgesi’ndedir. Ayrıca, Türkiye’de faaliyetine izin verilen yabancı STK sayısı 132’dir.”¹¹⁹ Dilek Türk’e (2016: 148) göre de “ülkemizde 2016 yılında Suriyelilere yardımda bulunan kırk iki ulusal ve on dört uluslararası sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları çalışmalar, araştırmalar, çalıştaylar ve hazırladıkları rapor ve broşürlerle hem devlet kurumlarının hem halkın hem de Suriyeli mültecilerin durumdan haberdar olmaları için çaba harcamışlardır.” Fakat, “yabancı uyrukluların derneklere üye olabilmeleri için Türkiye’de yerleşme hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Örneğin, İzmir merkezli olan “*Mültecilerle Dayanışma Derneği (MÜLTECİ-DER)*”ne ait tüzüğün ‘üye olma hakkı ve üyelik işlemleri’ başlığı altında *yabancı uyruklu olan gerçek kişilerin üye olabilmesi için Türkiye’de yerleşme hakkına malik olmasının gerektiği; onursal üyelik için bu koşulun aranmadığı ve ulusal ve uluslararası mevzuatın olanakları ölçüsünde sığınmacı mülteci ve göçmenlerin de dernek faaliyetlerine, karar alma süreçlerine katılımlarının teşvik edileceği*”¹²⁰ şeklinde

¹¹⁹ <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-bolgelere-gore-dagilimi> Erişim tarihi: 26.08.2022

¹²⁰ <https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/Tuzugumuz.pdf> Erişim tarihi: 26.08.2022

yazmaktadır. Bunun yanında, “BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 15. maddesi çocukların örgütlenebilme, dernek kurabilme ve barış içinde toplanma özgürlüklerini anlatmaktadır. Söz konusu hak, çocukların yaşamlarındaki çok sayıda tecrübeyle doğrudan ilişkilidir. Çocukların birbirleriyle veya yetişkinlerle sosyalleşmeleri, siyasete, yerel ve ulusal yönetime katılımları ve bu tür durumlar ve süreçler için dernekler, kulüpler, ağlar, koalisyonlar gibi örgütlenmeler inşa etmeleri ve bunlara katılım göstermeleri 15. maddenin garantisi altında”¹²¹ bulunmaktadır. “Max-Neef’in insan hakları ile ilişkili olarak 9 temel insani ihtiyacı açıkladığı *İnsani İhtiyaçlar ve Giderilmesi Matrisi*’nde ‘katılım (participation)’ ihtiyacı ile ‘etkileşim (interacting)’ sütununun kesiştiği kümede ‘aile, birlikler, kamusal ve sivil örgütlenmeler, katılımcı etkileşim, partiler, komşuluk, topluluklar’ (Hatiboğlu Eren, 2016: 7-8)” gibi ihtiyaçlar yer almaktadır. Bilindiği gibi “*Etkileşim* sütunu, insani gereksinimlerin karşılandığı zaman ve mekânın çevresel ve bölgesel boyutunu ifade ederken; *Katılım* gereksinimi, kendi kaderini belirleme hakkı, örgütlenebilme, karar süreçlerine ve mekanizmalarına katılım hakkının gerçekleştirilmesiyle doğrudan ilişkili olarak anlatılmıştır. Bunun yanında, söz konusu gereksinimin karşılanmaması halinde diğer gereksinimlerin karşılanmasında da sıkıntıların ortaya çıkacağı dile getirilmiştir (Hatiboğlu Eren, 2016: 7-8).” Dolayısıyla, mülteci lise öğrencilerinin yaşadıkları kentte (Eskişehir’de) bulunan sivil toplum kuruluşlarına, derneklere vb. kuruluşlara ve bunların faaliyetlerine ilgi göstermeleri ve bu faaliyetlerden yararlanabilmeleri; Max-Neef’in insan haklarıyla ilişkili olduğunu belirttiği “katılım” ihtiyacı bağlamında da ele alınmayı ve katılımcıların yoksulluk durumlarıyla ilişkili biçimde analiz edilmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, Tablo 4.54’teki bulgulara bakıldığında, araştırmanın nicel boyutuna katılan mülteci lise öğrencilerinden sadece 6 tanesi bir sivil toplum kuruluşuna üye olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde, nitel boyutta görüşme yapılan katılımcılardan sadece bir tanesinin sivil toplum kuruluşlarıyla ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Nitekim görüşme yapılan katılımcılardan biri, okul saatleri dışında Anadolu Gençlik

¹²¹<http://cocuklarlagucluyuz.net/yayinlar/turkiyede-cocuklarin-orgutlenme-ve-> Erişim tarihi: 26.08.2022

Derneği'nde (Eskişehir şubesi) çalıştığını ve böylece evinin masraflarının karşılanmasına katkıda bulunduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Babam 4-5 ay çalışmıyor diğer aylar çalışıyor. Ben de Anadolu Gençlik Derneği'nde duruyorum orada, temizlik ve çaycılık yapıyorum, çalışıyorum. Babamla ikimiz masrafları karşılıyoruz (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

Görüşmelere katılan diğer mülteci öğrencilerden hiçbiri Eskişehir'deki sivil toplum kuruluşlarına, derneklere ya da siyasi partilere üye olduğundan ya da bu kurumlara gidip geldiklerinden bahsetmemişlerdir. Dolayısıyla, mülteci lise öğrencilerinin, Max-Neff'in dile getirdiği “katılım” ihtiyacını yeterli düzeyde karşıladıkları söylenemez. Max-Neff'in de vurguladığı gibi “katılım ihtiyacının giderilmemesi durumunda diğer ihtiyaçların giderilmesinde de sorun olmaktadır (Hatiboğlu Eren, 2016: 7-8).” Şüphesiz bu durumun birçok sebebini saymak mümkündür. Araştırmamızın nicel ve nitel bulguları, toplumsal katılım bağlamında, mültecilerin veya mülteci çocukların / öğrencilerin sivil toplum pratiklerini ele alan çalışmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2.7.5. Aktif vatandaşlık pratikleri: “Ekonomik sermayenin yokluğunda sosyal, kültürel ve sembolik sermayelerin inşası”

Tablo 4.55. Yaşadıkları kentte (Eskişehir'de) katıldıkları toplumsal aktiviteler

Yaşadıkları kentte katıldıkları aktiviteler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Gençlik organizasyonları	14	5,0	5,0	100,0
Çevre organizasyonları	9	3,2	3,2	100,0
İnsan hakları organizasyonları	13	4,6	4,7	100,0
Hayırsever faaliyetleri	20	7,1	7,2	100,0
Belediye faaliyetleri	22	7,9	7,9	100,0
Spor kulüplerinin faaliyetleri	41	14,6	14,7	100,0
Siyasi partilerin faaliyetleri	4	1,4	1,4	100,0
Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri	5	1,8	1,8	100,0
Sanatsal faaliyetler	15	5,4	5,4	100,0
Yaz okullarının faaliyetleri	16	5,7	5,8	100,0
Diğer	28	10,0	10,1	100,0

Tablo 4.55’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin yaşadıkları kentte (Eskişehir’de) katıldıkları toplumsal aktivitelere ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların 41’i spor kulüplerinin faaliyetlerine, 22’si belediye faaliyetlerine, 20’si hayırsever faaliyetlerine, 16’sı yaz okullarının faaliyetlerine, 15’i sanatsal faaliyetlere, 14’ü gençlik organizasyonlarına, 13’ü insan hakları organizasyonlarına, 9’u çevre organizasyonlarına, 5’i sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine, 4’ü siyasi partilerin faaliyetlerine katıldığını belirtmiştir. Bunun yanında, 28 katılımcı ise diğer cevabını vermiştir. Tablodaki verilere bakıldığında, katılımcı öğrencilerin “*spor, belediye, hayırsever ve diğer faaliyetlere*” daha çok katıldıkları görülmektedir. Siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, katılımcıların en az ilgi gösterdiği faaliyetler olmuştur. Bu veriler, bir önceki tabloda yer alan verilerle örtüşmektedir. Bir önceki tabloda da görüldüğü gibi katılımcı öğrencilerin tamamına yakınının (%97,1) herhangi bir siyasi partiye, derneğe ya da sivil toplum kuruluşuna üye olmadığı tespit edilmiştir.

“Göçmenlerin kentsel alanlara gelişi, demografik, kültürel, politik ve ekonomik özellikleri açısından kentler ve kentsel topluluklar için dönüştürücü bir etkiye sahip olabilir (Scholten ve Penninx, 2016; Topal Demiroğlu, 2022: 632-633).” Kentte yaşayan insanların kent kültürüne ve kentin sunduğu aktivitelere eşit düzeyde katıldıklarını söylemek zordur. Sahip olunan sermaye çeşitleri (ekonomik, toplumsal ve kültürel) hem yerli vatandaşların hem göçmenlerin kentin sunduğu aktivitelere katılımını etkilemekte; bu konudaki eşitsizlikleri artıran faktörler olmaktadır. Öte yandan “kentler yalnızca ulusal politikaların somut olarak uygulandığı düzey değil, aynı zamanda geleneksel olarak ulusal yeterlilikle ilgili olan yasal statüye koşulsuz erişim, vatandaşlığa kabul ve siyasi katılım gibi konularda bile kendi özgün politika yaklaşımlarını çeşitlendirme konusunda hatırı sayılır bir kapasite gösterirler (Caponio, 2017; Topal Demiroğlu, 2022: 633).” Bu duruma rağmen göçmenlerin, yaşadıkları kentte var olan toplumsal aktivitelere yeterli düzeyde katıldıkları söylenemez. Yoksulluğun, mülteci lise öğrencilerinin okul saatleri dışında kaliteli zaman geçirmelerini engelleyen en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, mülteci öğrencilerin okul saatleri dışında katıldıkları aktivitelerin kalitesi, yoksulluk

durumlarıyla yakından ilişkili bir durum olmaktadır. Günlük hayatta birçok faaliyet ya da aktivite, maddiyatla ilişkili olmaktadır. Maddiyat gerektirmeyen aktivitelere katılım gösterirken de yol parası, dışarıda yemek yeme ve çeşitli harcamalar için belli bir miktar paraya sahip olunması gerekebilmektedir. Söz konusu paraya sahip olamayan mülteci öğrenciler, aktivitelere katılmamayı tercih edebilmektedirler. Nitekim Kaya ve Şahin (2021), yaptıkları çalışmada “Suriyeli öğrencilerin, ders dışı zamanlarda daha çok Suriyelilerle vakit geçirdiklerini; sosyal yaşama katılım ve yerli insanlarla vakit geçirmenin üçüncü sırada, yani %15 seviyesinde kaldığını” belirtmektedirler.

Bu bağlamda, tablodaki bulguların bir önceki (Tablo 4.54) tabloda yer alan bulguları destekleyen ve açımlayan bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Toplumsal aktivitelere katılım, mültecilerin içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamalarını kolaylaştıran ve sosyalleşme süreçlerini zenginleştiren bir durumdur. Söz konusu aktivitelere katılım düzeyi, mülteci öğrencilerin kent kültürüne ne düzeyde katıldıklarını da yansıtmaktadır. Bu durum, aynı zamanda hak temelli yaklaşım açısından da önem taşımaktadır. Örneğin, “Türkiye’de Suriyelilere dönük ‘hak temelli’ yaklaşım; yardımda bulunma davranışı yerine Suriyelilerin bireysel anlamda güçlü kılınması ve toplumsal entegrasyon ve katılım düzeylerinin artırılmasını amaçlamaktadır (Mackreath ve Sağnıç, 2017; Özütürk, 2019: 86).” Aktivitelere yeterli düzeyde katılım, ayrıca ‘dezavantajlılık, yoksulluk ve dışlanma’ girdabında katılımcıların nasıl bir faillik sergilediklerine de ayna tutmaktadır. Özellikle sosyal dışlanma, mülteci öğrencilerin sosyal içerilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olmaktadır. Gencer’e (2019: 58) göre de “bu yaklaşım, sadece görünen problemleri ele almaz, problemlerin sebeplerini araştırır ve problemlerin kaynağını çözmeye odaklanır. Hak odaklı yaklaşımda taraflar, hak ve görev sahibi şeklinde tanımlanması nedeniyle, her çocuk bir hak sahibidir, hakları vardır, hakkını talep eder, görev sahiplerini sorumlu kılar ve görev sahibinden diğerlerinin haklarına saygı gösterme sorumluluğunun sağlanmasını bekler. Görev sahiplerinin, hak sahibi olan bireylerin haklarına saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü bulunmaktadır.” Ayrıca, mültecilerin, içinde yaşadıkları kentte farklı kurumlarca sunulan etkinliklere katılım göstermeleri, aktif yurttaşlık açısından da önem arz etmektedir. Dolayısıyla, Gencer’in (2019: 59) de vurguladığı gibi “göç

süreçlerindeki çocukların ve üyesi oldukları toplumların, yasal statülerinden hareketle aktif vatandaş bilincine sahip olunması amaçlanmalıdır. Bu sayede, göç süreçlerindeki çocukların ve üyesi oldukları toplumların haklarının farkında olması, haklarını talep etmesi ve baskı unsurlarına karşı durması sağlanabilir.” Bu konuda Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının önemli çalışmalar yaptığını söylemek mümkündür. Türkiye’de mültecilerle ilgili konularda faaliyet gerçekleştiren birçok dernek bulunmaktadır. Ancak burada önemli olan nokta, mülteci öğrencilerin bu etkinliklere katılım göstermekte isteksiz davranabilmeleridir. Bu bağlamda, görüşme yapılan katılımcıların toplumsal aktivitelere yeterince katıldıklarını söylemek zordur. Aktif vatandaşlık bilincine yönelik çalışmaların artırılması büyük önem arz etmektedir.

4.2.7.6. Yoksulluğun cenderesinde sosyalleşme pratikleri: “Serbest zaman yoksunluğu”

Tablo 4.56. Serbest zaman faaliyetleri

Serbest zaman faaliyetleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Sinema, tiyatro, kermes, konser, spor müsabakalarına katılma sıklığı				
Her zaman	15	5,4	5,4	5,4
Ara sıra	90	32,1	32,4	37,8
Gitmem	108	38,6	38,8	76,6
Hiç gitmem	65	23,2	23,4	100,0
Total	278	99,3	100,0	
Kitap, günlük gazete, dergi vb. okuma sıklığı				
Her zaman	38	13,6	13,7	13,7
Ara sıra	178	63,6	64,0	77,7
Okumam	36	12,9	12,9	90,6
Hiç okumam	26	9,3	9,4	100,0
Total	278	99,3	100,0	
Dışarıda (ev dışında) yemek yeme sıklığı				
Her zaman	9	3,2	3,2	3,2
Ara sıra	173	61,8	62,2	65,5
Hiç yemem	96	34,3	34,5	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Okul arkadaşlarıyla kafe, çay bahçesi vb. dinlenme yerlerine gitme sıklığı

Her zaman	13	4,6	4,7	4,7
Ara sıra	109	38,9	39,2	43,9
Gitmem	87	31,1	31,3	75,2
Hiç gitmem	69	24,6	24,8	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Okula gitmediği günlerde ve yaz tatillerinde neler yaptığı

İş bulursam çalışıyorum	122	43,6	43,9	100,0
Kur'an Kursuna gidiyorum	41	14,6	14,7	100,0
Günlük ibadetlerimi yapıyorum	58	20,7	20,9	100,0
Türk arkadaşlarımla vakit geçiriyorum	64	22,9	23,0	100,0
Ülkemden gelen arkadaşlarımla vakit geçiriyorum	56	20,0	20,1	100,0
Tatile gidiyorum	40	14,3	14,4	100,0
Gelir sağlamak amacıyla evde el işi yapıyorum	21	7,5	7,6	100,0
Dil kursuna gidiyorum	23	8,2	8,3	100,0
Sporla ilgili faaliyetlere katılıyorum	50	17,9	18,0	100,0
Evde ders çalışıyor, kitap okuyorum	112	40,0	40,3	100,0
Derneklerin, vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılıyorum	5	1,8	1,8	100,0
Müzik kursuna gidiyorum	9	3,2	3,2	100,0
Diğer	24	8,6	8,6	100,0

Okulu veya sınıfı tarafından düzenlenen gezilere katılma durumu

Evet	95	33,9	34,2	34,2
Hayır	183	65,4	65,8	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Doğum günününü kutlamak, oyun oynamak veya beraber bir şeyler yapmak için arkadaşlarını evine davet edebilme durumu

Evet	89	31,8	32,0	32,0
Hayır	189	67,5	68,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Düzenli olarak yaptığı günlük aktivite (yüzme, bir müzik enstrümanı çalmak, bir organizasyona katılmak gibi) durumu

Var	50	17,9	18,0	18,0
Yok	228	81,4	82,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Günlük hayatta hobi olarak kullandığı herhangi bir eşya (bisiklet, paten, scooter vb. gibi) var mı?

Var	96	34,3	34,5	34,5
Yok	182	65,0	65,5	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.56’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin serbest zaman faaliyetlerine ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu bağlamda;

a) katılımcıların ‘*sinema, tiyatro, kermes, konser ve spor müsabakalarına katılma sıklıklarına bakıldığında*’, 108’inin gitmem, 90’ının ara sıra, 65’inin hiç gitmem ve 15’inin her zaman şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

b) katılımcıların ‘*kitap, günlük gazete, dergi vb. okuma sıklıklarına bakıldığında*’, 178’inin ara sıra, 38’inin her zaman, 36’sının okumam ve 26’sının hiç okumam biçiminde cevap verdiği görülmektedir.

c) katılımcıların ‘*dışarıda yemek yeme sıklıklarına bakıldığında*’, 173’ünün ara sıra, 96’sının hiç yemem ve 9’unun her zaman şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

d) katılımcıların ‘*okul arkadaşlarıyla kafe, çay bahçesi vb. dinlenme yerlerine gitme sıklıklarına bakıldığında*’ 109’unun ara sıra, 87’sinin gitmem, 69’unun hiç gitmem ve 13’ünün her zaman şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

e) katılımcıların “*okula gitmedikleri günlerde ve yaz tatillerinde neler yaptıklarına bakıldığında*’ (bu soruda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir), 122’sinin iş bulursam çalışıyorum, 112’sinin evde ders çalışıyor ve kitap okuyorum, 64’ünün Türk arkadaşlarıyla vakit geçiriyorum, 58’inin günlük ibadetlerimi yapıyorum, 56’sının ülkemden gelen arkadaşlarıyla vakit geçiriyorum, 50’sinin sporla ilgili faaliyetlere katılıyorum, 41’inin Kur’an Kursuna gidiyorum, 40’inin tatile gidiyorum,

23'ünün dil kursuna gidiyorum, 21'inin gelir sağlamak amacıyla evde el işi yapıyorum, 9'unun müzik kursuna gidiyorum, 5'inin derneklerin, vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılıyorum ve 24'ünün diğer şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

f) katılımcıların '*okulu veya sınıfı tarafından düzenlenen gezilere katılma durumlarına bakıldığında*', 183'ünün hayır ve 95'inin evet biçiminde cevap verdiği görülmektedir.

g) katılımcıların '*doğum günününü kutlamak, oyun oynamak veya beraber bir şeyler yapmak için arkadaşlarını evine davet edebilme durumlarına bakıldığında*', 189'unun hayır ve 89'unun evet şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

h) katılımcıların '*düzenli olarak yaptıkları günlük aktivite (yüzme, müzik enstrümanı çalmak, bir organizasyona katılmak vb.) durumlarına bakıldığında*', 228'inin yok ve 50'sinin var biçiminde cevap verdiği görülmektedir.

ı) katılımcıların '*günlük hayatta hobi olarak kullandıkları herhangi bir eşyasının olup olmadığına bakıldığında*' ise 182'sinin yok ve 96'sının var şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

Bilindiği gibi “serbest zaman, sanayi toplumunun ortaya çıkardığı ve çalışanların iş saatleri dışında ortaya çıkan bir olgudur (Çelik, 2018: 78).” Dolayısıyla sanayi toplumunun ve modernitenin kelime dağarcığımıza yerleştirdiği “serbest zaman” ya da “boş zaman” kavramları, bu araştırmada, mülteci lise öğrencilerinin okul saatleri dışında yaptıkları faaliyetlere işaret etmektedir. Çelik’e (2018: 81) göre “sanayileşmeyle birlikte teknolojinin de hızla gelişmesi üretimi ve refah seviyesini arttırmış; beraberinde serbest zamanlar da gittikçe artmıştır.” Günümüz toplumlarında genellikle “okul, iş veya mesai saatleri dışında” yapılan aktiviteleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Çelik’e (2018: 77) göre de “serbest zaman mefhumu, çalışma ve örgün eğitim saatleri dışındaki zamanı ifade etmekte; modern toplumsal yapıda bu zamanlar toplumsallaşma ve bireysel gelişim bakımından her geçen gün daha fazla önemsenerek ve planlı bir duruma getirilerek günümüzdeki boyutuna ulaşmıştır.” Codesal, Peperkamp ve Tiesler’e (akt. Karaküçük vd., 2020: 512) göre de “meydana gelen küresel afetler dikkate alındığında, önemli bir insan hakkı olan boş zaman,

görmezden gelinen, verimli kullanılmayan bir kaynak haline gelmiştir. Fizyolojik ve güvenlik gereksinimlerini karşılamakta zorluk yaşayan sığınmacılar, boş zamanlarını değerlendirme konusunda sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Serbest zaman, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde önemli bir insan hakkı olarak yer almaktadır. Bu yüzden boş zamanların verimli ve etkin şekilde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Serbest zaman mefhumu bütünleştirme, özümseme ve güçlüklerle baş etmede büyük yararlar sağlamaktadır.” Ayrıca, serbest zamanın içerik olarak zengin olması, insanların kaliteli bir yaşama sahip olduğunun göstergelerinden biri olarak da kabul edilmektedir. Serbest zamanın planlanmasının ve içerik olarak zenginleştirilmesinin, bireyin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın ilgili sorusunda yer alan değişkenler ve göstergeler ışığında katılımcıların serbest zamanlarını değerlendirme durumlarına bakıldığında, mülteci lise öğrencilerinin serbest zamanlarını kaliteli şekilde geçirdikleri söylenemez. Dil sorunu, farklı bir toplumda yaşama, göçmenlik, sosyo-kültürel farklılıklar, maddi durum, yoksulluk, sosyal ilişki ağının güçlü olmaması gibi durumlar, mülteci lise öğrencilerinin serbest zaman planlamasını ve değerlendirme biçimlerini olumsuz etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kılıç'ın (2019a; 2021b: 92) “*serbest zaman yoksunluğu*” kavramının, mülteci lise öğrencilerinin bu durumunu açıklayıcı bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Kılıç, kavramı “insanların serbest zaman faaliyetlerine katılacak vakit bulamaması, sosyal ve kültürel sermayesinin yetersizliği veya serbest zamana sahip olmasına rağmen bunu ne şekilde kullanacağını bilememesi” şeklinde tanımlamaktadır. Özellikle kavramın tanımında yer alan “sosyo-kültürel sermayenin yetersizliği, zamanın nasıl kullanılacağını bilememe ya da kullanamama”, katılımcı öğrencilerin bu durumunu açıklama noktasında işlevsel bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla serbest zaman faaliyetlerinin, yoksulluk analizlerinde dikkate alınması gereken parametrelerden biri olduğunu söylemek doğru olacaktır.

“Max-Neef'in insan hakları ile ilişkili olarak dokuz ana insani gereksinimi tanımladığı *İnsani İhtiyaçlar ve Giderilmesi Matrisi*'nde ‘boş zaman (*leisure/idleness*)’ ihtiyacı ile ‘*etkileşim (interacting)*’ sütununun kesiştiği kümede ‘manzara, boş zaman,

yakınlık kuracak alan, ortak ve özel alan, yaşanılan çevre’ (Hatiboğlu Eren, 2016: 7-8)” gibi ihtiyaçlar yer almaktadır. “Eğlenme, boş zaman gereksinimi, kaliteli serbest zaman değerlendirme vb. gibi hakları; *Etkileşim* sütunu ise insani gereksinimlerin karşılandığı mekân ve zamanın çevresel ve bölgesel boyutuyla ilgili hakları göstermektedir (Hatiboğlu Eren, 2016: 7-8).” Dolayısıyla, mülteci lise öğrencilerinin yaşadıkları kentte (Eskişehir’de) gerçekleştirdikleri serbest zaman faaliyetleri, bu faaliyetlerin kalitesi ve gerçekleştirilebilirliği, Max-Neef’in insan haklarıyla ilişkili olduğunu belirttiği “*boş zaman*” ihtiyacı bağlamında da ele alınmasını ve katılımcıların yoksulluk durumlarıyla ilişkili şekilde analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, görüşme yapılan katılımcıların serbest zaman faaliyetlerine ilişkin görüşleri, nicel boyuta katılan katılımcıların görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Bunun yanında, köken ülkenin sosyal ve kültürel yapısının, mülteci öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme biçimlerini etkileyen faktörler olduğu söylenebilir. Nitekim, Afganistan’dan geldiğini söyleyen bir katılımcı, örneğin tiyatroya hiç gitmediğini belirtmiş ve serbest zamanlarını nasıl değerlendirdiği konusunda şunları söylemiştir:

“Kitap okurum, il kütüphanesinden yararlanıyorum, üyeliğim var. İl kütüphanesine iki haftada bir gidiyorum, kitap değiştiriyorum, alıyorum, okuyorum. Onun dışında kafeye gitmem, gitmiyorum. Sinema-tiyatroya da çok değil de hani sinemaya yılda bir belki giderim, hani çok istersem onun dışında gitmiyorum. Tiyatroya hiç gitmedim Türkiye’de. Hayatımda hiç gitmedim de diyebilirim. Gazete, dergi ile de çok ilgilenmiyorum. Dergi olarak bazen okuyorum, hani bazen okuyorum çok az. Dayımla konuştuğumda o bana bazen öneriyor, dergi öneriyor, onu okuyorum. Eskiden İngilizcemi geliştirmek için dergi okuyordum. Bu kadar. (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

Dezavantajlar içinde bulunan katılımcıların maddi durumlarının ve sosyal sermayelerinin zayıf olması serbest zamanlarına yönelik planlamalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca bu durum, onların serbest zamanlarında kısır bir döngü yaşamalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda, bazı katılımcılar serbest zamanlarını nasıl değerlendirdikleri konusunda adeta rutin durumlara işaret etmişler ve şu görüşleri dile getirmişlerdir:

“Buradan çıkınca genelde eve gidiyorum. Arada arkadaşlarımla dışarıya çıkarım, gezeriz veya bir kafede otururuz (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okuldan sonra hemen derneğe gidiyorum, çalışmaya. Başka faaliyetlere pek fazla vaktim olmuyor. Dernekte sohbetler oluyor onlara ben de katılıyorum (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben boş kaldığım zaman Kur’an okuyorum. Bir de spora gidiyorum, ben fitness yapıyorum (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okul dışında, ben okuldan çıktıktan sonra pazartesi, salı günleri kursum oluyor, masa tenisi. Masa tenisine kalıyorum orada. Beş buçuk gibi, altı gibi evde olurum, ev biraz uzak olduğu için dörtte çıkarım, dört buçuk gibi, beş-beş buçuk gibi evde olurum. Dinlenir yemek yerim hocam, ardından spora giderim, fitness, vücut geliştirme sporuna giderim. Oradan da arada arkadaşlarla buluşup playstationa gideriz. Bazen de cumartesi günleri kafeye falan da gidebiliyoruz, öyle işte. Okul dışında sadece bir sporum var devamlı olarak (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Spor yapıyorum. Futbol oynuyorum. Onun dışındaki faaliyetlere zaman bulamıyorum (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okuldan sonra eve gidiyorum ders çalışıp telefon ya da televizyon bakıp yatıyorum. Onun dışında başka faaliyetim yok (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Futbol oynuyoruz ben ve kardeşim. Burada Demirspor kulübünde oynuyoruz. Kulübe de girdik yetenekli olduğumuz için. Futbol takımında görevim kalecilik (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcılardan bazılarının ise kent yaşamına asgari düzeyde katıldıkları, serbest zaman planlaması yapmadıkları tespit edilmiştir. Bu katılımcılar serbest zamanlarında herhangi bir faaliyet gerçekleştiremediklerini şu ifadelerle dile getirmişlerdir:

“Yok, herhangi bir sosyal faaliyete katılmıyorum (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır, katılmıyorum (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır, herhangi bir sosyal faaliyetim yok (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Serbest zamanın değerlendirilmesinin “cinsiyet” bakımından da farklılık arz ettiği görülmektedir. Köken ülkenin kültürel yapısının bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Vatansız statüde olduğunu söyleyen bir katılımcı ise tek başına yaşadığı için hayatın zorluklarıyla baş etmeye çalıştığını, serbest zamanlarında hiçbir şey yapamadığını ifade etmiştir. Bunun yanında konuyla ilgili olarak bazı katılımcılar şunları söylemiştir:

“Sosyal faaliyetim yok. Okuldan sonra eve geliyorum (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır yok (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yok, hiçbir sosyal faaliyetim yok. Direkt eve gidiyorum (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hiçbir sosyal faaliyetim yok. Okuldan sonra eve gidiyorum yemek pişiriyorum. Evin işleriyle ilgileniyorum. Hiç vaktim yok. Başka çocuklar eve gittiğinde annesi yemek hazırlamış oluyor. Benim öyle değil ki tek başıma yaşadığım için her şeyi kendim yapmam gerekiyor (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır, maalesef olmuyor. Annem kardeşimle ilgilendiği için herşeye yetişemiyor. Ev işlerini ben kardeşimle beraber yapıyorum hafta sonları. Vaktim öyle geçiyor (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Günümüz toplumlarında serbest zamanın değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen aktivitelerde ekonomik sermaye şüphesiz etkili bir faktördür. Çocuğun

içinde yaşadığı hanenin maddi durumu kimi faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde engelleyici bir etki yapabilmektedir. Nitekim katılımcılardan bazıları şunları dile getirmişlerdir:

“Herhangi bir sosyal faaliyetim yok, çünkü o da masraf gerektiriyor. Onu karşılayamam (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır, katılamıyorum, zamanım yok ve masrafını karşılayamayacağımı düşünüyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çok fazla gidemiyorum. Param olmadığı için katılamıyorum. Param varsa ayda bir defa gidiyorum. Bir arkadaşım bir spor salonundan benim için indirim aldı, orada fitness yapıyorum (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Bazı katılımcılar ise ‘geleceğine ve kişisel gelişimine yatırım yaptığı’ vurgularcasına, okuldaki kurslara (YKS sınavına hazırlık için okullarda ‘destekleme ve yetiştirme kursları (DYK)’ açılmaktadır ve bu kurslar ücretsizdir. Kurs dersleri, normal ders saatinden sonra yapılmaktadır. Kurs dersleri 16.00-17.30 saatleri arasında yapılmaktadır. Dersleri okulun kendi öğretmenleri ek ders ücreti karşılığında yapmaktadırlar.) katıldıklarını ve evde ders çalıştıklarını, serbest zaman faaliyetlerine vakit ayıramadıklarını şu sözlerle dile getirmişlerdir:

“Dersler bitince kurslar oluyor. O kurslara kalıyorum dersler alıyorum ücretsiz bir şekilde. Pazartesi: Tarih, Salı: Fizik, Çarşamba: İngilizce, Perşembe: Satranç. Bu şekilde derslere kalıyorum (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Okul saatleri dışında eve gidiyorum ders çalışmak için. YÖS sınavına hazırlanmaya başladım. YÖS kitabım var. Online dershaneye ücret ödedim. Okul gibi diyebilirim. Hergün sınav yapıyorlar. Modemi adlı bir program Ankara merkezli. Ama online ortamda oluyor dersler. Okuldan farkı yok. WhatsApp’tan hocalara soru da sorabiliyoruz. Dersler güzel anlatılıyor. (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Hane bütçesine katkı yapmak amacıyla okul saatleri dışında çalışmak zorunda kalan mülteci çocukların, serbest zamanlarını kendi istekleri doğrultusunda yeterince değerlendirdikleri söylenemez. Nitekim bir katılımcı serbest zamanlarında çalıştığını, bu tür faaliyetlere ayıracak vaktinin olmadığını şöyle anlatmıştır:

“Hayır gidemiyorum. İmkânım da yok, zamanım da yok. Ben bir ay öncesine kadar okul saatleri dışında çalışıyordum. Söğütözü’nde Antep Bahçe diye bir yer var, orada çalıştım. Yaz yatılında başladım okul açılınca da okuldan sona gittim. Orada garsonluk, servis elemanlığı yaptım, komilik yaptım. Hafta içi 100 TL hafta sonu ise 120 TL kazanıyordum. Kış gelince iş çok olmuyor ama hafta sonu büyük bir grup müşteri/misafir gelirse, kalabalık olursa yani yine de çağırıyorlar (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcı görüşlerinden hareket ettiğimizde, mülteci lise öğrencilerinin serbest zamanlarını farklı ve zengin içerikli faaliyetlerle geçirdiklerini söylemek zordur. Farklı

nedenlerle (maddi durum, sosyal sermaye zayıflığı, hanenin bütçesine katkı yapmak için bir işte çalışma, kökleşmiş kültürel kalıpyargılar ve algılar, gelecek kaygısı, iletişim vb.) açıklanabilecek bu durum, mülteci lise öğrencilerinin kent kültürüne katılımlarını azaltmakta ve failliklerinin görünürlüğünü azaltmaktadır. Başka bir anlatımla “Max-Neff”in insan hakları temelinde açıkladığı ‘özgürlük ihtiyacının’ giderilmesini de olumsuz etkilemektedir. Sivil ve siyasal, özgürlük gereksinimi, eşit imkânlarla ulaşabilme ve eylem özgürlüğü vb. gibi hakların hayata geçirilmesini kastetmektedir (Max-Neff, 1991; Hatiboğlu Eren, 2016: 9).” Bunun yanında, katılımcıların serbest zamanlarını daha çok arkadaş çevrelerinde değerlendirdikleri; kurum ya da kuruluşların faaliyetlerine katılım düzeylerinin çok düşük bir durum arz ettiği anlaşılmaktadır. Bu konuda kayda değer bir diğer nokta da kadın öğrencilerin serbest zamanlarını kullanabilme bakımından daha dezavantajlı durumda olduklarıdır. Nitekim, katılımcıların görüşlerinden hareket ettiğimizde, kadın öğrencilerin serbest zamanlarını daha çok ev ortamında geçirdikleri ve hayatın yükünü (ev işleri, küçük kardeşinin bakımını yapma, yemek yapma vb.) erken yaşta omuzlarına aldıkları anlaşılmaktadır. Erkek katılımcıların ise daha çok sportif faaliyetlere ilgi gösterdikleri görülmektedir.

Söz konusu bulgular, mülteci lise öğrencilerinin boş / serbest zaman pratikleri ve deneyimlerinin daha detaylı bir şekilde araştırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, “Max-Neff (akt. Hatiboğlu Eren, 2016: 9) ise insani gereksinimlerin tümel olarak değerlendirilmesinin ve bir gereksinimi karşılarken bir başka gereksinimin doğmasına sebep olabilecek şartları dikkate almanın önemli olduğunu vurgulamakta ve insani gereksinimlerin ekonomik, kültürel, sosyal ve politik durumu göz önünde bulundurarak karşılanması amacıyla detaylı bir çerçeve sunulması” gerektiğini belirtmektedir. Benzer şekilde “Peet ve Bossel (akt. Hatiboğlu Eren, 2016: 11) de insan haklarının hayata geçirilmesi hedefine ulaşabilmek için birey, toplum, aile, grup ve topluluk seviyesinde yapısal eşitsizlikle, adaletsizlikle ve ayrımcılıkla baş etmeyi merkeze koyan; işbirliğine dayalı, gereksinim karşılayıcı sistemlerin ve politika yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiğini” ifade etmektedir.

4.2.8. Alınan Yardımlar ve Yoksullukla Baş Etme Stratejileri

Bu boyut altında, mülteci lise öğrencilerinin, aldıkları yardımlara; yardımları yeterli bulup bulmadıklarına; Türkiye'nin mültecilere yardım etme uygulamalarını nasıl bulduklarına; yoksullukla baş etmek için neler yapılması gerektiğine ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.8.1. Yardımlara bağımlı bir yaşam: “Yardımlar yeterli mi?”

Tablo 4.57. Aldıkları yardımlara, yardımların yeterliliğine ve Türkiye'nin mültecilere yardım etme uygulamalarını nasıl bulduklarına ilişkin görüşleri

Yardımlar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
<i>Alınan yardımlar</i>				
Sosyal Uyum Yardımı (SUY-Kızılay Kart)	170	60,7	61,2	100,0
Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY)	12	4,3	4,3	100,0
Dil Desteği Yardımı	12	4,3	4,3	100,0
Sosyal ve Ekonomik Destek Yardımı (SED)	14	5,0	5,0	100,0
Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY)	3	1,1	1,1	100,0
Şartlı Çocuk Sağlık Yardımı	2	0,7	0,7	100,0
Diğer	8	2,9	2,9	100,0
<i>Yardımların yeterli olup olmadığı</i>				
Yeterli	32	11,4	15,3	15,3
Yetersiz	177	63,2	84,7	100,0
Total	209	74,6	100,0	
<i>Türkiye'nin yardım etme uygulamalarına nasıl baktıkları</i>				
Beğeniyorum	89	31,8	32,0	32,0
Kısmen beğeniyorum	151	53,9	54,3	86,3
Beğenmiyorum	38	13,6	13,7	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.57’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin aldıkları yardımlara, yardımların yeterli olup olmadığına ve Türkiye'nin mültecilere yardım etme uygulamalarına nasıl baktıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. *Alınan yardımlar*

konusunda öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, alınan yardımlarla ilgili olarak katılımcıların yarısından fazlası (170 öğrenci; %60,7) Sosyal Uyum Yardımı (SUY-Kızılay Kart), 14’ü Sosyal ve Ekonomik Destek Yardımı (SED), 12’si Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY), 12’si Dil Desteği Yardımı, 3’ü Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) ve 2’si Şartlı Çocuk Sağlık Yardımı aldığını belirtmiştir. Katılımcıların 8’i ise diğer cevabını vermiştir. Bunun yanında, katılımcıların büyük çoğunluğu (177 öğrenci; %63,2) *aldıkları yardımların yetersiz*, 32’si ise yeterli olduğunu ifade etmiştir. Yardımların yeterli olup olmadığı konusunda öğrencilerin bir bölümü (71 öğrenci) görüş belirtmemiştir. Ayrıca, *Türkiye’nin mültecilere yardım etme uygulamaları* konusunda katılımcıların yarısından fazlası (151 öğrenci; %53,9) kısmen beğeniyorum, 89’u beğeniyorum ve 38’i ise beğenmiyorum cevabını vermiştir. Türkiye’de mültecilere yönelik yapılan yardımlar resmi devlet kurumları tarafından yapıldığı gibi kimi sivil toplum kuruluşları veya dernekler tarafından da yapılabilmektedir. Bunun yanında, Suriyelilerin Türkiye’ye göçü 2011’de başladı ancak “AB’nin yardımda bulunması ise 2016 yılında başlamıştır. Türkiye, yaklaşık beş yıllık süreçte karşılıksız olarak yüklendiği ekonomik yükün belirli ölçüde karşılanmasını istemiştir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği aldığı kararlar doğrultusunda 2016’dan sonra Türkiye’ye gerçekleştirdiği yardımlarla ilgili projelendirme sürecini başlatmıştır (Gül, 2021: 202).” Buna göre, kısa adı S.U.Y. olan *Sosyal Uyum Yardımı* “Türkiye’de uluslararası koruma, uluslararası koruma başvurusu yapan, geçici koruma ve insani ikamet izni altında yaşayan göçmenlerin günlük temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla planlanmış nakit temelli insani destek programıdır. Kriterleri taşıyan haneler, *Kızılaykart* uygulaması üzerinden henede kayıtlı her kişi için aylık 155 TL yardım almakta; program dahilindeki periyodik ek ödemeler üçer aylık dönemlerde gerçekleştirilmektedir. Program, AB İnsani Yardım ve Sivil Koruma Operasyonları Birimi tarafından karşılanmakta, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türk Kızılayı, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu işbirliğinde yürütülmektedir.”¹²²

¹²²<https://kizilaykart.org/suy/tr/index.html> Erişim tarihi: 30.06.2022

Görsel 4.2. Kızılaykart

Kaynak: <https://kizilaykart.org/suy/tr/index.html> Erişim tarihi: 30.06.2022

“S.U.Y.’a başvurabilme şartları, a- Türkiye’de geçici koruma ya da uluslararası koruma statüsü sahibi yabancı olmak, kamp dışı yerleşimlerde yaşıyor olmak, b- İkamet edilen yerdeki nüfus müdürlüğünde kaydı bulunmak, c - GİGM'den alınan 99 ile başlayan geçerli bir kimlik kartına sahip olmak, d- Başvuru sahibi olan bireyin 18 yaşını doldurmuş olması (Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, 2019: 16; Kızılay Nakit Temelli Destek Programları Koordinatörlüğü (t.y.), <http://kizilaykart-suy.org/TR/faq0.html>; Taş, 2019: 104).” Bu yardımdan yararlanabilme koşulları ise “1. Ailede başka kimsesi bulunmayan tek başına yaşayan yetişkin (18-59 yaş arası) kadın, 2. Engel düzeyi yüzde 40 veya daha fazla olmak üzere engelli bireyi bulunan aileler (engel durumu, yetkili devlet hastanesinden alınan engelli raporu ile belgelenmelidir.), 3. Bakıma muhtaç çok sayıda bireyi (engelli, çocuk, yaşlı) bulunan aileler (bu kriter ailedeki sağlıklı yetişkin için 18-59 yaş arası; fert başına 1.5 veya daha yüksek oranda bakmakla sorumlu olunan fert oranı ile belirlenir.). 4. 60 yaş ve üzerinde olup hanesinde başkaca yetişkin (18-59 yaş arası) bulunmayan yaşlılar, 5. Dörtten fazla çocuğu olan aileler, 6. 18 yaş altında asgari bir çocuğu bulunan ve hanesinde başka yetişkin (18-59 yaş arası) bulunmayan yalnız ebeveyn (Kızılay Nakit Temelli Destek Programları Koordinatörlüğü (t.y.), <http://kizilaykart-suy.org/TR/faq3.html>; Taş, 2019: 104)” şeklinde sıralanmaktadır. “30 Haziran 2021 itibariyle, S.U.Y.’dan yararlanan kişilerin uyrukları ise şöyle bir dağılım göstermektedir: Suriye: %90,7 (1.372.335 kişi); Irak: %5,2 (79 bin 78 kişi); Afganistan: %3,6 (54 bin 332 kişi); İran: %0,1 (1 bin 599 kişi); Diğer: %0,4.”¹²³ Öte yandan “sunulan yardımlar için uygun olan hanelerin yardımlarının süreceğinin garantisi yoktur. Bir yıl içinde SYDV haneleri ziyaret ederek başvuru sırasında sunulan bilgilerin doğrulanmasını ve tüm hanenin değerlendirilmesini

¹²³ <https://multeciler.org.tr/yabancilara-yonelik-sosyal-uyum-yardimi-programi-suy/> Erişim tarihi: 30.06.2022

gerçekleştirilmektedir. Eğer bu ziyarette verilen bilgilerin doğru olmadığı veya kriterlere uyulsa bile yardıma muhtaçlar arasında en muhtaçlar arasında olunmadığı tespit edilirse yardım kesilebilmektedir (Kızılay, <http://kizilaykart-suy.org/TR/faq1.html>; Taş, 2019: 105).” Yine kısa adı “Ş.E.Y. olan *Şartlı Eğitim Yardımı* programı Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2003’ten bu yana yürütülen ulusal bir sosyal yardım uygulamasıdır. Ülkemizde yaşayan ve Ş.E.Y. Programı için uygun görülen yabancılar da (Suriyeli ve diğer yabancı aileler) çocuklarının okula devam gösterdiği her ay için Ş.E.Y. Programı dahilinde para yardımını alabilmektedir.”¹²⁴

Y.Ş.E.Y. ile ilgili olarak bazı önemli noktalar şöyle açıklanmaktadır: “*Kapsamı* ‘AB tarafından finanse edilen ve UNICEF, Türkiye Kızılay Derneği, MEB ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında inşa edilen ortaklıkla hayata geçirilen bir yardım programıdır.’ *Kimler faydalanabilir*, ‘geçici barınma merkezleri dışında yaşayan, gereksinim sahibi, okulun açık olduğu dönemlerde 1 ayda 4 günden fazla (%80) devamsızlık yapmayan, MEB’de ve GEM’lerde öğrenim gören Suriyeliler ve diğer bütün yabancı çocuklar’; *evrak* ‘kimlik kartı (99 ile başlayan)’; *tutar* ‘ana sınıfı ile 8. sınıflar arası öğrenciler için (kız öğrenciler aylık 60 TL, erkek öğrencilere aylık 55 TL); 9. ile 12. sınıflar arası öğrenciler için (kız öğrencilere aylık 90 TL; erkek öğrencilere aylık 70 TL)’; *ödeme dönemi* ‘ödemeler 2 ayda bir yapılmaktadır.”¹²⁵ Öte yandan, bu yardıma başvuru kriterleri ise ayrıntılı bir şekilde şöyle sıralanmıştır: “-Ailedeki bütün üyelerin Türkiye’de kayıt altına alınmış olması, -Başvuru sırasında ailenin düzenli bir gelirin olmaması, -Başvuru sırasında ailenin hiçbir üyesinin sosyal güvenceli olmaması, -Ailenin okula giden en az bir çocuğunun olması.”¹²⁶ Yine bu yardımdan nasıl yararlanılabileceği ise şu şekilde ifade edilmiştir: “Ş.E.Y. uygulamasına başvurma sürecinden önce, Türkiye’de resmi anlamda kayıtlı olmayan yabancı uyrukluların; 1. Ailenin üyelerine ‘99’ ile başlayan kimlik numarası almak için İl Göç İdaresi Müdürlüklerine başvurmaları, 2. Aynı hanede yaşayan tüm bireylerin ev adresini MERNIS veri tabanına kaydettirmek için İlçe Nüfus

¹²⁴ <https://www.unicef.org/turkiye/media/12856/file> Erişim tarihi: 30.06.2022

¹²⁵ <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> Erişim tarihi: 30.06.2022

¹²⁶ <https://www.unicef.org/turkiye/media/12856/file> Erişim tarihi: 30.06.2022

Müdürlüklerine gitmeleri, 3. Başvuru için hanenin 18 yaş üzerinde bir üyesi, yaşanan yerdeki SYDV veya Türk Kızılay Hizmet Merkezi'ne gitmeleri"¹²⁷ gerekmektedir. "Bir diğer yardım programı ise kısa adı S.E.D. olan *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti*'dir. S.E.D. "ana gereksinimlerini karşılayamayan hanelere, çocuğun aileden ayrılmadan sağlıklı bir biçimde gelişimini tamamlaması için yapılan nakdi ve psiko-sosyal yardımdır."¹²⁸

Başlangıçta sadece Türk vatandaşlarına yönelik hayata geçirilen bu yardım programının kapsamı daha sonra genişletilmiştir. Dolayısıyla "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Türk ailelerine verdiği bu yardım, 2016'dan beri Mülteciler Derneği vasıtasıyla uluslararası koruma altında bulunan bireylere de sunulmaya başlanmıştır."¹²⁹ Bu yardımdan kimlerin yararlanabileceğine yönelik şu ifadeler sıralanmıştır: "-Hanede çalışan kişi olmasına rağmen hanenin temel gereksinimlerini gidermede güçlük yaşaması, -Ailede çalışan veya çalışabilecek durumda olan ferdin bulunmaması, -Ailenin ekonomik anlamda bir kriz sürecinde olması, -Sunulan hizmetin çocuk merkezli olması nedeniyle hanede en az bir çocuğun bulunması, -Hanede en az bir çocuğun ve ebeveynin ya da çocuğun bakıcısı durumundaki kişinin kimliğinin bulunması gerekmektedir."¹³⁰ Yardımla ilgili bazı teknik konular ise şöyle anlatılmaktadır: "Bir haneye en fazla iki çocuk adına ekonomik yardım sağlanır ve yapılan bu destek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından aylık olarak ebeveynin Ziraat Bankası'ndaki hesabına yatırılmaktadır. İlköğretime giden çocuk için 1.677,5 TL; Ortaöğretime giden çocuk için 1.789,3 TL; Yüksek Öğretime giden çocuk için 2.013,05 TL ödenmektedir. Sosyal ve ekonomik durumunun düzelmesi ya da çocukların okula gitmemesi halinde yapılan yardımda kesinti yaşanmaktadır."¹³¹ Tablodan da anlaşıldığı gibi katılımcıların büyük çoğunluğu "Sosyal Uyum Yardımı (SUY-Kızılay Kart)" programından yararlandığını ifade etmiştir. Bunun yanında, yapılan yardımların işlevselliğine, yeterli olup olmadığına ve Türkiye'nin mültecilere yardım etme

¹²⁷ <https://www.unicef.org/turkiye/media/12856/file> Erişim tarihi: 30.06.2022

¹²⁸ <https://multeciler.org.tr/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti-sed-nedir/> Erişim tarihi: 30.06.2022

¹²⁹ <https://multeciler.org.tr/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti-sed-nedir/> Erişim tarihi: 30.06.2022

¹³⁰ <https://multeciler.org.tr/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti-sed-nedir/> Erişim tarihi: 30.06.2022

¹³¹ <https://multeciler.org.tr/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti-sed-nedir/> Erişim tarihi: 30.06.2022

uygulamalarına nasıl bakıldığına yönelik analizlerin yapılması; yapılan yardımların ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde durulması önem arz etmektedir. Taş (2019), yaptığı çalışmada “yardımlar aracılığıyla ebeveynlerden çocuklarına yedirmek için kendilerinin daha az tükettiğini söyleyenlerin oranının %45 azaldığı, Sosyal Uyum Yardımıyla gerçekleştirilen para yardımlarının hanelerin borçlanma miktarlarını 750 TL’den 350 TL’ye düşürdüğü, aşırı yoksul olanların oranının azaldığı tespit edilmiştir” şeklinde bir sonuca yer vermektedir. Yine göçmen öğrenciler için yapılan yardımların etkililiğine yönelik çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Taş (2019), konuyla ilgili “eğitim için yapılan yardımlar sayesinde çocuğunu okuldan alanların sayısında yarı yarıya bir azalma yaşanmıştır. Ş.E.Y., çocukların okula devam etmelerini sağlamanın yanında hanelere nakit sağladığı için epey rağbet görmüş ve bir yıl zarfında ulaşılması öngörülen öğrenci sayının neredeyse iki katına erişilmiştir. Ş.E.Y. Projesi Suriyeli çocukları okula kazandırma noktasında başarılı olmuştur” şeklinde bir sonuca yer vermektedir.

Yardımlar, hiçbir geliri olmayan mülteciler için kritik bir öneme sahiptir. Yardımlar, öncelikle fizyolojik ihtiyaçlar başta olmak üzere birçok hayati gereksinimin karşılanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, düzenli bir gelire sahip olmayan göçmen haneleri, resmi kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının yaptığı ayni ve nakdi yardımlarla yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Alınan yardımların ne kadar yeterli olduğu ve yardımların işlevsel olup olmadığı şüphesiz rölatif bir durum taşımaktadır. Yardımlarla ilgili olarak görüşme yapılan katılımcıların anlattıklarından hareketle oluşturulan “yardımlar” teması altında “*alınan yardımlar*” ve “*yardımların yeterliliği*” şeklinde iki alt kategori oluşturulmuştur. “Alınan yardımlar” alt kategorisinde “*Kızılay, Şartlı Eğitim Yardımı (Ş.E.Y.), SYDY yardımı, Vakıflardan alınan yardımlar ve yardım almıyor*” kodları elde edilmiştir. Bu bağlamda, bazı katılımcıların aldıkları yardımlarla ilgili görüşleri şöyle olmuştur:

“Şartlı eğitim yardımı alıyorum, evet. İyi ki onu söylediniz! Evet, onu alıyorum. Aylık eskiden 45 TL idi, şu an galiba 55 TL oldu. Evet, ‘Şartlı Eğitim Yardımı’. Okula devam edersem veriliyor (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çalıştığım dernek Ramazan’da erzak yardımı yapıyor. Bizim buradaki iznimiz seyahat izinli olduğu için, her 6 ayda bir de yeniletiyoruz. O yüzden Kızılay’dan almıyoruz. Sadece burada okul okuduğum için az bir miktar para alıyoruz (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sosyal Yardım Vakfı’ndan 1000 TL, Kızılay’dan da 600 TL alıyoruz (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ş.E.Y. yardımı alıyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sadece Kızılay’dan yardım alıyoruz. Bir de okulda okuduğumuz için yardım küçük bir miktar para alıyoruz (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Kızılay’dan ve okul okuduğum için 340 TL para alıyoruz. Bu kadar (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Kızılay’dan yardım alıyoruz. Okul okuduğum için aylık 80 TL para alıyordum ama 18 yaşında olduğum için kesildi (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sosyal hizmetlerden yardım alıyorum. Bu yardım herkese olmuyor. Yurtta kaldığım ve kimsesiz bir kız çocuk olduğum için alıyorum. 600 TL alıyorum. Okursam bu yardım devam edecek. Onun dışında Kızılay’dan alıyorum ve BM’den alıyorum (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yabancılar yardım eden bir vakıf var şu an adını hatırlamıyorum, Onlar bazen erzak yardımı yapıyorlar. Yetim çocuklara kıyafet yardımı yapıyorlar. Ramazan’da 3 paket erzak yardımı geliyor. Zaman zaman da kardeşlerime ve bana kıyafet yardımı geliyor. Kızılay’dan para yardımı alıyoruz. Bu vakıftan da erzak ve kıyafet yardımı alıyoruz (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların genellikle Kızılay’dan nakdi yardım aldıkları, bazılarının farklı kurum ya da kuruluşlardan da yardım aldıkları görülmektedir. Ayrıca bazı katılımcıların aynı yardım aldıkları da anlaşılmaktadır. Bunun yanında, bazı katılımcılar yardım almadıklarını; 18 yaşından büyük olduğu için aldığı yardımın kesildiğini söyleyen bazı katılımcılar ise şunları ifade etmişlerdir:

“Hayır yardım almıyoruz (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ablamın kimliği yanlış çıktı. Yaşımı yanlışlıkla 18 üstü girmişler o yüzden Kızılaydan yardım alamadık. Bir kaç kez o yanlışlığı düzeltmek için gittik olmadı, henüz düzeltilmedi. Yine gideceğiz (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Herhangi bir yerden, kurum kuruluştan yardım almıyoruz (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Eskiden Kızılay’dan alıyorduk. Artık kesildi. Benden iki yaş büyük ablam 18 yaşını geçtiği için kesildi (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yardımların yeterliliği” alt kategorisinde “*ihtiyaçların bir kısmını karşılıyor ve ihtiyaçları karşılamıyor*” kodları elde edilmiştir. Buna göre, katılımcılardan bazıları aldıkları yardımların miktarını az bulsa da çok faydalı olduğunu dile getirmişler; yardımların iyi geldiğini ve eğitim hayatlarına önemli katkı yaptığını söylemişlerdir. Bu bağlamda, katılımcıların aldıkları yardımların yeterli olup olmadığı ile ilgili görüşleri şöyle olmuştur:

“Hayır, maalesef yetmiyor. ‘Para yok’ cümlesini ailemden sık sık duyuyorum (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Kızılay yardımı kiraya gidiyor! Okulun verdiği para faturalara gidiyor! Kardeşim şeker almak istiyor. Alamıyoruz! Kıyafetlerimiz yok alamıyoruz. Annem üzülmesin diye bunları dile getiremiyoruz ama çok zorlanıyoruz (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır, yetmiyor sadece kirayı ödüyüz faturalara ve ihtiyaçlara yetmiyor. O yüzden biz de kardeşimle zaman zaman çalışıyoruz (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Maalesef her şey çok pahalı, onun yanında kira ve faturalar var o yüzden yetmiyor (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır, yetmiyor. Biz bir odada elektrik yakmamıza rağmen 300-400 TL’ lik fatura geliyor. Çok eski bir evde oturuyoruz 300 TL kira veriyoruz. Su parası da çok geliyor. Faturalar çok yüksek. Durumumuz çok kötü (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Bazı katılımcılar ise yardımların azlığından yakınmış, gereksinimlerini karşılamak için sık sık borç aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, ulusötesi göçmen ağlarına vurgu yaparcasına farklı bir ülkede yaşayan tanıdıklarından para istediklerini ifade etmişlerdir. Söz konusu para göç literatüründe “*havale / göçmen havaleleri*” olarak da adlandırılmaktadır. Göçmen havaleleri “göçmen kişilerden menşe ülkedeki akrabalara ve diğer kişilere yapılan para transferidir. Ayrıca sosyal yardım ve çeşitli kaynakların transferini de kapsamaktadır. Havaleler göçmenlerin menşe ülkedeki (ya da kimi zaman üçüncü ülkelerdeki) ailelerine (ya da belki diğer topluluk bireylerine) aktardıkları nakit parayı ifade etmektedir (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 245).” Göçmen “havaleleri bir yandan ülkelerde toplam harcamaları yükselterek ekonomik anlamdaki büyümeyi etkilerken, diğer yandan hane halkına ek gelir sağlayarak yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamaktadır (Adams ve Page, 2005; Ballard, 2003; Cox ve Ureta, 2003; Du vd. 2005; Feeny vd. 2014; Glytsos, 2002; Kifle, 2007; Özyılmaz vd. 2019: 2039).” Ayrıca “havaleler tüketimi arttırıp yoksulluğu azaltmasıyla çocukların beslenme sorunlarının iyileşmesi gibi önemli yararlar da sağlamaktadır (Bartram, Poros ve Monforte, 2017: 247).” Göçmen havalelerinin, köken ülkeleri aynı olan göçmenler arasında diasporik ilişkilerin canlı tutulmasına ve ulusötesi mekânların inşa edilmesine de katkı yaptığı söylenebilir. Bu bağlamda, üçüncü bir ülkede yaşayan tanıdıklarından ara sıra parasal yardım aldıklarını söyleyen bazı katılımcılar şunları dile getirmişlerdir:

“Bir de dayım bana bazen para gönderir, hani istersem para gönderir. İstemezsem de bazen kendisi de sorar. Almanya’da kendisi. Hani çok isteme, sürekli bir şey yok. Hani sürekli olarak gelen bir para yok ama hani sıkışık bir durumda olduğumuzda hani gönderir kendisi (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Yardımlar ihtiyaçlarımızı karşılamıyor. Borç para alıyoruz. Çok borcumuz oluştu. Avustralya’da bir tanıdığımız var ona telefon ediyoruz. Bize para gönderiyor (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Eckstein (akt. Bartram, 2017: 249) “havaleleri sosyal ve sembolik sermaye ile ilişkili bir şekilde açıklamaktadır: Havaleler karşılıklı ilişkiyi ve saygınlığı güçlü kılmakta ve teşvik etmektedir.” Levitt (akt. Bartram, 2017: 249) “sosyal havaleler terimini normatif yapılar uygulama sistemleri ve toplumsal sermayeyi kapsayan kültürel biçimlerin yayılımını tanımlamak amacıyla ileri sürmüştür.” Bartram, Poros ve Monforte’ye (2017: 245) göre ise “havaleler uluslararası göçle ortaya çıkmış ulusötesi toplumsal bağların ana örneği durumundadır. Havalelerin sahip olduğu kimi nitelikleri ve etkileri göç konusunda ana bir sosyolojik savı yansıtmaktadır: Göç fertlerin yalnızca coğrafik anlamda yeniden yerleşmesi değil, köken ve hedef olan toplumlar için bazı sonuçları olan kompleks bir sosyal vetiredir. Bu nokta para transferi bakımından daha güçlü bir biçimde geçerlidir: Havaleler sadece para demek değildir. Havaleler kapsamında göçmen bireylerin para aktarımlarını, belli yöntemlerle, belli insanlara, belli amaçlar için yapmaları mühim neticeler doğurur.” Son olarak, katılımcıların, aldıkları yardımları yeterli görmediklerini söylemek gerekir. Küresel ölçekte meydana gelen ekonomik daralmalar ve sıkıntılar göz önüne alındığında, katılımcı öğrencilerin aldıkları yardımların, farklı alanlarda ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak için yeterli olduğunu söylemek zordur.

4.2.8.2. Yoksulluk kısılcısından kurtulmak: “Ama nasıl?”

Tablo 4.58. Yoksullukla baş edilmesi için neler yapılması gerektiği

Yoksullukla baş etme yolları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Mültecilerin sahip olduğu yetenekler tespit edilerek, onlara iş verilmeli	202	72,1	72,7	100,0
Mültecilere yönelik meslek kazandırma kursları düzenlenmelidir	176	62,9	63,3	100,0
Mülteci öğrencilere okullarda ücretsiz yemek verilmelidir	61	21,8	21,9	100,0
Şu an bize yapılan yardımlar artırılmalıdır	129	46,1	46,4	100,0
Yaşadığımız şehirdeki yerel el sanatları bizlere de öğretilmelidir	60	21,4	21,6	100,0
Diğer	7	2,5	2,5	100,0

Tablo 4.58’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin yoksullukla baş edilmesi için neler yapılması gerektiğine ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda katılımcı öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, yoksullukla baş etme konusunda, öğrencilerin büyük çoğunluğu (202 öğrenci; %72,1) ‘mültecilerin sahip olduğu yetenekler tespit edilerek, onlara iş verilmeli’; yarısından fazlası (176 öğrenci; %62,9) ‘mültecilere yönelik meslek kazandırma kursları düzenlenmelidir’; 129’u ‘şu an bize yapılan yardımlar artırılmalıdır’; 61’i ‘mülteci öğrencilere okullarda ücretsiz yemek verilmelidir’ ve 60’ı ‘yaşadığımız şehirdeki yerel el sanatları bizlere de öğretilmelidir’ cevabını vermiştir. Ayrıca 7’si ‘diğer’ cevabını vermiştir. Tablodaki verilerden hareket edildiğinde, yoksullukla baş edilmesi konusunda “*Mültecilerin sahip olduğu yetenekler tespit edilerek, onlara iş verilmeli; Mültecilere yönelik meslek kazandırma kursları düzenlenmelidir; Şu an bize yapılan yardımlar artırılmalıdır*” maddelerinin ilk üç sırayı oluşturduğu görülmektedir. Yenen ve Ulucan (2020) yaptıkları çalışmada “mülteci çocukların öncelikle sağlık, barınma, eğitim ve güvenlik gereksinimlerinin karşılanması gerektiğini, bunların uygun biçimde gerçekleştirilebilmesi için de bu çocukların tamamının kaydının yapılması ve gerekli olan hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirtmektedirler. Deneyimlenen bu durumların temelinde maddi anlamdaki olanaksızlıkların bulunduğu dikkate alındığında, göçmen çocukların hanelerine

iş olanaklarının sağlanabileceğini ifade eden Yenen ve Ulucan, mülteci ailelere çocuk eğitimine yönelik eğitimlerin de verilebileceğini dile getirmektedirler. Ayrıca bu konuda STK'larla ve ulusal ya da uluslararası yardım kuruluşlarıyla ortak çalışmaya gidilebileceğini" vurgulamaktadırlar. Aktürk Çopur (2019) ise mülteci öğrencilerin yoksulluklarının azaltılmasına yönelik yapılan çalışmalarla ilgili olarak hazırladığı çalışmada "dernekler ve okul aile birliği aracılığıyla katkı sunan okulların da olduğunu, bir müdürün çözüm temelli ve yerinde tespit amaçlı alan çalışmasında hanelerde gereksinim analizleri yaptıklarını belirtmişlerdir" şeklinde bir bulguya yer vermiştir. Engelhardt'a (2020: 230) göre de "önemli olan bu insanlara eşit mesafeden bakabilmek ve onları insan olarak anlayabilmektir. Tüm zaafı ve kudretleriyle. Sığınmacıların arasında, yetenekleri yıllarca atıl kalmış birçok iyi eğitilmiş insan var."

"Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de henüz etkili, rasyonel ve kapsayıcı bir yoksullukla mücadele yaklaşımı ortaya konulamamıştır. Sahada yoksullukla mücadele eden farklı aktörler vardır. Devletin kuruluşları, STK'lar ve yerel yönetimler gelmektedir. Kamu kuruluşları sosyal yardım ve mikrokredi yaklaşımından hareket ederken, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ise çoğunlukla temel ihtiyaçlar ve sosyal hizmet anlayışı temelinden hareket etmektedirler (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2018: 153)." Türkiye'de yerli vatandaşların yoksulluğuna göçmen yoksulluğunun eklenmesiyle birlikte yoksullukla mücadele daha da zorlaşmaktadır. Açıkgöz ve Yusufoglu (2018: 153), "dünyada uygulanmakta olan bazı modellerin olduğunu ve bunların 'mikrokredi, temel ihtiyaçlar, sosyal yardım, asgari gelir, kapasite yaklaşımı, hayırseverlik ve temel gelir' olduğunu; her yaklaşımın insan haklarını esas aldığını; ayrımcılık ve dışlanmayı dışarıda bıraktığını" belirtmektedirler. Diğer yandan, Açıkgöz ve Yusufoglu'na (2018: 166) göre "yoksullukla mücadele, yoksulluktan ne anladığımıza ve yoksulluğu nasıl anladığımıza bağlı olduğu gibi bu mücadelenin başarı derecesi de hangi çözüm yöntemini benimseyeceğimize bağlıdır." Yaptığı çalışmada literatürü özetleyen Tekten Aksürmeli ve Sağlam (2021: 796-800), "kent yoksullarının hane geçim stratejilerini; *tüketimden kısma ve sosyal amaçlı harcamalardan kaçınma, kayıt dışı çalışma / kayıt dışı ekonomiye dahil olma, dayanışma ağlarına başvurma ve sosyal yardıma ulaşma*" başlıkları altında ele almaktadırlar.

Mülteciler, karşı karşıya bulundukları yoksullukla baş etmek için çeşitli stratejilere başvurumaktadırlar. Bu stratejilerin bazıları hane düzeyinde bazıları ise bireysel düzeyde gerçekleştirilmektedir. Yoksullukla baş edilmesi için neler yapılması gerektiği konusunda yapılan görüşmelerden hareketle oluşturulan “*yoksullukla baş etme*” alt kategorisinde “*harcamaları kısararak baş etme, istek ve ihtiyaçları erteleterek baş etme, para biriktirerek baş etme, sabrederek baş etme ve olanla idare ederek baş etme*” kodları elde edilmiştir. Bu bağlamda, yoksullukla baş etmek için bireysel veya hanehalkı olarak hangi stratejileri kullandıkları konusunda bazı katılımcıların görüşleri şöyle olmuştur:

“Gelirimize göre davranıyoruz (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

“Paramızı biriktiriyoruz, bekliyoruz ve öyle alıyoruz. Ben de kendi paramı kazanıyorum bu şekilde baş etmeye çalışıyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çok rahat geçinemiyoruz ama idare etmeye çalışıyoruz (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Çok ihtiyacımızı alamıyoruz maalesef. Çok zor (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Harcamalarımıza dikkat ediyoruz (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Doğalgaz faturası çok yüksek gelmesin diye günde sadece 2 saat açabiliyoruz (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“İstedığımız her şeyi alamıyoruz. Bekleyip biriktirip alıyoruz. Böyle durumlar yaşıyoruz (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ulus-ötesi toplumsal alanlar yaklaşımı, göçmenlerin köken ülkeden getirdikleri sosyal sermaye ile birlikte, köken ülke ve göç edilen ülke arasındaki bağları sürekli olarak yeniden ürettiklerini ve yeni bir (ulus-ötesi) alan yarattıklarını ileri sürer (Faist, 2003; Akbaş, 2018: 339).” Yine Akbaş’ın da belirttiği gibi “göçmen insanlar göç sürecinde sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik ağlar içerisinde toplumsal sermayelerini” inşa ederler. Göçmenler, içinde yaşadıkları toplumda karşı karşıya kaldıkları yoksullukla mücadele etmek için sosyal sermayelerini kullanma yoluna gitmekte, dayanışma ve hemşehrilik ağlarını da kullanarak yoksulluklarını azaltmanın yollarına başvurumaktadırlar. “Dayanışma ağları terimi, aile ve akraba ilişkilerinin yanında, komşuluk, hemşehrilik, arkadaşlık ilişkilerini, aynı etnik gruba dahil olmayı, aynı dini gruba veya aynı mezhebe bağlı olma gibi kimliğe dayalı ilişkileri de ihtiva etmektedir. Bu ilişkilerin kökene dayalı yardımlaşma ve dayanışma şeklinde de adlandırıldığı görülmektedir (Şen, 2011; Tekten Aksürmeli ve

Sağlam, 2021: 798).” Nitekim, Irak’tan geldiğini söyleyen bir katılımcının aşağıdaki sözleri bu durumu destekler niteliktedir:

“Hiçbir şey alamıyoruz. Hasta olunca ilaç, okul için kırtasiye alamıyoruz. Borç alıyoruz. Borcu da Iraklı dükkanlardan alıyoruz. O dükkanlardan parasını sonra vermek koşuluyla yumurta, ekmek alıyoruz. Ama sonra onları da çok zor ödüyoruz. Sürekli arıyorlar ne zaman ödeyeceksiniz diye. Biz de azar azar da olsa ödemeye çalışıyoruz (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

Vatansız statüde bulunan mülteciler de yoksulluğu derinden yaşayan gruplardan biridir. Bu çocuklar, psikolojik sorunlar başta olmak üzere göçün ortaya çıkardığı tüm olumsuzluklardan doğrudan etkilenmektedirler. Nitekim vatansızlık statüsünde bulunduğunu söyleyen bir katılımcı, yoksulluğun, psikolojisini bozduğundan bahsetmiş, yalnız yaşadığı için sorunların üstesinden gelemediğini ve çaresizlik içinde bulunduğunu şöyle dile getirmiştir:

“Parasızlık ve çaresizlik insana bunları düşündürüyor. Psikolojimin hiç iyi olmadığı durumlar oldu. Yaşadıklarım kolay şeyler değil, üstesinden gelmem gereken problemlerim kolay şeyler değil çünkü tek başımayım. Tek başıma hayatta kalmaya çalışıyorum. Çaresizlikten dolayı ölümü bile düşündüm. Hiç girişimim olmadı ama psikolojimin iyi olmadığı durumlar çok oluyor (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri kentsel yoksulluğun, çok boyutlu bir durum arz etmesi, hem hanehalkının geliştirdiği hem bireysel boyutta öğrenciler tarafından geliştirilen “baş etme stratejilerinin” başarıya ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Bunun yanında, “yoksul insanların yoksullukla mücadele stratejileri yaşa, topluluk dinamiklerine, bölgeye, cinsiyete, hane özelliklerine, tarihsel döneme ve mevsime göre farklılık göstermektedir. Aynı kentte bile farklı topluluklar, ekonomik statüleri aynı olmasına rağmen farklı stratejiler, sosyal ve ekonomik eylemler geliştirmektedirler (Chambers, 2006; Tekten Aksürmeli ve Sağlam, 2021:793).” Dolayısıyla Afganistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerden Eskişehir’e gelmiş mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksullukla baş etmek için kullandıkları stratejiler, hem benzerlikler hem de katılımcıların sahip oldukları ilişki ağlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Tüm bunların yanında vurgulanması gereken noktalardan biri, katılımcıların bireysel düzeyde geliştirdiklerini söyledikleri stratejilerin, hanenin yoksullukla baş etmek için geliştirdiği stratejilerden bağımsız olamayacağıdır. Bu durum, haneyi de içine alan araştırmalara ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, Tekten Aksürmeli ve Sağlam (2021: 790), çalışmalarında “Gaziantep örneğinde kent yoksullarının hane geçim stratejilerini ve bu stratejilerin

göçmenlik ve yerlilik bakımından nasıl şekillendiğini ele almışlar” ve ‘hane geçinme stratejileri analizi’ yapmışlardır. Tekten Aksürmeli ve Sağlam, yerliler ve göçmenler tarafından başvuru alan geçim stratejilerini “kayıt dışı iş piyasasına eklemlenme, kadın emeğine yönelme, çocuk emeği, tüketimi azaltma ve harcamalardan kaçınma, aile yardımına ve destek ağlarına başvurma, hane havuzu oluşturma, kırsalla ilişkileri devam ettirme, göç etme, sosyal yardım arama faaliyeti ve aynı yardımın alınıp-satılması” başlıkları altında temalaştırmışlardır. Göçmenler tarafından daha çok kullanılan stratejileri ise “*kayıt dışı iş piyasasına eklemlenme, kadın emeğine yönelme, çocuk emeğine yönelme, tüketimden kısıma ve harcamalardan kaçınma, aile yardımına ve destek ağlarına başvurma, sosyal yardım arama ve bir geçim stratejisi olarak göç etme*” şeklinde ifade etmektedirler.

Bu çalışmada yer alan mülteci lise öğrencilerinin (hanehalkını da içine alacak şekilde), yoksullukla baş etmek için başvurduklarını söyledikleri stratejilerin, Tekten Aksürmeli ve Sağlam’ın (2021: 817) da vurguladığı gibi “uzun dönemde hanelerin şartlarını dönüştürebilecek çareler olarak kabul edilebilecek özellikte” olduğu söylenemez. Yine, mülteci lise öğrencilerinin dile getirdikleri gerek bireysel gerek “hane geçim stratejilerinin, dönüştürücü sosyal politikaların alternatifi olacak güçte (Tekten Aksürmeli ve Sağlam, 2021: 817)” olduğunu söylemek zordur. Ayrıca, görüşme yapılan mülteci lise öğrencileri, özellikle sportif anlamda sahip oldukları yeteneklerinin keşfedilmesi, kendilerine lisans çıkarılması ve gerekirse milli takımlara alınmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı öğrenciler, ebeveynlerinin eğitim ve mesleklerinin dikkate alınarak, onların istihdama kazandırılacaklarını da vurgulamışlardır. Nitekim katılımcılardan bazıları anne ve babalarının köken ülkelerinde meslek sahibi -öğretmen, hemşire, doktor, okul yöneticisi, mühendis- olduklarını, bunlara iş verildiğinde düzenli bir gelire sahip olabileceklerini belirtmişlerdir.

4.2.9. Geleceğe Bakış: Umutlar, Beklentiler ve Hedefler

Bu boyut altında; mülteci lise öğrencilerinin lise öğreniminden sonra yükseköğretime devam etmeye ve hangi ülkede okumayı düşündüklerine, gelecekleriyle ilgili endişe duyup duymadıklarına, hayallerindeki mesleklere, yaşam koşullarını iyileştirmek için neler yapmayı düşündüklerine ve içinde bulundukları olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağına ilişkin görüşlerinin tablolarına, tablolara ait yorumlara ve nitel bulgulara yer verilmektedir.

4.2.9.1. Geleceği inşa etmek: “Lise sonrası yaşamın planlaması”

Tablo 4.59. Lise öğreniminden sonra yükseköğrenime devam etme durumlarına ilişkin görüşleri

Yükseköğrenime devam etme düşünceleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Üniversite okumayı düşünmüyorum	33	11,8	11,9	11,9
Üniversiteyi kendi ülkemde okumayı düşünüyorum	8	2,9	2,9	14,7
Üniversiteyi Türkiye’de okumayı düşünüyorum	179	63,9	64,4	79,1
Diğer	58	20,7	20,9	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.59’da araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin lise eğitiminden sonra yükseköğrenime devam etme durumlarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (179 öğrenci; %63,9) üniversiteyi Türkiye’de okumayı düşündüğünü, 33’ü üniversite okumayı düşünmediğini, 8’i üniversiteyi kendi ülkesinde okumayı düşündüğünü belirtmiştir. Katılımcıların 58’i ise diğer cevabını vermiştir. Bilindiği gibi “Türkiye’de üniversite eğitimi almak isteyen göçmen öğrencilerin ‘ikamet izni’ni almaları gerekmektedir. Türkiye’deki üniversitelerde öğrenim gören göçmen çocukların ikamet izinleri harcı öğrencilerin ülkedeki konumuna ve geldiği okulun durumuna göre farklılık göstermektedir. Söz konusu göçmen öğrencilerin vize alma süreçlerinde ülke bakımından değişiklik olsa da genel olarak; kabul belgesi, eğitim süresiyle sınırlı olan bir pasaport, eğitim süresince geçimini sağlayabileceğini gösteren belge ya da burslu statüde olduğunu gösteren belgeler istenmektedir (Bazarbayeva, 2018; Altunbaş, 2020: 67).” “Bunun yanında, üniversite okumak isteyen göçmenler için söz

konusu olan durumlardan biri de ‘Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı’na (YÖS)’ girme mecburiyetidir. Lisans seviyesinde öğrenim görmek isteyen göçmen öğrencilerin Türkiye’de üniversite eğitimi alabilmeleri için bu sınava girme mecburiyeti, 17 Mart 2010 tarihinde YÖK tarafından kaldırılmış, farklı ülkelere gelen öğrencilerin kabul ve kayıtlarına dair esasları belirleme yetkisi üniversitelere verilmiştir (Özoğlu, 2012; Altunbaş, 2020: 67).” “Fakat, her üniversitenin sınav koşulları ve kayıt olanakları farklı olmakla birlikte, öğrencilerin üniversitenin kullandığı sınav sorularında istenen taban puanı alması da bir koşul olmaktadır (Ata Kurumsal Danışmanlık, 2020; Altunbaş, 2020: 67).” Araştırmanın nitel boyutundaki görüşmelere katılan mülteci öğrencilerden bazıları YÖS sınavına hazırlık yaptıklarını dile getirmişlerdir. Bazıları YÖS’ün bir hazırlık gerektirdiğini, bunun için kursa gitmek gerektiğini, fakat kurs için para bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Erdoğan ve diğerleri (2019’dan akt. Erdoğan, 2019: 10), yaptıkları çalışmada “Türkiye’deki Suriyeliler’in önemli bir kısmının eğitim sürecini kesintiye uğratarak Türkiye’ye gelmiş göçmenlerden oluştuğunu belirtmektedirler. Yine, ülkemizde ilk, orta ve lise öğrenimini gördükten sonra YÖS ve dil sınavlarını başarıyla geçerek üniversite okumaya hak kazanan Suriyelilerin sayısının devamlı şekilde artış gösterdiğini” ifade etmektedirler. Akdeniz (2018) ise yaptığı çalışmada, “altı katılımcının kendi kurumlarından mezun olacak mülteci çocukların üniversite eğitimine devam etmeyi hedefledikleri” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Aktürk Çopur (2019) da yaptığı çalışmada, “araştırmaya katılan Iraklı öğrencilerin çoğunun Türkiye’de üniversiteyi bitirdikten sonra çalışma izni alma noktasında çekinceleri olduğu tespit edilmiştir” şeklinde bir bulguya yer vermektedir.

Şüphesiz, göçün ortaya çıkardığı en önemli problemlerden biri çocukların eğitimidir. Söz konusu problem, çocukların bu hizmete erişememeleri, eğitim süreçlerinin kesintiye uğraması ya da çocukların üst öğrenime devam edememeleridir. Göçmen, mülteci ya da sığınmacı durumuna düşmüş çoğu çocuk, eğitim ortamlarını ve olanaklarını görmeden büyümekte ve kendini hayat mücadelesinin içinde bulmaktadır. Rekabetin ve uzmanlaşmanın başat hale geldiği günümüz toplumlarında ve Türkiye’de, yükseköğrenim görmek iş bulmaya yetmeyebilmektedir. Artık “ekmeğin aslanın ağzında değil, midesinde olduğu” günümüz dünyasında üniversite eğitimi almak adeta bir zorunluluk haline

gelmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların çoğu lise öğreniminden sonra yükseköğrenime devam etmeyi düşünmektedir. Katılımcıların görüşlerinden hareketle oluşturulan “*eğitim hayatına yönelik hedefler*” alt kategorisinde “*yurt dışında okumak, üniversite eğitimi almak, iyi bir iş sahibi olmak ve liseden sonra çalışmak*” şeklinde kodlara ulaşılmıştır. Dolayısıyla, katılımcıların lise eğitiminden sonra ne yapmayı düşündüklerine ve yükseköğrenim hedeflerine ilişkin görüşleri sorulmuştur. Görüşme yapılan katılımcıların çoğu lise öğreniminden sonra yurt dışında okumak istediğini belirtmiştir. Katılımcılar, özellikle Batı Avrupa, Kanada, Avustralya ve ABD gibi gelişmiş ülkelere daha çok vurgu yapmışlardır. Güzel bir üniversite, güzel bir eğitim, güzel bir iş, ekonomi, iş bulma kolaylığı, insan hakları, eşitlik, demokrasi vb. gibi durumları daha çok vurgulayan katılımcılardan bazıları şunları dile getirmişlerdir:

“Ben, şartların en iyi olduğu, eğitimimi en iyi alabileceğim ülkede geçirmek isterim. İyi bir iş önemli değil benim için ama iyi bir eğitim şart. Çünkü ben eğitimsizliğin çok olduğu bir ülkede yaşadığım için eğitim olmamasının ne demek olduğunu biliyorum. Eğitim şart, en iyi eğitimse çok iyi olur hani benim için. Çok iyi bir üniversitede okumak isterim yurt dışında, hani öyle bir isteğim var (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Burada (Türkiye’de) maddi durumlar pek iyi değil, hani paranın değeri düştüğü için aldığımız maaşlar da düşük ve maddi durum da kötü olduğu için her şeyin fiyatları yüksek ve aldığımız maaş bizim hiçbir şeyimize yetmiyor, o çok kötü mesela! Mesela ben, elimde olsa ninemlerin yanına gitmek isterim mesela. Kanada’ya. Orada kolayca geçinebileceğimi düşünüyorum, sonuçta orada aldığımız parayla buradaki aldığımız şeyin iki katı, üç katı daha iyisini alıyorum yani orada çalışarak. Orada hem de devlet özel olarak herkese maaş veriyor (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Benim Anneannem Kanada’da yaşıyor. Lübnan’daydı Kanada’ya gittiler. Benim annem ve babam da beraber Lübnan’da yaşamış. Eğer fırsatım olurda kanada’ya gitmeyi isterim. Ailem de çok istiyor. Çünkü orada daha kaliteli eğitim ve hayat yaşarım diye düşünüyorum (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Avrupa, Amerika veya Avustralya’ya gitmeyi düşünüyorum. Hatta Avustralya için başvuru yaptım. Üç dört kez form doldurdum. Mülteci vizesi kabul etmiyorlar, diploma alıp öğrenci vizesi alıp öyle gitmek istiyorum. İngilizce dilini biliyorum. Orada üniversite okursam hayatım daha iyi olur (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şartların daha iyi olduğu başka ülkelere gitmek isterim, mesela Avrupaya (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Bunun yanında, eşitsizliklerin yeniden üretilmesine aracılık eden eğitim kurumlarında öğrenim gören kimi mülteci öğrencilerin, yoksulluğun doğurduğu çeşitli sorunlarla (dışlanma, ötekileştirilme gibi) karşılaştıkları ve bu duruma bağlı olarak kendileri için farklı hedefler inşa ettikleri de yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Nitekim, bulundukları sınıfta dışlandıklarını belirten iki katılımcı da imkan bulurlarsa başka

bir ülkeye gitmek istediklerini ve iyi bir eğitim almak istediklerini belirtmişlerdir. Diğer yandan, uluslararası göç hareketleri sonucunda çok sayıda çocuk ‘vatansızlık’ statüsüyle karşı karşıya kalmaktadır. Derinleşen yoksulluk, çok boyutlu dezavantajlar ve diğer riskler, mülteci çocukların gelecekleriyle ilgili belirsizliği daha da artırmaktadır. Bu bağlamda, vatansız statüde yaşadığını belirten bir katılımcı, kendisine vatandaşlık verilirse Türkiye’de kalmak ve üniversite eğitimi almak istediğini şöyle anlatmıştır:

“Şartların daha iyi olduğu farklı ülkelere gidebilme inkanım olursa gitmek isterim. Çünkü çok zorluklar çektim. İyi bir gelecek, iyi bir eğitim benim hakkımdır diye düşünüyorum! Kaçak yollarla geldim. Tek başıma yaşıyorum. Çok zorluklar çektim. Tabii şartları daha iyi olan ülkelere gidebilmek için de çabaıyorum. BM’yi arıyorum onlara da durumumu anlatıyorum. Bana bekle, şu an bir şey yapamayız diyorlar. Üniversite okuyarak gitsem harçları var, benim param olmadığı için karşılayamayabilirim. Pasaportum da yok. Ancak BM gönderirse mülteci statüsünde gidebilirim diye düşünüyorum. Fakat şunu da söylemem gerekirse Türkiye bana vatandaşlık verirse burada da kalmayı çok isterim hiç bir yere de gitmem. Çünkü dili öğrendim. Eskişehir’i tanıyorum. Burada da bir emeğim var. Burada üniversiteme devam ederim, hayatıma devam ederim. Ama burada da olmuyor çünkü bizden nefret ediyorlar gerçekten. Çünkü yabancı olduğumuzu anlayınca bize karşı davranışları farklı oluyor. Sevmiyorlar. Sosyal ilişkilerini sürdürmüyorlar. Türkiye’de ben de ne kadar böyle aylık 1800 lira devlet yardımı ile hayatımı sürdüreceğim ki? Ben burada üniversite okusam acaba okuduğum bölümle ilgili bir işte çalışabilecek miyim? İş sigortam olacak mı? Bunlar hep beni düşündüren şeyler açıkçası (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Dil ve toplumsal uyum mültecilerin geleceğe dönük kararlarını doğrudan etkilemektedir. Toplumsal yaşama uyum sağlayan ve Türkçeyi iyi kullanabilen bazı katılımcıların Türkiye’de kalmayı düşündükleri tespit edilmiştir. Nitekim, katılımcılardan bazıları Türkiye’de kalmak, üniversite okumak, iş kurmak ve hayatını sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılardan bazıları ise aileleri köken ülkeye dönmezse Türkiye’de kalmak ve öğrenimlerine devam etmek istediklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Türkiye’de kalmak isterim. Dili öğrendim (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Irak’a gitmezsek Türkiye’de kalmayı isterim. Eğitim açısından Türkiye’yi tercih ederim (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Türkiye’de sürdürmek isterim hayatımı. Buraya çok alıştım. Ben burada kendi ülkemdeyim gibi hissediyorum. Ben burayı kendi ülkem gibi görüyorum (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Üniversite okumak istiyorum. Türkçemi daha çok geliştirmek istiyorum (Ö11-E, Derinlemesine mülakat).”

“Burada muhasebe bürosu açmayı düşünüyorum. Burada kalmayı düşünüyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hayır başka ülkeye gitmeyi de istemem. Ben sadece Türkiye’de yaşamayı isterim (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Türkiye’de yaşamımı sürdürmek isterim. Çünkü 8 yaşından beri buradayım. Artık dili de öğrendim. Burada arkadaşlarımda var (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Türkiye’de eğitim yaşamımı sürdürmeyi düşünürüm (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

“Türkiye’yi ikinci vatanım olarak görüyorum. Burada çok iyi insanlar var ve buraya alıştım. Türkiye’nin Irak’a da yakın oluşu da benim için güzel bir durum. Avrupa, Amerika gibi ülkelere gitsem de kısa vadeli olur (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Görüldüğü üzere katılımcıların çoğu eğitim hayatına devam etmeyi düşünmektedir. Üçüncü bir ülkeye gitmeyi düşünenlerin yanında Türkiye’de de kalmayı düşünenler de bulunmaktadır. Köken ülkede öğrenim hayatına devam etmek isteyenlerin sayısı, her iki veri grubunda da çok azdır. Yine, her iki veri grubundan (nicel ve nitel) da anlaşıldığı gibi katılımcı öğrencilerin çoğu Türkiye’de üniversite okumayı düşünmektedir. Bazılarının ise lise öğreniminden sonra üniversite okumayı düşünmediği tespit edilmiştir. Her iki veri grubundan çıkarılabilecek bir başka önemli nokta ise katılımcıların büyük bölümünün ‘eğitimi, iyi bir eğitim almayı ve meslek sahibi olmayı’ önemsemesidir. İyi bir eğitim almak, katılımcılar tarafından adeta bir çıkış ve güzel bir hayata kavuşmanın yolu olarak görülmektedir.

4.2.9.2. Mültecilik ve yoksulluğun izdüşümü: “Gelecek endişesi ve kayıp kuşak olma kaygısı”

Tablo 4.60. Gelecekleriyle ilgili endişe duyup duymadıkları

Gelecekleriyle ilgili endişe duyma durumları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	210	75,0	75,5	75,5
Hayır	41	14,6	14,7	90,3
Fikrim yok	27	9,6	9,7	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.60’ta araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin gelecekleriyle ilgili endişe duyup duymadıklarına ilişkin görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (210 öğrenci; %75,0) geleceği ile ilgili olarak endişe duyduğunu, 41’i duymadığını ve 27’si ise fikri olmadığını belirtmiştir. Belirsizlik ve gelecek kaygısı, göç olgusunun göçün öznelere için ortaya koyduğu en önemli sonuçlar arasında bulunmaktadır. Sahip oldukları birçok şeyi köken ülkede bırakmak zorunda kalan

göçmenler, belirsizlik ve kaygı dolu bir yolculuğa çıkmaktadırlar. Bu yolculuğun bileşenlerinden olan çocuklar, göç sürecinin yarattığı belirsizliğin ve gelecek endişesinin merkezinde ve pençesinde yer almaktadırlar. Nitekim, Akdeniz'in (2018), çalışmasında yer verdiği "gelecekte yaşayacakları ülkenin belirsiz olması, mülteci çocukların Türkiye'de örgün eğitim sürecine girme noktasında gönülsüz olmalarının sebeplerden biri olarak belirlenmiştir" şeklindeki bulgu, araştırmanın bulgusunu destekler niteliktedir. Coşkun ve diğerlerinin (2017) ise İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Ankara'da illerinde yaptıkları saha çalışmasına dayalı olarak hazırladıkları çalışmada yer verdikleri "geleceğe ilişkin Suriye'ye geri dönme niyeti, yapılan görüşmelerin birçoğunda bir bulgu iken Suriye'ye geri dönüşün gerçekleşmesinin zaman alacağı da bir diğer ortak görüşü temsil etmektedir" biçimindeki bulgu, araştırmanın bulgusunu desteklemektedir. Ayrıca, Abay'ın (2019), Suriyeli çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada, çocuklar için dile getirdiği "yaşamış olduklarına anlam veremedikleri için artık gelecekle ilgili plan yapamadıklarını dile getirenler de vardır" şeklindeki açıklaması, araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir. Aktürk Çopur (2019) ise yaptığı çalışmada "katılımcı mültecilerin, geleceğe dair beklentileriyle yeni hayat mekânlarına adapte olma potansiyelleri arasında doğru bir orantı bulunduğu tahmin edilmektedir" şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Beyazova ve Akbaş (akt. Saklan, 2018) ise araştırmanın bulgusunu destekleyen "ülkemizdeki Suriyeli çocuk göçmenlerin eğitiminin geçici ve belirsiz olma hali, çocukların gelecek hayalleri ve tasarımlarına gölge düşürdüğünü yansıtmaktadır" şeklinde bir bulguyu ifade etmektedirler.

Göç hareketleriyle birlikte ortaya çıkan "vatansızlık statüsü, refakatsiz şekilde göç etme, vatandaşlık kazanamama, köken ülkedeki istikrarsızlıklar ve geri dönme korkusu, düzenli bir gelire sahip olamama, temel insani ihtiyaçlara ve hizmetlere erişememe, köken ülkede sahip olunan mesleği yapamama, kültürel anlamda şiddete maruz kalma, hedef ülkeye uyum sağlayamama, içinde yaşanılan ülkede emek piyasasına eklemlenememe, dışlanma, ötekileştirilme ve yoksulluk" gibi daha birçok durum, mültecilerin geleceğe dönük endişelerini doğal olarak artırmakta; dolayısıyla, belirsizlik, endişe ve gelecek kaygısı, göçün yarattığı önemli psikolojik sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, mültecilerin sahip oldukları sermaye çeşitlerinin durumu, kültürel ve sosyal yapı,

köken ülkenin şartları, içinde yaşanılan ülkenin sosyo-ekonomik koşulları ve küresel gelişmeler, gelecekle ilgili endişeyi şekillendiren faktörlerdir. Bu bağlamda, katılımcıların görüşlerinden hareketle *“fırsat bulsaydı neleri gerçekleştirmek isterdi”* alt kategorisinde *“maddi durumunu iyileştirmek, ev ve araba almak, göçmen olmamayı, iyi bir eğitim almayı, savaşın olmamasını, güzel bir iş sahibi olmayı, gelişmiş bir ülkeye gitmeyi, yoksulluğu bitirmeyi ve aile bireylerinin hastalıklarını iyileştirmeyi”* şeklinde kodlara ulaşılmıştır.

Göçün ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan biri olan ‘gelecekle ilgili endişe’, katılımcıların çoğunda var olan bir psikolojik durumdur. Belirsizlik, dezavantajlar, yoksunluklar, yoksulluk, çeşitli haklara erişememe, katılımıda yaşanılan sorunlar vb. gibi faktörler söz konusu endişeyi artırmaktadır. Katılımcılardan bazıları daha güzel bir gelecek inşa etmek için hayatlarıyla ilgili kimi durumları daha iyi hale getirmek istediklerini şöyle dile getirmişlerdir:

“Okuyabilmek isterdim. Kimsenin kimseyi dışlamamasını isterdim ama bu pek mümkün görünmüyor (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okumak, çalışmak ve para kazanmak isterim (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Maddi sıkıntı çekmemek isterdim. Araba almak isterdim (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“İlerlemek istiyorum. Ders çalışmak. Spor yapmak, iş bulmak istiyorum. Paramızın olmasını isterdim tüm bunları yapabilmek için (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

“Başka ülkede doğmak isterdim. Ülke çok önemli. Göçmen olarak yaşamak çok zor. Ben şimdi okul çıkışı kiramı ödeyeyim de beni evden atmasınlar diye düşünüyorum. Ama böyle olmasaydı ben okuldaki son derslerimi düşünürdüm. Ben şimdi iş bulma derdindeyim ama göç etmek zorunda olmadığım bir ülkede doğsaydım spora gitmeyi, ders çalışmayı düşünürdüm (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların görüşlerinden hareket edildiğinde, söz konusu endişe halinin hanehalkında da olduğu dolaylı (konuşmaların satır aralarında) şekilde tespit edilmiştir. Özellikle hanehalkının, çocuklarının gelecekleri konusunda kaygı içerisinde olduklarını söylemek gerekir. Diğer yandan, katılımcılardan bazıları, ailelerinin yaşam şartlarını daha iyi hale getirmek için bir şeyler yapmak istediklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Evimizi değiştirmek isterdim (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Evimi değiştirmek isterdim. Abilerimin yeniden eğitimlerine dönmelerini sağladım. Ekonomik olarak daha iyi şartlarda olmak isterdim (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Annem ve babam hasta onları iyileştirmek isterdim. Annem ve babam tekrar Afganistan’a dönmek istiyor. Onları götürür ve olara iyi bir ev alırdım. Çünkü burada şu an çok eziyet çekiyorlar. Annem hasta, babam hasta. Babam bu halde çalışırken çöp toplarken ona sokakta da kötü davranıyorlar, küfür ediyorlar. Kaardeşlerime iyi bir hayat sunmak isterdim (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

“Daha iyi bir evde otursaydık diyemeyeceğim çünkü o mümkün değil. Mümkün olsaydı da Irak’ta savaş olmasaydı. Çünkü bizim orada durumumuz çok iyiydi. Evimiz vardı, arabamız vardı. Her şeyimiz tamdı. Evimiz gitti, arabamız gitti, babamı savaşta kaybettim babam gitti, Buraya geldik her şeye sıfırdan başladık. Üstümüzdeki kıyafetle geldik. Başka hiçbir şeyimiz yoktu (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

Endişeyi artıran faktörler arasında yer alan göçmenlik, maddi durum, yoksulluk ve günlük yaşam şartlarına vurgu yapan bazı katılımcılar, (fırsat bulsaydı) aşağıda verilen konularda birşeyler yapmak istediklerini şu sözleriyle ifade etmişlerdir:

“Ekonomik durumumuzu düzeltmek isterdim. Evimizi değiştirmek isterdim (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Yoksulluk durumlarını değiştirmek isterdim. Ev alırdım, araba alırdım, kardeşimi kolejde okuturdum. Kanseri çocuklara yardım ederdim. Devlete de para verirdim ki devlet de yoksul çocuklara yardım etsin diye (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Avrupalıya giderdim. Yoksulluğu yok etmek isterdim (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Savaşların hiç olmamasını isterdim. Rahat ve huzurlu bir ülkede doğmak isterdim. Bazen çok sorguluyorum. Niçin göçmen olmak zorunda kaldım? Niye ben bu acıları çekmek zorundayım? Niye benim kardeşim hasta? Niçin ben daha iyi bir ülkede doğmadım? diye. Zaman zaman çok sorguladığım oluyor. Niçin ben bu hayatı yaşıyorum? diyorum bazen kendi kendime (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

“Öncelikle marketler çok pahalı. Onların 2019 yılındaki fiyatlara inmesini sağladım. Arabamızın olmasını isterdim. Nineme ve kardeşlerime daha iyi bakabilmeyi sağlamak isterdim (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Bunların yanında katılımcılar *“ülkelerinde devam eden istikrarsızlar, iyi bir eğitim alamama, ebeveynlerinin sahip oldukları mesleklerini yapamamaları, maddi durumlarının kötü olması, babalarının iş bulamamaları ve bulduklarında da düşük maaş almaları, yeterli yardım almamaları, vatandaşlıklarının olmaması, şu an aldıkları eğitimle ve diplomayla nerede ve nasıl iş bulacaklarının net olmaması ve sahip oldukları yeteneklerin keşfedilmemesi”* gibi durumların, gelecekle ilgili endişelerini artırdığını belirtmişlerdir. Öte yandan *“kayıp kuşaklar”* olmak istemediklerini dile getiren katılımcılar, tüm insanlar gibi sahip oldukları hakların daha etkili bir şekilde hayata geçirilmesi ve diğer ülkelerin de kendilerine el uzatmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Kim bilir belki de Bauman (2018: 21), *“Kapımızdaki Yabancılar”* adlı eserinde dile getirdiği *“günümüzün sorunlarıyla yüzleşmeyi kabullenmemek, kendimizi temize çıkarmak; kendini dikte eden yabancılaşma*

biçimlerinden kendimizi uzaklaştırmak yerine, tam tersine onlarla samimi ilişkiler kurabileceğimiz fırsatların peşine düşmemiz gerekir. Muhtemeldir ki bu durum, özendirilen ve tasarlanan bölünme yerine ufukların kaynaşmasıyla neticelensin” şeklindeki sözleriyle, görüşme yapılan mülteci lise öğrencilerinin sesine kulak vermektedir.

4.2.9.3. Yarınları ilişkin planlar: “Köken ülke mi?, Türkiye mi? Üçüncü bir ülke mi?”

Tablo 4.61. Bundan sonraki hayatlarıyla ilgili görüşleri

Bundan sonraki hayatlarıyla ilgili görüşleri	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Türkiye’de kalmayı düşünüyorum	162	57,9	58,3	100,0
Türk vatandaşı olmak istiyorum	136	48,6	48,9	100,0
Avrupa veya Amerika Kıtası’ndaki bir ülkede mülteci statüsü kazanmak istiyorum	103	36,8	37,1	100,0
Ülkeme dönmeyi düşünüyorum	27	9,6	9,7	100,0
Diğer	11	3,9	4,0	100,0
Total	278	99,3	100,0	

Tablo 4.61’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin bundan sonraki hayatlarıyla ilgili görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda katılımcı öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların yarısından fazlası (162 öğrenci; %57,9) Türkiye’de kalmayı düşündüğünü, 136’sı Türk vatandaşı olmak istediğini, 103’ü Avrupa veya Amerika Kıtası’ndaki bir ülkede mülteci statüsü kazanmak istediğini, 27’si ülkesine dönmeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Katılımcıların 11 tanesi ise diğer cevabını vermiştir. Abay’ın (2019) çalışmasında yer verdiği “çocukların dörtte üçü ile velilerin üçte ikisi bir daha ülkelerine (Suriye) dönmeyeceklerini; yirmi altı katılımcıdan sadece ikisi savaş bittikten sonra ülkelerine dönmeyi düşündüklerini” ve “üçte ikisine yakını ise Türkiye’de kalmayı düşündüğünü ifade etmiştir” şeklindeki bulgular, araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca Abay’ın “Türkiye’de yaşamak istediğini dile getiren çocuklardan birisi ebeveynleri geri dönse bile kendilerinin 18 yaşına geldikten sonra Türkiye’ye geri döneceklerini ifade etmesi, çocukların Türkiye’yi ne kadar benimsediklerini yansıtmaktadır” biçimindeki bulgusu ve bulguya yönelik çıkarımı da araştırmanın bu bulgusunu destekler niteliktedir.

Uluslararası göç hareketlerinde hem hedef hem transit bir ülke olan Türkiye, farklı ülkelere gelen mültecilere ev sahipliği yapmaya devam etmektedir. Avrupa ülkelerine gitmeyi hedefleyen mültecilerin çoğu Türkiye’de yerleşik hale gelebilmektedir. Gerek misafir gerekse kalıcı nüfus haline gelen bu insanlar, kültürlerini de beraberinde taşımaktadırlar. Dolayısıyla, “mültecilerin kendilerini kabul eden ülkelere sürekli olacak şekilde yerleşmesi, ev sahibi ülkenin sosyo-kültürel, ancak aynı zamanda kentsel görünümünde farklılaşmaları da kapsayan değişiklikler oluşturmaktadır. Mültecilerin ibadethaneleri, kültürel kurumları, işyerleri, restaurantları, farklı giyim-kuşamları, bu mültecileri kabul eden ülkelerin ayrılmaz unsurları haline gelmektedir (Ehrkamp, 2005; Özgür, 2018: 8). Yaşadıkları ülkelerin dilini öğrenen, sosyal ve kültürel yaşamına uyum sağlayan göçmenler, ülkelere dönmeyi düşünmemekte; vatandaşlık almak ve kalıcı hale gelmek için çaba harcayabilmektedirler. Bu durum, *ulusötesi kimlikler* bağlamında da tartışılan bir konudur. Çünkü “ulusötesi göç hareketleri, bireysel ve kolektif kimlikleri önemli ölçüde etkilemekte ve yeni kimlikler yaratmaktadır (Heisler, 2001; Özgür, 2018: 20).” “Ulusötesi göçmenler, günlük hayatları uluslararası hudutlar boyunca çoklu ve sürekli bağlantılara dayanan ve ulusal kimlikleri birden fazla ulus-devlet ilişkisiyle yapılandırılmış insanlardır (Basch vd., 1994; Özgür, 2018: 20).” Aynı şekilde “göçmenler arasında ulusal kimliğin taşınabilirliği, çok sayıda ülkeye üyelik isteğinde bulunma eğilimiyle birleşmektedir (Vertovec, 2001; Özgür, 2018: 20).” Bruneau’ya (akt. Özgür, 2018: 20) göre “ulusötesi bir grubun üyeleri, geldikleri ülkenin yurttaşlık konumunu korurken, göç ettikleri ülkelerin yurttaşlığını elde etmeye çabalamaktadırlar. Bu çifte statü ve bağlılık, sadece bir fırsat meselesi olarak algılanmamakta, ayrıca seçilmiş bir hayat şeklini de temsil etmektedir.”

Bu bağlamda, katılımcıların görüşlerinden hareketle “*şartlar uygun olursa ülkesine geri dönme konusunda ne düşündüğü*” alt kategorisinde “*düşünüyorum ve düşünmüyorum*”; “*Türkiye’de mi üçüncü bir ülkede mi yaşamak istediği*” alt kategorisinde ise “*Türkiye’de, Avrupa’da, ABD’de, Kanada’da ve Uzak Doğu ülkelerinde*” şeklinde kodlara ulaşılmıştır. Kimi katılımcıların, köken ülkelerinde bazı durumlar değiştiği takdirde geri dönmeyi düşündükleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla katılımcılardan bazıları vatan özlemlerini dile

getirmiş; köken ülkelerinde şartlar değiştiği, can güvenlikleri sağlandığı, ülkelerinin sosyal ve ekonomik durumu düzeldiği taktirde dönmek istediklerini şöyle anlatmışlardır:

“Kesinlikle düşünüyorum! Çünkü ben vatanımı çok seviyorum, ülkemi. Orada bulunmayı çok isterim şartlar sağlandığında. Benim şartlarım nasıl? Onu söyleyeyim öncelikle. Öncelikle hükümetin daha modern olması lazım, eğitim sisteminin, özellikle eğitim sisteminin modern olması lazım (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Düzelirse ülkemize dönmek isteriz (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben dönmeyi isterim. Çünkü oraları çok özledim. Şu an gidelim deseler giderim ben (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Afganistan’da herşey düzelirse oraya gitmek isterdim. Orada hiç yaşamadım ama ne de olsa kendi ülkemiz. Çünkü kendi ülkemde olmayı çok isterim (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

“Savaş kalmazsa, ekonomi düzelirse, adalet sağlanırsa dönmeyi düşünürüz (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben Irak’a dönmeyi isterim şartlar uygun olursa (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şartlar uygun olursa, eğitim de iyi olursa Afganistan’a dönmeyi düşünürüm. Afganistan’ı küçükken gördüm ama kendi ülkem sonuçta o yüzden dönmek isterim (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

Küçük yaşta Türkiye’ye gelen katılımcıların uyum düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de okul hayatına başlayan katılımcıların Türkçeyi doğru ve güzel şekilde kullanabildikleri tespit edilmiş, bu durum ise onlar adına bazı olumsuzluklara karşı kalkan işlevi görmüştür. Dilin, doğru ve güzel kullanılmasının sosyal dışlanmaya maruz kalmayı azalttığı, katılımcı görüşlerine de yansımıştır. Bu bağlamda, katılımcılardan bazıları Türkiye’ye küçük yaşta geldiklerini ve alıştıklarını; Türkiye’de büyüdüklerini, ana dillerini neredeyse unuttuklarını, can güvenliklerinin olmadığını, yaşadıkları kente iyi uyum sağladıklarını söylemişler ve Türkiye’de kalmayı düşündüklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Ben Irak’a dönmeyi düşünmüyorum. Ben küçük yaşta geldim buraya alıştım. Hatta Arapçayı unuttum oraya gitsem daha çok zorlanırım artık (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben dönmek istemem. Burada büyüdüm. Tüm arkadaşlarım burada. Buraya çok alıştım (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben gitmeyi düşünmüyorum çünkü ben buranın havasına alıştım, suyuna alıştım, ortamına alıştım. Hatta ben size şöyle söyleyeyim, ben ana dilimi, Türkçeyi, ana dilimden daha iyi biliyorum şu an. Bir ilk başlarda babam "Evde Türkçe konuşun!" derdi, şimdi 'Farsça konuşun!' diyor çünkü en kötü, evde en kötü Farsça konuşan benim. Anlıyorum ama yanıt olarak geri Türkçe verdiğim için kendi dilimi unutmuşum mesela. Ben Türkçe söylüyorum, annem bana tercümanlık yapıyor, anneanneme söylüyor. Mesela öyle bir durum olursa ben hiç gitmeyi düşünmüyorum, babamlar falan giderse

gitsinler, ben gitmem. Ben burada tek başıma da kalabilirim hani, ben eli tutumlu bir insanım, geçinmeyi bilirim, geçinirim de tek başıma ben (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Dönmeyi düşünmüyorum. Burada muhasebe bürosu açmayı düşünüyorum. Burada kalmayı düşünüyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Afganistan’da yaşamak istemem. Kendi ülkemi görüp, tekrar buraya dönmek isterim. Ben Türkiye’de yaşamak isterim. Burayı güzel buluyorum (Ö16-E, Derinlemesine mülakat).”

“Suriye’ye dönmeyi ben düşünmüyorum. Belki ailem düşünebilir, çünkü onlar orada büyüdü. Ben burada büyüdüğüm için ben dönmeyi düşünmüyorum (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Irak’a dönmeyi düşünmem. Hayır başka ülkeye gitmeyi de istemem. Ben sadece Türkiye’de yaşamayı isterim (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“Hayalim iş kadını olmak ve zaman zaman orayı ziyaret edip dönmek isterim. Çünkü insan ne kadar da olsa özlüyor. Türkiye’de sürdürmek isterim (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Uluslararası göç hareketleri konusunda hem hedef hem transit ülke olan; Asya, Orta Doğu ve Avrupa arasında köprü olan Türkiye, milyonlarca mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Nitekim, “dünya üzerindeki göçmenlerin önemli bir bölümünün, köken ülkesiyle birlikte deniz ya da kara sınırlarını paylaşan ülkelerde yaşadıkları tespit edilmiştir. Huzurlu, güvenli ve istikrarlı bir ülkede yaşamak isteyen göçmenler ilk etapta köken ülkeleriyle sınırları olan ülkelere gitmektedirler (Zetter, 2007; Şimşek, 2019: 494).” Söz konusu mültecilerin çoğu geçici, bir kısmı yerleşik hale gelmekte, bir kısmı ise üçüncü bir ülkeye gitmeyi amaçlamaktadır. Başka bir ifadeyle, “göçün başlangıcından sonra, göçmenler, daha iyi hayat şartlarına ulaşabilecekleri bir başka ülkeye göç etme niyetinde olabilirler (Şimşek, 2019: 494).” Bu bağlamda, Afganistan, Irak, İran, Suriye ve Sahra Altı Afrika gibi ülkelere yola çıkan ve lastik botlarla Yunanistan ve İtalya’ya ulaşmaya çalışan mültecilerin bir sonraki hedefi özellikle Batı Avrupa ülkeleri olmaktadır. Bu durum göç hareketlerinde, Şimşek’in (2019: 491) dile getirdiği “*iltica alışverişi*” ve “*mülteci yayılma etkisi*”ni de gündeme getirmektedir. Şimşek’e (2019: 495) göre “iltica alışverişi kavramı, göçmenlerin yaşanabilir bir hayata ulaşabilmek için sığınılan devletten başka bir devlete yerleşmek istedikleri hali anlatmak amacıyla kullanılırken; göçmen yayılımı konseptinin, göçmenlerin kitlesel akınının bir neticesi olarak meydana geldiği vurgulanmalıdır.” Dolayısıyla, söz konusu ülkelere Türkiye’ye sığınan göçmenlerin bir kısmı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere üçüncü bir ülkeye ulaşmanın motivasyonu içindedirler. Bu bağlamda, katılımcılardan bazıları üçüncü bir ülkede (Avrupa ülkeleri,

ABD, Kanada, Avustralya ve Uzak Doğu ülkeleri vb. gibi) yaşamak istediklerini şöyle belirtmişlerdir:

“Japonya’ya gitmek isterim. Araştırdığım kadarıyla ekonomik olarak iyi bir ülke, düzenli bir ülke, herkese eşit bir ülke ve tabiat olarak da çok güzel bir ülke. Bir de orada istediğin her işi yapabilirsin. Biraz uzak ama istenirse uçakla gidilip gelinebilir (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Güney Kore’yi çok seviyorum. Fırsatım olsa oraya gitmek isterim (Ö4-K, Derinlemesine mülakat).”

“İleride ablamların yanına, Almanya’ya gitmeyi düşünüyoruz (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“Mesela Kanada olur, Almanya olur. Onun gibi ülkeler, gitmek istesem ama şöyle bir şey de var hocam gidemiyorum, niye? Çünkü bütün sevdiklerim burada, o yüzden onları bırakıp da gidemiyorum (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Fırsatım olursa Kanada’ya gitmeyi isterim. Ailem de çok istiyor. (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Avrupa, Amerika veya Avustralya’ya gitmeyi düşünüyorum. Hatta Avustralya için başvuru yaptım (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Bundan sonraki yaşamlarını Türkiye dışında üçüncü bir ülkede sürdürmek isteyen katılımcılar, kendilerince rasyonel gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Eğitim, ekonomi, insan hakları, iyi bir yaşam ve resmi mültecilik statüsü kazanma vs. gibi faktörler, katılımcıların temel motivasyon kaynaklarını oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla “Avrupa ülkelerine gitme kararlarının arkasında bulunan sebepler arasında genellikle eğitim, barınma, istihdam ve sağlık dahil olmak üzere temel haklara ulaşma ile ilgili problemler yer almaktadır (Mülteciler Derneği, 2019; Şimşek, 2019: 507).” Afganistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelere gelerek Eskişehir’e yerleşmiş; araştırmanın nicel ve nitel boyutuna katılan mülteci lise öğrencilerinin, bundan sonraki hayatlarıyla ilgili görüşleri benzerlik göstermektedir. Genel anlamda bakıldığında, üç parçalı bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonraki yaşamlarıyla ilgili olarak; bir kısmı Türkiye’de yaşamayı ve çalışmayı, bir kısmı menşe ülkesine dönmeyi ve bir kısmı da üçüncü bir ülkeye (Avrupa, ABD, Avustralya, Kanada vb.) gitmeyi düşünmektedir. Bu bulgular, Şimşek’in (2019: 509) “göçmenlerin / mültecilerin üçüncü bir ülkeye göç etmelerini belirleyen etmenler, ‘*mülteci yayılma etkisinin*’ çözümlenmesinde dikkate alınması gerekmektedir” şeklindeki önerisini de desteklemektedir. Çünkü, “küresel göç hareketliliğinin artması ve ulusötesi ağların kullanılmasıyla, Suriyelilerin göç hareketlerinde görüldüğü üzere göçmenler artık kendilerine komşu durumunda olmayan yerlere de gitmektedirler (Şimşek, 2019: 510).” Kısaca, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan insanların ‘hayatta kalma’ başta olmak

üzere “daha iyi bir yaşamı, geliri yüksek bir iş sahibi olmayı, çocuklarının iyi bir eğitim almasını, demokratik bir yaşamı, haklarını kullanabilmeyi vs.” hedeflediklerini göz önüne aldığımızda, uluslararası göç hareketlerine ait rotanın çoğu zaman aynı hedefi gösterdiğini söylemek mümkündür.

4.2.9.4. Yoksulluğun, mülteciliğin ve kültürel kodların gölgesinde hayali kurulan meslekler

Tablo 4.62. Hayal ettikleri meslekler

Hayal ettikleri meslekler	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Animasyoncu	1	0,4	0,4	14,3
Antrenör	1	0,4	0,4	14,6
Asker	2	0,7	0,7	15,4
Avukat	14	5,0	5,0	20,4
Bankacı	2	0,7	0,7	21,1
Bilişimci	1	0,4	0,4	21,4
Cerrah	3	1,1	1,1	22,5
CNC teknisyeni	1	0,4	0,4	22,9
Çevirmen	1	0,4	0,4	23,2
Diş hekimi	4	1,4	1,4	24,6
Doktor	45	16,1	16,1	40,7
Dövmeci	1	0,4	0,4	41,1
Eczacı	6	2,1	2,1	43,2
Elektrikçi	1	0,4	0,4	43,6
Elektirik mühendisi	1	0,4	0,4	43,9
Fotoğrafçı	2	0,7	0,7	44,6
Futbolcu	4	1,4	1,4	46,1
Girişimci	1	0,4	0,4	46,4
Grafiker	1	0,4	0,4	46,8
Hemşir	1	0,4	0,4	47,1
Hemşire	12	4,3	4,3	51,4
Hostes	3	1,1	1,1	52,5
İşletmeci	1	0,4	0,4	52,9

Kuaför	1	0,4	0,4	53,2
Mimar	10	3,6	3,6	56,8
Motorcu	3	1,1	1,1	57,9
Motor ustası	1	0,4	0,4	58,2
Muhasebe	1	0,4	0,4	58,6
Mühendis	25	8,9	8,9	67,5
Oyuncu	1	0,4	0,4	67,9
Öğretmen	20	7,1	7,1	75,0
Pilot	9	3,2	3,2	78,2
Polis	10	3,6	3,6	81,8
Programcı	1	0,4	0,4	82,1
Psikolog	1	0,4	0,4	82,5
Resim öğretmeni	1	0,4	0,4	82,9
Ressam	2	0,7	0,7	83,6
Sağlıkçı	3	1,1	1,1	84,6
Sanatçı	2	0,7	0,7	85,4
Savcı	1	0,4	0,4	85,7
Serbest	1	0,4	0,4	86,1
Sporcu	8	2,9	2,9	88,9
Turizm rehberi	1	0,4	0,4	89,3
Tamirci	1	0,4	0,4	89,6
Tarihçi	1	0,4	0,4	90,0
Tasarımcı	5	1,8	1,8	91,8
Tekniker	2	0,7	0,7	92,5
Tercüman	10	3,6	3,6	96,1
Tüccar	2	0,7	0,7	96,8
Ticaret	1	0,4	0,4	97,1
Vatman	1	0,4	0,4	97,5
Veteriner	2	0,7	0,7	98,2
Yatırımcı	1	0,4	0,4	98,6
Yazılımcı	4	1,4	1,4	100,0

Total	280	100,0	100,0

Tablo 4.62’de araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin hayal ettikleri mesleklere yer verilmektedir. Buna göre, katılımcılar tarafından en çok belirtilen ilk beş meslek “Doktor (45 öğrenci; %16,1), Mühendis (25 öğrenci; %8,9), Öğretmen (20 öğrenci; %7,1), Avukat (14 öğrenci; %5), Hemşire (12 öğrenci; %4,3)” şeklindedir. Afgan uyruklu öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada Doğan (2019), “araştırmada yer alan katılımcıların daha çok arkeolog, öğretmenlik, futbolcu, doktor, ressamlık, polislik, Kur’an Kursu hocası ve avukatlık gibi mesleklerin hayalini kurdukları tespit edilmiştir” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Bu araştırmanın bulgusunu destekler nitelikte Doğan (2019), “Afganistanlı mülteci çocukların geleceğe dair beklentileri konusunda sahip olmak istedikleri mesleklerin çeşitlilik ve farklılık gösterdiği görülmüştür” tarzında bir bulguya da yer vermektedir. Akdeniz (2018) ise yaptığı çalışmada “katılımcılar, mültecilerin eğitimleri konusunda akademik amaçlardan çok mesleki yeterlilikler edindirmenin daha mühim bir durum olduğunu; mülteci öğrencilere yaşamlarını devam ettirebilecekleri birer meslek kazandırmanın onlar için daha verimli olacağını dile getirmişlerdir” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Araştırmanın nitel boyutu için yapılan görüşmelere katılan öğrenciler de benzer meslekleri dile getirmişlerdir. Gün ve diğerleri (2017) ise yaptıkları çalışmada “meslek seçiminde savaş faktörünün etkili olduğunun; yaşları göz önüne alındığında katılımcı öğrencilerin kendilerinden beklenilmeyen olgunlukta cevaplar verdiklerinin” bulgulandığını belirtmektedirler. Saklan (2018) ise çalışmasında “Suriyeli öğrencilerin bazılarının belirttikleri meslekler arasında eczacılık, doktorluk, veterinerlik gibi meslekler olduğunu; kimi Suriyeli öğrencilerin ise insanlara yardım etmek, onların hastalıklarını iyileştirmek için doktor olmak istediklerini dile getirdiklerini” belirtmektedir. Yine, araştırmanın bu bulgusu, Harunoğulları’nın (2016) çalışmasında yer verdiği “savaşın sona ermesiyle vatanına geri dönmek isteyen çocuk işçilerden eğitim hayatını sürdürme niyetinde olanların polis, asker, doktor ve avukat olma hedefleri olduğu” şeklindeki bulguyla da örtüşmektedir.

Bilindiği üzere “meslek olgusu, bir insanın yaşamını devam ettirmek için yaptığı, ilkeleri toplum tarafından tespit edilmiş ve belli bir eğitim sonucunda elde edilen bilgi ve

becerilere dayalı faaliyetlerin tümüdür. Meslek, insanın hayatını idame ettirebilmesi için yaptığı, bir eğitim ve bilgi birikimi gerektiren ve bu sürecin neticesinde bireylerin elde ettiği unvandır (MEB; Ensari ve Alay, 2017: 410).” Yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan mülteci çocukların gelecek beklentilerinde ve planlamalarında ‘meslek ve meslek sahibi’ olmak önemli bir yer tutmaktadır. Meslek algısı, sosyal, ekonomik, kültürel ve kişisel faktörlere göre şekillenmektedir. Ayrıca çocukların içinde büyüdüğü toplumda mesleklere yüklenen anlamlar ve prestij de meslek algısının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bunun yanında, ‘yaşantılar’ da mülteci çocukların meslek seçimine ilişkin düşüncelerinde yer tutan bir faktördür. Nitekim Harunoğulları (56) da yaptığı çalışmada yer verdiği “mülteci çocuk işçilerin bazıları ülkelerine döndükten sonra eğitim hayatlarına devam etmek istemekte; asker, avukat, polis, öğretmen ve doktor olmayı hayal etmektedirler” şeklindeki bulguyla ilgili olarak, çocukların “özellikle bu meslekleri seçmek istemeleri manidardır” yorumunu yapmaktadır. Irak, Afganistan, İran, Suriye vb. gibi iç karışıklıkların ve savaşın, toplumsal baskının ve siyasi huzursuzlukların görüldüğü ülkelerden gelen ve bu çalışmada yer alan mülteci çocuklar da hayal ettikleri meslekleri dile getirmişlerdir.

Görüşme yapılan mülteci lise öğrencilerinin hayal ettikleri mesleklerle ilgili görüşleri, yine çalışmanın nicel boyutu için yapılan ankete katılan mülteci lise öğrencilerinin hayal ettikleri meslekleri yansıtan Tablo 4.62’deki verilerle benzerlik göstermektedir. Bazı katılımcıların hayal ettikleri mesleklerle ilgili görüşlerinden “yaşanmışlıklara” dair ipuçlarını görmek mümkündür. İç savaşın ve toplumsal baskıların uzun yıllar sürdüğü Afganistan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde “asker ve polis” gibi meslekler günlük yaşamda daha görünür bir haldedir. Bu durum, çocukların bilinçaltı dünyasında yer edinmekte ve meslek algılarını şekillendirebilmektedir. Dolayısıyla katılımcılar, konuyla ilgili olarak şunları dile getirmişlerdir:

“Asker ya da pilot olmak isterdim (Ö8-E, Derinlemesine mülakat).”

“İleride tek hedefim polis olmak, öyle yani (Ö9-E, Derinlemesine mülakat).”

“Şu anda kuaförlük yapıyorum. Okulda muhasebe okuyorum ve çok başarılıyım muhasebede. Onun dışında askerlik mesleğini, askerliğin herhangi bir dalı olabilir çok istiyorum askeriye. Ben ortaokulda kız futbol takımındaydım. LGS ye girmeden önce spor lisesine gidip kendimi geliştirip, vücut çalıştırıp askeriye girerim diye düşünüyordum. Ayağımı maçta kırdım alçıya alındı, olmadı. İkinci bir şans verildi bu sene 10. Sınıfta yedeklere girdim ve ikinci yedek oldum. Şimdi elimdekileri fırsata çevirip iyi yerlere gelmek istiyorum (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Türk eğitim sisteminde farklı türde liseler söz konusudur. Bu liseler genellikle öğrencilerin üniversitede okuyacağı bölümlere kaynaklık eden müfredatlar uygulamaktadırlar. Dolayısıyla, Türkiye’de liseden sonra yükseköğrenim görecektiren öğrencilerin seçimi için YKS (TYT ve AYT) sınavı yapılmaktadır. Sınavda, her testteki soruları herkes cevaplama hakkına sahiptir. Ancak, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde öğrenim gören öğrencilerin ‘doktorluk, diş hekimliği, mühendislik, hukuk vs. gibi’, öğrenciler tarafından yoğun şekilde tercih edilen bölümleri kazanma oranları çok düşük olmaktadır. Hal böyle iken, görüşme yapılan öğrencilerden bazıları bu tür meslekleri hayal ettiklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“İleride tıp okumayı çok istiyorum. Aynı zamanda muhasebeyi çok seviyorum burada alanım muhasebe. Muhasebe üzerine üniversitede okumak isterdim (Ö13-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben doktor olmak istiyorum. Bu okulda ise muhasebe bölümündeyim. Muhasebeyi de seviyorum. İleride bu bölümle ilgili çalışabilirim. Aynı zamanda resim yapmayı da çok seviyorum. Resmim de iyi. Bu konuda da kendimi daha çok geliştirmek isterim (Ö18-K, Derinlemesine mülakat).”

“İleride doktor olmak isterim. Ailemi iyileştirmek isterim. Üniversite para isterse babam belki beni okutamayabilir o zaman da çalışırım (Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”

“Üniversite okumak, ticarete atılmak ve doktor olmak istiyorum (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

Bazı katılımcıların söylemlerinde ise “*toplumsal cinsiyet, kültürel yapı ve meslek algısı*” konusunda köken ülkelerde var olan algıyı görmek mümkün olmaktadır. “Sen’e göre de cinsiyet konusundaki ayrım kalkınma vetiresinin bir bileşenidir. Ona göre az gelişmişlik durumu erkeği de kadını da eşit şekilde etkilememektedir. O, gelişme sürecindeki toplumlarda anne ve babaların erkek çocuk istemelerinin kadınlara yönelik bir tür cinsiyet ayrımcılığına neden olduğunu ortaya koymuştur (Pressman ve Summerfield, 2000; Sen, 2004; Kabaş, 2009: 47).” Bir kadın katılımcı, köken ülkesinde kadınların çalışmasına hoş bakılmadığını dile getirmiş, Türkiye’de kaldığı taktirde okumak ve meslek sahibi olmak istediğini şöyle ifade etmiştir:

“Okumak istiyorum, doktor olmak istiyorum. Bizim Irak’taki kültürümüz gereği kızlar çalışmaz ama burada ben okursam bir mesleğim olursa çalışırım (Ö12-K, Derinlemesine mülakat).”

Katılımcıların, hayallerindeki mesleklere dair çeşitli görüşler dile getirdikleri görülmüştür. Dolayısıyla, farklı meslekleri dile getiren katılımcıların bazılarına ait görüşler şöyle olmuştur:

“Anadolu Üniversitesi sinema-televizyon bölümünü istiyorum (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Üniversitede görsel sanatlar okumak istiyorum. Hedefim bu (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Önceden inşaat mühendisliği düşünüyordum. Ama Türkiye’de inşaat mühendisliği iş bulamıyor diye duydum. Benim hedefim ilahiyat fakültesinde okumak. Kur’anı çok güzel okuyorum, dini bilgilerim de var. İlahiyatçı olmak istiyorum. Tercümanlık da yapmak istiyorum (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ticaretle uğraşmak, muhasebe okumak ve çalışmak istiyorum (Ö15-E, Derinlemesine mülakat).”

“Sivil havacılık istiyorum ama o bölüm pasaport istiyormuş. Benim pasaportum yok, onu sanırım yapamayacağım (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

“Burada pazarlama okuyorum derslerim de iyi. Onunla ilgili bir bölümde okuyup, çalışmak isterdim (Ö23-K, Derinlemesine mülakat).”

Görüşme yapılan katılımcıların meslek algılarının çeşitli faktörlere göre şekillendiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından dile getirilen görüşlerde menşe ülkeye ait kültürel içeriklere rastlamak da mümkün olmaktadır. Örneğin, bir katılımcının “*bizim Irak’taki kültürümüz gereği kızlar çalışmaz*” sözünün kültürel kodları yansıttığını söylemek gerekir. Diğer yandan, katılımcıların, öğrenim gördükleri okul ile okulun potansiyel anlamda hitap ettiği yükseköğretim bölümleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Başka bir ifadeyle, katılımcıların çoğu için söylenebilecek noktalardan biri de “okunan lise türü ile hedeflenen meslek” arasında bir uyumsuzluğun var olduğudur. Bu durumun, Türkiye’deki yabancı uyruklu öğrencilere yönelik etkili bir mesleki rehberlik yapılmasını gerektirdiği söylenebilir. Araştırmanın bu bulgusundan hareketle yerli öğrenciler için de bir noktanın altını çizmek gerekmektedir. O da, Ensari ve Alay’ın (2017: 420) dile getirdiği “meslek seçimi yapılırken insan yaşamının en deneyimsiz evresinde olunması, Türkiye’de mesleklerin genellikle merkezi sınavlar sonucu kazanılan yüksek öğretim programları -üniversiteler- ile elde ediliyor olması da meslek tercihinin ve seçiminin ne kadar doğru yapıldığı konusunu tartışılır bir hale getirmektedir” sözüdür. Kim bilir, belki de çocuklara zamanında yapılacak bir mesleki rehberlik, yoksulluğa gidebilecek sürecin önünde bir set olabilir.

4.2.9.5. Daha iyi bir yaşam için geliştirilen stratejiler

Tablo 4.63. Yaşam koşullarını iyileştirmek için neler yapmayı düşündükleri

Yaşam koşullarını iyileştirme planları	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Üniversite okuyup iyi bir meslek sahibi olmak istiyorum.	244	87,1	87,8	100,0
Mülteci statüsü kazanıp bir Avrupa ülkesine yerleşmek istiyorum.	52	18,6	18,7	100,0
Amerika Kıtası'nda (ABD, Kanada vs.) bulunan bir ülkeye yerleşmek istiyorum.	70	25,0	25,2	100,0
Türkiye'de liseyi bitirdikten sonra bir işe girip çalışmak istiyorum	41	14,6	14,7	100,0
Şu an yaşadığım kentte kendime ait bir işyeri açmak istiyorum.	26	9,3	9,4	100,0
Diğer	4	1,4	1,4	100,0

Tablo 4.63'te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin yaşam koşullarını iyileştirmek için neler yapmayı düşündükleriyle ilgili görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda katılımcı öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (244 öğrenci; %87,1) üniversite okuyup iyi bir meslek sahibi olmak istediğini, 70'i Amerika Kıtası'nda bulunan bir ülkeye yerleşmek istediğini, 52'si mülteci statüsü kazanıp bir Avrupa ülkesine yerleşmek istediğini, 41'i Türkiye'de liseyi bitirdikten sonra bir işte çalışmak istediğini ve 26'sı şu an yaşadığı kentte kendisine ait bir işyeri açmak istediğini belirtmiştir. Katılımcıların 4'ü ise diğer cevabını vermiştir. Abay'ın (2019) çalışmasında yer alan "Suriyeli mültecilerin çok az bir bölümünün ülkesine dönmeyi düşündüğü, diğer bölümünün ise Türkiye'den üçüncü bir ülkeye göç etme planları yaptığı, bir bölümünün ise Türkiye'de kalmayı düşündüğü tespit edilmiştir" şeklindeki bulgu ile "Türkiye üzerinden başka bir ülkeye gitmeyi planlayan Suriyeli mültecilerin ana düşünceleri gitmeyi düşündükleri ülkelerde güzel fırsatlar ve daha çok imkân olduğunu düşünmeleri; en azından gittiklerinde tam olarak ne olacaklarına ilişkin zihinlerinde bulunan sorunun bir nebze de olsa yanıtlanacağıdır" şeklindeki bulgu, araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir.

Tablo 4.63'te ve nitel boyutta sorulan sorularla, mülteci lise öğrencilerinin yaşam kalitelerini ve koşullarını iyileştirmek için neler yapmayı düşündüklerine odaklanılmıştır. Bu yüzden, gelir odaklı yoksulluk yaklaşımlarının yerine yoksulluğu deneyimleyen öznenin görüşlerine ulaşılması amaçlanmıştır. Nitekim Kabaş'a (2009: 19) göre de "kapasite ve parasal yaklaşımları kapsayan bilinen yoksulluk araştırmaları dışardan yükleniyor ve yoksul insanların düşüncelerini yansıtmıyor" şeklinde eleştirilere uğramaktadır. Dolayısıyla araştırmanın bu sorusunda, katılımcı yoksulluk değerlendirmeleri bağlamında bir analiz tercih edilmiştir. "Katılımcı Yoksulluk Değerlendirmeleri, yerel insanların deneyimledikleri yaşam ve koşullarıyla ilgili bilgi düzeylerini çözümlerken, paylaştıkları ve yükselten perspektifler ve yöntemler olarak tanımlanmaktadır. Chambers'ın öncüsü olduğu bu yaklaşımda kimlere yoksul denileceği ve yoksulluğun boyutları konusunda kararlar alınırken insanların katılımı sağlanmaktadır (Chambers; Laderchi vd; Kabaş, 2009: 19)."

Öte yandan, "Robb'a (akt. Kabaş, 2009: 20) göre *Katılımcı Yoksulluk Değerlendirmeleri* yönteminin üç temel niteliği bulunmaktadır: *İlki*, araştırmacıların ulaştığı sonuçların başkaları tarafından da kullanılmasını ve sivil toplum kuruluşlarının, yöneticilerin, politika yapıcıların kararlarını da etkilemesini sağlamıştır. *İkincisi*, yoksulluk olgusunun çok boyutlu bir sorun olduğunun anlaşılmasını ve yoksul bireylerin görüşlerinin ve önceliklerinin iktisat politikalarında kullanılmasını sağlamıştır. *Üçüncüsü*, gelişmekte olan ülkelerin Vietnam, Moğolistan ve Zambia'da olduğu gibi yoksulluğu gözleme ve analiz etme kapasitesini arttırmıştır." Bu tez çalışmasında da mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluğun çok boyutlu bir problem olduğu kabul edilmiş; elde edilecek bulguların resmi kurum ve sivil toplum kuruluşları tarafından kullanılması ve bu konuda yapılacak politikalara ışık tutulması da ümit edilmiştir. Ayrıca, "Katılımcı Yoksulluk Değerlendirmeleri metodu insanların mutluluğuna ve hayat standartlarına odaklandığı için kırılganlık, güvensizlik, sosyal ve fiziksel yalnızlık, kendi benliğine saygı duymama, bilgiye erişimdeki güçlük, resmi kurumlara güvensizlik ve güçsüzlük gibi sorunların yoksullar açısından düşük gelir durumu kadar mühim olduğunu gösteren (Kabaş, 2009: 20)" bir özelliğe de sahiptir. Dolayısıyla, mülteci lise öğrencilerinin yaşam koşullarını

iyileştirme konusunda yapmak istedikleri ya da yapmayı düşündükleri durumlar bu bağlamda ele alınmayı da gerektirmektedir.

Yaşam koşullarını iyileştirme konusunda araştırmanın nitel boyutu için yapılan görüşmelere katılan öğrencilerin bazıları, Türkiye’de kalmak, üniversite okumak ve bir işte çalışmak istediğini belirtmiş; bazıları ise Avrupa veya ABD Kıtası’nda bulunan ülkelere mültecilik statüsü elde etmek ve o ülkelere yerleşmek istediklerini ifade etmişlerdir. Her iki veri grubunda da (nicel-nitel) dikkat çeken nokta, mülteci lise öğrencilerinin büyük bölümünün “üniversite okumaya ve sonrasında iyi bir meslek sahibi olmaya yaptıkları vurgudur.” Başka bir anlatımla söylemek gerekirse, mülteci lise öğrencilerinin, daha iyi bir yaşama ulaşmak ve hayat koşullarını daha güzel hale getirmek için ‘eğitimi’ en etkili yol veya strateji olarak gördükleri söylenebilir. Bu bağlamda, konuyla ilgili olarak bazı katılımcılara ait görüşler şöyle olmuştur:

“Avrupa’da daha iyi bir hayat şartlarım, refah seviyesi daha yüksek ülkelere gitmek isterdim. Almanya gibi ya da Kanada, Amerika. Özellikle Amerika’ya gitmek istiyorum, çünkü orada hani mesela orada karşılaşabileceğim insanlar, çok bilgili insanlar var. Hani örnek vereyim Elon Musk, Jeff Bezos gibi insanlarla ben yolda karşılaşabilirim ama hani Türkiye’de eğitim seviyesini orasıyla karşılaştırsak aynı değil! Hani o yüzden orada olmak istiyorum (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

“Eğitimle ilgili hedeflerim konusunda kararsızım daha karar veremedim. Ama üniversite okumak istiyorum (Ö5-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okumak, ilerlemek ve iyi bir iş sahibi olmak istiyorum (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Ben bir an önce liseyi bitirip diploma alıp çıkmayı düşünüyorum ben. Okul hayatımı bitirip iş hayatına devam etmeyi düşünüyorum (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”

“Bu yaşamımdan daha iyi bir hayat için kendimi daha da geliştirmem gerekiyor. Üniversite okumak ama çalışmak da istiyorum (Ö14-E, Derinlemesine mülakat).”

“Okulunu okuyup, aşçılık mesleğini yapmak istiyorum (Ö25-E).”

Göçün ve göçmenliğin getirdiği dezavantajları yaşayan mülteci lise öğrencilerinin yaşam koşullarını iyileştirmek için dile getirdikleri görüşlerin “*eğitim, mültecilik statüsü kazanma, bir Batı ülkesinde yaşama fırsatı bulma, lise eğitiminden sonra bir işe girme ve meslek edinme*” gibi durumlar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca, katılımcılar tarafından ifade edilen görüşlerden, Türkiye’nin hem hedef hem transit ülke olarak görüldüğünü de anlıyoruz. Nitekim, hem nicel hem nitel boyutta yer alan katılımcıların,

daha iyi bir yaşam için yapmayı düşündükleri şeyleri ifade eden sözlerinin bir kısmı Türkiye’yi, bir kısmı ise Avrupa, ABD ve Kanada gibi ülkeleri işaret etmektedir.

4.2.9.6. Mülteciliğin ve yoksulluğun girdabında iyi bir yaşam için sunulan çareler: “Daha iyi bir yaşam için neler yapılmalı?”

Tablo 4.64. İçinde bulundukları olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağı ile ilgili görüşleri

İçinde bulunulan olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Bize verilen yardımlar arttırılırsa	63	22,5	22,7	100,0
Maaşı iyi olan bir meslek sahibi olursam	202	72,1	72,7	100,0
Ailem ve ben Avrupa’nın bir ülkesinde yaşama fırsatı bulursak	73	26,1	26,3	100,0
İyi bir üniversite eğitimi alırsam	182	65,0	65,5	100,0
Annem, babam ve kardeşlerim düzenli bir işte çalışma fırsatı bulursa	53	18,9	19,1	100,0
Üçünce bir ülkeye yerleştirilirse	49	17,5	17,6	100,0
Resmi mülteci statüsünü kazanırsak	37	13,2	13,3	100,0
Diğer	6	2,1	2,2	100,0

Tablo 4.64’te araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin, içinde bulundukları olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağı ile ilgili görüşlerine yer verilmektedir. Bu soruda katılımcı öğrencilere birden fazla seçeneği işaretleyebilme fırsatı verilmiştir. Buna göre, içinde bulundukları hayat şartlarının nasıl son bulabileceği konusunda katılımcıların büyük çoğunluğu (202 öğrenci; %72,1) maaşı iyi olan bir meslek sahibi olursam, yine büyük çoğunluğu (182 öğrenci; %65) iyi bir üniversite eğitimi alırsam, 73’ü ailem ve ben Avrupa’nın bir ülkesinde yaşama fırsatı bulursak, 63’ü bize verilen yardımlar arttırılırsa, 53’ü annem, babam ve kardeşlerim düzenli bir işte çalışma fırsatı bulursa, 49’u üçüncü bir ülkeye yerleştirilirse ve 37’si resmi mülteci statüsünü kazanırsak cevabını verdikleri görülmektedir. Akdeniz (2018), yaptığı çalışmada “bazı mültecilerin olumsuz koşullar iyileştikten sonra vatanlarına dönmeyi bazılarının ise üçüncü bir ülkeye iltica etmeyi planladığını; ülkemizde alacakları eğitimin kendileri için bir önem taşımadığını düşündüklerini” belirtmektedir. Bunun yanında, araştırmanın nitel boyutu için yapılan görüşmelerde yer alan mülteci öğrencilerin cevapları da bu bulgularla örtüşmektedir.

Saklan (2018) ise çalışmasında “toplumsal hayatta geride kalmamak ve ezilmemek için eğitim almak Suriyeli bir öğrencinin sözlerine şöyle yansımıştır: Eğitim almak demek diğer insanlar tarafından ezilmemek demektir” şeklinde bir bulguya yer vermektedir. Öte yandan bu tablodaki bulgular, Tablo 4.63’teki bulgularla birbirini destekler niteliktedir. Her iki tablodan da çıkarılabilecek ortak nokta, katılımcıların “güzel bir eğitim süreci geçirmek ve sonucunda geliri iyi olan bir meslek sahibi olmak istemeleridir.” Bu hedefin gerçekleştirilebilirliği şüphesiz hem katılımcıların bireysel çabalarına hem toplumsal şartlara bağlıdır. Sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye bakımından dezavantajlı durumda bulunan mülteci çocukların, eğitim kurumlarının yeniden üreteceği her türlü eşitsizliğin ve sınıfsal ayrımın potansiyel öznelere olduğunu söylemek gerekir.

Görüşme yapılan mülteci lise öğrencileri, içinde bulundukları olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağı konusunda önemli görüşler dile getirmişlerdir. Katılımcılardan bazıları “eğitime” ve Türkiye’de eşit çalışma koşullarına sahip olmak istediklerine vurgu yapmışlardır. Jahan’a (akt. Kabaş, 2009: 50) göre de “İnsani Gelişme Endeksleri (İGE) ülkelere, bütün yurttaşlara sağlık ve eğitim, sürdürülebilir bir çevre ve hayat kalitesi gibi çeşitli hedeflere yöneltecek iktisat politikaları uygulamalarını tavsiye etmektedir.” Türkiye’de eğitim sisteminin bir parçası olan mülteci öğrencilerin eğitim süreçlerinden sonra işgücü piyasasına katılımları da sürdürülebilirlik gerektiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, bir katılımcı, iş gücüne katılımda yerli vatandaşlara tanınan fırsatların kendilerine ya da ebeveynlerine de sağlanması gerektiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Eğer üniversiteyi bitirdiğim zaman Türklerle aynı şartlarda çalışabilirsem! Mesela hani bitirdiğim herhangi bir branşta işe girebilirim yoksulluğumuzu azaltabiliriz diye düşünüyorum. Çünkü burada mesela babam da öğretmen annem de ama çalışmıyorlar, dil yok. Zaten hani belirli bir yaşa gelmişler, bu yaştan sonra bir dili öğrenmeleri çok zor. Öğrenseler bile tam Türkler gibi konuşamazlar, eğitim veremezler herhangi bir türlü ama ben burada büyüdüm. Üniversiteyi bitirirsem, çalışırsam tabii hayat şartlarımız yükselir. Ortalama, ortalamanın üstü hatta çok iyi olabilir. Tabii bu şartlar sağlanabilirse ki bizim tanıdıklarımız var, anne-babamın akrabaları falan burada üniversiteyi bitirip de çalışamayan, hani işe alınmayan, iş vermeyen yerler var (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”

Hanenin bütçesi, çalışabilecek yaşa ve yetkinliğe gelmiş aile bireylerinin katkı yaptığı bir yapıdır. Hanehalkının ortak bir gelirinin göstergesi olan bu yapı, bireylerin kapasitesiyle yakından ilişkilidir. “Sen’e göre de gelir faktörü, amaçlarımıza varmamızı

sağlayan bir araç niteliği taşımaktadır. Ona göre toplumsal ilişkiler ve insanın sahip olduğu potansiyeli önemlidir ve bu iki unsur piyasa da alınamazlar ve satılamazlar. Dolayısıyla, Amartya Sen’e göre insan kapasitelerinin geliştirilmesi ekonomik büyümenin asıl amacını oluşturmalıdır (Pressman ve Summerfield, 2000; Sen,2006; Kabaş, 2009: 49-50).” Katılımcılardan bazıları da eğitim sonrasında bir işe sahip olup, aile gelirine katkı yaptıklarında yaşam şartlarının daha iyi olabileceğini şöyle ifade etmişlerdir:

“Ablam okulu bitirip iş bulursa, ben de okulu bitirip iyi bir iş yaparsam herkes kendi masrafını çıkarır ve durumumuz çok daha iyi olur (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”

“Üniversite eğitiminden sonra bir işimiz olursa daha iyi olur (Ö7-E, Derinlemesine mülakat).”

“Eğitimimi tamamlarsam, geliri iyi olan bir işe sahip olursam (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

Yoksulluk ve yaşam şartlarının kötü olması şüphesiz tüm hanenin sorunudur. Hanehalkının yoksulluk karşısında topyekün seferber olması, söz konusu kötü şartları bertaraf etmede bir güç yaratabilmektedir. Nitekim katılımcılardan bazıları bu duruma işaret etmiş ve şunları söylemişlerdir:

“Ben ve ablam çalışırsak daha iyi durumda oluruz. Belki yardım da alırsak daha iyi olur (Ö3-E, Derinlemesine mülakat).”

“Kardeşlerim ve ben büyürsek ve iyi işlerimiz olursa durumumuz daha iyi olur belki (Ö6-E, Derinlemesine mülakat).”

“Hepimiz bir işte çalışırsak toparlanırsınız (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”

“Ablam da ben de çalışırsak rahatlarız, iyi yaşarız (Ö19-E, Derinlemesine mülakat).”

“Abim ve ben çalışacağız inşallah ve güzel yaşayacağız (Ö20-K, Derinlemesine mülakat).”

“Üniversite okuduktan sonra bir aile şirketi kurarız. Belki o zaman daha iyi yaşam şartlarımız olur (Ö26-E, Derinlemesine mülakat).”

Türkiye’ye yerleşen birçok göçmenin hedefi Avrupa başta olmak üzere ABD, Kanada gibi ülkelere gitmektir. Çoğu göçmen için resmi mülteci statüsünü kazanmak, temel amaçlardan biridir. Dolayısıyla, Suriye, İran, Irak ve Afganistan gibi yerlerden gelen göçmenlerin çoğu, bilhassa Avrupa ülkelerine ulaşabilmek için Türkiye’yi transit ülke olarak kullanabilmektedir. Daha iyi bir yaşam için başvuru bu durum sonucunda hedef ülkeye ulaşanlar olduğu gibi hayatını kaybedenler de olmaktadır. Dolayısıyla, Ege Denizi’nin soğuk sularında lastik botlarla Avrupa ülkelerinden birine ulaşmayı hedefleyen göçmenlerin ortak gayeleri, daha iyi yaşam koşullarına ulaşmaktır. Bu bağlamda, görüşme

yapılan katılımcılardan biri üçüncü bir ülkede yaşamaya başladıkları zaman, yaşam şartlarının daha iyi olacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Türkiye’nin ekonomik durumu şu an iyi durumda olmadığı için bir başka ülkeye gidebilirsek rahatlarız (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”

Öte yandan, kötü yaşam koşulları ve yoksulluk karşısında başvurulanan stratejilerden birinin ‘sabretmek’ olduğu, katılımcı görüşlerine sık sık yansımıştır. Nitekim katılımcılardan biri kötü yaşam şartları karşısında sabredilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sabırlı olursak çok daha güzel günlerimiz olacaktır (Ö24-K, Derinlemesine mülakat).”

Yine katılımcılardan biri, iki aile olarak bir arada yaşadıklarını, bu durumun ise yaşam şartlarını zorlaştırdığını belirtmiştir. Ailelerin ayrılmasıyla şartlarının daha iyi olacağını dile getirmiştir. Bilindiği üzere “sosyal ve kültürel dönüşümlere neden olan göç olgusuyla beraber aileler ve insanlar, yaşamlarıyla özdeşleşen hayat unsurlarından, alışkın olduğu edimlerinden ve bazı değerlerden koparak aile yapılarını değişime zorlayan etkilere açık hale gelebilmektedirler (Cesur Kılıçaslan, 2006; Ekmen ve Koçak, 2020: 178).” Göç süreciyle birlikte kimi geniş aileler dağılıp çekirdek aileye; kimi tek ebeveynli ya da çekirdek aileler geniş aileye dönüşebilmektedir. Her iki değişim biçimi de ailenin sosyo-ekonomik yapısını ve ailenin yaşam koşullarını etkilemektedir. Hedef ya da transit ülkede başlangıçta çeşitli sorunlarla karşılaşan göçmen aileler, tampon bir yapı olarak bu tür aile biçimlerini tercih edebilmektedirler. Başka deyişle aileler, ortaya çıkan sancılı süreci en az hasarla atlatmak için bu yolu seçebilmektedirler. Nitekim bir katılımcı şunları anlatmıştır:

“Amcamlarla birlikte aynı evde yaşıyoruz. Bu çok zor oluyor. Ailemizi ikiye böleceğiz. O zaman amcam da çalışmak zorunda kalacak. Bu durum özellikle bizim için daha iyi bir durum olacaktır. Biz de büyüyörüz, ekmeğimizi kazanmaya başlayınca tuttukça durumumuz şimdikinden çok daha iyi olacak diye düşünüyörüm (Ö25-E, Derinlemesine mülakat).”

Mülteci lise öğrencilerinin her türlü dezavantaja, eşitsizliğe, sermaye yoksunluğuna rağmen deneyimledikleri yoksulluğun ve kötü yaşam şartlarının son bulacağına dair umut besledikleri görülmektedir. Hem nicel hem nitel boyutta görüş belirten katılımcıların büyük bölümü, içinde bulundukları kötü şartların özellikle “*eğitim, maaşı iyi olan bir meslek sahibi olma, hanehalkının bütçeye katkı yapması*” gibi faktörlerle azalabileceğini ya da ortadan kalkabileceğini düşünmektedir. Katılımcılar tarafından dile getirilen ve içinde bulunulan kötü şartların ortadan kalkmasını sağlayacak söz konusu faktörler, ‘içinde

yaşanılan toplumun emek piyasasına eşit bir şekilde katılabilme, iş bulmada zorluk yaşamama (dışlanma, ötekileştirilme vb.), sahip olunan sermayeler ve geliştirilebilir kapasite (Sen, 2004)’ ile ilişkili durumlardır. Köken ülkelerinden uzakta ve farklı toplumlarda yaşayan mülteci çocuklar, dezavantajlı ve kırılgan grupların başında gelmektedir. Dolayısıyla, mülteci öğrencilerin dezavantajlarını ve yoksulluk durumlarını artırabilecek durumlardan biri de Sen’in (2004) vurguladığı ‘*geliştirilebilir olan kapasitenin*’ engellenmesidir. Çünkü Sen, “yoksulluğu sadece sahip olunan maddi zenginliklerle değil, bireyin geliştirilebilir olan kapasitesinin engellenmesi ile açıklamaktadır. Yani Sen’e göre yoksulluk, geliştirebilir olan kapasitenin engellenmesidir. Kapasitenin tam anlamıyla kullanılması ise özgürlüğü gerektirmektedir. Eğer bir insan özgür değilse yoksulluktan kurtularak kapasitesini artırması da mümkün olmayacaktır. Böylece yoksulluk meselesi, sadece sahip olunan mal ve servet ile ilgili değil, özgürlük ve insan hakları problemiyle de yakın ilişkili hale gelir. Sen’e göre insan haklarıyla ilgili tam bir iyileşme olmadıkça ve insanlara kapasitelerini artıracakları imkanlar tanınmadıkça yoksullukla mücadelede kalıcı çözümler üretebilmek oldukça güçtür. Kısaca Sen, yoksulluğun kader olmadığını, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluktan kurtulabilmenin özgürlük ve kapasite artırımı sayesinde olabileceğini (Sen, 2004; Kılınç Adanalı, 2019: 425-426)” öne sürmektedir.

Katılımcı lise öğrencilerinin, içinde bulundukları olumsuz hayat şartlarını sona erdirebileceğini söyledikleri “*eğitim, maaşı iyi olan bir meslek sahibi olma, hanehalkının bütçeye katkı yapması*” gibi faktörlerin yanında “*emek piyasasına girme ve bir iş gücü olma, çalışma, benzer niteliklere sahip iş gücü ile rekabet etme, çalışma hayatında mobbing ve şiddetle baş etme vs.*” gibi durumları da vurgulamak doğru olacaktır. Tüm bunlar ise Bourdieu’nun sosyolojisinin karakterini oluşturan “*oyun, habitus, sermaye (sosyal, kültürel ve ekonomik), alan*” ve Sen’in kuramında önemli yer tutan “*kapasite, yapabilirlik ve insan hakları*” ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, habitusları, sermayeleri ve geliştirilebilir kapasiteleriyle “alan”a birer özne olarak katılacak mülteci lise öğrencilerinin başarısı, yoksulluk durumlarını da şekillendirecektir.

4.2.9.7. Katılımcıların son sözleri

Son olarak, nitel boyutta yapılan görüşmelerde sorulan “*görüşmemize / mülakatımıza son verirken, söylemek istediğin, eklemek istediğin, önemli gördüğün bir şeyler var mı?*” şeklindeki soruya, mülteci lise öğrencilerinin verdiği cevaplardan bazıları -katılımcıların son sözleri- şöyle olmuştur:

- “Okul çağında bulunan ancak eğitimden yararlanamayan göçmen çocukların eğitime yönlendirilmesi gerekir (Ö1-E, Derinlemesine mülakat).”
- “Devletin yetemediği yerlerde herkesin birbirine daha çok yardım etmesi gerekir (Ö2-E, Derinlemesine mülakat).”
- “Bireysel yeteneklerimizin keşfedilip desteklenmesi gerekir (Ö10-E, Derinlemesine mülakat).”
- “Toplumda her türlü dışlanmanın ve ötekileştirmenin son bulması gerekir (Ö15-E, Ö17-K, Ö27-E, Derinlemesine mülakat).”
- “Toplumsal hayatta eşitlik ve adaletin sağlanması gerekir (Ö17-K, Derinlemesine mülakat).”
- “Yoksulluğa çözüm bulunması gerekir (Ö20-K, Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”
- “Ülkelerinde üniversite eğitimi almış insanların göç ettikleri ülkede de mesleklerini yapmaları gerekir (Ö21-E, Derinlemesine mülakat).”
- “Birleşmiş Milletlerin göçmen ve vatansız çocukların haklarını daha çok gözetmesi gerekir (Ö22-K, Derinlemesine mülakat).”

Kısaca, küreselleşme çağında meydana gelen küresel göç hareketleri sonucunda milyonlarca insan yer değiştirmekte ya da değiştirmek zorunda kalmaktadır. Sahip oldukları birçok şeyi köken ülkede bırakmak zorunda kalan göçmenler, yeni umutlarla farklı ülkelere sığınmak zorunda kalmakta ve “sığınmacı, mülteci, ikincil koruma, şartlı mülteci vb.” gibi isimlerle tanımlanmaktadırlar. Aslında hiçbir insan zorunlu olmadıkça yaşadığı yeri kolay kolay terk etmez. Ancak, Beck’in deyimiyle risklerle dolu dünyamızda ortaya çıkan durumlar insanları münferit ya da kitlesel şekilde yer değiştirmeye zorlayabilmektedir. Her iki yer değiştirme hareketinde de göze çarpan noktalardan biri, “çocukların” göç hareketlerinin faili olmada görünürlüklerinin hızla artıyor olmasıdır. Çocuk yoğunluklu göç hareketleri, göçün karakteristik özelliklerinden biri haline gelmektedir. Hal böyle olunca, sığınılan hedef ya da transit ülkede göçmenleri bekleyen sorunlardan en çok etkilenenlerin başında da çocuklar gelmektedir. Yoksulluk, bu sorunların en önemlisi olmaktadır. Yapılan analizlerde, göçle birlikte milyonlarca çocuğun yoksulluğun pençesine düştüğü görülmektedir. Göçün ortaya çıkardığı yoksulluk, sadece

temel ihtiyaçlarını karşılayamamak değil, plüralist bir yapı arz eden yoksulluktur. Nitekim “yoksulluk olgusunun çok boyutlu bir sorun olarak ele alınması, günümüzde araştırmacılar tarafından kabul görmüş bir durumdur (Kabaş, 2009: 50-51).” Bu çalışmada da Suriye, Afganistan, Irak ve İran gibi yerlerden ölkemize gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluk, çok boyutlu bir problem olarak kabul edilmiş ve analiz edilmiştir. Çünkü, Kabaş’ın (2009: 51) da BM yoksulluk yaklaşımı için dile getirdiği gibi “yoksulluk sorununun ekonomik iktisadi muhtevasının yanı sıra ahlaki ve sosyolojik bir içeriği de vardır.” Aynı gezegende yaşadığımızıza göre belki de, Bauman’ın (2018) dile getirdiği ahlaki körlüğü terk etmek; Touraine’nin (2017: 246) vurguladığı gibi “mültecileri aykırı bir kategori olarak algılamak yerine, tüm insanları ve toplumları ilgilendiren problemlerin merkezinde yer alan insan grubu veya nüfus olarak görmek gerekir.”

BÖLÜM V

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Küresel çağın önemli problemlerinden birini oluşturan “göçmenlik meselesini” eleştirel bir yaklaşımla ele alan Bauman (2018: 10), “*Kapımızdaki Yabancılar*” adlı eserinde “Batı dünyasının mülteci sorunu karşısındaki tavrını ‘nasırlaşmış bir duyarsızlık’ ve ‘ahlaki körlük’ olarak addetmektedir. Dikenli teller, duvarlar, boğulmuş çocuklar, kalabalık toplama kampları, mültecileri baş belası olarak görme konusunda birbiriyle adeta yarışan hükümetler... Bütün bu ahlaki rezaletlerin hiç olmadığı kadar az haber özelliği taşıdığını söylemekte; kamuoyunun ve reyting açgözlüsü medyanın kurduğu bu işbirliği sonucunda ne yazık ki, şokların kaderinin normalliğin rutinine dönüştüğünü belirtmektedir. Başka bir ifadeyle, kendini bitiren, gözden kaybolan ve unutulma örtüsüne sarılarak vicdanlardan silinen ahlaki paniğin rutinine dönüştüğünü vurgulamaktadır.” Ayrıca Bauman (2018: 10), “kitlesele göçün yeni bir olgu olmadığını, modern dönemin başlangıcından beri eşlik ettiğinin de” altını çizmektedir.

Ulus-devletler göç hareketleri için farklı engeller koymaya çalışsalar da, küresel dünyayı irdeleyen Ritzer (2011: 314), küresel insan akıntılarında bahsetmekte, bu akıntılardan birinin “göçmenler” olduğunu dile getirmektedir. Söz konusu küresel göç hareketlerinde / göçmen akıntılarında dikkat çeken en önemli noktalardan biri “çocukların” sayıca fazla olması, başka bir ifadeyle, çocukların göçün öznelerinden biri haline gelmesidir. Refakatli ya da refakatsiz şekilde, günümüz göç hareketlerinde çocukların görünürlüğü daha da artış göstermiştir. Farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan göç hareketlerinde çocuklar, göç kararının verilmesinde katkısı en az olan gruptur. Çocuklar, genellikle ebeveynlerinin çizdiği rota veya plan doğrultusunda yeni umutlar için yer değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. UNICEF’e göre de “zorla yerinden edilen göçmen çocukların sayısındaki rekor artış, arka arkaya yaşanan krizlerin bir neticesidir. Afganistan’da olduğu gibi yıllarca süren savaşlar, iç huzursuzluklar ve çatışmalar; Yemen gibi ülkelerdeki yoksulluk ve iklim değişikliği olgusunun ortaya çıkardığı etkiler sonucu şiddeti artan artçı şoklar, söz konusu krizler arasında yer almaktadır. Yoksulluk sorununda

olduğu gibi çocukların yerinden edilmesi sorunu da hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Nitekim, bir öncekine oranla, yerinden edilmiş durumda olan çocuk sayısı 2,2 milyon artmıştır. Dünyada takriben 37 milyon çocuk yaşadığı yeri terk etmek zorunda kaldı ve söz konusu sayı şu ana kadar kayda geçen en büyük rakam”¹³² olmuştur. Uluslararası göçün öznelere haline gelen çocuklar, göç yolculuğunda, fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamama, sakatlık, istismar, sömürü, insan hakları ihlali, insan tacirlerinin tuzağına düşme, yaşamını yitirme vb. gibi durumlarla karşılaşmaktadırlar.

Göç sürecinin barındırdığı dezavantajlardan en çok etkilenen grupların başında gelen çocukların karşılaştığı en önemli sorunlardan biri “yoksulluk”tur. “Kapitalist üretimin egemen olduğu dünyamızda ve bununla bağlantılı ilişkiler içinde meydana gelen göç hareketleri ve yoksulluk olgusu arasında dikotomik bir ilişki bulunmaktadır. Bazı yazarlar göç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi sebep sonuç olarak tanımlamaktadırlar. Fakat, sadece yoksulluk sorunu sebebiyle göç meydana gelmez, göçün sonrasında da göçmen insanlar yoksulluk ve yoksunluktan mustarip olurlar (Kansu Karadağ, 2018: 486).” Bunun yanında, menşe ülkesinden farklı bir ülkeye göç eden göçmenler, yoksulluğun yanında farklı durumlarla da karşılaşmaktadırlar. Kansu Karadağ’ın (2018: 494) da vurguladığı gibi “farklı ülkelerde göçmenlerin yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma hallerinin yanında şiddete maruz kaldıkları, temel insan haklarının evrensel şartlardaki karşılığını bulamadıkları görülmektedir.” Dolayısıyla, menşe ülkesinde ekonomik sermayesi çoğu zaman güçlü olmayan mülteciler, sığındıkları ülkelerde yoksulluktan kaynaklanan sorunlar kümesiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Yoksulluk, üzerinde uzlaşma sağlanmış bir tanımı olmamasına rağmen, genel anlamda “temel ihtiyaçlarını karşılayamama, ihtiyaçları karşılayacak bir gelire sahip olamama” şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla “yoksulluk olgusunun hesaplanmadan önce tanımının yapılması ve konsept olarak anlaşılması gerekmektedir. Yoksulluk olgusunun tarifi genişledikçe hesaplanması da aynı şekilde güçleşmektedir (Mabughi ve Selim, 2006; Thorbecke, 2005; Laderchi vd., 2003; Kabaş, 2009: 7).”

¹³²<https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BClenleri/d%C3%BC> Erişim tarihi: 06.09.2022

Yoksulluk konusunda “birbirini tamamlayan, kavramsal olarak da birbirleriyle ilişkili olan, fakat aralarında ikame edilebilme durumunun olmadığı parasal, kapasite, sosyal dışlanma ve katılımcı yaklaşım” şeklinde dört yaklaşımdan bahsedilebilir (Mabughi ve Selim, 2006; Thorbecke, 2005; Laderchi vd., 2003; Kabaş, 2009: 7).” Söz konusu dört yaklaşımı kısaca tekrar özetlemekte yarar bulunmaktadır. Bunlardan biri olan *parasal yaklaşım*, yoksulluğun tespitinde ve ölçülmesinde en çok tercih edilen yaklaşım durumundadır. Yaklaşımına göre tüketimin veya gelirin yoksulluk sınırının altında olması ‘yoksulluk’ olarak tarif edilmektedir (Kabaş, 2009: 9).” “Son yıllarda A. Sen’in *kapasite yaklaşımı* yoksulluk olgusunun, eşitsizliğin ve insan gelişiminin anlaşılmasında yaygın şekilde kullanılan bir yaklaşım olmuştur (Sen, 1995; Akt: Clark, 2006; Kabaş, 2009: 11). Yaklaşım, insani gelişmeyi bir insanın sahip olduğu kapasitesinin ve kazanımlarının genişleme süreci ya da bir insanın yapabileceği ve olabileceği şeylerin artması olarak tanımlamaktadır. Yaklaşımına göre, insanlar kendi kaderlerini etkileyecek kararların alınmasını sağlayacak kadar özgür olmalıdırlar. Hayata geçirilen yardım ve kalkınma programlarından pasifçe faydalanan kişiler olmamalıdırlar (Fukuda-Par, 2003; Alkire, 2005; Kabaş, 2009: 11). “Bu yaklaşımın yoksulluk çözümlemelerine önemli faydası olmuştur. Yaklaşım ile bireylerin yaşamları ve sahip oldukları özgürlükler bakımından yoksulluk olgusunu uygun bir çerçeve içerisinde tanımlamak olanaklı hale gelmiştir. Ayrıca bu yaklaşımda yoksulluğun sebepleri ve politikaları parasal perspektiften daha detaylı şekilde tartışılmıştır (Kabaş, 2009: 15).” *Sosyal dışlanma yaklaşımında* ise “toplumsal dışlanma kavramı gelişmiş toplumlarda bireylerin marjinalleşme ve dışlanma sürecini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, refahın yüksek olduğu bir ülkede yaşanan çok boyutlu yoksunluğu vurgulamaktadır. Sosyal dışlanma kavramı AB’nin sosyal politikasında çok önemli yer tutmaktadır. Bu kavram gelişen ülkelere de BM birimlerince uygulanmaktadır (Laderchi vd., 2003; Kabaş, 2009: 17-18). Son olarak, *Katılımcı yoksulluk değerlendirmeleri* ise yerel insanların yaşamları ve koşullarıyla ilgili özelliklerini çözümlemekte (Chambers, 1994; Akt: Laderchi vd., 2003; Kabaş, 2009: 19)” ve değerlendirmektedir.

Söz konusu dört yaklaşım, bu araştırma için de yol gösterici olmuştur. Çalışmada, yoksulluğun ‘çok boyutlu bir olgu’ olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Irak, Afganistan, İran ve Suriye gibi ülkelerden Türkiye’ye gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin deneyimledikleri yoksulluğun “çok boyutlu” bir sorun olduğu savından hareket edilmiş, katılımcıların görüşleri ve anlatıları temel alınarak çok boyutlu yoksulluğa ilişkin bir irdeleme yapılmıştır. Çocuk yoksulluğu / mülteci çocuk yoksulluğu konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, çocukları doğrudan araştırma birimi yapan ve çocukların anlatılarını esas alan araştırma sayısı azdır. Bu çalışmada, “sessiz ve temsilsiz kitleler grubuna dahil oldukları (Karakuş Yetkin, 2017: 310)” kabul edilen mültecilerin önemli bir grubunu oluşturan çocuklara (Eskişehir il merkezindeki liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilere) doğrudan kulak verilmiş; deneyimledikleri çok boyutlu yoksulluğu kendi görüşleriyle ifade etmelerine fırsat verilmiştir. Bunun için birbirini tamamlayan iki yöntemin sentezi olan karma yöntemin açımlayıcı sıralı deseni kullanılmıştır. Böylece, deneyimlenen yoksulluğa ilişkin çeşitli konularda zengin bir istatistiksel veriye ulaşmak için nicel yöntem; “sessiz ve temsilsiz olarak kabul edilebilecek (Karakuş Yetkin, 2017: 311)” mülteci çocukların deneyimledikleri yoksulluğun “yine ancak kendi ifadeleriyle kavranabileceği kabulüyle nitel yöntem (Karakuş Yetkin, 2017: 311)” kullanılmıştır. Kısaca, göç hareketlerinin asıl mağdurları ve çoğu zaman kaybedenleri şüphesiz çocuklar olmaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin öznelereinden olan çocuklar; göç öncesinde, göç sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan sorunlardan doğrudan etkilenen gruptur. Özellikle, göç hareketleri sonucunda içine girilen yeni toplumlarda çocukları bekleyen en önemli sorun ‘yoksulluk’ olmaktadır. Temel ihtiyaçların karşılanamamasının yanında farklı alanlarda ortaya çıkan bir yoksullukla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu bağlamda, İran, Afganistan, Irak ve Suriye gibi yerlerden Türkiye’ye gelmiş ve Eskişehir’e yerleşmiş mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerini ve bu yoksulluk nedeniyle karşılaştıkları durumları ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada ulaşılan bulgular; araştırmanın problemi, amacı, araştırma soruları ışığında analiz edilmiş ve önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

5.1. Sonuçlar

Göç, insanlık tarihine eşlik etmiş bir olgudur. Tarihin her döneminde farklı nedenlere bağlı olarak insan hareketleri ortaya çıkmış, insanlar coğrafi olarak yer değiştirmişlerdir. Marshall McLuhan'ın deyimiyle söylemek gerekirse hızla küçük bir köy haline ve birbirine bağımlı hale gelen dünyamızda, insan mobilizasyonu artmış “kimileri küreselleşme olgusunun bu aşamasını bir göç çağı ve hızla artan bir göç dönemi şeklinde ifade etmiştir (Castles ve Miller, 1994; Sert, 2018: 29).” Dolayısıyla, göçün uluslararası bir nitelik kazandığı görülmektedir. Benzer şekilde, “farklı göç kuramlarına göz atıldığında, en azından uluslararası göç hareketlerinin arttığı, hızlandığı ve derinleştiği kesindir. Uluslararası göç hareketlerinin sebeplerini ele alan bazı teoriler sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi ve coğrafya gibi farklı bilim alanları içerisinde gelişme göstermiş ve kimi zaman disiplinler arası bir niteliğe de bürünmüştür (Bijak, 2006; Sert, 2018: 29).” Öte yandan, uluslararası göç hareketlerinin ortaya çıkmasında farklı saiklerin etkili olduğunu söylemek gerekir. Bu bağlamda, “uluslararası göç hareketlerinin sebepleri konusunda geliştirilen teoriler makro ve mikro olarak (Morawska, 2007; Sert, 2018: 29)” tasnif edilmektedir. “Göç hareketlerinde birçok dinamik söz konusu olmakta; göçün çok sayıda nedeni bulunmasına rağmen bunlardan hiçbirisi müstakil anlamda göç kararının verilmesi sürecinde etkili olmamaktadır (Castles ve Miller, 2008; Doğu, 2022: 37).” Lee, itme-çekme kuramında “göçün nedenlerini dört kategoriye ayırmış; bunları, köken ülkeyle ilgili, hedeflenen yerle ilgili, müdahil fırsatlar ve kişisel etmenler şeklinde ifade etmiştir. Lee'ye göre göç, hedefte yer alan çekici etmenler ve köken yerdeki itici etmenlerin varlığı tarafından tespit edilir (Castles ve Miller, 1998; Sert, 2018: 31).”

Bu araştırmada yer alan katılımcılar daha çok Afganistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerden gelmişlerdir. Köken ülkelere baktığımızda, uzun süredir devam eden iç savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik sorunlar, yoksulluk, toplumsal baskılar, kültürel çatışmalar, etnik ve mezhepsel çatışmalar göze çarpmaktadır. Nitekim, araştırmanın gerek nicel gerek nitel boyutunda yer alan katılımcıların köken ülkeden göç etme sebepleri olarak “savaş, kültürel anlaşmazlıklar, ekonomik istikrarsızlıklar, can güvenliği, siyasi ve sosyal baskılar, yoksulluk, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişememe, çalışma hayatına katılamama, katılım

haklarının kullanılamaması, insan hakları ihlalleri vb.” gibi itici faktörlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Türkiye, göç hareketleri konusunda hem transit hem hedef ülke konumunda bulunmakta; Asya, Orta Doğu ve Avrupa coğrafyaları arasında bir köprü ya da geçiş ülkesi konumundadır. Dolayısıyla Türkiye, bireysel veya kitlesel göç hareketlerine tanıklık etmeye devam etmektedir. Katılımcıların “güvenli bir ülke; menşe ülkelerine yakınlık; kültürel açıdan benzerlik; sağlık, eğitim ve barınma; akraba veya tanıdıklar; sığınma sistemi; transit ülke, müslüman oluşu, ekonomik koşullar ve iş bulabilme fırsatı” gibi faktörler nedeniyle Türkiye’yi tercih ettikleri görülmektedir. Yapılan görüşmelerde; ağlar kuramının varsayımlarını doğrulayacak şekilde bazı katılımcılar, kendilerinden önce tanıdıklarının ya da akrabalarının Türkiye’ye geldiğini ve yaşadığını, onların tavsiyesiyle Türkiye’ye geldiklerini vurgulamışlardır. Kimileri ise kültürel yapıya vurgu yapmış ve Türkiye’yi tercih etmelerini müslüman bir ülke olmasına bağlamışlardır. Öte yandan bazıları da Avrupa’ya geçmenin en kolay yolu olduğu için Türkiye’yi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların, Eskişehir’i tercih etme sebepleri ise “BM / devletin kararı, ailenin kararı ve diğer” şeklinde olmuştur. Özellikle, Eskişehir’in ‘tavsiye üzerine’ tercih edildiği bulgulanmıştır. İlişkiler ağı kuramının sayıltılarını haklı kılan bu durumun ortaya çıkmasında Eskişehir’in bir göçmen kenti olarak görülmesi, sosyal ve ticaret hayatının canlılığı, güvenli bir kent oluşu, sağlık imkanları, sanayi ve ulaşım olanakları gibi özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Tüm bu faktörlerin içinde en çok dile getirilenin ise “eğitim koşullarının iyi olması” olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bu durum, görüşme yapılan katılımcıların söylemlerinde sıkça yer almıştır.

Katılımcıların göç yolculuğunda önemli sorunlar yaşadıkları da bulgulanmıştır. Göç yazınında dile getirilenlerle (özellikle kurumsal kuramın sayıltıları) uyumluluk gösteren bu sorunların genel anlamda “aktarmalarla ve nakliyelerle ilerleme, insan kaçakçılarıyla muhatap olma ve onlara para ödeme, soğuk havalarda ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamadan yol almak zorunda kalma” şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların Türkiye’ye geldikten sonra çeşitli problemlerle karşılaştıkları da bulgulanmıştır. Bunların, “dil, barınma, eğitim sürecine uyum sağlayabilme, sosyal uyum, dışlanma, barınma,

ekonomik piyasa sistemine uyum sağlama vb.” gibi alanlarda yaşandığı tespit edilmiştir. Bu sorunların bazılarının ulusötesi dayanışma ve hemşehri ağları içinde çözüme kavuşturulduğu da tespit edilmiştir. Örneğin, Eskişehir’de, sahibi Iraklı olan bir marketten borç ile gıda ve benzeri ihtiyaçlarını karşılama; tanıdıklarının yanında geçici bir süre yaşama, bu durumu yansıtmaktadır. Kısaca, sahip olduğu jeostratejik ve jeopolitik konumu ile Türkiye, uluslararası göç hareketlerinin önemli güzergâhlarından biri olmaya ve dünyada en çok mülteciye ev sahipliği yapmaya devam etmektedir.

Çağdaş yoksulluk analizlerinde yer verilen faktörlerden biri de “katılım”dır. Günümüzde yoksulluk, sadece parasal boyutta ortaya çıkan bir sorun değil farklı alanlarda ortaya çıkan çok boyutlu bir sorun olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla katılım bağlamında yapılan tartışmalarda, mülteci çocukların eğitime ve eğitim sürecine katılımlarına, okuldaki haklarını kullanmalarına ve aile içi kararlara katılmalarına odaklanılmaktadır. Bulgular kısmında da değinildiği gibi katılım, Neef’in “*İnsani İhtiyaçlar ve Giderilmesi Matrisi*’ndeki” kategorilerden biridir. Matriste, katılım gereksinimi, örgütlenme ve karar mekanizmalarına /süreçlerine katılım hakkının gerçekleştirilmesiyle doğrudan ilişkili şekilde ele alınmıştır (Hatiboğlu Eren, 2016: 8).” Neef’in kuramı, mülteci çocukların katılım hakları ve bu hakların kullanımı konusunda da işlevsel bir nitelik taşımaktadır.

Araştırmada mülteci lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okulu seçme sebepleri de irdelenmiştir. Araştırma için katılımın bir yönünü oluşturan bu noktada, katılımcılar, öğrenim gördükleri okulları seçme konusunda önemli görüşler dile getirmişlerdir. “Kendi isteği, eve yakınlık, daha iyi uyum sağlayabilme, yetkili kurumların kararı, aile kararı, sınavla kazanması, arkadaşlarının okuduğu okul olması, diploma puanı, mahalli yerleştirme, rehber öğretmen yönlendirmesi vb. gibi” faktörler, katılımcıların öğrenim gördükleri okulu seçme nedenlerini oluşturmaktadır. Kendi isteği olduğunu ve daha iyi uyum sağlayacağını dile getiren katılımcıların çoğunun anadili Arapça’dır. Özellikle imam hatip lisesinde okuyan Iraklı ve Suriyeli katılımcılar, Bourdieu’nun “kültürel sermaye” kavramına vurgu yaparcasına “anadillerinin”, öğrenim gördükleri okulu seçmelerinde etkili olduğunu söylemişlerdir. Bazı katılımcıların ise eve yakınlık durumuna göre karar verdiklerini, böylece yürüyerek veya bisikletle okula gelip gittiklerini dile getirmişlerdir.

Diğer yandan, katılımcıların tamamına yakınının diploma puanına göre ve yerel yerleştirme ile öğrenim gördükleri okullara yerleştirildikleri görülmüştür. Bu ise LGS (Lise Geçiş Sınavı) ile yerleşen öğrenci sayısının çok az olduğunu göstermektedir. Hemşehriliğe vurgu yaptığı söylenebilecek ‘okulda tanıdıkların olması’ faktörü ise okul seçimini etkileyen bir diğer unsur olmuştur. Kısaca, katılımcıların okul seçimini etkileyen faktörleri “resmi faktörler (seçim yapmayı kısıtlayan); resmi olmayan faktörler (seçim yapma fırsatı sunan)” şeklinde kategorize etmek mümkündür.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun en son akademik başarı durumlarının “orta ve iyi” olduğu tespit edilmiştir. Akademik başarı durumu kötü olan katılımcıların, özellikle günlük hayat şartlarının zorluğundan ve verimli ders çalışmadıklarından söz ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla, maddi durumun akademik başarıyı olumsuz etkilediği görülmektedir. Borudieu’nun deyiimiyle ekonomik sermayenin akademik başarı durumunu olumsuz yönde etkilediği, eşitsizliklerin yeniden üretiminde etkili olduğu görülmektedir. Yine, katılımcıların büyük çoğunluğunun toplu taşıma araçlarıyla ve yürüyerek okula gidip geldikleri görülmektedir. Şüphesiz bu durum hanenin maddi durumuyla ilgilidir. Öte yandan, katılımcıların yürüyerek okula gidip gelmeleri, yoksullukla baş etmede kullanılan bir strateji olarak nitelendirilebilir.

Mültecilik, beraberinde birçok sorunu ve dezavantajı getiren bir durumdur. Nitekim, maddi durumun, göçmenlik ve dil sorununun, katılımcıların eğitim hayatını olumsuz şekilde etkileyen başat etmenler olduğu görülmektedir. Yine, mültecilik ve yoksulluk bağlamında söz konusu edilen konulardan biri de sosyal dışlanmadır. “Sosyal dışlanmanın yoksulluk sorununa yol açması olası olduğu gibi yoksulluk olgusu da sosyal dışlanma problemine yol açabilmektedir (Şahin, 2009: 72).” Bunun yanında “sosyal dışlanma sorunu sosyal, ekonomik, politik ve kültürel durumları kapsayan çok boyutlu bir kavramdır ve emek piyasaları, kimlik ve güç ilişkileri gibi konuları merkeze almaktadır (De Haan, 1998a; Şahin, 2009: 73).” Bu araştırmada, katılımcıların yarısından fazlasının okul ortamında sosyal dışlanma ile karşılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Anadolu imam hatip liselerinde öğrenim gören katılımcıların sosyal dışlanma yaşamadıklarını dile getirdikleri bulgulanmıştır. Ayrıca bazı katılımcılar, sosyal dışlanmayla baş etmek için çeşitli

stratejilere başvurdıkları, “Türkçeyi daha iyi öğrenmenin”, bu stratejilerden biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Okulda; kantin, yemekhane, spor salonu, bilgisayar odası, kütüphane, laboratuvar vb. gibi mekânlardan yararlanma bakımından katılımcıların farklılık gösterdiği görülmüştür. Nicel boyutta yer alan katılımcıların yarısına yakınının bu mekânlardan yararlandığını; yarısına yakınının ise yararlanamadığını ifade ettiği tespit edilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların çoğunun ise bu mekânları kullanma konusunda önemli bir sıkıntı yaşamadıkları görülmüştür. Yine, katılımcıların büyük çoğunluğunun okulda sözlü ya da fiziksel şiddete uğrama sorunu yaşamadığı da bulgulanmıştır. Bu tür durumlarla daha çok ortaokulda karşılaştıklarını, lisede bu durumun asgari düzeye indiğini ifade ettikleri görülmüştür. Bu tür şiddetle karşılaşanların ise söz konusu durumla baş etmek için daha çok öğretmenlere ve okul idaresine başvurdıkları anlaşılmaktadır.

Aile içi kararlara katılım, katılımın bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. “Max-Neef’in *‘İnsani Gereksinimler ve Karşılanması Matrisi’*nde bulunan katılım, haklara, sorumluluklara, görevlere, işe ve ayrıcalıklara sahip olmayı (Max-Neff, 1991; Hatiboğlu Eren, 2016: 7)” anlatmaktadır. Aynı zamanda birer birey olan çocukların sahip olduğu haklardan biri de aile içi karar mekanizmalarına katılmaktır. Hanedeki birey sayısının az veya fazla oluşu bu durumu şüphesiz etkileyebilmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun aile içi karar mekanizmalarına kısmi olarak katıldıkları tespit edilmiştir. Aile yapısı ve ebeveyn tutumlarına göre şekillenen bu durum, çocuğa verilen değeri de yansıtmaktadır. Katılımcıların büyük bölümünün insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelerden geldikleri göz önüne alındığında, kültürel kodların çocukların katılımına ne düzeyde imkan verdiği, ayrıca araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir durumu okul içi faaliyetlere katılım da görüyoruz. Toplumsal eşitsizliklerin yeniden ortaya çıkmasına yol açan okullarda, öğrencilerin okulun işleyişinde yer alması esas olandır. Ancak, öğrencilerin okuldaki faaliyetlere katılma durumları farklılık göstermektedir. Nitekim katılımcıların da okul içi faaliyetlere katılma düzeyleri vasat bir durum arz etmektedir. Katılım konusunda herhangi bir engel ya da kısıtlama olmamasına rağmen yabancı olmanın yarattığı psikolojik durum, mülteci çocukların katılım konusunda

isteksiz davranmalarına yol açabilmektedir. Yine, okul idarecilerinin ve öğretmenlerin çeşitli konularda mülteci öğrencilerin görüşlerine yeterince başvurdukları söylenemez. Nitekim katılımcıların yarısından fazlasının görüşleri bu yönde olmuştur. Ayrıca, katılımcıların yarısından fazlasının, okul ortamında ortaya çıkan gereksinimlerini ve problemlerini okul yönetimine ve öğretmenlerine rahat bir şekilde söyleyemedikleri de tespit edilmiştir. Bu konuda herhangi bir engel olmamasına rağmen, yabancılık, geçicilik, kültürel sermaye, habituslar vb. gibi faktörler bu durumun nedeni olarak gösterilebilir.

Katılımın bir göstergesi de öğrenciler tarafından okulda yapılan bazı görevlerdir. “*Sınıf başkanlığı, sınıf başkan yardımcılığı, sınıf temsilciliği, onur kurulu üyeliği, okul nöbetçiliği, eğitsel kulüp başkanlığı*” gibi görevler, öğrenciler tarafından yapılır. Okul içi işleyişin parçası olan bu statülerin bazıları (sınıf başkanlığı ve yardımcılığı, onur kurulu üyeliği, eğitsel kulüp başkanlığı vb. gibi) sınıftaki ya da okuldaki öğrenciler tarafından yapılan “seçim” sonucunda elde edilmektedir. Bazıları ise tüm öğrenciler için bir görev niteliği (örneğin, sınıf ve okul nöbetçiliği) taşımakta ve seçim gerektirmemektedir. Bu bağlamda, katılımcıların daha çok okul nöbetçiliği yaptıkları görülmekte; çoğunun da bu görevlerin hiçbirini yapmadığı, bu görevlere ilgi göstermedikleri veya yapılan seçimlerde aday olmadıkları tespit edilmiştir. Bu tür statüler her öğrenciye açık bir nitelik taşımasına rağmen katılımcı öğrenciler, özellikle seçimle elde edilen görevlere seçilememe veya bu haklarını kullanamama durumlarını daha çok “göçmen olmak, dil sorunu ve isteksiz olmalarıyla” açıklamışlardır. Bu statülere getirilecek öğrencileri yerli ve yabancı uyruklu öğrenciler birlikte seçtiği için, aday olmayı düşünen ya da aday olan öğrencilerin sahip oldukları -Bourdieu’nun deyimiyle- sınıf ve okul içi sosyal sermayeleri de seçimi belirleyen bir faktör olmaktadır.

Çin’de 2019 yılında ortaya çıkan ve kısa sürede salgına dönüşen Covid-19, tüm dünyayı etkilemiş, okullarda yürütülen örgün (yüz yüze) eğitim sürecine ara verilmiş; bunun yerine farklı platformlar (Zoom, Google Meet, EBA, EBA TV vs.) üzerinden yürütülen online -uzaktan- eğitim modeli adeta bir *tampon uygulama* olarak devreye sokulmuştur. Çeşitli platformlar üzerinden yapılan uzaktan eğitim uygulaması, eğitimde var olan eşitsizlikleri daha da belirgin hale getirmiştir. Teknolojik araçları ve internet alt yapısı

gerektiren online / uzaktan eğitime her öğrencinin aynı imkânlarla katılım gösterdiği söylenemez. Bu konuda dezavantaj yaşayan gruplardan biri de mülteci çocuklar olmuştur. Kimilerinin kalabalık ailelerde yaşadığı mülteci çocukların, yeterli teknolojik araçlara ve yeterli internet alt yapısına sahip olduğunu söylemek zordur. Bunun yanında, kimilerinin de salgın sürecinde bir işte çalıştığı sonucuna varılmıştır.

Katılımcıların çoğunun salgın sürecinde kendi olanaklarıyla ve aldıkları yardımlarla gereksinimlerini karşıladıkları; çoğunun uzaktan eğitim platformları üzerinden yapılan dersleri düzenli olarak takip edemediği; dersleri daha çok zoom, EBA (eğitim bilişim ağı) ve cep telefonları üzerinden takip ettikleri; iki ve daha fazla kardeşi öğrenci olanların çoğunlukta olduğu; önemli bir bölümünün yeterli internet alt yapısına sahip olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan önemli sonuçlardan biri de katılımcıların yaşadıkları hanelerin çoğunun salgın sürecinde aldıkları yardımlarla gereksinimlerini karşılamış olmalarıdır. Başka bir deyişle, salgın sürecinde yoksulluğu daha şiddetli şekilde deneyimlemeleri olmuştur. Bu durumla baş etmek için kimi hanelerin ulusötesi ağları kullanarak, göçmenler arasındaki yardımlaşma ve dayanışma ruhunu harekete geçirdikleri bulgulanmıştır. Nitekim, mülteci hanelerin bazılarının, üçüncü bir ülkede yaşayan tanıdıklarından veya akrabalarından yardım alma (göçmen döviz havaleleri) yoluna gittikleri, katılımcı görüşlerinden hareketle tespit edilmiştir. Bu durum bir tür *ulusötesi diğergamlık* olarak ifade edilebilir.

Günlük hayat, tüketim ve okul saatleri dışında bir işte çalışma durumu, mülteci lise öğrencilerinin yoksulluk deneyimlerine ilişkin önemli veriler sunmuştur. Bu bağlamda, katılımcıların büyük bölümünün cep telefonu sahibi olduğu; farklı teknolojik araçlara (tarayıcı, yazıcı vb.) sahip olanların sayısının az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özdemir'e¹³³ göre “mülteciler, özellikle facebook kullanmakta; sosyal medya platformlarında veya ağlarında toplanmakta; söz konusu platformlarda bir kamusal mekân ve bir heterotopya¹³⁴

¹³³<https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/akilli-telefon-bir-multeci-icin-yasam-kiti> Erişim tarihi: 12.09.2022

¹³⁴“Kelime anlamı olarak ‘hetero’ başka, farklı ‘topia’ ise yer anlamına gelir. Kelime kökeni tıbbidir. Anlamı, olması gereken yerde olmayan, yer değiştirmiş bir organ ya da bedenin bir bölümünü ifade etmek için kullanılır. *Heterotopya* Foucault’da doğrudan mekân ile ilişkili bir kavramdır. Foucault,

yaratmaktadırlar. Dolayısıyla akıllı telefonlar mülteciler için bir zenginlik sembolü olarak görülemez.” Dolayısıyla, cep telefonu dışındaki diğer teknolojik araçlar bakımından bir dijital yoksulluktan bahsetmek mümkündür.

Köken ülkeden ayrılarak yeni bir ülkede yaşamaya başlayan göçmenlerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de ‘barınma’ olmaktadır. Nitekim, katılımcıların üyesi oldukları ailelerin tamamına yakınının kirada oturduğu; birkaçının ise köken ülkedeki evlerini satıp Türkiye’de ev aldıkları tespit edilmiştir. Yine, katılımcıların oturdukları evlerin büyük bölümünün iki ve üç odalı olduğu; büyük bölümünün kendisine ait odasının olmadığı ve bu durumun okul başarılarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yine, büyük bölümünün kalabalık ailelerde yaşadığı; maddi durumu iyi olmayan bazı ailelerin bir strateji olarak ortak ev kiralama yoluna gittikleri; çoğunun çekirdek aile ve geniş ailede yaşadıkları, tek ebeveynli olan ailelerin büyük bölümünde babanın bulunmadığı; oturdukları evlerin en önemli sorunlarının ise küçük, çok eski, bakımsız ve soğuk olması olduğu tespit edilmiştir.

Çocuk işçiliği / mülteci çocuk işçiliği, göç sürecinin ortaya çıkardığı en önemli sorunlar arasındadır. Sömürülen, kötü şartlarda çalıştırılan ve eğitim hakkından uzak kalan çocukların çalıştırılması, göçmen ailelerin haneye gelir sağlamak amacıyla başvurdukları stratejilerden biri olmaktadır. Katılımcıların bir bölümünün okul saatleri dışında ve yaz tatillerinde bir işte çalıştığı tespit edilmiştir. Özellikle araştırmanın nitel boyutunda yer alan katılımcıların önemli bir kısmının düşük ücretlerle ve güvencesiz işlerde çalıştıkları bulgulanmıştır. Ayrıca, Covid-19 salgını sürecinde çalışan katılımcıların da olduğu tespit edilmiştir. Yine, katılımcıların büyük bölümünün ailesinin düzenli bir gelire sahip olmadığı; büyük bölümünün normal ve altı (kötü, çok kötü) bir gelir durumuna sahip olduğu tespit edilmiştir.

Mülteciler, yaşadıkları ülkenin çalışma hayatına eklemlenme konusunda da önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Çalışma izni konusunda yaşanan sıkıntı, mültecileri ucuz işgücü konumuna getirmektedir. İkiye bölünmüş emek piyasası bağlamında baktığımızda,

heterotopyayı burada ya da orada olmayan, plansız, diğer bir ifadeyle kendiliğinden oluşan fiziksel ya da zihinsel alanlar ya da anlar olarak tanımlar (Baki Kalma, *Michel Foucault ve Heterotopya*, https://www.academia.edu/38238822/Michel_Foucault_Ve_Heterotopya Erişim tarihi: 12.09.2022)

göçmenlerin, yerli işgücünün tercih etmediği işlerde çalıştıkları görülmektedir. katılımcıların yarısından fazlasının babasının bir işte çalıştığı, buna karşılık büyük bölümünün annesinin çalışmadığı tespit edilmiştir. Nitel boyutta görüşme yapılan katılımcılardan bazıları, annelerinin çalışmama durumunu kültürel yapıya ve kodlara vurgu yaparak açıklamışlardır. Babalarının ise güvencesiz, düşük ücretli ve yerli halk tarafından pek tercih edilmeyen işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla, hanenin yoksulluğu doğrudan çocuğun yoksulluğu olmaktadır. Bunlara ek olarak, bazı katılımcıların yaşadıkları hanede ablalarının, ağabeylerinin, kardeşlerinin ve dedelerinin de güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların yarısından fazlasının günlük harçlıkla okula geldiği; getirilen harçlığın ise 2 TL ile 20 TL arasında değiştiği tespit edilmiştir. Ekonomik şartlar ve fiyatlar dikkate alındığında, getirilen harçlığın günlük okul ihtiyaçlarını gidermek için yeterli olduğunu söylemek zordur. Bu durum karşısında katılımcıların günlük gereksinimlerini gidermek için ‘evden yiyecek getirme, yürüyerek gidip-gelme, kimi zaman aç kalma, dikkatli harcama yapma, elindekiyle yetinme’ gibi stratejilere başvurdıkları görülmüştür. Bunun yanında, katılımcıların okul masraflarının genellikle aileleri tarafından ve yardımlarla karşılandığı, bir kısmının ise kendilerinin kazandığı parayla karşıladıkları; ayrıca, katılımcıların yarısından fazlasının ortaya çıkan ihtiyaçları için her zaman para bulamadığı da bulgulanmıştır. Yine, katılımcıların, bilhassa kişisel ihtiyaçlar, serbest zaman faaliyetleri, ulaşım, iletişim ve giyecek vs. gibi alanlarda ortaya çıkan gereksinimlerini karşılamakta zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durum ise katılımcıların çok boyutlu bir yoksulluğu deneyimlediklerini göstermektedir. Beslenme, sağlık boyutunun göstergelerinden biridir. Buna göre, katılımcıların, kırmızı ve/veya beyaz et yeme sıklıklarının, daha çok haftada bir ve ayda bir şeklinde olduğu; ayrıca katılımcıların yarısından fazlasının okula gittikleri günlerde kahvaltı yapamadıkları da tespit edilmiştir.

Her geçen gün daha da şiddetlenen yoksulluk, hızla küresel ve çok boyutlu bir sorun haline gelmektedir. Araştırmanın nicel boyutunda yer alan katılımcıların, yoksulluk kavramını daha çok “temel ihtiyaçlarını karşılayamama, zorluklara alışma, geçim kaynaklarına erişememe, gelecekle ilgili belirsizlik yaşama, her şeyden yoksun olma ve

yardımlara muhtaç halde yaşama” şeklinde; nitel boyut için görüşme yapılan ve Suriye, Afgansitan, Irak ve İran gibi ülkelerden gelen katılımcıların ise “maddi açıdan” ve “diğer şekillerde (ebeveyn yokluğu, insan hakları, alışma ve çaresizlik, kaçılamayacak bir durum ve kader)” tanımladıkları bulgulanmıştır. Katılımcılar tarafından yapılan tanımlamaların, hem tek boyutlu hem çok boyutlu yoksulluk analizlerine yakın olduğu görülmüştür. Katılımcıların “*yoksul insan*” kavramını hem gelir odaklı hem çok boyutlu yoksulluk analizlerine yakın ve daha çok “parası, sağlık güvencesi, mesleği, geliri olmayan; yardımlara muhtaç olan; haklarını yeterince kullanamayan ve gıda ihtiyacını karşılayamayan” şeklinde açıkladıkları; “*çocuk yoksulluğu*” kavramını ise sadece temel ihtiyaçların karşılanamaması olarak değil, çağdaş yoksulluk analizlerinde yer verilen argümanları da kapsayan şekilde ifade ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda katılımcılar, çocuk yoksulluğunu daha çok, çocuğun “haklarını kullanamaması, eğitim hizmetlerine ulaşamaması, yetersiz beslenmesi ve sağlık güvencesinin olmaması” biçiminde tanımladıkları tespit edilmiştir. Bu ifadelerin, araştırmaya katılan mülteci lise öğrencilerinin çok boyutlu bir yoksulluğu deneyimlediklerini yansıttığı söylenebilir.

Çocuk yoksulluğu, göç hareketlerinin beraberinde getirdiği en önemli sorunlardan biridir. Çocuklar, göçün ortaya çıkardığı olumsuzluklardan doğrudan etkilenen grupların başında gelmektedir. Göçün ortaya çıkardığı olumsuzlukların çocuklarda derin izler bıraktığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Bu bağlamda, çalışmada ulaşılan bir diğer önemli sonuç, katılımcıların “vatanından uzakta yaşayan ve aileleri göç etmiş olan çocukların yoksulluk riskiyle daha çok karşı karşıya bulunduğunu” ifade etmiş olmalarıdır. Bu düşüncenin, yaşanmışlıkların, çocukların küçük bedenlerinde bıraktığı izlerin bir yansıması olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca, katılımcılar, kendi yoksulluklarını diğer ülkelerden gelen katılımcılarla karşılaştırmışlar ve Afganistanlı, Iraklı ve İranlı katılımcıların, Suriyeli mültecilerin daha yoksul durumda olduklarını ifade ettikleri bulgulanmıştır. Bunun yanında, katılımcıların büyük bölümünün, mülteciliğin yoksulluğu artıran bir etkide bulunduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Katılımcıların, yoksulluğun önemli sorunlara yol açtığını ve “okulu bırakma, çocuk işçiliği, psikolojik hastalıklar, aile

içi şiddet, kızların erken evliliği ve dışlanma” gibi durumların bu sorunların en önemlileri olduğunu dile getirdikleri görülmüştür.

Yoksulluğun temel göstergelerinden biri de sağlıktır. Göç sürecinde çeşitli hastalıklara yakalanan çocukların, yerleştikleri ülkede sağlık hizmetlerine erişememe sorunuyla da karşılaşabildikleri görülmektedir. Katılımcıların büyük bölümünün herhangi bir sağlık problemi yaşamadığı, bazılarının ise sağlık sorununun olduğu; hastalandıkları zaman daha çok devlet hastanelerine gittikleri; çoğunun sağlık sigortasına sahip olduğu, reçetesiz ilaç aldıklarında para ödedikleri ve yine hasta katılım payı ödedikleri belirlenmiştir.

Ekonomik, kültürel ve toplumsal sermayeleri bakımından kendi aralarında görece bir duruma sahip olan mülteci lise öğrencilerinin sosyal hayata katılma biçimleri ve düzeyleri de yoksulluk durumlarına ilişkin veriler sunmaktadır. Mülteci lise öğrencilerinin hem sosyal hayatta sergiledikleri faillik hem de içinde yaşadıkları kentin sunduğu aktivitelere katılma düzeyleri, yoksulluk durumlarına göre şekillenmektedir. Katılımcıların, okul ortamında çeşitlilik gösteren bir arkadaş grubuna sahip oldukları, yaşadıkları mahallelerde ise daha az arkadaşına sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların, okul ortamında hem Türk hem farklı ülkelerden hem de kendi ülkelerinden arkadaşına sahip oldukları, yaşadıkları mahallelerde ise daha çok kendi ülkelerinden çocuklarla arkadaşlıklar kurdukları bulgulanmıştır. Öte yandan, göçmenlik ve yoksulluk, oturan mahallelerde yerli ve göçmen çocuklar arasında kurulabilecek arkadaşlıkları olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum zamanla Aytaç’ın (2016: 144) deyiimiyle “mekânsal parçalanma / yarıma” yaratabilmekte ve yine ona göre “bu yarıma hali, yoksul kitlelerin aleyhine, kent hayatına entegre olamama, kentin sunduğu fırsatlardan yararlanamama gibi dezavantajların süreklilik kazanmasına yol açmaktadır.”

Katılımcıların, arkadaşlarıyla faaliyetlerde bulunma, onlarla vakit geçirme, oyun oynama ve eğlenme sıklıklarının düşük olduğu bulgulanmıştır. Göçmen olmanın yarattığı sosyo-ekonomik eşitsizliklere ek olarak zaten var olan dezavantajlar arkadaşlık ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında, katılımcıların önemli bir bölümünün okul arkadaşları tarafından dışlanmadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Ancak, nicel boyuta

katılan katılımcılardan “fikrim yok” diyenlerin oranının da azımsanmayacak bir düzeyde olduğu da tespit edilmiştir. Öte yandan, görüşme yapılan ve dışlandığını ifade eden katılımcılardan bazılarının bu durumu daha çok “dil” bağlamında açıkladıkları ve Türkçeyi öğrendikçe bu durumun da azaldığını dile getirdikleri görülmüştür.

Sivil toplum kuruluşlarına, derneklere veya siyasi partilere üyelik, bireyin kentin sosyal yaşamına katılmasını sağlayan kanallardır. Daha önce de belirtildiği gibi katılım, “Max-Neef (1991)’in Matrisi’nde (Hatiboğlu Eren, 2016: 7)” yer alan ve karşılanması gereken gereksinim alanlarından biridir. Çağdaş yoksulluk anlatımlarında katılım, önemli göstergelerden biri olmuştur. Çocuğun katılım hakkından mahrum kalması, yoksulluğunun bir başka yönünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların tamamına yakınının, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna, siyasi partiye veya derneğe üye olmadığı tespit edilmiştir. Gerek nicel gerekse nitel boyutta yer alan katılımcıların, katılım ihtiyaçlarını giderdiklerini söylemek zordur. Benzer şekilde, katılımcıların, yaşadıkları kentte (Eskişehir’de) toplumsal aktivitelere yeterince katıldıkları söylenemez. Yabancılık, toplumsal sermayelerinin zayıf olması, göçmenlik ve geçicilik duygusu gibi durumlar, bu tür aktivitelere katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Düşük bir düzeyde olmasına rağmen, katılımcıların, spor kulüplerinin faaliyetlerine, belediyeler ve hayırseverler tarafından gerçekleştirilen aktivitelere daha çok katıldıkları tespit edilmiştir.

“Modernlikle beraber değişime uğrayan zihin dünyamızda zaman mefhumu artık yalnızca bir plan yapma aracı değil, aynı zamanda hayatımızın formu (Coştu, 2019: 52)” olmuştur. Modern yaşam ile birlikte “serbest zaman” kavramı yaşamın belirleyicilerinden biri olmuştur. “Modernleşen toplumlarda insanlar kendi gereksinimlerinin fizyolojik saatlerini, sosyal saate göre ayarlamaya ve bastırmaya zorlanmaktadırlar (Elias, 2000; Coştu, 2019: 57).” “Moderniteyi tamamlanmamış bir proje olarak gören Habermas ise modernitenin ortaya çıkardığı Weberyen anlamda biçimsel rasyonalitenin etki alanı olarak ‘sistemi’ görmektedir. Ona göre sistemin bireyleri söz konusu rasyonalite aracılığıyla tahakküm altına alması, yaşam dünyasının kolonileşmesi olarak (Habermas, 1997; Önder Erol, 2016: 57).” ifade edilebilir. Giddens (akt. Önder Erol, 2016: 57) ise “modernitenin, toplumsal kurumların yanında bireysel-kimliklerimizin tüm yönlerini de etkisi altına

aldığını ileri sürmektedir.” Göçün yarattığı çok sayıda dezavantajla baş etmeye çalışan mülteci lise öğrencileri serbest zaman planlamalarında, yoksulluk ve sahip oldukları sermayeler bakımından da dezavantajlar yaşamaktadırlar. Bu bağlamda, katılımcıların serbest zaman faaliyetlerine baktığımızda, yarısından fazlasının tiyatro, kermes, konser, sinema, spor müsabakalarına gitmediği; büyük bölümünün kitap, günlük gazete, dergi vb. okumadığı ya da ara sıra okuduğu; önemli bir bölümünün dışarıda (ev dışında) yemek yemediği, okul arkadaşlarıyla kafe, çay bahçesi vb. gibi dinlenme yerlerine gitmediği ve okulu ya da sınıfı tarafından düzenlenen gezilere katılmadığı görülmüştür. Yine büyük bölümünün, doğum gününü kutlamak, oyun oynamak veya beraber bir şeyler yapmak için arkadaşlarını evine davet edemediği; düzenli olarak yaptığı günlük bir aktivitesitesinin olmadığı ve günlük hayatta hobi olarak kullandığı herhangi bir eşyasının bulunmadığı tespit edilmiştir.

Bunun yanında, katılımcıların önemli bir bölümünün, okula gitmediği günlerde ve yaz tatillerinde iş bulursa çalıştıkları; evde ders çalıştıkları ve kitap okudukları vurgulanmıştır. Serbest zamanın değerlendirilmesi konusunda katılımcıların rutin faaliyetlerde bulundukları; bu konuda cinsiyet bakımından bir farklılığın olduğu görülmüştür. Kadın katılımcıların, serbest zamanlarında genellikle evde bulundukları, annelerine yardım ettikleri, ev işlerini yaptıkları ve küçük kardeşlerinin bakımıyla ilgilendikleri yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuç, göçmenliğin ya da mülteciliğin kadınlar için daha çok eşitsizlikler ve dezavantajlar yarattığını; kadın katılımcıların, yoksulluğu daha şiddetli şekilde deneyimlediklerini göstermektedir. Özetle, katılımcıların, serbest zaman faaliyetlerinin zengin olmadığı; kurum ya da kuruluşların faaliyetlerine katılım düzeylerinin çok az olduğu görülmüştür. Vurgulanması gereken sonuçlardan biri de kadın öğrencilerin serbest zamanlarını kullanabilme bakımından daha dezavantajlı durumda olduklarıdır. Nitekim, katılımcıların görüşlerinden hareket ettiğimizde, kadın öğrencilerin serbest zamanlarını daha çok ev ortamında ve ev işlerini yaparak geçirdikleri anlaşılmaktadır. Yine, spor faaliyetlerine erkek öğrencilerin daha çok katılım gösterdikleri ve kadın katılımcıların bu konuda görüş beyanında bulunmadıkları görülmüştür.

Yardımlar, yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmasa da azaltılmasında önemli yer tutmaktadır. Mültecilere yapılan söz konusu yardımları hem Türkiye hem de bazı uluslar arası kurumlar (Dünya Gıda Programı, UNICEF, UNHCR, UNFPA, Uluslararası Göç Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası, UNDP, UN Women, ILO vb.) yapmaktadır. Örneğin, AB, insani yardım ve diğer yardımlarıyla, Türkiye’deki mültecilerin temel ihtiyaçları başta olmak üzere farklı alanlarda ortaya çıkan gereksinimlerini karşılamaları için önemli katkılar yapmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de yaşayan mültecilere “Sosyal Uyum Yardımı (SUY-Kızılay Kart), Şartlı Eğitim Yardımı (Ş.E.Y.), Dil Desteği Yardımı, Sosyal ve Ekonomik Destek Yardımı (SED), Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) ve Şartlı Çocuk Sağlık Yardımı” gibi yardımlar yapılmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasının “Sosyal Uyum Yardımı (SUY-Kızılay Kart)” aldığı, az sayıda katılımcının ise diğer yardımları aldığı görülmüştür. “Sosyal Uyum Yardımı (SUY), Avrupa Birliği’nin en büyük insani yardım projelerinden biridir. Örneğin, 2018 Nisan ayı itibariyle Türkiye genelinde 1.3 milyon mülteciye yardım yapılmıştır.”¹³⁵ Öte yandan, yardımların yeterli olup olmadığı, yardımlar konusunda yapılan önemli tartışmalardan biri olmaktadır. Katılımcıların büyük bölümünün aldığı yardımları yetersiz gördüğü ve bu yardımların yoksulluklarını bitirebilebileceğini düşünmedikleri tespit edilmiştir. Ancak, katılımcılar, aldıkları yardımların az da olsa bazı ihtiyaçlarını karşılamaya yaradığını ve kritik anlamda bir katkı yaptığını düşündükleri görülmüştür. Bunun yanında, katılımcıların, yardımların artırılmasını istedikleri; yardımlar yetmediği için çalışmak zorunda kaldıklarını dile getirdikleri de görülmüştür. Katılımcıların ulusötesi göçmen ağları üzerinden tanıdıklarından yardım alma yoluna gittikleri, kimi zaman “havale / göçmen havaleleri” ile bu yardımı aldıkları tespit edilmiştir. Bu durumun ise “ulusötesi göçmen dayanışma ağlarını ve diasporik ilişkileri” canlı tuttuğu söylenebilir. Diğer yandan, dünyada en çok mülteciyi barındıran ülke olan Türkiye, mültecilere çeşitli yardımlarda da bulunmaktadır. Türkiye, bu yardımları hem kendi kaynaklarından yapmakta hem bazı uluslararası kurumların (AB, UNICEF, UNHCR, Dünya Bankası gibi) gönderdiği yardımları mültecilere dağıtmaktadır. Bu çalışmada yer alan katılımcıların büyük bölümünün,

¹³⁵ https://fscluster.org/sites/default/files/documents/ile_turkey_tk_201218.pdf Erişim tarihi: 16.09.2022

Türkiye'nin mültecilere yardım etme uygulamalarını kısmen beğendiği ya da beğenmediği bulgulanmıştır.

Yoksullukla baş edilmesi konusunda katılımcıların, sahip oldukları yeteneklerinin keşfedilmesini ve bu doğrultuda kendilerine iş verilmesini; kendilerine yönelik meslek kazandırma kurslarının düzenlenmesini ve aldıkları yardımların artırılmasını istedikleri belirlenmiştir. Görüldüğü üzere, katılımcılar, aldıkları yardımların tek başına yoksulluğa çözüm olabileceğini düşünmemektedirler. Bunun yanında, yoksullukla baş etmek için katılımcıların hem bireysel hem hanehalkı düzeyinde çeşitli stratejilere başvurdıkları görülmüştür. Katılımcıların gerek bireysel gerekse hanehalkı olarak “harcamalarını azaltma, okul saatleri dışında bir işte çalışma, para biriktirip ihtiyaçlarını karşılama, ihtiyaçlarını erteleme, elindekiyle yetinme veya idare etme, kış mevsiminde evin ısınmasını sağlayan kombiyi sınırlı süreyle kullanma, harçlığını kardeşiyle/kardeşleriyle paylaşma, ulusötesi dayanışma ve yardımlaşma ağlarına başvurma vb.” gibi stratejilere başvurdıkları görülmüştür.

Yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan mülteciler, geride birçok şeyi bırakarak yeni umutların peşinden gitmektedirler. Dolayısıyla “doğup, büyüdüğü ve yaşadıkları yeri terk eden / terk etmek zorunda kalan insan kitlelerinin ülkelerini geride bırakmaları, çok sayıda kaybı da beraberinde getirmektedir. Alışılmış mekânların, sorgulanmamış geleneklerin, tatların, insanların ve ana dilin köken ülkede bırakılması, hiç olmazsa belli bir süre yitirilmesi anlamına gelmektedir (Oral ve diğerleri, 2016: 84).” Hedef ya da transit ülkeye varıldığında yaşanan kültür şokundan sonra yeniden bir adaptasyon sürecine giren mülteci çocukların, -başta yoksulluk olmak üzere- maruz kaldıkları tüm dezavantajlara rağmen geleceğe ümitle bakmaya çalıştıkları da görülmektedir. Bu araştırmada, mülteci lise öğrencilerinin yükseköğrenime devam etmeye, nerede okumayı planladıklarına, gelecekle ilgili endişe duyma durumlarına, hayal ettikleri mesleklere, hayat şartlarını iyileştirmek için neler yapmayı düşündüklerine ve içinde bulundukları yaşam şartlarının nasıl son bulacağına dair görüşleri de irdelenmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının Türkiye’de yükseköğrenim görmeyi düşündüğü; az bir bölümünün okumak istemediği ve küçük bir bölümünün kendi ülkesinde üniversite okumayı düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bunun

yanında, iyi bir eğitim almak için özellikle Avrupa ülkelerine, ABD'ye, Kanada'ya ve Avustralya'ya gitmek isteyen katılımcıların da olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, katılımcıların gelecekle ilgili hedeflerinde eğitimin önemli bir yer tuttuğunu ve iyi bir yaşam için eğitimi en iyi yol olarak gördüklerini yansıtmaktadır. Ancak, eşitsizlikleri yeniden üreten eğitim, sahip olunan sermayelerle ilerleyen ve şekillenen bir süreçtir. Bu durum ise mülteci çocuklar için genellikle dezavantajlar yaratmaktadır. Yoksulluk başta olmak üzere birçok saik mülteci çocukların eğitim hakkından yeterince yararlanmalarının önünde engel olmaya devam etmektedir.

Bunun yanında, göçün ortaya çıkardığı sonuçlardan bazıları psikolojiktir. Göç olgusu özellikle çocuklarda endişenin / kaygının artmasına yol açmaktadır. “Göçmen çocukların kaygı düzeylerinin yükselmesinde geldikleri / sığındıkları ülkelerde ne kadar kalacakları, hanelerinin geçimlerini nasıl sağlayacakları, nasıl ya da nerede barınacakları, öğrenim hayatlarını ne şekilde sürdürecekleri ve yerli akranlarıyla sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşayıp yaşamayacakları gibi tecrübe ettikleri belirsizlikler etkili olabilmektedir (Kaştan, 2015; Gürsoy ve diğerleri, 2017: 114).” Aynı şekilde “mülteci çocukların deneyimledikleri belirsizlikler onlar üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmekte; onların güvensizlik hissi yaşamalarına ve endişe seviyelerinin artış göstermesine yol açabilmektedir (Mathews vd., 2016; Werner-Seidler vd., 2017; Gürsoy ve diğerleri, 2017: 114).” Bu bağlamda, katılımcıların büyük bölümünün gelecekle ilgili endişe içinde oldukları; “köken ülkedeki istikrarsızlık, eğitimle ilgili sorunlar, ebeveynlerinin iş bulmakta zorluk yaşamaları, yoksulluk, yetersiz yardımlar, vatandaşlık konusundaki belirsizlik, iş bulamama düşüncesi” gibi durumların söz konusu kaygıyı artırdığı belirlenmiştir. Bunun yanında, katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye’de kalmayı ve Türk vatandaşı olmak istediği; bir kısmının ise bir Batı ülkesinde resmi mülteci statüsünü elde etmeyi hedeflediği tespit edilmiştir.

Katılımcıların hayal ettikleri meslek grupları çeşitlilik göstermiştir. Bazı katılımcılara ait “yaşanmışlıkların”, hayal ettikleri mesleklere yansıdığı da tespit edilmiştir. Savaş ve toplumsal baskıların yaşandığı ülkelerde asker ve polis gibi mesleklerin günlük yaşamdaki görünürlükleri fazla olduğu için, bu durumun katılımcıların meslek algılarını

etkilediği görülmüştür. Bunun yanında, katılımcıların okudukları liseler ile bu liselerin kaynaklık ettiği yükseköğretim programları konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Başka bir anlatımla, öğrenim görülen lise ile hayal edilen meslek arasında bir tutarsızlığın olduğu bulgulanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’deki mülteci öğrencilere dönük mesleki rehberlik çalışmalarının yapılması faydalı olacaktır. Öte yandan, yaşam koşullarını iyileştirmek konusunda katılımcıların farklı şeyler yapmayı düşündükleri görülmüştür. İyi bir gelecek oluşturmak için eğitimi ön plana çıkardıkları, üniversite okumayı ve iyi bir meslek sahibi olmayı daha çok vurguladıkları tespit edilmiştir. Bourdieu’nun deyiimiyle eşitsizlikleri yeniden üreten bir kurum olan eğitimin, dezavantajlı gruplardan biri olan mülteci öğrenciler için eşit fırsatlara ve olanaklara kapı araladığını söylemek zordur. Ayrıca, mültecilerin, sığındıkları ülkelerde sermayelerini geliştirme ve genişletme konusunda yerli vatandaşlarla aynı olanaklarına sahip olduklarını söylemek de mümkün görünmemektedir. Yabancı olma, dil sorunu, geçicilik, emek piyasasına kolayca eklemlenememe, vatandaşlık kazanmada yaşanan zorluklar, kültürel farklılık, uyum sağlayamama gibi sorunların, bu durumun önünde duran zorlayıcı faktörler olduğu söylenebilir. Bunun yanında, “Amerika Kıtası’nda bulunan bir ülkeye yerleşme, mülteci statüsü kazanıp bir Avrupa ülkesine yerleşme, Türkiye’de liseyi bitirdikten sonra bir işte çalışma ve şu an yaşadığı kentte kendisine ait bir işyeri açma” gibi durumların da katılımcıların yapmayı düşündükleri planlar olduğu ortaya konmuştur. Bunun yanında, katılımcıların önemli bir bölümünün, içinde bulundukları olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağı konusunda “iyi bir üniversite eğitimi almayı ve maaşı iyi olan bir meslek sahibi olmayı” ön plana çıkardığı tespit edilmiştir. Bunun yanında, hayat şartlarının düzelmesi noktasında “hanehalkı üyelerinin de emek piyasasına eklemlenme, mültecilik statüsünü elde etme ve ailesiyle birlikte bir Batı ülkesinde yaşama fırsatı yakalama, kendilerine yapılan yardımların artırılması, yerli işgücü ile eşit koşullarda iş piyasasına girebilme, sabretme, geniş aileden çekirdek aileye geçme, uluslararası kurum ve kuruluşların mültecilere daha duyarlı olması, ulusötesi yardımlaşma ağlarının daha etkin hale gelmesi, köken ülkede sahip olunan meslekleri yapma fırsatını yakalama, sahip

oldukları yeteneklerinin keşfedilip uygun şekilde yönlendirilmesi” gibi durumların da katılımcılar için büyük önem arz ettiği tespit edilmiştir.

Zorunlu olmadıkça hiç kimsenin doğup büyüdüğü yeri terk etmeyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Afganistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan savaşlar, iç karışıklıklar, kültürel ve mezhepsel çatışmalar gibi durumlar nedeniyle milyonlarca insan göç etmiş ve bu göçün rotalarından biri de Türkiye olmuştur. Türkiye’de yaşayan mültecilerin büyük bölümü çocuklardır. Bu araştırmanın kapsamında yer alan mülteci lise öğrencileri de söz konusu ülkelerden gelmişlerdir. Yeni bir ülkede yaşamaya başlayan mültecilerin karşılaştığı sorunların başında ise yoksulluk gelmektedir. Yoksulluk, mültecilerin içinde bulundukları dezavantajları daha da artıran bir etki yapmaktadır. Bu araştırmada, yoksulluğu doğrudan hissedilen grupların başında gelen mülteci çocukların yoksulluk deneyimleri irdelenmiştir. Dolayısıyla, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan mülteci lise öğrencilerinin farklı alanlarda ortaya çıkan *çok boyutlu bir yoksulluğu* deneyimledikleri; bu durumun farkında oldukları ve bu durumla baş etmek için hem bireysel hem hanehalkı düzeyinde çeşitli baş etme stratejilerine başvurdıkları görülmüştür. Tüm bunlara rağmen, dünya üzerinde devam eden göç hareketleri ile birlikte milyonlarca çocuk yoksullukla karşı karşıya kalmakta; insan hakları alanında yaşadıkları ihlaller de eklendiğinde, mülteci çocukların hayat şartları daha da ağırlaşmaktadır. Dolayısıyla, gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde var olan ‘çocuk yoksulluğu’ sorununa, çok boyutlu bir nitelik arz eden ‘*mülteci çocuk yoksulluğu*’ sorunu da eşlik etmektedir. O halde, hızla küreselleşen “*mülteci çocuk yoksulluğu*” sorunu karşısında belki de Bauman’ın (2018a; 2020b) dediği gibi “*ahlaki paniğe ve ahlaki körlüğe*” son vermek ve “*akışkan modernlikte yitirilen duyarlılığı yeniden kazanmak*”, mülteci çocuklar için atılacak en doğru adım olacaktır.

Sonuç olarak; mülteci çocukların yoksulluk durumlarının çok önemli potansiyel durumlar taşıdığını söylemek gerekir. Örneğin, kimi mülteci öğrencilerin okul saatleri dışında bir işte çalışma durumlarına bakıldığında, “güvencesiz” istihdam ilişkilerinin varlığı karşımıza çıkmaktadır. “Güvencesizlik durumu, örselenmiş bireyler ve depresif olan kişilikler ortaya çıkarmakta; sosyal bakımdan riskli bir hayatın, sömürülmenin, dışlanmanın

ve yoksulluğun yeni bir boyutunu inşa etmektedir (İlhan ve Yılmaz, 2017: 1774).” Mülteci grupların ve bu grupların içinde önemli bir kesimi oluşturan çocukların da öznesi olduğu göç hareketlerinin rotasının ve hedefinin genellikle Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada gibi modern ülkeler olduğu göz önüne alındığında, göçün öznelere olan mülteci çocukların yaşamaya başladıkları bu toplumlarda adeta varoluşsal bir mücadelenin içine girdiklerini söylemek gerekir. Güvencesiz ve esnek çalışma biçimi üzerinden çalışma hayatını yöneten modern toplumun “bireylerin kendilerini güvence altına alamadıkları toplum (Castel, 2004; İlhan ve Yılmaz, 2017: 1781)” olması, mülteci çocuklar için daha zorlu bir süreci doğurmaktadır. Öte yandan “Castel, toplumsal gruplar ve birey arasındaki mensubiyetler, aidiyetler ve ilişkiselliklerin sentezi olarak görülen toplumsal bağın farklı sosyal güvence uygulamalarına koşut olarak farklılaşması ve bunun kolektif-bireysel ilişkilerde yol açtığı neticeleri güvencesizlik temelinde analiz etmektedir (İrtiş ve Özatalay, 2014; İlhan ve Yılmaz, 2017: 1781).” Dolayısıyla, güvencesizlikle birlikte modern toplumda yeni bir birey tipinin ortaya çıktığını gözlemliyoruz. Bu bağlamda, “bu birey tipine ‘yitik bireyler’ ifadesiyle yaklaşan Castel, ‘birey özgürlüklerini elde etmek için gerekli kaynaklar bakımından yoksunluk yaşayanları yitik bireyler’ olarak tanımlamaktadır (Gajac, 2014; İlhan ve Yılmaz, 2017: 1783).” Mülteci çocuklar, içinde yaşadıkları toplumların bir parçası haline gelmek için uğraşmakta; büyük bölümü çok boyutlu bir yoksulluğu deneyimlemekte ve bir birey olarak sahip olması gereken özgürlükleri sağlama konusunda zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla ‘mülteci çocuk’ olgusu, Castel’in vurguladığı “*yitik bireyler, mensubiyet yitimi, yeni sosyal sorun, sosyal mülkiyet, işgücünün prekaryalaşması*” gibi kavramlar ışığında irdelenmeyi gerektiren bir sorun olmaktadır. Aynı şekilde, mülteci çocukların deneyimledikleri yoksulluk “*sosyal ölüm, sosyal dünyaların yoksulluğu, toplumsal ilişkilere girememe ve etkin özne olamama, farklı izolasyon şekilleri, kamusal alanında görünürlüğü zayıflaması ve topluma ait olma noktasında yitirilen mensubiyet*” gibi durumlar bağlamında da bir okumayı elzem kılmaktadır.

5.2. Öneriler

Araştırma kapsamında ulaşılan bulgular ve sonuçlar ışığında şu önerilerde bulunulabilir:

Bu Konuda Araştırma Yapacaklara Yönelik Öneriler

1. Çağdaş yoksulluk yaklaşımlarında yoksulluk sadece “temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelirden yoksun olma” şeklinde değil “çok boyutlu bir yoksunluk” olarak analiz edilmektedir. Dolayısıyla mülteci çocuk yoksulluğunu, sadece gelir veya parasal değil çok boyutlu bir perspektiften ele alan görgül çalışmalar yapılabilir.
2. Mülteci hanelerin yoksulluğu aynı zamanda mülteci çocukların yoksulluğu anlamına gelmektedir. Çocuk yoksulluğu konusunda yapılan çalışmaların çoğunda “çocuklar adına konuşan kişilerin görüşlerine” başvurulmakta, bu durum ise yoksulluğu doğrudan yaşayan çocukların yoksulluğa ilişkin deneyimlerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, mülteci çocukların yoksulluk deneyimlerini yine mülteci çocukların kendisinden dinleyerek ortaya koyan çalışmalar yapılabilir.
3. Mülteci çocukların yoksulluğunu “bireyden haneye doğru okuyan” çalışmalar yapılabilir. Mülteci çocukların günlük yaşam deneyimlerinden yaşadıkları haneye uzanan gözlemlerle yoksulluk okumaları yapılabilir.
4. Mülteci çocuk yoksulluğu konusunda farklı ülkeleri kapsayan karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.
5. Mülteci çocuk yoksulluğu köken ülke bağlamında karşılaştırmalı çalışmalarla ele alınabilir. Böylece mülteci çocukların yoksulluk durumlarının “nöbetleşe yoksulluk” paradigmasından nasıl bir görünüm arz ettiğine ulaşılabilir.
6. Covid-19 salgınının mülteci çocukların yoksulluk durumlarını nasıl etkilediğini ortaya koyan çalışmalar yapılabilir.
7. Uluslararası göç hareketleri sonucunda çocukların önemli bir bölümü “vatansızlık” statüsüyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, vatansız statüde bulunan çocukların yoksulluk durumlarını ele alan spesifik araştırmalar yapılabilir.
8. Kapitalizm, neo-liberal politikalar ve küreselleşme üçgeninde meydana gelen güç birliği ile birlikte refah ve sosyal devlet anlayışı zayıflamış, kamusal hizmetlerin sunumunda

dönüşümler yaşanmıştır. Bu durumdan göçmenler de doğal olarak etkilenmiştir. Böylece ulusötesi alanlarda göçmenler, sivil toplum kuruluşları üzerinden yardımlaşma ve dayanışma ağları inşa etmektedirler. Bu bağlamda, göçmenlerin ulusötesi alanlarda inşa ettikleri sivil toplum kuruluşlarının mülteci çocuk yoksulluğu konusunda yaptıkları çalışmaları ele alan araştırmalar yapılabilir.

9. Mülteci çocuklara yönelik gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamalarının, mülteci çocukların yoksulluklarının azaltılmasında nasıl bir işlev gördüğüne ilişkin çalışmalar yapılabilir.

10. Mülteci çocukların yoksulluklarını ve yoksullukla baş etme stratejilerini ‘menşe ülke’ ve ‘cinsiyet’ bağlamında ele alan araştırmalar yapılabilir.

11. Mülteci çocukların yoksullukları, farklı eğitim kademelerinde (ilk, orta, lise ve üniversite) öğrenim gören mülteci öğrenciler örneklemelerinde incelenebilir.

12. Hem yaşanan ülkedeki resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşları hem de uluslararası kurumlar tarafından mülteci çocuklara yönelik yapılan ‘yardımların’ işlevselliğini irdeleyen çalışmalar gerçekleştirilebilir.

13. Yoksulluğun mülteci çocuklar için doğurduğu sonuçları (dışlanma, akademik başarısızlık, çocuk işçiliği, okul terki, çocuk yaşta evlilikler, psikolojik sorunlar vb.) ele alan çalışmalar yapılabilir.

14. Mülteci çocuklarda ‘yoksulluk ve sosyalleşme’, ‘yoksulluk ve sosyal uyum’, ‘yoksulluk ve çocuk işçiliği’ gibi temaları merkeze alan araştırmalar gerçekleştirilebilir.

15. Yoksulluğun temel göstergelerinden biri olan ‘katılım hakkı’nı mülteci çocuklar bağlamında irdeleyen araştırmalar yapılabilir. Ayrıca, tüm öğrencilerin olduğu gibi mülteci öğrencilerin de okuldaki karar alma süreçlerine etkin şekilde katılımını sağlayan çalışmalar yapılabilir.

16. Mülteci çocuklarda çocuk işçiliğini ele alan; okul saatleri dışında bir işte çalışan mülteci çocukların çalışma şartlarını ele alan çalışmalar gerçekleştirilebilir.

17. Toplumsal katılım ve kent kültürüne katılım bağlamında, mülteci öğrencilerin sivil toplum kuruluşlarına, derneklere ya da siyasi partilere üyelikleri (sivil toplum pratikleri veya deneyimleri) araştırılabilir.

Uygulayıcılara Dönük Öneriler

1. Günümüz toplumlarının önemli sorunlarından biri olan çocuk yoksulluğuna mülteci çocuk yoksulluğu da eklenmektedir. Küresel göç çağında çocuklar, göç hareketlerinin öznelerinden biri haline gelmekte ve mobilize olan insanların büyük bölümünü çocuklar oluşturmaktadır. Yaşamaya başladıkları toplumlarda çocukların büyük bölümü yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla bu konuda her yıl “*mülteci çocuklar ve yoksulluk*” başlıklı kongreler düzenlenebilir.
2. Sığınmacı, mülteci ya da göçmen çocuklara yönelik “yetenek keşfi” yapılmalı, özellikle sportif yetenekleri olan göçmen çocuklar, yetenekli oldukları branşlarına göre milli takımlara kazandırılabilirler.
3. Okullarda, tüm çocukların olduğu gibi göçmen çocukların da dışlanma riskine karşı korunması için önleyici tedbirlerin alınması yararlı olacaktır.
4. Mülteci öğrencilere mesleki rehberlik yapılması faydalı olacaktır.
5. Okullar tarafından mülteci çocuklara yönelik “çocuk işçiliğinin zararları” konusunda bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirilebilir.
6. Okul yönetimleri, mülteci çocukların yoksulluk durumlarını doğru bir şekilde tespit etmek için çalışmalar yapabilir; onlara yönelik yapılan yardımları uygun şekilde koordine edebilirler.
7. Mülteci çocuklara yönelik “yoksulluktan kurtulmanın en önemli yollarından birinin eğitim ve sonucunda elde edilecek bir meslek olduğu” konusunda bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Abadan Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. (2. Baskı). İstanbul: İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [2] Abay, A. (2019). *Türkiye’de Suriyeli çocukların eğitim durumlarının değerlendirilmesi: Kızıltepe örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [3] Acar Yurtman, G. (2017). *Suriyeli mülteci göçü bağlamında risk grupları: Çalışan çocuklar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- [4] Açıkalın, N. (2019). Kentsel yoksulluk. F. Güneş (Editör), *Kent sosyolojisi içinde* (s. 136-163). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- [5] Açıkgöz, R., Koyuncu, A. A. ve Gökçen, A. (2017). Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin yaşam koşulları üzerine sosyolojik bir çalışma: Elazığ örneği. *Route Educational and Social Science Journal*, 4 (4), 84-99.
- [6] Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. Ş. (2018). Yoksullukla mücadele için alternatif bir yaklaşım önerisi: Çoklu katılımcı yaklaşım. G. Cerev ve B. Yenihan (Editörler), *Yoksulluk, farklı boyutlarıyla içinde* (s. 151-183). Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- [7] Agamben, G. (2012). *Dispozitif nedir? / Dost*. (Çev: Ekin Dedeoğlu). İstanbul: MonoKL Yayınları.
- [8] Akbaş, E. (2018). Göçmenler arasındaki dayanışmacı ağların dönüşümü: Göçmen sivil toplum örgütlerinin yeni misyonu. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar içinde* (s. 335-351). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [9] Akbaş, E. (2019). Türk yazılı basınında Suriyeli sığınmacı çocuklar. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, (2), 159-172.
- [10] Akbaş, E. ve Topçuoğlu, R. A. (2009). Modern çocukluk paradigmasının oluşumu-eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20 (1), 95-103.
- [11] Akdeniz, Y. (2018). *Türkiye’de yaşayan Suriyeli mülteci öğrencilerin uyum sorunları: Şanlıurfa ili örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- [12] Akıllı, H. ve Dirikoç, A. (2017). Türkiye’de kent yoksulluğu ve çocuk: Nevşehir örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 197-224. DOI: 10.5505/pausbed.2017.90582
- [13] Akis, Y. (2018). Uluslararası zorunlu göç literatüründe toplumsal cinsiyet: Başlıca yaklaşımlar ve eleştiriler. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 379-398). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [14] Akkan, B. (2020). Kovid-19’un çocuklar üzerinde etkisi ve çocuk odaklı sosyal politikalar. *TESEV Değerlendirme Notları* 2020/6. <https://www.tesev.org.tr/tr/research/kovid-19-ve-cocuk-odakli-politikalar>
- [15] Aksan, G. (2018). Türkiye’de yoksulluk ve sosyal yardımlar. B. Şen ve M. Özcan Taşkesen (Editörler), *Yoksulluk ve sosyal hizmet* içinde (s. 163-196). Konya: Eğitim Yayınevi.
- [16] Aksüt, Y. (2020). *Çocuk cinsel istismarının sosyolojik analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [17] Aktan, C. C ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. C. C. Aktan (Editör), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde (s. 1-32). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- [18] Aktan, L. ve Bilen, E. Ş. (2020). Eğitimin milliyeti: Mülteci öğrenciler ve Türkiyeli öğrencilerin kademelere göre değişen öğrencilik deneyimleri. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 5 (9), 159-180.
- [19] Aktay, S., Arat, R. ve Atalay, M. (2019). İlkokullarda teneffüs süresi ne kadar olmalı. *III. Uluslararası Sınırsız Eğitim ve Araştırma Sempozyumu (USEAS)*, 754-759.
- [20] Aktürk-Çopur, D. (2019). *Mülteci öğrencilerin uyum sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Düzce: Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [21] Akyol, T. (2020). Anne babaların çocukların katılım hakkına yönelik görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, (11), 331-346.
- [22] Alderman, H., Cord, L., Chaudhury, N., Cornelius, C., Okidegbe, N., Scott, C.D. and S. Schonberger (2001). Rural Poverty. *Draft for Comments*. April, 1 - 45.

- [23] Alikılıç, İ. (2021). Pozitivizm ve postpozitivizm. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İnsanat: Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 39-62.
- [24] Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan, B. E. (2019), Karma yöntem deseni: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 559-582.
- [25] Altıntaş, M. E. (2018). DKAB öğretmenlerine göre Suriyeli çocukların devlet okullarında karşılaştıkları sorunlar (nitel bir araştırma). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 18 (2), 469-499.
- [26] Altunay, E., Oral, G. ve Yalçınkaya, M. (2014). Eğitim kurumlarında mobbing uygulamalarına ilişkin nitel bir araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, 4 (1), 62-80. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/suje/issue/20635/220019>
- [27] Altunbaş, A. (2020). Türkiye’de yaşayan göçmenlerin üniversite eğitiminden memnuniyetlerinin Konya’daki Suriyeli öğrenciler örneği üzerinden değerlendirilmesi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 64-74. Doi: 10.26701/uad.772646
- [28] Anis, R. (2019). *Devlet ilkokullarında eğitim gören Suriyeli öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [29] Apak Tezcan, Ö. (2020). İlkokul çocukları için bir mola mı?: Teneffüs gerçeği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), (Armağan Sayısı); 1-14.
- [30] Arabacı Yüksel, R. (2019). Dünya Bankasının yeni uluslararası yoksulluk sınırları ve küresel yoksulluğun yeniden değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi (Journal of Social Security)*, 9(1), 123-140.
- [31] Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik: Kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 37-75.
- [32] Ardıç Çobaner, A. (2015). Çocuk hakları bağlamında suriyeli mülteci çocukların haberlerde temsili. *Marmara İletişim Dergisi*, (24), 27-54.
- [33] Ardıç Çobaner, A. (2016). Türkiye’de çocuk işçiliği sorunu ve haberlerde Suriyeli çocuk işçilerin izini sürmek. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, (9), 13-49.
- [34] Aristondo, O., Vega, C. K. and Urrutia, A. (2008). *A New multiplicative decomposition for the Foster-Greer-Thorbecke poverty indices*. ECINEQ: Society for the Study of Economic Inequality.
- [35] Arslan, Ü. ve Ergül, M. (2022). Mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşadıkları sorunlar: Öğretmenlerin perspektifinden bir delphi çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 1-31,doi:10.9779.pauefd.820780

- [36](2010). *Askıya alınmış çocukluk: Türkiye’de sığınma arayan ailesinden ayrı düşmüş mülteci çocukların durumu*. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Mülteci Destek Programı Yayını.
- [37] Aslan, D. (2016). İnsani krizler, mülteci sorunu ve beslenme öncelikleri, I. Ergin (Yayına hazırlayan), *Savaş, göç ve sağlık* içinde (s. 62-66). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- [38] Atalay, N., Kılıç, Z., Anılan, B., Anılan, H. ve Anagün, S. Ş. (2022). Suriyeli mülteci çocukların Türk okullarındaki eğitimleri: İlkokul öğretmenlerinin deneyimleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 29, 264-282, doi: 10.14689/enad.29.10
- [39] Atasü Topçuoğlu, R. (2012). *Türkiye’de göçmen çocukların profili, sosyal politika ve sosyal hizmet önerileri hızlı değerlendirme araştırması*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Türkiye Ofisi.
- [40] Atasü Topçuoğlu, R. (2014). Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar, yola çıkınca değişen hayatlar: Bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocuklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 25 (1), 89-107.
- [41] Atasü Topçuoğlu, R. (2016). Göç yazınındaki düzenli ve düzensiz göç kavramları: İnsan hakları temelinde bir kavramsal sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, 34, 1-20.
- [42] Atasü Topçuoğlu, R. (2018). Düzensiz göç: Küreselleşmede kısıtlanan insan hareketliliği. S. G. I. Öner, N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç* içinde (s. 501-518). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [43] Atasü Topçuoğlu, R. (2019). Türkiye’de göçmen çocukların katılım hakkı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 408-430. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/43055/468025>.
- [44] Atatanır, H. ve Karataş, K. (2019). Yoksulluğa hak temelli yaklaşım. *İnsan&İnsan*, (21), 453-475 DOI: <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.494872>
- [45] Atmaca, Z. (2019). *Yoksulluk ve yoksullukla mücadelede eğitim politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [46] Avcıoğlu, G. Ş. (2014). Immanuel Wallerstein’in dünya sistemi, jeopolitik ve jeokültür kuramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (31), 97-110.
- [47] Avşar Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk yoksulluğu. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (12), 47-55.
- [48] Ayaz, H. (2020). *Tanzimat yazarlarının çocuk yetiştirme anlayışı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- [49] Aydın, D. H. (2021). Sosyal dışlanma, sosyal içirme ve vatandaşlığın dönüşümü. *TBB Dergisi*, (156), 341-374.
- [50] Aydın Güngör, T. ve Pehlivan, O. (2021). Kapsayıcı eğitimin Türk eğitim sistemindeki yeri ve önemi. *Studies in Educational Research and Development*, 5 (1), 48-71.
- [51] Aygöl, H. H. (2018). Mülteci emeğinin Türkiye işgücü piyasalarındaki görünümü ve etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 68-82.
- [52] Aytaç, Ö. (2016). Kent, yoksulluk ve sosyal düzensizlik potansiyeli. *Mukaddime*, 7(1), 135-155 doi: 10.19059/mukaddime.50521
- [53] Babaoğlu, E. ve Yılmaz, F. (2012). İlköğretim okullarında karara katılma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 1-12.
- [54] Bahadır, H. ve Demiral, Y. (2019). Suriye'den Türkiye'ye zorunlu göç hareketi ve çocuk işçiliği. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4 (3), 389-97.
- [55] Baki, A. ve Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (42), 1-21.
- [56] Bal, A., Cavkaytar, A., Artar, T. M. ve Uluyol, M. (2021). Suriyeli mülteci öğrencilerin eğitim yaşantılarının incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 50 (1), 195-219. DOI: 10.37669 milliegitim. 934424
- [57] Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- [58] Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- [59] Barın, H. (2019). *Türkiye'deki Suriyelilerin entegrasyonunda sivil toplum kuruluşlarının rolü: Ankara örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [60] Barkın, E. (2014). 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 331-360.
- [61] Başaran, Y. K. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (47), 480-495.
- [62] Bauman, Z. (2018). *Kapımızdaki yabancılar* (Çev: E. Barca). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- [63] Bauman, Z. ve Donskis, L. (2020). *Ahlaki körlük ve akışkan modernlikte duyarlılığın yitimi*. (Çev: A. E. Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [64] Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2019). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar* (Çev: I. Ağabeyoğlu Tuncay). Ankara: Hece Yayınları.
- [65] Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2019). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar* (Çev: I. Ağabeyoğlu Tuncay). Ankara: Hece Yayınları.
- [66] Başar Sarıipek, D. (2018). Yoksulluğun tanımlanmasında yeni boyutlar: Karşılaştırmalı bir analiz. G. Cerev ve B. Yenihan (Editörler). *Yoksulluk, Farklı Boyutlarıyla* içinde (s. 37-62). Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- [67] Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9 (1), 23-28.
- [68] Bayrakçıken, S., Oktay, Ö., Samancı, O. ve Canpolat, N. (2021). Motivasyon kuramları çerçevesinde öğrencilerin öğrenme motivasyonlarının artırılması: Bir derleme çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2), 677-698.
- [69] Beaudoin, S. M. (2017). *Yoksulluğun Tarihi* (Çev: T. Kaban). İstanbul: Dedalus Kitap.
- [70] Benli, A. ve Yenihan, B. (2018). Yoksulluğun kavramsal çerçevesi. G. Cerev ve B. Yenihan (Editörler), *Yoksulluk: Farklı boyutlarıyla* içinde (s.1-14). Bursa: DORA Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- [71] Beyazıt, E. (2020). Sosyal politika, yoksulluk ve kent yoksulluğu. *OPUS: Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (30), 2966-2993.
- [72] Bilen, M., Şan, M. K. ve Aydın, M. K. (2005). Yoksulluk sorunu üzerine. *Bilgi*, 10 (1), 1-26.
- [73] Biner, Ö. (2016). *Türkiye’de mültecilik: İltica, geçicilik ve yasallık (Van uydu şehir örneği)* (Çev: E. Çakmak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [74] Bochenski, J. M. (1997). *Çağdaş Avrupa Felsefesi*. (Çev: Serdar Rifat Kırkoğlu). 2. Basım. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- [75] Bucak, M. (2021). *Mülteci çocukların devam ettikleri ilkokulların yönetiminin okul yöneticisi, öğretmen ve mülteci veli bakış açısıyla değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [76] Budak, Y. (2020). *Kamu nakdi yardımların yoksulluk bağlamında sosyal dışlanma ve yaşam tatmini üzerine etkisi: Yapısal eşitlik modeli*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [77](2016). *Bulanık mekanlarda gölgede kalanlar: Suriyeli mülteci çocuklar ve vatansızlık riski araştırma raporu*. Y. Mutlu, E. Kırımsoy ve Ş. Antakyalıoğlu (Hazırlayanlar), Ankara: Gündem Çocuk Derneği Yayınları.
- [78] Buz, S. (2002). *Türkiye'deki sığınmacıların üçüncü bir ülkeye gidiş için bekleme sürecinde karşılaştıkları sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [79] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (31. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- [80] Büyükyörük, N. (2019). *Kadınların yoksulluk deneyimlerinin temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [81] Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (Çev: B. U. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [82] Ceylan, G. (2019). *Suriyeli sığınmacı çocuk işçilerin psikososyal sorunları ve buna yönelik sosyal hizmet önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- [83] Chan, S. M. and Wong, H. (2020). Impact of income, deprivation and social exclusion on subjective poverty: a structural equation model of multidimensional poverty in Hong Kong. *Social Indicators Research*, Chinese: Department Of Social Work, The Chinese University Of Hong Kong.
- [84] Cırtı-Karaağaç, F. ve Güvenç, H. (2019). Resmi ilkokullara devam eden Suriyeli mülteci öğrencilerin eğitim sorunları. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 530-568. DOI: 10.26466/opus.530733
- [85] Clark, V. L. P. ve Ivankova, N. V. (2018). *Karma yöntemler araştırması: Alana yönelik bir klavuz* (Çeviri Editörü: Ö. Çokluk Bökeoğlu). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

- [86] Corak, M. (2005). *Principles and Practicalities in Measuring Child Poverty for the Rich Countries*. Innocenti Working Paper No. 2005-01. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- [87] Coşkun, S. ve Tireli, M. (2008). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele stratejileri ve Türkiye*. (1. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- [88] Coşkun ve diğerleri (2017). *Engelleri aşmak: Türkiye'de Suriyeli çocukları okullandırmak*. (1. Baskı). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- [89] Coştu, F. C. (2019). Modernite ve zaman algısı. Kahraman ve diğerleri (Editörler), *III. Uluslararası Kültür Sempozyumları: Uluslararası Ekonomi, Toplum ve Kültür Sempozyumu* içinde (s.52-60), Amasya: KIBATEK: [Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu.
- [90] Creswell, J. W. ve Clark, V. L. P. (2015). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi*. (Çeviri editörleri: Y. Dede ve S. B. Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.
- [91] Corcker, D. A. and Robeyns, I. (2010), Capability and Agency. Christopher W. Morris (Edited by), *Amartya Sen inside* (s. 60-90), Cambridge University Press.
- [92] Çağlar, T. (2018). Göç çalışmaları için kavramsal bir çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 26-49. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iisbf/issue/37674/413560>
- [93] Çağlayan, S. (2019). Göç kavramı ve kuramları. Fatime Güneş (Editör), *Kent sosyolojisi* içinde (s. 104-134). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- [94] Çakır Demirhan, D. (2014). *Will Kymlicka'nın Çokkültürcülük Yaklaşımı: Eleştirel Bir Okuma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [95] Çalhan, M. ve Kolukırk, S. (2020). Eğitim sistemine katılımın dayanıklılık geliştirmedeki rolü: Suriyeli göçmen çocuklar üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 189-202. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/54046/704345> (Erişim tarihi: 25.09.2021)
- [96] Çallı, M. (2016). Türkiye'de mültecilerin ve sığınmacıların sağlık hakkı. *İş ve Hayat*, 2 (3), 131-154. <https://dergipark.org.tr/en/pub/isvehayat/issue/32392/371074>
- [97] Çapar Parsıloğlu, Ş. (2020). *Suriyeli mültecilerin sosyo-ekonomik durumları: Kahramanmaraş örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- [98] Çekal, N. ve Doğan, E. (2021). Türk ve dünya mutfaklarında kahvaltı üzerine bir çalışma. *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 16 (1), 71-88. DOI: 10.12739/NWSA.2021.16.1.4C0244.
- [99] Çelik, E. (2018). Modern toplumda serbest zamanın işlevi ve planlanması. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 5(9), 77-92. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/481525>
- [100] Çoban, G. S. (2021). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizil yetenekler. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6 (1), 111 – 118.
- [101] Çokgezen, M. ve Erdene, O. E. (2015). Gelişmekte olan ülkelerde yaygın eğitimin yoksulluğu azaltma üzerindeki etkisi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (2), 47-64.
- [102] Çöllü, O. (2018). Göç olgusunun Türk sağlık sistemi üzerindeki etkileri: Suriyeli sığınmacılar örneği, H. H. Aygül ve E. Eke (Editörler), *21. Yüzyılda uluslararası göç ve mülteciler: Bir Türkiye perspektifi* içinde (s. 235-273). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- [103] Çuha, N. (1999). Türkiye'de göç olgusu ve Eskişehir il merkezinde kurulun göçmen mahalleler. *Erdem Dergisi*, 12(34), 82-90. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44365/548620>
- [104] Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck'in risk toplumu kuramı. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (14), 129-157.
- [105] Dağdemir, Ö. (1999). Türkiye ekonomisinde yoksulluk sorunu ve yoksulluğun analizi: 1987-1994. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 23-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huniibf/issue/30376/328028> (Erişim tarihi: 25.10.2021)
- [106] Dalfidan, F. (2019). *Çocukların yoksullukla baş etme stratejilerinin yeni çocukluk sosyolojisi bağlamında incelenmesi: İstanbul örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [107] Dalfidan, F. (2020). *Çocuk yoksulluğuna sosyolojik bakış: Eleştirel bir literatür değerlendirmesi*. *Journal of Economy Culture and Society*, (62), 397-414. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0005>

- [108] Dedeoğlu, S., Sefa Bayraktar, S. ve Çetinkaya, Ö. (2019). Yoksulun umudu çocuk: Türkiye’de Suriyeli tarım işçisi çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, (4), 2585-2610.
- [109] Demir, E. (2019). *Notlarım: Bilimsel araştırma paradigmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı.
- [110] Demir ve diğerleri (2016). Sığınmacıların / geçici koruma altına alınanların sağlık hizmetlerinden yararlanmasında mevcut durum ve yaşanan sorunlar, engeller. I. Ergin (Yayına hazırlayan), *Savaş, göç ve sağlık* içinde (s. 83-94). Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- [111] Demiral, N., Evin, H. ve Demiral, B. (2007). Yoksulluğun küreselleşmesi ve küresel yoksulluk. Küresel Yoksulluk: *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.
- [112] Demirtürk, R. B., Bozkuş, N., Cephe, A., Aktaş, B., Afşar, S. T. ve Çıngı, H. (2011). Yoksulluk düzeyinin modellenmesi üzerine bir araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14 (1), 30-67.
- [113] Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği (2021). Pandemi’de mülteci çocuk işçiliği raporu.https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/202106/pandemide_multeci_cocuk_emegi_somurusu.pdf Erişim tarihi: 12.06.2022
- [114] Develi, E. S. (2017), 21. Yüzyılda Göç Olgusu: Uluslararası Göç Teorilerinin Ekonomi Politikası, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (22), 1343-1353. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1014078> (Erişim tarihi: 30.11.2021)
- [115] Diker, N. P. ve Karan, O. (2021). Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları sosyal dışlanma ve geliştirdikleri direniş taktikleri: Ankara örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 281-321.
- [116] Dilek Türk, G. (2016). Türkiye’de Suriyeli mültecilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, (25), 145-157. DOI: 10.17829/midr.20162520723
- [117] Doğan, A. E. ve diğerleri (2014). Sorun alanı 8: Barınma ve konut. S. Karaca ve U. Doğan (Editörler), *Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalışmayı Sonuç Raporu* içinde (s. 62-64). Mersin: Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi (BİAMER) Yayını.
- [118] Doğan, M. (2019). *Temel eğitim kurumlarındaki Afgan uyruklu öğrencilerin sosyal entegrasyonunda okulun yeri: Karaman örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- [119] Doğanay, A., Ataizi, M., Şimşek, A., Salı, J. B. ve Akbulut, Y. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- [120] Doğu, E. (2022). Uluslararası koruma kapsamında bulunan Afganistan uyruklu yabancıların gelecek beklentileri: Nevşehir ili örneği. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 35-69.
- [121] Durgun, N. K. (2020). *Çanakkale ilindeki çocuk evlerinde kalmakta olan 13-18 yaş arası çocukların değer algıları ve kavramsallaştırmalarına yönelik nitel bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [122] Duvoux, N. and Papuchon, A. (2019). *Subjective poverty as perceived lasting social insecurity: Lessons from a french survey on poverty, inequality and the welfare state (2015-2018)*. London: International Inequalities Institute The London School Of Economics And Political Science Houghton Street London.
- [123] Ekmen, E. ve Koçak, O. (2020). Göçün Suriyeli ve Yemenli göçmenlerin aile yapıları üzerine etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, 167-205. <https://doi.org/10.26650/jspc.2020.79.0002>
- [124] Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi temel eğitim politikaları*. Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını.
- [125] Engelhardt, M. (2020). *Sığınmacı devrimi: Son göç dalgası dünyayı nasıl tümüyle değiştirdi?* (Çev: İ. Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [126] Ensari, M. Ş. ve Alay, H. K. (2017). Meslek seçimini etkileyen faktörlerin demografik değişkenler ile ilişkisinin araştırılması: İstanbul ilinde bir uygulama. *Humanitas*, 5 (10), 409-422. DOI: 10.20304/humanitas.358378
- [127] Erbay, E. (2013). Çocukların katılım hakkı üzerine bir Türkiye değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 38-54.
- [128] Ercan, L., Gürkan, U. ve Taştan Akdemir, N. (2019). Göç sürecinde göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(43), 4785-4792.
- [129] Erdoğan, M. M. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli mülteciler*. Ankara: Konrad Adenauer Stiftung Derneği: Türkiye Temsilciliği (Konrad Adenauer Stiftung Derneği).

- [130] Erkan, H. S. (2021). Suriyeli göçmenlerin Türkiye'yi tercihi üzerinden göç teorilerine yeniden bakış. *Ortadoğu Etütleri*, 13 (3), 421-445.
- [131] Erkul, E. (2021). *Çocuk yoksulluğunun ekosistem perspektifi temelinde analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [132] Erol, İ. ve Çayak, S. (2021). Eğitim yöneticilerinin küreselleşme bağlamında okullardaki eğitim teknolojileri ve uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 177-197. Doi:10.18026/cbayarsos.959224 (Erişim tarihi: 25.04.2022)
- [133] Erten, R. (2015). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu hakkında genel bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 3-51.
- [134] Etil, H. ve Demir, M. (2014). Pierre Bourdieu'nün bilim sosyolojisine katkısı: "Alan teorisi", "habitus" cini ve "refleksivite talebi". *Cogito Dergisi*, (76), 312-349.
- [135] Gencer, T. E. (2019). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [136] Gerşil, G. S. ve Yeşilyurt, H. (2014). Küreselleşme sürecinde yoksulluk: Türkiye'de ve dünyadaki perspektifi. *Session International Conference On Eurasian Economies*, 1-9.
- [137] Geyik Yıldırım, S. (2020). *Suriyeli kent mültecilerinin sosyal, kültürel ve ekonomik entegrasyonu (Küçükçekmece ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [138] Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2016). *Sosyoloji*, (Yayına Hazırlayanlar: S. Tüfekçioğlu, A. N. Durakbaşı ve F. Karapehlivan Şenel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- [139] Gordon, D., Nandy, S., Pantazis, C., Pemberton S. and Townsend, P. (2003). *The distribution of child poverty in the developing world*. United Kingdom: Centre for International Poverty Research University of Bristol.
- [140] Göksoy, S. (2019). Paradigma ve paradigmalar. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi (ULED)*, 1(1), 1-15.

- [141](2009). *Göç Terimleri Sözlüğü* (Editörler: R. Perruchoud ve J. R. Cross). (2. Baskı). Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Yayınları.
- [142](2013). *Göç Terimleri Sözlüğü* (Editörler: R. Perruchoud ve J. R. Cross). (2. Baskı). Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Yayınları.
- [143] Gökçek Karaca, N. ve Gökçek, C. B. (2014). Türkiye ve geçiş ekonomilerinde çok boyutlu yoksulluk ve insani gelişme. *International Conference On Eurasian Economies*, 1-10.
- [144] Gökmen, H. (2020). *Suriyeli göçmen öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyon sorunu (Bursa Yıldırım ilçesi örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [145] Göktuna-Yaylacı, F. (2017). Eskişehir yerel basınında “mülteciler” ve “Suriyeliler”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 1-40.
- [146] Göktuna-Yaylacı, F., Serpil, H. ve Yaylacı, A. F. (2017). Paydaşların gözünden mülteci ve sığınmacılarda eğitim: Eskişehir örneği. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, (22), 101-117.
- [147] Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. *Sosyoloji Dergisi Armağan Sayısı*, 1-22.
- [148] Gül, L. (2010). *Leyden yoksulluk çizgisinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [149] Gül, İ. (2021). Suriyelilere yapılan yardımlar ve kamusal hizmetlerin etkinliği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Yıl: 2021, 4 (1), 194-211. <https://doi.org/10.33712/mana.876959>
- [150] Gül, H. ve Şen, B. (2018). Yoksulluk: Tanım, olgu ve yaklaşımlar. B. Şen ve M. Ö. Taşkesen (Editörler), *Yoksulluk ve sosyal hizmet içinde* (s. 11-29). Konya: Eğitim Yayınevi.
- [151] Gül, M. ve Şaşman-Kaylı, D. (2020). Türkiye’deki Suriyeli üniversite öğrencilerinde sosyal dışlanma algısı üzerine nitel bir araştırma: Uşak üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 31(3), 985-1007.
- [152] Güllü, İ. (2015). Yeni çocuk sosyolojisi bağlamında Almanya’daki göçmen Türk çocuklarının dini toplumsallaşması. *Sosyoloji Divanı (Sosyoloji Dergisi)*, (6), 83-102.

- [153] Güllüpinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 53-85. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/800901>
- [154] Gültekin, M. ve Demir, Z. M. (2019). İlkokul matematik dersinde öz değerlendirmenin etkililiği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 88-106. Doi numarası: 10.17556/erziefd.442780
- [155] Gümüştin, D. (2017). Mülteci çocukların eğitimi ve uyumlarına yönelik yapılan müdahale programları üzerine bir derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5 (10), 247-264. DOI: 10.7816/nesne-05-10-03
- [156] Gün, S. (2010). *Yoksulluk döngüsü bağlamında sokakta çalışan çocuklar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [157] Gün, M., Yıldız, M. ve Güvendik, T. (2017). Suriyeli mülteci okul çağı çocuklarının eğitimi ve geleceğe yönelik görüşleri. *International Journal of Language Academy*, 5(2), 152-162. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3558>
- [158] Gürle, N. Ş. (2012). *İstanbul'da refakatsiz sığınmacı ve mülteci çocukların karşılaştıkları sorunlar ve uygulamalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [159] Gürsoy, F. ve diğerleri (2017). Göçmen çocukların kaygı düzeylerinin karşılaştırılmalı incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 113-127.
- [160] Güzel, B. (2019). *Türkiye-Gürcistan sınırında düzensiz göç hareketleri: Doğu Karadeniz örneğinde göçmen deneyimleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [161] Hacıhasanoğlu Aşılar, R. ve Yıldırım, A. (2018). Göçün Sosyal ve Ruhsal Etkileri ve Hemşirelik. Aydın Avcı, İ. (Editör). *Göç ve Göçmen Sağlığı* içinde (s. 10-20), 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri.
- [162] Hamed Jamshıdı, M. Q. (2020). *Kabil şehrinde çok boyutlu yoksulluk ölçümü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [163] Hartman, K. (2014). *Küresel çarkın dışında kalanlar: Tüketim toplumundaki yeni fakirlik*. (Çev: E. L. Bakaç). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- [164] Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi*, 3 (1), 29-63.
- [165] Hatipler, M. (2019). Boyut ve etkenleriyle sosyal dışlanmanın yoksullukla karşılaştırmalı ilişkisi. *Bilgi Dergisi*, 21 (1), 39-77.
- [166] Hatiboğlu Eren, B. (2016). Sosyal çalışma açısından insani ihtiyaçların değerlendirilmesine ilişkin modeller ve feminist katkılar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1),161-178. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/38633/448514>
- [167] Hayata Destek Derneği (2016). *İstanbul'daki Suriyeli mültecilere ilişkin zarar görülebilirlik değerlendirme raporu* (Raporu hazırlayan: A. Kaya ve A. Kırarç). İstanbul: Hayata Destek Derneği Yayını.
- [168] Hazan, J. C. (2018). Geçmişten geleceğe zorunlu göç: mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 183-197). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [169] İhlamur-Öner, S. G. (2018). Küresel bir göç ve mülteci rejimine doğru. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 577-600). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [170] İhlamur-Öner, S. G. (2018). Ulus-ötesi göç sürecinde dini ağlar ve örgütler. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 309-333). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [171] Işık, A. D. (2018). Subjektif yoksulluk: Leyden Yaklaşımı ile bir değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 51 (1), 71-100.
- [172] Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2009). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği*. (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [173] İbrahimoğlu, Z. (2011). Değişen paradigmlar dünyasından nitel ve nicel araştırmalara bakmak: Felsefi yaklaşımlardaki dönüşümü anlamak. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(40), 44-52.
- [174] İbrişim, N. (2008). *Yoksulluk, yoksulluğun ölçülmesi ve Türkiye üzerine analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- [175] İçduygu, A. (2015). Türkiye'ye yönelen düzensiz göç dalgaları içinde transit göç. M. M. Erdoğan ve A. Kaya (Derleyenler), *Türkiye'nin göç tarihi: 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye'ye Göçler* içinde (s. 279-294). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [176] İlhan, S. ve Yılmaz, M. (2017). Güvencesizliğin bireysel-toplumsal yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 1774-1793.
- [177] İnceler, D. (2019). *Kentsel yoksulluk: Sivas ili örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [178] İpek, M. (2015). Yeni yoksulluk ve Türkiye'de sosyal yardım paradoksu. *Karatahta / İş Yazıları Dergisi*, (1), 77-104.
- [179] İslamoğlu, E. B. (2021). *Suriyeli öğrencilerin Türkçe derslerindeki başarı ile diğer derslerdeki akademik başarıları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [180] Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun nedenleri ve yoksullukla mücadele yolları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [181] Kabaş, T. (2013). 2002 yılından sonra Türkiye'nin yoksullukla mücadele performansının değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, (164), 68-81.
- [182] Kaçar Tunç, G. (2020). Refakatsiz sığınmacı çocukların Avrupa'ya yönelik göç deneyimleri: Eleştirel bir literatür değerlendirmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (46), 2148-9424.
- [183] Kaçar Tunç, G. (2022). *Etno-kültürel karşılaşmalar ve toplumsal kabul: Konya'daki mülteci çocukların gündelik yaşam deneyimleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [184] Kahraman, F. (2018). *Mültecilik, refakatsizlik ve çocukluk: Suriyeli refakatsiz mülteci çocukların Türkiye'deki durumu*. H. H. Aygül ve E. Eke (Editörler), *21. yüzyılda uluslararası göç ve mülteciler: Bir Türkiye perspektifi* içinde (s. 211-233). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- [185] Kahraman, F. ve Sallan Gül, S. (2015). Türkiye'de çocuk yoksulluğu: Gaziantep üzerine bir araştırma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 339-366.
- [186] Kahya Nizam, Ö. ve Sallan Gül, S. (2017). Türkiye'de mültecilere yönelik yerleşim politikaları ve uydu kentler: Güvenlik kısılacında yaşamlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Göç Özel Sayısı), 1385-1410.

- [187] Kamarlı Altun, H. ve Seremet Kürklü, N. (2019). Göç ve beslenme sorunları. Y. Pekşen ve diğerleri (Editörler), *Göç ve Sağlık içinde* (s.110-120). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayını.
- [188] Kansu Karadağ, A. (2018). Göç, yoksulluk ve insan hakları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 485-498. DOI: 10.21492/inuhfd.477182
- [189] Kaplan, M. ve Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (1), 23-38.
- [190] Kara, S. (2017). Teknoloji ve toplumsal değişim ilişkisinin sosyal inşa kuramı bağlamında incelenmesi. *Dört Öge Dergisi*, 6 (12), 117-131.
- [191] Karabıyık, M. S. (2019). Yeni sosyolojilere doğru imkân ve fırsatlar: Bir disiplin olarak çocukluk sosyolojisi. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4 (7), 163-178. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57213/807900>
- [192] Karaca Dedeoğlu, A. (2018). *Mültecilerin ve geçici koruma sağlananların sağlık hakkı: Türkiye örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [193] Karadağ, M. A. (2015). *Tek boyutlu ve çok boyutlu yoksulluk ölçümleri: Türkiye uygulaması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [194] Karadağ, M. A. ve Saraçoğlu, B. (2015). Çok boyutlu yoksulluk analizi: Türkiye-AB karşılaştırması. *Amme İdaresi Dergisi*, 48 (4), 129-159.
- [195] Kardam, F. ve Yüksel, İ. (2004). Kadınların yoksulluğu yaşama biçimleri: Yapabilirlik ve yapabilirlikten yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi*, (26), 45-72.
- [196] Karakılıç, İ. Z. ve Zırh, B. C. (2020). Göçmenlerin aynasından Kovid-19 salgınında dünya. *TESEV Değerlendirme Notları*, 2020/11, www.tesev.org.tr/tr/research/gocmenlerin-aynasindan-kovid-19-salgininda-dunya
- [197] Karaküçük, S., Ayyıldız Durhan, T. ve Çakır, M. (2020). Türkiye’de geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin boş zaman davranışlarına etki eden faktörler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 510-528.
- [198] Kavak, İ. (2021). Göçün kaybolan çocukları. *İNSAMER, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi’nde yer alan analiz*. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-gocun-kaybolan-cocuklari.pdf> (Erişim tarihi: 04.05.2022)
- [199] Kaya, S. (2018). *Çocuk yoksulluğu: Türkiye’de mevcut durum analizi ve ülke örnekleriyle karşılaştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- [200] Kaya, M. (2020). Türkiye’deki Suriyeli mülteci gruplara yönelik şiddet. *TİHEK Akademik Dergisi*, (4-5), 231-243.
- [201] Kaya, S., Güzel Polat, Ö. ve Yiğit, R. (2020). Evrensel çocuk hakları kapsamında mülteci çocuklar. *Sağlık ve Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 79-84.
- [202] Kaya, A., Rottmann, S. B., Aras Gökalp, N. ve Şahin Mencütek, Z. (2021). *Koruma, kabul ve entegrasyon: Türkiye’de mültecilik*. (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- [203] Kaya, M. ve Şahin, H. (2021). Harran Üniversitesi’ndeki Suriyeli öğrencilerin akademik entegrasyon süreçlerinin analizi. *İnsan&Toplum Dergisi*, (12), 1-45. DOI: 10.12658/M0627 insan & toplum, 2021. insanvetoplum.org
- [204] Kayataş, G. D. (2014). *Yoksullukla mücadelede istihdam politikalarının rolü*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- [205] Kaygalak, S. (2001). Yeni kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun mekansal yoğunlaşması: Mersin / Demirtaş Mahallesi örneği. *Praksis Dergisi*, (2), 124-172.
- [206] Kaypak, Ş. (2013). Yoksulluğun değişen yüzü; kentsel yoksulluk ve sosyal dışlanma. *Sosyal Adalet İçin İnsan Hakları: Sosyal Haklar Konferansı Bildiriler Kitabı*, (Editörler: K. Akkoyunlu Ertan, Filiz Kartal ve Y. Şanlı Atay), Ankara: TODAİE, 261-282.
- [207] Kekeç, N. C. ve Üstün, A. (2022). Mülteci öğrencilerin diğer öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkilerine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *International Academic Social Resources Journal*, 7 (35), 310-320. Doi Number <http://dx.doi.org/10.29228 /ASRJOURNAL.57835>
- [208] Keskin, A. (2019). *Ortaokullardaki mülteci öğrencilere yönelik öğretmen ve öğrencilerin tutumlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [209] Kılıç, G. ve Özkor, D. (2019). *Suriyeli çocukların eğitimi araştırma raporu*. (1. Baskı). İstanbul: Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını.
- [210] Kılıç, M. (2021). Akademisyenlerin “serbest zaman yoksunluğuna” etki eden unsurlar: Düzce Üniversitesi örneği. *Sosyolojik Düşün Dergisi*, 6 (1), 89-111. DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.931696>
- [211] Kılıç, J. ve Tunçsiper, B. (2021). Çok boyutlu yoksulluk ile ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ve bazı ülkeler için sistem GMM analizi (2010-2018). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (4), 101-114.

- [212] Kılınç Adanalı, Y. (2019). İktisat felsefesi: İktisadi ilişkilerin doğası nedir? M. Arıcı, Y. K. Adanalı (Editörler), *Felsefeye giriş, Temel problemlere sistematik yaklaşım* içinde (s.399-428). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- [213] Kılınç, P. (2020). Suriyeli sığınmacı çocukların sosyolojik profili (Elazığ ili örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [214] Kınacı, Ş. N. (2020). Çocuk Yoksulluğu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 81-87. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1468048>
- [215] Kızıl, Ö. ve Dönmez, C. (2017). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılara sağlanan eğitim hizmetleri ve sosyal bilgiler eğitimi bağlamında bazı sorunların değerlendirilmesi. *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, (4), 207-239.
- [216] SGDD-ASAM (2020). *Kovid-19’un mülteciler üzerindeki etkisine ilişkin raporlara dayalı sistematik bir derleme*. (Hazırlayanlar: D. Küçükşen ve N. Gök Sayın). Ankara: Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği Yayınları.
- [217] Kocaman, V. (2004). *Wallerstein’in dünya sistemi yaklaşımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [218] Kongar, E. (2017). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. 19. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- [219] Köşer Akçapar, Ş. (2018). *Uluslararası göç alanında güvenlik algılamaları ve göçün insani boyutu*. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 563-575). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [220] Kudubeş, İ. E., Kudubeş, A. A. ve Bektaş, M. (2017). Küreselleşmenin yarattığı yoksulluk: Çocuk yoksulluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14 (1), 79-85.
- [221] Kurnaz, Ş. A. (2007). Çocuk yoksulluğu. *Aile ve Toplum*, 3 (12), 47-55.
- [222] Kurnaz, Ş. A. (2009). *Türkiye’de çocuk yoksulluğu*. Yayımlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- [223] Kuzu, A. (2013). *Araştırmaların planlanması*. A. A. Kurt (Editör), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 19-46). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- [224](2021). *Küçük küçük ülkeler yaratmak: Ebeveyn ve gençlerin gözünden Türkiye’de yaşayan mülteci çocukların eğitime erişimi araştırması raporu*. İzmir: Mültecilerle Dayanışma Derneği, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği Yayınları.

- [225] Limanlı, Ö. (2020). Türkiye’de çocuk yoksulluğu: Bir yeniden değerlendirme. *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 158-173. DOI: 10.35333/JORE.2020.236
- [226] Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- [227] Mayring, P. (2000). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. (Çev: A. Gümüş ve M. S. Durgun). Adana: Baki Kitabevi.
- [228] Meckl, J. and Bohnet, A. (2017). *Three essays on income growth, poverty and inequality*. Dissertation to obtain the Doctoral Degree at the Faculty of Economics and Business Studies Justus-Liebig-University Giessen.
- [229] Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi (2014). *Suriyeli göçmenlerin sorunları çalıştay sonuç raporu*. (Editörler: Servet Karaca ve Uğur Doğan). Mersin: BİAMER Yayını.
- [230] Müderrisoğlu, S., Semerci, P. U., Çakar, B. Y., Karatay, A. ve Akkan, B. E. (2013). *Çocuk Refahı Belgesi*. UNICEF: Türkiye Temsilciliği.
- [231] Okumuş, S. (2017). Ellul Jacques (Çev.:Musa Ceylan) (2003). Teknoloji Toplumu, İstanbul: Bakış Yayınları, Düşünce Dizisi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 461- 467.
- [232] Okutan, E. ve Turgut, R. (2018). Çocuk yoksulluğunun farklı bir etnik grup olan roman çocukları açısından değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), 132-146.
- [233] Orhan, A. ve Demir, S. (2019). Gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçümünde Gini Katsayısı mı Theil Endeksi mi? *II. International Conference on Emprical Economics and Social Science*, Bandırma, s. 1331-1345.
- [234] Öksüz Karademir, C. ve Kaya, M. (2020). Sınıf eşitsizliğinin bourdieu’nun sermaye ve habitus kavramları üzerinden değerlendirilmesi: Parazit filminin betimsel analizi. *TRTakademi*, 6 (10), 645-667.
- [235] Önder Erol, P. (2016). Modernite projesinin kökenleri, dinamikleri ve sonu. *Sosyoloji Dergisi*, (33), 49-66.
- [236] Önür, H. (2013). Gelir düzeyinin eğitim imkanlarından yararlanma düzeyine etkisi: Süleyman Demirel Fen Lisesi ve Atatürk Lisesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (18), 259-277.

- [237] Gökhan Oral, G., Sözer Dabanlıoğlu, S. ve Demircan, T. (2016). Yerinden olmak, kimliğinden olmak mı? göçün kimlik üzerine etkileri, nesilden nesle intikal ve mülteciler hukuku üzerine. S. Koç, M. Can ve N. Arıcan (Editörler). *5. Tıp Hukuku Günleri: Savaş, Mültecilik ve Felaket Kurbanlarının Kimliklendirilmesi* içinde (s. 83-91), İstanbul: Adli Tıp Uzmanları Derneği (ATUD) Yayını.
- [238] Özcan, S. E. (2016). Yoksulluk göstergesi olarak hoşnutsuzluk endeksi, Türkiye için bir deneme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 294-313. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/26800/283371>
- [239] Özcan Aktan, T. ve Cordan, Ö. (2017). Suriyeli mülteciler için iç mekan konut tasarımına yönelik çözüm önerileri. *İÇLİS-II / İç Mimarlık Lisansüstü Çalışmalar Sempozyumu-II*, İstanbul, 75-81.
- [240] Özdemir, A. M. ve Yücesan Özdemir, G. (2005). Küresel kapitalizmde çocuk emeğinin ekonomi politigi: Çocuk işçilerin “oyun” hakkı var mıdır? *TBB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 8-15.
- [241] Özden, F. (2021). *Mülteci öğrencilerin okula uyum süreçlerine yönelik gerçekleştirilen eğitsel etkinliklerin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- [242] Özdoğru, M. (2020). *Okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışları ile kurumsal itibar algısı arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [243] Özerkmen, N. (2012). Toplumsal bir olgu olarak şiddet. *Akademik Bakış Dergisi*, (28), 1-19.
- [244] Özerim, G., Telli, M. B. ve Karaca, L. (2020). *Türkiye’deki genç mültecilere yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi için durum ve ihtiyaç analizi çalışması raporu*. İzmir: Genç Mültecileri Destekleme Programı.
- [245] Özgöker, U. ve Doğan, G. (2019). *Uluslararası göç ve mülteci krizi*. İstanbul: DER Yayınları.
- [246] Özgökçeler, S. (2006). *Sosyal dışlanma sorunsalı ve engellilerin sosyal politikası bağlamında değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [247] Özgür, E. M. (2018). Küresel göçün sosyo-mekânsallığı: Ulusötesi mekânlar / yerelötesi yerler, topluluklar ve kimlikler. *Cografî Bilimler Dergisi*, 16 (1), 1- 35.
- [248] Özservet, Y. Çakırer ve Sirkeci, İ. (2016). Editörden: Çocuklar ve göç. *Göç Dergisi*, 3 (1), 1- 4.
- [249] Özsöz, C. (2014). Pierre Bourdieu: Simgesel şiddet, eğitim, iktidar. G. Çeğin, E. Göker ve N. Ökten (Editörler), *Cogito Dergisi* içinde (s. 290-311). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- [250] Öztornacı, B. ve Veziroğlu, P. (2012). Küreselleşme ve Türkiye’de kırsal yoksulluk. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, Konya, 290-298.
- [251] Öztürk, L. ve Aktar, İ. (2009). Karadeniz Bölgesi illerinde kamu tarım yatırımları dağılımının Gini Katsayısı ile ölçülmesi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6 (21), 113-122.
- [252] Özyılmaz, A., Bayraktar, Y. ve Toprak, M. (2019). Göçmen havaleleri ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine ampirik bir çalışma: 1974-2018 Türkiye deneyimi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 2038- 2052.
- [253] Padır, A. B. (2020). *Yoksulluk sorunu ve İstanbul’da yaşayan bireylerin yoksulluk algısı üzerine bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [254] Palabıyık, A. (2020). Pierre Bourdieu sosyolojisinde habitus, sermaye ve alan üzerine. *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (1), 1-22.
- [255] Polat, S., Erdoğan, M. ve Bal, H. (2020). Yoksulluk nedenlerine ilişkin yapılan atıfların sosyolojik analizi. *Social Science Development Journal Dergisi*, 5 (20), 30-42. Doi Number: <http://dx.doi.org/10.31567/ssd.254>
- [256] Polat, O. (2017). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 15-34. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27591/290653>
- [257] Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya*. (Çev: M. Pekdemir). Birinci Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [258] Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2018). *Klasik sosyoloji kuramları*. (Çev: H. Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- [259] Rutter, J. (2006). *Refugee Children in the UK*. London: Open University.
- [260] Sağıroğlu, A. Z. (2015). Türkiye’nin değişen göç karakteri. *Sosyoloji Divanı (Sosyoloji Dergisi)*, (6), 9-30.
- [261] Saklan, E. (2018). *Türkiye’deki Suriyeli eğitim çağı çocuklarının eğitim süreçleri üzerine bir çözümleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [262] Saldana, J. (2022). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı*. (2. Baskı), (Çeviri Editörleri: A. Tüfekçi ve S. N. Şad). Ankara: Pegem Akademi.

- [263] Sallan Gül, S., Türkmen, E. ve Kahya Nizam, Ö. (2019). Türkiye’de emeğin en savunmasız hali: Şanlıurfa’da Suriyeli mülteci çocuk işçi olmak. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (2), 917-940.
- [264] Sağiroğlu, A. Z. (2017). Geçici koruma statüsündeki bireyler. M. Baloğlu, E. Göv ve T. Bağrıaçık (Editörler), *Geçici koruma statüsündeki bireylere yönelik rehberlik hizmetleri kılavuz kitabı* içinde (s. 46-70). Ankara: MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- [265] Sarı Gerşil, G. ve Yeşilyurt, H. (2014). Küreselleşme sürecinde yoksulluk: Türkiye’de ve dünyadaki perspektifi. *International Conference On Eurasian Economies (Session)*, 1-9.
- [266] Sarıer, Y. (2020). Türkiye’de mülteci öğrencilerin eğitimi üzerine bir meta-sentez çalışması: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3 (1), 2020, 80-111.
- [267] Sarvan, S. ve Efe, E. (2020). Suriyeli çocuk mülteciler ve sorunları. *Balıkesir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 55-62. Available online at: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/balikesirsbd>
- [268] Savar, E. ve Kedikli, U. (2019). Türkiye’de mülteci ve sığınmacılara sağlanan imkânlar ve uyum sorunları: Çankırı örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (4), 1119 - 1142.
- [269] Seipel, M. M. O. (2003). Global poverty: No longer an untouchable problem. *International Social Work*, 46 (2), 191-207.
- [270] Semerci, P. U. ve Erdoğan, E. (2014), *Türkiye’de çocukların gözünden çocuğun iyi olma hali alanlarının ve göstergelerinin tanımlanması ve değerlendirilmesi*. Ankara: UNICEF Türkiye Ofisi Sosyal Politika Birimi.
- [271] Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma*. (Çev: Yavuz Alogan). (1. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [272] Sert, D. Ş. (2018). Uluslararası göç yazınında bütünleyici bir kurama doğru. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Derleyenler), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 29-47). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [273] Sever, Ş. (2020). *Mülteci ve sığınmacı çocuklara yönelik sosyal politikalar: Türkiye, Almanya ve İtalya karşılaştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [274] Sezgin, H. (2019). Avrupa’da kayıp refakatsiz mülteci çocuklar. *İNSAMER*, 1-14.

- [275] Sezgin, S. ve Fırat, M. (2020). Covid-19 pandemisinde uzaktan eğitime geçiş ve dijital uçurum tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6 (4), 37-54.
- [276] Shaherhawasli, K. ve Güvençer, E. N. (2021). *Suriyeli mülteciler ve Türk toplumu arasındaki uyum: Fırsatlar ve tehditler raporu* (Çev: Ö. A. Ala). İstanbul: İNSAMER Yayınları.
- [277] Shepherd, A. (2007). *Understanding and explaining chronic poverty: an evolving framework for phase iii of cprc's research*. London: Chronic Poverty Research Centre, Overseas Development Institute.
- [278] Sirkeci, İ. ve Göktuna Yaylacı, F. (2019). Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar. Filiz Göktuna Yaylacı (der.) içinde, *Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* (s.15- 39) Londra: Transnational Press London.
- [279] Sormaz, F. ve Yüksel, H. (2012). Değişen çocukluk, oyun ve oyuncağın endüstrileşmesi ve tüketim kültürü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), 985 -1008.
- [280] Soyalp, I. Ö. (2016). Suriye’den gelen göç ve çocukların mevcut durumu, *Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu: Suriye’den Gelen Mülteciler Sonrası Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri* konferansında sunulan bildiri. <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2019/06/turkiyede-cocuk-isciligi-sorunu.pdf> (Erişim tarihi: 12.06.2022)
- [281] Sözer, M. A. ve Işıker, Y. (2021). Suriyeli öğrencilerin eğitim süreçlerinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 183-200. DOI: 10.31592/aeusbed.803095
- [282] Suárez-Orozco, C. (2016). Göçmen aileler ve çocukları: Uyum ve kimlik oluşumu. (Çev: Özlem Aydoğmuş Ördem). *Route Educational and Social Science Journal*, 3 (5), 28-40.
- [283] Subedi, D. (2016). Explanatory sequential mixed method design as the third research community of knowledge claim. *American Journal of Educational Research*, 4 (7), 570-577.
- [284] Şahbaz, H. (2020). Ülke içi göçlerde Eskişehir ilinin yeri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25 (44), 107-124.

- [285] Şahin, T. (2009). *Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi*. Yayımlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- [286] Şahin, C. (2011). Bir göçmen kenti olarak Eskişehir ve Eskişehir'in sosyo-kültürel yapısında Tatar kimliği. *İdealkent Dergisi*, (3), 220-243.
- [287] Şen, B. (2018). *Küreselleşme, yoksulluk ve sosyal hizmet*. B. Şen ve M. Ö. Taşkesen (Editörler), *Yoksulluk ve sosyal hizmet içinde* (s. 31-47). Konya: Eğitim Yayınevi.
- [288] Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla mücadele stratejisi olarak mikro kredi uygulaması: Eskişehir ili örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 59-89.
- [289] Şener, D. K. ve Ocakçı, A. F. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerine çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13 (1), 57-68.
- [290] Şenkal, A. (2021). *Yoksulluğun politik ekonomisi*. (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- [291] Şenol, D. ve Taş, S. (2020). Çocukluğa yönelik sosyolojik teorilerin paradigma düzeyinde sınıflandırılması. *EKEV Akademi Dergisi*, (83), 185-202.
- [292] Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [293] Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk*. (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [294] Şimşek, D. (2017). Göç politikaları ve “insan güvenliği”: Türkiye’deki Suriyeliler örneği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (140), 11-26.
- [295] Şimşek, D. (2019). Suriyeli mültecilerin Avrupa’ya yayılımı: Analitik ve karşılaştırmalı bir değerlendirme. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 491-516. DOI: 10.31679/adamakademi.622045

- [296] Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2012). Türkiye’de ve Dünya’da yoksulluk üzerine bir araştırma, *International Conference On Eurasian Economies, SESSION 3D: Büyüme ve Gelişme III*, 423-430.
- [297] Taş, F. (2019). *Türkiye’de yaşayan suriyelilere yapılan insani yardımlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [298] Tekten Aksürmeli, Z. S. ve Sağlam, S. (2021). Geçim Stratejilerinin Yerlilik ve Göçmenlik Ekseninde İncelenmesi: *Gaziantep Örneği*. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2) 790-820.
- [299] Temiz, H. E. (2008). Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (2), 61-100.
- [300] *The Chronic Poverty Report (2008-2009)*. Escaping poverty traps, (cprc director: andrew shepherd), overseas development institute chronic poverty research centre. Manchester: Brooks World Poverty Institute School of Environment and Development The University of Manchester Humanities Bridgeford Street Manchester.
- [301] Topaloğlu, H. (2020). *Mültecilerin sosyal içerilmeleri bağlamında eğitime erişimlerinde yaşanan problemler ve çözüm önerileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [302] Topal Demiroğlu, E. (2022). Yerel yönetimler ve göçmen yanlısı toplumsal hareketler: Belediye aktivizmi, sığınak kentler ve mülteci kentleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 629-650.
- [303] Topgül, S. (2013). Türkiye’de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 277-296.
- [304] Tos, H. ve Gökce, D. (2021). Suriyeli mültecilerin sosyal dışlanma sorunsalının “kapsayıcı kent” yaklaşımıyla değerlendirilmesi: Tarsus (Mersin) kenti örneği. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 110-141.
- [305] Tosun, S. ve Azazi, H. (2019). Yerel’de mülteci ve sığınmacılara yönelik sosyal politika uygulamaları: Balıkesir örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14 (2), 213-234.
- [306] Touraine, A. (2017). *Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz?* (Çev: O. Kunal). (5. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [307] Tunalı, S. B., Gözü, Ö. ve Özen, G. (2016). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması: Karma araştırma yöntemi. *eKurgu: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24 (2), 106-112.

- [308] Tunca, H. Ö. ve Karadağ, A. (2018). Suriye’den Türkiye’ye göç: Tehditler ve fırsatlar. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28 (2), 47-68.
- [309] Tunçsiper, B. ve Kabakçı Günay, E. (2021). Yeni bir yoksulluk ölçüm yöntemi olarak küresel çok boyutlu yoksulluk endeksinin düşük gelirli ülkeler bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimlerde Güncel ve Seçme Yazılar*, 1-17.
- [310] Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2014). Göç ve yoksulluk kıskacında yıkılan bir kent: Van. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (2), 1-23.
- [311] Tüzün, I. (2017). Türkiye’de mülteci çocukların eğitim hakkını ve karşılıklı uyumu destekleyen yaklaşımlar, politikalar ve uygulamalar. *European Liberal Forum*, 6-32.
- [312] Uğur, M. S. (2011). *İnsani gelişme yaklaşımı ve neoliberal politikaların gelişmekte olan ülkeler açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [313] Uğur, S. B. (2018). Geçmişten günümüze şekillenen çocukluk algısı ve çocuk yetiştirme pratikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (45), 227-247.
- [314] Ulu, A. S. (2021). İnsan hakları bakış açısı ile Türkiye’de yoksulluk istatistikleri üzerine bir değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10 (28), 537-555.
- [315] UNICEF. (2014). *Refakatsiz ve ailesinden ayrı düşmüş çocuklara ilişkin kurumlararası rehber ilkeler*. (Çev: C. Çetiner). Cenevre.
- [316] UNICEF. (2019). *Türkiye - UNICEF ülke işbirliği programı*. Yıllık Raporu.
- [317] UNICEF. (2019). *Türkiye’de geçici koruma altındaki çocukların eğitimine ilişkin istatistik raporu*.
- [318] Uyanık, Y. (1999), Dualist (ikili) işgücü piyasası teorisi. *G. Ü. İ. İ. B. F. Dergisi*, (3), 1-7. dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287983
- [319] Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk olgusu ve Dünya Bankası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 155-173.
- [320] Üstün, A., Bayar, A. ve Bozkurt, E. (2017). Mülteci çocukların ailelerinin algılarına göre eğitim sorunları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 4 (12), 747-755. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/982668>

- [321] Xu, K. (2013). The Sen-Shorrocks-Thon index of poverty intensity. *Encyclopedia of the Quality of Life Research Edited by Alex C. Michalos To be published.*
- [322] Weng Wai, C. C. and Gen, T. Z. (2019). *The absolute vs relative poverty conundrum.* Kuala Lumpur: Khazanah Research Institute.
- [323] Yavuz, Ö. (2015). Türkiye'deki Suriyeli mültecilere yapılan sağlık yardımlarının yasal ve etik temelleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (30), 265-280.
- [324] Yavuzkanat, P. (2013). *Türkiye'de illerin yoksulluk riskinin ölçülmesi üzerine bir yöntem önerisi.* Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.
- [325] Yenen, E. T. ve Ulucan, P. (2020). Uzman görüşleri doğrultusunda Türkiye'de yaşayan mülteci çocukların sorunlarına yönelik çözüm önerileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10 (1), 292-305.
- [326] Yeşil, V. (2020). *Küresel yer değiştirmenin sosyal boyutu: Afgan sığınmacılar.* (1. Basım). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- [327] Yetkin, M. K. (2017). *Sığınmacıların günlük yaşam deneyimleri, temel sorunları ve sorunlarla başetme stratejileri: Eskişehir örneği.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [328] Yıldırım, A. (2018). Göç ve mülteciler ekseninde MEB'in politikalarının süreç yönetimi bağlamında değerlendirilmesi. H. H. Aygöl ve E. Eke (Editörler), 21. Yüzyılda uluslararası göç ve mülteciler: Bir Türkiye perspektifi içinde (s. 123-148). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- [329] Yıldırım, A. (2019). Türkiye'de yoksulluk ve yoksullukla mücadele. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1 (1), 15-33.
- [330] Yıldız, H. (2012). *Sosyolojik kurama katkıları açısından Georg Simmel.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Elazığ Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [331] Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve kentsel yoksulluk: Sosyolojik bir perspektif. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 257-287.
- [332] Yılmaz, Z. (2012). *Yoksulları ne yapmalı?* (1. Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.

- [333] Yılmaz, M. (2020). *Suriyeli mülteci öğrencilerin okul ortamına uyumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- [334] Yılmaz, C. (2020). Bourdieu’da temel kavramlar ve simgesel şiddet analizi. *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, (1), 161-179.
- [335] Yuncu, L. D. (2005). *İki yoksulluk yaklaşımı: A. Sen’in yapabilirlikten yoksunluk teorisi ve toplumsal dışlanma çerçevesinin karşılaştırması*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 1-48.
- [336] Yüce, E. (2018). *Geçici koruma altında bulunan Suriyeli öğrencilerin okula uyumları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [337] Yüce, N. (2020). *Sosyal medyada çocuk istismarı: Instagramda ebeveynler tarafından çocukların kullanımı üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [338] Zaman, T., Dünder, E. ve Aydın, S. (2019). Gini katsayısını etkileyen faktörlerin beta regresyon yöntemi yardımı ile belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 12 (1), 235-240.
- [339] Ali Kayalar, Mülteciler hangi telefonları kullanıyor?, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ali-kayalar/multeciler-hangi-telefonlari-kullaniyor-1430009/> Erişim tarihi: 09.06.2022
- [340] Ayşenur Yılmaz, *Dünya mülteci çocukları: Haklar ve ihlaller*, <https://tasam.org> Erişim Tarihi: 02.03.2021 / 07.04.2022
- [341] Emin, M. N. (2016). *Türkiye’deki Suriyeli çocukların eğitimi: Temel eğitim politikaları*, SETA, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi-pdf.pdf Erişim tarihi: 14.11.2021
- [342] Eva Ludi, *Poverty brief - Understanding poverty*, <https://www.shareweb.ch/site/PovertyWellbeing/Documents/SDC%20Poverty> Erişim tarihi: 18.12.2021
- [343] Gabriel Kessler and María Mercedes Di Virgilio, *The new urban poverty: Global, regional and Argentine dynamics during the last two decades*, <https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle> Erişim tarihi: 18.01.2022
- [344] Gaurav Kumar, *Yoksulluk nedir ve türleri nelerdir?*, <https://m.jagranjosh.com/general-knowledge/what-is-poverty-and-its-types-1523453034-1> Erişim tarihi: 25.01.2022

- [345] Gürsoy, Ö. B. ve Dodurka, B. Z. (2016), Türkiye’de kırsal yoksulluğun güncel durumu üzerine bir inceleme, <https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr> Erişim tarihi: 16.01.2022
- [346] Ive Marx ve Karel Van Den Bosch, *On poverty measurement in an enlarged eu context: Conventional and alternative approaches*, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1001617/4577263/1-1-I-MARX.pdf> Erişim tarihi: 30.12.2021
- [347] Joanna Mack, *Mutlak ve genel yoksulluk*, <https://www.poverty.ac.uk/definitions-poverty/absolute-and-overall-poverty> Erişim tarihi: 23.12.2021
- [348] *Kentsel yoksulluk, göç ve sosyal politikalar komisyonu raporu*. <https://webdosya.> Erişim tarihi: 18.03.2020
- [349] *Köklerinden Koparılanlar*, <https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/> Erişim tarihi: 07.04.2022
- [350] Kuivalainen S. (2014). *Öznel yoksulluk*. Michalos AC (eds) Yaşam Kalitesi Ansiklopedisi ve Refah Araştırması, Dordrecht https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_2900 Erişim tarihi: 05.01.2022
- [351] *Instituto nacional de estadística, poverty and its measurement the presentation of a range of methods to obtain measures of poverty*, https://www.ine.es/en/daco/daco42/sociales/pobreza_en.pdf Erişim tarihi: 05.01.2022
- [352] Om Prakash Mathur, Urban poverty in Asia: Study prepared for the Asian Development Bank, <https://www.adb.org/sites/default/files/project-document/81002/urban-poverty-asia.pdf> Erişim tarihi: 18.01.2022
- [353] Mehmet Tez, *Mülteciler için teknoloji*, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar> Erişim tarihi: 09.06.2022
- [354] Michelle Sowe, *Global poverty*, <https://www.australiancollaboration.com> Erişim tarihi: 19.12.2021
- [355] Murat Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeli mülteciler*, <https://www.kas.de/documents/> Erişim tarihi: 25.06.2022
- [355] Mustafa Ruhi Şirin, *Çocuk modernleşmesi ve çocuk edebiyatı*, <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/06/20160608.pdf> Erişim tarihi: 30.03.2021
- [356] Müzeyyen Yüce, *Çocuk işçiliği: Eğitimden uzak, sokaklara yakın*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/cocuk-isciligi-egitimden> Erişim tarihi: 12.06.2022

- [357] UNDP, 2020, *Human Development Indicators*, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library> Erişim tarihi: 07.01.2022
- [358] UNICEF (2019). *Türkiye’de geçici koruma altındaki çocukların eğitime ilişkin istatistik raporu*, <https://www.unicef.org/turkey/media> Erişim tarihi: 09.05.2022
- [359] *Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin 1954 Sözleşmesi*, <https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler> Erişim tarihi: 29.04.2021
- [360] *Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin 1954 Sözleşmesi*, <https://diabgm.adalet.gov.tr> Erişim tarihi: 29.04.2021
- [361] Yaşar, S. (2020), *Avrupa’da kayıp mülteci ve göçmen çocuklar*, https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2020/05/1589229233.pdf Erişim tarihi: 29.04.2021
- [362] https://www.unicef.org/turkey/media/2291/file/TURmedia_Uprooted-ES-Turkish.pdf%20.pdf Erişim Tarihi: 02.03.2021
- [363] <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty> Erişim tarihi: 18.12.2021
- [364] https://www.ailevecalismasi.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonergeler/refakatsiz_cocuklar-yonergesi.pdf Erişim tarihi: 05.04.2021
- [365] <https://byjus.com/free-ias-prep/difference-between-absolute-poverty-and-relative-poverty/> Erişim tarihi: 01.01.2022
- [366] <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BClenleri/unicef-iom-%C3%A7ocuklar> Erişim tarihi: 19.04.2021
- [367] <https://www.milliyet.com.tr/gundem/turkiye-de-230-bin> Erişim tarihi: 30.04.2021
- [368] <https://www.dw.com/tr/avrupada-en-az-18-bin> Erişim tarihi: 30.04.2021
- [369] <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500>. Erişim tarihi: 13.09.2021
- [370] <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> Erişim tarihi: 02.10.2021
- [371] https://www.mfa.gov.tr/cocuk-haklari-konusunda-turkiye_de-yapilan-calismalar.tr.mfa Erişim tarihi: 02.10.2021
- [372] <https://www.unicef.org/turkey/media/7351/file/UNICEF> Erişim tarihi: 20.10.2021
- [373] <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> Erişim tarihi: 19.10.2021

- [374] <https://www.meb.gov.tr/multeci-cocuklarin-egitime-kazandirilmasi-icin-destek>
Erişim tarihi: 19.10.2021
- [375] <http://www.egitimdebirlikteyiz.org/> Erişim tarihi: 19.11.2021
- [376] http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php Erişim tarihi: 05.12.2021
- [377] http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri
Erişim tarihi: 05.12.2021
- [378] <https://www.habitatforhumanity.org.uk/blog/2018/09/relative-absolute-poverty/>
Erişim tarihi: 23.12.2021
- [379] <https://www.endpoverty.org/blog/relative-poverty-vs> Erişim tarihi: 23.12.2021
- [380] <https://www.economicshelp.org/blog/glossary/definition-of-absolute-and-relative-poverty/> Erişim tarihi: 01.01.2022
- [381] https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/2019-multidimensional-poverty-index--mpi--results.html Erişim tarihi: 06.04.2022
- [382] <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/UNHCR-Turkey-Factsheet-February-2022.pdf> Erişim tarihi: 09.05.2022
- [383] UNHCR 2021 Mid-Year Statistical Report and UNHCR data finder platform; UNHCR, Türkiye Bilgi Formu, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2022/03/UNHCR-Turkey-Factsheet-February-2022.pdf>
Erişim tarihi: 09.05.2022
- [384] <https://dep.manas.edu.kg/img/files/11/Yoksullu%C4%> Erişim tarihi: 19.05.2022
- [385] <https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci> Erişim tarihi: 23.05.2022
- [386] <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve> Erişim tarihi: 23.05.2022
- [387] <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> Erişim tarihi: 24.05.2022
- [388] <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812> Erişim tarihi: 08.06.2022
- [389] <https://www.unhcr.org/tr/25197-unhcr-raporu-koronavirus-multecilerin-egitimi-icin-buyuk-bir-tehdit-dunyadaki-multeci-cocuklarin> Erişim tarihi: 09.06.2022
- [390] <https://t24.com.tr/haber/uluslararası-calisma-orgutu-cocuk-isci-sayisi-artiyor,1040035> Erişim tarihi: 12.06.2022

- [391] <https://www.genel-is.org.tr/multeciler-ve-calisma-hayati,2,19627#.Yqi6W3ZBzIU>
Erişim tarihi: 14.06.2022
- [392] <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/d%C3%BCnya-%C3%A7ap%C4%B1nda-yakla%C5%9F%C4%B1k> Erişim tarihi: 20.06.2022
- [393] <https://www.tuicakademi.org/suriyeli-siginmacilara-yonelik-stkların-faaliyetleri/>
Erişim tarihi: 25.06.2022
- [394] <https://kizilaykart.org/suy/tr/index.html> Erişim tarihi: 30.06.2022
- [395] <https://www.unicef.org/turkiye/media/12856/file> Erişim tarihi: 30.06.2022
- [396] <https://multeciler.org.tr/yabancilara-yonelik-sosyal-uyum-yardimi-programi-suy/>
Erişim tarihi: 30.06.2022
- [397] <https://multeciler.org.tr/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti-sed-nedir/> Erişim tarihi: 30.06.2022
- [398] <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yarım-programlarimiz/>
Erişim tarihi: 30.06.2022
- [399] <https://tr.euronews.com/2019/06/20/dunya-genelinde> Erişim tarihi: 07.07.2022
- [400] <https://acikradyo.com.tr/nereye-dogru/2021-itibariyle-dunya> Erişim tarihi: 07.07.2022
- [401] <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1>
Erişim tarihi: 07.07.2022
- [402] https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish
Erişim tarihi: 07.07.2022
- [403] <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads> Erişim tarihi: 07.07.2022
- [404] <http://www.eskisehir.gov.tr/tarihce> Erişim tarihi: 09.07.2022
- [405] <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali> Erişim tarihi: 09.07.2022
- [406] <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim tarihi: 09.07.2022
- [407] <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri> Erişim tarihi: 09.07.2022
- [408] GİB, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim tarihi: 11.07.2022
- [409] <https://cdn.eba.gov.tr/icerik/2022/06/2022> Erişim tarihi: 12.07.2022
- [410] <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812> Erişim tarihi: 19.07.2022

- [411] <https://umhd.org.tr/page/binlerce-multeci-cocuk-avrupa> Erişim tarihi: 23.07.2022
- [412] <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2021-%C3%> Erişim tarihi: 27.07.2022
- [413] Hakan Dedeoğlu, *Kapsayıcı Eğitim Yaklaşımının Tarihsel Gelişimi ve Yasal Düzenlemeler*, oba.gov.tr/egitim/oyunatma/uzman-ogretmenlik-egitim-programi-semineri-meb-personeli-286/3828 Erişim tarihi: 01.08.2022
- [414] <https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF> Erişim tarihi: 06.08.2022
- [415] Bennett, Ş. T. (2011). sosyal dışlanma: küreselleşme perspektifinden bir kavramsallaştırma çabası. <https://www.researchgate.net/publication/282731060> Erişim tarihi: 09.08.2022
- [416] <https://www.unicef.org/turkiye/media/3676/file/%C3> Erişim tarihi: 11.08.2022
- [417] <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/doc-dr-ozlem> Erişim tarihi: 13.08.2022
- [418] <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/akilli-telefon-bir> Erişim tarihi: 13.08.2022
- [419] <http://arastirmayontemleri.org/pozitivizm-ve-post> Erişim tarihi: 15.08.2022
- [420] <https://fikirturu.com/ekonomi/suriyeliler-isimizi-elimizden> Erişim tarihi: 17.08.2022
- [421] <https://www.unicef.org/turkiye/sartli-egitim-yardimi> Erişim tarihi: 18.08.2022
- [422] <https://www.unicef.org/turkiye/media/10451/file/UNICEF> Erişim tarihi: 21.08.2022
- [423] <https://tedmem.org/mem-notlari/gorus/bir-cocugu> Erişim tarihi: 24.08.2022
- [424] <https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-bolgelere> Erişim tarihi: 26.08.2022
- [425] <https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/> Erişim tarihi: 26.08.2022
- [426] <http://cocuklarlagucluyuz.net/yayinlar/turkiyede-cocuk> Erişim tarihi: 26.08.2022
- [427] <https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C> Erişim tarihi: 06.09.2022
- [428] <https://www.unicef.org/turkiye/media/2291/file/TUR> Erişim tarihi: 07.09.2022
- [429] <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/akilli-telefon-bir> Erişim tarihi: 12.09.2022
- [430] Baki Kalma, Michel Foucault ve Heterotopya, <https://www.academia.edu> Erişim tarihi: 12.09.2022
- [431] <https://fscluster.org/sites/default/files/documents/Ile> Erişim tarihi: 16.09.2022
- [432] <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail> Erişim tarihi: 26.09.2022
- [433] <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim tarihi: 27.10.2022
- [434] <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Erişim tarihi: 29.10.2022

EKLER

EK – 1. Derinlemesine Görüşme Yapılan Mülteci Lise Öğrencileri

Araştırmadaki Kodu	Geldiği ülke	Cinsiyeti	Yaşı	Okulu	Sınıf düzeyi	Ana dili
Ö1	Afganistan	Erkek	15	Sosyal bilimler lisesi	Hazırlık	Darice (Farsça kolu)
Ö2	İran	Erkek	19	Anadolu lisesi	12	Farsça
Ö3	Afganistan	Erkek	15	Anadolu lisesi	9	Farsça
Ö4	Afganistan	Kız	15	Anadolu lisesi	9	Farsça
Ö5	Irak	Erkek	15	İmam hatip lisesi	9	Arapça
Ö6	Irak	Erkek	15	İmam hatip lisesi	9	Arapça
Ö7	Irak	Erkek	18	İmam hatip lisesi	12	Arapça
Ö8	Irak	Erkek	16	Meslek lisesi	10	Arapça
Ö9	Irak	Erkek	16	Meslek lisesi	10	Arapça
Ö10	Afganistan	Erkek	16	Meslek lisesi	11	Farsça
Ö11	Irak	Erkek	15	Meslek lisesi	9	Arapça
Ö12	Irak	Kız	15	Meslek lisesi	9	Arapça
Ö13	Irak	Erkek	16	Meslek lisesi	10	Arapça
Ö14	Suriye	Erkek	17	Meslek lisesi	9	Arapça
Ö15	Irak	Erkek	16	Meslek lisesi	10	Türkmençe
Ö16	Afganistan	Erkek	17	İmam hatip lisesi	11	Darice
Ö17	Suriye	Kız	16	Meslek lisesi	10	Arapça
Ö18	Irak	Kız	16	Meslek lisesi	10	Arapça
Ö19	Irak	Erkek	17	Meslek lisesi	10	Arapça
Ö20	Irak	Kız	15	Meslek lisesi	10	Arapça
Ö21	İran	Erkek	18	Anadolu lisesi	12	Kürtçe
Ö22	Afganistan	Kız	18	Anadolu lisesi	12	Farsça
Ö23	Afganistan	Kız	17	Meslek lisesi	11	Farsça
Ö24	Afganistan	Kız	17	Meslek lisesi	11	Farsça
Ö25	Irak	Erkek	17	İmam hatip lisesi	11	Arapça
Ö26	Irak	Erkek	17	İmam hatip lisesi	12	Arapça
Ö27	Afganistan	Erkek	15	İmam hatip lisesi	9	Farsça

EK – 2. Etik Kurul Onay Belgesi

Karar Kayıt Tarihi: 18.05.2021	Protokol No: 00002	Tarih: 07.05.2021
 ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİKİ KURULU KARAR BELGESİ		
ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	SAP Projesi-Doktora Tezi Çalışması	
KONU:	Sosyal Bilimler	
BAŞLIK:	Sığınmacı Lise Öğrencilerinin Yoksulluk Deneyimleri Üzerine Etkili Bir Saha Çalışması	
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPİNAAR	
TEZ YAZARI:	Mehmet AKSOY	
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-	
KARAR:	Olumlu	
 Prof. Dr. Saadet İNCE (Okuyan Ür. ve Etik Bil. Fak.)		
Prof. Dr. Cebir KURBACAK (Açıköğretim Fak.)	Prof. Dr. Fatime GÜNEŞ (Okuyan Ür. Fak.)	
Prof. Dr. Hakan İBRAHİM (Halk Sağlığı Fak.)	Prof. Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ (Okuyan Ür. Fak.)	
Prof. Dr. Hayran DEVECİ (Okuyan Fak.)	Prof. Dr. Oktay Cem ADIGÜZEL (Okuyan Fak.)	

EK – 3. Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma İzni

T.C.
ESKİŞEHİR VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-88074293-605.01-28487771
Konu : Mehmet AKSOY'un Araştırma İzni

26.07.2021

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Genel Sekreterlik Yazı İşleri Müdürlüğü)

İlgi : a) Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 21.01.2020 tarihli ve 1563890 (2020/2) sayılı "Araştırma Uygulama İzinleri" Genelgesi.
b) 24.06.2021 tarihli ve 86426 sayılı yazınız.
c) Valilik Makamının 14.07.2021 tarihli ve 28320177 sayılı oluru.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora Programı öğrencisi Mehmet AKSOY'un, Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR danışmanlığında "Sığınmacı Lise Öğrencilerinin Yoksulluk Deneyimleri Üzerine Eskişehir'de Bir Saha Çalışması" başlıklı doktora tez çalışmasına ilişkin ilgi (b) yazınız ile istenilen araştırma izni talebi incelenmiş, uygun görülmüş ve valilik makamından alınan ilgi (c) olur ekte gönderilmiş olup, Bakanlığımızın ilgi (a) Genelgesinin 25 inci maddesi gereği çalışmada ekteki imzalı ve mühürlü ölçme araçlarının kullanılması hususunda;

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

Hakan CIRIT
İl Milli Eğitim Müdürü

Ek:
1-İlgi (c) Valilik Oluru (1 Sayfa)
2-Araştırma ve Değerlendirme Formu (2 Sayfa)
3-Ölçme Araçları (22 Sayfa)

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Büyükdere Mah. Atatürk Bulvarı No:247 Okanpazarı/ESKİŞEHİR

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>

Telefon No : 0 (222) 280 27 07

Belge için: Cem Murat ERSOY

E-Posta: strategi@meb.gov.tr

İnternet Adresi: eskisehir@meb.gov.tr

Ünvan : Bilgisayar İşletmeni

Kop Adresi : meb@bta01.kap.tr

Faks : 2222802728

Bu evrenk güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evrenkorg.meb.gov.tr> adresinden: 2160-969-3874-5042-5299 koda ile teyit edilebilir.

EK – 4. Araştırma Gönüllü Katılım Formu (Öğrenci)

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU (Öğrenci)

Değerli katılımcı, bu çalışma “**Mülteci Lise Öğrencilerinin Yoksulluk Deneyimleri: Eskişehir’de Bir Saha Çalışması**” başlıklı bir araştırma çalışması olup, farklı ülkelerden gelerek Eskişehir’de yaşayan ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci lise öğrencilerinin yoksullukla ilgili görüşlerini, yoksulluk deneyimlerini, yoksulluk nedeniyle yaşadıkları sorunları ve yoksullukla baş etmek için ne tür stratejilere başvurdıklarını çok boyutlu perspektiften ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, mülteci lise öğrencilerin çok boyutlu yoksulluk deneyimlerinin ve bu yoksulluğun etkilerinin sizin ağzından dinlenilmesi istenmektedir. Dolayısıyla, konuyla ilgili anket uygulaması ve bireysel görüşmeler yapılması gerekmektedir. Araştırma, **Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı**’nda Doktora yapan, **Mehmet AKSOY** tarafından tez çalışması kapsamında yürütülmektedir. Araştırma sonuçları ile Eskişehir’de yaşayan ve farklı türde liselerde öğrenim gören mülteci öğrencilerin çok boyutlu yoksulluk durumlarına, bu yoksulluğun nasıl deneyimlendiğine, deneyimlenen yoksulluğun sonuçlarına, konuyla ilgili alınabilecek önlemlerin ve geliştirilebilecek politikaların neler olabileceğine ışık tutulacağı ümit edilmektedir.

- Bu çalışmaya katılımınız tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- Çalışmanın amacı doğrultusunda, mahallenizdeki deneyimleriniz ve beklentileriniz ile ilgili yüz yüze görüşmeler yapılarak sizden veriler toplanacaktır.
- Türkçe mülakat için kendinizi yeterli bulmuyorsanız tercüman desteği talep edebilirsiniz.
- İzin vermeniz halinde görüşmelerde ses kaydı alınacaktır. Ses kaydı, araştırmacının mülakat sırasında sürekli olarak not tutmak zorunda kalmaması ve dolayısı ile mülakat sürecinin de uzayarak sizi sıkıkmaması için alınmaktadır. Ses kayıtları yazıya çevrildikten sonra imha edilecektir.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz/araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmacının amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemeniz halinde sizden toplanan verileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan veriler araştırmacının şahsi bilgisayarında elektronik olarak, şifreli klasör yöntemi ile korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde/süreçlerinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı Anadolu Üniversitesi Sosyoloji bölümünden **Doç. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR**’a yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı Adı : Mehmet AKSOY

Adres :

İş Tel:

E-mail:

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

(Lütfen bu formu doldurup imzaladıktan sonra veri toplayan kişiye veriniz.)

Katılımcı Ad ve Soyadı:

İmza :

Tarih :

EK – 5. Ebeveyn / Veli Onay Formu (Anket Uygulaması İçin)

EBEVEYN / VELİ ONAY FORMU

Sayın Ebeveyn / Veli,

Doktora tezim kapsamında farklı ülkelerden gelen ve lise öğrenimlerine devam eden *mülteci çocukların yoksulluk deneyimleri* üzerine bir araştırma yürütmekteyim. Bu araştırma kapsamında çocuğunuza yönelik bir **anket** uygulamasının yapılması gerekmektedir. Anket uygulaması, çocuğunuzun eğitim gördüğü okulda / lisede yapılacaktır. Bunun için Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izinler alınmıştır. Anket uygulamasına onay vermeniz halinde, elde edilecek veriler tamamen bilimsel bir amaçla kullanılacak, size ve çocuğunuza ait kimlik bilgileri kesinlikle gizli tutulacaktır. Araştırma ile ilgili sormak istediğiniz herhangi bir şey olursa, aşağıdaki iletişim adreslerinden birini kullanarak bana ulaşabilirsiniz.

Araştırmacının Adı ve Soyadı: Mehmet AKSOY

Telefon Numarası:

E-Mail Adresi :

Sayın ebeveyn / veli, lütfen aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanı seçiniz ve bilgilerinizi eksiksiz olarak doldurup imzalayarak bu formu çocuğunuzla birlikte okula geri gönderiniz.

☐	☐
Kızımın / oğlumun, araştırma kapsamında yapılacak anket uygulamasına katılmasına izin veriyorum.	Kızımın / oğlumun, araştırma kapsamında yapılacak anket uygulamasına katılmasına izin vermiyorum.
Öğrencinin Adı-Soyadı	
Veli Adı - Soyadı	
Veli İmza	
Tarih	

EK – 6. Ebeveyn / Veli Onay Formu (Derinlemesine Görüşmeler İçin)

EBEVEYN / VELİ ONAY FORMU

Sayın Ebeveyn / Veli,

Doktora tezim kapsamında farklı ülkelerden gelen ve lise öğrenimlerine devam eden *mülteci çocukların yoksulluk deneyimleri* üzerine bir araştırma yürütmekteyim. Bu araştırma kapsamında çocuğunuzla **derinlemesine görüşme** yapılması gerekmektedir. Görüşmeler, çocuğunuzun eğitim gördüğü okulda / lisede yapılacaktır. Bunun için Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izinler alınmıştır. Görüşmeler ders dışı zamanlarda yapılacak ve derslerin aksamasına yol açmayacaktır. Görüşmelere onay vermeniz halinde, elde edilecek veriler tamamen bilimsel bir amaçla kullanılacak, size ve çocuğunuza ait kimlik bilgileri kesinlikle gizli tutulacaktır. Araştırma ile ilgili sormak istediğiniz herhangi bir şey olursa, aşağıdaki iletişim adreslerinden birini kullanarak bana ulaşabilirsiniz.

Araştırmacının Adı ve Soyadı: Mehmet AKSOY

Telefon Numarası:

E-Mail Adresi :

Sayın ebeveyn / veli, lütfen aşağıdaki seçeneklerden size en uygun olanı seçiniz ve bilgilerinizi eksiksiz olarak doldurup imzalayarak bu formu çocuğunuzla birlikte okula geri gönderiniz.

☐	☐
Kızımın / oğlumun, araştırma kapsamında yapılacak derinlemesine görüşmelere katılmasına izin veriyorum.	Kızımın / oğlumun, araştırma kapsamında yapılacak derinlemesine görüşmelere katılmasına izin vermiyorum.
Öğrencinin Adı-Soyadı	
Veli Adı - Soyadı	
Veli İmza	
Tarih	

EK – 7. Anket Formu

ANKET FORMU

Değerli katılımcı, bu anket formu, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanan “Mülteci Lise Öğrencilerinin Yoksulluk Deneyimleri: Eskişehir’de Bir Saha Çalışması” adlı doktora çalışmasına veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Soruların cevaplandırılmasında göstereceğiniz samimiyet için teşekkür ederim. Ankete vereceğiniz cevaplar araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacak ve gizli tutulacaktır. Araştırma sonuçlarının niteliği, anketteki soruları gerçekçi ve içten cevaplamanıza bağlıdır. Lütfen cevapsız soru bırakmamaya özen gösteriniz. Anket formuna adınızı ve soyadınızı yazmayınız.

Mehmet AKSOY
Araştırma Sahibi

1. Cinsiyetin nedir? () Kadın () Erkek

2. Yaşın?.....

3. Türkiye’ye hangi ülkeden geldin?

() Afganistan () Pakistan () Suriye () Filistin () Irak () İran

() Gürcistan () Myanmar () Moldova () Sahra Altı Afrika ülkeleri

() Diğer (Lütfen belirtiniz).....

4. Anadilin nedir?.....

5. Öğrenim gördüğün okulun türü nedir?

() Anadolu lisesi () Fen lisesi () Sosyal bilimler lisesi () Anadolu imam hatip lisesi

() Spor lisesi () Turizm otelcilik lisesi () Güzel sanatlar lisesi () Mesleki ve teknik anadolu lisesi

() Özel anadolu lisesi () Sağlık meslek lisesi () Özel fen lisesi

6. Kaçınıcı sınıfta okuyorsun? () Hazırlık () 9 () 10 () 11 () 12

7. Kaç yıldır Eskişehir’de yaşıyorsun?

8. Herhangi bir sağlık sorunun var mı? () Var () Yok

9. Ülkenizi terk etme nedeniniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

() Savaş kaynaklı () Siyasal () Ekonomik () Ailevi () Toplumsal baskı () Diğer.....

10. Niçin Türkiye’yi tercih ettiniz? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

() Sınır komşumuz olduğu için () Sığınma sistemi kolay olduğu için
() Ekonomik şartları uygun olduğu için () Sağlık, eğitim, barınma gibi konularda güçlü olduğu için
() Tanıdığımız insanların yaşadığı bir ülke olması () Benzer kültüre sahip olduğumuz için
() Avrupa’ya geçmenin için en kolay yolu olduğu için () Kolayca iş bulabileceğimi düşündüğüm için
() Güvenli ülke olduğunu düşündüğüm için () Diğer (Lütfen belirtiniz).....

11. Niçin Eskişehir’i tercih ettiniz? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

() BM / Devletin kararı () Ailemin kararı () Diğer (Lütfen belirtiniz).....

12. Şu an öğrenim gördüğün okulu tercih etmenin en önemli nedeni nedir? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () Yetkililer böyle uygun gördüğü için () Kendi isteğim
() Daha iyi uyum sağlayacağımı düşündüğüm için
() LGS Sınavı ile kazandığım için () Ailem böyle istediği için () Evime yakın olduğu için
() Arkadaşlarım burada okuduğu için () Diğer (Lütfen belirtiniz).....

13. Okuldaki en son akademik başarı durumun nasıldı? () Kötü () Orta () İyi () Çok iyi

14. Okula nasıl gelip gidiyorsun?

- () Servisle () Kendi aracımızla (Lütfen aracın türünü yazınız.....)
() Toplu taşıma araçlarıyla (Tramvay, otobüs, dolmuş vs.) () Yürüyerek () Diğer (Lütfen belirtiniz).....

15. Sence eğitim hayatını olumsuz etkileyen en önemli faktör nedir? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () Dil () Maddi durum () Göçmenlik () Derslerin zorluğu () Müfredatın uygun olmaması
() Öğretmenlerin davranışları () Okul idaresinin yaklaşımı () Kültürel uyum () Dışlanma
() Diğer (Lütfen belirtiniz).....

16. Okul idarecilerinizin ve öğretmenlerinizin seni veya mültecileri dışladıklarını düşünüyor musun?

- () Evet () Hayır () Fikrim yok

17. Okulunuzdaki tüm imkanlardan (kantin, yemekhane, spor salonu, bilgisayar odası, kütüphane gibi) yararlanabiliyor musun?

- () Evet () Hayır () Fikrim yok

18. Şu ana kadar okul içinde sözlü veya fiziksel şiddete uğradın mı?

- () Evet () Hayır

19. Eğer okulda sözlü, duygusal veya fiziksel şiddete uğradığın zaman ne yaparsın? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () Ben de aynı şekilde karşılık veriyorum
() Öğretmenlerime başvuruyorum
() Okul idaresine başvuruyorum
() Herhangi bir tepki göstermiyorum
() Olayı sadece aileme söylüyorum
() Diğer (Lütfen belirtiniz)

20. Ailen çeşitli konularda karar alırken senin görüşünü ne oranda almaktadır?

- () Her zaman () Bazen () Hiçbir zaman

21. Okuldaki faaliyetlere (öğrenci kulüpleri, okul gezileri, okul içi seçimler, spor vs. gibi) yeterince katılabiliyor musun?

- () Evet () Hayır

22. Okul yönetiminiz veya öğretmenleriniz çeşitli konularda karar alırken senin görüşlerini alıyorlar mı? () Evet () Hayır

23. İhtiyaçlarını ve sorunlarını öğretmenlerine ve okul idaresine rahatlıkla söyleyebiliyor musun?

☐ Evet ☐ Hayır

24. Şu ana kadar okulunda aşağıdaki görevlerden hangisini yaptın ya da yapıyorsun? (Yaptıysan, birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

☐ Sınıf başkanlığı ☐ Sınıf başkan yardımcılığı ☐ Onur kurulu üyeliği ☐ Okul nöbetçiliği
☐ Eğitsel kulüp başkanlığı ☐ Hiçbiri ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

25. Aşağıda verilen teknolojik araçlardan hangilerine sahipsin? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

☐ Cep telefonu ☐ Tablet ☐ Masa üstü bilgisayar ☐ Dizüstü / Laptop bilgisayar
☐ Kamera ☐ Tarayıcı ☐ Yazıcı ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

26. Cep telefonu faturan veya kontör yüklemek için aylık ortalama kaç TL harcıyorsun?

☐ 1-50 TL arası ☐ 50-100 TL arası ☐ 100-150 TL arası ☐ 150-200 TL arası ☐ 200 TL ve üzeri

27. Oturduğunuz evin durumu nedir?

☐ Kendi evimiz ☐ Kira ☐ Başkasına ait kira ödemiyoruz ☐ Devlete ait
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

28. Oturduğunuz ev kaç odalıdır? ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

29. Sen de dâhil olmak üzere ailede birlikte yaşadığın kişi sayısı kaçtır?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6 ☐ 7 ve daha fazla

30. Yaşadığın evde kendine ait odan var mı? ☐ Var ☐ Yok

31. Aynı evde kaç aile yaşıyorsunuz? ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

32. Sence oturduğunuz evin en önemli sorunu nedir? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

☐ Soğuk olması ☐ Küçük olması ☐ Karanlık olması ☐ Çok eski olması ve bakımsız olması
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

33. Okul saatleri dışında herhangi bir işte çalışıyor musun, çalışıyorsan ne iş yapıyorsun?

☐ Evet (Yazabilir misin?.....) ☐ Hayır

34. Ailenizin düzenli bir geliri var mı? ☐ Var ☐ Yok

35. Ailenizin gelir durumu nasıldır? ☐ Çok kötü ☐ Kötü ☐ Normal ☐ İyi ☐ Çok iyi

36. (Yaşıyorsa) Baban herhangi bir işte çalışıyor mu? ☐ Evet ☐ Hayır

37. (Yaşıyorsa) Annen herhangi bir işte çalışıyor mu? ☐ Evet ☐ Hayır

38. Ailende başka kimler çalışıyor? ☐ Ablam ☐ Ağabeyim ☐ Kardeşim ☐ Ninem ☐ Dedem

39. Okula günlük harçlıkla geliyor musun? ☐ Evet ☐ Hayır

40. Okula günlük harçlıkla geliyorsan miktarını yazabilir misin?.....

41. Okul masraflarını nasıl karşılıyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

☐ Ailem tarafından karşılanıyor ☐ Aldığımız yardımlarla karşılıyorum
☐ Kendi kazandığım parayla karşılıyorum ☐ Okulum tarafından karşılanıyor
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

42. İhtiyacın olduğunda kendine kıyafet, ayakkabı, kitap vs. almak için her zaman para bulabiliyor musun? () Evet () Hayır

43. Hangi ihtiyaçlarını karşılamakta **daha çok zorluk** çekiyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () Yiyecek masraflarımı () Giyecek masraflarımı () Telefon faturalarımın masrafını
() Kişisel ihtiyaçlarımı () Sinema, tiyatro, spor vs. gibi faaliyetlere katılma masraflarımı
() Ulaşım (tramvay, otobüs, uçak, tren bileti) masraflarımı () Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

44. Et, balık, tavuk yeme durumun nedir?

- () Her gün () Haftada bir () Ayda bir () Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

45. Okul günleri her sabah kahvaltı yapabiliyor musun? () Yapıyorum () Yapamıyorum

46. Oturduğun mahallede komşularınla sorun yaşıyor musun?

- () Evet, sık sık yaşıyorum () Bazen sorun yaşıyorum () Hayır, sorun yaşamıyorum

47. Oturduğun mahallede daha çok kimlerle vakit geçiriyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () Kendi ülkemden gelen arkadaşlarımla () Türk olan arkadaşlarımla () Ailem ve kardeşlerimle
() Farklı ülkelerden gelen arkadaşlarımla () Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

48. Aile biçiminiz nedir?

- () Geniş aile () Çekirdek aile () Tek ebeveynli aile () Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

49. Nasıl bir arkadaş grubuna sahipsin? (Varsa birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () Tamamı kendi ülkemden () Türk arkadaşlarım da var () Farklı ülkelerden de arkadaşlarım var
() Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

50. Arkadaşlarıyla aktivitede bulunma, vakit geçirme, eğlenme, oyun oynama sıklığn nedir?

- () Her zaman () Ara sıra () Hiçbir zaman

51. Okuldaki arkadaşların tarafından dışlandığını düşünüyor musun?

- () Evet () Hayır () Fikrim yok

52. Herhangi bir zararlı alışkanlığın (sigara içme, madde kullanımı vs.) var mı?

- () Evet () Hayır

53. Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna, derneğe veya siyasi partiye üyeliğin var mı?

- () Evet () Hayır

54. Yaşadığın kentte (Eskişehir’de) aşağıdaki toplumsal aktivitelerden hangisine katılıyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () Gençlik organizasyonları () Çevre organizasyonları () İnsan hakları organizasyonları
() Hayırsever faaliyetleri () Belediye faaliyetleri () Spor kulüplerinin faaliyetleri
() Siyasi partilerin faaliyetleri () Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri () Sanatsal faaliyetler
() Yaz okullarının faaliyetleri () Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

55. Yaşadığın kentte sinema, tiyatro, kermes, konser, spor müsabakaları gibi sosyal faaliyetlere ne sıklıkta gidersin?

- () Her zaman () Ara sıra () Gitmem () Hiç gitmem

56. Kitap, günlük gazete, dergi vb. okuma sıklığn nedir?

() Her zaman () Ara sıra () Okumam () Hiç okumam

57. Dışarıda (ev dışında) yemek yeme sıklığn nedir?

() Her zaman () Ara sıra () Hiç yemem

58. Okul arkadaşlarıyla kafe, çay bahçesi vb. dinlenme yerlerine gitme sıklığn nedir?

() Her zaman () Ara sıra () Gitmem () Hiç gitmem

59. Okula gitmediğin günlerde ve yaz tatillerinde neler yapıyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- () İş bulursam çalışıyorum.
() Kur'an kursuna gidiyorum.
() Günlük ibadetlerimi yaparak geçiriyorum.
() Türk arkadaşlarımla vakit geçiriyorum.
() Ülkemden gelen arkadaşlarımla vakit geçiriyorum.
() Tatile gidiyorum.
() Gelir sağlamak amacıyla evde el işi yapıyorum.
() Dil kursuna gidiyorum.
() Sporla ilgili faaliyetlere katılıyorum.
() Evde ders çalışıyor, kitap okuyorum.
() Derneklerin, vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılıyorum.
() Müzik kursuna gidiyorum.
() Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

60. Okulun ya da sınıfın tarafından düzenlenen gezilere katılıyor musun?

() Evet () Hayır

61. Doğum günününü kutlamak, oyun oynamak veya beraber bir şeyler yapmak için arkadaşlarını evinize davet edebiliyor musun?

() Evet () Hayır

62. Düzenli olarak yaptığın bir gündelik aktivite (yüzme, bir müzik enstrümanı çalmak, bir organizasyona katılmak gibi) var mı?

() Var () Yok

63. Günlük hayatta hobi olarak kullandığın herhangi bir eşyan (bisiklet, paten, scooter vb. gibi) var mı?

() Var () Yok

64. Sence aşağıdaki cümlelerden hangisi yoksulluğu en iyi şekilde ifade etmektedir?

- () Yoksulluk, temel ihtiyaçlarını karşılayamamaktır () Yoksulluk, zorluklara alışmaktır
() Yoksulluk, geçim kaynaklarına erişememektir () Yoksulluk, gelecekle ilgili belirsizlik yaşamaktır
() Yoksulluk, her şeyden yoksun olmaktır () Yoksulluk, toplumsal yaşamda dışlanmaktır
() Yoksulluk, toplumdaki birçok şeye katılamamaktır () Yoksulluk, yardımlara muhtaç halde yaşamaktır
() Yoksulluk, kaderdir () Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

65. Sence “yoksul insan” kimdir? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- ☐ Parası, sağlık güvencesi, mesleği, geliri olmayan insandır
☐ Dışlanan ve hor görülen insandır
☐ Gıda ihtiyacını karşılayamayan insandır
☐ Haklarını yeterince kullanamayan insandır
☐ Yardımlara muhtaç olan insandır
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

66. Sence “çocuk yoksulluğu” ne demektir? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- ☐ Çocuğun yetersiz beslenmesidir
☐ Çocuğun sağlık güvencesinin olmamasıdır
☐ Çocuğun barınma sorunu yaşamasıdır
☐ Çocuğun eğitim hizmetlerine ulaşamamasıdır
☐ Çocuğun haklarını kullanamamasıdır
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

67. Sence hangi çocuklar yoksulluk riski ile daha çok karşı karşıyadır?

- ☐ Kırsal alanda büyüyen çocuklar ☐ Engelli olan ya da ailelerinde engelli birey bulunan çocuklar
☐ Çok çocuklu ailelerde doğan çocuklar ☐ Vatanından uzakta yaşayan çocuklar
☐ Aileleri göç etmiş olan çocuklar ☐ Düzenli gelire sahip olmayan anne ve babaların çocukları
☐ Annesi ya da babası olmayan çocuklar ☐ Eğitim almamış anne ve babaların çocukları
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

68. Sence, doğduğun ülkeden uzakta başka bir ülkede “mülteci” olarak yaşamak yoksulluğu nasıl etkilemektedir?

- ☐ Azaltmaktadır ☐ Artırmaktadır ☐ Etkilememektedir

69. Sence yoksulluk aşağıdaki durumlardan hangisine / hangilerine yol açmaktadır? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- ☐ Çocuk işçiliğine ☐ Aile içi şiddete ☐ Suç işlemeye ☐ Toplumdan soyutlanmaya
☐ Psikolojik hastalıklara ☐ Dışlanmaya ☐ Kızların erken yaşta evlendirilmesine
☐ Okulu bırakmaya ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

70. Kovid-19 pandemisi boyunca ihtiyaçlarınızı nasıl karşıladınız? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- ☐ Kendi imkanlarımızla ☐ Aldığımız yardımlarla

71. Kovid-19 pandemisi nedeniyle uzaktan eğitim sistemiyle yapılan dersleri takip etme durumun aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?

- ☐ Düzenli takip ettim ☐ Düzenli şekilde takip edemedim

72. Uzak eğitimle yapılan dersleri aşağıdakilerden hangisini kullanarak takip ettin? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- ☐ Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ☐ Zoom ☐ EBA TV ☐ Tablet ☐ Akıllı telefon ☐ Laptop
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

73. Kovid-19 sürecinde senin dışında kaç kardeşin uzaktan eğitimden yararlandı?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ Öğrenci olan başka kardeşim yok

74. Kovid-19 sürecinde uzaktan eğitimle yapılan dersleri takip etmek için evinizde yeterli internet alt yapısı var mıydı?

☐ Vardı ☐ Yoktu

75. Aşağıdaki yardımlardan hangilerini alıyorsun? (Birden fazla yardım alıyorsan, birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

☐ Sosyal Uyum Yardımı (SUY-Kızılay Kart) ☐ Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY)
☐ Dil Desteği Yardımı ☐ Sosyal ve Ekonomik Destek Yardımı (SED)
☐ Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) ☐ Şartlı Çocuk Sağlık Yardımı
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

76. Aldığın yardımların yeterli olduğunu düşünüyor musun? ☐ Yeterli ☐ Yetersiz

77. Türkiye'nin mültecilere yardım etme uygulamalarını nasıl buluyorsun?

☐ Beğeniyorum ☐ Kısmen beğeniyorum ☐ Beğenmiyorum

78. Türkiye'de herhangi bir sağlık güvencen var mı? ☐ Var ☐ Yok

79. Hastalandığında hangi hastaneye gidiyorsun?

☐ Devlete ait hastanelere ☐ Özel hastanelere ☐ En yakın sağlık ocağına ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

80. Eczanelerden ilaç alırken herhangi bir ücret ödüyor musun?

☐ Reçetesiz ilaç aldığımızda ödüyoruz ☐ Hasta katılım payı ödüyoruz
☐ Hiçbir ücret ödemiyoruz ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

81. Sence yoksullukla baş etmek için aşağıdakilerden hangisi yapılmalıdır? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

☐ Mültecilerin sahip olduğu yetenekler tespit edilerek, onlara iş verilmeli
☐ Mültecilere yönelik meslek kazandırma kursları düzenlenmelidir
☐ Mülteci öğrencilere okullarda ücretsiz yemek verilmelidir
☐ Şu an bize yapılan yardımlar artırılmalıdır
☐ Yaşadığımız şehirdeki yerel el sanatları bizlere de öğretilmelidir
☐ Diğer (Bir öneriniz varsa lütfen belirtiniz:.....)

82. Lise öğreniminden sonra yükseköğretime (üniversiteye) devam etmeyi düşünüyor musun? Eğer düşünüyorsan hangi ülkede okumayı düşünüyorsun?

☐ Üniversite okumayı düşünmüyorum ☐ Üniversiteyi kendi ülkemde okumayı düşünüyorum
☐ Üniversiteyi Türkiye'de okumayı düşünüyorum ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

83. Geleceğinle ilgili endişe duyuyor musun? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Fikrim yok

84. Bundan sonraki hayatınızla ilgili olarak aşağıda verilen cümlelerden hangisine katılıyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

☐ Türkiye'de kalmayı düşünüyorum.
☐ Türk vatandaşı olmak istiyorum.
☐ Avrupa veya Amerika Kıtası'ndaki bir ülkede mülteci statüsü kazanmak istiyorum.
☐ Ülkeme dönmeyi düşünüyorum.
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

85. Hayalindeki mesleği yazabilir misin?.....)

86. Yaşam koşullarını iyileştirmek için neler yapmayı düşünüyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- ☐ Üniversite okuyup iyi bir meslek sahibi olmak istiyorum.
- ☐ Mülteci statüsü kazanıp bir Avrupa ülkesine yerleşmek istiyorum.
- ☐ Amerika Kıtası'nda (ABD, Kanada vs.) bulunan bir ülkeye yerleşmek istiyorum.
- ☐ Türkiye'de liseyi bitirdikten sonra bir işe girip çalışmak istiyorum.
- ☐ Şu an yaşadığım kentte kendime ait bir işyeri açmak istiyorum.
- ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

87. İçinde bulunduğun olumsuz hayat şartlarının nasıl son bulacağını düşünüyorsun? (İstersen birden fazla seçeneği işaretleyebilirsin.)

- ☐ Bize verilen yardımlar arttırılırsa
- ☐ Maaşı iyi olan bir meslek sahibi olursam
- ☐ Ailem ve ben Avrupa'nın bir ülkesinde yaşama fırsatı bulursak
- ☐ İyi bir üniversite eğitimi alırsam
- ☐ Annem, babam ve kardeşlerim düzenli bir işte çalışma fırsatı bulursa
- ☐ Üçünce bir ülkeye yerleştirilsek
- ☐ Resmi mülteci statüsünü kazanırsak
- ☐ Diğer (Lütfen belirtiniz:.....)

EK – 8. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ve Yönergesi

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu ve Yönergesi

(Mülteci Lise Öğrencileriyle Yapılan Görüşmenin Soruları ve Yönergesi)

Görüşme Yönergesi

Merhaba, görüşmeye hoşgeldin ve geldiğin için teşekkür ederim. Benim adım Mehmet AKSOY. Farklı ülkelerden Türkiye'ye gelen ve Eskişehir'deki liselerde öğrenim gören çocuklar ile görüşmeler yapıyorum. Onlara kendi ülkeleri, Türkiye'deki yaşamları ve yoksulluk deneyimleri ile ilgili sorular soruyorum. Dolayısıyla, Türkiye'deki yaşamın ve yoksulluk deneyimleriyle ilgili, seninle de sohbet etmek istiyorum. Yapacağımız bu sohbet benim için çok kıymetli bir görüşme olacak ve yaptığım araştırmaya çok faydası olacaktır. Görüşme sırasında doğru ya da yanlış, olumlu ya da olumsuz yanıtı olan sorularımız yok, önemli olan düşüncelerini rahatça ve açıkça ifade etmendir. Seninle yapacağımız sohbet hiçbir şekilde kişisel olarak değerlendirilmeyecek, kimliğini açıklayacak bilgi kullanılmayacak ve araştırma dışında kullanılmayacaktır. Bu sohbet tamamen gönüllülükle gerçekleşecek ve yaklaşık bir - bir buçuk saat sürecektir. İstersen görüşmeye zaman zaman ara verebilir ya da istediğin yerde kesebiliriz. Sen de uygun görürsen ve izin verirsen bu konuşmayı kayda almak istiyorum.¹³⁶

¹³⁶Yarı Yapılandırılmış Görüşme Yönergesine ait bu “hitap” bölümü Tahir Emre GENCER'in (2019: 317) “*Göç Süreçlerindeki Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri, Haklara Erişimleri ve Beklentileri: Ankara ve Hatay'da Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği*” adlı doktora tezinden alıntılanmış ve bu çalışma için uyarlanmıştır.

Görüşülen Kişi:		Görüşme tarihi:
Sosyo - Demografik Özellikler		
1. Cinsiyetiniz? () Kız () Erkek		4. Türkiye'ye ne zaman geldiniz?
2. Yaşınız?		5. Eskişehir'e ne zaman geldiniz?
3. Türkiye'ye hangi ülkeden geldiniz?		6. İkamet ettiğiniz ilçe hangisidir?
7. Öğrenim gördüğünüz okul hangisidir?	9. Kaçıncı sınıfta okuyorsunuz?	11. İkamet ettiğiniz mahalle hangisidir?
8. Anadiliniz nedir?	10. Anne – baba medeni durumu nedir? () Birlikte () Boşanmış	12. Anne – baba durumunuz nedir? () Anne vefat etti () Baba vefat etti () Her ikisi de vefat etti
13. Anadiliniz dışında bildiğiniz diller nelerdir?	14. Annenizin eğitim durumu nedir?	15. Babanızın eğitim durumu nedir?
16. Şu an annenizin mesleği nedir?	17. Şu an babanızın mesleği nedir?	18. Aylık geliriniz yaklaşık ne kadardır? () 0-500 TL arası () 501-1000 TL arası () 1001-1500 TL arası () 1501-2000 TL arası () 2001-2500 TL arası () 2501-3000 TL arası () 3001-4000 TL arası () 4001-5000 TL arası () 5000 TL ve üzeri
19. Evinizde kimler gelir getirici bir işte çalışıyor?	20. Evinizde çalışan varsa, ne iş yapıyorlar?	21. Evinizde çalışan varsa, aylık ne kadar gelirleri var?
22. Türkiye'ye geldiğinizde ilk olarak hangi ile yerleştiniz?	23. Aynı evde kaç aile yaşıyorsunuz?	24. Kendinize ait odanız var mı?

GÖRÜŞME SORULARI

1. Adını söyleyebilir misin? Bana biraz kendinden bahsedebilir misin? (kaç yaşındasın, kaç kardeşiniz, annen ve baban yaşıyor mu? Aynı evde kaç kişi yaşıyorsunuz?)
2. Peki, geldiğin ülkedeki yaşamından bahsedebilir misin? (Mesela, orada annen ve baban ne iş yapıyordu? Ekonomik durumunuz nasıldı? Hangi sebeplerden dolayı göç etmeye karar verdiniz? Bu konuda neler anlatmak istersin.)
3. Hatırlayabildiğin kadarıyla, göç yolculuğunuzu kısaca anlatabilir misin? (Hangi mevsimde, kimlerle ve nasıl geldiniz? Göç yolculuğunda ne tür sorunlarla karşılaştınız?) Anlatabilir misin?
4. Türkiye'yi ve Eskişehir'i niçin tercih ettiniz?
5. Türkiye'ye geldiğinizde başlangıçta hangi sorunlarla karşılaştınız? Anlatabilir misin?
6. Türkiye'de / Eskişehir'de şu an oturduğunuz "evi" anlatabilir misin? (örneğin, kendi eviniz mi, kira mı? Beğendiğin ve beğenmediğin yönleri neler?) Neler anlatmak istersin?
7. Türkiye'de / Eskişehir'de ailenin maddi durumundan bahsedebilir misin?
8. Türkiye'de (Eskişehir'de) okul masraflarını (örneğin, *öğle yemeği, kantin, servis, kırtasiye, kitap, kıyafet, okul harçlığı* vs.) nasıl karşılıyorsun? Anlatabilir misin?
9. Okul saatleri dışında kültürel ve sosyal faaliyetlere katılma (örneğin, kitap alma ve okuma, günlük gazete okuma, sinema, tiyatro, spor müsabakası, kafaye, festival vs.) durumundan bahsedebilir misin?
10. Hangi teknolojik araçlara sahiptin? (Bilgisayar, tablet, laptop, müzik seti, kamera, cep telefonu vs.) Söyleyebilir misin?
11. İletişim masraflarından bahsedebilir misin? Cep telefonun için aylık ne kadar ödüyorsun? Bunu nasıl karşılıyorsun?
12. Şu an Türkiye'de / Eskişehir'de okul saatleri dışında herhangi bir işte çalışıyor musun? Çalışıyorsan yaptığın işle ilgili (niçin çalışıyorsun, ne iş yapıyorsun, çalışma saatleri, ücret vs.) biraz bilgi verebilir misin?
13. Türkiye'de / Eskişehir'de ihtiyacın olan şeyleri (yiyecek, giyecek vs.) alabiliyor musun? Alamıyorsan bu ihtiyaçlarını nasıl karşılıyorsun? Neler anlatmak istersin?
14. Şu an öğrenim gördüğün okulu (liseyi) seçme nedenlerini anlatabilir misin?

- 15.** Şu an öğrenim gördüğün okulda (lisede) karşılaştığın sorunları anlatabilir misin? Peki, bu sorunlarla nasıl baş etmeye çalışıyorsun?
- 16.** Koronavirüs (Kovid-19) pandemisi / salgını eğitim hayatını nasıl etkiledi / etkiliyor? Anlatabilir misin?
- 17.** Şu an öğrenim gördüğün okulda sahip olduğun haklarını kullanabiliyor musun? (Örneğin, okulda nöbet tutma, okuldaki sosyal faaliyetlere katılma, sosyal kulüplere katılma, kütüphaneyi kullanma, bilgisayar odasını kullanma, spor salonundan yararlanma, kantine gitme, okul bahçesini kullanma vs.)
- 18.** Şu an öğrenim gördüğün okulda (lisede) seçimle yapılan görevlere hiç seçildin mi? (Örneğin, sınıf başkanlığı, onur kurulu üyesi veya başkanlığı, sosyal kulüpler, okul spor takımları vs.)
- 19.** Eğer okuldaki haklarını yeterince kullanamıyorsan veya seçimle olan görevlere seçilemiyorsan, sence nedeni ne olabilir?
- 20.** Bana teneffüslerde ne yaptığını kısaca anlatabilir misin? (Örneğin, teneffüslerde daha çok kimlerle vakit geçiriyorsun, onlarla neler yapıyorsun?)
- 21.** Yoksulluk senin için neyi ifade ediyor / neleri çağrıştırıyor? Anlatabilir misin.
- 22.** Sence çocuklar yoksulluktan nasıl etkileniyorlar? Bahsedebilir misin?
- 23.** Yoksulluk konusunda kendini diğer ülkelerden gelen göçmen çocuklarla karşılaştırabilir misin?
- 24.** Şu an (mahallede, okulda) nasıl bir arkadaş çevren var? Onlarla neler yapıyorsun? Anlatabilir misin?
- 25.** Okul arkadaşların tarafından dışlandığını, ötekileştirildiğini düşünüyor musun? Eğer böyle bir durumun olduğunu düşünüyorsan, bu durumla nasıl baş etmeye çalışıyorsun? Bahsedebilir misin?
- 26.** Türkiye’de / Eskişehir’de herhangi bir sağlık güvencen / sigortan var mı? Hastaneye para ödüyor musun? Gerekli olan ilaçlarını rahatlıkla alabiliyor musun? İlaçlar için herhangi bir ödeme yapıyor musun? Kısaca anlatabilir misin?
- 27.** Evinizde çalışan çocuk var mı? Neden çalışmak zorunda kalıyor? Anlatabilir misin?
- 28.** Ailende okulu terk eden / bırakan çocuk var mı? Niçin okulu bıraktılar ve şu an ne yapıyorlar? Kısaca anlatabilir misin.
- 29.** Bir genç olarak Eskişehir kent yaşamında karşılaştığın sorunlar nelerdir? Bu sorunlarla nasıl baş ediyorsun? Kısaca anlatabilir misin.

- 30.** Türkiye'ye / Eskişehir'e uyum sağlama konusunda tür sorunlar yaşıyorsun? Bu sorunlarla nasıl baş ediyorsun? Bu konuda neler söylemek istersin?
- 31.** Herhangi bir kurum veya kuruluştan yardım alıyor musun? Kaç yıldır bu yardımları alıyorsun? Peki ne tür yardımlar alıyorsun?
- 32.** Aldığın yardımların ihtiyaçlarını karşıladığını düşünüyor musun? Sence bu yardımlar yoksulluğunu azaltmakta mıdır? Neler söylemek istersin?
- 33.** Şu an ailede kimler çalışıyor? Ne iş yapıyorlar? Aylık gelirleri ne kadar? Kısaca bahsedebilir misin?
- 34.** Şu an içinde bulunduğun şartlar ve yoksulluk durumları hayatını nasıl etkilediğini düşünüyorsun? Bu durumla nasıl baş etmeye çalışıyorsun?
- 35.** Yoksulluğunuzun nasıl azalacağını veya biteceğini düşünüyorsun? Neler anlatmak istersin?
- 36.** Önemli bir mevkide (örneğin Devlet Başkanı, BM Genel Sekreteri, NATO Sekreteri, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakan vb.) bulunsaydın, göçmen çocuklar için neler yapmak isterdin? Anlatabilir misin.
- 37.** Küresel salgın (Kovid-19 / Koronavirüs) sosyal hayatını nasıl etkiledi / etkilemektedir? Salgınla baş etmek için ne tür stratejiler kullandın / kullanıyorsun? Neler söylemek istersin?
- 38.** Koronavirüs (Kovid-19) salgını boyunca ailece geçiminizi nasıl sağladınız? Bu konuda neler söylemek istersin?
- 39.** Şartlar uygun hale geldiğinde ülkenize dönmeyi düşünüyor musun? Bu konuyu biraz açabilir misin?
- 40.** Bundan sonraki hayatını Türkiye'de mi yoksa kendi ülken dışında farklı bir ülkede mi sürdürmek istersin? Niçin? Bu konuda neler söylemek istersin?
- 41.** Fırsat bulsaydın hayatınla ilgili neleri değiştirmek isterdin? Bu konuda neler söylemek istersin.
- 42.** Türkiye'de öğrenim gören bir öğrenci olarak, geleceğin ve eğitim hayatınla ilgili hedeflerini anlatabilir misin?
- 43.** Görüşmemize / mülakatımıza son verirken, söylemek istediğin, eklemek istediğin, önemli gördüğün bir şeyler var mı?

EK – 9. Tez Hazırlama Kontrol Listesi

Evet Hayır

Tez, “Tez Yazım Kılavuzu”na uygun olarak yazıldı.	☒	☐
Dış kapak ve iç kapak sayfası eklerde belirtilen şekilde düzenlendi.	☒	☐
Ön sayfalar i, ii, iii şeklinde Romen rakamları ile numaralandırıldı.	☒	☐
Dizinler, “Tez Yazım Kılavuzu”na göre sıralandı ve metin içindeki yerleşime göre sayfa numaraları verildi.	☒	☐
Özet ve Abstract hazırlandı.	☒	☐
Onay sayfası “Tez Yazım Kılavuzu”na uygun olarak hazırlandı ve imzalandı.	☒	☐
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi sayfası imzalandı.	☒	☐
Simgeler, kısaltmalar, tablolar ve şekillerin tamamı kontrol edilerek ilgili dizinde gösterildi.	☒	☐
Ana metinde harf karakteri, harf büyüklüğü ve satır aralıkları “Tez Yazım Kılavuzu”na uygun olacak şekilde düzenlendi.	☒	☐
Görsel öğeler, tablolar (çizelgeler), şekiller ve denklemler metin içine “Tez Yazım Kılavuzu”na uygun şekilde yerleştirildi.	☒	☐
Kaynakça “Tez Yazım Kılavuzu”na göre düzenlendi.	☒	☐
Kaynakların tamamına tez içerisinde atıfta bulunularak kaynakça bölümünde yer verildi.	☒	☐
Etik Kurul onayı gerekli ise teze eklendi. (Etik Kurul onayı gerekmiyorsa yandaki “HAYIR” kutucuğunun altına “YOK” yazılacak).	☒	☐
Anket, görüşme veya veri formları kullanıldıysa ilgili kurumlardan alınan izin yazıları ve formlar teze eklendi. (Bu formlar kullanılmadıysa yandaki “HAYIR” kutucuğunun altına “YOK” yazılacak).	☒	☐
Ekler “Tez Yazım Kılavuzu”nda belirtildiği şekilde sunuldu. (Ek kullanılmadıysa yandaki “HAYIR” kutucuğunun altına “YOK” yazılacak).	☒	☐
Güzel Sanatlar Enstitüsüyle ilgili anasanat dallarında sergi, konser, gösterim vb. sunumları hazırlandı.	☐	☐

“Mülteci Lise Öğrencilerinin Yoksulluk Deneyimleri: Eskişehir’de Bir Saha Çalışması” başlıklı Tez, yukarıdaki listede yer alan konularla ilgili olarak tarafımızca kontrol edilmiş ve gerekleri yerine getirilmiştir.

...../...../.....

.....

(İmza)

Mehmet AKSOY

.....

(İmza)

Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mehmet AKSOY

Yabancı Dil : İngilizce

Görev Yeri:

- Felsefe Grubu Öğretmeni – devam ediyor, Eskişehir Cemal Mümtaz Sosyal Bilimler Lisesi.

Eğitim Geçmişi:

- Doktora, 2018 – devam ediyor, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü.
- Yüksek Lisans, 2013, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü.
- Lisans, 1999, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- Aksoy, M. ve Güllüoğlu, F. (2022). Akademik başarının zorlu yolları: Eskişehir’de mülteci lise öğrencilerinin yoksullukla baş etme stratejileri. *Uluslararası Göç ve Yükseköğretimde Göçmenler Kongresi* (25-27 Ekim 2022, Mardin Artuklu Üniversitesi, Özet Bildiri / Sözlü Sunum).
- Aksoy, M., Alkaya, E. S. ve Kaya, A. A. (2021). Su ayak izi ile adım adım su dostu okullara. E. Artvinli ve Leyla Dönmez (Editörler), *Lise Coğrafya Eğitiminde Bilimsel Araştırma Projeleri* içinde (s. 405-430). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Aksoy, M. ve Konukcu, M. (2011). Oscar Wilde'nin masallarında değerler incelemesi. *Değerler eğitimi sempozyumu: "Sosyal ve kurumsal yönleriyle değerler eğitimi"*, (26-28 Ekim 2011, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Özet Bildiri / Sözlü Sunum).
- Aksoy, M. ve Konukcu, M. (2011). Değerler eğitimi kapsamında lise sosyoloji ders kitabında yer alan etkinliklerin içeriğine yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Değerler eğitimi sempozyumu: "Sosyal ve kurumsal yönleriyle değerler eğitimi"*, (26-28 Ekim 2011, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Poster Bildiri Sunumu).

Ödülleri:

- 2013, Yüksek Şeref Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 1999, Yüksek Şeref Öğrencisi, Bölüm ve Fakülte Birinciliği, Dumlupınar Üniversitesi.